

Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих
АПН України
Полтавський державний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка
Кафедра педагогічної майстерності

*До 125-ої річниці
від дня народження
Антоні Семеновича
МАКАРЕНКА*

**Антон Макаренко:
Харківська трудова колонія
ім. Максима Горького
в документах і матеріалах
1926 – 1928 рр.**

Київ
«Педагогічна думка»
2008

УДК 37 (091)
ББК 74.03
К82

*Друкується за рішенням
вченої ради Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих
АПН України
(протокол №12 від 27 грудня 2007 року)*

Рецензенти:

*Хомич Л.О., доктор пед. наук, професор;
Моргун В. Ф., канд. психол. наук, професор.*

К82 Антон Макаренко: Харківська трудова колонія ім. М. Горького (в документах і матеріалах 1926 – 1928 рр.) / Автори-укладачі: І. Ф. Кривонос, Н. М. Тарасевич, А. В. Ткаченко; за ред. дійсного члена АПН України І. А. Зязюна. – К.: Педагогічна думка, 2008. – 352 с.

ISBN 978-966-644-108-2

На основі нових документальних джерел, архівних матеріалів відтворюється об'єктивна картина діяльності Харківської трудової колонії ім. М. Горького як спадкоємиці Полтавської колонії. Подано контекст матеріалів, що характеризують діяльність А. С. Макаренка як керівника ТДК Харківського округу, яку він поєднував із завідуванням колонією в Куряжі. Представлені документальні джерела й автентичні архівні матеріали розкривають розвиток педагогічних ідей А. С. Макаренка в становленні гуманістично орієнтованої системи виховання.

Для науковців, викладачів і студентів.

УДК 37 (091)
ББК 74.03

ISBN 978-966-644-108-2

© Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України, 2008.

© Полтавський державний педагогічний університет імені В.Г. Короленка, 2008.

© Кафедра педагогічної майстерності, 2008.

© Педагогічна думка, 2008.

ЗМІСТ

1. Передмова.....	4
2. Розвиток гуманістично орієнтованої виховної системи А. С. Макаренка в Харківській трудовій колонії ім. М. Горького.....	7
2.1. Завоювання Куряжа як педагогічна проблема.....	7
2.2. Трудове виховання і виробничо-господарча діяльність колонії як педагогічний чинник.....	13
2.3. Навчальна діяльність колонії як умова розвитку вихованців.....	19
2.4. Динаміка виховного колективу колонії.....	27
2.5. О. М. Горький – шеф колонії свого імені.....	31
2.6. Педагогічні відкриття А. С. Макаренка в трудовій колонії ім. М. Горького.....	52
2.7. Діалектика стосунків А.С. Макаренка як завідувача колонії з керівними органами освіти в Харківський період.....	59
2.8. Діяльність А. С. Макаренка у керівництві трудовими колоніями Харківського округу.....	68
2.9. Педагогічна криза завершального етапу діяльності Харківської трудової колонії ім. М. Горького.....	102
3. Архівні матеріали 1925–1928 рр. про роботу Харківської трудової колонії ім. М. Горького.....	117
4. Історико-педагогічні коментарі до архівних матеріалів.....	226
5. Показчик установ і організацій.....	286
6. Іменний показчик.....	315
7. Перелік документів і матеріалів 1925–1928 рр. про роботу Харківської трудової колонії ім. М. Горького.....	344
8. Післямова.....	351

1. Передмова

Харківський період діяльності колонії ім. Максима Горького – невід’ємна ланка в історії становлення такого педагогічного феномену, як гуманістично орієнтована виховна система А. С. Макаренка. Ґрунтовне вивчення цього етапу розвитку педагогічної концепції видатного новатора надає повноти його портрету: біографії, практичному досвіді, науковим пошукам.

Як показує проведене дослідження, 1926–1928 рр. є особливими в життєдіяльності А. С. Макаренка. По-перше, це доба визнання, зростання і зрілості створеної ним педагогічної системи. По-друге, це спроба екстраполяції на широкому педагогічному просторі народженої в межах горьківської колонії інноваційної виховної системи (йдеться про нетривалий, але плідний період керівництва А. С. Макаренком інтернатними закладами Харківського округу). До того ж, останні роки існування колонії ім. М. Горького (1927–1928 рр.) та обставини його звільнення з посади вписали драматичну сторінку в насичену подіями біографію видатного педагога. Саме в цей час остаточно визначилися дружні й ворожі сили в соціальному оточенні макаренківської системи. Зрозуміло, що за радянських часів ці події не знайшли ані глибокого аналізу, ані правдивого висвітлення науковцями.

Для написання історії фінального етапу існування унікального у світовій практиці виховного закладу головною перепорою виявилася відсутність ґрунтовної і систематизованої джерельної бази. Тому авторський колектив, досліджуючи матеріали, поставив собі за мету через пошук, аналіз та систематизацію архівних матеріалів і документів, які розкривають історію цього всесвітньо відомого феномену, створити цілісну картину діяльності А. С. Макаренка в цей період.

Наукові розвідки у вивченні досвіду Харківської трудової колонії ім. М. Горького проводилися ще в минулому столітті в дослідженнях М. Гетманця, М. Ніжинського, М. Окси, Н. Остроменцької, Л. Попової, А. Фролова, Г. Хілліга. Дослідниками відтворено історію переїзду колонії в Куряж, структуру організації колективу, етапи розвитку господарства й культурно-освітньої роботи. Проте архівний пошук засвідчив, що за межами досліджень залишилися матеріали, пов’язані з багатьма аспектами діяльності А. С. Макаренка – керівника колонії: його стосунки з керівними установами, педагогічним «олімпом», пошуки ефективної організації господарчої, навчальної

та культурно-освітньої роботи. Вивчення документів Полтавського, Харківського та Центрального державних архівів дозволило виявити низку нових матеріалів, документів, поданих у скороченому вигляді, що сприяло створенню цілісної панорами педагогічної діяльності А. С. Макаренка та колективу Харківської трудової колонії ім. М. Горького в 1926–1928 рр. З'ясовано важливі факти досягнень і драматичних колізій завершального етапу роботи в ній А. Макаренка.

Представлене дослідження проведене вченими Полтавського державного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка та Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України.

Авторами поставлено завдання:

⇒ виокремити архівні джерела й інші матеріали з історії Харківської трудової колонії ім. М. Горького, дати їх археографічний опис, увести в науковий обіг нову документальну інформацію;

⇒ на основі упорядкованих джерел з'ясувати й відтворити об'єктивні умови діяльності Харківської трудової колонії ім. М. Горького як спадкоємиці Полтавської колонії;

⇒ створити науковий апарат до представлених джерел: історико-педагогічні коментарі та покажчики;

⇒ проаналізувати педагогічні пошуки А. С. Макаренка в становленні гуманістично орієнтованої системи виховання;

⇒ проаналізувати діалектику стосунків А. С. Макаренка як завідувача колонії з керівними органами освіти в Харківський період.

Тож увазі читачів представлено 129 архівних документів і матеріалів преси, 94 з яких раніше не друкувалися, а 20 вперше автентично представлені. Перу А. С. Макаренка належить 9 документів, 3 засвідчено його підписом.

Особливістю цієї книги є те, що всі наведені документи – автентичні за змістом, орфографією та оформленням текстів. Назви їх подано відповідно до заголовків оригіналів. Скорочення, а також нерозбірливі місця зафіксовано крапками у квадратних дужках. Укладачі намагалися максимально відтворити навіть зовнішній вигляд архівних документів, а особливо, оригінальність кутових штампів. Оскільки оригінали представлених у збірнику матеріалів мають три форми, – типографський текст, машинопис і рукопис, – автори певним чином відобразили це у виданні: рукописні документи та ремарки, як правило, виділені курсивом. Посилання на друковані праці в аналітичній статті та коментарях подаються відповідно до останнього повного видання творів – Макаренко А. С. Педагогические сочинения: В 8-ми т. – М.: Педагогика, 1983–1986.

Документи і коментарі до них розташовані у хронологічному порядку. Збірник містить також деякі матеріали, що виходять за межі окресленого періоду. Вони допомагають з'ясувати передумови і наслідки функціонування колонії ім. М. Горького в Куряжі.

Аналітичну статтю до збірника «Розвиток гуманістично орієнтованої виховної системи А. С. Макаренка в Харківській трудовій колонії ім. М. Горького (1926–1928 рр.)» підготували: доц. І. Ф. Кривонос (2.2, 2.5, 2.6), проф. Н. М. Тарасевич (2.1, 2.3, 2.4), доц. А. В. Ткаченко (2.7, 2.8, 2.9). Коментарі подані авторами. Показчики – іменний, установ і організацій, – а також загальний хронологічний список документів та матеріалів упорядковані доц. А. В. Ткаченко.

Укладачі збірника щиро вдячні працівникам Державного архіву Полтавської області, Центрального державного архіву вищих органів влади України та Російського державного архіву літератури і мистецтва за надану допомогу. На особливо щиро подяку заслуговують співробітники Державного архіву Харківської області: Л. А. Чачя, Т. В. Іванська, Н. Ю. Дюканова, Н. Б. Мірошниченко, Т. А. Горпенко та інші.

2. Розвиток гуманістично орієнтованої виховної системи А. С. Макаренка в Харківській трудовій колонії ім. М. Горького

2.1. Завоювання Куряжа як педагогічна проблема

Короткий період керівництва А. С. Макаренка Харківською трудовою колонією ім. М. Горького (15 травня 1926 р. – 3 вересня 1928 р.)¹ сповнений як радістю творчого злету колективу, усвідомленням і формулюванням основних педагогічних закономірностей організації життя дитячого колективу в колонії, так і гіркоти розчарування від неприйняття офіційною педагогікою й управлінням освітою сутності новаторського досвіду і професійної позиції педагога в цілому.

У дослідників часто виникає запитання: чи варто було переїздити з Полтави, де так успішно здійснений педагогічний експеримент виховання неповнолітніх правопорушників. Адже колонія ім. М. Горького визнана Наркомосом України як установа державного значення (*див. документ №4 цього збірника*), досвідно-показовий заклад, відомий не лише в Україні, а й у всьому Союзі (*див. док. №13*). Самого Антона Семеновича визнають як «велику педагогічну величину» (*див. док. №13*). Сумніви приходять і до самого Макаренка: «В ім'я яких цінностей треба покинути наше прикрашене квітами і Коломаком життя, нашу паркетну підлогу, наш відбудований маєток?»².

Однак А. С. Макаренко рветься з Полтави. У виховному процесі він почав помічати негаразди і певні «тріщини» у системі ставлень вихованців один до одного. Ця зміна атмосфери колонійського життя описана в «Педагогічній поемі»: «...у колонії нема чого робити. Колоністів сто двадцять осіб, сили багато, а робота тут яка: посіяв – зняв, посіяв – зняв. І поту багато виходить, і сенсу не видно. Це господарство маленьке. Ще рік прожити, хлопцям сумно стане, захочеться кращої долі»³; «Нам тут тісно й усе зроблено. Ми запихуємо тут через пів-

¹ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО). – Ф. – 166. – Оп. 6. – Спр. 1823. – Арк. 42 зв.; Державний архів Полтавської області (далі – ДАПО). – Ф. 8805. – Оп. 3. – Спр. 6. – Арк. 24.

² Макаренко А. С. Педагогическая поэма // Педагогические сочинения: В 8-ми т. – Т. 3. – М.: Педагогика, 1984. – С. 284 (далі – Макаренко А. С. Педагогическая...).

³ Там само. – С. 261.

року. Дайте нам що-небудь велике, щоб голова пішла обертом від роботи»⁴. Остання цитата – це вже звернення завідувача до працівника Наркомосу після довгих роздумів над причинами негараздів.

Проведений педагогом аналіз фактів останніх років життя Полтавської колонії дав можливість А. С. Макаренку зробити важливе відкриття: «Уся справа в зупинці. Не може бути допущена зупинка в житті колективу. Я зрадів по-дитячому: яка краса! Яка чудова, захоплива діалектика!»⁵. Це відкриття було сформульоване як закон розвитку колективу – постановка перспективних ліній, що дають можливість «бачити кращий завтрашній день і прагнути до нього в радісному загальному напруженні»⁶.

Вирішення педагогічної проблеми розвитку колективу Макаренко завжди пов'язував із розвитком колективного господарювання, а в Ковалівці для цього умови були вичерпані. Звичайно, можна було б попросити губернську владу збільшити угіддя, розширити площі або перевести в інший маєток Полтавщини, проте завідувачий колонією не тішив себе сподіваннями, бо мав безрезультатний досвід звертання до місцевої влади і в проханні передати в оренду млин, скасувати орендну платню за землю, яку обробляли колоністи. Стосунки з Губнарсовітою були напруженими. Чекали відповіді можна було лише в Наркомосі, саме тому він пише Доповідну записку до Упрсоцвиху Наркомосу УСРР 8 серпня 1925 року, у якій викладає своє бачення розвитку колонії. Можна вважати, що саме з цього документа – «До Головоцвиху. Доповідна записка»⁷ – починається передісторія Курязької колонії ім. Горького.

А. С. Макаренко як автор проекту чітко, обґрунтовано доводить важливість запропонованого плану не лише для Полтавської колонії, але й для України в цілому і для Харківського округу зокрема. Перспектива розв'язання проблеми перевиховання тисяч неповнолітніх правопорушників економічно вигідним шляхом об'єднання колоній не могла не зацікавити Наркомос України, про що свідчить протокол засідання Упрсоцвиху⁸. Таким чином, Макаренку вдалося знайти точку перетину інтересів колонії й Наркомосу, щоб попросити кошти на розвиток свого закладу й виїзд із Полтави.

Ця доповідна записка друкувалася у восьмитомнику творів А. С. Макаренка і в деяких інших виданнях. Вона містить низку цінних педагогічних ідей і виокремлює стартові позиції педагога у моделі майбутнього колонії ім. М. Горького. Її було заплановано як укрупнене об'єднання на основі сучасного рівня промислового й сіль-

⁴ Там само. – С. 269.

⁵ Там само. – С. 267.

⁶ Там само. – С. 276.

⁷ ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 6. – Спр. 1823. – Арк. 1–4 і зв.

⁸ Российский государственный архив литературы и искусства (далі – РГАЛИ). – Ф. 332. – Оп. 4. – Спр. 365.

ськогосподарського виробництва, що повністю підкорюється вирішенню педагогічних завдань. Як і раніше, у цьому документі завідувач колонії, дотримуючи своїх принципів, виражає прагнення до самостійності виховного закладу в організаційних і фінансових справах, наголошує на перевагах непрямої впливу у вихованні тощо.

Цікавим є той факт, що Макаренко сподівався на створення розширеної Горьківської колонії, «розташованої поблизу Харкова». Проте за рішенням Упрсоцвиху Наркомосу УСРР колонія мала переїхати до Запоріжжя в колишній маєток Попова. І хоча підтримка Наркомосу в особах Заступника Наркома освіти Я. П. Ряппо і Завідуючого Упрсоцвихом Кириченка була досить вагомою, Запорізький окрвиконком всіляко перешкоджав переселенню і домігся в Раднаркомі відміни ухвали Наркомосу. Пошук рішення тривав з 23 вересня 1925 р.⁹ до 13 березня 1926 року¹⁰. Ці півроку горьківці жили сподіваннями, планами, розчаруваннями.

Ми випускаємо аналіз архівних матеріалів щодо планів на Запоріжжя, бо вони знайшли своє повне висвітлення в збірнику, опублікованому німецьким макаренкознавцем Г. Хіллігом¹¹, а зосередимо увагу на документах про завоювання горьківцями Куряжа, які мають вагомий педагогічний сенс.

Як свідчать архіви, цей переїзд для А. С. Макаренка був непростим, це була дійсно боротьба за нове місце колонії: від 13 березня 1926 р.¹², коли він у телеграмі остаточно вирішив брати курс на Куряж, до травня цього ж року¹³, коли була прийнята угода щодо переїзду колонії під Харків. Півтора місяці йшли складні перемовини між Наркомосом, Управлінням справами Раднаркому, Харківським Окрвиконкомом та його Окрпланом, Харківською окружною комісією допомоги дітям, Харківською окрінспектурою народної освіти. Головні суперечності полягали у вирішенні фінансових питань: на чиєму утриманні існуватиме нова колонія. До цього Курязька колонія ім. 7 листопада підпорядковувалася, а отже і матеріально забезпечувалася Харківською окружною комісією допомоги дітям, яку очолював на той час С. Є. Тарапата. Полтавська колонія ім. М. Горького була підвітна Управлінню соціального виховання Народного Комісаріату Освіти України, завідувачем якого в 1926 р. був Кириченко. Зрозумілі побоювання Харківського Окрвиконкому: горьківці можуть стати додатковим навантаженням на його бюджет. Тому на об'єднаному засіданні Президії Харківського Окрвиконкому, Мись-

⁹ Там само.

¹⁰ ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 6. – Спр. 1823 – Арк. 22.

¹¹ В Харьков или в Запорожье?: Сборник документов о переводе колонии им. Горького из Полтавы на новое место («Завоевание Куряжа») 1925–1926 гг. / Составитель Гётц Хиллинг. – Marburg, 1985. – 158 с. (далі – В Харьков...)

¹² ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 6. – Спр. 1823. – Арк. 22.

¹³ Державний архів Харківської області (далі – ДАХО). – Ф. Р-845. – Оп. 3 – Спр. 3387. – Арк. 265–273.

кої Ради за участю представника Наркомосу Р. Л. Берлін, Округового інспектора народної освіти Т. Д. Махна та Голови адміністративно-фінансового комітету Окрплану С. І. Канторовича¹⁴ після гострої дискусії була прийнята ухвала, першим пунктом якої записано, що місцева влада погоджується з переводом колонії ім. М. Горького «при обов'язковій умові, що утримання цієї установи Наркомосвіти залишена як досвідно-показову за рахунок державного бюджету»¹⁵ (*збережено стилістику документа. – Н. Т.*).

Стенограма цього засідання¹⁶ засвідчує полярність позицій освітян і місцевих урядовців. Освітняни (т.т. Махно, Берлін) відстоюють необхідність переводу колонії, вдаючись до серйозних аргументів: необхідно «оздоровити» Курязьку колонію кваліфікованими спеціалістами з Полтави й зробити її досвідно-показовою; це створюватиме навчальну базу передового досвіду для вузів, бо вже в Полтаві «ми спостерігаємо паломництво цілих груп у колонію ім. Горького і ці паломництва коштують, звичайно, багато грошей, і цей мотив є досить серйозним мотивом для того, щоб цю колонію перевести сюди» (з виступу Р. Л. Берлін). Освітняни бачать у переводі колонії передусім великі виховні можливості, що полягають у загальному поліпшенні ситуації з правопорушниками на Харківщині.

Урядовців (т.т. Тарапату, Брановського, Донченко, Волошинова) турбують можливі економічні прорахунки, пов'язані з обтяженням місцевого бюджету, працевлаштуванням скорочених вихователів у Курязжі, обмеженням контингенту Курязької колонії за рахунок горьківців. Ситуація була досить складною в економічному плані, і гірші сподівання все-таки збулися: з нового бюджетного року Курязьку колонію переведено на місцевий бюджет відповідно до умов Угоди (пункт 4). А. С. Макаренку були відомі ці умови, отже, він погодився з ними, передбачаючи наслідки такого рішення. Погодився, бо бажання полишити Полтаву і дати колективу нові перспективи, нові сильні імпульси розвитку були вагомішими за фінансові збитки. Зрештою, педагогічний фактор, незважаючи на ризик, переміг економічний.

Завоювавши Курязж, А. С. Макаренкові необхідно було в дискусіях із керівниками різних рангів здійснити й педагогічний подвиг – привести Курязж у стан, що відповідає статусу виховного закладу. До ознайомлення з Курязжем він не міг передбачити, як про це писав у «Педагогічній поемі» (глава 17 другої частини), що «їде обирати могилу для своєї колонії»¹⁷. Навіть сам голова Окрдопдиту, на чиєму утриманні знаходилася Курязька колонія ім. 7 листо-

¹⁴ ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 2. – Спр. 675. – Арк. 439; там само. – Оп. 3. – Спр. 3387. – Арк. 265–273.

¹⁵ Там само. – Оп. 2. – Спр. 675. – Арк. 439.

¹⁶ Там само. – Оп. 3. – Спр. 3387. – Арк. 265–273.

¹⁷ Макаренко А. С. Педагогическая..., С. 279.

пада, характеризував її так: «Це жах якийсь! Подумайте, під самою столицею таке бандитське гніздо. Ви ж чули. На дорогах грабують! На вісімнадцять тисяч рублів розікрали лише в самій колонії – за чотири місяці»¹⁸. Справді, Курязька колонія ім. 7 листопада, хоча й недавно була створена, виявляла всі ознаки морального розпаду та організаційно-господарського безладдя.

Архівні документи свідчать, що ця колонія спочатку планува-лася як реформаторіум. У реформаторіумах, за положенням, можуть «утримуватися тільки правопорушники віком від 14 до 18 років, при чому в тім разі, як на них є відповідна постанова Ко-місії в справах неповнолітніх правопорушників, що вони не підда-ються Медично-Педагогічним засобам»¹⁹. На засіданні Харківсько-го губвиконкому та Миськради 12 вересня 1924 р.²⁰ виділено по-мешкання для реформаторіуму (колишн. Курязький монастир), але питання полягало у фінансуванні на «понову помешкань». То-му колонія на цьому місці була створена лише 20 листопада 1924 року²¹. Робота по облаштуванню території в Курязькій Диттрудко-муні (тогочасна назва) була поставлена вкрай негативно. Про це засвідчує акт її перевірки Окрнаросвітою через півроку – 9 червня 1925 р.: «Комісія вважає: розпочатий ремонт будівлі для школи й призупинений через відсутність грошей мусить попри все бути за-вершений до навчального року [...]. В іншому разі паразитизм і розклад серед дітей неминучі»²². З часом, не зважаючи на матері-альну підтримку Окрдопдиту, де таки видали кошти на ремонт, ситуація в колонії стала катастрофічною. Макаренко прибув до Куряжа 9 травня 1926 р. для прийняття колонії з першим еше-лоном своїх вихованців, описав у листі до М. Горького таку кар-тину: «Важко уявити собі більший ступінь запустіння, господарчо-го, педагогічного, просто людського. Двісті дітей живуть, не вми-ваючись, не знаючи, що таке мило й рушник, запаскуджують усе навколо себе, тому що немає нужників, відвикли від усякої подо-би роботи й дисципліни»²³.

Минуло рівно 11 місяців після перевірки Курязької колонії ім. 7 листопада комісією – її страшні пророцтва здійснились.

Саме в таких складних умовах талановитий педагог виявив май-стерність і в розв'язанні педагогічної проблеми. Перед ним, як пер-ед полководцем, стояло непросте завдання – завоювати Куряж із меншою кількістю горьківців (дозволено перевести 120 вихованців

¹⁸ Там само.

¹⁹ ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 800. – Арк. 1.

²⁰ Там само. – Ф. Р-203. – Оп. 1. – Спр. 1465. – Арк. 62.

²¹ Там само. – Ф. Р- 845. – Оп. 2. – Спр. 283. – Арк. 122.

²² Там само. – Спр. 327. – Арк. 152.

²³ Переписка А.С. Макаренко с А. М. Горьким (8 июля 1925 г. – февраль 1935 г.) // ПС. – Т. 1. – С. 232 (далі – Переписка А. С. Макаренко...).

із Полтавської колонії), якій протистояла майже вдвічі більша юрба куряжан (200 осіб), яка не бажала ні працювати, ані взагалі нормально існувати. Завдання завідувача колонією усе ж були складнішими за цілі будь-якого полководця.

Завоювати означало для Макаренка – не підкорити, не поставити на коліна, а навпаки – підняти голови педагогічно занедбаним дітям і юнакам, зробити їх своїми сподвижниками не через приниження, а через пробудження нормальних людських якостей. Вирішення проблеми було складним технологічно: як це виконати? Мудрість вихователя виявилася в тому, що він поставив це педагогічне завдання перед своїм колективом горьківців, для яких спільний пошук вирішення проблеми розбудив чимало нових почуттів: гордість за себе, за довіру у вирішенні складного питання, гуманні устремління (допомогти дітям, які гинуть), відповідальність. Це ще більше згуртувало колектив: «У колонії імені Горького в цей час перше гаряче рішення поступово переходило у форми спокійно-точної військової підготовки. [...] Ніколи не було в колонії такого дружнього тону, такого глибоко відчутного обов'язку один перед одним. Навіть дрібні негативні вчинки зустрічалися з великим подивом і коротким виразним протестом:

– А ти ще збираєшся їхати в Куряж!»²⁴.

Розробляючи технологію переїзду до Куряжа, педагог добре розумів, що вплинути на куряжан треба не стільки словами, умовляннями, не примусом урешті, а створенням нових обставин, потрапляючи в які куряжани захотіли б змінитися.

У його доповідній записці зазначені роздуми про «живі» і «мертві» важелі впливу, роль безпосередніх стосунків і створених умов у цілісній системі виховного колективу²⁵. Саме ці ідеї знайшли втілення в операції «Завоювання Куряжа». У листі до М. Горького Антон Семенович ділиться міркуваннями: «Перекинути в Куряж наших 130 хлопців зразу ж, означає створити там два ворожих табори. Наші будуть задирати носи і задаватися, куряжани від сорому і старого озлоблення будуть дивитися на нас, як на завойовників»²⁶. Вирішено одночасно готувати до зустрічі й горьківців, і куряжан. Із куряжанами Макаренко працював разом із невеликим зведеним загonom (11 вихованців), які власним прикладом прагнули залучити розхристану курязьку юрбу до облаштування елементарних умов життя, організовували їхню працю, хоча спочатку в переважній більшості випадків наміри були безрезультатними. Усе ж горьківцям удалося знайти однодумців. Макаренко обрав правильну тактику: не протиставляти, а об'єднувати два табори. Педагог неоднора-

²⁴ Макаренко А. С. Педагогическая..., С. 290.

²⁵ ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 6. – Спр. 1823. – Арк. 1–4 і зв.

²⁶ Переписка А. С. Макаренко..., С. 231.

зово виступав перед куряжанами: «Товариші! З цієї хвилини ми всі [...] становимо один колектив, який називається: трудова колонія імені Горького. Кожен з вас повинен завжди це пам'ятати, кожен повинен знати, що він – горьківець, повинен дивитися на іншого горьківця як на свого найближчого товариша і першого друга»²⁷. Гуманістична позиція завідувача колонії виявлялася у налаштуванні горьківців на толерантні способи розв'язання конфліктних ситуацій, які постійно виникали, бо куряжани систематично ігнорували дисципліну. За таких умов ефективно застосовувався гумор і прийоми нав'ювання, які завкол використовував у спілкуванні з Ховрахом і Перцем, і прийоми вдової байдужості, а найбільше – звернення до ідей завтрашньої радості: «Ми будемо красиво жити, і радісно, і розумно, тому що ми люди, тому що в нас є голова на плечах і тому, що ми так хочемо...»²⁸.

Прийоми «живого» впливу, за Макаренком, були доповнені творчо розробленою режисурою приходу горьківців у Куряж. Красивим строем по шість у ряд із широкими інтервалами між рядами, які створюють відчуття вільного руху, прийшли горьківці зі станції Рижов, одягнені в новеньку, самотійно зшиту форму. Красиві своєю організованістю хлопці й дівчата зі знаменом і оркестром урочисто увійшли на монастирську площу, щоб об'єднатися з майбутніми горьківцями, котрі були вражені побаченим, уже почали уважно прислухатися, спостерігати і поступово включилися у загальне дійство. Мабуть, неабияке значення в зацікавленні мав і «парад» живності, що теж колоною прибув зі станції. Але найяскравішим «мертвим» джерелом впливу виявилось зовнішнє перетворення вихованців: курязьке лахміття замінено новою формою, голови пострижено, всіх розміщено на ночівлю об'єднаними загонами. Усі ці заходи й допомогли створити «вибух» у свідомості куряжан. Спеціально продумані впливи підтвердили формулу, виведену Макаренком: «Майстерністю вихователя є майстерність організатора».

Історія завоювання Куряжа увійшла у світову скарбницю методів педагогічного впливу, доповнивши її прийомом «вибуху».

2.2. Тенденції розвитку трудового виховання й виробничо-господарчої діяльності колонії як педагогічного фактору

Полтавська колонія ім. М. Горького, переїхавши з усім майном у кінці травня 1926 року в Куряж, ризикувала розчинитися в безгосподарності та анархизмі місцевої колонії, яка була «величезним клубком розбещених підлітків, що копошаться в бруді, звик-

²⁷ Макаренко А. С. Педагогическая..., С. 366–367.

²⁸ Там само. – С. 386.

лих до пияцтва й матерньої лайки, [...] з педагогічного погляду – яма, жахливіше за яку я не бачив у житті»²⁹, – писав А. С. Макаренко О. М. Горькому.

Щоб вирішити завдання порятунку курязьких колоністів, А. С. Макаренко передусім мав зберегти силу колективу горьківців, змодельувати за зразком полтавського досвіду таку систему трудового виховання, яка уможливила б перетворення виробничо-господарських відносин на живий, реальний інструмент виховної дії. І з цим завданням педагог упорався успішно.

Незабаром й у колонії М. Горького в Куряжі все змінилося. Були впорядковані приміщення гуртожитку, клуб, школа, майстерні, поліпшена культура землеробства. Майже всі вихованці залучалися до роботи в майстернях, на полі, тваринницькій фермі і до ремонту приміщень, у теплицях, в оранжереї. Пріоритетом у виховній роботі була праця. Відомий дослідник макаренківської спадщини А. А. Фролов зазначає, що «А. С. Макаренко рішуче відмовився від нетрудової сутності виховного колективу»³⁰.

У педагогічному експерименті в Куряжі ґрунтовно перевірялися започатковані в полтавській колонії принципи трудового виховання:

⇨ існує значний розрив між трудовою діяльністю особистості, яка формується, і її цілеспрямованою соціалізацією в процесі виховання. Важливо цей розрив подолати;

⇨ для виховання нової особистості працівника-творця треба залучати вихованців у «працю-турботу», а не «працю-роботу», що робить їхнє життя більш усвідомленим і цілеспрямованим, ставить їх у позицію суб'єкта виховання; творча праця можлива за умови, якщо людина ставиться до роботи з любов'ю, коли вона свідомо бачить в ній радість, розуміє користь і необхідність праці, коли праця стає для неї основною формою вияву особистості і таланту»³¹;

⇨ питання організації праці вихованців повинні бути максимально педагогізовані;

⇨ значного результату в трудовій діяльності можна досягти тоді, коли змодельовано «систему виробничих відносин» – почуття відповідальності співгосподаря («громадська власність»), участь у колективному виробленні рішень («планомірність»), пряма залежність рівня життя вихованців від результатів їх праці («госпрозрахунок»), соціальний престиж особистості як робітника («розподіл за працею»);

⇨ у виховному колективі неприпустиме «виховання утримання»;

⇨ виробнича праця, відірвана у виховному колективі від усієї педагогічної роботи, буде «просто нейтральним процесом»³²;

⇨ у господарстві мають превалювати педагогічні задачі, а не господарчі³³;

⇨ у різних видах діяльності вихованців органічно поєднані «право на радість і обов'язок відповідальності»;

²⁹ Переписка А. С. Макаренко..., С. 230–231.

³⁰ Фролов А.А. А.С. Макаренко: основы педагогической системы. – Горький, 1990. – С. 37.

³¹ Макаренко А.С. Лекции о воспитании детей // ПС. – Т. 4. – С. 95.

³² Там само. – Т. 4. – С. 127.

³³ Макаренко А. С. Очерк работы Полтавской колонии им. Горького // Полтавська трудова колонія ім. М. Горького в документах і матеріалах (1920–1926 рр.) / Авторі-укладачі: О. П. Єрмак, Л. В. Крамушенко, І. Ф. Кривонос, Н. М. Тарасевич, А. В. Ткаченко; За ред. І. А. Зяюна. – Ч. 2. – Полтава: ІОЦ ПДПУ, 2002. – С. 77 (далі – Макаренко А. С. Очерк...).

⇒ діти, важкі у вихованні, – це, в основному, нормальні діти, немає потреби виділяти їх із загальної маси дітей, необхідно виховувати й перевиховувати їх у трудовому колективі ровесників.

Тож які основні положення системи виховання колоністів, зокрема, у виробничо-господарській діяльності, розробив А. С. Макаренко?

1. Передусім педагог науково обґрунтував важливість і ввів у теорію і методику виховання такі поняття, як «господарське виховання», «колективне господарювання», «господарська діяльність», «виховання господаря», «єдиний господарський організм», «виробничо-господарські здібності», «господарство виховної установи», «господарська позиція», «господарські вимоги». Ці поняття підкреслюють якісно новий погляд на трудове виховання: господарська трудова діяльність, господарське керівництво розглядаються навчально-виховною установою як педагогічні питання, а «виховання господарської позиції у ставленні до навколишнього світу», формування почуттів, умінь і навичок господаря своєї країни є важливою складовою цілісності системи виховання.

2. Як у Полтаві, так і в Куряжі виробничо-господарську діяльність у колективі А. С. Макаренко зробив стрижневою, провідною у загальній системі виховання. Вважав, що виховання і перевиховання не можуть мати інших форм, окрім форми колективного господарювання. Господарську турботу він вважав «елементарним об'єктом виховання», педагогізуючи питання організації праці, управління, побуту, розвитку установи³⁴, розглядав саме господарство, як «основне тло педагогічної роботи колонії»³⁵, як педагогічний чинник.

Свої погляди на організацію господарської діяльності А. С. Макаренко висловив у документі: «До Головоцвиуху НКО УСРР 8 серпня 1925 року»³⁶, «Проект організації трудового дитячого корпусу Харківського округу»³⁷ та ін., де відстоював домінують педагогічних завдань у господарській діяльності: «Низка господарсько-корисних умов може виражатися як $a+b+m+n+i$, в той час, коли низка педагогічно-корисних умов може набути вигляду $a+b+q+d+n$. Зрозуміло, що у вихованні за підставу повинна бути прийнята друга низка. Інакше кажучи, ми повинні відкидати господарсько-корисну умову $m+i$ й замість неї використовувати господарсько-байдуже або навіть шкідливе $d+q$ »³⁸. Для переконливості думки про перевагу педагогічного чинника Антон Семенович використовує яскраву аналогію:

³⁴ Гриценко Л. И. Личностно-социальная концепция А. С. Макаренко в современной педагогике (Сравнительный анализ современного и зарубежного макаренковедения). – Волгоград: Перемена, 1997. – С. 84 (далі – Гриценко Л. И. Личностно-социальная...).

³⁵ Макаренко А. С. Очерк..., С. 77.

³⁶ Макаренко А. С. В Главсоцвос НКП УССР. 8 августа 1925 г. // ПС. – Т. 1. – С. 40–44 (далі – Макаренко А. С. В Главсоцвос...).

³⁷ Макаренко А. С. Проект организации трудового детского корпуса Харьковского округа // Т. 1. – С. 55–59.

³⁸ Там само. – С. 41–42.

«При цьому не можна говорити про збитковість підприємства, як не можна говорити про збитковість канатної фабрики на тій підставі, що на її території мало збирається картоплі»³⁹.

3. Макаренко принципово підходив до юридичних проблем дитячих трудових колоній. Він зазначав, що в їхньому статуті обов'язково повинно бути вказано: «кожна колонія має право виробництва, обміну, будівництва і договору. [...] Навіть розподіл кредитів за парagraфами і статтями повинен здійснюватися самою дитячою установою. [...] Загальний статут повинен дати установі юридичну базу для економічного активного виховуючого життя... Організація життя і праці кожної дитячої установи має бути надана йому самому. Ряд дитячих внутрішніх організацій, взаємостосунків, економічних і юридичних форм – взагалі вся конституція установи повинні створюватися ним самим»⁴⁰. Таким чином, поставлено питання, що для ефективного виховання необхідна відносна господарсько-виробнича самостійність дитячих трудових колоній.

4. З досвіду діяльності А. С. Макаренка випливає висновок, що праця без створення системи цінностей не має виховного значення. Високі й суспільно значущі цінності зумовлюють силу виховного впливу праці. Вихованці колонії ім. М. Горького в Куряжі брали активну участь у створенні матеріальних благ. Вони по-справжньому долучалися до сфери матеріального виробництва, відповідально виконували замовлення різних організацій: «Зараз ми узялися за улаштування виробничої столярної майстерні. Грошей у нас, правда, немає, але ми взяли замовлення на 10 000 вуликів і в рахунок платні отримали устаткування майстерні. Замовлення ми зобов'язані виконати в 6 місяців. Справа дуже цікава»⁴¹. Акт обстеження колонії в червні 1927 року фіксує: «Колонія з погляду господарства поставлена досить добре. [...] Є такі майстерні: 1. Швейна – 13 осіб, обладнана задовільно, 9 машин, майстерня обслуговує всю колонію. 2. Шевська майстерня обладнана задовільно, працюють 16 осіб для себе. 3. Столярна – 38 осіб навчаються і беруть замовлення, зараз роблять 5000 ящиків і 1000 стільців для бджолярів, добре обладнана. 4) Кузня – 6 осіб виконують усе необхідне для колонії»⁴².

У жовтні 1927 р. колонію ім. М. Горького перевіряла комісія Харківського окрвиконкому. У результатах перевірки зазначено: «Ставлення до праці у більшості вихованців добре, особливо у тих, хто працює в майстернях і свинарнику. [...] У колонії сувора дисципліна»⁴³.

³⁹ Макаренко А. С. В Главсоцвос..., С. 42.

⁴⁰ Макаренко А. С. В инспектуру охраны детства НКП УССР // Т. 1. – С. 35.

⁴¹ Переписка А. С. Макаренко..., С. 237.

⁴² ДАХО. – Ф. Р-408. – Оп. 4. – Спр. 171. – Арк. 3.

⁴³ Забота, контроль, вмешательство. Шесть отчетов об инспекторских и других проверках колонии им. М. Горького (1922–1928 г.г.) / Сост. Г. Хиллинг. – Марбург, 1994. – С. 20–21 (далі – Забота...).

У висновках Окр. РСІ з приводу обстеження колонії ім. М. Горького в квітні 1928 р. відмічено: «1. Визнати стан колонії задовільним. 2. Констатувати, що колонія має тверду цільову установку – перевищувати вчорашніх злочинців у цілком здорових і підготовлених до трудовою життя людей; кожен вихованець виходить із колонії з певною кваліфікацією. [...] 3. Відзначити, що господарювання поставлене належним чином. Робота в майстернях і в сільському господарстві ведеться по заздалегідь розробленому виробничому плану і охоплює собою всіх вихованців»⁴⁴.

Завдяки чіткій організації виробничого процесу і системі самоврядування Курязька колонія з перших днів злиття з Полтавською включилася в робочий ритм, стала набувати рис організованої виховної установи. У середині червня (не минуло й місяця від «завоювання Куряжа») колонія була упорядкована: колоністи перебралися в спальні, ліжка були зроблені майже заново в кузні⁴⁵, перший сніп святкувався п'ятого липня⁴⁶, щодня виходили на роботу більше тридцяти зведених загонів⁴⁷. Це дало підставу 26 листопада Антону Семеновичу заявити: «наша колонія стоїть міцно й весело»⁴⁸.

Результати були досягнуті А. С. Макаренком тому, що він наполегливо добивався, щоб виробничо-господарський процес по-справжньому слугував педагогіці. Саме такий підхід дозволив йому підтвердити думку, висловлену у 1925 р., що «Зробивши господарську турботу вихідною точкою в процесі виховання, ми [...] всі форми нашого життя і організації вивели з господарства і господарювання. Головні форми, про які я встигну згадати, – це господарські вимоги до вихователя і вихованця, організація по-господарськи активних загонів, точна дисципліна, праця, ускладнена господарською метою, ігнорування вузько індивідуальних рис колоністів, господарська позиція в ставленні до навколишнього світу»⁴⁹. Сам Макаренко неодноразово зазначав, що його робота в Куряжі – це час перевірки, подальший розвиток і вдосконалення його виховної системи. Це період реального впровадження ідей і починань, створених у Полтавській колонії ім. М. Горького.

Управління колонією в Куряжі було педагогічно доцільно впорядкованим, будувалося на демократичних засадах. Як керівник виховної установи А. С. Макаренко високо цінував майстерність і кваліфікацію педагогів, їхню постійну готовність працювати разом із колективом вихованців. Він завжди підкреслював, що в житті трудової колонії важливе значення має господарсько-організаційний досвід вихователя, йо-

⁴⁴ ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1778. – Арк. 89.

⁴⁵ Макаренко А. С. Педагогическая..., С. 404.

⁴⁶ Там само. – С. 408.

⁴⁷ Там само. – С. 399.

⁴⁸ Переписка А. С. Макаренко..., С. 236.

⁴⁹ Макаренко А. С. Очерк..., С. 78–79.

го знання виробничого оточення, стану трудової бази самої колонії. Завідувач колонії в Куряжі надавав великої уваги добору педагогічних кадрів, зростанню матеріальної бази колонії. Як свідчить акт обстеження колонії в червні 1927 р., 351 вихованець колонії обслуговувався «кваліфікованим штатом: педагогів – 18, інструкторів – 9, господарників – 13. Колонія мала 50 десятин під полем і городом, 2 трактори і різні необхідні землеробські знаряддя»⁵⁰.

Важливим чинником системотворчої діяльності в Куряжі, перевіреної й удосконаленої порівняно з Полтавською колонією, була організаторська праця, участь вихованців у різноманітній роботі з управління колективом. Макаренко оптимально втілював розроблену ним у Полтавській колонії цілісну модель структури самоврядування у всі сфери життєдіяльності вихованців.

Не зважаючи на те, що було визнано великі досягнення в роботі колонії, усе ж, як пише Макаренко, «наша колонія – лише чорновий нарис. Закінчити нашу систему нам не дозволяє відсутність абсолютно необхідних умов»⁵¹. З великою гіркотою він пише О. М. Горькому: «Мене ідять навіть не за помилки, а за найдорожче, що в мене є – за мою систему»⁵².

А. С. Макаренко пішов із завідування колонією невдовзі після від'їзду О. М. Горького. З того часу стан справ у колонії помітно погіршився, бо створена система виховання була зламана. І вже комісія, що обстежила Курязьку колонію 27–31 травня 1930 р., зазначила в акті незадовільний стан роботи, особливо в майстернях:

«1. Постановку й організацію роботи в майстернях вважаємо не тільки неприпустимою, але й шкідливою.

2. Обладнання багатьох майстерень дозволяє охопити дітей у значній кількості, особливо за умови праці дітей у дві зміни, а в дійсності охоплено 40–50 дітей.

3. Також не дається належної кваліфікації дітям, бракує певної постановки майстерень, не ведеться ніякого обліку дитячої праці, відсутній із листопада 1929 року облік витрачених матеріалів і затраченої робочої сили, не ведеться калькуляція, відсутній також виробничий план майстерень...»⁵³.

Отже, підсумовуючи сказане, зазначимо, що безцінний досвід А. С. Макаренка, педагогічні ідеї про продуктивну працю вихованців, їхню господарську діяльність знову на часі. Досить складно удосконалювати трудове виховання підростаючого покоління, якщо започаткована педагогічна система видатного педагога-новатора не стане внутрішнім надбанням нинішніх учителів і керівників шкіл.

⁵⁰ ДАХО. – Ф. Р-408. – Оп. 4. – Спр. 171. – Арк. 2.

⁵¹ Переписка А.С. Макаренко..., С. 236–237.

⁵² Там само. – Т. 1. – С. 243–244.

⁵³ ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 6. – Т. 2. – Спр. 2975. – Арк. 13–14.

2.3. Навчальна діяльність колонії як умова розвитку вихованців

Важливим засобом впливу на особистість, її соціалізацію виступала в системі виховання А. С. Макаренка освіта колоністів. Поряд із трудовим загартуванням, досвідом самоврядування вона була підґрунтям соціального захисту кожного вихованця. Завідувач колонії мав можливість спостерігати, як під впливом шкільних занять зростала свідомість його вихованців, як змінювалося їхнє моральне обличчя, яких позитивних зрушень зазнавав характер колоністів.

Виховні пріоритети в педагогічних ідеях А. С. Макаренка не означають недооцінки ним значення освіти. Педагог завжди наголошував на величезній ролі освіченості людини, вважав, що «перековка характеру й перевиховання правопорушника можливі лише за умов повної середньої освіти»⁵⁴.

У пошуках доцільної «школи життя» А. С. Макаренко пройшов випробовування комплексними програмами, в яких убачав велике розвивальне значення, хоча згодом усвідомив недоцільність їх застосування.

Важливо простежити за розвитком дидактичних положень А. С. Макаренка в колонії ім. М. Горького. Навчання вихованців організовувалося з перших місяців існування колонії під Полтавою. Педагоги прагнули перевірити знання дітей і розподілити їх хоча б приблизно за класами, проте різниця в рівнях знань була надто великою, тому навчання проводилося спочатку в колонії індивідуально. Це було можливо, бо вихованців було мало. Організувати навчання доводилося в складних умовах. У Трибах (в першій Полтавській колонії Горького) не було навіть приміщення для занять, і лише в другій колонії (у Ковалівці) виділено спеціальні класи. За даними про господарчий стан колонії, у середині 1922 року під майстерні й класи відводилося 11% жилю площі колонії в Ковалівці, тоді як у Трибах були місця лише для майстерень⁵⁵.

З огляду на те, що до колонії прибували неграмотні або напівграмотні діти, педагоги докладали чимало зусиль, аби подолати негативне ставлення цих дітей до навчання. Колектив колонії вибудував на той час низку завдань, а саме: дати вихованцеві не лише письмо, але й «все багатство його практичного досвіду, весь величезний запас сил, уже загартованих у життєвій боротьбі, перетворити в систему чітких уявлень про світ і про можливості у світі»⁵⁶. А. С. Макаренко відкидає принципи старої школи і розробляє нову технологію навчання, що ґрунтується на врахуванні дитячого інтересу, логіки життя вихованців до і в ній.

Саме в цей час, з осені 1922 р., у школах почав упроваджуватися комплексний метод навчання. Із грудня 1922 р. комплексно організу-

⁵⁴ Макаренко А. С. Трудовое воспитание, отношения, стиль, тон в коллективе // ПС. – Т. 4. – С. 192 (далі – Макаренко А. С. Трудовое...).

⁵⁵ ДАПО. – Ф. 8805. – Оп. 3. – Спр. 3. – Арк. 109, 111.

⁵⁶ Макаренко А. С. Очерк образовательной работы в Полтавской трудовой колонии им. М. Горького // ПС. – Т. 1. – С. 18 (далі – Макаренко А. С. Очерк образовательной...).

ється навчання і в колонії⁵⁷. У новій системі навчання А. С. Макаренко вбачав засіб подолання протиріч між життєвим досвідом вихованців і шкільними знаннями. Щоб залучити вихованців до процесу активно-пізнавального, у колонії було розроблено цілу систему заходів:

- 1) анкетування вихованців з метою виявлення цікавих для них тем;
- 2) групова робота над підготовкою доповідей, що передбачала не лише студіювання книг, але й збір відомостей на екскурсіях, у господарчій частині, у сусідів;
- 3) представлення результатів роботи в трьох формах: числовій, словесній і художній⁵⁸.

Спільна творча робота вихователів і вихованців завершувалася розробкою комплексних тем: «Урожай колонії 1922 року», «Повітря», «Письмо і книга», «Ліс узимку» тощо. Навесні (з квітня) і влітку заняття не проводилися – весь час відводився на сільськогосподарські роботи.

Переваги такої системи організації навчання дали відразу свої результати: «У нас справи пішли добре, прямо крила вирости»⁵⁹. Проте завідувач колонії висловлює тривогу: «При подібних заняттях ми майже не маємо можливості торкнутися абстрактних величин. Ми змушені обходитися без теорії граматики, алгебри, дробів, тощо»⁶⁰, а це мають знати вступники до робітфаків». Пошук шляхів забезпечення учнів систематичними науковими знаннями, особливо в процесі підготовки вступу до робітфаку, сприяв організації додаткових занять (поруч із комплексами) за предметною системою. Першими на робітфак вступили 1923 р. 5 колоністів, а вже в наступному – 9. Для колонії навчання на робітфаці стало важливою перспективою. Підготовка до нього розв'язувала дві проблеми: дидактичну – розвиток інтересу до навчання й соціальну – прилаштування вихованців після колонії, забезпечення кваліфікацією, житлом, стипендією на час навчання.

У результаті перегляду системи навчання, творчих пошуків у 1924–1925 н.р. колонія ім. М. Горького переходить на предметне навчання. Комплексними програмами керуються лише вчителі початкових класів. Вивчаються предмети: арифметика, навчання грамоти (письма, читання), суспільствознавство, природознавство, малювання, географія, основи сільського господарства⁶¹. Колонія ім. М. Горького задовго до державних постанов 30-х років перейшла на класно-урочну систему, з огляду на реальні потреби підготовки вихованців.

Школа ставала все вагомішим чинником розвитку вихованців. У Куряжі колонія має окрему будівлю для школи, у 1926 р. тут пра-

⁵⁷ Там само. – С. 21.

⁵⁸ Там само. – С. 20.

⁵⁹ Макаренко А. С. М.Н. Котельникову // ПС. – Т. 8. – С. 12.

⁶⁰ Макаренко А. С. Очерк образовательной..., С. 21.

⁶¹ Ніжинський М. П. Життя і педагогічна діяльність А. С. Макаренка (Творчий шлях) / Вид. 2-е. – К.: Радянська школа, 1967. – С. 64 (далі – Ніжинський М. П. Життя...).

цює 6 класів, а в 1927–28 рр. функціонує повна семирічна школа, випускники якої за своєю підготовкою мали можливість вступати на робітфаки і в технікуми. У Куряжі навчальною роботою керує завуч школи – Є. Ф. Григорович. За допомогою А. С. Макаренка було створено програми. Учителі проводили заняття за детально розробленими планами, практикувалося взаємовідвідування уроків з наступним обговоренням, у якому брав участь Макаренко⁶². У колонії не лише дружно жили й працювали по господарству, а й прагнули до знань, аби стати освіченими людьми. Організація навчально-виховного процесу йшла в напрямку основного вектору макаренківської концепції виховання: розвиток соціально активної, відповідальної перед собою і суспільством особистості в тісному зв'язку із життям, набуттям практичних навичок. Пізніше ці ідеї «школи життя» А. С. Макаренка зможе повністю реалізувати в комуні ім. Ф. Е. Дзержинського. У всіх закладах, де працював Макаренко, організовуючи господарську чи навчальну діяльність, педагог завжди стояв на гуманних позиціях, виявляв щире піклування, відповідальність і наполегливість у вирішенні потреб колоністів. Пріоритети інтересів вихованців, батьківську турботу про їхню долю переконливо розкривають документи про колоністів-робітфаківців.

Піклування про робітфаківців як вияв гуманної позиції А. С. Макаренка

У 1922 р., на третьому році існування колонії, постала проблема підготовки кращих вихованців до навчання у вищих закладах освіти. Саме в цей час за постановою РНК РРФСР від 17.09.1920 р. створюються робітничі факультети для широкого залучення пролетарських і селянських мас до стін вищої школи. З 1921–22 н. р. у них запроваджено трьохрічний термін навчання із забезпеченням держстипендіями⁶³. Для колонії в цілому перспектива послати на робітфаки інститутів мала велике значення. Вона стимулювала розвиток інтересу до навчання у всієї напівграмотної частини колоністів, яка постійно наповнювалась з дитячих розподільників. Вступ до робітфаку гарантував соціальний захист випускників, надавав можливість отримати вищу кваліфікацію, забезпечував житлом та стипендією на час навчання. Цінність освіти пов'язувалася з бажанням вийти «в люди», бо розраховувати колоністи могли лише на себе. Для А. С. Макаренка й вихователів організація підготовки до вступу на робітфак стає ще й причиною перегляду доцільності комплексних програм, за якими керівництво освітою рекомендувало проводити навчання. Додатково до обов'язкових занять школи у вільний час під безпосеред-

⁶² Там само. – С. 110.

⁶³ Педагогическая энциклопедия: В 4-х т. – Т. 3. – М.: Советская энциклопедия, 1966. – С. 607.

нім керівництвом А. С. Макаренка працювала група вихованців, рекомендованих до вступу на робітфаки. Завідувач колонії був настільки ерудованим, що міг з успіхом викладати кожну шкільну дисципліну.

Програми занять не було. Майже перед вступними іспитами в серпні 1923 р. завідувач колонії пише лист із проханням виділити довідник для вступників до вищих навчальних закладів, технікумів, звертаючись безпосередньо до найвищої інстанції – Наркомосу України. клопотання А. С. Макаренка підписано 7.08.1923 р. заступником головного інспектора Головоцвуху М. М. Котельниковим⁶⁴ і відправлено до Головопрофосвіти Наркомосу. Розуміючи, що прохання є незначним для високої інстанції, А. С. Макаренко з метою посилення його значущості називає колонію «для правопорушників», хоча офіційно вона мала назву «трудова колонія». У 1923 році на робітфак вступило 5 колоністів⁶⁵, за іншими даними було відраджено 6 осіб⁶⁶.

Успіх вихованців-робітфаківців 1923 року окрилив інших: «Це мало дуже серйозний вплив на останніх вихованців, і тяга до робітфаку стала одним із найкращих явищ у житті колонії»⁶⁷. Проте наступний 1924 рік виявився для вступників складнішим. Лише завдяки наполегливості й турботі Макаренка горьківцям вдалося здійснити свою мрію. Сталося так, що губернський відділ професійної освіти не виділив жодного місця на робітфак для колоністів, і завідувач був змушений звернутися безпосередньо до Наркомосу, куди написав листа 15 липня 1924 року. Колегія інспекторів Головоцвуху відповіла оперативно – уже за два дні (17 липня) питання було вирішено: «Звернутися до Головопрофосвіти з проханням забронувати 9 місць у робфаках для вихованців колонії ім. М. Горького»⁶⁸. Проте виконання цього рішення затяглося надовго, про що свідчать 8 архівних документів⁶⁹.

Позитивне рішення колегії Головоцвуху, підтримка заступника наркома освіти УСРР Я. П. Ряппо, який приїздив до колонії і приймав її делегацію в Наркомосі, не допомогли позитивно вплинути на майбутнє колоністів. Доля робітфаківців залишалася невизначеною через бюрократичні зволікання працівників Наркомосу. Склалися

⁶⁴ ДАПО. – Ф. 8805. – Оп. 3. – Спр. 7. – Арк. 19.

⁶⁵ Макаренко А.С. Отчетная ведомость о состоянии Полтавской трудовой колонии им. М. Горького за 1923 г. // ПС. – Т. 1. – С. 30.

⁶⁶ Макаренко А.С. В Главсоцвос НКП УССР // ПС. – Т.1 – С. 34.

⁶⁷ Там само.

⁶⁸ ДАПО. – Ф. 8805. – Оп. 3. – Спр. 11. – Арк. 34.

⁶⁹ Полтавська трудова колонія ім. М. Горького в документах і матеріалах (1920 – 1926 рр.) / Автори-укладачі: О. П. Єрмак, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос, Н. М. Тарасевич, А. В. Ткаченко; За ред. І. А. Зязюна. – Ч. 1 і 2. – Полтава: ЮЦ ПДПУ, 2002. – Ч. 2. – С. 23, 28–31, 33, 49 (далі – Полтавська трудова...).

напружена драматична ситуація: направлень немає – залишається менше, ніж півтора місяця до початку навчального року. Затягування вирішення проблеми розпочалося з того, що виконуючий обов'язки головного інспектора Наркомосу УСРР М. М. Биковець ознайомив на засіданні колегії інспекторів із текстом заяви Полтавської колонії. За ухвалою він звернувся до іншого управління Наркомосу – Головпрофосвіти з відповідним проханням лише через 17 днів. Звернення було подано не у формі вмотивованого прохання, а формально: «Охорона Дитинства надсилає при цьому виписку з протоколу колегії інспекторів Головоцвиху для відповідного вирішення справи»⁷⁰. Можливо, через це лист отримав таку ж формальну резолюцію управління Головпрофосвіти: «По лінії головоцвиху розіслано циркуляр про те, щоби приймати до всіх шкіл 5% передових дітей». Цілком зрозуміло сказано, що Полтавська колонія перевищила ліміт і може претендувати лише на 5 місць робітфаку (відповідно до кількості вихованців, а їх на той час було трохи більше 100). Проте і стосовно п'яти місць рішення не надійшло.

А. С. Макаренко чекав на відповідь Наркомосу понад місяць. За непокоєний тим, що згаяно час на листування, а долі вихованців, які готувалися до робітфаку, не визначені, завідувач колонії 23 серпня 1924 року надіслав телеграму до Наркомосу інспектору М. М. Биковцю⁷¹. Відповідь проплачено колонією, всі чекають на швидку реакцію, але отримують її на третій день.

Телеграма Макаренка, яка була останньою краплиною його терпіння, змусила працівників Наркомосу діяти активно: починається стрімкий розвиток подій навколо робітфаку. 25.08.24 р. М. М. Биковець готує три документи: телеграму заступнику голови Наркомосу Я. П. Ряппо, листа до Головпрофосвіти, відповідь А. С. Макаренку. Затримка М. М. Биковця з відповіддю на телеграму з колонії і була пов'язана, напевно, з тим, що він усвідомив необхідність написання нового листа до Головпрофосвіти, тепер вже для більшого впливу від імені в. о. голови Головоцвиху І. О. Соколянського. Це був уже не формальний лист, а вмотивоване прохання, де головний акцент зроблено на обіцянці Я. П. Ряппо допомогти колонії зі вступом на робітфак. Запит подано не на 9, а на 7 місць.

Заява мала позитивне вирішення в Головпрофосвіті, у ній наголошувалося: «При відвідуванні влітку цього року Ряппо трудової колонії для правопорушників ім. Горького (під Полтавою) ним було обіцяно дати на робфаках у біжучому учбовому році місця випускним вихованцям колонії. Пізніше до т. Ряппо в цій же справі звернулася ціла делегація із колонії, а саме: зав. колонією т. Макаренко і три хлопці (Чівілій, Шелухін і Лапотецький). Т. Ряппо на прийомі

⁷⁰ ДАПО. – Ф. 8805. – Оп. 3. – Спр. 11. – Арк. 33.

⁷¹ Там само. – Арк. 35.

(в середині серпня) не раз підтвердив свою обіцянку і запропонував колонії спішно надіслати список кандидатів до робітфаків.

Це і було виконано колонією спішною поштою, але в зв'язку з відпусткою т. Ряппо справа нині є не розв'язана. Т. Ряппо не лишив на папері ні розпорядження, ні слова свого. Колонія має сім (7) підготованих вихованців, яким уже два рази було обіцяно Зам. Наркомом, і таке невиконання слова для всієї колонії (а там діти-правопорушники) справить надзвичайно негативне враження, вже не кажучи про саму долю цих вихованців.

Тому Головсоцвих просить Головпрофосвіту зняти клопотання перед відповідними органами про виділення семи місць на робфаках (незалежно від кваліфікації робітфаку) для вихованців цієї колонії»⁷². В архіві зберігається копія листа, написаного від імені І. О. Соколянського і М. М. Биковця, підписаного М. Биковцем. Вірогідно, саме такого прохання не вистачало в попередній заяві до Головпрофосвіти, що й спричинило затримку у вирішенні питання про навчання колоністів у Харкові.

Одночасно з наведеним листом М. М. Биковець надсилає телеграму із Харкова з проплаченою відповіддю на ім'я Я. П. Ряппо до Гурзуфа, де той був на відпочинку, з проханням підтвердити телеграфом свою обіцянку. Таким чином, лише після узгодження питання з І. О. Соколянським і наявністю телеграми від Я. П. Ряппо виконуючий обов'язки головного інспектора надсилає відповідь у Полтаву. У ній повідомляє про клопотання, але вказує на невпевненість у позитивному результаті. Архів містить копії двох варіантів чернеток телеграми М. М. Биковця. Спочатку вона планувалася такого змісту: «Ряппо відпуску скандал хлопочу непевний наслідки повідомлю надійтєся Биковець». Він коректує написане і викреслює «скандал» і «надійтєся», вивіряє зміст, щоби вкласти в 10 проплачених колонією слів і подає такий варіант: «Ряппо відпуску хлопочу непевний повідомлю Биковець»⁷³. Як бачимо, цей клопіт виявився в тому, що більше, ніж через місяць інспектор ужив термінових заходів, які, нарешті, вирішили проблему. Неоперативність інспектора Охорони Дитинства створила напругу, і лише делікатні постійні нагадування завідувача колонії привели до успіху в цій справі.

За кілька днів (дата на документі відсутня), у кінці серпня А. С. Макаренко отримав довгоочікувану телеграму М. М. Биковця (подаємо точний зміст): «Дістав 2 місця Робфак ІНО два медичний три геодзичний всі Харкові Хлопцям заповненими анкетами бути Харкові вівторок іспити Тимчасово житимуть Дергачах Треба гроші карманні харчі переїзди Биковець»⁷⁴. Так, долаючи всі перешкоди, у 1924 р. на

⁷² Там само. – Арк. 37. Документи подаються автентично, відповідно до оригіналів.

⁷³ Там само. – Арк. 38.

⁷⁴ Там само. – Арк. 40.

робітфаки вступили: в Інститут народної освіти – М. Лапотецький і П. Мухін, до медичного – М. Шершнев і Т. Литвин, геодезичного – М. Шелухін, П. Анівцев, А. Зоров. Посилаючись на довідку М. М. Биковця від 3.09.1924 року, макаренкознавець Г. Хіллїг приєднує до цієї групи С. Калабаліна й П. Архангельського – робітфак сільсько-господарського інституту⁷⁵.

Упродовж наступних років кількість робітфаківців збільшено: у 1925 р. – їх більше десяти в Харкові й Києві, у 1926 – з Куряжа вийшли на робітфак 11 горьківців. Загін колоністів-робітфаківців у тому році в Харкові становив 20 осіб. Завідувач колонії добивається для студентів державних стипендій, навіть 3 стипендії ВУЦВКу. Пізніше Макаренко усвідомить, що доцільніше утримувати власний робітфак, але це буде вже в комуні ім. Ф. Е. Держинського: «Кинулися наші кандидати в робітфаки – виявляється: то стипендії немає, то гуртожитку. Виникло рішення відкрити власний робітфак»⁷⁶.

У 1930 р. в комуні було урочисто відкрито робітфак Харківського машинобудівельного інституту, де вперше в країні в 1932 р. здійснили випуск студентів у вузи⁷⁷. А. С. Макаренко планує до чотирирічного робітфаку ввести п'ятий курс⁷⁸, а в 1934 році робітфак комуні реорганізувати в технікум із двома відділеннями: електромеханічним і оптико-механічним⁷⁹, щоб готувати спеціалістів високого рівня.

Робітфак, на думку Макаренка, формував у вихованців потребу в навчанні, змінював атмосферу колонійського життя, відкривав нові перспективи, давав надію на можливість реалізації власних зусиль в суспільстві, на щасливе майбутнє. Усі комісії, які перевіряли колонію Горького, відзначали «велику тягу в дітей на робітфаки»⁸⁰.

Завідувач колонії був реалістом і розумів, що «потребує рішення подальша доля колоністів, вихід їх у самостійне життя. Лише деяким колоністам вдається потрапити на робітфак, а потім і у вищу школу. Але таких щасливчиків небагато»⁸¹. Необхідна система державної підтримки випускників.

Колоністи, які навчалися на робітфаках, теж потребували допомоги – як матеріальної, так і моральної. Завідувач колонії, незважаючи на певний ризик, оточує своїх студентів батьківською турбо-

⁷⁵ Хіллїг Г. Страдания украинизированного завкола: деловые письма А. С. Макаренко на украинском языке (1924 – 1925 гг.). – Марбург, 1996. – С. 179 (далі – Хіллїг Г. Страдания...).

⁷⁶ Макаренко А. С. Марш 30 года: очерк // ПС. – Т. 2. – С. 102.

⁷⁷ Макаренко А. С. Замечания к акту обследования коммуны им. Ф. Э. Держинского // ПС. – Т. 8. – С. 174.

⁷⁸ Доклад и выступление А. С. Макаренко на заседании комиссии по пересмотру учебной системы в коммуне им. Ф. Э. Держинского 17 октября 1933 г. // ПС. – Т. 8. – С. 167.

⁷⁹ Макаренко А. С. Такова наша история // ПС. – Т. 1. – С. 212.

⁸⁰ ДАХО. – Ф. Р-408. – Оп. 4. – Спр. 171. арк. 14.

⁸¹ Макаренко А. С. Докладная записка члену правления коммуны им. Ф. Э. Держинского // ПС. – Т. 1. – С. 132.

тою: «Я раз у раз з тривогою повертаюся до думки про те, що для надання робітфаківцям «приданого» я витратив тисячу карбованців, що подібні витрати ніде в кошторисі не передбачені, що інспектор фінвідділу, коли я до нього звернувся із запитом, сухо і з осудом подивився на мене і сказав:

– Коли хочете, можете витратити, але майте на увазі, що нарахування на вашу платню забезпечене»⁸².

Колонія продовжувала піклуватися й про своїх колишніх вихованців. На літніх канікулах частина їх жила в колонії, допомагала вихователям. Так, у 1927 р. шестеро робітфаківців працювали на місці вихователів, які перебували у відпустці⁸³. Робітфаківці Харкова створили зі свого осередку сьомий колонійський загін, який жив за законами колонії, бо колонія була їхньою єдиною домівкою, і вони в ній – такі ж відповідальні за загальну справу. Макаренко листується з випускниками, навідує їх. Це батьківське ставлення повертається вдячністю й відданістю.

Звичайно, до інститутів готували кращих: на робітфаки йшли найпідготовленіші не лише з навчальних предметів, а й найкращі організатори і господарники. Втрата їх у колонійському житті була відчутною в обставинах постійного поповнення новими безпритульними. Це тривожило завкола, про що він пише в листі М. Горькому 8 вересня 1925 р.: «Уся наша Верхівка чисельністю в 19 чоловік поїхала на робітфаки [...] Старики-колоністи пішли вчитися, а на їхнє місце присилають нових»⁸⁴. Та, не зважаючи на постійну ротацію контингенту, система виховання А. С. Макаренка витримала випробування часом, місцем, і славою, пройшла через підтримку й незрозуміння влади, нестатки. Система А. С. Макаренка витримала тому, що підґрунтя її – не лише сила особистості педагога-майстра і його мудра технологія, а й тому, що її цементували підтримка, стійкість духу вихованців, які повірили, сприйняли ідеї педагогів, бо відчули в них опору для власного зростання.

Непростим для А. С. Макаренка було вирішення проблеми перебудови міжособистісних стосунків, особливо коли йдеться про дітей, які до колонії жили всупереч суспільним вимогам. Показовим є роздум А. С. Макаренка з приводу боротьби за робітфаківців:

«Я думав про те, що життя моє каторжне й несправедливе. Про те, що я поклав кращий шматок життя лише для того, щоби півдюжини «правопорушників» могли вступити до робітфаку, що на робітфаці і у великому місті вони підлягають новим впливам, якими я не

⁸² Макаренко А. С. Педагогическая..., С. 243.

⁸³ Фролов А. А. Организация воспитательного процесса в практике А. С. Макаренко. Учебное пособие / Под ред. В. А. Сластенина и Н. Э. Фере. – Горький, 1976. – С. 65. (далі – Фролов А. А. *Організація...*)

⁸⁴ Переписка А. С. Макаренко..., С. 223.

можу керувати, і хто знає, чим усе це закінчиться? Можливо, моя праця і моя жертва виявляться просто непотрібним нікому згустком безплідно витраченої енергії»⁸⁵.

Всесвітнє визнання системи А. С. Макаренка, врятовані долі вихованців дають підставу стверджувати, що титанічна праця педагога-новатора і його творчий доробок сприяли розвиткові педагогічної науки.

2.4. Динаміка виховного колективу колонії

Уболіваючи за ідею «великої виховної установи» (*див. док. №1 цієї збірки*), А. С. Макаренко розраховував, що йому після Полтави вдасться отримати можливість працювати в колонії на 1000 дітей, де б були 1000 десятин землі, велике виробництво фабричного типу. Маючи 120 вихованців на 37 десятинах рільної землі в Ковалівці, він погоджується на маєток Попова біля Запоріжжя, бо там «1200 десятин рільної, якийсь прекрасний будинок – палац»⁸⁶. Наркомос планував розмістити в ньому колонію Горького «на 500 неповнолітніх правопорушників, яка обслуговувала би всі ті округи, що зовсім не мають установ цього типу»⁸⁷. Після невдачі із Запорізьким проектом програма переселення в Курязьку колонію була скромнішою за бюджетом, проте педагогічно складнішою (у Запоріжжі можна було поступово добирати з інших колоній вихованців, а в Харкові доводилося вливатися в неорганізовану юрбу куряжан, більшу майже вдвічі за горьківців).

Що отримали полтавці в результаті курязького проекту? Біля ста десятин землі, садибу (*див. док. №4*) та намір Харківського Округового комітету «поширити цю колонію до 300–350 чол. після її переведення до Куряжа з тим, щоби можна було підібрати дітей із вулиць Харкова» (*див. док. №12*). Таким чином, співвідношення ста десятин на 300–350 вихованців не відповідає продуманим планам Макаренка, а отже, не вирішує проблеми ефективної організації господарства в процесі перевиховання. Урешті-решт, Куряж утримує пропорції «вихованець – земельна площа» такими ж, як і в Полтаві.

Визначити точний контингент виховного колективу в Харківській колонії ім. М. Горького досить складно через обмаль архівних послань на цю тему та неузгодженість даних різних джерел. Так, за «Угодою» (документ №16) як офіційним документом контингент Харківської трудової колонії ім. М. Горького мав складатися із 120 осіб горьківців (на державному утриманні Наркомосу) та 150+50 (дівчаток) куряжан під орудою Окредпдіту, тобто 320 осіб. Проте за іншими джерелами є дещо збільшені дані. А. С. Макаренко у листі до

⁸⁵ Макаренко А.С. Педагогическая..., С. 242.

⁸⁶ Переписка А.С. Макаренко..., С. 226.

⁸⁷ ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 6. – Спр. 1823. – Арк. 17-а.

О. М. Горького 8 травня 1926 р. згадує про 130 горьківців, яких треба «перекинути в Куряж»⁸⁸. В А. А. Фролова теж фігурує цифра 130, але в такому контексті: «28–29 травня Горьківська колонія в складі 130 вихованців і персоналу [...] прибула в розташування ліквідованої Курязької колонії»⁸⁹. Не зрозуміло, чи входять у це число вихователі. Ще одна неточність: до дати 28 травня 11 вихованців прибули в Куряж для підготовки прийому полтавців. Як їх рахувати?

Вірогідно, Курязька колонія мала на початку біля 320 вихованців. З часом (30.X.26 р.) А. С. Макаренко звертається з проханням виділити кошти на збільшення контингенту на 100 вихованців (*див. док. №35, 51*), включивши до кошторису і витрати на ремонт і обладнання. Це реальний крок отримати фінансову підтримку, бо в зв'язку з переводом на місцевий бюджет матеріальний стан закладу погіршився. Цифра, яку дають розрахунки Макаренка, підтримана Наркомосом (*див. док. №52*), ще буде довго фігурувати в паперах фінансових інстанцій і нарешті отримає 28 червня 1927 р. повну відмову ЦКДД при ВУЦВК (*див. док. №54*). І все ж, не зважаючи на відсутність з боку керівництва значної матеріальної підтримки, колонія поступово розширюється. У 1927 р. її контингент стабільний і становить у квітні – 353 вихованці (*див. док. №49*), у червні – 351 (*див. док. №53*), у жовтні – 340 (*док. №72*), на кінець року додано 50 вихованців, і вже в квітні 1928 р. – їх 380 (*див. док. №107*). У кінці травня 1928 р. (*див. док. №123*) Макаренко знову ставить питання про «поширення колонії на 100 душ» і просить у Окрвиконко гроші, але одержує відмову.

Звичайно, в колонії йде постійна ротация: випуск, прийом нових правопорушників. Так, у грудні 1927 р., за даними А. А. Фролова (1976 р.), було відправлено для зміцнення інших колоній кращих вихованців-горьківців, здійснено випуск і прийнято 50 новачків. Залишилося лише 100 старих горьківців. Вони склали ядро, були активом організації колоністського життя, утримували найкращі традиції. Порівняно з іншими закладами подібного типу колонія ім. М. Горького завжди мала відносно стабільний склад. Усі перевірки відмічають, що серед втікачів, а їх у колонії мало, переважно ті, хто недавно прибув і не хоче вчитися, не погоджується з правилами колонії (*див. док. №53*).

У жовтні 1926 р. колонія переводиться з державного бюджету на місцевий і фінансується Харківським окрвиконкомом за участю Окрдопдиту. Матеріальний стан колонії погіршується, у фінансуванні з'являються перебої⁹⁰. На одного вихованця в рік приходиться 350 руб. (31 коп. у день)⁹¹.

⁸⁸ Переписка А.С. Макаренко..., С. 231.

⁸⁹ Фролов А. А. Організація..., С. 52.

⁹⁰ Там само. – С. 56.

⁹¹ ДАХО. – Ф. Р-408. – Оп. 4. – Спр. 171. – Арк. 13.

У колонії перебуває більшість хлопчиків (влітку 1927 р. їх 298 і 53 дівчинки). Макаренко завжди проповідував ідеї спільного виховання, і комісії відзначають здорові стосунки (*див. док. №113*) між вихованцями й вихованками. Вік – переважно 15–18 років, декілька 9–13 (*див. док. №53 – Акт обстеження 1-ої Трудової колонії ім. М. Горького у червні 1927 р.*). Склад багатонаціональний, переважають українці і росіяни, є євреї, білоруси, поляки, татари, німці.

Комісії, що перевіряли Курязьку колонію, відзначали організованість вихованців, їхню тверду цільову установку, згуртованість, дисциплінованість колективу (*див. док. №53*). Такий стан вона мала вже через рік після завоювання Куряжа. Цей рік підтвердив висновки, зроблені А. С. Макаренком ще в Полтаві стосовно стратегічного напрямку розвитку колективу: від рішучих дій вихователя, його переконаності й уміння запалити перспективою нового життя на першому етапі – до створення активу й організації впливу на весь колектив з допомогою найактивніших і найрішучіших у середовищі вихованців, а вже тоді настає час створення повноцінного соціального організму, яким стає гарно організований колектив. Порівняно з Полтавою Куряж повторив модель формування колективу. Щоправда, на першому етапі Макаренко діяв не самочинно, йому допомагав зведений загін горьківців, яких спеціально відбирали і делегували на завоювання Куряжа. Свій внесок доклали й робітфаківці. Колектив мужнів у розбудові господарства, в активній участі в клубній роботі, де кожен мав можливість задовольнити свої інтереси, бо існував навіть «гурток для тих, хто не бере участі ні в якому гуртку». Приділяється велика увага естетиці побуту й відпочинку. Колоністи висадили багато квітів, духовий оркестр грає на фіззарядці, перед виходом на роботу і після повернення з неї. Колонія похідним маршем у вихідні йде до міста (а це 8–10 км!), бере участь у військових іграх, прогулянках у лісі, зустрічах. Чи можна все це порівняти з тим духовно й матеріально злиденим життям, яким жили нещасні діти в Куряжі до об'єднання з горьківцями? З перших днів їх включили в чітко організоване трудове життя, сповнене важливими й цікавими справами.

Розпорядок дня колонії: 6 год 45 хв – сигнал загального підйому, 7 год – сніданок, 8 год – сигнал «на роботу», 11 год 50 хв – «з роботи», 12 год – обід, з 13 год до 16 – продовження роботи старших колоністів, потім переодягання. З 16 год 15 хв – гімнастика для всієї колонії і спортивні гуртки, вільні заняття: ігри, бесіди, танці, читання. 18 год – вечеря, 20 год – сигнал «рапорту командирів», потім «на наказ» (загальний збір) і о 21 год – «спати»⁹².

Харківська трудова колонія ім. М. Горького підтвердила ефективність педагогічної концепції перевиховання, розробленої А. С. Мака-

⁹² Фролов А. А. Організація..., С. 54.

ренком. Як досвідно-показовий заклад Наркомосу, колонія постійно зустрічає делегації. Так з 28/VIII – 26 р. по 11/XII – 27 р.⁹³ її відвідали 33 делегації (італійські, німецькі, естонські тощо), які із захопленням спостерігали за результатами нової педагогіки перевиховання. Це, звичайно, тишило, підносило дух колонії, але й ускладнювало її роботу, бо фінансувалася вона, як усі соцвосівські заклади, і тримати марку передової було досить складно матеріально.

Успіхи колонії ім. М. Горького були забезпечені стабільністю педагогічного колективу, про яку дбав А. С. Макаренко. Виконавчий лист (*див. док. №73*) щодо виплати педколективу підйомних засвідчує прізвища працівників колонії, які переїхали з Ковалівки до Куряжа і стали остовом управління новим закладом. Їх 24. Серед них «ветерани»-педагоги: Макаренко Антон Семенович – завідувач колонії (з 1920 р.), Григорович Єлизавета Федорівна – завуч (працює в колонії з 1920 р.), Сагредо Любов Петрівна – вихователь (з 1922 р.), Архангельська Зінаїда Петрівна – вихователь (з 1922 р.), Весич Володимир Олександрович – заступник завідувача колонії (з 1923 р.), Татаринів Тимофій Денисович – педагог колонії (з 1924 р.), Коваль Лука Тихонович – політкерівник колонії (з 1925 р.)

Звичайно, працювати з таким педагогічним активом однодумців керівникові надійно. Вони сповідували спільні педагогічні принципи, дотримувалися усталених традицій. Виховний колектив колонії був сильний і працівниками господарчої частини. Вони сприяли організації слави Полтавської колонії і прийшли на допомогу в Харківську. Такими ветеранами-інструкторами, працівниками обслуговуючої праці були Богданович Семен Лукич – інструктор ковальської майстерні з 1922 р., Мацюцькан Сергій Тимофійович – коваль з 1921 р., Ніколаєнко Михайло Павлович – городник з 1921 р., Бузинна Олександра Яківна – кастелянша з 1924 р., Тапуць Бронеслав Мартинович – інструктор-городник з весни 1921 р., Стебловська Єфросинія Федорівна – кухарка з 1921 р. та ін.

Педагогічний колектив поповнювався новими силами, у тому числі й колишніми колоністами. Щодо складу й кількості вихователів завідувач колонії вів постійні дискусії з народвітою. Як свідчать документи (*див. док. №№93 та 94*), він мав особливий підхід стосовно визначення кількості штатних одиниць і оплати праці. Завідувач намагався дібрати професіоналів виховної справи, яких мотивував до роботи в надзвичайно складних умовах не лише цікавими ідеями, а й достойними умовами життя й праці, підвищеною заробітною платнею. А. С. Макаренко пропонував безболісний з фінансового боку шлях вирішення справи: зменшити кількість вихователів, а резерв грошей витратити на підвищення окладів. Проте ці ідеї не знаходили підтрим-

⁹³ Макаренко А. С. В президиум Харьковського Окрисполкома // ПС. – Т. 8. – С. 134–135.

ки, а отже, перекреслював його інноваційні кроки завідувача колонії. Урядові структури, дотримуючись у цьому питанні букви закону, час-то порушували її там, де слід було діяти на користь працівників колонії. За приклад можуть бути матеріали судової справи про несплати роботи, що створювалися навколо навчального закладу, який вже на той час був форпостом педагогічного досвіду і мав би отримати кращу підтримку органів народної освіти.

Однак А. С. Макаренко добився зменшення контингенту вихователів не лише в комуні ім. Ф. Е. Дзержинського, а й у Харківській трудовій колонії ім. М. Горького. Згідно з Пояснювальною запискою до проекту штатів культурно-освітніх установ місцевого бюджету Харківщини на 1926/27 навчальний рік⁹⁴ «завантаженість дітей на одного вихователя складала: один на 12 здорових дітей, на дітей із уродженими дефектами – один на 10, цього вимагає декрет РНК. У минулому році було один на 15 і на 12». Тому за штатами Курязької колонії на 350 вихованців мало бути майже 30 вихователів, а було до 20 (19 – за док. №53, 16 – за даними А. А. Фролова).

Колектив педагогів і дітей перебував у гармонійних стосунках. І педагоги, і діти жили спільним життям свого закладу і країни. Впливаючи на дітей, педагог виступав як ідеолог цінностей колективу. «У колонії і комуні надавалося великого значення культурному впливові педагога і тому радісно збадьорювальному вигляду педагога та його настрою, які він повинен був вносити в колектив і який повинен був бути співзвучним його загальному «мажору». Звідси й та бадьорість, відсутність похмурих і роздратованих облич, акуратність і діловитість, що характеризували педагогів у колонії і комуні. Звідси й те, що на роботу завжди виходили одягненими в кращі плаття. Усе це сприяло встановленню особистого, у тому числі й культурного впливу педагога на вихованців»⁹⁵.

Вихователі й вихованці спільними зусиллями продемонстрували силу педагогічних законів, усвідомлених і сформульованих А. С. Макаренком. Це був реальний педагогічний експеримент, який із часом став основою педагогічної думки.

2.5. О. М. Горький – шеф колонії свого імені

Відомо, що великий вплив на становлення Антона Семеновича Макаренка як письменника мав Олексій Максимович Горький. «У моїй роботі, – писав Антон Семенович, – не можна було обійтися без Максима Горького [...] Навряд чи я написав би «Педа-

⁹⁴ ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 727. – Арк. 75.

⁹⁵ Лялин Н. А. Педагогическая система А. С. Макаренко: Дисс. ... канд. пед. наук. – Ленинград, 1945–1946. – С. 375.

гогічну поему» або якийсь інший твір без чуйної, але неухильної наполегливості Олексія Максимовича»⁹⁶.

Природно, у зв'язку з цим постає низка запитань: «У чому полягає вплив творчості О. М. Горького на формування педагогічних поглядів А. С. Макаренка?», «Яка роль О. М. Горького в педагогічній діяльності А. С. Макаренка в колонії?», «Які результати творчої співдружності О. М. Горького й А. С. Макаренка в період роботи над «Педагогічною поемою»?», «Наскільки збігалися погляди та життєві пріоритети, духовні уподобання А. С. Макаренка й О. М. Горького?», «Як впливало листування між цими видатними постатями ХХ століття на життя колоністів?», «У чому полягає значення нарису “По Союзу Рад” для пропаганди досвіду педагога-новатора?» та ін.

Ця робота не має за мету глибокий розгляд усіх питань. Подаємо виклад лише окремих позицій, які, на наш погляд, мусять бути проаналізовані першочергово. Крім того, вважаємо за доцільне утриматися від переказу змісту листів, документів, уривків з опублікованих робіт, натомість більше використовуємо автентичних документів. Іноді пояснення подаються коротко.

Значення творчості М. Горького в педагогічній діяльності А. С. Макаренка

Аналізуючи життя, діяльність, творчість О. М. Горького, А. С. Макаренко зазначав «Максим Горький – це ім'я вже більше чотирьох десятиліть назад стало для всього світу символом нової позиції людини на землі. [...] Це ім'я ознаменувало для нас і високу переконаність у перемозі людини, і повнокровну людську гідність, і повноцінність людської культури...»⁹⁷. «У моєму уявленні, – пише А. С. Макаренко, – Горький є гігантом людської культури. Культура Горького – це наче квінтесенція із всієї історії людства»⁹⁸.

Олексію Максимовичу притаманні наукова ерудиція, інтелектуальна активність, почуття новизни, величезні знання не лише в літературі, але й у багатьох інших галузях діяльності людини. На думку А. С. Макаренка, у Олексія Максимовича «безмежна любов до життя, величезний філософський розум і повний мудрості погляд, який проникає у всі дрібниці життя, відшукує в них основне зерно і вміє підняти їх до філософських узагальнень»⁹⁹.

⁹⁶ Макаренко А. С. Максим Горький в моей жизни // ПС. – Т. 4. – С. 11 (далі – Макаренко А. С. Максим Горький...); Макаренко А. С. Мой первый учитель // ПС. – Т. 4. – С. 19 (далі – Макаренко А. С. Мой первый...).

⁹⁷ Макаренко А. С. Близкий, родной, незабываемый! // ПС. – Т. 4. – С. 19–20.

⁹⁸ Макаренко А. Велетень людської культури // Комсомолец України. – 1936. – №140. – 20 червня. – С. 3. Ця публікація була знайдена А. А. Абариним і Гетцем Хіллгом і опублікована ними в кн.: Абарин А. Хиллиг Г. Испытание властью. Киевский период жизни Макаренко (1935–1937 гг.). – Марбург, 2000. – С. 99 (далі – Абарин А. Хиллиг Г. Испытание властью...).

⁹⁹ Макаренко А. С. Мой первый..., С. 19.

Великий майстер світової культури О. М. Горький своїми творами надихав трудящих усього світу на трудові звершення. Він був переконаний, що людині належить все на землі. Для нього не було більш благородної мети, ніж бути корисним людям. Він любив людей, умів створювати атмосферу сердечного довір'я, і в людей також була велика любов до О. М. Горького.

Відомо, що людям часом буває складно орієнтуватися в калейдоскопі подій, у численних, досить складних, а то й суперечливих фактах, життєвих явищах. О. М. Горький завжди прагнув допомогти людям вийти зі складного становища, допомагав оцінювати й аналізувати факти та події.

До О. М. Горького зверталися за порадою і ті, хто виходив на великий життєвий шлях, і ті, хто опинився на дні життя. Таким людям він приділяв особливу увагу. Кожного терпляче вислуховував і щиро радив, що робити. О. М. Горький давав приклад того, як треба допомагати людям, примножувати їхні сили. Усе це було властиве його великій душі.

Можна зробити висновок, що для А. С. Макаренка О. М. Горький – носій прекрасних властивостей психічного складу, характеру, інтелекту.

Цілком природно, що така особистість не могла не зацікавити А. С. Макаренка. Твори Максима Горького захопили Антона Семеновича з юнацьких років. М. Д. Ярмаченко зазначає, що юний Макаренко «прочитав «Пісню про Буревісника», «Челкаш» і деякі інші твори ще в 1903 р. Після 1905 р. діяльність, книги і саме життя письменника стали для педагога джерелом юнацьких роздумів і роботи над собою»¹⁰⁰.

Антон Семенович глибоко усвідомлював і відчував, що людський і письменницький шлях Максима Горького став для нього зразком буття. Він говорив, що вчителі двокласного залізничного училища в Крюкові бачили в Горькому якісь шматочки самих себе, можливо, навіть неусвідомлено бачили в ньому «прорив нашого брата в недоступну для нас до цього часу велику культуру». Горький своїми творами давав можливість Макаренку відчувати історію, він захоплював пристрастю, оптимізмом, вимогою «Хай сильніше гряне буря!»

Про своє життя цього часу А. С. Макаренко пише так: «У пам'яті виникають жахливі роки безпросвітної реакції, що наступила після 1905 року. Для нас ім'я Горького було маяком. У його творах нас особливо полонила виняткова жадоба життя, невичерпний оптимізм, віра в людину, несхитна переконаність у прекрасному майбутньому»¹⁰¹.

¹⁰⁰ Ярмаченко Н. Д. Педагогическая деятельность и творческое наследие А. С. Макаренко: Кн. для учителя. – К.: Рад. школа, 1989. – С. 17 (далі – Ярмаченко Н. Д. Педагогическая...).

¹⁰¹ Макаренко А. С. Мой первый..., С. 18

У цей період А. С. Макаренко певний час був переконаний, що літературна робота може допомогти соціальній перебудові суспільства. Напевне, тому пише вірші, оповідання, фелетони. В оповіданні «Дурний день» він описав реальну подію: піп ревнує жінку до вчителя, і жінка, і вчитель бояться попа. Цікаво, що це оповідання він ризикнув послати М. Горькому, котрий у власноручному листі дав короткий відгук про оповідання: тема цікава, але написано слабо, драматизм переживань попа не зрозумілий, не виписано фон, діалог не цікавий. Пропонував спробувати написати щось інше. Як бачимо, відгук негативний. Однак стиль горьківського відгуку був м'який, делікатний, спрямований на те, щоб автора спонукати займатися самоосвітою. Варто звернути увагу на слова Макаренка з цього приводу: «Горький навіть порадував мене своєю товариською прямоотою»¹⁰². Можливо, і це, як вважає В. С. Хелемендик, певною мірою «і підштовхнуло до подальшого навчання»¹⁰³.

У 1914 р. А. С. Макаренко вступає до Полтавського учительського інституту. Успішно закінчує його і просить ректорат дати йому дозвіл складати вступні іспити до Московського університету. Але йому в цьому відмовили.

У вересні 1920 р. Антон Семенович за пропозицією Полтавської губнаросвіти почав працювати завідувачем дитячою колонії для малолітніх правопорушників. І на цьому етапі Горький став учителем Макаренка. Ім'я Горького присвоєно колонії. З цього приводу в листі 8 липня 1925 р. А. С. Макаренко пише: «Ми просили про присвоєння колонії Вашого імені у 1921 році, і тепер гордимся, що носимо його з честю. Обираючи Вас своїм шефом, ми керувалися не простим бажанням носити ім'я відомої усьому світові особи, а якоюсь глибинною спорідненістю між Вами і нами. Цю спорідненість ми бачимо і відчуваємо не лише в тому, що і Ваше дитинство подібне дитинству наших дітей, [...] але більше за все в тому, що Ваша виключна віра в людину, [...] допомагає й нам вірити в неї»¹⁰⁴.

Перші місяці роботи колонії імені М. Горького були дуже важкими. Це були місяці відчаю і пошуків. За словами А. С. Макаренка, він за все життя не прочитав такої кількості педагогічної літератури, як взимку 1920 року. «Я не зміг знайти ніяких «наукових» виходів, я змушений був безпосередньо звернутися до своїх загальних уявлень про людину, а для мене це означало звернутися до Горького»¹⁰⁵.

Віра видатного письменника в людину дала змогу визначити нову методіку ставлення до вихованців і дала можливість відшукати досконаліші шляхи виховання.

¹⁰² Макаренко А. С. Максим Горький..., С. 12.

¹⁰³ Макаренко А. С. О воспитании / Сост. и автор вступ. статьи В. С. Хелемендик. – М., 1988. – С. 4.

¹⁰⁴ Переписка А. С. Макаренко..., С. 217.

¹⁰⁵ Макаренко А. С. Максим Горький..., С. 12–13.

У 1925 р. був написаний перший лист Горькому в Соренто, і була перша відповідь. Почалося регулярне листування. Писали листи і А. С. Макаренко, і колоністи. У листах вони розповідали про своє життя. Коли колонія переїздила на нове місце, виникли нові великі труднощі. О. М. Горький запропонував свою допомогу. «Ми від цієї допомоги, – зазначає А. С. Макаренко, – відмовлялися, тому що погорьківськи не хотіли перетворювати Максима Горького в ходатаї для наших маленьких справ та й колоністам необхідно було сподіватися на сили свого колективу»¹⁰⁶.

Олексій Максимович разом із колоністами радів, що переїзд закінчився успішно. Він зразу ж написав листа в колонію, привітав із приїздом. Лист цей, як і багато інших, отриманих у цей період, мав для Антона Семеновича велике значення. Він підтримував його в боротьбі з тими, хто критикував педагогічну систему А. С. Макаренка. Про цей лист детально йдеться в аналізі листування Макаренка й Горького.

У житті колонії в Куряжі в 1926 р. однією з важливих подій був лист Олексія Максимовича голові Харківського окрвиконкому Гавриліну. У ньому говорилося: «Хоча я знайомий з колонією лише з листування з її хлопцями і її завідувачем А. С. Макаренко – людиною, мабуть, виключної енергії й міцної любові до справи, але мені здається, що колонія заслуговує на найсерйознішу увагу й діяльну допомогу»¹⁰⁷. Усі були розчудені цим листом. Антон Семенович говорив, що у всіх стало тепло на душі, наче знайшли міцну люблячу руку батька, яка допоможе, захистить і дасть ласку. Щира, заслужена похвала містилася в листі і на адресу А. С. Макаренка, що підкреслювала взаємоповагу О. М. Горького й А. С. Макаренка, спорідненість життєвих устремлень колонії і великого письменника.

Спільність духовного типу Горького й Макаренка

А. С. Макаренко стверджував, що в його світовідчутті, моральному і громадянському зростанні Горький визначив усе. Макаренкознавець Т. Ф. Кораблева вважає, що О. М. Горький є своєрідною збільшувальною призмою світогляду А. С. Макаренка. Дослідниця переконлива у висновку: існує «спільність духовного типу Горького і Макаренка, що багато в чому визначило їх тривалу дружбу»¹⁰⁸.

У процесі узагальнення свого досвіду виховної роботи в колонії ім. М. Горького А. С. Макаренко прийшов до такого висновку: «Треба організувати колектив так, щоб виховувалися дійсні, не уявні, а справжні, реальні якості особистості. Ось що ми зобов'язані зробити, і тоді, за цих умов, індивідуальний підхід буде діяти знач-

¹⁰⁶ Там само. – С. 15.

¹⁰⁷ М. Горький. Письмо председателю Харьковского окружкома. – Известия. – 1926. – 16 июня.

¹⁰⁸ Кораблева Т. Ф. Философско-этические аспекты теории коллектива А. С. Макаренко. – М.: Радио и связь, 2000. – С. 12.

но сильніше, красивіше й доцільніше. Тому, якщо колективу і колективного виховання не буде, то при індивідуальному підході виникає ризик виховати індивідів, і тільки¹⁰⁹. Це положення було підтримане О. М. Горьким.

У працях О. М. Горького педагог черпав нові ідеї, дійшов висновку, що не може бути належного виховання, якщо не реалізовано центральну установку про цінність людини. Антон Семенович говорив, що в горьківському розумінні людини він взяв те, що стало основою його ставлення до людини і виховання. «Горьківська людина, – пише Антон Семенович, – завжди в громаді, завжди видно його коріння, він перш за все соціальний»¹¹⁰. Макаренкознавець Л. І. Гриценко справедливо зазначає: положення про те, що «людину треба завжди бачити серед людей, у його стосунках з ними, – важлива сторона макаренківських уявлень про людину»¹¹¹.

Важливо відмітити, що підхід А. С. Макаренка до людини – це підхід до людини з оптимістичною гіпотезою, у якому чітко виявлялася його людяність. Характерно, що й це положення А. С. Макаренка співзвучне горьківському. З цього приводу Антон Семенович зазначає, що в Горького велика віра в людину й велика вимогливість до людини. Горький – один з кращих педагогів, бо він ставить максимальні вимоги до людини, у цьому проявляється максимальна повага. «Мене, – пише А. С. Макаренко, – полонив оптимізм горьківських творів. Горький – великий оптиміст: він уміє проектувати краще в людині. Коли ви бачите перед собою вихованця – хлопчика або дівчинку, ви повинні вміти проектувати більше, ніж здається для ока. І це завжди правильно»¹¹².

Близькість духовних світоглядів А. С. Макаренка і О. М. Горького виявляється і в питаннях краси: «У педагогічному оптимізмі А. С. Макаренка яскраво виражене горьківське прагнення людини до прекрасного. У ньому з великою силою проявилася горьківська опора на позитивне в людині, «на його красу і силу» і віра в те, що кожна людина гарна (важливо надати можливість для розвитку і вияву «кращих людських потенціалів»), що в «забутих» у суспільстві людей є «душевна людська краса»¹¹³.

А. С. Макаренко наголошував, як багато він взяв із творів Горького для розробки своєї програми людської особистості, усвідомлення важливості методики горьківського ставлення до людини, використання особистого прикладу Горького для виховання нової людини. «Я відчував, з якою пристрасстю Горький знаходить в людині ге-

¹⁰⁹ Макаренко А. С. Мои педагогические воззрения // ПС. – Т. 4. – С. 349, 350 (далі – Макаренко А. С. Мои...).

¹¹⁰ Макаренко А. С. Максим Горький..., С. 13.

¹¹¹ Гриценко Л. И. Личностно-социальная..., С. 40.

¹¹² Макаренко А. С. Мои..., С. 363.

¹¹³ Гриценко Л. И. Личностно-социальная..., С. 51.

роїчне, і як він милується скромністю людського героїзму, і як зустрічає по-новому героїчне в людстві... Я бачив, як неважко людині допомогти, якщо підходити до неї без пози і «впритул», і скільки трагедій народжується в житті лише тому, що немає «людини»¹⁴⁴.

Сила прикладу О. М. Горького у виховній діяльності колонії

У колективі колонії ім. М. Горького багато вихователів володіли великим потенціалом виховного впливу. Особистий приклад самого Антона Семеновича був безперечним. «Але, – як пише І. Ф. Козлов, – у впливові на вихованців особистим прикладом Макаренка не обмежувався лише тими можливостями, які мав сам і мали його вихователі, він ще давав вихованцям й ідеальний приклад у перспективі. Таким прикладом і зразком поведінки для колоністів був О. М. Горький»¹⁴⁵.

Важливо зазначити, що для А. С. Макаренка і для вихованців колонії життя О. М. Горького стало «начебто частиною» їхнього життя. Окремі його епізоди були для них зразками для порівнянь, прикладом для наслідування. У статті «Мій перший учитель» А. С. Макаренка пише: «Коли я повинен був указати моїм «босьякам» взірць людини, котра, пройшовши через «дно», піднялася до висот культури, я завжди говорив: – Горький! Ось взірць, ось у кого вчитися!»¹⁴⁶.

Відомо, що А. С. Макаренко неодноразово наголошував на тому, що школа, трудова колонія чи комуна повинні носити ім'я. Він рекомендував використовувати у виховних цілях факти із життя й діяльності тієї людини, чие ім'я носить школа чи інший виховний заклад. Не схвалював ті школи, яким присвоєно ім'я, а педагоги не проводять належної роботи.

Виступаючи в Харківському педагогічному інституті в березні 1939 р., він говорив: «Я в Москві був в одній школі, яка називається школою імені Ворошилова. Я там був декілька днів, але я не чув, щоб хто-небудь згадував Ворошилова. Я не чув гордості з приводу того, що школа носить ім'я Ворошилова. Я спитав: «Ви називаєте себе ворошилівцями?» Вони відповіли: «Ні». Я спитав: «А як же?» – «Ми називаємо себе учнями» – «Ви, – питаю, – бачили Ворошилова?» – «Ні», – вони говорять. – «А що б ви зробили, якби він приїхав?» Вони говорять: «Нічого».

Школа не зуміла у самому факті присвоєння ім'я Ворошилова знайти те, що потрібно для виховання гордості свого колективу»¹⁴⁷. Тут слід підкреслити важливу педагогічну думку, яку мав на увазі

¹⁴⁴ Макаренко А. С. Максим Горький..., С. 14.

¹⁴⁵ Козлов І. Ф. Педагогический опыт А. С. Макаренко: Кн. для учителя. – М.: Просвещение, 1987. – С. 150.

¹⁴⁶ Макаренко А. С. Мой первый..., С. 18.

¹⁴⁷ Наукові записки Харківського державного педагогічного інституту. – Т. 6. – 1941. – С. 14.

А. С. Макаренко: використання методу позитивного прикладу в моральному вихованні учнів. У спілкуванні з достойною людиною школярі могли б краще засвоїти норми моральності, пізнати особистісні риси і якості цікавої й авторитетної реальної людини.

А. С. Макаренко не лише відстоював використання взірця як діевого засобу виховання, а й зразково демонстрував на прикладі власного закладу. У горьківців Максим Горький був постійним ідейним натхненником, другом, найдорожчим гостем.

У колонії склалася чітка система виховання на прикладі життя і діяльності О. М. Горького. Серед основних напрямків цієї роботи варто назвати наступні: вивчення колоністами основних етапів біографії О. М. Горького; читання творів О. М. Горького; постановка й обговорення колоністами горьківських п'єс; святкування дня народження О. М. Горького; листування колоністів з О. М. Горьким; створення в колонії кімнати О. М. Горького; збір опублікованих книг, брошур, статей про О. М. Горького; залучення колоністів до активної діяльності в реалізації порад О. М. Горького і, нарешті, зустріч колоністів з О. М. Горьким.

Колоністам, особливо тим новеньким, хто лише вступив до колонії, педагоги завжди розповідали про життєвий шлях М. Горького. Як правило, вихователі викладали горьківську біографію або виразно читали його твори. О. М. Горький в листі до А. С. Макаренка 19 вересня 1925 р. писав: «Мені хотілося б, щоб осінніми вечорами колоністи прочитали моє «Дитинство», з нього вони побачать, що я саме такий же чоловічок, як і вони, тільки з юності вмів бути наполегливим у моєму бажанні вчитися і не боявся ніякої праці. Вірив, що дійсно: «навчання і праця все подолують»¹¹⁸.

Читав Горького колоністам і сам Макаренко, читав «Дитинство» яскраво, переконливо. Він прагнув довести, що письменник був таким, як і вони до вступу в колонію. Хороші враження в колоністів залишилися від його лекції «Про дитячі типи у творах О. М. Горького». Слухачам було цікаво, це вражало і надихало колоністів, бо А. С. Макаренко володів майстерністю слова.

У колонії урочисто відзначали дні народження Максима Горького. У проведенні цього свята, як і інших, Антон Семенович прагнув значною мірою спиратися на інтереси, потреби, активність й ініціативу колоністів, надати їм самостійності. Про створення атмосфери свята розповів А. С. Макаренко в листі до О. М. Горького: «У день Вашого народження ми не запрошуємо нікого. Нам усім це страшно подобається. Колонія вся прикрашена прапорами і зеленню (сосни в нас свої). В ідальні білосніжні скатертини, всі у святкових костюмах, але жодної чужої людини. Рівно о 12 годині до Вашого портрету урочисто виноситься прапор і вся колонія, до єдиного, сідає за

¹¹⁸ Переписка А.С. Макаренко..., С. 225.

столи. Завжди в цей день у нас печеться іменинний пиріг. Виголошуються короткі, але гарячі й душевні промови. Цього дня ми щорічно повторюємо:

– Нехай кожен колоніст доведе, що він гідний носити ім'я Горького»¹¹⁹.

У цей день на столах багато солодощів. Це єдиний день на рік, як говорить А. С. Макаренко, коли колоністи дозволяють собі деяку розкіш. Наприклад, до дня народження Олексія Максимовича в 1926 р. в колонії «було зарізано ціле стадо гусей»¹²⁰.

Біля портрета Максима Горького цього дня стоїть до вечора почесна варта, останнім несе варту завідувач. І ще одна традиція: щороку цього дня ставиться п'єса «На дні» або «Вороги».

На думку А. С. Макаренка, дуже важливо, щоб у колонії ретельно дотримувалися порад, рекомендацій тієї людини, чиє ім'я носить заклад. Як видно з листування колоністів з О. М. Горьким, письменник уважний до життя колонії, і кожна нова пошта приносить від нього декілька нових порад. Серед них колоністи читали: учитися потрібно; бережіть себе, допомагайте один одному; не втрачайте один одного з виду, і жити вам буде краще; хочеться, щоб кожен з вас вірив, що щастя життя в руках людини; працюйте добре. Ці та інші поради обговорювалися і бралися до виконання. Колоністи відповідали своєму старшому другові, що «вони працюють, трудяться, вивчають ремесло, вчать в школі і ще ведуть громадську роботу. Пишуть йому діти часто й багато. Діляться своїми успіхами, радяться. І завжди приходить така ж тепла, батьківська відповідь, ніжна й серйозна»¹²¹.

Наведені приклади свідчать, що колоністи шанують свого вчителя. Він для них дорогий, думки його цінні, він авторитет. А. С. Макаренко в одній із своїх лекцій про авторитет говорить так: «Без авторитету неможливий вихователь... Нарешті самий сенс авторитету в тому й полягає, що він не вимагає ніяких доказів, що він сприймається як безсумнівне достоїнство старшого, як його сила і цінність, видима, так би мовити, простим дитячим оком»¹²². Вихованці без усякого сумніву таку гідність Горького й сприймали.

Колоністів особливо приваблювали життя і діяльність О. М. Горького. Адже він також був колись безпритульним, як і вони. Великий Горький для них – свій, близький Олексій Максимович, який всіх їх любить і поважає. Його слова зворушують і надають сили, спонукають до кращого, привчають до трудового життя. Свідченням цього є такі слова Макаренка, сказані Горькому: «Наші хлопці ж завжди були самотні: батьки, матері, дідуся, бабусі – усе це розгублено давно, мало

¹¹⁹ Там само. – С. 218–219.

¹²⁰ Там само. – С. 230.

¹²¹ Дымный М. Молодые «соколы» // Октябрьские восходы. – 1928. – №8. – С. 4.

¹²² Макаренко А. С. О родительском авторитете // ПС. – Т. 4. – С. 65–66.

хто пам'ятає про них. А любов у них потребує виходу, і ось тепер таке несподіване й велике щастя – можна любити вас»¹²³. Дійсно, колоністи любили Олексія Максимовича. Більше того, багато з них любили й Антона Семеновича й Олексія Максимовича як рідних батьків.

Що ж взяти для себе колоністи в Олексія Максимовича? Багато. І найважливіше, найкраще, що є в Олексія Максимовича, – це любов до праці. Ось чим, урешті-решт, захопив він їх. Отже, вплив особистості Горького на колоністів був надзвичайним. Цьому сприяла робота всього колективу вихователів, об'єднаного спільною метою і методами впливу. Організатором процесу виховання на прикладі О. М. Горького був завідувач колонії А. С. Макаренко, під керівництвом якого вихователі постійно розширювали світогляд колоністів, створюючи умови для пізнання ідеалу людини, законів моралі, естетичної культури, правил культури поведінки людини, дружби і товаришування та принципів, на яких вони ґрунтуються.

Зустріч О. М. Горького з колоністами-горьківцями в Куряжі

Колонія ім. Горького дуже чекала на приїзд дорогого і близького їм Олексія Максимовича Горького. Антон Семенович звернувся до О. М. Горького від імені всієї колонії так: «Ми живемо зараз виключно під знаком Вашого приїзду, думаємо лише про Вас, говоримо лише про Вас; працюємо лише для того, щоб побачили Ви нашу роботу. І я разом із хлопцями можу зараз думати, говорити і писати лише про Ваш приїзд. [...] Якщо Ви [...] приїдете до нас, мені вже нічого не залишиться бажати»¹²⁴. Антон Семенович був глибоко переконаний у тому, що «відносини між Олексієм Максимовичем і горьківцями були настільки живими і наповненими змістом, що особиста зустріч була потребою і радістю не лише для нас, але й для Олексія Максимовича»¹²⁵.

Незабаром стало відомо: Горький приїздить до Харкова 8 липня. Колонія стала активно готуватися до приїзду дорогого гостя. На загальних зборах колоністів-горьківців вирішили обговорити питання про подарунок Горькому. Було висловлено багато пропозицій, але всі зразу сприйняли пропозицію колоніста Петра Дроздюка:

– Напишемо все про наше життя і подаруємо Олексію Максимовичу альбом з нашими біографіями.

Біографії вихованців передрукував на машинці А. С. Макаренко. Назву альбому дали таку: «Наше життя – Горькому – горьківці». У ньому 264 автобіографії вихованців.

Антон Семенович констатує: «Коли я друкував соту біографію, я зрозумів, що я читаю найразючішу книгу, яку мені доводилося коли-

¹²³ Макаренко А. С. Семья и воспитание детей // ПС. – Т. 4. – С. 223.

¹²⁴ Переписка А. С. Макаренко..., С. 246.

¹²⁵ Макаренко А. С. Большое горе // ПС. – Т. 4. – С. 21.

небудь читати. Це концентроване дитяче горе, яке розказане такими простими, такими безжалісними словами»¹²⁶. Альбом Олексію Максимовичу сподобався. Про нього він писав у статті «По Союзу Рад»¹²⁷. М. Горький навіть процитував уривки з альбому, підсумовуючи: «Колоністи зробили мені прекрасний подарунок».

До приїзду Горького в колонії оновили куточок його імені, де було зібрано його фотографії різних періодів життя, твори письменника, які він подарував колонії, тут і його листи до дітей, і два альбоми, що Горький прислав колонії з краєвидами Соренто, Риму та інших міст Італії. Тут і стінгазета «Горьківці». До приїзду Горького діти організовують виставку своїх робіт і виставку, що ілюструє розвиток і життя колонії за восьмирічне її існування. Ще більше з'явилося лавок у садку, утрамбовано катками алеї. Гостеві підготували дві кімнати, вивісили великий плакат «Нашому Горькому – привіт!», написали багато віршів. Усе було зроблено руками колоністів. Територія була святково прибраною: скрізь гірлянди, квіти.

Дорогий гість у визначений день і годину у супроводі сина Максима і співробітника газети «Известия» В. С. Медведєва приїздить до Харкова. Якими ж були перші хвилини прибуття? «Почесний караул горьківців витягнувся на пероні вокзалу, він був набагато щасливішим за своїх товаришів: вони першими побачили того, чие ім'я вони з гордістю носять. І варто було Олексію Максимовичу повернути свою голову вправо і побачити синю стрічку горьківців, які витягнулися, як спокій зник з його обличчя. Очі у хвилюванні бігають по рядах колоністів, руки нервово стискаються. Вийшовши поспіхом із вагону, він передусім попрямував до почесного караулу й довго з хвилюванням, не слухаючи належного в цих випадках рапорту, розглядав дітей, гладив їхні голови. Довгі руки Горького часто розкриваються, наче він хоче обняти присутніх тут колоністів. Але на Горького чекають біля привокзального майдану тисячі харківських пролетарів»¹²⁸.

Він попрямував до трудящих Харкова. Зійшов на трибуну й після привітання виголосив промову. По завершенню мітингу Олексій Максимович поїхав на пленум Харківської міськради. І лише потім – до горьківців у колонію, де його з нетерпінням чекали. Колоністи залазили на дзвіницю, бігли до Залютинського яру, вдивляючись у довгу шосейну дорогу: чи не з'явиться на ній автомобіль, у якому їде Олексій Максимович.

За кілька кілометрів від колонії машину, у якій їхав Олексій Максимович, перестрів піонер верхи на коні з трубою за поясом.

¹²⁶ Макаренко А. С. Предисловіє к альбому «Наши жизни – Горькому – горьковцы» // ПС. – Т. 1. – С. 91.

¹²⁷ Наши достижения. – 1929. – Кн. 2.

¹²⁸ Вл. Ефимов. Горький у горьковцев: От Сорренто до Курая // Октябрьские восходы. – 1928. – №14 (106) – С. 1.

Піонери-вістові прапорцями по ланцюгу повідомляли колонію про те, що їде Горький.

Біля в'їзду в колонію над брамою «зустрічав» О. М. Горького красивий великий транспарант із червоного полотнища з написом «Нашому Горькому – привіт!» Парад приймав Горький. Він його оцінив: «Добре!» О. М. Горький цю оцінку висловив вголос вихователям і вихованцям. Усі чекали промови, але він нічого не міг сказати. Усі присутні побачили низько спущені густі брови і не приховані сльози, що текли з очей. Він був явно дуже схвилюваний, не міг навіть говорити, не володів собою.

Згодом Олексій Максимович попросив вихованців і Антона Семеновича показати йому свої маєтки, показати все, чим можна похвалитися. По коморах, свинарнях, оранжереях бігав допитливий погляд шефа. Огляд проходив разом із хлопцями та завколом. «Як добрий господар, що повернувся додому після довгої відсутності, – пише макаренкознавець М. П. Ніжинський, – він оглядав кожну деталь. По всіх його рухах присутні помітили, що Горький побачив більше, ніж сподівався»¹²⁹.

Знайомлячись зі здобутками колонії, О. М. Горький висловив свої враження: у клубі – «Стільки вражень за один день, що літературно в голові не вміщається»; у свинарнику командир загону свинарів відрапортував докладно: скільки поросят, скільки свиней, якої породи, що все йде добре – «Чудові свині... Виростити гарну свиню – це теж перемога для піонерів»; у саду – «Яке повітря! Як тут у вас легко дихається!»

Після огляду колонії колоністи на жоден крок не відпускали його від себе. Вони пристрасно бажали поговорити з ним. Бесіда з вихованцями відбулася в ідальні. Тут діти обступили його щільним гуртом. Бесіда була задушевною, невимушеною, жвавою. Вони питали дорогого шефа про все, що їх цікавить. Олексій Максимович говорив неголосно, тому вихованці пошепки передавали тим, хто стояв заду, щоб і ті знали, що повідав О. М. Горький.

Ось така бесіда відбулася між Олексієм Максимовичем і вихованцями колонії його імені.

- А Вас італійські фашисти не утискують?
 - Ні!
 - А шпики ходять за Вами?
 - Безперечно, ходять. Один так кожного ранку приходиться до мене. Привітається, чаю поп'є і йде геть.
 - Звик, виходить?
 - Став неначебто як свій, як потрібна людина в домі.
- Це викликало у колоністів вибух сміху.
- Вони ж знають, що Ви за Радянську владу, чому ж вони Вас не виселяють?

¹²⁹ Ніжинський М. П. Життя..., С. 132.

– Боятся скандалу, хлоп'ята...

І, спостерігаючи здивування на обличчях, Олексій Максимович розповідає їм про скандал, який стався, коли Європа дізналася, що царський уряд заарештував його і кинув до Петропавлівської фортеці.

– Правда, звільнили мене, але за кордон все ж вислали.

І, природно, заговорили про Петропавловську фортецю. Горький розповідав про Алексеевський равелін, про мертву тишу, яка панувала в цьому застінку, про Нечаєва, про Кропоткіна, який утік з фортеці.

Спочатку несміливо, а потім сміливіше почали вихованці запитувати про діячий рух на Заході, про безпритульних.

Горький розповідав колоністам про становище безпритульних, особливо в Італії. Передавав кілька бачених ним сцен із життя безпритульних. Почулися слова: «тюрма», «мордування».

– А колонії?

– В Італії їх нема.

– Негідники! – хтось голосно вилаявся, і ніхто його не спинив.

Наприкінці, як і слід було чекати:

– Не їдьте, Олексію Максимовичу! Лишайтесь у нашій країні. Живіть на Кавказі, він же кліматом, кажуть люди, та що люди, – я сам, коли був безпритульним, знаю, що там дуже добре. [...]

– Чи одержуєте Ви газети з СРСР?

– Я одержую всі робітничі і селянські газети, всі книги, які виходять в СРСР, і щоденно сотні листів.

– Чи перевіряють Вашу пошту фашисти?

– Перевіряють, звичайно, перевіряють, напевно, але ніколи, мені здається, не затримували пошту.

– А чи були у Вас обшуки?

– Дуже часто. Бачите – я одержую дуже багато друкованих творів з СРСР, до мене дуже багато людей приїжджає з країни, ну ось фашисти цікавляться, куди, мовляв, дівається вся література, одержувана мною, чи не роздаю я її часом італійським робітникам.

– Виходить, вони ніби перевіряють, чи в порядку у Вас архів, чи ні?¹³⁰

Свято в колонії тривало. Увечері вихованці влаштували велике гуляння з духовим оркестром. На честь приїзду О. М. Горького запаливали прекрасний феєрверк. Дійство урочисто закінчувалося в клубній залі. Тут після здачі рапортів командирів загонів і бригад про стан у колонії Олексію Максимовичу піднесли підготовлений колоністами альбом з фотографіями «Наше життя – Горькому – горьківці» і подарунки. Олексій Максимович подарував колоністам кошти на придбання духового і струнного оркестрів.

А. С. Макаренко у своєму виступі, звертаючись до Олексія Максимовича, особливо підкреслив, що колонія робить все можливе, щоб вихованці забули по своє минуле. І колоністи за своїм власним почином вирішили одного разу пригадати це важке минуле, передати у своїх біографіях. «І коли, Олексію Максимовичу, – сказав Антон

¹³⁰ Матеріал зі статті: Вл. Ефимов. Горький у горьковцев: От Сорренто до Кузяжа // Октябрьские восходы. – 1928. – №14 (106). – С. 2.

Семенович, – Ви зможете хоча б невелику частину використати для своїх творів, колонія буде безмежно вдячна. [...] Дітям, які живуть тут без рідних, з тяжким минулим, так добре відчувати Вашу теплоту й Вашу ласку. Пам'ятайте, діти, цей день 8 липня! Пам'ятайте, що в цей день Ви бачили в себе людину з великою душею»¹³¹.

Красиво і цінно з виховного боку наприкінці урочистого засідання пройшла бесіда з хлопчиком, котрий прийшов проситися прийняти в колонію. У залі була абсолютна тиша, виключно уважним був Олексій Максимович. Колонія більшістю голосів вирішила прийняти новачка до своїх лав.

Журналісти, які висвітлювали приїзд О. М. Горького в Куряж, відмічали, що Олексій Максимович наприкінці урочистого засідання піднявся і при абсолютному мовчанні кілька хвилин не міг опанувати собою: таким уважним він був до життя вихованців, так переживав за них. Почуття любові до їхнього активного і радісного життя було таким сильним, що він не стримав сльози. Нарешті, сказав: «Дякую, товариші! Ваша увага, ваша промова мене глибоко зворушили. Я дуже щасливий, але я вам, товариші, більше нічого не можу сказати. Я дуже схвильований, я завтра поговорю з вами»¹³². Після цих слів Олексій Максимович пішов у свої кімнати, а в кімнатах колоністів ще довго тривали розмови, і в основному, про їхнього шефа. У цей час Антон Семенович був разом з Олексієм Максимовичем. Вони розмовляли, в основному, на педагогічні теми. Говорили й про важкі шляхи виховання, і про проблеми виховного процесу в колонії. Під час розмови Олексій Максимович просив А. С. Макаренка написати книгу про досвід роботи в колонії.

Як завжди, наступний робочий день в колонії почався опів на сьому. Олексій Максимович снідав з колоністами, брав активну участь у мітингу урочистої передачі заводу продукції столярної майстерні, де підписав рахунок на виготовлення. Бадьоре робоче свято пройшло досить швидко, і колоністи за сигналом розійшлися на робочі місця.

О. М. Горький цікавився всією діяльністю колоністів, побував скрізь. «Він вже зовсім «свій», як кажуть колоністи. Він і гемблем орудує, і за косу береться косити, і до сівалки сідає. Він сміється, жартує, і радість чути в кожному слові»¹³³.

Уважно ознайомився Олексій Максимович і з роботою колоністів у майстернях. Напередодні він не хотів дивитися на порожні, а сьогодні ґрунтовно все оглянув, взяв у колоніста рубанок, уважно перевіряв, як заправлений ніж. А потім, зі спритністю вправного столяра, пройшовся по дошці. Це дуже здивувало колоністів. Вони захоп-

¹³¹ Там само. – С. 3

¹³² Там само.

¹³³ Оксана Іваненко. Горький у горьківців // Червоні квіти. – 1928. – №3. – С. 20.

лювалися діями свого шефа. Шепіт захоплення прокотився майстернею: «Може! А я думав, що він жартує».

Увечері вихованці і вихователі на честь Горького поставили один акт із п'єси «На дні». Олексію Максимовичу дуже сподобалася гра колоніста Шершнева в ролі Сатіна. Це улюблена п'єса горьківців. Потім був концерт, поїздка в комуни ім. Держинського.

10 липня 1928 р. О. М. Горький виїхав з колонії на Кавказ. Виділені колективом колоністи їдуть з ним як гості: С. Калабалін, М. Шершнев, П. Архангельський. За свідченнями вихователів і колоністів прощання з Олексієм Максимовичем було дуже тяжким. Діти ледь утримували сльози. Олексій Максимович пройшов уздовж вишикуваних колоністів, тиснув усім руки, лагідно й сумно усміхався.

Підсумовуючи триденне перебування О. М. Горького в колонії його імені, слід особливо підкреслити акт справжньої дружби між Олексієм Максимовичем і вихованцями. Для них він – вихователь, але впливає не окремими методичними прийомами, не спеціальними бесідами, а душевністю і простотою спілкування. Він відразу зацікавив їх, заволодів серцями і свідомістю.

Для Горького всі колоністи хороші, вірні хлоп'ята. Він їм щиро вірить. Безсоромних, лицемірних, ледацюг серед них він не бачить. Деякі з дітей говорять кострубато, мають незрілу свідомість, думають слабо. Але він їх любить, і вони відповідають взаємністю. Його не можна було запідозрити в панібратстві, він був з ними, як рідний батько. Він не стримував сліз від їх відвертих розмов, від їхнього безбачченківського, але не босяцького життя.

Бесіди з Горьким були не регламентованими, таким було і спілкування. Це було спілкування душ. Ставилися найрізноманітніші запитання, а він щиро відповідав, тримався невимушено й просто, жартував.

Можна навести багато прикладів, як А. С. Макаренко і О. М. Горький оцінюють цю зустріч. Ось кілька з них. Антон Семенович пише:

«Я був страшенно радий, що всі колективні наші знахідки зустріли повне схвалення Олексія Максимовича»¹³⁴;

«повинен визнати, що за цей час він (Горький) устиг помітити багато такого нового, характерного, дуже важливого, чого я не помічав протягом року»¹³⁵;

«щонайвища людська культура О. М. Горького у поєднанні з такою ж простотою, його глибоке щире почуття і увага до кожного колоніста підкорили дітей в декілька годин»¹³⁶.

¹³⁴ Макаренко А. С. Максим Горький..., С. 16.

¹³⁵ Макаренко А. С. Мой первый..., С. 19.

¹³⁶ Макаренко А. С. Большое горе // ПС – Т. 4. – С. 21.

О. М. Горький брав активну участь у житті колоністів, листувався з ними. У нього особливе ставлення до них. Сам він не знав радості дитинства, і тому дуже цінував А. С. Макаренка, котрий прагнув багато зробити для поліпшення життя дітей. У ці три дні він переживав, хвилювався, спостерігаючи налагоджене життя вихованців. Зустріччю Олексій Максимович був задоволений.

У статті «По Союзу Рад» він тепло, по-батьківськи описав своє знайомство, спілкування і бесіди з колоністами. Він яскраво характеризував педагогічні прийоми А. С. Макаренка і майстерно змалював його портрет. Горький розповідав, як колоністи церемонно і навіть урочисто здавали п'ять вагонів ящиків представникові заводу-замовника. Олексій Максимович підкреслював, що дивовижно легко і просто почував себе серед вихованців¹³⁷.

Листування

О. М. Горького з А. С. Макаренком

Протягом десяти років (1925–1935 рр.) педагог-новатор Антон Семенович Макаренко регулярно листується з видатним російським письменником Олексієм Максимовичем Горьким. Характерним для цього листування є те, що воно стосується двох періодів. «Я спочатку, – говорив А. С. Макаренко у виступі на заводі «Шарикопідшипник» 24 жовтня 1936 р., – листувався як завідувач колонії ім. Максима Горького, а потім, коли я звідти пішов, листувався з ним як автор. Олексій Максимович дуже наполягав весь час на тому, щоб я писав книгу, а я чинив опір. Хоча книга в мене була написана, але я вважав її такою поганою й нецікавою, що думав – не варто її показувати Горькому. З цього питання було листування. Воно потім пішло в напрямку нашої літературної дружби і, головним чином, у напрямку його опіки над моєю літературною працею»¹³⁸.

У листах А. С. Макаренко радився з О. М. Горьким із різних педагогічних питань, описував важливі події в житті колонії. Олексій Максимович із великою увагою стежив за діяльністю А. С. Макаренка і колоністів, радів їхнім досягненням, виявляв велику турботу про колонію і колоністів.

У листі від 19 липня 1925 р. він звертається до О. М. Горького з проблемою «делікатності» у ставленні до минулого колоністів. За переконанням А. С. Макаренка, абсурдом є розбирати дрібні обставини, «підступні» нахили, вивернути зворотний бік усієї тієї ями, в котрій копошилася і гинула дитина.

¹³⁷ За статтею: Сундуков Н. А. Переписка воспитанников колонии им. Горького с А. М. Горьким // Сов. педагогика. – 1954. – №1. – С. 135.

¹³⁸ Макаренко А. С. Выступление на заводе «Шарикоподшипник» 24 октября 1936 г. // ПС. – Т. 4. – С. 33.

У листі-відповіді до Антона Семеновича 17 серпня 1925 р. є такі слова Олексія Максимовича Горького: «Те, що Ви сказали про «делікатність» у ставленні до колоністів, і, безумовно, правильно й прекрасно. Це – дійсно система перевиховання»¹³⁹.

У цьому самому листі О. М. Горький дає одну важливу пораду й пише про долю колоністів у майбутньому: «Насправді, шкода буде, якщо ці хлопці вийдуть за межі колонії, самотньо розбредуться хто куди, і кожен знову почне боротися за життя наодинці з ним»¹⁴⁰.

Ці міркування Максима Горького, як і багато інших, що мали значний педагогічний сенс, А. С. Макаренко прагнув одразу втілити в життя. 8 вересня 1925 р. він повідомляє О. М. Горькому про те, що товариство взаємодопомоги колоністів-горьківців обіцяє стати чимось дуже цікавим. Спеціальна комісія закінчує статут, який після прийняття його загальними зборами буде висланий Олексію Максимовичу на затвердження. Додає: «Ви підняли питання найважливіше в нашому побуті. Мабуть, майбутнє, сповнене невідомого і нових страждань, серйозно псує наші теперішні дні»¹⁴¹.

Олексій Максимович уважно і з любов'ю стежив за діяльністю колонії, радів її великим і малим досягненням. Про це свідчить такий факт – 19 вересня 1925 р. О. М. Горький повідомляє А. С. Макаренку: «Дуже радий з того, що моя порада влаштувати товариство взаємодопомоги сподобалася Вам і колоністам. Потрібно було б звернути особливу увагу на допомогу тим із них, котрі пішли в робітфакі, робітфаківцям живеться особливо важко. Чи не так?»¹⁴². Це побажання не залишилося поза увагою в колонії. А. С. Макаренко в листі 24 листопада 1925 р. пише: «Робітфаківці усі йдуть добре. Спасибі, що Ви турбуєтеся про них. Ми їм допомагаємо грошима і речами. Живуть вони добре. Писали нам про те, що писали Вам»¹⁴³.

Теплі й сердечні листи О. М. Горького підтримували колоністів. Він, як і А. С. Макаренко, як і колоністи, був радий переїзду до Куряжа, що висловив у листі із Соренто 3 червня 1926 р., побажав нових сил, душевної бадьорості і віри у свою справу.

З притаманним бажанням хоч чимось допомогти колонії він висловив підбадьорувальне напутнє слово:

«Прекрасну справу робите Ви, чудові плоди повинна дати вона. Земля ця – воістину наша земля. Це ми зробили її родючою, ми прикрасили її містами, зборознили шляхами, створили на ній різноманітні чудеса, ми, люди, у минулому – нікчемні шматочки безформної й німої матерії, потім – напівзвірі, а нині – сміливі зачинателі нового життя. Будьте здорові і поважайте один одного, не забуваю-

¹³⁹ Переписка А. С. Макаренко..., С. 222.

¹⁴⁰ Там само.

¹⁴¹ Там само. – С. 223.

¹⁴² Там само. – С. 225.

¹⁴³ Там само. – С. 226.

чи, що в кожній людині прихована мудра сила будівельника і що потрібно їй дати волю розвинутися і розквітнути, щоб вона збагатила землю ще більшими чудесами»¹⁴⁴.

У статті «Максим Горький у моєму житті» А. С. Макаренко підкреслив великий вплив Олексія Максимовича: «Із притаманною йому щедрістю Горький підказував мені широкі соціалістичні узагальнення. Після його листів у мене подесятералися й енергія, і віра. Я вже не кажу про те, що листи ці, прочитані колоністами, творили буквально чудеса, адже не так просто людині побачити в собі самому «мудрі сили будівельника»¹⁴⁵.

Про вплив листів О. М. Горького на поліпшення виховної роботи в колонії А. С. Макаренко говорив і раніше. Так, 8 вересня 1925 р. він повідомляв письменнику: «Ваші листи роблять у нас чудеса, у всякому разі, виконують роботу кількох вихователів. Пробачте за такий «робочий» погляд на Вас... Треба бути художником, щоб зобразити наші настрої після Ваших листів»¹⁴⁶.

Особливо цікавим є лист Максиму Горькому 16 червня 1926 р., де А. С. Макаренко детально розповідає про вплив листа письменника в історії завоювання Куряжа.

У неділю 13 червня в колонії був проведений день Олексія Максимовича Горького. Почався він із доповіді А. С. Макаренка про великого письменника і людину. Доповідач був в ударі і протягом двох з половиною годин надзвичайно захопливо розповідав про незвичайне життя і діяльність дорогої і близької всім людині. Допомогали уривки з «Дитинства» і «В людях», зачитані завідувачем колонії, які «страшенно сподобалися куряжанам. Багато ставили запитань, і кожен схотів потримати в руках Вашого листа. Потім цілий день юрмилися біля Вашого портрета, який ми виставили лише вранці.

Після доповіді я прочитав Вашого листа. Коли я читав його по отриманню, мені здавалося, що занедбані, здичавілі хлопці не зрозуміють великої любові Вашої до Людини і Вашої віри в людську культуру, і я думав, що мені доведеться багато їм пояснювати, але, коли я прочитав листа на загальних зборах і побачив, як блищали очі сльозою, що набігала, я зрозумів, що ці обшарпані худі діти теж мають відношення до людських ідеалів і що це Ви силою свого слова змусили їх це відчувати. [...]

У понеділок усі ми дивувалися величиною радості й енергії, з якою діти працювали й жили. Уперше тут ми зітхнули із полегшенням. Слід при цьому відзначити, що куряжани взяли до роботи навіть з більшим бажанням, ніж полтавці. [...] Завдяки «горьківському» дню, як наші вихователі назвали неділю, перший, найтяжчий пе-

¹⁴⁴ Там само. – С. 233.

¹⁴⁵ Макаренко А. С. Максим Горький..., С. 15.

¹⁴⁶ Переписка А. С. Макаренко..., С. 223.

ріод оволодіння Куряжем закінчився раптом в один день нашою блискучою перемогою»¹⁴⁷.

Можна зробити висновок, що своїми листами О. М. Горький серйозно морально підтримував керівництво колонії, вихователів і колоністів, зміцнював віру в людські ідеали, у перспективу подальшого життя, вселяв у душі вихованців-курязжан зовсім новий настрій і нове ставлення до роботи в колонії.

Листи О. М. Горькому писали й колоністи. Сповідали про своє життя і «старі» і «нові» горьківці. Писали загонами. Колоністи 6-го загону розповіли про те, що вони роблять усе можливе, щоб у Курязькій колонії було все так, як у Полтавській. Вихованці 24-го загону, який складався в основному з курязжан, писали про своє минуле життя і про те, що вони навчаються тепер у горьківців, які прийшли з Полтави.

12 червня 1926 р. із Соренто Максим Горький відповів А. С. Макаренку і колоністам:

«Дуже хвилюють мене милі листи колоністів, з такою радістю читаю я ці какулі, написані трудовими руками. Будь ласка, прочитайте їм мою відповідь. Вас я міцно обнімаю, дивовижна Ви людина і якраз із тих, яких Русь потребує. Хоч Ви схвалення й не любите, але це – від усієї душі й між нами.

P.S. А ще, як живе та дикенька дівця, про яку Ви мені писали? Пам'ятаєте – недовірлива, все мовчала? Напишіть про неї»¹⁴⁸.

О. М. Горький, постійно стежив за життям колоністів, давав батьківські поради:

«Треба берегти себе, треба допомагати одне одному. Спробуйте створити дружний колектив товаришів. Не втрачайте один одного з виду, і всім вам буде жити легше»¹⁴⁹.

Вивчення листів Макаренка до Горького і листів Горького до Макаренка свідчить, що від часу, коли А. С. Макаренко був звільнений із завідування колонією ім. М. Горького, у змісті листування стали переважати питання літературного характеру. З листів видно, що літературно-художнє зростання А. С. Макаренка було охоплено постійною увагою і турботою О. М. Горького. Письменник щиро допомагав педагогу.

Доречно навести деякі уривки листування.

«Зараз я зайнятий книжкою, яку майже закінчив. [...] Називаю я її «Педагогічна поема». Я дуже сподіваюся, що Ви дозволите присвятити її Вам.

А. Макаренко. 22 листопада 1928 р.

«За пропозицію присвятити мені Вашу «Педагогічну поему» сердечно вдячний. [...] Чи думаєте Ви ілюструвати її знімками? Це треба б зробити.»

А. Пешков 6 грудня 1928 р.

«Завдяки Вашій увазі, підтримці, а можливо, і захисту моя «Педагогічна поема» побачила світ. [...] Мені стає на перешкоді питання про те, що далі робити з пое-

¹⁴⁷ Там само. – С. 233–234.

¹⁴⁸ Там само. – С. 235.

¹⁴⁹ Октябрьские восходы. – 1928. – №8. – С. 12.

мою? [...] Чи писати другу частину чи не варто? [...] Чи доречно розбавляти виклад теоретичними відступами з питань виховання, [...] чи варто писати продовження?»
Відданий Вам А. С. Макаренко. 7 березня 1934 р.

«Переконливо прошу Вас – понатужтеся і закінчіть другу частину «Педагогічної поеми».

М. Горький. Липень, після 16-го, 1934 р.

Ці та інші листи свідчать про щирю творчу дружбу відданих одне одному людей. У листах вони так і звертаються: «дорогий мій друг Антон Семенович», «дорогий, рідний Олексій Максимович».

Листування дає можливість повніше відтворити періоди організації і новаторського педагогічного розвитку системи А. С. Макаренка. Як писав В. Є. Гмурман, «кожен лист А. С. Макаренка – це шматок живої історії колонії імені М. Горького... О. М. Горький перший визначив велике значення педагогічної системи Макаренка. Він називав Макаренка педагогом нового типу, брав найактивнішу участь у обговоренні педагогічних принципів, на яких ґрунтувався Макаренко, і повністю підтримував його новаторські починання»¹⁵⁰. Дослідник цього листування М. О. Сундуков підкреслив безпосередню участь М. Горького в редагуванні «Педагогічної поеми»: «Ми бачимо його дбайливу руку, яка по-батьківськи виправляє окремі слова, цілі фрази, речення й навіть коми в третій частині «Педагогічної поеми» і в п'єсі «Ньютонові кільця»¹⁵¹.

Сам А. С. Макаренко з приводу «Педагогічної поеми» у листі до О. М. Горького 28 вересня 1935 р. писав: «Велика і незвична для мене робота «Педагогічна поема» закінчена. Не знаходжу слів і не зберу почуттів, щоб дякувати Вам, тому що вся ця книга виключно справа Вашої уваги і любові до людей. Без Вашого натиску й просто небаченої енергії, допомоги я ніколи цієї книги не написав би»¹⁵². «Натиск» і «небачену допомогу» можна відчутти в листі М. Горького 8 лютого 1935 р.: «Добродію мій, мені дуже хочеться вилаяти Вас. Вам би годилося спочатку довести до кінця «Педагогічну поему», а потім уже писати п'єси. А Ви, за прикладом літературних юнаків, узявшись за одну справу і не закінчивши її, починаєте іншу. Перша справа від цього вельми страждає...»¹⁵³.

Водночас важко погодитися з позицією відомих макаренкознавців Гетца Хілліга і Олександра Абарінова: «Смерть Горького була для Макаренка не лише втратою «друга і вчителя», але певною мірою і можливістю звільнитися від контролю «шефа» і суворого цензора за

¹⁵⁰ Макаренко А. С. Сочинения в семи томах. – Т. VII. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1958. – С. 520.

¹⁵¹ Сундуков Н. А. Переписка А. С. Макаренко с М. Горьким и его работа над текстом «Педагогической поэмы» // Известия Академии педагогических наук РСФСР. – Вып. 38. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1952. – С. 229.

¹⁵² Переписка А. С. Макаренко..., С. 265.

¹⁵³ Переписка А. С. Макаренко..., – С. 263.

його літературною діяльністю»¹⁵⁴. Так, Олексій Максимович надавав Антону Семеновичу велику допомогу, користуючись і контролем, і прискіпливим редагуванням написаного. Але діяв, виходячи з дружніх міркувань, а не позиції «шефа».

Вивчаючи листування А. С. Макаренка з О. М. Горьким, слід брати до уваги автентичність матеріалу. Листування представлене у восьмитомнику педагогічних творів А. С. Макаренка (укладачі Л. Ю. Гордін і А. А. Фролов, 1983–1986 рр.). У Німеччині було три різних видання цього листування. Останнє з них підготовлене й видане в 1991 р. лабораторією «Макаренко-реферат» при Марбурзькому університеті (укладачі Г. Хілліг і С. С. Невська, редактор Г. Хілліг).

Шкода, звичайно, що у восьмитомнику (т. 1, 1983 р.) вміщено деякі тексти зі змінами. Наприклад, скорочено опубліковано лист А. С. Макаренка до О. М. Горького від 24 листопада 1925 р., де вилучено такий уривок: «Зараз у нас замість виховної системи лише і є кілька лозунгів, безвідповідально кинутих на початку революції. До цих лозунгів давно вже прилаштувалися декілька десятків безталанних людей, а то й просто спекулянтів, які ось уже декілька років розмазують словесну кашу в книжках, промовах і брошурах і непосвяченому смертному уявляються вченими. Насправді із цієї словесної каші не можна використати жодного рядка (буквально, без перебільшення жодного). Гастев (з інституту Праці в Москві) називає всю педагогіку «зібранням забобонів». Він, мабуть, навіть не підозрює, наскільки він правий»¹⁵⁵. У листі А. С. Макаренка до О. М. Горького (серпень 1925 р.) відсутні такі рядки: «А два випадки були таких, коли розмова закінчувалася здоровенним мордобоем і повчанням. Ми не злочинці, ідіот ти нещасний, а колонія Максима Горького!»¹⁵⁶.

Академічне видання за редакцією Г. Хілліга (1990 р.) виправляє недосконалість опублікованих матеріалів листування 1983 р., вказує на довільні зміни речень тощо. Так, у листі О. М. Горького 8 жовтня 1935 р. надруковано: «Я можу просити, щоб Вас повернули до дітей. Ну що ж?»¹⁵⁷. В оригіналі ж цей лист значиться так: «Я можу написати т. Б(алицькому) або П. П. Постишеву, можу просити Ягоду, щоб Вас повернули до дітей. Ну – це ж?»¹⁵⁸.

Власне кажучи, у цьому випадку для М. Горького було нелегко назвати відповідальних осіб у країні, до яких він міг звернутися з проханням. Це В. А. Балицький – народний комісар внутрішніх

¹⁵⁴ Абаринов А. Хиллиг Г. Испытание властью..., С. 103.

¹⁵⁵ Фрадкин Ф.А. Переписка А.С. Макаренко с М. Горьким // Сов. педагогика. – 1991. – №11. – С. 101.

¹⁵⁶ Там само. – С. 98.

¹⁵⁷ Переписка А. С. Макаренко..., С. 266.

¹⁵⁸ Переписка А. С. Макаренко с М. Горьким / Под ред. Г. Хиллига, при участии С. С. Невской. – Марбург, 1990. – С. 95–96. (далі – Переписка...).

справ УРСР, П. П. Постишев – секретар ЦК КП(б)У, Г. Г. Ягода – нарком внутрішніх справ СРСР. Але він писав листа своєму дорогому другу, міркуючи, як допомогти Макаренку і відкрито називає можливі шляхи вирішення проблеми. Не зрозуміло, чому у восьми-томнику допущені ці правки.

Ми розглянули деякі питання впливу О. М. Горького на педагогічну й літературну діяльність А. С. Макаренка і створену ним виховну систему колонії імені М. Горького.

В особистості О. М. Горького педагоги і вихованці колонії бачили зразок для себе, вчилися оптимізму й гуманізму.

А. С. Макаренко прямо говорить, що багато значущих досягнень колонії здійснено за допомогою Олексія Максимовича, що зв'язок Горького з колонією – один із вирішальних факторів успішного виховання колоністів: «Ваше шефство для нас, – пише він, – велике щастя, і багато, дуже багато зроблено нашими вихователями лише завдяки Вам»¹⁵⁹.

Високо оцінили шефство О. М. Горького самі колоністи: «Ви дали більше бадьорості в наше життя, – пишуть О. М. Горькому колоністи 15-го загону, – а також дали замислитися кожному з нас про хороше життя і по щастя людини». На думку вихованців, шефство Олексія Максимовича над колонією є найпереконливішим аргументом проти тих, хто вважає їх «злочинцями». Вони вважають, що живуть в колонії імені М. Горького, а не в колонії злочинців.

У всіх опублікованих листах А. С. Макаренко до О. М. Горького відчувається визнання великого значення Олексія Максимовича в житті колонії, його великий педагогічний вплив на колектив вихователів і вихованців.

Привертає увагу до себе й допомога О. М. Горького Антону Семеновичу в становленні його як письменника. За безпосередньої участі Олексія Максимовича було створено «Педагогічну поему», про що свідчить посвята до цієї книги – «З відданістю і любов'ю нашому шефу, другу і вчителю Максиму Горькому».

2.6. Педагогічні відкриття А. С. Макаренка в трудовій колонії ім. М. Горького

Проводячи оригінальні дослідження в галузі виховного процесу, А. С. Макаренко спрямував зусилля на проектування і конструювання нової педагогічної системи. Отримані у процесі експерименту в Полтаві і Куряжі педагогічні знання виступили в цій системі у вигляді педагогічних законів і закономірностей, педагогічних принципів і правил. Можна сказати, що отримані педагогом-дос-

¹⁵⁹ Переписка А. С. Макаренко..., С. 222.

лідником узагальнені педагогічні знання відбивають суттєве й нове в педагогічній діяльності і є відкриттям А. С. Макаренка в педагогіці.

Теоретичне осмислення творчої спадщини А. С. Макаренка цього періоду дозволяє виокремити його відкриття в педагогіці. Пізніше досвід колонії ім. М. Горького педагог-новатор узагальнить і подасть як цілісну систему:

1. Розроблено засади наукової концепції мети виховання, бо «в галузі доцільності [...] педагогічна теорія погрішила перш за все»¹⁶⁰. І недаремно питання про мету виховання – основне питання його педагогічної системи – ставиться і обґрунтовується саме в цей період¹⁶¹. Новизна підходу полягає в тому, що А. С. Макаренко обґрунтував гуманістично орієнтоване виховання, визначив співвідношення загального та індивідуального в цілях виховання, довів єдність мети і методів у вихованні. Це гармонізувало соціальне й індивідуальне в розвитку особистості.

2. Уперше у світовій педагогіці розроблено наукову теорію виховного колективу як основу цілісної системи формування особистості. У макаренкознавчій літературі це відкриття педагога-новатора досить високо оцінюється, його називають великим і основним у педагогічній системі А. С. Макаренка. Наукова новизна полягає передусім у розробці поняття «колектив», його структури, ядра, органів колективу, його уповноважених, у виявленні й обґрунтуванні законів розвитку колективу. Антон Семенович визначив загальний стиль і тон роботи колективу, систему режиму і дисципліни, дав нове трактування естетики колективу, розкрив основні положення самоврядування як основи функціонування і розвитку колективу, його традицій тощо.

3. Розкрито основні положення відносин між колективом і особистістю як об'єктами педагогічної роботи. Підкреслимо, це відкриття має методологічне значення для теорії і практики виховання. Одне з головних положень А. С. Макаренка у цій проблемі – розвиток індивідуальності через чітке поєднання відносин колективу й особистості; створення таких умов, коли проблема колективних і особистих інтересів вирішується не ламаючи, а захищаючи особистість. Побудувати педагогічно доцільну систему відносин і правильно керувати нею – важливий шлях формування характерологічних якостей особистості, колективізму як моральної властивості особистості. Колектив є своєрідним інструментом виховання. Для цього колектив повинен бути побудованим на основі первинних спільнот. Цим відкриттям видатний педагог визначив цілісну систему проектування особистості в єдиному цілеспрямованому колективі, який дає можливість кожному розвивати здібності, зберігаючи свою індивідуальність.

¹⁶⁰ Макаренко А. С. Методы воспитания: лекция // ПС. – Т. 4. – С. 126 (далі – Макаренко А. С. Методы...).

¹⁶¹ Див.: ПС. – Т. 1. – С. 11–64.

4. Науково і раціонально вирішено проблему поєднання виховання і навчання із суспільно корисною й виробничою працею. Провівши глибокий критичний аналіз концепцій залучення вихованців навчальних закладів до трудової діяльності, А. С. Макаренко з'ясував, що школа віками ця ідею реалізує примітивно, формально. Він вирішив зробити стрижнем своєї педагогічної системи виробничу працю і виховання працелюбства в колоністів, бо, як зазначає в лекції «Трудове виховання, відносини, стиль і тон у колективі», «...упевнений, що праця, яка не має на меті створення цінностей, не є позитивним елементом виховання»¹⁶².

До наукової новизни в зазначеному контексті можна віднести такі положення:

▲ виявлені та обгрунтовані прогресивні форми організації виробничої праці і нові методи господарювання в ній, де господарство розглядається «як педагогічна умова»¹⁶³. Що стосується госпрозрахунку в діяльності виховного закладу, – погляди педагога змінювалися, однак завжди він бачив у цьому не лише економічний, а й виховний ефект. Антоном Макаренком також розроблені шляхи й засоби виховання у дітей і молоді нового типу позиції господаря в ставленні до існуючого навколишнього світу;

▲ розкриті сутність і зміст зв'язку виховання і навчання з виробничою діяльністю. Доведено, що праця й навчання закономірно йдуть паралельно і містять цілісну систему і логіку побудови. Ця нова ідея була вперше успішно реалізована в колонії ім. М. Горького, де вихованці вчилися в школі, на робітфаці, готувалися до вступу у вузи і паралельно з навчанням працювали в сільському господарстві;

▲ визначив потенційно «небезпечний» формально-догматичний підхід до питання поєднання виховання і навчання з виробничою працею (наполегливо виступав проти «механічного» пов'язування);

▲ обгрунтував положення про провідну роль виробничої праці в цілісному процесі формування особистості, довів, що завдяки цьому у вихованців формуються громадянські якості, колективізм, творча ініціатива, взаємна вимогливість, почуття господаря виробництва, діловитість, виробляється життєва вправність, зміцнюється характер.

5. Вирішено по-новому проблему педагогічної майстерності вчителя. Визначено її сутність і специфічні особливості, створено цілісну концепцію педагогічної майстерності, приділено особливу увагу такому компоненту, як педагогічна техніка. Розкрито об'єктивні і суб'єктивні умови формування педагогічної майстерності, заявивши, що «майстром може стати кожен, якщо йому допомогти і якщо він сам буде працювати»¹⁶⁴. Уперше висунуто у світовій педагогічній науці ідею створення курсу, який вчить студентів педагогічній майстерності, яка «в майбутньому в педагогічних вузах обов'язково буде викладатися»¹⁶⁵. Навчання йому має носити «надприкладний» характер, щоб студенти отримали педагогічні знання і набули вміння в технологічному аспекті діяльності. Майстерності педагога, за твердим пе-

¹⁶² Макаренко А. С. Трудовое..., С. 181.

¹⁶³ Макаренко А. С. Очерк..., С. 46.

¹⁶⁴ Макаренко А. С. Воспитание в семье и школе // ПС. – Т. 4. – С. 294.

¹⁶⁵ Макаренко А. С. Педагогика индивидуального действия // ПС. – Т. 4. – С. 172.

реконанням А. С. Макаренка, «треба вчити, як треба вчити лікаря його майстерності, як треба вчити музиканта»¹⁶⁶. Виявлено, що педагогічна й театральна творчі діяльності – однотипні види діяльності, і встановлено, що існує об'єктивна можливість використовувати в процесі підготовки учителя-майстра великий досвід театральної педагогіки: «мистецтво постановки голосу, мистецтво тону, погляду, повороту»¹⁶⁷. Це дозволяє значно підвищити рівень педагогічної техніки, технології й педагогічної майстерності в цілому.

6. Створено нову методику і теорію вивчення й використання передового педагогічного досвіду. Внесок А. С. Макаренка в цю проблему полягає в наступному.

Антон Семенович виявив і пояснив комплекс методологічних, загальнотеоретичних і методичних положень, пов'язаних з процесом освоєння передового педагогічного досвіду. Серед них такі: виявив, що «немає більш діалектичної науки, ніж педагогіка, і тому ні в якій іншій галузі показання досвіду не мають такого великого значення»¹⁶⁸; з'ясував, що становлення системи виховання потребує органічної цілості і єдності педагогічної практики, досвіду і теорії (практики як реальної дійсності виховного процесу, досвіду як суб'єктивного її відображення, теорії як системи наукових понять, цілісно охоплюючої весь педагогічний процес); педагогічна теорія може успішно розвиватися лише узагальнюючи творчий досвід, інакше вона не здатна «...творити ніяку практику»¹⁶⁹; джерелом підвищення рівня процесу управління освоєнням передового педагогічного досвіду є розв'язання внутрішніх суперечностей між досвідом і його узагальненням.

Обов'язковою умовою творчого й ефективного використання передового педагогічного досвіду є його теоретичне осмислення, за яким з фактів педагогічної діяльності «вилучається думка, яка стає керівництвом до дії», а коли це не враховується, то «пересаджування досвіду закінчується невдачею»¹⁷⁰.

Зазначені положення є важливою умовою проникнення в об'єктивні закономірності процесу освоєння позитивного досвіду і ведуть до осмислення його вихідних принципів.

Можна вказати й на низку інших питань передового досвіду, вирішених Антоном Макаренком, які також набули деяких нових характеристик: він створив теорію пізнання педагогічного досвіду; розробив наукову методику вивчення досвіду; вирішив питання вивчення педагогічного досвіду; вирішив питання ефективного наукового

¹⁶⁶ Макаренко А. С. О моём опыте // ПС. – Т. 4. – С. 260.

¹⁶⁷ Макаренко А. С. Некоторые выводы из моего педагогического опыта // ПС. – Т. 4. – С. 236.

¹⁶⁸ Макаренко А. С. Опыт методики работы детской трудовой колонии // ПС. – Т. 1. – С. 180 (далі – Макаренко А. С. Опыт методики...).

¹⁶⁹ Макаренко А. С. ФЭД-1. Очерк // ПС. – Т. 2. – С. 128.

¹⁷⁰ Макаренко А. С. Опыт методики..., С. 180.

узагальнення позитивного досвіду, запропонував спеціальну технологію його обробки; теоретично обґрунтував систему поширення позитивного досвіду; визначив функції педагогічних працівників у галузі процесу освоєння передового досвіду.

Тут немає можливості розкрити сутність інших відкриттів А. С. Макаренка. Тому деякі відкриття класика світової педагогіки лише назвемо.

7. Науково обґрунтував концепцію всебічного виховання особистості і експериментально перевірів у роботі виховних закладів, якими керував.

8. Розкрив основні положення функціонування у виховній системі принципу гуманізму. У центрі гуманістичної думки А. С. Макаренка була ідея цінності людини, її духовність, її свобода, її відповідальність. Уся його виховна система була гуманістичною.

9. Розглянув і глибоко проаналізував найголовніше, найсуттєвіше у взаємодії ідеології і технології в педагогічній науці.

10. Визначив сутність і специфічні особливості системного підходу в галузі виховання.

11. Розробив і запропонував модель способу життя в колективі.

12. Розробив методика виховання свідомої дисципліни.

13. По-новому реконструював існуючу в педагогічній теорії і практиці модель взаємодії свідомості й поведінки, виявив новий комплекс форм, методів і прийомів у механізмі морального виховання, які сприяють не лише формуванню у вихованців моральних знань, але і виконанню моральних норм, що ґрунтуються на моральній свідомості. «У своїй практиці, – пише А. С. Макаренко, – я змушений був теорію моралі в окремому вигляді, у програмному вигляді, своїм учням пропонувати»¹⁷¹.

14. Розкрив головні відмінності між вихованням і навчанням.

15. Уперше відтворив нове вчення про управління виховним процесом, у якому представлені специфічні функції, критерії, методи, що забезпечують потребу в розвитку виховного процесу.

16. Визначив деякі потенційно непотрібні й навіть шкідливі позиції в концепції навчання, що виховує. У зв'язку із цим Антон Семенович упевнено стверджував, що помиляються ті, хто вважає, буцімто методика викладання навчального предмету повинна містити в собі й всю виховну думку. «Я із цим не згоден, – доводив педагог. – Я вважаю, що виховна галузь – галузь чистого виховання – є в деяких випадках окрема галузь, відмінна від методики викладання»¹⁷².

17. Визначив зміст паралельного педагогічного впливу, який слід розглядати не лише як педагогічне відкриття, а як важливий соціальний винахід.

¹⁷¹ Макаренко А. С. Дисципліна, режим, покавання и поощрения // ПС. – Т. 4. – С. 142.

¹⁷² Макаренко А. С. Методы..., С. 124.

18. Виявив нові підходи щодо організації самоуправління і реалізації ідеї демократії в колективі. Створення зведених загонів, за словами А. С. Макаренка, було найважливішим його педагогічним винаходом.

19. Аргументовано обґрунтував вплив передових прогресивних традицій на психологію вихованців: «ніщо так не зміцнює колектив, як традиція. [...] Школа, в якій немає традицій, не може бути хорошою школою»¹⁷³.

20. Розширив і поглибив теоретичні і практичні уявлення про функціонування принципу єдності вимог і поваги до особистості у процесі виховання.

21. Розкрив нові аспекти сімейного виховання, визначив його принципи, зміст і логіку, орієнтовані на формування педагогічної культури батьків.

22. Створив принципово нову педагогічну систему, що є видатним відкриттям, у якому міститься складна, цілісна й динамічна сукупність оригінальних ідей і новаторських практичних рішень. Це визнана у всьому світі педагогіка А. С. Макаренка. Вона з'явилася завдяки його вмілому розкриттю методологічної ролі діалектики в педагогії, зокрема, у процесі виховної діяльності.

23. Правомірно можна розглядати як винахід А. С. Макаренка і розроблені ним положення про педагогіку індивідуальної дії, про педагогіку колективної дії. Ним також розкрито низку нових понять і категорій теорії виховання.

У реальному виховному процесі Антону Семеновичу вдалося розкрити нові закони, закономірності й принципи виховання, по-новому застосувати вже відомі засоби виховного впливу.

Характерно, що А. С. Макаренко вже в 1922 р. в результаті осмислення існуючої педагогічної теорії дійшов висновку: «Виховання повинно спрямовуватися однією системою законів, подібним законам природи»¹⁷⁴. Як бачимо, педагог-новатор у цьому аспекті спрямовує головну увагу на розкриття та опис об'єктивно існуючих законів і принципів педагогіки.

Варто звернути увагу на те, що А. С. Макаренко, зважаючи на зміст статті «Про виховання», говорить не про повну аналогію педагогічних і природничих законів, а лише про окремі риси спільності наукового пізнання в сфері природничих наук і в галузі педагогіки.

Декілька наведених уривків із педагогічних творів А. С. Макаренка ілюструють відкриття і використання ним педагогічних законів. Зауважимо, що деякі з наведених нижче законів педагогіки Антон Семенович називає як такі з певною мірою умовності.

¹⁷³ Там само. – С. 134.

¹⁷⁴ Макаренко А. С. О воспитании // ПС. – Т. 1. – С. 12.

• Я уявив собі силу колективу колоністів і раптом зрозумів, у чому справа: ну, звичайно, як я міг так довго думати! Уся справа в зупинці. [...] Вільний робочий колектив не здатний стояти на місці. Всесвітній закон загального розвитку лише тепер починає показувати свої справжні сили. Форми буття вільного людського колективу – рух уперед, форма смерті – зупинка. [...] Я поспішив у колонію, щоб заглянути в очі колоністам і перевірити моє велике відкриття¹⁷⁵.

• У цьому пункті давав узнаки уже відомий мені закон: у педагогічному явищі немає простих залежностей, тут менш можлива силлогістична формула, дедуктивний короткий кидок¹⁷⁶.

• Я наводжу [...] одну розмову, яка відбулася між мною і професором педагогіки. [...]

– Як це так: черговий хлопчик розподіляє їдальню, а ви спокійно тут стоїте. [...]

– Розподіляти їдальню не так важко, – відповів я професорові, – окрім того, у нас є старий і дуже хороший закон.

– Цікаво. Закон?

– Так, закон такий: усе приємне і неприємне або важке розподіляється між загонами за чергою, за порядком їхніх номерів [...]

– Це ви придумали такий жадливий закон?

– Ні, чому ж? Це хлопці. Для них так зручніше...¹⁷⁷

• У своїй практиці я таку цілком розгорнуту, без усіляких знижок, вимогу і поставив моїм вихованцям і вважаю, що це повинно бути законом правильної радянської педагогіки: непохитна, зрозуміла, пряма, категорична вимога¹⁷⁸.

• Точність у нашому житті – це велика справа у боротьбі за наше багатство. Візьмемо останній прекрасний закон про точність прибуття на роботу. Багатьом здається, що цей закон вимагає напруги від людини, що це жорстоко. А я пишаюся, я бачу, як створюється традиція точного ставлення до часу¹⁷⁹.

• Підгунтям для радянського педагогічного закону має бути індукція цілісного досвіду. Лише цілісний досвід, перевірений і в самому його перебігу, і в результатах («перевірка на опір»), лише порівняння цілісних комплексів досвіду може надати нам дані для вибору і рішення¹⁸⁰.

• Принципи виховання, якщо вони відбивають правильно рівновагу законів впливу і соціальних вимог і завдань епохи, можуть бути лише частиною єдиного педагогічного кодексу¹⁸¹.

Подібних прикладів у педагогічних творах А. С. Макаренка можна було б навести й більше. Процитовані тексти дозволяють зробити такі висновки:

▲ Антон Макаренко дійшов висновку, що «педагогіка є найдіалектичніша, рухлива, найскладніша і різноманітна наука»¹⁸², і справжню користь вона приносить лише тоді, коли будуть розкриті внутрішню притаманні їй закони, які мають об'єктивний характер.

¹⁷⁵ Макаренко А. С. Педагогическая..., С. 267.

¹⁷⁶ Там само. – С. 389.

¹⁷⁷ Там само. – С. 395 – 396.

¹⁷⁸ Макаренко А. С. Некоторые выводы из моего педагогического опыта // ПС. – Т. 4. – С. 231.

¹⁷⁹ Макаренко А. С. Коммунистическое воспитание и поведение // ПС. – Т. 4. – С. 337.

¹⁸⁰ Макаренко А. С. Опыт методики..., С.180.

¹⁸¹ Макаренко А. С. О воспитании // ПС. – Т. 1. – С. 12.

¹⁸² Макаренко А. С. Методы..., С. 128.

▲ Педагогові-новатору вдалося розкрити низку об'єктивно існуючих законів педагогіки. Одні з них ним досить ґрунтовно інтерпретовані, інші – лише названі, але не розкриті.

▲ За фрагментами текстів, у яких певною мірою представлені педагогічні закони, видно, що А. С. Макаренко в них убачає:

- необхідний, стійкий, внутрішній, суттєвий зв'язок і взаємозв'язок педагогічних явищ, які існують і виявляються в певних умовах;
- загальнообов'язкові правила, які виховний колектив визнавав обов'язковим у своїй практичній діяльності;
- дію незалежну від волі й свідомості педагогів-вихователів і вихованців. Ані адміністратор, ані вихователь колонії не міг призупинити за своїм бажанням, наприклад, функціонування закону точності або будь-якого іншого закону;
- логічні принципи переходу до нових педагогічних знань, синтезу знань.

▲ Послідовно розвиваючи ідею використання законів педагогіки у вихованні, А. С. Макаренко закликав вихователів глибоко вивчати цілісний досвід, який є підґрунтям до педагогічного закону.

▲ Відкриті А. С. Макаренком закони виховання і розвитку дітей, що складають ядро його педагогіки, є стимулом подальшого удосконалення роботи педагогів усіх рангів, а особливо учителів і вихователів – творців реального педагогічного процесу.

До цього ще слід додати, що читаючи макаренківські педагогічні закони, не можна звільнитися від думки: для педагогічної науки і педагогічної практики є ще багато нового в пізнанні суті виховання підрастаючого покоління і в наш час.

2.7. Діалектика стосунків А. С. Макаренка як завідувача колонії з керівними органами освіти в Харківський період

У сучасному макаренкознавстві ще бракує остаточної оцінки трагічних для А. С. Макаренка подій 1927–1928 рр., пов'язаних з руйнуванням безпрецедентно ефективної виховної системи Колонії імені Горького. Проте, саме цей період педагогічної драми Антона Макаренка цілком імовірно приховує в собі ключ до розуміння найпринциповіших питань щодо його спадку. У протиріччі з чим опинився педагог – дійсністю, часом, ідеологією, політичною кон'юнктурою чи корпоративними амбіціями окремих людей?

Час, що минув з моменту перших педагогічних успіхів горьківської колонії, дав достатньо приводів як для оптимізму, так і для серйозних сумнівів щодо ступеня соціальної життєздатності, тобто відтворюваності розробленої А. Макаренком гуманістичної виховної системи. Головною перешкодою для вирішення цього найпринциповішого питання макаренкознавства, на нашу думку, виступають до цього часу однозначно не з'ясовані причини та обставини конфлікту

педагога з офіційними освітянськими органами, що призвели до ліквідації його виховних закладів. Через брак об'єктивної інформації ми не знаємо, чи є знищення запропонованої виховної системи наслідком її принципової одіозності як соціального інституту, чи причини криються лише в особливостях історичної ситуації тієї доби.

Хоча щодо кризи 1927–1928 рр. написано немало, і кожен із відомих дослідників творчості і життєвого шляху А. С. Макаренка неодмінно певною мірою цікавився нею, у нашому розпорядженні ґрунтовної і некон'юнктурної, побудованої на глибоких архівних розвідках, роботи, на жаль, немає.

Цілком зрозуміло, що переїзд до Харкова створив для колективу горьківської колонії зовсім іншу соціальну ситуацію. Близькість столичних інституцій, взяті на себе зобов'язання, а відповідно і кредит довіри з боку освітянської влади разом не могли не утворити потужний фактор розвитку макаренківської гуманістичної виховної концепції. Але й суперечності, що виникали ще в полтавській провінції, тепер набули нового звучання. Згодом сам Макаренко в опальній главі «Педагогічної поеми» «У підніжжя Олімпу» про це напише:

«Розвиваючи роботу в колонії, я зараз не міг бути так природно безоглядним, як раніше, бо хмари клубочилися над самою моєю головою і з них раз у раз гриміли громи і вилітали блискавки.

Уже і раніше на мене скося дивилися з «небес», але раніше я був у провінції, на мене рідко падали промені великих світил, та й сам я намагався не стрибати надмірно над поверхню землі. Я опинився в неприємному сусідстві з богами. Вони роздивлялися мене неозброєним оком, і сховатися від них з усією своєю технікою я був не в змозі»¹⁸³.

Ідейне протистояння горьківської колонії як інноваційного виховного закладу з офіційною доктриною умовно можна поділити на три етапи: а) з перших років її існування до майже початку осені 1927 р., коли низькі методи її роботи звертають громадську увагу і створюють незвездну альтернативу офіційній теорії соцвиху, чим провокують невдоволення фундаторів останньої; б) з осені 1927 р. до березня 1928 р. – широка екстраполяція досвіду колонії ім. М. Горького у межах трудового дитячого корпусу Харківського округу і перші спроби його дискредитації; в) березень – липень 1928 р.: «генеральний бій» із представниками офіційної педагогіки, втручання Н. К. Крупської, звільнення А. С. Макаренка. Для кращого розуміння обставин, що передували крайньому загостренню стосунків А. С. Макаренка з офіційними колами необхідно за архівними й літературними джерелами відновити хронологічний перебіг головних подій.

Очевидно, початок конфлікту А. С. Макаренка з освітянською владою треба шукати в історії перших років колонії ім. Горького. Г. С. Салько у своїх спогадах розповідає, що вже у 1922 р., коли во-

¹⁸³ Макаренко А.С. Педагогическая поэма / Сост., вступ. ст., примеч., коммент. С. Невская. – М.: ИТРК, 2003. – С. 571 (далі – Макаренко А. С. Педагогическая поэма...).

на вперше побачила Макаренка, «у педагогічних колах говорили порізно про полтавську колонію імені Максима Горького»¹⁸⁴. Про боротьбу Макаренка з «чиновниками від педагогіки» вже в ті роки згадує й О. Д. Іваненко – співробітниця колонії імені Горького, а згодом і Управління дитбудинками Харківського округу¹⁸⁵.

Осінь 1924 року – у колонії імені Горького виникає змагання зведених загонів, що спровокувало невдоволення місцевих органів народної освіти. А. С. Макаренко про це писав: «У той час змагання ще не було загальною ознакою радянської роботи, і мені прийшлося навіть піддатися тортурам у катівні наростити через змагання»¹⁸⁶.

1925 рік – критика деякими педагогами окремих елементів системи А. С. Макаренка («конкуренції», методів заохочень і покарань, кишенькових грошей для колоністів тощо) за начебто підміну ним у вихованні внутрішнього стимулювання, що ґрунтується на самосвідомості вихованців зовнішніми його формами¹⁸⁷.

Лютий 1926 року – журнал НКО УСРР «Шлях освіти» друкує написаний рукою проф. Г. Ващенко звіт про полтавську конференцію працівників установ соцвиховання, у роботі якої доповідь А. С. Макаренка про педагогічний досвід колонії імені Горького задала загальний тон. Автор зазначає, що ухвалюючи запропоновані колонією методи виховання, конференція стала на шлях розходження з головними ідеями і методами соцвиху¹⁸⁸.

Червень 1926 року. А. С. Макаренко пізніше у статті «Максим Горький у моему житті» згадує про нерівну боротьбу, «которая к этому времени разгорелась по поводу метода колонии им. Горького. Эта борьба происходила не только в моей колонии, – пише він, – но здесь она была острее благодаря тому, что в моей работе наиболее ярко звучали противоречия между социально-педагогической и педологической точками зрения. Последняя выступала от имени марксизма, и нужно было много мужества, чтобы этому не верить, чтобы большому авторитету «признанной» науки противопоставить свой сравнительно узкий опыт»¹⁸⁹.

30 вересня – 5 жовтня 1926 року – декларація А. С. Макаренко головних постулатів своєї виховної системи як альтернативи офіційній системі соціального виховання на великому професійному форумі – Першій Всеукраїнській конференції дитячих містечок. Учасник конференції, завідувач одним із одеських дитячих будинків Д. Б. Макаровський так описує характерні особливості тону А. С. Макаренка у діалозі з офіційною педагогічною доктриною: «Первым вопросом повестки дня т. Дюшен объявила доклад А. С. Макаренко на тему: «Опыт социального воспитания беспризорных подростков».

Антон Семенович поднялся и во всеуслышание заявил: «Я такой доклад делать не собираюсь!»

В президиуме замешательство. Аудитория в недоумении, насторожилась. Затем последовал такой диалог.

Д ю ш е н. Антон Семенович, мы же с вами договорились.

М а к а р е н к о. Да, мы договорились, но вы сформулировали тему не так, как мы договорились.

¹⁸⁴ Цит. за: Хиллиг Г. Введение // Ты научила меня плакать... (переписка А. С. Макаренко с женой. 1927–1939). – В 2 т. – Т. 1 / Сост. и комментарии Г. Хиллига и С. Невской; Введение Г. Хиллига. – М.: Витязь, 1994. – С. 5–12 (тут С. 7). (Далі – Ты научила...).

¹⁸⁵ Іваненко О. Настоящая жизнь // Воспоминания о Макаренко. – Л.: Лениздат, 1960. – С. 87–95.

¹⁸⁶ Макаренко А. С. Педагогическая поэма..., С. 356.

¹⁸⁷ Організація..., С. 39.

¹⁸⁸ В.Г. Конференція робітників установ соц. виховання закритого типу в м. Полтаві // Шлях освіти. – 1926. – №2. – С. 138–141.

¹⁸⁹ ПС. – Т. 4. – С. 15.

Д ю ш е н. В чем дело? Не понимаю.

М а к а р е н к о. Тема доклада – «Моя система воспитания».

Д ю ш е н. Ваша система разве не система социального воспитания?

М а к а р е н к о. Наркомпрос мою систему официально за систему социального воспитания не признает.

Президиум посовещался, и Дюшен, извинившись перед аудиторией, объявил название доклада в редакции А. С. Макаренко¹⁹⁰.

2 лютого 1927 року – А. С. Макаренко в листі до московської журналістки Н. Ф. Остроменцької пише: «На нашу колонію зараз ведеться ціла війна з усіх боків. Б'ють, звісно, по системі. Метод такий: всі наші недоліки, недоробки, просто пропущені місця, випадкові помилки вважають елементами системи і з осканенням доводять, що у нас не система, а жах»¹⁹¹.

У **жовтні 1927 року** відбулося обстеження колонії ім. Горького, матеріали якого містять перелік важливих недоліків її роботи й устрою.

Як свідчить документ, невдоволення комісії торкнулося майже всіх принципів моментів макаренківської виховної системи. Нарікання викликали: відсутність свідомої дисципліни серед вихованців, волонтаризм, концентрація влади і недемократичність ради командирів як головного органу самоврядування, «безмежний авторитет» завколонією, відсутність (мовою документа) «жизни, кипучей, творческой», поганий стан позашкільної роботи, замкнутість, пригніченість, заляканість і недостатній загальний розвиток вихованців, відсутність свідомого почуття відповідальності за зроблене, брак чуйного ставлення до дітей з боку педперсоналу, наявність звання колоніста-горьківця, недостатність впливу комсомольського осередку і розпуск піонерської організації, русифікація школи, зовнішня атрибутика. Особливо гострій критиці була піддана існуюча в колонії система покарань і заохочень: перевищення повноважень командирами, побиття вихованців як з боку командирів, так і з боку навіть самого завкола.

Можна припустити, що збіг у часі появи таких гостро критичних результатів цього обстеження з масовим поширенням по Харківському округу (під егідою реалізації ідеї трудового дитячого корпусу) макаренківської системи було не випадковим, оскільки не все керівництво освіти поділяло погляди і методи А. С. Макаренка, а тому ревізія стану горьківської колонії як своєї «метрополії» у складі трудкорпусу мала на меті застерегти окружну владу від беззастережної підтримки запропонованих реформ. Це підтверджує і головний висновок комісії: «Считать недопустимым перенесение существующей системы воспитания в колонии Горького по др. колониям, о чем поставит вопрос перед фракцией Окрисполкома» (див. док. №72).

Пізніше в листі до М. Горького (від 18.4.28 р.) сам А. Макаренко про це напише: «В то время, как в разных книжонках рекомендуется определенная система педагогических средств, давно уже прова-

¹⁹⁰ Макаровский Д. Б. Штрихи к биографии // А. С. Макаренко. Кн. 8: Сборник статей / Ред. кол.: Ф. И. Науменко (отв. ред.) и др. – Львов: Изд-во Львовского ун-та, 1971. – С. 126–128 (тут: С. 126).

¹⁹¹ ПС. – Т. 8. – С. 28–29.

лившихся на практике, наша колония живет, а с осени на нашу систему (наша основная формула: «Как можно больше требований к воспитаннику и как можно больше уважения к нему») стихийно стали переходить многие детские учреждения.

Вот тут-то и поднялась тревога. Нашу колонию стали «глубоко» обследовать чуть ли не ежемесячно. Я не хочу говорить, какие глупости писались после каждого обследования»¹⁹².

Зрештою, ідейний конфлікт навколо методів горьківської колонії виходить за межі суто внутрішньоукраїнського явища: **15–20 листопада 1927 р.** на Всеросійській конференції працівників дитбудинків, у роботі якої бере активну участь А. С. Макаренко, з трибуни його система оголошується «паличною», а колонія ім. Горького називається «аракчеевською казармою»¹⁹³. Позицію Макаренка в ці дні добре характеризують його слова з листа від 17 листопада до дружини: «Сегодня, вероятно, на съезде будет боевой день. Мне хочется ребром поставить вопрос о ревизии соцвоса. Я еще не знаю, стоит ли? Стоит ли сказать “Доктрина соцвоса не пролетарская”?»¹⁹⁴

Події, що супроводжували полеміку навколо колонії, ілюструють велику складність і неоднозначність бачення цієї проблеми. Вітчизняні і зарубіжні макаренкознавці пропують багато підходів до її вирішення. Пошуки причин педагогічної трагедії А. С. Макаренка в їхніх працях мали принаймні кілька напрямків: а) аналіз несприятливих соціально-політичних й ідеологічних процесів в Україні й СРСР у перші пореволюційні роки; б) вивчення ідейно-теоретичної боротьби в галузі педагогіки й народної освіти; в) визначення кола можливих ворогів Макаренка, причетних до «змов» проти нього; в) аналіз деструктивних характерологічних особливостей самого А. С. Макаренка.

Закономірно, що визначення сутності кризи 1928 р. із часом набуло рівня повноцінної науково-педагогічної проблеми. Разом із широким офіційним визнанням ідей і досвіду А.С. Макаренка у перші повоєнні роки цілком логічно мало б відбутися засудження (також офіційне й широке) плеяди його головних гонителів. Інакше кажучи, система, що знищила гуманістичні ідеї Макаренка, ніколи не припиняючи декларувати власну гуманістичну сутність, мала б виправдатися у своїх діях. Але можна припустити, що «пошук винних» на той час був досить делікатною справою. Хоча уже майже не було серед живих нікого з впливових опонентів Макаренка, проте надмірно акцентувати увагу на «педагогічних забобонах» (особливо ідеологічного змісту) і схоластиці «Педагогічного олімпу», з якими так непримиренно полемізував педагог, означало б ставити питання до-

¹⁹² Переписка..., С. 55.

¹⁹³ Алексеевич Г. А. К биографии А. С. Макаренко // А. С. Макаренко. Книга четвертая. – Львов: Изд-во Львовского ун-та, 1959. – С. 125–133; Фролов А.А. Организация... С. 70.

¹⁹⁴ Ты научила..., С. 26.

корінної перебудови усталеної педагогічної науки і практики. Тому офіційна педагогіка виробила достатньо виважену позицію щодо причин і обставин педагогічних поневірянь Макаренка.

Аналізуючи численні вітчизняні життєписи «видатного радянсько-го педагога», іноді мимохіть виникає враження, що система не в змозі осягнути всієї глибини педагогічної трагедії Макаренка, і прагнуть виправдатися, відверто намагалася усвідомити її політичні й педагогічні чинники.

Перші дослідники біографії А. С. Макаренка визначили загальний тон щодо аналізу причин і характеру конфлікту педагога з владою. Професор Є. Н. Мединський, наприклад, ще у 1949 р. пояснював вороже ставлення до колонії імені М. Горького діяльністю «шкідників – буржуазних націоналістів» із НКО УСРР і представників «лженауки педології» в українських педагогічних навчальних закладах і науководослідних установах¹⁹⁵. Пізніше, залежно від політичної кон'юнктури, називалися нові категорії недругів Макаренка: «троцькісти», «вороги революційної педагогіки» і «кабінетні теоретики». Згодом до цього списку додали ще категорію «сталіністів».

Цікавою і дещо виокремленою на цьому тлі виступає версія відомого українського макаренкознавця М. П. Ніжинського, який зосереджує увагу на ідейно-теоретичній боротьбі Макаренка середини 20-х років з так званими «оборонцями». Представники цієї позиції вважали, що боротьба з безпритульністю є питанням не фізичного та морального рятування безпритульних, а організацією захисту від негативного їх впливу на інших дітей. Характерним у цьому відношенні є виступ на сторінках губернської газети «Голос труда» у лютому 1924 року співробітниці Полтавського МВНО Л. Чередниченко: «Безпритульні юнаки не діти, яких потрібно виховувати в соціальних доброчесностях. Це недорозвинені люди, які свої багаті здібності витрачають на антисоціальної боротьбу для свого існування [...] Немалий процент безпритульних дітей стали такими за своєю доброю волею, йдучи назустріч вимогам свого організму, що розвивається [...]»¹⁹⁶.

Завдяки розширенню джерелознавчої бази останнім часом виникла можливість розширити пошук політичних, соціальних та ідеологічних передумов драматичних подій 1928 р.

Існує кілька версій щодо можливих чинників кризи макаренківської виховної системи.

Є одна дуже важлива історична обставина, що суттєво вплинула на політичний простір діяльності Макаренка. Згорання його гуманістичного досвіду розпочалося наприкінці 20-х років, тобто в час, коли в країні запанувала жадана суцільна ідеологічна монолітність

¹⁹⁵ Медынский Е.Н. Антон Семенович Макаренко. Жизнь и педагогическое творчество. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1949. – С. 31.

¹⁹⁶ Ніжинський М. П. Життя..., С. 83.

як одне з найбільших досягнень нового суспільства¹⁹⁷. Тому питання соціальної «живучості» педагогічної системи Макаренка має розглядатися з урахуванням двох моментів – ідеологічної монополії тоталітарної системи у всіх галузях суспільної свідомості й характерної для неї внутрішньої потреби в наявності будь-якого ворога.

А. С. Макаренко повинен був усвідомлювати, що за таких політичних умов не можна бути одноосібним гуманістом; не можна виступати поза Системою з її імперативами, критеріями і формами, а тим паче виставлятися більшим гуманістом аніж вона сама. У цій ситуації йому треба було бути досить обережним щодо формулювання власних гуманістичних принципів у галузі соціального виховання. Принаймні, всім діям, якщо вони виходили за рамки офіційно-концептуальних, методичних і організаційних обмежень, треба було забезпечити надійне ідеологічне прикриття.

Макаренко сконструював безпрецедентно ефективну систему перевиховання, по суті, самотужки (з невеликою групою однодумців). Він не міг передбачити, що своєю подвижницькою працею зазіхав на статус і благополуччя великої кількості впливових людей – чиновників наркомосвіти, учених – представників «чистого» педагогічного жрецтва», педагогів тощо. Він послідовно натякав на певну кардинальну хибність ідеологічних, педагогічних, моральних інститутів, що сформувалися у перші роки революції, і своїми досягненнями пропонував їм певну альтернативу. Пізніше він відверто говорив про них на сторінках рукопису «Педагогічної поеми», визначаючи програму «Олімпу», «як доволі хитро складену композицію із революційної термінології, толстовства, шматочків анархізму, зовсім нематеріальних залишків есерівського «ходіння в народ», панської пихатої благодійності та інтелігентського звичайного «вякання»¹⁹⁸. «І я не знав навіть, – писав далі Макаренко, – як кваліфікувати всю цю теорію: марення божевільного, свідоме шкідництво, гомеричне, диявольське глузування з усього нашого суспільства або проста біологічна тупість. Я не міг зрозуміти, як це так сталося, що величезної практичної важливості питання про виховання мільйонів дітей, тобто мільйонів майбутніх і до того ж радянських робітників, інженерів, військових, агрономів, вирішується за допомогою простого, темного кликушества і при цьому на очах у всіх»¹⁹⁹.

Небезпечність макаренківської альтернативи полягала в тому, що його виховна система послідовно й уперто нехтувала (як це старанно не приховував сам Макаренко) деякими суттєвими і невід'ємними атрибутами радянської системи: партійністю, ідеологічним конформізмом, комсомольським самоврядуванням тощо.

¹⁹⁷ Даниленко В. М. та ін. Сталінізм на Україні: 20–30-ті роки. – К.: Либідь, 1991. – С. 183.

¹⁹⁸ Макаренко А. С. Педагогическая поэма..., С. 571.

¹⁹⁹ Там само. – С. 572–573.

З іншого боку, найгостріші зіткнення із чиновниками НКО в нього були саме через начебто ідеологічну ущербність методів, якими користувались у колонії імені Горького. Очевидно, політично пильні фундатори і керівники соціального виховання ніколи цілковито не довіряли безпартійному заводу, бо мали певні сумніви щодо ідеологічної досконалості педагогічного «продукту», отриманого за допомогою «ідеологічно невитриманих» методів.

Це ще одне пояснення, чому надзвичайно продуктивна і технологічна виховна система Макаренка так і не була офіційно прийнята для поширення у всій країні, адже у влади ніколи не виникало нарікань на її ефективність.

Як відомо, колонія ім. Горького роками користувалася винятковим правом збільшувати розмір накладів зарплатні своїм вихователям за рахунок зменшення їх кількості (*див. док. №93*). Важливим тут є те, що такий перерозподіл коштів у межах відповідного фонду був передусім наслідком оригінального способу організації праці педагогів колонії, а вже потім засобом стимулювання останньої.

Багато і самовіддано працюючи меншим за нормативом штатом у несприятливих економічних і соціальних умовах та досягаючи надзвичайно вагомих педагогічних результатів, колектив колонії імені Горького у своєму ставленні до справи проповідував дещо іншу порівняно з усталеною трудовою моралью, створюючи своєрідний етичний прецедент. Рівень цієї моралі, що ґрунтувалася на нетиповій для закладів соціального виховання трудовій мотивації, відтіняв деякі принципові недоліки соціалістичної організації і стимулювання праці. У такому контексті нам видається не випадковою боротьба Макаренка (як свідчать документи²⁰⁰) із чиновниками за збереження прогресивної форми матеріального заохочення.

Сам Макаренко неодноразово нарікав на поширене серед більшості вихователів дитячих колоній байдуже й споживацьке ставлення до своєї справи, яке підтверджується, до речі, багатьма документами харківського архіву. Така ситуація, з одного боку, була вигідним тлом для горьківської колонії, але, разом із тим, ніби протиставляла її іншим. Безумовно, що це викликало певне невдоволення персоналу і керівництва інших дитячих закладів, бо позбавляло їх можливості маскувати власну некомпетентність, безгосподарність і недбайливе ставлення до посадових обов'язків. Пізніше це спричинило прихований опір організаторській і педагогічній діяльності А. С. Макаренка як керівника Управління дитколоніями Харківського округу.

Подібне моральне протистояння тогочасній організації соціального виховання органічно витікало з етичного підґрунтя створеної

²⁰⁰ ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1392. – Арк. 113, 114.

Макаренком виховної системи. Г. С. Салько стверджувала, що розуміння його педагогічної концепції без розуміння його етичних поглядів – неможливе²⁰¹.

Тут варто зробити певне припущення. Надзвичайно напружена і самовіддана праця педагогічного колективу колонії імені Горького є елементом макаренківської виховної системи. До речі, сам Макаренко неодноразово писав про те, яке важливе місце має «каторжна праця вихователів» у педагогічних успіхах колонії.

А якщо говорити про систему А. С. Макаренка як про педагогічну технологію, що зараз стало майже загальноновизнаним, то треба розглядати великі обсяг і напруженість трудового процесу педагогів у поєднанні з високою трудовою мораллю як самостійну і необхідну технологічну ланку.

Може саме через неврахування цієї ланки відбулася руйнація численних спроб відтворення макаренківської виховної системи, ступінь успіху якої безпосередньо залежить від кількості та інтенсивності витраченої виховательської праці.

Але кількість та інтенсивність самі собою, зрозуміло, загального результату не забезпечать. Очевидно, одним із головних відкриттів виховної системи колонії імені Горького було урахування оптимального поєднання характеру праці педагогів зі способом її організації.

Варто наголосити на значенні позитивної ролі Максима Горького в ідейному становленні й житті Макаренка. Їхні стосунки є ще однією стороною біографії педагога, яка незаслужено була поза увагою в дослідженнях драматичних подій 1928 р.

Тут особливо важливими є два питання: як пояснити, чому найбеззастережнішу підтримку педагог отримав саме від емігранта Горького, та як товариські стосунки з останнім могли негативно вплинути на загальний стан Макаренка?

Великий гуманіст, кумир Макаренка завжди був в опозиції і до верхівки ленінської партії й взагалі до більшовицької справи.

Не підтримавши Жовтневої революції і активно критикуючи політику більшовиків на сторінках власного органу – газети «Новая жизнь», Горький створював небезпечну для них духовну опозицію в середовищі російської соціал-демократії, чим викликав суперечливе і навіть вороже ставлення з боку ленінської гвардії.

Хоча згодом він значно пом'якшив свою позицію, але стосунки з керівниками партії і держави залишалися досить напруженими ще довгі роки, що і спричинило від'їзд до Італії.

Зближення з більшовиками не було наслідком докорінної трансформації політичних і етичних поглядів Горького, а вимушеним компромісом. «Збираюся працювати з більшовиками, на автономних

²⁰¹ Див.: Фаркаш Э. Этический вызов Макаренко // Этическая мысль: Науч.-публицист. чтения. – М.: Политиздат, 1988. – С. 191–201 (тут – С. 192).

засадах», – писав Горький Пешковій у 1918 році²⁰². Коли перед приїздом до Куряжа майже всесильний «великий пролетарський письменник» спробував захистити Макаренка і його справу («[...] у мене була обіцянка т. Б. у Харкові «не заважати» Вам у роботі Вашій. У Москві я теж говорив про те, щоб Вас не чіпали, і теж був заспокоєний обіцянкою не робити цього»²⁰³), позитивних результатів це не дало.

Зрозуміло, що не тільки «шефство» над колонією було головною передумовою незмінної прихильності Горького до ідей і справи Макаренка. Важливою на увагу є деталь, що у всьому багаторічному листуванні Макаренка з Горьким обидва кореспондента уникають будь-якої більшовицької або взагалі революційної фразеології. Звертає також на себе увагу їхня абсолютна моральна однозначність. Не виключено, що на початку листування (1925 р.) Горькому особливо імпонувала близькість їхніх гуманістичних символів віри, ідейна й діяльнісна незалежність новатора-завкола, а головне – його духовна автономія в атмосфері новонародженого тоталітарного суспільства. Ось кілька типових місць з листів А. С. Макаренка: «Взагалі ми думаємо, що знайшли зовсім нові форми трудової організації» (лист від 08.07.1925 р.); «Наш педагогічний колектив досі самотній у питанні про значення делікатності щодо наших вихованців» (лист від 04.08.1925 р.); «Наш колектив, зрозуміло, не скоро міг наважитися заговорити про ревізію нашого соцвуху, але на ділі вже з 20-го року ми конструювали свою лінію» (лист від 24.11.1925 р.)²⁰⁴.

Наприкінці 20-х років, очевидно, об'єднувальною рисою в стосунках Горького і Макаренка могла виступати відверта політична незаангажованість останнього.

Наведені тут міркування розкривають деякі мало досліджені аспекти питання ідейної конфронтації А. С. Макаренка, дещо розширюють поле пошуку можливих причин знищення унікальної виховної системи, однак аж ніяк не вичерпують його. До того ж, залишається відкритим питання про місце трудового дитячого корпусу в історії цієї педагогічної кризи.

2.8. Діяльність А. С. Макаренка в керівництві трудовими колоніями Харківського округу

Ключовою обставиною тогочасного педагогічного протистояння А. С. Макаренка є пропаганда і втілення ним ідеї організації Всеукраїнської дитячої трудової армії з постановкою виховання як «масового виробництва». Загальновідомо, що половинчастою,

²⁰² Див.: Горький М. Несвоевременные мысли: Заметки о революции и культуре. – М.: Советский писатель, 1990. – С. 7.

²⁰³ Переписка А. С. Макаренко..., С. 217–266 (тут – С. 249).

²⁰⁴ Переписка..., С. 4, 8, 18.

але практичною формою цієї ідеї стало створення Трудового дитячого корпусу Харківського округу, що увійшов в історію під більш прозаїчною назвою Управління дитячими установами інтернатного типу (УДУ). Це був час найбільшого триумфу і найбільших гонінь горьківської виховної системи, цей період без сумніву є цікавим з огляду поширення та апробації макаренківського методу і додає додаткові штрихи до портрету Макаренка-організатора. Систематичний пошук в фондах центральних і регіональних архівів України та Росії, а також аналіз літературних джерел дав змогу встановити майже 400 документально підтверджених фактів з історії керованого А. С. Макаренком Трудового дитячого корпусу (ТДК), включаючи генезу самої ідеї його створення.

Історія Трудового дитячого корпусу традиційно, але незаслужено перебувала на периферії вітчизняного біографічного макаренкознавства. Це можна пояснити хіба що прагненням дослідників в обставинах канонізації А. С. Макаренка уникнути «дискредитуючих», на їхній погляд, епізодів у його біографії. Перша інформація про роботу А. С. Макаренка в Управлінні дитячими колоніями Харківщини з'явилася на початку 50-х років минулого століття – це публікація в першому академічному виданні творів педагога трьох важливих документів: списку «типів і прототипів» до «Педагогічної поеми», листа Макаренка до Горького від 25.02.28 р. і «Проекта організації Трудового дитячого корпусу Харківського округу»²⁰⁵. Потому згадки про ТДК потрапляють і до біографічної макаренкіани, це, передусім, дослідження Ю. Лукіна, Н. Морозової та М. Ніжинського²⁰⁶, а також спогади двох безпосередніх працівників ТДК – О. Іваненко й М. Фере²⁰⁷. Єдиним же з біографів Макаренка, хто тоді предметно звернув увагу на долю ТДК, зробивши це, до того ж, у контексті конфлікту Макаренка з офіційною педагогікою, був Є. Балабанович²⁰⁸. За відсутністю фундаментальних досліджень протягом майже трьох десятиліть єдиним фактом, що ілюстрував діяльність Макаренка в трудкорпусі, крім згаданого проекту, був захист ним звинуваченого в побитті вихованців підлеглого завкола О. І. Остапченка²⁰⁹.

²⁰⁵ Див.: Макаренко А. С. Сочинения. – Т. 1. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1950. – С. 673–691; Т. 7. – М., 1952. – С. 384–386, 433–436.

²⁰⁶ Див.: Лукін Ю. А. С. Макаренко. Критико-биографический очерк. – М.: Советский писатель, 1954. – С. 28, 36; Морозова Н. А. Семинарий. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1957. – С. 69 (2-е видання: Л.: Учпедгиз, 1961. – С. 93–95); Ніжинський М. П. Життя і педагогічна діяльність А. С. Макаренка. – К.: Рад. школа, 1958. – С. 104–106.

²⁰⁷ Див.: Іваненко О. Настоящая жизнь // Воспоминания о Макаренко. – Л.: Лениздат, 1960. – С. 87–95 (тут – С. 94); Фере Н. Э. Мой учитель // там же, С. 99–232 (тут – С. 169–177) (далі – Фере Н. Э. Мой...).)

²⁰⁸ Див.: Балабанович. Е. З. Антон Семенович Макаренко: Человек и писатель. – М.: Московский рабочий, 1963. – С. 151–152.

²⁰⁹ Див.: Ніжинський М. П., вказ. роб.; Письмо в редакцию газеты «Коммунист» // Народное образование. – 1963. – № 2. – С. 92–95; Сумный С. Ненапечатанная статья А. С. Макаренко // Там само, С. 96–98.

Першу спробу систематичного викладу історії ТДК робить у 1976 р. А. А. Фролов, використовуючи при цьому листування Макаренка з Горьким і Салько, спогади Фере, опубліковані й неопубліковані архівні матеріали²¹⁰. Водночас досить нетрадиційною для вітчизняної науки була оцінка двома львівськими дослідниками (Ф. Науменко й І. Козуб) ідеї масового перевиховання як педагогічної ілюзії Макаренка²¹¹. Починаючи з 80-х років до наукового обігу залучається ціла низка невідомих архівних джерел, у процесі аналізу яких здійснюються нові спроби ґрунтовного висвітлення діяльності Макаренка над створенням ТДК, йдеться про роботи Л. Попової²¹² та М. Оксис²¹³. Цікаві епістолярні матеріали щодо історії ТДК були виявлені в тій частині спадку Макаренка, яка за заповітом його дружини 30 років по її смерті залишалася зачищеною²¹⁴. За останні роки можна назвати лише одну помітну працю, що торкається окремих аспектів згаданої теми, це книга С. Карпенчук і М. Оксис «На зорі макаренкознавства»²¹⁵.

Марбурзька лабораторія Макаренко-реферат теж не має окремого дослідження вказаної теми, хоча деякі з її видань оприлюднюють низку цікавих фактів і документів, пов'язаних з нею²¹⁶.

Таким чином, досі залишаються не вирішеними декілька принципівих не тільки для історії ТДК, а й для макаренкознавства в ці-

²¹⁰ Фролов А. А. Организация..., С. 46, 56, 63–69, 71–73.

²¹¹ Див.: Науменко Ф. И., Козуб И. И. «Автобиография» А. С. Макаренко. Комментарий // А. С. Макаренко. К 90-летию со дня рождения / Редкол.: Ф. И. Науменко (отв. ред.) и др. – Львов: Вища шк., 1978. – С. 95–107 (тут – С. 98).

²¹² Див.: А. С. Макаренко в Харькове: Метод. рекомендации в помощь лектору / Л. Д. Попова и др. – Харьков: Харьк-й гос. пед. ин-т им. Г. С. Сковороды, 1983. – С. 14–15; Попова Л. Д. Научная и общественно-педагогическая деятельность А. С. Макаренко в Харьковской комиссии помощи детям // Olomoucké Setkání – A. S. Makarenko 1988. Sborník z konference 23–25 března 1988 «A. S. Makarenko – klasik socialistické pedagogiky». Vydala Univerzita Palackého v Olomouci, 1989, s. 31–40 (далі – Попова Л. Д. Научная...).

²¹³ Див.: Oksa M. Neue Archivmaterialien zu Makarenkos Tätigkeit in der Char'kover Bezirkskinderhilfe // Hundert Jahre Anton Makarenko. Neue Studien zur Biographie / Hrsg. von G. Hillig. – Bremen: Edition Temmen, 1988, S. 89–99 (далі – Oksa M. Neue Archivmaterialien...); Oksa N. N. Архивные материалы о деятельности А. С. Макаренко по объединению детских интернатных учреждений Харьковского округа в 1926–1928 годах // А. С. Макаренко сегодня: новые материалы, исследования, опыт / Сост. А. А. Фролов. – Н. Новгород, 1992. – С. 59–68 (далі – Oksa N. N. Архивные...).

²¹⁴ Див.: Ты научила...

²¹⁵ Карпенчук С. Г., Окса М. М. На зорі макаренкознавства: Монографія. – Мелітополь, 2000. – С. 20–22, 32–33, 38–40, 42, 63–65, 68–69 (далі – Карпенчук С. Г., Окса М. М. На зорі...).

²¹⁶ Див.: Daten zu Leben und Werk A. Makarenkos // Makarenko, Anton S. Gesammelte Werke: Marburger Ausg. / hrsg. von L. Froese. – Ravensburg: Maier. Bd. 1. / bearb. von S. Weitz und G. Hillig. – 1976. S. 111–112; Забота..., С. XXV–XXVII, XXXI–XXXII, 34–50; В Харьков..., С. IX, 2–10; А. С. Макаренко. «Ваша нежность – страшная сила». Письма не только о любви (Харьков, весна 1928 г.) / Сост. Г. Хиллиг. – Марбург, 1996. – С. VIII–IX, 49 (далі – Ваша нежность...); Hillig G. Verbläbte Gesichter, vergessene Menschen: 28 Porträts von «Freunden» und «Feinden» A. S. Makarenkos. – Bremen: Ed. Temmen, 1999 (далі – Hillig G. Verbläbte...); Полтавская трудовая колония им. М. Горького. Полемика, документы, портреты (1920–1926 гг.) / Сост. Г. Хиллиг. – Марбург, 2003. – С. 265, 305–306 (далі – Полтавская трудовая колония...).

лому таких питань: а) як виникла і розвивалася ідея об'єднання дитячих установ інтернатного типу на ґрунті виховної системи колонії імені Горького; б) яким був педагогічний, адміністративний і господарський зміст роботи Управління дитустановами Харківського округу; в) в чому полягали обставини усунення А. С. Макаренка з посади завідувача Управління і згортання головних його програм; г) яке значення для сучасної інтерпретації макаренківської виховної практики можуть мати історія Трудового дитячого корпусу і тогочасні спроби педагогічної дискредитації А. С. Макаренка?

Ідея укрупнення і об'єднання інтернатних закладів була одним із найцікавіших соціально-педагогічних проєктів Макаренка, своєрідним рефреном його педагогічної біографії. До неї в процесі своєї діяльності він повертався неодноразово: у серпні 1925 р., жовтні 1926 р., березні 1932 р. і середині 1934 р. Першим причетним до цього документом є представлена в цьому збірнику доповідна записка Макаренка, завідувача Полтавською колонією ім. М. Горького, до Головоцвуху від 8 серпня 1925 р., ідеї якої поклали початок чи не найдраматичнішому періоду його життя. Те, що запропонував Макаренко, створювало цілу низку колізій, бо так чи інакше зачіпало основи багатьох процесів тогочасної педагогічної дійсності.

Безперечні успіхи горьківської колонії давали підстави сподіватися на універсальність створеної й апробованої п'ятирічним досвідом її роботи виховної системи. У статті Макаренко ретельно обґрунтовує недоцільність і неекономічність дрібних виховно-трудо-вих закладів і пропонує ідею заснованого на великому виробництві «крупного виховного підприємства», що об'єднує тисячі вихованців у єдині трудові колективи. Конкретно його пропозиція виражалася у тому, що «Все перевоспитание правонарушителей для Украины или, по крайней мере, для Харьковской области сосредоточивается в одной трудовой колонии, расположенной вблизи Харькова»²¹⁷ (див. док. №1).

Наскільки А. С. Макаренко був впевнений у доцільності свого плану можна судити з того, що невдовзі сповістив про нього О. М. Горького: «[...] Тем не менее я решился настаивать на правильности нашего пути и представил в Наркомпрос проект. Главную его мысль является утверждение, что воспитание должно быть организовано как массовое производство, в огромных коллективах, хозяйственно ответственных и самостоятельных, в то же время конструированных без всякой романтики и предвзятых догматов, а прежде всего по теории здравого смысла. Мой проект был поддержан фактическим успехом нашей колонии и бросающейся в глаза спаянностью всей нашей общины [...]»²¹⁸. Загалом листування з ше-

²¹⁷ Тут і далі всі цитати подані аутентично щодо джерела (А. Т.).

²¹⁸ Переписка..., С. 19.

фом колонії безперечно теж є цінним джерелом з історії ТДК, бо Макаренко і в подальшому незмінно інформував письменника про всі свої успіхи і невдачі на новому поприщі.

Не можна стверджувати, що ідея надто великих закладів соціального виховання належить виключно Макаренкові. З початку 20-х років, наприклад, досить успішно діяло Одеське дитяче містечко імені III Інтернаціоналу на 2250 дітей²¹⁹. Хоча викладені в записці, а також висловлені Макаренком 23 вересня 1925 р. на засіданні Головоцвику ідеї були зустрінуті в цілому позитивно, втілення вони отримали тоді досить помірковане – поки що задля реалізації свого проекту Макаренко був вимушений піти шляхом укрупнення Полтавської колонії ім. М. Горького²²⁰. Боротьба з місцевими адміністраціями й самих місцевих адміністрацій між собою дійшла компромісного варіанту – переведу горьківської колонії на базу Харківської трудової колонії ім. 7 Листопада, що містилася біля села Подвірки Харківського району (колишній Курязькій монастир), і об'єднанню колоністів-горьківців із частиною вихованців останньої. Загальна кількість дітей, таким чином, сягнула приблизно 330 осіб²²¹, що, зрозуміло, далеко не відповідало ідеї масового перевиховання. Але в процесі переведу колонії до Харкова вже достатньо принципово прозвучала характеристика її великої місії. Так, у квітні 1926 р. на засіданні об'єднаної президії Харківського окрвиконкому і Міськради окрінспектор наросвіти Махно, умотивував необхідність злиття двох колоній тим, що «Это учреждение будет находиться под непосредственным наблюдением Наркомпроса и мы сумеем благодаря этому учреждению поставить хорошо работу во всех наших детских учреждениях [...] опыт этих педагогов, которые там работают, использовать не только для Харьковского округа, но и для всей Украины» (див. док. №13). Також невдовзі досвід колонії ім. Горького був визнаний придатним для застосування в інших дитбудинках липневим пленумом Харківської окружної комісії допомоги дітям (ОКДД)²²².

Попередньою апробацією ідеї організованого виховання безпритульного дитинства стала участь делегації колонії ім. М. Горького на Першій всеукраїнській конференції дитячих містечок і колоній, що проходила в Одесі. «Там меня здорово качали, – писав Макаренко в жовтні 1926 р. про свій чотирьохгодинний виступ на ній, – Между прочим, представил проект организации Всеукраинской детской трудовой армии (7 корпусов, 21 дивизия, 63 полка по 1000 человек каждый). Надо мной посмеялись как над мечтателем, но все же Наркомпрос УССР предложил мне в качестве опыта организовать 1-й детский корпус на всех детей Харьковского округа. Считаю беспризор-

²¹⁹ Див.: Ярмаченко Н.Д. Педагогическая..., С. 39.

²²⁰ Див.: В Харьков...

²²¹ Див.: там само.

²²² ДАХО. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 27. – Арк. 268.

ных, это даст 10 000 ребят. Я ставлю всяческие условия, главное – это согласие и поддержка колонии Горького». Предбачаючи всю запеклість майбутньої боротьби, А. С. Макаренко тут вперше висловлює і своє занепокоєння: «Я все же боюсь, что не сумею справиться с миллионом мельчайших сопротивлений отдельных лиц и интересов»²²³. Ще менш оптимістичний тон має звіт про одеську конференцію у листі до М. Горького: «[...] практические предложения наши вызвали у всех страх – мы оказались слишком решительными. Я предлагал организацию всеукраинской детской трудовой армии, с широким активным самоуправлением, но с горячей дисциплиной. Разумеется, из этого ничего не вышло. Грустно, дорогой Алексей Максимович. У нас были широкие полеты, когда мы разрушали, а вот когда приходится строить, мы боимся стронуться с места.

В Харькове к нашим проектам относятся почти сочувственно, здесь разговор идет об объединении всех детских учреждений Харьковского округа – их около 30 с 10.000 детей. Сочувствие, впрочем, помогает мало. Нужно разбить много мелких сопротивлений, страшную толщу формализма, нужно преодолеть апатию, вялость, а самое трудное, русскую веру в пустые словечки, русскую сектантскую глупость. Поэтому надежд у нас больших нет.

Я боюсь, что еще через год нам придется тоже положить оружие [...]»²²⁴.

Жахливі обсяги і форми дитячої безпритульності, а також безліч проблем боротьби з нею в Україні викликали кардинальну реорганізацію всієї мережі інтернатних дитустанов Харківщини. Ідея цієї реорганізації, зрозуміло, належить не Макаренкові, але на її тлі досить органічним і своєчасним виявився його проект дитячого корпусу.

Початком практичної роботи над створенням Трудкорпусу дослідники переважно вважають весну 1927 р. Але опосередкованим свідченням зносин Макаренка з місцевими і центральними органами влади із цих питань ще восени 1926 р. (окрім наведених листів) є його пізніший вислів на президії ОКДД: «В осені була подана до Окрнаросвіти думка про реорганізацію системи управління існуючих дитустанов [...], Таким чином, виникла думка про утворення трудового корпусу [...]»²²⁵. Досить красномовними є виявлені нещодавно два архівних свідчення. На нараді Харківської окружної інспектури народної освіти (ОІНО) за 13 жовтня 1926 р. до оперативного плану інспектури соцвиху ОІНО на 26–27 н. р. було додатково включено завдання розробити проект положення «Управління периферійних установ Наросвіти»²²⁶. А в звіті ОКДД щодо підбору безпритульних

²²³ ПС. – Т. 8. – С. 27, 213.

²²⁴ Переписка..., С. 40.

²²⁵ ДАХО. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 43. – Арк. 157.

²²⁶ Там само. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1032. – Арк. 61.

дітей з вулиць Харкова за жовтень-грудень того ж року говориться буквально так: «[...] В первісних дитустановах чимале значіння набувало самоуправління дітей, що було його встановлено по принципах дитколонії ім. М. Горького. Найбільш витривалі підлітки були притягнені на роботу в ролі помічників виховател[ьсько]го персоналу та старших окремих груп дітей [...]»²²⁷. (Про осінь 1926 р. йдеться й у редакторській примітці А. А. Фролова до згаданої статті М. М. Оксид²²⁸).

Березень 1927 р. був позначений тим, що розвал у багатьох дитустановах Харківщини все частіше почали пов'язувати з невмілим керівництвом з боку ОІНО²²⁹. На цьому фоні ще нагальніше постала потреба в окремії спеціально створеній структурі у складі інспектури, яка б відала виключно справами інтернатних установ, і з цією метою ОІНО розпочала перегляд їх мережі «в бік централізації»²³⁰. У цей час Макаренку було навіть запропоновано взяти під своє керівництво колонію в Комарівці, за станом занедбаності аналогічну старій Курязькій²³¹. Макаренко знову згадує про свою ідею у листі до Горького: вихованці «По-прежнему мечтают об острове, о море, о колонии в несколько тысяч человек, о “Первом детском корпусе имени Горького”»²³².

Першою відомою програмою А. С. Макаренка об'єднання установ округу навколо горьківської колонії є опублікований лист до голови Харківської комісії у справах неповнолітніх (КСН) Г. С. Салько за 4 травня 1927 р. У ньому вже відчутно проглядається позиція Макаренка як майбутнього і ймовірного керівника та висувуються досить конкретні умови такого об'єднання: концентрація всіх асигнувань для дитустанов в його руках, право самостійно вирішувати кадрові питання, визначати штати та оклади для кожної колонії, а також заборона протягом перших двох років інструктувати форму організації колоній і розподіл матеріальних даних²³³. Діловий і предметний тон листа наводить на думку, що в цей час об'єднання колоній вже стало як організаційна проблема.

Невідомо, чи обговорювалися і як були сприйняті висунуті Макаренком умови на більш високому рівні, але до створеної вже через місяць, 6 червня, наказом ОІНО комісії для аналізу плану об'єднання дитустанов інтернатного типу Макаренко включений не був (його інтереси там представляла очевидно Г. С. Салько)²³⁴. Проте його 6 липня

²²⁷ Там само. – Ф. Р-408. – Оп. 2. – Спр. 1119. – Арк. 536.

²²⁸ Див.: Окса Н.Н. Архивные..., С. 65.

²²⁹ Див.: ДАХО. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 43. – Арк. 15–17.

²³⁰ Там само. – Арк. 42.

²³¹ Див.: ПС. – Т. 8. – С. 30.

²³² Переписка..., С. 46.

²³³ Ты научила..., С. 13; ПС. – Т. 1. – С. 55.

²³⁴ ДАХО. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 43. – Арк. 82.

ОІНО відряджає ознайомитися з роботою установ інтернатного типу для складання плану раціоналізації їх мережі. Разом із Макаренком це мав робити і завідувач Охтирським дитячим містечком М. Л. Довгополюк. Призначення Довгополюка в партнери до Макаренка було ймовірно зроблено в останню мить (у мандаті від руки було надписано: «разом з т. Довгополюком») (*див. док. №55*). Поява тут Довгополюка, на наш погляд, не випадкова – ОІНО, як ми це побачимо і далі, досить обережно ставилася до нового статусу Макаренка і тому, мабуть, «приставила» до нього ідеологічно лояльнішого керівника чи не найкращого інтернатного закладу округу. Аналіз документів створює враження, що утворення ТДК, а відповідно піднесення горьківської колонії і Макаренка особисто, ініціювалося і підтримувалося переважно господарською а не освітянською владою.

Наскільки Макаренко встиг виконати вказане доручення ОІНО невідомо, бо на звороті мандата є лише відмітка про відвідування Богодухівського дитмістечка (*див. коментар до док. №55*). Це відбулося 9 липня, тобто саме в той день, коли окрнаросвіта підписує йому нове посвідчення, тепер уже для ознайомлення «з постановкою сільськогосподарчої й організаційної роботи» в радгоспах округу для поглиблення постановки сільського господарства в дитустановах (тут ім'я Довгополюка вже не згадується) (*див. док. №57*). Якщо вірити відмітці на документі, із цією метою він відвідав теж лише один дитбудинок ім. Т. Г. Шевченка (*див. коментар до док. №57*). Варто зазначити, що ані в мандаті, ані в посвідченні, виданих Макаренку, ОІНО уникає прямо говорити про об'єднання дитустанов. Поясненням цьому, мабуть, є поміркована позиція ОІНО. Підтвердження цього – в доповіді про план реорганізації дитустанов округу, який в ці дні робила на засіданні ОКДД одна зі членів згаданої комісії, Б. Фіш. Вона зазначила, що в сучасний момент піднято (*але ще не ухвалено!* – А. Т.) питання про об'єднання дитустанов. Макаренку доручено зробити обстеження всіх дитбудинків, «після чого буде виснесено постанову про можливість об'єднання»²³⁵.

Не чекаючи висновків ОІНО, ОВК робить досить нетерплячий крок, який чудово ілюструє його позицію: 8 липня заступник голови С. Канторович звертається із запискою до секретаря Окрвиконкому І. Мороза: «Прошу внести в протокол През[идиума] постановление о назначении т. Макаренко Завед[ующим] всеми без исключ[ения] детскими домами. Предложить т. Макаренко через ОНО срочно представить свои соображ[ения] насчёт реорганизации детск[их] Учрежд[ений] и тех мероприятий, которые необходимо провести для улучшения их состояния. Все что необходимо занести в протокол сегодня же, а то мы потеряем и Макаренко. Хватит нянчиться!» (*див. док. №56*).

²³⁵ Там само. – Арк. 107.

Тож 11 липня 1927 р. Президія ОВК ухвалює постанову: «Завідателя Колонією ім. «ГОРКОГО» тов. МАКАРЕНКА залучити до штату Округової Інспектури народів і призначити на інспектора всіх без винятку дитячих будинків. Запропонувати тов. МАКАРЕНКОВУ терміново подати через Окріно до Президії ОВКу свої пропозиції щодо реорганізації дитячих установ та про ті заходи, що їх треба провести задля поліпшення їх стану» (*див. док. №58*).

Очевидно, саме в цю пору Макаренко пише «Проект організації трудового дитячого корпусу Харківського округу». Цей проект, як і наведені посвідчення, стали першими офіційними ознаками співпраці Макаренка з місцевими органами в указаному напрямку. Документ цікавий тим, що в ньому автор визначає мету ТДК (виховання здорового, працездатного, дисциплінованого і політично грамотного громадянина) і перераховує ті ознаки педагогічної системи колонії ім. Горького, які будуть покладені в основу організації всіх дитустанов корпусу: поділ вихованців на виробничі загони з командирами на чолі; рада командирів є головним органом установи; керівником ради командирів є завідувач установи, якому належить виконавча влада і право покарання; за господарську працю кожного загону одноосібно відповідає командир; педагоги беруть участь у всіх без винятку видах діяльності дитячого колективу. Крім того, Макаренко визначає орієнтовно штат корпусного управління та обговорює функції і структуру його керівного органу – корпусної ради. У документі знову, як і в листі до Салько, він наполягає на концентрації всіх коштів, конкретизуючи однак технологію їх витрат. У проекті також пропонується диференціація функцій деяких дитячих установ: первинні, випускаючі, житлові комуни для працюючих на виробництві підлітків і заклад для примусового виховання – реформаторіум. Окремо обговорюються кадрові і господарські права ТДК²³⁶.

Тим часом питання з призначенням Макаренка інспектором дитустанов імовірно викликало певний спротив ОІНО, бо протягом двох тижнів вона зволікає з ратифікацією постанови ОВК, чим відверто порушує виконавську дисципліну. Канторович знову змушений просити Мороза порушити це питання на президії Окрвиконкому (*див. док. №60*). 27 липня президія ОВК ухвалює категорично запропонувати ОКРІНО «негайно ж покласти на тов. МАКАРЕНКО управління всіма дитмістечками й колоніями. Запропонувати Зав. ОІНО тов. МИКОЛЮКУ доповісти в найближчому засіданні Президії ОВКу про план управління дитмістечками й заходи до впорядкування їх стану» (*див. док. №61*). Витримавши все ж таки дев'ятиденну(!) паузу, 5 серпня ОІНО призначає Макаренка спочатку заві-

²³⁶ Див.: ПС. – Т. 1. – С. 55–59.

дуючим дитячими інтернатними закладами²³⁷, а ще пізніше, 20 серпня, і будинками робітничих підлітків²³⁸.

Таким чином, А. С. Макаренко, попри вимоги створення єдиного потужного виховного центру, фактично стає керівником 23 інтернатних закладів Харківського округу. Серед них налічувалося: 10 дитячих колоній (імені М. Горького, Комарівська, Ржавецька, Зеленогайська, Гіївська, Будянська, Деркачівська, Брусилівська, Пересічанська, Лозівська), 4 дитячих містечка (Охтирське, Богодухівське, Валківське, Вовчанське), 4 дитячих будинки (Отраденський, Єврейський, Польський, Вовчанський), Окружний колектор-розподільник, Зміївський реформаторіум і 3 гуртожитки робітничих підлітків (№1 по Олександрівській, №2 по Червоноармійській вулицях Харкова, №3 у с. Липова Роща). Загальна чисельність (відповідно до ставок) педагогічного персоналу колоній становила – 514 осіб, технічного – 409 осіб²³⁹; чисельність вихованців колоній і містечок сягала 5910 осіб²⁴⁰.

Треба сказати, що питання про штати УДУ майже завжди залишалося поза увагою макаренкознавства, і тому змусило провести окремих пошук у цьому напрямку. Як з'ясувалося, Макаренку належать принаймні чотири варіанти штатного розкладу Управління. Перший із них міститься у згаданому «Проекті організації трудового дитячого корпусу Харківського округу»²⁴¹, другий він оприлюднює 15 вересня на засіданні Президії ОКДД²⁴². Окремий інтерес представляє не вивчений докладно початковий варіант проекту статуту УДУ – «Устав Детского трудового корпуса Харьковского округа», – і знайдені нами у фондах Харківської Окружної планової комісії, написані рукою Макаренка «Штати Управління»²⁴³. Зіставлення цих документів, а також виправлень в останньому з них з остаточним, затвердженим окружними органами варіантом (*див. табл. 1 на с. 78*) дають, з одного боку, можливість прослідкувати еволюцію планів Макаренка, а з іншого є характерним прикладом тієї боротьби, що йому довелося вести у відстоюванні власного бачення принципів моментів в організації Трудкорпусу.

До складу Управління, як бачимо, Макаренко вніс 12 посад, але, судячи з поміток у списку, фінансові органи погоджуються лише на п'ять штатних одиниць²⁴⁴. Штатна комісія Округкомкому, затвердивши це скорочення, ухвалила однак склад Управління дещо в іншій

²³⁷ Див. редакторську примітку до: Окса Н. Н. Архивные..., С. 65; Фролов А. А. Организация..., С. 66.

²³⁸ Див. редакторську примітку до: Окса Н.Н. Архивные..., С. 65.

²³⁹ ДАХО. – Ф. Р-858. – Оп. 1. – Спр. 16. – Арк. 82.

²⁴⁰ Там само. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1391. – Арк. 202.

²⁴¹ ПС. – Т. 1. – С. 56.

²⁴² ДАХО. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 43. – Арк. 184.

²⁴³ Там само. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 672. – Арк. 24.

²⁴⁴ Там само.

Таблиця 1

Варіанти штатного розкладу Управління Дитустановами

Проект організації трудового дитячого корпусу Харківського округу (прибл. серед. 1927 р.)	Доповідь «Проект організації Управління Дитустанов Харківської Округи»	«Устав Дитячого трудового корпусу Харківського округу» (до 20.09.27 р.)	«Штати Управління» (прибл. до 24.09.27 р.)	Виправлення у «Штатах Управління» (прибл. до 24.09.27 р.)	Штатна комісія Округи (24.09 і 08.10.27 р.)
Начальник корпусу	Завідуючий	Завідуючий корпусом	Завідуючий дитбудинка-	Завідуючий дитбудинками	Завідуючий Управлінням
Політкерівник		Політкерівник	Помічник, він же зав. політчастиною	Помічник, він же зав. політчастиною	
Пом. начальника корпусу	Пом. завідую-	Пом. завідую-			Пом. завідую-
Зав. виробничою части-	Зав. виробничою	Зав. виробничою	Зав. виробничою		Зав. виробничою частиною, він же заст. завідуючого
			Пом. зав. виробничою частиною		
Зав. загальною частиною		Зав. загальною части-			
Зав. шкільною частиною	Зав. шкільною частиною	Зав. шкільною частиною	Зав. шкільною частиною		
	Зав. фізкультурним центром	Керівник військової підготовки і фізкультури	Керівник фізкультурою		
Бухгалтер	Техперсонал	Головний бухгалтер	Бухгалтер	Бухгалтер	Бухгалтер
			Рахівник		
			Секретар	Секретар	Секретар-друкарка
			Друкарка		
Педагог для доручень				Педагог для доручень	Педагог для доручень
			Зав. особистим скла-		
Секретар з'їзду секретарів рад командирів					
					Зав. столу обліку

редакції²⁴⁵. Проте вже 8 жовтня УДУ було збільшено на такі посади: помічника завідуючого і завідуючого Обліковим столом²⁴⁶.

Частково можна відтворити поіменний склад запропонованого Макаренком штату УДУ. Біографи педагога одноставно називають імена лише двох працівників Управління – його майбутньої дружини Г. С. Салько й соратника по колонії ім. Горького М. Е. Фере. Посаду помічника і завідувача політчастиною він, очевидно, планував для члена КП(б)У зі стажем Салько, хоча іноді стверджується, що вона, працюючи головою окружної комісії у справах неповнолітніх, за сумісництвом виконувала ще і обов'язки завідуючої УДУ. На посаду зав. УДУ помилково чи свідомо її «затвердив» у своїх спогадах Фере²⁴⁷, а макаренкознавці, тривалий час некритичні до будь-яких спогадів соратників Макаренка, не перевіряли це. Фактично ж Салько була затверджена на посаді «Заступника керуючого дитустановами» рішенням Секретаріату Харківського Окрпаркома лише 2 грудня, після звільнення її від обов'язків голови КСН²⁴⁸. Зав. виробничою частиною Управління працював Фере, крім того, він єдиний, хто залишив про це свої спогади²⁴⁹.

Що ж до інших вакансій, то посаду завідувача особовим складом, як згадувала пізніше відома українська письменниця, а тоді ще випускниця Харківського ІНО О. Іваненко, Макаренко вигадав персонально для неї²⁵⁰. Можна також припустити, що керівником фізкультури планувалося призначити С. О. Калабаліна, який до того часу вже повернувся з військової служби і прагнув займатися педагогічною справою під керівництвом Макаренка²⁵¹. Інші, чисто технічні вакансії, Макаренко, скоріш за все, не зміг, або і не намагався заповнити власноруч. У архівних джерелах і його листуванні ми знаходимо ще два прізвища працівників УДУ – Сербського і Ліпіна, про яких однак він згадує без особливої пошани²⁵². Відомо, що перший з грудня 1926 до приблизно літа 1927 р. працював бухгалтером у штаті ОВК²⁵³, тому, можливо, аналогічну посаду він обійняв і в УДУ. Щодо Ліпіна, то ніяких точних даних про нього нам до цього часу знайти не вдалося за винятком наступного: у грудні 1927 р. Ліпіним було прийнято (про що свідчить підпис) повідомлення ФЕУ про перерахування грошей на покриття заборгованості співробітникам колонії ім. Горького (*див. коментар до док. №86*); у березні 1928 р. він скоріш за все працював у горьківській колонії, бо саме через нього Макаренко відправив чер-

²⁴⁵ Там само. – Спр. 669. – Арк. 38.

²⁴⁶ Там само. – Арк. 65.

²⁴⁷ Див.: Фере Н. Э. Мой..., С. 170.

²⁴⁸ ДАХО. – Ф. Р-858. – Оп. 2. – Спр. 3. – Арк. 94.

²⁴⁹ Див.: Фере. Н.Э. Мой...

²⁵⁰ Іваненко О. Сторінки спогадів // Рад. освіта. – 1978. – № 19.

²⁵¹ Карпенчук С. Г., Окса М. М. На зорі..., С. 23.

²⁵² Ты научила... Т. 1. – С. 123.

²⁵³ ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 4. – Спр. 377. – Арк. 5.

гового листа до Г. С. Салько²⁵⁴. Ймовірно саме він і був в УДУ «педагогом для доручень».

Початок серпня відзначено першими ознаками діяльності Макаренка на новій посаді. 11 серпня, наприклад, на засіданні президії ОКДД він активно включається в обговорення стану Ржавецької колонії, у процесі якого робить заяви відносно обсягів щорічного випуску вихованців дитустанов округу (*див. док. №62*). Також Макаренко отримує й перше на посаді інспектора доручення ОКДД: підготувати потрібну кількість підлітків з усіх дитколоній для передачі їх на патронат до організацій і осіб, що подавали заявки. Того ж дня президія ОКДД мала заслухати його доповідь про реорганізацію дитбудинків та створення єдиного управління ними, але виступ було перенесено на наступне засідання в зв'язку, як записано в протоколі, з доповіддю Макаренка в цей же час в Окрплані²⁵⁵. Наступного дня на засіданні окркомісії з проведення місячника допомоги дітям він був включений до комісії з організації масових гулянь у міському парку Харкова (такі гуляння проводилися під час місячників з метою збору коштів)²⁵⁶.

18 серпня Макаренко виступає на президії ОКДД з доповіддю про реорганізацію дитустанов. Він обґрунтовує необхідність реорганізації такими причинами: необхідністю економії коштів, браком кваліфікованих кадрів і відсутністю єдиної цільової установки інтернатних закладів. Переваги системи організації ТДК, за словами Макаренка, дають змогу усунути існуючі недоліки, «привити дисципліну», налагодити управління окремих дитячих одиниць, «взяти трудовий ухил» тощо. Сутність нової системи він пояснює таким чином: усі дитустанови підлягають одному лише корпусному Управлінню, яке має окремі галузі діяльності: трудову, виховну і т. ін.; у вихованні пріоритет належить економічній базі; перевиховання відбувається лише через залучення дітей до процесів трудового переживання, «щоб цілком втягнути їх в трудові прагнення дитустанови»; виділені кошти передаються Управлінню і йому надається право вільно розпоряджатися ними в межах загального плану; організація міцного колективу («свідоме ставлення вихованців до дисципліни буде досягатися через зменшення постійного догляду, шпionства тощо»); майстерні територіально об'єднуються й розвиваються до невеличких фабрик або заводів; найбільш дезорганізованим установам надається допомога з колонії ім. М. Горького; для надання допомоги ОКДД у підборі безпритульних створюється спеціальна дитяча міліція; деякі дитустанови повністю реорганізуються (напр., Комарівська колонія перетворюється на гуртожиток для випускників колоній)²⁵⁷.

²⁵⁴ Ты научила..., С. 37.

²⁵⁵ ДАХО. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 43. – Арк. 153 – 165.

²⁵⁶ Там само. – Арк. 142.

²⁵⁷ Там само. – Арк. 157; також опубл.: Окса Н. Н. Архивные..., С. 62 – 63.

Деяке уявлення про характер і розмаїття нових обов'язків Макаренка можна отримати також і з тих доручень, іноді несподіваних, які він отримував від ОКДД. На цьому ж засіданні Макаренку запропоновано розробити норми й порядок видачі одягу для підібраних безпритульних²⁵⁸, а 1 вересня йому доручається розподілити по дитустановах 75 погрудь Леніна²⁵⁹. У вересні ж Управління дитбудинками вже починає фігурувати в окружних програмах з боротьби із безпритульністю. Так Окрдопдит, затверджуючи план по підбору безпритульних дітей з вулиць Харкова на вересень – грудень, пропонував УДУ активізувати розвантаження дитбудинків²⁶⁰.

Відразу після призначення й ще до затвердження плану роботи УДУ, Макаренком було вжито низку конкретних організаційних заходів. Приблизно в кінці серпня відправлено перший з відомих на цей час офіційний лист як завідуючого УДУ – план реорганізації Комарівської колонії. Цей проект за коротку історію Трудкорпусу залишився, на жаль, однією із небагатьох завершених його адміністративних ініціатив. Суть плану полягала в тому, що непристосована для виконання виховних завдань Комарівська колонія переобладнувалась на гуртожиток для тимчасового помешкання працюючих на виробництві випускників інтернатних установ²⁶¹. Слід сказати, що утворення такого гуртожитку суперечило позиції ОВК, який ще на початку 1927 р. ухвалив недоцільність існування такого типу закладів²⁶². Але те, що організація гуртожитку в Комарівці була ним у подальшому підтримана ще раз підтверджує конструктивну позицію керівництва ОВК.

Вересень 1927 р. був періодом надзвичайно бурхливої діяльності А. С. Макаренка, як в організації Управління, так і практичної роботи над упорядкуванням окремих дитустанов. Протягом місяця Макаренку довелося неодноразово виносити на розгляд різних окружних установ власні проекти щодо створення, складу і діяльності Трудкорпусу. Так, 15 вересня після кількох переносів він представив президії ОКДД проект організації УДУ. Відповідно до змісту проекту всі дитячі колонії, будинки і гуртожитки об'єднуються у Трудовий корпус; у зв'язку з тимчасовою неможливістю збудувати єдиний дитбудунок на прибл. 1000 осіб дитустанови залишаються окремими одиницями в межах Корпусу, об'єднаними не лише адміністративно, але й господарчо; перестануть існувати окремі дитустанови для правопорушників; організовується спеціальна первинна дитустанова, функцією якої буде дослідження і подальший розподіл у відповідні колонії підібраних підлітків. Макаренко навів орієнтовний склад штату Управління і наголосив на тому, що завідуючими дитустанов

²⁵⁸ ДАХО. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 43. – Арк. 160.

²⁵⁹ Там само. – Арк. 171.

²⁶⁰ Там само. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1870. – Арк. 76.

²⁶¹ Там само. – Спр. 1778. – Арк. 201.

²⁶² Див.: там само. – Ф. Р-858. – Оп. 1. – Спр. 65. – Арк. 9.

будуть призначатися виключно педагоги, а існуючий штат установ буде переглядатися з огляду на освіту, стаж тощо²⁶³.

У цілому представлений проект був схвалений членами президії ОКДД і визнаний доцільним, але в процесі обговорення деякі з принципів положень Макаренка зустріли спротив. Так, один із постійних його опонентів, голова ОКДД М. Я. Сухарів, не погодився з необхідністю концентрації коштів у руках УДУ, пояснюючи це тим, що окремі завідувачі установами не матимуть ініціативи у витратах грошей. На цьому ж засіданні окремо обговорювалося питання фінансової самостійності Управління – присутній окрінспектор народівської освіти Миколок повідомив про намагання ОІНО підтримати принципове право УДУ на вільне оперування коштами – переведення грошей не тільки зі статті на статтю, але й з однієї дитустанови на іншу. За словами Макаренка, це дозволило б наприкінці бюджетного року із заощаджених коштів утворити обіговий капітал Корпусу. В ухвалі президія ОКДД погодилась теж підтримати клопотання ОІНО перед ОВК щодо цього питання²⁶⁴.

20 вересня президія ОВК, розглянувши подану Макаренком програму впорядкування стану дитустанов та визнавши, що ця справа ще не досить розроблена й що її треба погоджувати з низкою установ, обрала комісію з представників окрплану, ОІНО й профспілки працівників освіти Робос (до її складу Макаренко введений не був), якій доручалося протягом трьох днів розглянути статут Управління, його план роботи, інші запропоновані Макаренком заходи, а свої пропозиції подати до президії ОВК²⁶⁵. Хоча в загальних рисах можна уявити характер пропозицій Макаренка, але, на жаль, текст цієї доповідної записки нам ще не відомий.

Зазначена комісія почала працювати лише 26 вересня і в іншому складі: представники ОВК, Окрплану й від ОІНО – Салько й Макаренко. Ухвала комісії складалася із декількох пунктів:

«І. Для впорядкування та якісного поліпшення справи в дитячих установах ОІНО інтернатного типу визнати за потрібне: 1) Щоб на посаду завідувачів дитячих установ призначалися особи з теоретичною, педагогічною підготовкою, або, в крайньому разі, з достатнім практичним стажем в цій справі. 2) Щоб призначення на посаду завідувачів окремих дитячих установ провадилося Окр. Інсп. Народівської за поданням завідувача дитячими установами. 3) Щоб звільнення невідповідаючих своїй призначенню робітників дит. установ, включаючи й завідувачів, провадилося Окр. Інсп. Народівської за поданням завідувача дитячими установами.

ІІ. Для з'ясування на скільки нинішній склад педагогічних робітників дитячих установ підготовлений до своєї роботи – визнати за потрібне перевірити перевірку їх знань так педагогічних, як і загальних, причому так

²⁶³ Там само. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 43. – Арк. 184.

²⁶⁴ Там само. – Арк. 184–185.

²⁶⁵ Там само. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1016. – Арк. 11.

загальні як і педагогічні знання цих робітників не повинні бути меншими тих, що вимагаються програмою нижчих педагогічних курсів.

III. Дальший прийом всіх без винятку педагогічних робітників дитячих установ повинен провадитись після спеціального іспиту їх в підготовленості до педагогічної роботи.

Іспит проводиться спеціальною комісією ОІНО. Примітка: Іспиту не підлягають особи, що подадуть дипломи про закінчення ними Радянських педагогічних учбових закладів.

IV. Визнати, що одним з основних моментів для дальшого поліпшення справи в дитячих установах ОІНО інтернатного типу є: 1) Пожвавлення роботи дитячого самоуправління. 2) Підвищення дисципліни в дитячих установах. 3) Такий напрямок в роботі існуючих дитячих установ, щоб шляхом підсилення зв'язку між ними, обміну досвідом в їх роботі та єдності в побуті ці установи внутрішнє об'єднати й зв'язати та утворити об'єднану округову дитячу установу в виді союзу трудових дитячих колоній на чолі з Правлінням, яке б входило до складу Окр. Інсп. Наросвіти.

V. Принципи, покладені в основу проекту статуту союзу трудових дитячих колоній затвердити й доручити Окрплану в 5-тиденний термін погодити статут союзу із зацікавленими відомствами й свій висновок подати на затвердження Президії Окрвиконкому»²⁶⁶.

Цікаво, що не чекаючи погоджувальної роботи Окрплану, цього ж дня (26.09.27 р.) ОІНО надсилає на затвердження президії ОВК чотири примірники «Статуту управління дитячими шкільно-трудовами колоніями»²⁶⁷. Цей факт дещо уточнює дату написання Макаренком статуту – не 4 жовтня, як зазначено в коментарях до його першої публікації²⁶⁸, а, принаймні, напередодні 26 вересня. А якщо згадати доручення ОВК ще від 20 вересня – розглянути Статут Управління й інші пропозиції Макаренка (*див. вище*), то час створення цього надзвичайно важливого документа може бути визнаний ще більш раннім.

Проект статуту містить три розділи. У першому – «Загальні положення» – Макаренко визначає цільову установку, юридичний суверенітет Управління дитколоніями, обумовлює систему стосунків з освітніми і профспілковими організаціями. Розділ «Кошти управління» – декларація фінансово-господарської незалежності й ініціативи ТДК. У третьому розділі «Органи управління ДШТК и порядок їх діяльності» зазначені статус і склад УДУ, а також докладно розкриваються його права²⁶⁹. У цілому статут є логічним продовженням «Проекту» і втілює сміливу педагогічну і господарську ідею.

У цього документа був попередник – вже згаданий і маловідомий дослідникам²⁷⁰ подібний за змістом «Устав управління дитського тру-

²⁶⁶ Там само. – Спр. 1778. – Арк. 222–223.

²⁶⁷ Там само. – Арк. 214.

²⁶⁸ Див.: ПС. – Т. 1. – С. 343.

²⁶⁹ ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1778. – Арк. 216–218 зі зв.; опубл.: ПС. – Т. 1. – С. 60–63.

²⁷⁰ Згадку про нього див. лише: Попова Л. Д. Научная..., С. 36.

дового корпусу Харківського округу» (мовою оригіналу), написаний Макаренком. Він містить деякі важливі відмінності. По-перше, у цьому варіанті автор докладно розкриває штат корпусного управління. Крім того, статут, як і «Проект», дає зрозуміти, наскільки демократичними уявляв Макаренко засади корпусного управління. Тут детальніше обговорюється склад, функції і регламент роботи Корпусної ради:

«23. По мере надобности собирается Корпусный Совет, в состав которого входят: а) Лица Управления Корпуса, б) все заведующие колониями, в) все секретари самоуправлений детколоний.

24. Секретарь Корпусного Совета избирается Корпусным советом из числа воспитанников на неопределенное время и всегда присутствует при Управлении Корпусом.

25. Корпусному Совету принадлежит: а) Рассмотрение и утверждение производственных планов и отчетов по детколониям и Корпусу; б) Распределение денежных сумм и материальных ценностей; в) Перевод воспитанников из одной колонии в другую; г) Перевод материальных ценностей из одной колонии в другую; д) Обсуждение деталей в деле организации новых производственных образований и реорганизации существующих; е) выпуск воспитанников из колоний и корпуса и патронирование их; ж) Обсуждение вопросов, связанных с положением о внутреннем быте детколоний; з) Обсуждение всех иных вопросов, какие заведующий Корпусом найдет нужным поставить на разрешение Корпусному Совету.

26. Председательствует в Корпусном Совете заведующий Корпусом или его помощник. При равенстве голосов, голос председателя дает перевес.

27. В случае заявления председателя о его особом мнении вопрос передается на разрешение Окринаспектуры Наробраза, но если требуется экстренное выполнение операции, она выполняется согласно мнения председателя»²⁷¹.

Приблизно в ці ж дні Макаренко для конкретизації умов фінансової діяльності УДУ пише другий ґрунтовний документ – «Положення об отпуске средств на содержание учреждений Трудового детского корпуса (ТДК)»²⁷², який разом із Статутом 10 жовтня обговорюється на засіданні окрфінвідділу (ОФВ). Цього ж дня ОФВ надіслав до президії ОВК свої зауваження щодо названих документів, відмітивши, однак, що «проект Статуту Управління, по заяві т. Макаренко, скасовано Окринаспектурою Наросвіти й не підлягає так розгляду як і затвердженню». Характер цих зауважень не залишає сумнівів у тому, що УДУ позбавлялося ключових положень своєї фінансової самостійності – права вільно розпоряджатися кредитами, пере-

²⁷¹ ДАХО. – Ф. Р-858. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 187 зв. – 188 зв.

²⁷² Див.: там само. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1778. – Арк. 210.

суваючи їх між дитустановами й між окремими статтями кошторису, а також створювати на їх основі обіговий капітал²⁷³. Таким чином, окружна адміністрація фактично анулювала головні економічні підвалини діяльності Трудового корпусу.

Вересень 1927 р. позначений ключовими подіями в історії Трудового корпусу – починається педагогічне об'єднання установ округу й масове поширення серед них принципових елементів виховної системи колонії ім. Горького. Архівні джерела, на жаль, дають лише фрагментарні уявлення про ці надзвичайно важливі для нас моменти, тому здебільшого залишаються невідомими загальні обсяги і точна хронологія, зміст і глибина реформування традиційної системи виховної роботи колоній, ступінь опору персоналу і вихованців дитустановам нововведенням тощо. Ось те, що стало відомим.

На початок вересня вже існувала як головний орган дитячого самоврядування рада командирів у Зміївському реформаторіумі, яка мала на думці «ввести воєнізацію», вводилася сувора дисципліна, був товариський суд, «якому діти дуже піддаються» тощо²⁷⁴. До речі, Реформаторіум став не лише одним із перших закладів реорганізованих на нових засадах, а й одним із постійних об'єктів пильної уваги Макаренка протягом всієї роботи на чолі УДУ.

На принципах горьківської колонії протягом вересня почало діяти самоврядування також у Лозівській колонії²⁷⁵ й Валківському дитмістечку²⁷⁶ – існувала рада командирів та загони. В акті обслідування Лозівської колонії зазначалося, що з приходом нового завідувача, який, очевидно, і сприяв введенню горьківської системи, «коллектив подтянулся и осуществляет уже организованную, почти здоровую единицу. Меры воздействия – раньше в этом отношении была полная вакханалия, вплоть до избивания детей, как установлено следственными органами. Сейчас вопрос этот налажен – меры: вызов к Заву, выговоры, наряды вне очереди и последняя мера – исключение из колонии и перевод в другие детучреждения»²⁷⁷. У жовтні досить своєрідний орган дитячого самоврядування існував у єврейській колонії – «совет звеньевых авторитетов», назва якого скоріше нагадує раду командирів, аніж традиційний «дитячий виконком»²⁷⁸. Акти обслідувань п'яти дитустанова Харківщини у квітні 1928 р. свідчать, що «командирська система» самоврядування на той час була в Зеленогайській і Гіївській колоніях²⁷⁹.

В окружному ж колекторі організація дитячого колективу за принципом колонії ім. Горького (рада командирів, 5 загонів основ-

²⁷³ Там само. – Арк. 209.

²⁷⁴ Там само. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 43. – Арк. 169.

²⁷⁵ Там само. – Спр. 79. – Арк. 40.

²⁷⁶ Там само. – Спр. 43. – Арк. 201.

²⁷⁷ Там само. – Спр. 79. – Арк. 40.

²⁷⁸ Там само. – Спр. 43. – Арк. 204.

²⁷⁹ ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1778. – Арк. 89, 91.

них і 3 допоміжних) існувала ще восени 1926 р.²⁸⁰, що продовжувалося й у листопаді 1927 р.²⁸¹ і лютому 1928 р.²⁸²

Залишилися небагато свідчень про опір працівників колоній нововведенням. Так, наприклад, у рапорті Салько і Фере про перевірку Гійвської і Будянської колоній, проведеної на початку грудня, вказувалося, що «Некоторая часть [...] коллектива недоверчиво относиться к проводимой реорганизации колонии, так как, очевидно, кем-то распространяются ложные слухи о предстоящем ухудшении постановки работы в школе колонии»²⁸³.

Відсутність об'єктивних даних, на жаль, не дає можливості однозначно оцінити успіхи в розповсюдженні горьківської системи в межах Корпусу. Але пізніше в «Операційному плані педагогічної роботи трудової комуні ім. Ф. Е. Дзержинського» сам Макаренко говорить про вдалу «персадку» цієї системи в Будах і Дергачах²⁸⁴.

З погляду проектів адміністративно-господарської роботи Управління певний інтерес викликає операційний план ОІНО на 1927–1928 рік, який, безперечно, побудований на основі цих проектів. У затвердженому Окрпланом (мовою оригіналу) «Заключенні по оперплану ОІНО» говориться: «5. Согласно постановлению Президиума ОИКа все детдома и общежития для подростков объединены сейчас в управлении детскими домами «Детский трудовой корпус». Задачей этого объединения является рационализация педагогической и хозяйственной деятельности этих учреждений и установление единства и цельности в методах работы. Сеть детучреждений в 26/27 г. состояла из 23 учреждений [...] с общим количеством детей в 5910. На 27/28 г. намечается за счет ликвидации и слияния некоторых учреждений иметь 18 учреждений на 5105 детей [...]. Кроме того, в 5 общежитиях для подростков в 1927/28 году будет содержаться 630 человек [...]. В течение года предполагается ликвидировать и свернуть наиболее слабые детучреждения, не имеющие никакой базы, в частности намечается закрытие Волчанского детгородка для лишайников. Планом предусмотрено в течение года подобрать 960 детей и выпустить 1460, т.е. уменьшить количество детей на 500 человек [...]. Из общей сети выделяется коллектор на Панасовке как первичное учреждение для приема новых детей, Куряжская колония как учреждение выпускающее детей и Змиевской реформаториум – учреждение принудительного воспитания. [...] Развитие мастерских с целью выпуска их продукции на рынок намечается в следующих учреждениях: в Куряже – деревообделочной и штамповочной, в Ржавецкой –

²⁸⁰ Там само. – Ф. Р-408. – Оп. 2. – Спр. 1119. – Арк. 536.

²⁸¹ Там само. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 43. – Арк. 218.

²⁸² Там само. – Арк. 255.

²⁸³ РГАЛИ. – Ф. 332. – Оп. 4 – Ед. хр. 371. – Л. 3; цит.: Карпенчук С. Г., Окса М. М. На зорі..., С. 22.

²⁸⁴ ПС. – Т. 8. – С. 137.

пошивочной и сапожной, в Будах – слесарной и ткацкой, в Волчанске – печатной, шляпочной и черепичной, в Богодухове – чулочной, в Ахтырке – кожевенной. В остальных учреждениях мастерские будущности не имеют, они могут служить лишь для самообслуживания и для усвоения детьми трудовых процессов.

[...] в связи с передачей части здания на Александрово-Невской ул. химпрофшколе, в Бывшем ее здании на Юрьевской организовано новое общежитие, а также в Комаровке на место расформированного детдома организовано общежитие для выпускаемых из детдомов. [...] ОИНО намечает во всех этих общежитиях оставить на бюджете штат, содержание помещения и инвентаря, доплачивать подросткам стипендию к получаемому ими заработку в таком размере, чтобы довести бюджет каждого подростка до 35 руб. В один из домов намечается перевести всех зарабатывающих свыше 35 рублей с тем, чтобы его совершенно снять с бюджета. [...]»²⁸⁵. 22 листопада фінансово-бюджетна секція Харківського окрплану (ФБС), затвердивши операційний план ОІНО, запропонувала інспектурі подати додаткові дані про Управління дитустановами «в частині організування виробництв у них»²⁸⁶.

Для характеристики стартових фінансово-економічних можливостей Управління не зайвим буде додати, що в жовтні штатна комісія Округовому (у відсутність представників від ОІНО) скоротила штати дитколоній округу на 197 (!) ставок²⁸⁷. Крім того у листопаді президія ОВК схвалила загальне скорочення у поточному бюджетному році фінансування дитячих містечок і колоній на 55646 карб., а гуртожитків, у зв'язку із закриттям або переводом на самооплатність деяких з них – на 105207 карб.²⁸⁸

Але обмеження фінансування було не єдиним лихом на шляху зміцнення господарської бази колоній. Написаний Макаренком на початку лютого 1928 р. лист є своєрідним символом відчаю від бюрократичного свавілля фінансової влади (*див. док. №94*).

Перші дані про фінансово-господарську діяльність УДУ датовані кінцем вересня – початком жовтня: Макаренко подає проект організації тимчасового гуртожитку на 100 підлітків у будинку Хімпрофшколи і розробляє «Положення про будинки-комуни робочих-підлітків». Це положення поки що, на жаль, знайти не вдалося, але відомо, що воно однак не було прийняте фінансово-бюджетною секцією окрплану «як складене у формі інструкції з визначенням моментів щодо правил внутрішнього розпорядку» і повернуто автору з вимогою перескладання у формі дійсного положення і погодження з інспектурою соцвиху ОІНО та юрчастиною ОВК²⁸⁹.

²⁸⁵ ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1795. – Арк. 173–174.

²⁸⁶ Там само. – Спр. 1391. – Арк. 192.

²⁸⁷ Там само. – Спр. 669. – Арк. 47–52.

²⁸⁸ Там само. – Оп. 2. – Спр. 455. – Арк. 96 зв. – 97.

²⁸⁹ Там само. – Оп. 3. – Спр. 1391. – Арк. 4.

До перших успіхів Управління можна віднести свідчення про стан Брусилівської колонії, де на кінець жовтня «как [в] части хозяйственной, так и педагогической проведена большая работа и детгородок представляет из себя вполне здоровую единицу»²⁹⁰. На початок грудня аналогічна ситуація склалася і у Будянській колонії: «если раньше воровство, невылазная грязь где бы то ни было, постоянные побеги из колонии, сплошная склока среди служащих – это все, что имела колония, то сейчас чистота, порядок и труд завоевали свое место очень прочно»²⁹¹.

На цей час припадають відомості про конфлікт Управління з місцевими органами влади. У зв'язку з ліквідацією Ржавецької колонії будівлі останньої вирішили розібрати й використати для поширення Зеленогайської колонії. Але в справу втрутився Мерэф'янський Райвиконком, на чий території знаходилися зазначені будови, плануючи використати їх для своїх потреб. Конфлікт, до якого була втягнута навіть Президія ОВК, залишив по собі документи, що дають певне уявлення про характер адміністративної діяльності Макаренка в цей період. Один із них – підготовлений УДУ й підписаний Макаренком лист від 27 вересня до голови Мерэф'янського Райвиконкому: «По питанню розборки будівель б. Ржавецької колонії ми маємо тільки одне розпорядження від президії Окр-В.К. за підписом тов. КОНТОРОВИЧА, по якому Р.В.К. пропонується не заперечувати розборці і перевозці. Ніким це розпорядження не відмінено. Тому не бачу ніяких підстав для втручання Ржавецької С. Р. Ніякої іншої домовленості з пред. Р.В.К. нема, бо коли я приїхав два тижня назад в Мерэфу в день призначений Р.В.К., він був дуже зайнятий і до мене навіть не вийшов. Тому я дав розпорядження завколу Дитколонії Жовтневої Революції продовжувати розбору і перевезку недвижимого майна з Ржавецької філії»²⁹². Другий документ – недатоване рукописне звернення голови Мерэф'янського Райвиконкому Гребенюка до секретаря ОВК: «Т. Мороз! С т. Макаренко мы недоговорылись и разбирать имущество колонии чрезвычайно невыгодно, и не экономно т.-е старые пстройки вывозить с одной стороны и эти пстройки не дадут никакой пользы для внов стро[ющейся] колонии. С комприв»²⁹³. До речі, характеристику автора цієї записки, який працював на посаді голови РВК з грудня 1926 по листопад 1927 р.²⁹⁴, доповнюють деякі факти, знайдені у Харківському архіві: у вересні 1928 р. партколегія окружної контрольної комісії КП(б)У розгляда-

²⁹⁰ Там само. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 79. – Арк. 57.

²⁹¹ РГАЛИ. – Ф. 332. – Оп. 4. – Ед. хр. 371. – Л. 3.; Карпенчук С. Г., Окса М. М. На зорі..., С. 21 – 22.

²⁹² ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1778. – Арк. 38.

²⁹³ Там само. – Арк. 36 зв.

²⁹⁴ Там само. – Ф. Р-1179. – Оп. 19. – Спр. 12. – Арк. 31; Ф. Р-845. – Оп. 2. – Спр. 455. – Арк. 77.

ла справу партосередку заводу «Стекло-Мерефа», у якій за згвалтування, пияцтво й т. ін. проходив і колишній голова РВК Гребенюк²⁹⁵.

8 жовтня Макаренко надсилає до ОВК два листи, де досить наполегливо просить виселити приватних мешканців із приміщень окружного колектора²⁹⁶ і будинку Хімпрофшколи, в якому створювався гуртожиток-комуна робітничих підлітків №4²⁹⁷. Приватні мешканці, що займали частину приміщень і тим перешкождали нормальній роботі й розвиткові дитустанов, теж були серед великої кількості проблем, успадкованих Макаренко. На території окрколектора, наприклад, проживало 11 (!) зовсім сторонніх сімей²⁹⁸, і питання про їх виселення обговорювалося на засіданнях ОКДД ще у грудні 1926²⁹⁹ і червні 1927 рр.³⁰⁰ У вересні з цього приводу була навіть постановою колегії Робітничо-селянської інспекції (РСІ), а УДУ звільнило колектор у Липовій Році, для переобладнання якого під квартири було виклопотано кредит, але міськрада зірвала ці плани, влаштувавши у приміщеннях Липової Році лікарню³⁰¹. Навіть наступник Макаренка Сухарів нічого не зміг з цим зробити³⁰², і питання ще тривалий час залишалося невирішеним. Лише в серпні 1929 р. ОВК дозволив відпустити на це відповідні кошти³⁰³.

Деяку інформацію про господарську діяльність УДУ знайдено в звітах М. Е. Фере на засіданнях президії ОКДД. 10 листопада, доповідаючи про ремонт дитустанов, він зазначав, що УДУ шляхом об'їзду всіх дитустанов на місцях виявило потребу в їх ремонті, після чого розподілило кошти, зекономивши, однак, при цьому 9 тис. крб. на ремонт приміщення при Геодезичному Інституті, куди намічалось перевести Пересічанський дитбудинок. Доповідач навів конкретні цифри запланованого фінансування ремонту дитустанов, але додав, що ОІНО зруйнувала ці плани УДУ, розподіливши кошти на свій розсуд. Фере закінчив свою доповідь аналізом проведеного ремонту³⁰⁴. 1 грудня заслуховувався звіт А. С. Макаренка про розподіл 60000 крб., виділених на організацію майстерень при колоніях. Звертає увагу цікавий факт: з указаної суми, говорив доповідач, було дозволено до видачі лише 47000 крб., а видано біля 30.000 крб(!?). Крім того, додав Макаренко, частина асигнованих коштів піде не на поширення майстерень, а на виплату їх старих боргів³⁰⁵. Характерним для діяльності УДУ був спротив з боку деяких гілок місцевої влади стосовно

²⁹⁵ Там само. – Ф. П-9. – Оп. 1. – Спр. 18. – Арк. 227, 228 зв.

²⁹⁶ Там само. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1572. – Арк. 202.

²⁹⁷ Там само. – Арк. 203.

²⁹⁸ Там само. – Арк. 202.

²⁹⁹ Там само. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 27. – Арк. 124.

³⁰⁰ Там само. – Спр. 43. – Арк. 82.

³⁰¹ Там само. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1572. – Арк. 202.

³⁰² Там само. – Оп. 2. – Спр. 461. – Арк. 110.

³⁰³ Там само. – Ф. Р-858. – Оп. 1. – Спр. 54. – Арк. 18.

³⁰⁴ Там само. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 43. – Арк. 212.

³⁰⁵ Там само. – Арк. 224.

його підприємницької ініціативи. У грудні Управління намагалося організувати консервувальний пункт при шкіряному заводі Охтирського дитячого містечка, але ФБС заборонило, пояснюючи це монополним правом Шкірсиндиката щодо збирання та обробки всієї шкірсилови на терені України³⁰⁶.

Окружна влада наполегливо вимагає від УДУ звітуватися про роботу та подати план на 1927–28 рр., розкрити питання про заходи з метою збільшення прибутковості підприємств дитмістечок, про поширення виробничих частин, та про реорганізацію гуртожитків³⁰⁷. Це ж прохання повторюється 12 листопада, окрім того Окрплан вимагає доповідь про використання Управлінням 150.000 крб., відпущених президією ОВК на обладнання профшкіл і дитячих містечок, а також на капітальні ремонти установ³⁰⁸.

Крім господарської, великої уваги Управління вимагала організація підбору безпритульних. Це передбачало взаємодію з широкою мережею різних зацікавлених установ і організацій – Окркомісією допомоги дітям, Комісією в справах неповнолітніх, Добровільним товариством «Друзі дітей», Інспекцією охорони дитинства Окрнаросвіти (ІОД) тощо. Завдання ІОД полягало у вилученні дітей з вулиць, УДУ повинно було служити посередником між нею і первісними дитустановами, разом складати місячні плани підбору і щотижня звітуватися про кількість прийнятих дітей³⁰⁹.

Питання про організацію дитячої міліції теж лягло на плечі Макаренка, як завідуючого УДУ. Цей аспект роботи педагога досі залишався недослідженим. Згадку про неї, крім опублікованого «Проекту організації трудового дитячого корпусу Харківського округу», знайдено нами лише в роботах Г. Хілліга, Л. Д. Попової і М. М. Окса³¹⁰. Проте проект її створення, безперечно, є цікавим питанням і невід'ємною гранню педагогічного спадку Макаренка. Однозначно не встановлено, кому належить ідея створення такого незвичного дитячого органу. За документами вона зазначається як у виступі одного з головних опонентів Макаренка, голови ОКДД, М. Я. Сухаріва³¹¹ 7 липня, так і у макаренківському (на жаль, недатованому) «Проекті організації трудового дитячого корпусу Харківського округу». Право створити дитячу міліцію автор обумовлює необхідністю виконання специфічних функцій: підбору безпритульних, обслуговування КСН, спостереження за життям підлітків, переданих на патронат тощо³¹².

³⁰⁶ Там само. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1391. – Арк. 385.

³⁰⁷ Там само. – Спр. 1778. – Арк. 55.

³⁰⁸ Там само. – Оп. 2. – Спр. 455. – Арк. 97–97 зв.

³⁰⁹ Там само. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 43. – Арк. 225.

³¹⁰ Див.: Hillig G. Verblafte..., S. 195, 196; Попова Л. Д. Научная..., С. 32; Окса Н. Н. Архивные..., С. 60; Окса М. Neue Archivmaterialien..., S. 90–91.

³¹¹ ДАХО. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 43. – Арк. 107.

³¹² Див.: ПС. – Т. 1. – С. 59.

21 жовтня Макаренко подає на розгляд ФБС «Положение о детской милиции гор. Харькова.» Цей документ ще майже невідомий макаренкознавцям, тому наводимо його без скорочень:

«1. Детская милиция учреждается для помощи в борьбе с беспризорностью, оказываемой со стороны организованного детства советским и общественным органам.

2. Помощь эта оказывается в следующих формах: а) в форме проникновения Детской милиции в среду беспризорных для агитации среди них за поступление в детские дома; б) в устройстве собраний беспризорных для решения вопросов их быта и устройства на работу; в) в индивидуальной и трудовой помощи беспризорным; г) в подборе беспризорных по уполномочиям соответствующих органов; д) в конвоировании беспризорных по распоряжениям комиссии по делам несовершеннолетних; е) в наблюдении за поведением беспризорных на улицах и в общественных местах; ж) содействие беспризорным в отправке их на родину и возврате в семью.

3. Детская милиция организуется из подростков детских колоний, намеченных к выпуску на производство и к кустарям, в количестве 50 мальчиков по выбору Управления Труд-Колониями.

4. Детская милиция делится на отряды по 8 чел. в каждом, составляя всего 6 отрядов. Во главе каждого отряда стоят командир и помощник, избираемые из числа комсомольцев детских колоний.

5. Органом самоуправления детской милиции является Совет Командиров, председателем которого является один из них со званием Начальника детской милиции.

6. Для воспитательного руководства детской милицией на средства ОкрДД приглашаются воспитатели, на обязанности которых лежит и организация школьных занятий членов детской милиции.

7. Детская милиция помещается в здании Окрколектора, непосредственно подчиняясь руководству Управления Труд-Колониями.

8. Члены детской милиции имеют право: а) требовать содействия гормилиции в деле задержания хулиганящих подростков и детей; б) в случае необходимости своими силами препятствовать хулиганящим беспризорным и задерживать их; в) составлять патрули для обхода улиц и вокзалов; г) Заходить в места скопления и сборища подростков, как-то: ночлежки, пивные, клубы, отдельные домоуправления, если имеются сведения об укрывательстве в них подростков; д) принудительно приводить беспризорных в Коллектор для обслуживания их баней и парикмахерской; е) останавливать и делать замечания не только беспризорным, но и другим детям в случае безобразного поведения их на улицах или в общественных местах.

9. Подростков, задержанных в городе, детская милиция направляет в коллектор, при этом; если подросток задержан в порядке подбора, он остается воспитанником коллектора, если же он задержан за хулиганство или другое преступление, он не позже следующих суток направляется в распоряжение комиссии по делам несовершеннолетних.

10. Если беспризорный задержан общей милицией, он должен быть передан детской милиции или отвезен в коллектор.

11. Члены детской милиции носят общую форму детских колоний (сейчас форму колонии им. Горького) и имеют отличительный знак: Красный галун на левом рукаве, у командиров двойной. Кроме того они имеют обычный жезл милиционера.

12. Членам детской милиции выдаются карманные деньги.

13. Детская милиция имеет право бесплатного проезда в трамваях и автобусах»³¹³.

Із незрозумілих причин у подальшому дитяча міліція більше не фігурує в документах. Цей проект, очевидно, був одним із тих, що не реалізувалися внаслідок усунення А. С. Макаренка із Управління.

Оскільки створення ТДК об'єктивно ініціювало зіткнення на педагогічному ґрунті приватних і групових інтересів, стилів діяльності, життєвих і професійних амбіцій, світоглядів багатьох людей, то зрозуміло, що невдоволення, а іноді й відкрите протистояння згодом стали неминучою обставиною діяльності Макаренка. Ми розкриваємо відомий нам зміст критики Управління різними інстанціями, що дасть змогу певною мірою оцінити, глибину недоліків у роботі Управління, які згодом могли спричинити ліквідацію його як педагогічної інституції.

Перші критичні зауваження на адресу УДУ знайдено в уже згаданому плані Окредопдиту з підбору безпритульних дітей із вулиць Харкова на вересень-грудень: представник Спілки кустарів скаржитися на те, що виконання заяв кустарів на передачу їм підлітків провадиться Управлінням дитячими будинками неповно та невчасно, що несприятливо впливає на розвантаження дитячих будинків. Президія ОКДД реагує відповідно: «запропонувати згаданому Управлінню вжити заходів до усунення цих дефектів». У протоколі зазначено, що Макаренко як представник ОІНО, висловив з цього приводу окрему думку, але її текст, на жаль, не наведено³¹⁴. Через деякий час, при затвердженні зазначеного плану підбору президією ОВК, ця ж заява Спілки кустарів спровокувала і першу критику на адресу УДУ з боку окружної влади³¹⁵. Можна припустити, що причиною «невправності» Управління в цій справі була загальна негативна позиція Макаренка щодо патронату кустарів, бо з перших до майже останніх днів своєї роботи макаренківське УДУ отримувало нарікання на цьому ґрунті. Так, уже на початку лютого 1928 р. в ухвалі президії ОКДД також прозвучало: «Управлінню Дитустановами зазначити про необхідність більш уважно й старанно підбирати дітей з дитустанов і категорично заперечити передачу підлітків безпосереднє з Зміївського Реформаторіума»³¹⁶.

Дещо прояснює ситуацію робота Макаренка «Про патрунування», написана саме з цього приводу. Кращих дітей, говорить Макаренко, ніякий завкол не надішле до чоботаря на досить важке і безпросвітне життя, бо і сам він, і такі діти очікують на щось краще, «Следовательно, к кустарям отправляются или те, которых заведующему интересно скорее сплавить, или те ребята, которым просто интересно пе-

³¹³ ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1391. – Арк. 56.

³¹⁴ Там само. – Спр. 1870. – Арк. 76.

³¹⁵ Там само. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 79. – Арк. 50.

³¹⁶ Там само. – Арк. 96.

ременить обстановку. Все это определяет то, что при помощи кустарей мы разгружаемся от ребят, далеко не окончивших воспитание»³¹⁷.

Особливо велика кількість нарікань на стан в дитячих установах і на діяльність корпусного управління випадає на грудень. Можливо, все це було ознаками того принципового конфлікту, що згодом так фатально позначиться на долі Макаренка. Пізніше, наприкінці липня 1928 р., Макаренко у рапорті до Правління Комуні ім. Ф. Е. Дзержинського напише: «Травля колонії и меня в различных организациях, а теперь в печати начата была еще в декабре. Травля эта была поднята после того, как Окрисполком поручил мне реорганизацию всех колоний округа» (див. док. №119).

Іноді зауваження на адресу УДУ були викликані економічними підставами, як, наприклад, у листі заступника голови ОВК Зякуна, який після відвідування Валківського дитмістечка на початку грудня встановив, «що [...] навіть у великих кімнатах, де проживають діти по 20–30 чоловік, зовсім немає ні столів, ні тумбочок [...]. Переважно зле це відбивається на тих дітях, що навчаються в школі. Тому і прошу потурбуватися, аби це явище було усунуто та про наслідки сповістити ОВК'у»³¹⁸. Очевидно, під час цієї ж поїздки Зякун відвідав і Лозівську колонію, де теж знайшов певні недоліки: «при зазначеній Колонії існують майстерні [...] для навчання дітей рукометлу, яке [...] повинні переводити інструктори на підставі затверджених програмів [...] В дійсності виявилось, що програм навчання не виконується; діти або зовсім не навчаються там, або навчання проводиться дуже квола в зв'язку з кепською постановкою цієї справи. Тому й майстерні ці нерентабельні. [...]»³¹⁹.

15 грудня, в той день, коли до УДУ був направлений лист Зякуна, заступник голови ОКДД Зайчик піддала різкій критиці стан гуртожитку №2: санітарний стан будинку дуже брудний, ліжкове приладдя рване, брудне, майже ніколи не мінється; ніхто не цікавиться життям підлітків, наслідком чого є пияцтво, крадіжки; правил внутрішнього розпорядку немає; підлітки скаржаться на відсутність Червоного Куточка. Заключні слова Зайчик лунають як вирок: «Нема ніякої надії, що цей гуртожиток дасть здоровий кадр громадян». У цій же доповіді звучить і дещо обнадійлива інформація: «До цього часу самоврядування дитячого не було, тепер воно знаходиться в стадії організації». Прояснити ситуацію намагався Сербський, пояснюючи ці недоліки тим, що «підлітки своєчасно не одержують дотації, через що голодують. Самоврядування обиралося двічі, але так невдало, що завідування довелося самому призначати його. Гуртожиток не має ідальні. Завідувач майже весь день проводить в Фінвідді-

³¹⁷ ПС. – Т. 8. – С. 132–133.

³¹⁸ ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1778. – Арк. 47.

³¹⁹ Там само. – Арк. 44.

лі, через що за гуртожитком нема належного догляду.» На засіданні було вирішено просити УДУ прискорити розробку внутрішнього розпорядку для дитячих установ³²⁰.

Очевидно, надмірною завантаженістю або прагненням до більшої самостійності в роботі можна пояснити те, що протягом грудня Макаренко майже не брав участі у засіданнях президії ОКДД, завдяки чому неодноразово було зірване обговорення плану роботи УДУ на 1927–1928 рр. Про це було вирішено сповістити окружну владу і особисто Канторовича³²¹. Лише на останнє засідання були представлені пояснення Макаренка з цього приводу, зміст яких, на жаль, у документах не відображено³²². Також УДУ відмовилося, за словами президії ОКДД, брати участь у розробці резолюції про стан Комарівського гуртожитку³²³, а його представники 19 грудня не з'явилися на засідання комісії з підбору безпритульних³²⁴.

Нарешті 6 січня Макаренко представив план роботи Управління. У ньому він знову наголошує на головних завданнях: «поліпшити якість роботи дитустанов, дібрати кращий педперсонал та утворити міцний дитячий колектив». Загальний стан колоній він оцінює як задовільний за винятком Богодухівської та Зеленогайської. Особливі зміни на краще, за словами Макаренка, відбуваються у Будянській і Деркачівській колоніях та Вовчанському дитмістечку. Окремо він зупиняється на організації майбутнього окружного з'їзду завідувачів дитустанов, де буде запропоновано програму роботи на найближчий рік: досягти вищого рівня письменності, санітарії, створення загального колективу дітей і педагогів, правильно організувати первинний колектив, поставити політвиховання тощо. Головною умовою виконання зазначеної програми Макаренко вважає вирішення кадрової проблеми – добір гарних завідувачів і поліпшення якості педагогічного персоналу за рахунок його кількості³²⁵. У обговоренні макаренківського плану яскраво виявилася позиція керівництва ОКДД стосовно Управління – в цілому і в деталях він був підтриманий, це особливо зазначалося у виступах представників різних організацій, але коли черга дійшла до керівництва Окредопдитом, то тон дещо змінився. Сухарів, Зайчик і Фіш зауважили, що планом не передбачено переліку заходів для поліпшення загального стану дитячих установ і зокрема їх виробничої частини, роботи з важковиховуваними дітьми, організації дитячого самоврядування, випуску вихованців на підприємства, а також висловили критичні зауваження щодо несвоечасної доставки підлітків до біржі праці, відсутності обліку втеч і

³²⁰ Там само. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 79. – Арк. 2–2а.

³²¹ Там само. – Арк. 2а, 65.

³²² Там само. – Спр. 43. – Арк. 235.

³²³ Там само. – Спр. 79. – Арк. 4.

³²⁴ Там само. – Арк. 67.

³²⁵ Там само. – Арк. 11; опубл. також. – Окса Н. Н. Архивные..., С. 67–68.

вивчення сімейного стану підібраних дітей, кадрової стратегії Управління тощо³²⁶. Пізніше Макаренко ще раз був підданий критиці з боку ОКДД у зв'язку зі своєю доповіддю – він не з'явився на засіданні обраної Закрдопдитом комісії у справі обговорення плану роботи УДУ, «чим затримано розробку плану роботи Управління Дитбудинками на 27/28 р.»³²⁷.

Поступово наскрізною темою критики Управління з боку різних інстанцій стає розподіл коштів на ремонт дитустанов. Це питання, безперечно, було одним із найслабших місць у його роботі: загальна обмеженість коштів ставила УДУ в надзвичайно невігдну позицію – з одного боку фінансовий дефіцит не давав йому змоги повністю розгорнути всі свої господарські програми, з другого – давав привід для невдоволення, а іноді і для прикриття власної недбалості керівників окремих дитустанов. Так 23 грудня президія ОКДД навіть вирішила сповістити ОВК про те, «що пояснення Управління д/б відносно витрати грошей на ремонт Будянського та Гійовських дитбудинків не задовольняючі, а неввірна витрата грошей повела до зниження якості ремонту дитустанов ОКДД»³²⁸. Це питання набуло актуальності окружного масштабу 2 лютого, коли ФБС заслуховувала звіт ОІНО про використання 150000 крб. на обладнання профшкіл та майстерень при дитячих містечках, в результаті якого було ухвалено: «[...] не зважаючи на неодноразові вимоги, що їх надсилала Президія ОВКу до Окр ІНО на протязі півріччя, Окр ІНО немає даних, які освітлювали б розасигнування 150000 крб. та фактичне використання цієї суми установами. Зазначити, що є відомості, що Окр ІНО використала кредити не в повному обсязі, не за прямим призначенням та неправильно. Запропонувати Держфінконтролю в 2-х тижневий термін перевести обслідування розасигнування кредитів, які були дані ОкрІНО та фактичне використання їх установами. В разі невивплати ОФВ асигновок, що їх пред'явило ОкрІНО, пояснити причини цього»³²⁹.

Особливо ж гострою стає критика Управління відразу ж після звільнення Макаренка. Так 17 лютого, через два дні після призначення Сухаріва на його місце, президія ОКДД одностайно звинувачує УДУ у зриві плану підбору безпритульних за січень 1928 р.³³⁰ Незабаром на рівні різних установ відбувається й тотальне заперечення системи командирів як форми дитячого самоврядування. Наведемо кілька прикладів. Наприкінці квітня на засіданні ФБС в аналізі стану Зеленогайської і Гійвської колоній прозвучало: «Визнати, що переведені ОІНО зміцнення колоній і реорганізація дитячого са-

³²⁶ ДАХО. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 79. – Арк. 11.

³²⁷ Там само. – Арк. 90–91.

³²⁸ Там само. – Арк. 60–67.

³²⁹ Там само. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1392. – Арк. 140.

³³⁰ Там само. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 43. – Арк. 268–269.

моврядування з виконавчої системи в командирську погіршили стан колонії й утруднили умови роботи в ній». «Реорганизация детского самоуправления из системы Исполкомов в систему командиров дали отрицательные результаты. Предложить администрации колонии немедленно перейти на систему Исполк[омов]»³³¹. Ось кілька фраз із протоколу засідання президії ОКДД від 8 травня: «Детское самоуправление в каждой колонии построено по-разному. В основном имеется два типа самоуправления: а) совет командиров, б) исполкомы. Признать, что системой, развивающей инициативу и самостоятельность воспитанников, приближающей их к системе советов, с которой им придется по выходе из колонии встретиться в жизни, является системой исполкомской. Поэтому рекомендовать систему эту всем колониям»; «систему Управління, яку вживається в колонії Горького – змінити»; «Метод командирів – незадовольняючий метод, і його треба негайно змінити» (див. док. №114).

Справедливість вимагає сказати, що недоліки у внутрішньому стані колоній і в боротьбі з безпритульністю, – постійні приводи для критики Макаренка, – спостерігалися і протягом всієї діяльності Сухаріва як керівника Управління, а пізніше, і як окружного інспектора дитустанов³³².

Фактичним фіналом історії Трудкорпусу є усунення Макаренка. Але тривалий час у науці майже нічого не було відомо про обставини звільнення його від обов'язків завідуючого УДУ. У біографічних дослідженнях автори зазвичай обмежувалися загальними фразами з цього питання.

Передчасність такого кроку окружної адміністрації аж ніяк не могла бути зумовленою хибністю будь-якої з макаренківських програм, бо жодна з них не була доведена до логічного завершення. Однак можна припустити, що така помітна в межах округу кадрова подія не могла не залишити по собі відповідних документальних свідчень. Систематичне архівне дослідження цього питання має цікаві результати. Наведемо хроніку подій.

Загальновідомою практикою тих часів було заміщення керівних посад на всіх щаблях владної структури комуністами. У цьому контексті ще у серпні 1926 р. бюро комуністичного осередку окружного партійного комітету (Окрпаркому) та ОВК доручило всім керівникам окружних підрозділів терміново перевірити штати своїх установ, подавши до чергового засідання вакантні посади, які можуть бути заміщені комуністами³³³. Пізніше, у жовтні 1927 р., Окрпарком надсилає до ОІНО термінового таємного листа: «В целях проработки вопроса о степени насыщенности партийцами Сов. Учр-й», у триденний

³³¹ Там само. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1778. – Арк. 90, 91.

³³² Див. напр.: Там само. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 43. – Арк. 326.

³³³ Там само. – Ф. Р-858. – Оп. 2. – Спр. 3. – Арк. 29.

термін надіслати відомості про кількість відповідальних працівників у інспектурі, а серед них кількість членів КП(б)У, комсомолу, позапартійних і загальний відсоток комуністичного прошарку³³⁴. На це ОІНО незабаром надіслано такі дані: на 1.10.27 р. в його апараті працює членів КП(б)У – 17, ЛКСМ – 0, позапартійних – 17; в дитбудинках: кількість установ – 23, кількість працівників – 585, серед них партійців – 5,6%, позапартійних – 86,0% (!), членів КСМУ – 8,4%³³⁵. І ось, виправляючи, очевидно, ситуацію з недостатнім партійним прошарком у своїх лавах, вже на початку лютого 1928 р. фракція ОВК звернулася до Окрнаросвіти: «На основани особой о том директивы Бюро Окрпаркома [...] представить в двухдневный срок и не позже 6-го Февраля с.г. перечень должностей по В/линии на их замещение членами партии, подпольщиками, рабочими с производства и женщинами. Предлагаем наметить должности масштаба Зав. Под.отделами, Управлениями, Частями, Заместит. Заведующих и аналогичное им по масштабу работу. По подведомственному Вам Окружному и Городскому аппарату намечено выдвинуть на постоянную работу не менее трех тов. тов. [...] В отдельных случаях выдвижение на работу в порядке настоящей директивы может быть проведено путем замены ныне работающих беспартийных»³³⁶. 7 лютого ОІНО таємним листом повідомляє фракцію ОВК «що можна буде предоставити такі посади в установах ОкрІНО для заміщення їх партійцями: 1) Зав. Управління Дитбудинками, 2) Зав. Господарством Управління, 3) Зав. Торгов.-промислов. Школою. 4) Зав. Виробничою частиною механічної школи»³³⁷. Таким чином, для керівництва недостатньо партійним персоналом дитячих колоній постала необхідність знайти керівника-комуніста, що незабаром і було зроблено. 14 лютого бюро окрпарткому ухвалило відкликати т. Сухаріва з роботи в ОКДД та затвердити керівником дитячих установ. Цією ж постановою заступником на новій посаді Сухаріва, була призначена не менш завзята опонентка Макаренка С. Зайчик³³⁸. Наступного ж дня президією ОВК звільнено Макаренка з посади завідуючого Управлінням дитустаном, залишивши його керівником колонії ім. М. Горького, і призначено Сухаріва³³⁹.

Треба зазначити, що звільнення Макаренка не було наслідком погіршення оцінки його професійних якостей окружною владою. Невдовзі після звільнення, коли постало питання про організацію на теренах столичного округу зразкової колонії ім. Г. І. Петровського, опального керівника УДУ рішенням президії ОВК від

³³⁴ Там само. – Арк. 72–73.

³³⁵ Там само. – Арк. 78.

³³⁶ Там само. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 229.

³³⁷ Там само. – Арк. 228.

³³⁸ Там само. – Ф. П-5. – Оп. 1. – Спр. 24. – Арк. 115.

³³⁹ Там само. – Ф. Р-1296. – Оп. 1. – Спр. 47. – Арк. 265 зв.

26 березня 1928 р. без усякої згоди було призначено на її завідувача (*див. док. №103*).

Відразу ж після звільнення Макаренка в окрузі почали знищувати всі ознаки введеної ним системи. Так, уже 24 лютого у Богодухівському дитмістечку³⁴⁰, а 27 березня у гуртожитку №4 констатується наявність як головного органу самоврядування дитячого виконкому³⁴¹. Проте система командирів у Зміївському реформаторіумі, Гіівській і Зеленогайській колоніях залишалася, як уже згадувалося, принаймні ще до початку квітня³⁴².

Невідомо, яким чином звільнення Макаренка позначилося на складі УДУ, але знаємо, що Фере ще продовжував виконувати свої обов'язки (вже під керівництвом Сухаріва) майже до самої ліквідації Управління³⁴³, яке відбулося наприкінці березня 1928 р.³⁴⁴

25 лютого 1928 р. у листі до М. Горького Макаренко повідомив драматичну історію УДУ: «Мы страшно много пережили за последние полгода, много работы и много борьбы и чуть-чуть не погибли. Еще и сейчас наше положение опасно. Хуже всего то, что я начинаю чувствовать усталость [...] В июле и августе развал в детских колониях и городках достиг высшей точки. Почти не было колонии, которая не была бы отягчена актом прокуратуры или Р.К.И. В это время мне предложили объединить работу всех 18 колоний Харьковского округа. Я не мог принять это предложение без определенных условий. Семь лет работы в горьковской колонии сделали-таки из меня специалиста по беспризорным и правонарушителям. Я поэтому мог представить органический план широкой реформы организации этих ребят с таким расчетом, чтобы они составили единое для округа общество, объединенное не только общим управлением, но и общим планом работы, общими внешними формами быта, общим хозяйствованием, взаимной помощью и прочее. Случилось то, чего я даже не мог предполагать раньше: со мной как будто не спорили, но даже ни разу и не выслушали, по частям растащили весь мой план, отказали по мелочам на самых формальнейших основаниях в очень важных организационных деталях, а, кроме того, в самом подборе персонала прямо задавили самыми дикими кандидатами. Во всей этой борьбе я нажил кучи врагов, и началась самая обыкновенная история: обрушились на колонию им. М. Горького [...] В ноябре ГПУ открыло в новом специально отстроенном доме-дворце детскую коммуну имени Дзержинского [...]. Мы выделили в коммуну Дзержинского 62 воспитанника, разумеется, лучших, откомандировали туда же пятеро воспитателей. Еще

³⁴⁰ Там само. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 43. – Арк. 304.

³⁴¹ Там само. – Ф. Р-858. – Оп. 1. – Спр. 46. – Арк. 106.

³⁴² Там само. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 79. – Арк. 106; ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1778. – Арк. 89, 91.

³⁴³ Там само. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1392. – Арк. 337.

³⁴⁴ Там само. – Арк. 359.

раньше по другим колониям были назначены 6 воспитателей. Таким образом, к декабрю горьковская колония так щедро раздала свои силы, что сама оказалась в очень тяжелом положении [...]. Горьковцы, рассыпавшись по округу, разнесли вокруг «горьковскую» систему. Это и послужило причиной всяких нападков. Ведь у нас обычно так: в десятках и сотнях случаев дело просто гниет и гибнет, растут самые дикие, деморализованные и слабые людишки. Все смотрят на это безобразие, опустивши руки. Но стоит образоваться одному серьезному дельному пункту, как все на него набрасываются: прежде всего требуют идеологии, да еще какой-то такой, о которой вообще никто толком ничего не знает. Во всяком случае, простая идеология работы и культуры объявляется каким-то страшным грехом. Во-вторых, стоит случиться одному случайному промаху, как немедленно подымается такой вой и такая истерика, что требуются чрезвычайно крепкие нервы, чтобы все это выдержать [...] У нас, правда, нашлись и друзья, но я, в сущности, не имел ни одной свободной минутки для борьбы. Я поэтому ушел из Управления колониями и теперь кое-как отбиваюсь от всяких кирпичей вдогонку. [...]»³⁴⁵.

Одними із таких «кирпичей вдогонку» стали, очевидно, події, пов'язані з долями двох соратників Макаренка – С. О. Калабаліна і О. І. Остапченка.

3 травня 1928 р. ОІНО звертається до Держфінконтролю (ДФК) з проханням зробити негайно ревізію у Комарівському гуртожитку, «де, по заяві т. Сухарева – завдитколоніями є великі зловживання фінансового характеру»³⁴⁶. Вже через два тижні відбувається обстеження Комарівського гуртожитку контролером ДФК у присутності зав. гуртожитком Калабаліна; уже під час проведення ревізії приступив до виконання своїх обов'язків новий завідувач. У акті обстеження, зокрема, говориться, що кошти по касі проводяться правильно, а також, що «По прямой асигновке за №... уплачено за уборку нечистот 222 р. 52 коп., акта приемки этой работы не имеется и расписок о полученных суммах также нет. Работу проводил Зав. на имя которого деньги выписаны в расход. Этот расход может быть утверждён только при предъявлении акта, что фактически эта сумма была выплачена рабочим»³⁴⁷.

8 червня ОФВ надсилає до ОІНО звіт ДФК про цю ревізію, в якому радить притягти колишнього зав. гуртожитком Калабаліна до судової відповідальності за безгосподарчу витрату коштів; також пропонується Калабаліну в двотижневий термін надіслати до ДФК документи на витрачення 222 крб. 52 коп.³⁴⁸ 21.6.28 р. ОІНО вже зі

³⁴⁵ Переписка..., С. 48–51.

³⁴⁶ ДАХО. – Ф. Р-858. – Оп. 2. – Спр. 6. – Арк. 151.

³⁴⁷ Там само. – Оп. 1. – Спр. 65. – Арк. 38 зв. – 39.

³⁴⁸ Там само. – Арк. 20.

свого боку пропонує Калабаліну негайно звітувати за підзвітні кошти³⁴⁹. Але вже наступного дня Окрінспектура просить Юрвідділ (додаючи копію листа про ревізію Комарівського гуртожитку) притягти Калабаліна до судової відповідальності³⁵⁰. Це прохання вона ще раз стверджує через місяць³⁵¹. Але, зовсім мабуть несподівано для ОІНО і Сухаріва, 28 серпня Юрчастина ОВК робить висновки, що для притягнення Калабаліна до карної відповідальності немає достатніх підстав, а справу можна порушити лише в дисциплінарному порядку та поставити питання «про звільнення з посади осіб, які недбайливо віднеслися до своїх обов'язків»³⁵².

Проте справа з Остапченком, доля якого свого часу не змогла залишити байдужим Макаренка, закінчилась не так вдало. У листопаді 1928 р. до Харківської ОІНО надійшов таємний лист наслідчого 7 дільниці Сумського округу: «По маюcejся в моєму переведенні справі по обвинув. Завідувача Лебединським Реформаторіумом Остапченка за 97 ар. К.К. він Остапченко до 1/ХІІ-28 р. на підставі арт. 140 КпК буде усунут з посади, а тому прохаю призначити на його місце Завідувача, про що повідомити негайно мене»³⁵³. Цього ж дня Остапченко був ОІНО знятий з роботи, про що і доповіли наслідчому³⁵⁴. Таким чином, поширена в науці думка про те, що Макаренка зміг урятувати свого колегу і соратника від карної відповідальності, на жаль, виявилася помилковою. Пізніше, у квітні 1929 р., черга дійшла і до дружини опального завкола, яка продовжувала працювати в Лебединському реформаторіумі – пропонувалося зняти її з роботи за нібито дезорганізуючу діяльність у дитустанові³⁵⁵.

Своєрідним епілогом до драматичної історії Трудового дитячого корпусу і цього періоду життя А. С. Макаренка є надто емоційний і метафоричний його вислів у листі до дружини від 3 жовтня 1928 р.: «И весь этот год, такой же новый, нереальный, неутвержденный опытом, фантастический. Он не только не похож ни на один год моей жизни, но он вообще другого порядка, как будто это год на другой планете, где все законы жизни другие.

Началось это с совершенно сказочного кошмара «Трудового корпуса». [...] Какой-то волшебный вихрь для какого-то испытания завертел нас и швырнул в ужасное логово копошащихся чудищ: Сухарев и его Помдет, миллиарды заведующих, Миколюков, подростков, просителей, членов горсоветов и Робосов, беспризорных, Наумовых, головотяпских планов и первобытной культуры. Какие совершенно

³⁴⁹ Там само. – Арк. 18.

³⁵⁰ Там само. – Арк. 19.

³⁵¹ Там само. – Ф. Р-858. – Оп. 1. – Спр. 65. – Арк. 26.

³⁵² Там само. – Арк. 36.

³⁵³ Там само. – Оп. 2. – Спр. 6. – Арк. 224.

³⁵⁴ Там само. – Арк. 223а.

³⁵⁵ Там само. – Спр. 84. – Арк. 37, 45.

сказочные рожи. Такие рожи даже сказочные герои видят только один раз в жизни: Сербский, Любимов, Цветкова, Зайчик, Дюшен, да сколько их. А самая канцелярия нашего Управления, разве это реально? Вы может быть скажете, что и та печка, которую купили Сербский и Липин, тоже была реальна? Вы конечно рассмеетесь, потому что Вы прекрасно знаете, что и Сербский, и Липин были только внешними образами Мефистофеля, специально назначенного нас обслуживать. Такой печки во всем мире не было, и сейчас ее уже нет.

А вот те все заседания Комсомола, на которых Вам приходилось бывать, разве они Вам не напоминают некоторых мест из «Пропавшей грамоты»? Нет, мы попали действительно в замечательную историю. История для рождественского рассказа.

И смотрите, как мы мало испугались всего этого. Конечно, нужно только чудом объяснить, что мы остались в живых, что Сухарев и Зайчик не перегрызли Ваше горло, что Наумов не сварил меня в смоляном котле. Чудо, конечно, в том, что мы так радостно, ничего не видя и ничего не понимая, и даже не предчувствуя никакой опасности, взявшись за руки, прошли через этот кошмар. Прошли и не оглянулись. Мы забыли о нем на другой день, как он, обессиленный Вашей улыбкой, выпустил [нас] на свет Божий. И сколько еще длинных рук потянулось за нами, и мы их не заметили»³⁵⁶.

Отже, ідеї Всеукраїнської дитячої трудової армії так і не судилося втілитись у життя. Навіть спроби Макаренка реалізувати свій проєкт у обмежених масштабах Харківського округу по суті були ліквідовані з самого початку, ще до того моменту, коли можна було хоча б попередньо оцінити їх ефективність. Однак описані події дають підстави для певних висновків.

Історія ТДК – це передусім надзвичайно широка екстраполяція педагогічної системи окремого виховного закладу. Унікальність цього випадку полягає в тому, що ініціатива кардинальної зміни пріоритетів у організації виховання виходила не від державних освітніх інституцій, а, так би мовити, «знизу», з досвіду практичної діяльності невеликої групи педагогів. Зрозуміло, що претензії на таку високу місію зобов'язували колонію ім. М. Горького відповідати багатьом принципам, а іноді й суперечливим критеріям.

Проєкт ТДК є прямим свідченням того, що Макаренко вважав принципово можливою екстраполяцію створеної ним у колонії ім. М. Горького виховної системи (принаймні в тому історичному просторі). Ця впевненість була настільки безумовною для реаліста Макаренка, що навіть коли бюрократичний апарат відкинув найсуттєвіші з висунутих ним умов, він неодмінно ризикуючи, продовжував все ж таки втілення свого проєкту. Навіть сама заміна поняття «Трудовий дитячий корпус» на «Управління дитячих будинків», що

³⁵⁶ Ты научила..., С. 123–124.

було запропоновано Президією ОВК 11.11.27 р., – є своєрідним збюрокраченням ідеї Макаренка³⁵⁷.

Крім того, історія ТДК – це не лише перша, а й єдина **справжня**, бо до певної міри контролювана самим Макаренком спроба інтерпретації його педагогічної системи іншими виховними закладами. Із цієї ж причини завжди буде залишатися достатньо відносним ступінь розуміння суті макаренківської системи виховання її повоєнними пропагандистами і інтерпретаторами, так само, як і рівень адекватності втілення ними її практичних форм. Усі успіхи і невдачі у процесі сучасного «впровадження системи Макаренка» у виховну практику мають аналізуватися на тлі історії Трудового дитячого корпусу.

Наведені архівні документи дають відповіді на низку важливих для історії ТДК запитань і одночасно виносять на предмет вирішення нові, не менш складні проблеми макаренкознавства.

2.9. Педагогічна криза завершального етапу діяльності Харківської трудової колонії ім. М. Горького

Робота колонії ім. М. Горького як макаренківського закладу протягом останніх місяців супроводжувалась надзвичайним загостренням протистояння з керівними органами освіти і руйнацією ідеї трудового дитячого корпусу. На тлі надзвичайних обставин на початку 1928 р. сформувалася цікава ідейна колізія.

Як відомо, виховна робота відкритої у грудні 1927 р. Комуні ім. Ф. Е. Держинського ґрунтувалася на системі горьківської колонії. Тобто в той момент, коли макаренківські ідеї потерпали від тотального цькування на теренах округу, зразковий дитячий виховний заклад бере їх за основу. Ситуація ускладнювалася ще й тим, що організаторами, фінансистами і адміністраторами комуні були органи НКВС.

Фінальний етап славної історії горьківської колонії ілюструє епістолярна спадщина А. Макаренка. У листах знайдено свідчення ключових подій педагогічної драми закладу і його завідувача. Так, наприкінці лютого в листі до Горького Макаренко пише: «Сейчас вокруг коммуны Держинского завязался интересный узел. ГПУ, учреждение замечательной четкости, представило мой воспитательный план на утверждение Наркомпроса (УСССР) и потребовало ответа: «Так или не так?»

Одобрить мою «еретическую» укладку Наркомпросу страшно, это значит рекомендовать ее всем, не одобрить – значит нужно предложить иную, а это значит принять на себя ответственность прежде всего за целость дворца, душей, ванн и пр.»³⁵⁸

Для вирішення конфліктної ситуації 13–14 березня 1928 р. в секції соціального виховання Українського науково-дослідного інститу-

³⁵⁷ ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1778. – Арк. 226.

³⁵⁸ Переписка... С. 51.

ту педагогіки (УНДП) відбувся спеціально ініційований правлінням комуни ім. Ф. Е. Держинського диспут-обговорення складених А. С. Макаренком «Операційного плану» і «Конституції» комуни, які декларували педагогічне кредо автора. А. С. Макаренко активно й аргументовано відстоював свою позицію. Під час дискусії його ідеї, були піддані різкій критиці співробітниками інституту Поповим, Соколянським, Григорьевим, Яковлевим, Дюшен та ін. Головні розходження виникли у питанні визначення цільової установки нового закладу, воєнізації, гри тощо. Було визнано, що макаренківський план суперечить головним принципам соцвиху³⁵⁹.

Наступного дня А. Макаренко в листі до Г. С. Салько в досить іронічній формі висловлює своє враження від цього засідання: «я был вчера вечером на архиерейском служении в Наркомпросе. Господи, как это смешно у них все выходит, как-то глупо напыщенно, бессодержательно, трусливо. И ни капельки достоинства. Какое-то сплошное издевательство над самой идеей науки. Пиквикский клуб. [...]»

Ей богу, хорошо было бы сесть в тюрьму и написать юмористический роман под заглавием “Невука”»³⁶⁰.

Але критика й фактичне засудження макаренківських проєктів не вирішили головного конфлікту в його протистоянні з офіційною ідеологією у вихованні. Макаренко передбачав: «Хорошо это или плохо для моего дела, пожалуй, даже не важно. Все это словоблудие не может иметь никаких продуктов. Все зависит от того, найдут ли другого дурака, который захочет при таких условиях возиться в коммуне Держинского»³⁶¹. Керівництво інституту звернулося до самого ж Макаренка по допомогу: «Они, бедные, не знают, что им делать, и предложили мне самому составить проект резолюции.»

В интимной беседе с Поповым он предложил мне следующий союз – я должен принять участие в работе Института, а за это Институт будет защищать колонию Горького. [...]»

Чудаки, ей богу»³⁶¹.

Тим часом ситуація навколо колонії ім. Горького все більше загострюється. «Меня по-прежнему едят, – говорит педагог в листі до дружини, – но я уже смотрю на всех, как Кук на дикарей – даже интересно»³⁶³. Директор УНДПУ О. І. Попов попереджає А. Макаренка про те, що проти колонії готується новий похід в Окрробосі³⁶⁴.

³⁵⁹ На вершине «Олимпа». Подборка документов о конфликте Макаренко с представителями украинского «соцвоса» (февраль-март 1928 г.) / Сост. Г. Хиллиг. – Марбург, 1991. – 59 с. (далі – На вершине...).

³⁶⁰ Ты научила..., С. 37.

³⁶¹ Там само. – С. 35.

³⁶² Там само. – С. 39.

³⁶³ Там само. – С. 30.

³⁶⁴ Там само. – С. 39.

Під час перевірки колонії ім. Горького черговою ревізійною комісією А. С. Макаренко збирає педагогічну раду. Йому довелося відверто охарактеризувати недоліки колонії, що, певно, викликало деяке невдоволення педколектива. 10 березня він складає листа «Старим горьківцям». В емоційній і досить різкій формі він нагадує, що «травля, направлена против меня и колонии началась давно» і докоряє своїм колегам: «Известная часть, самая, впрочем маленькая, всех тяжелых неприятностей, пережитых мною за эту зиму, могла быть переложена и на Вас»³⁶⁵.

«У меня никакого характера борца нет, – говорив тоді А. С. Макаренко, – и мне ни с кем не хочется бороться. Я сейчас болен презрением ко всем. Если РКИ или кто-нибудь другой меня еще тронет, я расшаркаюсь: лакеев мало!

Сухарев, Ахтырка, детские дома, опытная станция – все это сны после пьянства – не стоит о них говорить. [...]

Сейчас у меня момент наивысшего напряжения в борьбе. Мне нужно сейчас нечеловеческое напряжение и прямо гений, чтобы с честью донести свое дело до берега. Во всяком случае, мне нужно сохранить свое человеческое достоинство [...]

У цій боротьбі А. Макаренко прагне залишити за собою високі моральні позиції. На його користь свідчить той факт, що маючи такого впливового союзника як Максим Горький, він всіляко запобігає будь-яким спробам його втручання. 16 березня письменник, довідавшись про «ідейну війну» проти підшефної колонії, просить редакцію московської газети «Известия» направити до колонії кореспондента з метою розслідувати, що саме там відбувається та об'єктивно висвітлити її життя і роботу³⁶⁷. А наступного дня в листі до Макаренка висловлює своє занепокоєння і пропонує допомогу³⁶⁸, на що Макаренко невдовзі відповідає: «Я перестал бы уважать себя, если бы позволил себе хотя бы стороной причинить Вам заботы по поводу наших неприятностей. Не нужно Вам ничем помогать нам, ибо это значит, что Вы войдете в целую систему очень несимпатичных и непривлекательных историй. Наконец, Ваша помощь – явление совершенно исключительное и поэтому нельзя на ней строить нашу работу: если судьба здоровой детской колонии зависит от вмешательства Максима Горького, то нужно бросить все наше дело и бежать куда глаза глядят. [...] Посреди общего моря расхлябанности и дармоедства, – продовжував А. Макаренко, – одна наша колония стоит, как крепость. В колонии сейчас очень благополучный ребячий коллектив, несмотря на то, что в нем 75% новых. И все же меня сейчас едят»³⁶⁹.

³⁶⁵ РГАЛИ. – Ф. 332. – Оп. 4. – Ед. хр. 294. – Л. 1; повний текст листа див. док. №108.

³⁶⁶ Ты научила..., С. 79.

³⁶⁷ Переписка..., С. 155.

³⁶⁸ Там само, С. 53.

³⁶⁹ Там само, С. 54.

Наступним потужним ударом противників Макаренка стали висновки комісії Окружного відділу Робітничо-селянської інспекції (РСІ), складені 3 квітня за результатами перевірки п'яти виховних закладів Харківщини, і в тому числі горьківської колонії. У цілому задовільно оцінено її роботу, але зазначено: «отсутствие [...] какой-бы то ни было связи с принятой во всех наших школах комплексной системой»; комсомольський осередок не зумів ще розповсюдити свій вплив на господарське, педагогічне і політичне життя колонії в цілому, «Сословие «колонист» еще не совсем изжито», слабе політичне виховання; «в прошлом, как Завом, так и отдельными педагогами, применялись физические меры воздействия (избиение)»; система командирів фактично не є виборним органом самоврядування. Ця система поділяє вихованців на тих, що командують і підлеглих, вона придушує ініціативу і самодіяльність дит. колективу і, взагалі, привчає вихованців до системи, протилежній радянській тощо. Комісія пропонує винести А. С. Макаренку догану (*див. док. №113*).

«Обследование за обследованием, – пише Макаренко у ті дні до української журналістки Остроменцької, – объявляют мне выговоры, по округу запретили систему колонии им. Горького и мне предложили в течение длительного срока перейти на обыкновенную «исполкомскую». В качестве обследователей приезжают мальчишки, с которыми даже говорить трудно. В то же время не могут не признать, что колония действительно перевоспитывает, что она исполняет свою задачу, что у нее «наибольший комсомол»³⁷⁰. «Я, впрочем, сдаваться не думаю. – Додає він згодом. – К сожалению, совершенно не в состоянии бороться за свою работу в литературе: во-первых, не умею писать так, чтобы меня согласились напечатать, во-вторых, просто некогда»³⁷¹.

У квітні ж до загального цькування Макаренка і його колонії приєднується і преса – український журнал «Дитячий рух» вміщує статтю А. Залкінда про ці ж таки наслідки обслідування інтернатних установ. У ній наводяться начебто встановлені факти побиття і знущань над підлітками з боку вихователів колонії імені Горького, нарікається на Окрнаросвіту, що ще не змінила (не зважаючи на думку Окружному комсомолу) систему ради командирів у виховних закладах округу, яка «суперечить основам радянської педагогіки»³⁷².

У цей надзвичайно тяжкий для педагога період особливого значення набула моральна підтримка М. Горького: «Какой Вы чудеснейший человек, какая хорошая, человечья сила. Настроение Ваше, тревогу Вашу – я понимаю, это мне знакомо, ведь и у меня растап-

³⁷⁰ ПС. – Т. 8. – С. 33–34.

³⁷¹ Там само. – С. 34.

³⁷² Залкінд А. Про тих, хто ще вчора був на вулиці // Дитячий рух. – 1928. – № 4. – С. 56–59.

тывали кое-какие начинания, дорогие душе моей [...]. Но – не верю я, что Ваше прекрасное дело может погибнуть, не верю!»³⁷³

Однак А. Макаренко змушений констатувати: «В колонии Горького эпоха окончилась, это я удивительно ярко почувствовал в последние дни. Я это так и выражаю: «эпоха колонии Горького окончилась». Разумно, своевременно, мудро дать ей возможность умереть, как все умирает. Надо решительно закончить гомерическую глупость растрачивания себя на ветер»³⁷⁴.

У той же час проблема «фізичних заходів впливу» в горьківській колонії, ініційована квітневою комісією, очевидно, набирає обертів, і 10 травня Макаренко повідомляє дружину: «По инициативе, кажется, Фиш, здесь опять подняли безобразный крик по поводу моей колонии. Кричали уже и в Наробразе и в Помдете, грозили прокурором, междуведомственной комиссией, еще чем-то. Не имею понятия, из какой мухи все это сделано, ко мне доходят только отрывочные сведения. Разговор, конечно, о побоях. Будто бы какие-то сбежавшие мальчики заявили, что они убежали от побоев, что вообще в колонии жить невозможно. Об этих мальчиках понятия не имею. Ручаюсь головой, что из воспитательского персонала никто никого пальцем не тронул. Из командиров двое попробовали было согрешить, но одного я немедленно снял с командирства, а другого отправил даже к Сухареву и отказался его принять, несмотря на все просьбы.

Мне это надоело. Я не хочу уже быть постоянным объектом какой-то, ей богу, ненормальной клики. Всякие эти Фиши и другие истерички добьются таки того, что меня посадят в допр, так, здорово живешь, только потому, что я не хочу кланяться разным сумасшедшим. Какая-то самоубийственная глупость, глупость выходящая даже не из головы, а из какого-то пупа прямо царит в нашем обществе. И что это за общество такое: Зайчик, Сухарев, Фиш, Дюшен – какая-то свалка безответственных бузил. Я не хочу бросить им под ноги и свой мозг, и свои нервы. Вот просто считаю, что это лишнее. Я знаю, что они ни за что не будут отвечать, черт с ними. Значит, тем более нет моего долга служить им, этому несчастному слепому обществу дефективных людей.

Завтра я подаю Сухареву заявление, в котором пишу, что с 1/VI по 6/VIII ухожу в тарифный отпуск и к заведованию колонией больше не вернусь – прошу к 1-ому июня указать, кому сдать колонию.

Колонию передаю в хорошем рабочем состоянии – это самое главное.

[...] Я совершенно спокоен, ибо я в этой позиции совершенно неуязвим. Это нужно сделать. [...] Сидеть же и задаром под общее шельмование сгорать в колонии до смерти было бы чрезвычайно глупо. Нель-

³⁷³ Переписка..., С. 58.

³⁷⁴ Ты научила..., С. 63.

зя допустити, чтобы мне пришлось сдавать развалившуюся колонию. А теперь пусть в памяти этих болванов остается сказка о колонии Горького, они ее испортят в два месяца, я крепко убежден в этом»³⁷⁵.

16 травня в листі до Салько Макаренко описує «дуже лаконічну» бесіду з головою Оккробосу Стрельбицьким: «Вы уходите через меня?» – «Да!» – «Вы очень ценный работник. Я бы не хотел, чтобы Вы уходили». – «Благодарю Вас, но я считаю дальнейшую работу невозможной». – «У нас нет кандидатов, Вы мне обещайте, что не оставите колонии, пока со мною не поговорите». – «Когда это может быть?» – «В первых числах июня». – «Я в первых числах июня по личным делам должен уехать на неделю». – «Тогда в конце мая». – «Числа 24-го?» – «Да!» – «Хорошо»³⁷⁶.

Однак найпогужніший удар у драматичній хроніці 1928 р. був ще попереду. Справа проти колонії імені Горького, що розвивалася досі майже виключно на українському ґрунті, виходить на загальноукраїнський рівень – наприкінці березня 1928 р. у московському журналі «Народный учитель» №1–2 публікується нарис про горьківську колонію української журналістки і дитячої письменниці Н. Ф. Остроменцької «Навстречу жизни».

Ще 2 лютого 1927 р. А. С. Макаренко, довідавшись про те, що Н. Ф. Остроменцька вирішує опублікувати власні враження про перебування і роботу в колонії влітку 1926 р., застерігав її: «Вы себе представить не можете, насколько сильно я сомневаюсь в нужности такой книги. Я вот работаю в колонии шесть с половиной лет, а чем дальше, тем больше сомневаюсь во многих вещах, не только относящихся к горьковской колонии, но вообще ко всему соцвосу. Впрочем, я не знаю, в каком тоне будет написана Ваша книга. Если это будут просто картины жизни трудовой колонии, протестовать, разумеется нельзя – тут с Вами ничего не поделаешь. Но если Вы будете говорить о принципах и о системе, как о чем-то готовом и сложившемся, то я боюсь, как бы мне не пришлось потом протестовать в печати»³⁷⁷.

Пізніше Остроменцька ознайомила А. Макаренка з рукописом і отримала від нього не лише загальну схвальну оцінку свого нарису, але і деякі зауваження, особливо щодо наявності начебто фізичних покарань в колонії, які обіцяла врахувати. Однак, з невідомих причин, вона свою обіцянку не виконала³⁷⁸.

«Ваша статья, – писал Макаренко, – забирает каким-то душевным, глубоко человеческим тоном. Я лично очень признателен Вам за художественно-идейную поддержку.

Правда, от Вашей статьи мне, пожалуй, здесь не поздоровится. [...]

³⁷⁵ Ты научила..., С. 64–65.

³⁷⁶ Там само. – С. 75–76.

³⁷⁷ ПС. – Т. 8. – С. 28.

³⁷⁸ Там само. – С. 36.

Ваша стаття, конечно, подольет масла в огонь, но я именно поэтому Вам благодарен. Вы сумели показать человеческое лицо моей работы, и, прочитав Вашу статью, я и для себя нахожу какое-то оправдание, а то я было сам себя начинал считать преступником». У цьому ж листі він пропонував авторці надіслати нарис М. Горькому³⁷⁹.

18 квітня Макаренко, характеризує в листі до Горького нарис Остроменцької, зазначає, що в ньому «в общем хорошо нарисован общий тон нашей колонии, но есть отдельные ошибки. Я не Кузьма Прутков и не Хулио Хуренито и решительно отказываюсь от тех афоризмов, которые мне там приписываются. Возможно, что я просто дразнил при помощи двух-трех парадоксов какого-нибудь туриста. Точно так же история с палками и дубинами – явный гротеск. Наши ребята любят сочинять обо мне легенды»³⁸⁰.

Тим часом, вийшовши в одному з популярних центральних видань, нарис не лише звертає до себе громадську увагу, але й спричиняє негативний суспільний резонанс навколо колонії ім. М. Горького, і відповідно, й макаренківської виховної системи. Так, незабаром у №2 часопису Головна науки РСФРР «Вопросы изучения и воспитания личности. Педология и дефектология» публікується критичний відгук на нього професора-дефектолога П. Г. Бельського «Найновіша» система перевиховання безпритульних», у якій виховні методи колонії ім. Горького прирівнюються до методів військово-аракчевських виховних колоній³⁸¹.

27 квітня А. С. Макаренко пише до Салько: «Получил письмо от Остроменцькой. Она говорит, что буря в Москве по поводу ее статьи страшная, со всех сторон редакция получает письма от шкрабов в защиту несчастных детей. Редакция не знает, что делать. Остроменцкая просит посоветовать, что ей делать. А что я ей посоветую. Сегодня сам послал письмо в редакцию, [...] Оказывается, редакция тоже послала книжку Горькому. Воображаю. Я очень боюсь, что Горький тоже станет в защиту ребенка, и тогда будет алла!

[...] Плохо не то, что кто-то кричит и плюется, – говорит далі Макаренко з боєм, – а плохо, что я не могу защищать никаких позиций: у беспартийного человека позиций быть не может. Кроме того, где моя партия? Кругом такая шпана, что не стоит с нею и связываться»³⁸².

Про сумну роль, яку відіграв нарис Остроменцької в долі А. Макаренка, згадується у багатьох жеттеписах педагога, проте вітчизняне макаренкознавство майже ніколи не цитувало його. Оскільки не можна назвати однозначним те враження, що виникає після читання нарису, наводимо кілька найбільш резонансних уривків.

³⁷⁹ Там само. – С. 33, 34.

³⁸⁰ Переписка..., С. 57.

³⁸¹ Фролов А. А. Организация... С. 76.

³⁸² Ты научила..., С. 51–52.

«Колония ищет такой формы наказания, которая совершенно бы исчерпывала проступок. Искания еще не доведены до конца, но все же определелись следующие группы (классификация их, конечно, только приближительна): [...]

IV. Наказания, рассчитанные на то, чтобы гневом потрясти провинившегося. Этот вид наказаний возможен только в том случае, если коллектив поддерживает воспитателя. А. С. Макаренко, ребята больше, чем любят, они им восхищаются. Это наказание, являющееся как бы естественной реакцией на какой-либо возмутительный поступок, рассчитано на то, чтобы поразить видом необузданного гнева у любимого, всегда уравновешенного и шутиwego главаря... именно главаря, так как т. Макаренко для них – нечто вроде атамана, живущего их жизнью, их интересами, только ведущего их не на грабежи, а в новую трудовую жизнь. Совершенно неважно в конце-концов, что вы будете делать – швырнете ли вы в провинившегося счетами или броситесь на него с кулаками, важно только, чтобы он почувствовал, что совершил нечто до того позорное, что вы не в силах сдержать возмущения. А. С. Макаренко умеет не забытья, он играет, он хороший актер и никогда не переигрывает, его публика всегда им заражена и покорена, он всегда ведет ее за собою. Сам он о себе говорит: «Я не педагог, я актер». Поэтому, если ему случится поколотить кого-нибудь из воспитанников, он сумеет сделать это так, что восхищение заведующим колонией у того не только не уменьшится, а, наоборот, увеличится. Если же нужно, он сумеет из наказания сделать небольшой фарс для наказываемого, но с ощутительным физическим воспоминанием.

Вот случай, происшедший в бытность мою воспитательницей в колонии. [...] вдруг один из старших колонистов напивается пьяным начинает буяннить [...].

На другой день заведующий колонией приказывает ему срезать в лесу на себя палку. Провинившийся притаскивает огромную дубину и ставит ее в комнате совета командиров.

– Зачем ты такую дубину приволок? – спрашиваю я.

– Это его Антон Семенович бить будет, – хохочут ребята.

Провинившийся хитро прищуривается:

– Что я, дурак, что ли? Иванову раз сказал Антон Семенович «принеси палку», так он, осел, и принес прут. Ну Антон Семенович его и отстегал, ого! А этой дубинкой бить разве можно? Раз ударит – убьет. А кулаком не больно.

И сидит покорно, ждет с интересом, как будет реагировать Антон Семенович на его выдумку.

После сигнала «спать» появляется заведующий колонией, грозно нахмуренный. Покосившись на дубинку, он, к величайшему сожалению задержавшихся под разными предлогами ребят, ничего не говорит, только делает едва заметный знак провинившемуся, и они уходят вдвоем. А дубинка, сразу перестав быть интересной, сиротливо остается торчать в углу.

На другой день утром я дружески спрашиваю провинившегося:

– Ну что, здорово тебя вчера Антон Семенович?

– Было... – говорит он, положительно довольный этим приключением.

Не следует забывать, с какими навыками приходят ребята в колонию: ведь они выросли на улице, в нравах которой «подбрасыванье», избивание «в темную» и т.д. Все это так жестоко, что удар любимого воспитателя вовсе не производит впечатления жестокости, к тому же со стороны старшего товарища он и не оскорбителен, а т. Макаренко именно старший товарищ, а не начальствующее лицо»³⁸³.

Однак побоювання А. С. Макаренка стосовно реакції М. Горького на нарис, на щастя, не справдилися. Великий письменник, чи-

³⁸³ Остроменцкая Н. Навстречу жизни. Колония имени Горького // Народный учитель. – 1928. – Январь-февраль. – С. 42–77; тут. С. 60–61.

таючи статтю, не лише «едва не разревелся от волнения, от радости», але і в досить експресивній формі виказав своє захоплення педагогом³⁸⁴.

17 травня 1928 р. можна вважати чи не найтяжчим днем в історії ідейної боротьби Макаренка – у центральній газеті «Комсомольская правда» публікується промова Н. К. Крупської 8 травня на VIII з'їзді ВЛКСМ, що проходив у ті дні у Москві:

«Я хотела бы, товарищи, обратить ваше внимание на то, до чего докатываются отдельные школы. В первой книжке журнала «Народный учитель» за нынешний год описаны воспитательные приемы, которые употребляет один Дом имени Горького на Украине. Там введена целая система наказаний – за один проступок меньше, за другой – больше. Там есть такие проступки, за которые полагается бить, и там создалось такое положение, которое не может не возмущать до глубины души каждого, не только коммуниста, но всякого гражданина Советского союза. Там говорится, что воспитатель должен наказывать ученика, – он может бросить в него счетами или набрасываться на него с кулаками, может бить палкой, прутом. Там описывается сценка, как заведующий домом посылает провинившегося в лес для того, чтобы он принес прутья, которыми «воспитатель» будет его хлестать.

Дальше идти, товарищи, некуда. Это не только буржуазная школа – это школа рабская, школа крепостническая, и если даже только один такой факт есть, необходимо с ним тщательно бороться»³⁸⁵.

«Ну и качает же, Солнышко, на моем пароходе! – пише Макаренко дружині три дні потому. – Даже дух захватывает. Читали «Комсомольскую правду» от 17 мая, как меня Крупская разделала по статье Остроменцкой, как по нотам? Я начинаю приходить в восторг – шельмование во всесоюзном масштабе»³⁸⁶.

Стаття Остроменцької не пройшла поза увагою в ті дні й другої найвпливовішої людини в радянській освіті – наркома освіти РСФРР А. В. Луначарського, який на лекції 23 травня у Ленінграді говорив:

«В одном из педагогических журналов я прочел статью, в которой говорится о том, как ужасно обстоит дело с дисциплиной и в Западной Европе, и в нашем Союзе, и содержание которой нельзя назвать иначе как романтической розги: там описывается положительный тип советского педагога, который посылает своего ученика в лес – вырезать себе розгу, которой потом его выпорют. Прочесть такую штуку в нашем педагогическом советском журнале – это со стыда сгореть. Если в центральном журнале, издаваемом профессиональным союзом работников просвещения, возможны подобные заявления, то ведь еще худшего можно ожидать там, где многое идет самотеком, – в тех местах, куда не доходят наши взоры. Мы, ко-

³⁸⁴ Переписка..., С. 58.

³⁸⁵ Крупская Н. К. О работе ВЛКСМ среди детей (Доклад и заключительное слово на VIII съезде ВЛКСМ) // Педагогические сочинения в десяти томах / Под ред. Н. К. Гончарова, И. А. Каирова, И. В. Чувашева. – Т. 5. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1959. – С. 261–284; тут С. 270. В останні роки життя Н. К. Крупська напише: «Вопрос о постановке труда в детдоме нельзя брать вне освещения вопроса об учебе и всей жизни детдома. Такие произведения, как «Болшевская коммуна» и «Педагогическая поэма», красноречиво говорят об этом». (Крупская Н. К. Что хотелось бы знать о постановке труда в детдоме // Педагогические сочинения в десяти томах. – Т. 4. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1959. – С. 583 – 584; тут: С. 583).

³⁸⁶ Ваша нежность..., С. 49.

нечно, уже приняли некоторые меры к разъяснению того, до какой степени такие выступления недопустимы»³⁸⁷. (Пізніше стенограма цієї лекції вийшла окремою брошурою³⁸⁸, але нам невідома реакція А. С. Макаренка на неї).

Після промови Крупської Макаренку не знаходилося жодних підстав залишатися на посаді завкола горьківської колонії. Пізніше він напише Остроменцькій: «После Вашей статьи меня здесь стали доедать вконец. После речи Н. К. Крупской на комсомольском съезде, в которой она упомянула о Вашей статье, я уже не видел другого выхода, как уйти из колонии»³⁸⁹.

Реакція на московську подію була миттєвою. 20 травня в листі до Салько Макаренко пише: «На съезде заведующих в Ахтырке меня крыли – алла, [...]. Особенно Дюшен и Довгополук. Но братишки заведующие на моей стороне, даже прослезиться можно»³⁹⁰. А 29 травня працівники Центрального бюро Комуністичного дитячого руху (піонерів) підготували і подали на розгляд до секретаріату ЦК ЛКСМУ проект постанови з вимогою «вжити заходи до реорганізації колонії ім. Горького і припинення її шкідливого впливу на інші установи»³⁹¹. Однак постанова тоді ухвалена не була.

Подана Макаренко заява про звільнення була прийнята, але керівництво округу уклало з ним домовленість про те, що він не залишить колонію до приїзду Горького. «В связи с приездом Горького здесь страшное смущение, – писав він 26 травня. – Мне это нравится просто, как мальчишке, но с другой стороны это и опасно. Я очень боюсь как раз Горького, вдруг он что-нибудь начнет проделывать, чтобы я остался. А я сейчас на таком разгоне, что НЕ ХОЧУ»³⁹².

Попри загальній конфронтації Макаренка з освітянськими органами, адміністративна влада, як це було ще в історії ТДК, була налаштована набагато контрструктивніше щодо його діяльності: «У тов. Кантаровича кроме того такое настроение, что вообще деньги выдать колонии только в том случае, если я остаюсь в колонии. Вообще он категорически кричит, что меня отпускать нельзя»³⁹³.

27 червня знову до цькування Макаренка залучається республіканська преса – харківська газета «Вісті» вміщує непідписану статтю про «жахливу картину» стану дитячих інтернатів України. Окрім всього у ній йдеться про те, що НК РСІ заслухав повідомлення про обслідування колонії імені Горького, яке виявило «жахливу картину методу виховання» у ній: «Зав. колонії Макаренко навіть вигадав ці-

³⁸⁷ Луначарский А. В. Воспитание нового человека // О воспитании и образовании / Под ред. А. М. Арсеньева, Н. К. Гончарова, И. А. Каирова, М. А. Прокофьева, В. А. Разумного. – М.: Педагогика, 1976. – С. 271.

³⁸⁸ Луначарский А. В. Воспитание нового человека. – Л., 1928. – 48 с.

³⁸⁹ ПС. – Т. 8. – С. 36.

³⁹⁰ Ваша нежность..., С. 49.

³⁹¹ Цит. за: Ніжинський М. П. Життя..., С. 140.

³⁹² Ты научила..., С. 87.

³⁹³ Там само, С. 88–89.

лу «наукову» систему кар для дітей, серед цих кар були і бійки, викидання дітей на вулицю роздягненими і т. ін. Самих дітей примушували йти у ліс за різками, якими їх б'ють». Стаття закінчується словами: «Представник НКОсу повідомив колегію НК РСІ, що Макаренка знято з роботи»³⁹⁴.

Відразу ж після цього А. С. Макаренка здійснює відчайдушний крок – звертається до правління комуни ім. Ф. Е. Дзержинського з рапортом, додаючи копію акту квітневого обслідування колонії ім. Горького комісією ОкрРСІ і статтю у «Вістях». У рапорті він детально описує історію цькування колонії та самого себе і піднімає питання про довіру з боку правління комуни до нього³⁹⁵.

Останній акт горьківської драми Антона Макаренка відбувся в дні найбільшого тріумфу створеної ним колонії – зустрічі великого письменника.

М. Е. Фере у своїх спогадах так описує товариську прощальну вечерю, що відбулася 9 липня:

«Весельє продовжалось, но Антону Семеновичу временами становилось грустно. Сидя рядом с ним, я в одну из таких минут наклонился к его уху:

– Разрешите все-таки рассказать Алексею Максимовичу всю правду... Ведь он так и не знает, что вы завтра уходите из колонии. Не знает, что вы сейчас переживаете... Этого хочу не я один, но все старые работники колонии, которые просили меня раскрыть глаза Алексею Максимовичу на печальные события, происходящие у нас.

Антон Семенович покачал головой и так же тихо ответил:

– Ни в коем случае! Посмотрите, как весело настроен Алексей Максимович... Я не позволю омрачать его пребывание в Кураже участием в каких-то там склоках и дрязгах! Слышите?

[...] Антон Семенович, по-видимому, заметил, что его слова не убедили меня и я жду только удобной минуты, чтобы заговорить с Алексеем Максимовичем. Он крепко сжал мою руку и строгим голосом проговорил:

– Ни одного слова Алексею Максимовичу! Это мое приказание. Я еще заведующий колонией... – И, немного помолчав, добавил более спокойно: – Спасибо всем, кто вас об этом просил, спасибо за заботу. Я не сдаюсь и буду бороться дальше...»³⁹⁶.

Пізніше із листа до А. Макаренка стає відомо, що письменник таки вдався до певних кроків, аби врятувати колонію і отримав «обещание т. Б. в Харькове «не мешать» Вам в работе Вашей. В Москве я тоже говорил о том, чтоб Вас не трогали, и тоже был успокоен обещанием не делать этого»³⁹⁷.

10 липня 1928 року, тобто в день від'їзду М. Горького з Харкова, харківська газета «Комуніст» публікує добірку матеріалів, висвітлюючи перебування М. Горького у столиці України. Одна зі ста-

³⁹⁴ Дитячі будинки вимагають громадської уваги! Органи Наросвіти мало зробили для поліпшення стану інтернатів. «Оригінальні» методи виховання гр. Макаренка // Вісті. – 1928. – 27 червня.

³⁹⁵ РГАЛИ. – Ф. 332. – Оп. 4. – Ед. хр. 379. – Л. 1, 2 с об.

³⁹⁶ Фере Н. Э. Мой..., С. 195–196.

³⁹⁷ Переписка..., С. 65.

тей, «Замість вражень», підписана Ю. Золотарьовим, висловлює образ автора, як представника цієї газети, на «чиновника від освіти, якому довірено виховання 400 дітей», А. С. Макаренка, за наказ вигнати з колонії журналістів, які докучали шановному гостю. У цьому ж номері також вміщена карикатура на А. С. Макаренка «Чемпіон хуліганства», підпис до якої говорить: «Оце є... товариш? громадянин? – не підходить! Це є – Макаренко, зав. дитячої колонії.

А це – історична фраза Макаренка:

Всіх кореспондентів і всіх репортерів – в шию!

І це – не менш історична фраза одного з помічників Макаренка (рабфаковець, гм!):

– Если будешь снимать спереди, – выкину с твоим аппаратом за шиворот.

Макаренко, крім дітей у колонії виховує ще й свині в свинарнику. Як він виховує дітей, – не знаємо, а от як його виховали свині – тепер відомо всій Україні.

Не задримо дітям!»³⁹⁸

Цього ж дня відбувається засідання Центрального бюро комуністичного дитячого руху (піонерів), на якому заслуховується інформація представника ЦК ЛКСМУ Молодцова про зустріч М. Горького у колонії його імені. Доповідач зазначає: «грубе ставлення» особисто до нього і преси з боку А. С. Макаренка, повний контроль останнього над комсомольським осередком колонії, ідеологічно шкідливу систему виховання в ній, значно напружений стан колонії у зв'язку з передачею її новому завідувачу. ЦБ КДР ухвалює: визнати неприпустимим ставлення А. С. Макаренка до представника ЦК ЛКСМУ, повідомити НК РСІ про слабе виконання його постанови щодо зняття Макаренка і реорганізацію колонії, «Систему» тов. Макаренка зразу не ламати, а поступово, підібрати завідувача – члена партії тощо (див. док. №120).

11 липня до колонії імені Горького приїздить завідувач Упрсоцвихом Наркомосу УССР В. О. Арнаутов і ставить А. С. Макаренкові ультиматум: «или перейти на обычную соцвосовскую систему или уйти». Незабаром А. С. Макаренко звертається до В. О. Арнаутова з листом, в якому говорить, що: «Наша беседа помогла и мне окончательно выяснить то, что от меня требуется, и как мне нужно поступить. Независимо от того, какие репрессии могут быть ко мне применены, я продолжаю быть уверенным в правильности моего варианта детской организации. Я считаю и теперь, что в колонии им. М. Горького настоящий советский соцвос, основными моментами которого являются: [...]

³⁹⁸ Комуніст. – 1928. – №158, С. 4; також опубл.: Makarenko-Materialien IV. Ucrainica. A. S. Makarenkos padagogische Tatigkeit im Spiegel der ukrainischsprachigen Presse (1924–1937). G.Hillig (Hrsg.). Marburg: VVG, 1982, S. 123–125, 129.

Все перечисленное составляет предмет моей педагогической веры. Я уверен, что в колонии им. М. Горького осуществлен настоящий советский соцвос. Не имею никаких оснований усомниться хотя бы в одной детали. И поэтому по совести не могу ничего изменить, не рискуя делом.

Все это заставляет меня просить Вас привести в исполнение Ваше решение снять меня с работы. [...] Все же я предпочитаю скорее остаться без работы, чем отказаться от организационных находок, имеющих по моему мнению, важное значение для советского воспитания»³⁹⁹. Після цього А. С. Макаренко фактично йде з колонії і залишається працювати лише у комуні ім. Ф. Е. Дзержинського. Офіційною ж датою звільнення А. С. Макаренка з посади завідувача колонією імені Горького (з урахуванням чергової відпустки) вважається 2 вересня 1928 року⁴⁰⁰.

Дізнавшись про це, Максим Горький у грудні 1928 р. здійснив спробу повернути Макаренка до колонії. «Очень боюсь, – пише він, – что в это дело замешаны тенденции «националистического» характера [...] Разрушать такие дела – преступление против Государства, вот как я смотрю на эту историю»⁴⁰¹.

Зрозуміло, що фінал горьківської епопеї Макаренко не можна аналізувати лише на основі вивчення об'єктивної ситуації із врахуванням суто зовнішніх факторів. На нашу думку, він тісно пов'язаний як з особистісними мотивами, так і з глибинними переживаннями педагога. Про внутрішні колізії Макаренка можна дізнатися із листування з дружиною.

Ще за рік до описаних подій, влітку 1927 р., він писав: «Я стою перед созданным мною в семилетнем напряжении моим миром, как перед ненужной игрушкой. Здесь столько своего, что нет сил отбросить ее, но она вдруг сломана, и для меня уже не нужно ее поправлять. [...]

Я всегда был реалистом. И сейчас я трезво сознаю, что мой колонийский период нужно окончить, потому что я выкован кем-то наново. Мне нужно перестроить свою жизнь так, чтобы я не чувствовал себя изменником самому себе»⁴⁰². Поява майбутньої дружини Г. С. Салько в житті Макаренка і палка закоханість мали стати тим поворотним пунктом в його роботі, який би змінив усталений порядок, трансформував систему мотивів, відкрив нові життєві орієнтири. До певної міри справедливим буде припущення, що Салько зайняла те місце у житті Макаренка, яке раніше цілком належа-

³⁹⁹ РГАЛИ. – Ф. 332. – Оп. 4. – Ед. хр. 251. – Л. 1, 3; повний текст листа див. док. № 120.

⁴⁰⁰ Там само. – Ед. хр. 384. – Л. 1.

⁴⁰¹ Переписка..., С. 65–66.

⁴⁰² Ты научила..., С. 22.

ло горьківській колонії. Про це власне він і намагався сказати дружині у своїх листах (10 травня 1928 р.): «Нельзя вместить колонию Горького и Вас, колонией нужно все равно жертвовать. [...] Тут, конечно, я рву по живому месту. Но что же делать»⁴⁰³. Тепер Макаренко зміг ніби ззовні подивитися на себе і свою діяльність, відчув потребу звітуватися перед самим собою: «[...] ни один человек не знает, какой это исключительный трюк – один день «позаведовать» колонией Горького? – писал він у квітні 1928 р. – А тут трюк продолжается 8 лет. Я так привык к тяжелым характерам и случаям, что, вероятно, без них мне уже будет трудно жить и как раз потому, что я привык, я переживал весь этот трюк даже с каким-то удовольствием. А вот сейчас я еще по привычке, как машина, продолжаю все, что полагается проделывать на моем турнике, но зато как ясно я вижу и знаю всю бесценность и глупость всей этой гимнастики»⁴⁰⁴.

Іноді, у найтяжчі миті своєї боротьби, А. Макаренко переживав песимістичні настрої (13 травня 1928 р.): «Сейчас мой горьковский кризис еще больше настраивает меня на преклонение перед жизнью – я прислушиваюсь к своей боли, к чувству глубочайшего оскорбления, к целой стихии «гражданских мыслей», к национальному отчаянию, к начинающемуся складываться какому-то постоянному ощущению безнадежности»⁴⁰⁵, (18 травня 1928 р.) «у меня такое ощущение, как будто меня всего вывернуло наизнанку и какими-то специальными инструментами вытаскивают из меня мясо, нервы, кости, мозг»⁴⁰⁶. На щастя, трагедію супроводжували позитивні емоції особистого життя педагога (15 травня 1928 р.): «Какой я все-таки счастливый, Галочка. В то самое время, когда умирает сказка о горьковцах, родится сказка нашей любви»⁴⁰⁷.

Знайомство з Галиною Салько, безмежна закоханість у неї, велике моральне виснаження від напруженої роботи і постійної боротьби виявилися тим психологічним тлом, який не можна не враховувати у процесі аналізу завершального періоду роботи А. С. Макаренка в колонії ім. М. Горького.

Безперечно, великий інтерес викликає аналіз причин завершальної кризи горьківської колонії в системі бачень і оцінок самого А. С. Макаренка. Так, 18 квітня 1928 р. в листі до Горького він пише: «меня сейчас едят [...] только потому, что я решительно отказываюсь подчиниться тем дурацким укладкам, той куче предрассудков, которые почему-то слывут у нас под видом педагогики. А разве трудно меня есть? Когда организуется жизнь 400 ребят, да еще правона-

⁴⁰³ Там само. – С. 65.

⁴⁰⁴ Там само. – С. 45.

⁴⁰⁵ Там само. – С. 68.

⁴⁰⁶ Там само. – С. 77.

⁴⁰⁷ Там само. – С. 71.

рушителей, да еще в условиях нищеты, так трудно быть просто должностным лицом, в таком случае необходимо стать живым человеком, следовательно, нужно и рисковать и ошибаться. Где в работе есть увлечение и пафос, там всегда возможны отклонения от идеально мыслимых движений.

А меня едят даже не за ошибки, а за самое дорогое, что у меня есть – за мою систему. Ее вина только в том, что она моя, что она не составлена из шаблонов. К этому должно было прийти. [...]

В то же время никто не решается утверждать, что в колонии Горького дело поставлено плохо. Вообще никакой логики во всем этом нет. [...]

Иногда мне хочется смеяться, глядя на все это ребячество, а чаще все-таки приходится прямо впадать в тоску. У нас так легко могут сломать и растоптать большое нужное дело, и никто за это не отвечает. [...]

После этого стоит ли что-нибудь делать? Ведь в таком случае гораздо спокойнее просто служить и честно получать жалованье. [...]

К вам приводят запущенного парня, который уже и ходить разучился, нужно из него сделать Человека. Я поднимаю в нем веру в себя, воспитываю в нем чувство долга перед самим собой, перед рабочим классом, перед человечеством, я говорю ему о его человеческой и рабочей чести. Оказывается, все это ересь. Нужно воспитать классовое самосознание (между нами говоря, научить трепать языком по тексту учебника политграмоты).

[...] Если меня бьют педагогическими догмами, то я бью живым коллективом 400 горьковцев, бодрых, веселых, энергичных, знающих себе цену и с прекрасной рабочей «установкой». Если этот аргумент не действителен, то значит и бороться не за что»⁴⁰⁸.

Через кілька місяців після завершення своєї горьківської епопеї 22 листопада 1928 р. в листі до письменника Макаренко так пояснює те, що сталося: «Для гибели колонии никаких серьезных причин вообще не было. Было обычное коллективное гловотяпство, в котором и виновных не сыщешь. Отдельные лица, особенно старавшиеся в травле колонии, уже успели бросить свою полезную педагогическую деятельность и даже уехали из Харькова, остальные продолжают жевать свою жвачку за письменными столами и сонно посматривать на гибель колонии – что им такое колония Горького, одной колонией меньше, одной больше»⁴⁰⁹.

⁴⁰⁸ Переписка..., С. 54–57.

⁴⁰⁹ Там само. – С. 64.

3. Архівні документи 1925–1928 рр. про роботу Харківської трудової колонії ім. М. Горького⁴¹⁰

1925 рік

1.

В Главсоцвос

**Заведующего Полтавской Трудовой колонией
им. М. Горького А. Макаренко**

Докладная записка

В опыте колонии им. М. Горького выработаны более или менее серьезные методические данные для постановки более широкого и глубокого опыта по перевоспитанию правонарушителей, сохраняющиеся пока что в накопленной сумме живых сил педагогического коллектива, заканчивающего пятый год работы почти без изменения в своем составе и поддерживаемого достаточно дисциплинированным и воодушевленным основным кадром колонистов.

Длительный и трудный процесс ремонта и обрастания всего на 40 десятинах, не поддержанный помощью почти ниоткуда, давал выход энергии колонистов. В настоящее время этот процесс почти закончен. Хозяйственные рамки становятся слишком тесными для 120 воспитанников, обладающих опытом и умением работать. Расширить их на месте нет никакой возможности.

В то же время мой личный опыт и выводы из многих размышлений над условиями и задачами советского воспитания подсказывает мне путь, который является проектом не только для колонии им. М. Горького. Мне представляется, что реализация этого проекта поможет разрешению кризиса, наблюдающегося в деле борьбы с беспризорным и его правонарушениями. Мне стороной известно, что для расширения этой борьбы в настоящее время имеются большие материальные возможности в Наркомпросе, ЦКПД и в местных бюджетах.

Перевоспитание правонарушителей разбито у нас по многочисленным учреждениям. Если прибавим к ним еще более многочисленные учреждения для беспризорного детства, то получается довольно цельная, но печальная картина. При нашей бедности на педагогические силы и при общей непригодности нашей интеллигенции к серьезной работе мы непременно должны были прийти к тому (и пришли), что средняя воспитательная работа колоний не имеет ни стиля, ни системы. Карликовые хозяйства колоний, украшенные тремя четырьмя ремесленными мастерскими, представляют прямо ужасный фон определенно мелко-буржуазного

⁴¹⁰ Тут і далі документи подаються згідно з оригіналами.

оттенка, на котором даже талантливый коллектив никакого пролетарского рисунка не добьется. Финансирование этих многочисленных колоний государственными и местными бюджетами является делом страшно неэкономным. Например для 10 колоний по 100 детей каждая нужно не меньше 100 лиц воспитательского персонала, между тем, как для одной колонии в 1.000 детей за глаза довольно 25–30 воспитателей. Экономия здесь будет не только в деньгах: гораздо легче достать 25 хороших воспитателей, чем 100. Такая же экономия должна получиться и в содержании административного и технического персонала, в содержании зданий, в отоплении, в оборудовании и т.д.

Если мы примем во внимание, что в большинстве наших колоний персонал и руководители меняются очень часто, что ведение хозяйства часто заключается просто в расходовании ассигнованных сумм, а иногда принимает вид неумелого прожектерства, то станет ясно, что наши просвещенческие центры совершают ежегодно огромный непроизводительный перерасход, не получая взамен никаких особенных эффектов в работе учреждений. Более экономный расход средств и личных сил должен быть поставлен нашей целью.

Необходимость реорганизации подсказывается и общим направлением государственной и экономической жизни советских республик.

Мелкие воспитательные предприятия должны постепенно отживать и заменяться мощными очагами воспитания, «капиталистически» организованными и основанными на экономном и точном расходовании личных и материальных сил в условиях крупного производства и сложного коммунального быта. Мелко-ремесленный или мелко-селянский тип детского хозяйства, представляющий примитивную коммуну, совершенно не то, что требуется новому пролетарскому обществу, быстрыми шагами идущему к электрификации и американскому типу производства.

Идея крупного воспитательного предприятия в нашем обществе не нова. У нас имеются почини в этой области, но они не продуманы до конца и совершенно не выдержаны, как почини педагогические. Крупные колонии с большим хозяйством у нас организованы так, что в них превалирует хозяйство, а не педагогика. Сплошь и рядом при этом самое направление хозяйственной работы производится из города в меру хозяйственных талантов и хозяйственного зуда отдельных лиц и без всякого отношения к вопросам воспитания детского коллектива. Хозяйство в таких случаях рассматривается, как источник средств для содержания воспитанников, и только.

Для того, чтобы сохранить чистоту педагогического подхода, нужно крупное хозяйство рассматривать исключительно, как условие воспитания, а хозяйственный успех, как воспитывающий импульс. В таком случае финансовое благополучие воспитательного учреждения должно пониматься не как наименьшая стоимость содержания одного воспитанника, а как наименьшая стоимость продукта, т.е. одного воспитанника, выпущенного из колонии и закончившего свое воспитание удовлетворительным образом.

Превалирование педагогических целей в организации крупного воспитательного предприятия должно принять точные формы соответствия между орудиями производства и материалом, понимая под орудиями

производства, как живые, так и материальные факторы, а под материалом исключительно детский состав. Характеристические качества продуктов собственно хозяйства, например, зерна от урожая или фабрикатов, должны рассматриваться, как качества орудий производства. В большинстве случаев, разумеется, качественная оценка хозяйственных достижений не будет противоречить оценкам педагогических достижений, но принципиально это противоречие всегда может быть мыслимо. Ряд хозяйственно-полезных условий может выражаться формулой $a+b+t+n+u$, в то время, когда ряд педагогически полезных условий может принять вид $a+b+q+d+n$.

Ясно, что за основание должен быть принят второй ряд, иначе говоря, мы отбрасываем хозяйственно-полезное условие $t + u$ и вместе него подставляем хозяйственно безразличное или даже вредное $d + q$.

В толковании этих формул нельзя говорить об убыточности предприятия, как нельзя говорить об убыточности канатной фабрики на том основании, что на ее территории мало собирается картофеля.

Огромная энергия и большое творчество должны быть заложены в дело организации чисто педагогической системы хозяйства, в дело организации специально воспитательного учреждения, хотя и в условиях хозяйства. Все детали организации должны быть рассмотрены с точки зрения преважирования педагогических целей. При этом больше всего нужно бояться предварительного суждения о средствах. Стройные системы средств, оправданные в глазах их авторов кажущимся соответствием по отношению к целям, на деле часто оказываются стоящими в положении противоречия не только с какими-либо целями, но даже просто с здравым смыслом. Необходимо делать установки только на месте в зависимости от данных условий.

Все вышеизложенное, по моему мнению, является необходимой предварительной оговоркой, которая должна предшествовать серьезному педагогическому начинанию.

Имея впереди всегда эту оговорку и руководствуясь исключительно желанием принести мои силы и опыт, а также силы и опыт, сконцентрированные в коллективе им. Горького, на пользу более широкому и правильному опыту, я предлагаю Главсоцвосу следующий проект:

1. Все перевоспитание правонарушителей для Украины или, по крайней мере, для Харьковской области сосредоточивается в одной трудовой колонии, расположенной вблизи Харькова.

2. Организация этой колонии должна принять формы крупного сельского и промышленного хозяйства. Как идеал или предел, нужно поставить колонию с несколькими тысячами детей на нескольких тысячах десятин, в ближайшие же годы она должна иметь до 1.000 десятин и детей. Современем она должна заключать в себе несколько производств фабричного типа, а еще лучше комбинат этих производств с таким расчетом, чтобы работа на них давала возможность развиваться разнообразным силам и способностям воспитанников.

3. Нет никакой необходимости сразу и капитально устремляться к указанным конечным целям. Молодой коллектив должен развиваться постепенно, но основательно. Первые годы должно посвятить организации

сельского хозяйства, как фундамента для будущего. Его доходы современем поступают на расширение работы. Весьма трудным и ответственным представляется вопрос о характере промышленности трудовой колонии, и решен он может быть только после основательного анализа всех данных.

4. Колония не должна преследовать цели ремесленной или иной специальной выучки. Ее цель должна быть узко ограничена, как и всякая серьезная деловая цель, – это только санитарно-социальная работа, перевоспитание правонарушителей. Ремесленная или иная выучка может быть только случайным привношением. Все меры должны быть направлены к тому, чтобы колония имела возможность весь свой готовый продукт отдавать обществу, чтобы немедленно принимать от него новый материал. Забота о выпускниках может принадлежать колонии, но только, как отдельно поставленная задача, не изменяющая характера основной задачи. Учреждения патронирования, профшколы, фабзавучи и рабфаки должны принимать от колонии дальнейшую работу по специальной подготовке воспитанников, с этими воспитанниками колония может находиться в связи и помогать им, но методы прямой работы над ними уже будут находиться в руках указанных учреждений.

5. Колония должна принять формы производственной коммуны с полным самоуправлением и с наибольшим формальным равенством положений воспитателей и воспитанников. В то же время коммуна эта должна отличаться железной дисциплиной и подтянутостью. Исполнительные и руководящие органы колонии должны обладать правом принуждения. Вся система самоуправления должна быть построена не по типу демократического народоправства (как это очень часто предлагается в нашей литературе), а по типу демократического централизма, с как можно более широким развитием метода уполномочий и поручений и с наименьшим употреблением действий и решений «толпового» типа.

6. Заведующий колонией должен рассматриваться, как полномочный представитель коммуны во всех случаях его действий, не расходящихся с имеющимися директивами органов самоуправления.

7. Сверх того ему должно быть предоставлено право приглашения персонала, а также увольнения сотрудников до истечения шестимесячного стажа без объяснения причин.

8. Педагогический Совет должен иметь характер научпедкома. В области установления конституционных и методичных форм он должен почитаться высшим наблюдающим органом. Ему также должно принадлежать право оценки и выпуска воспитанников, а также оценки работы воспитателей.

9. Общее направление воспитания должно руководствоваться ближайшими реальными целями, достижение которых прямо необходимо для нашей страны. Эти цели будут: дисциплинированность, работоспособность, честность, политическая сознательность. Нужно принять героические меры, чтобы удовлетвориться этим минимумом. Всякая романтика, обычная у нас, должна быть отброшена, ибо без достижения указанного минимума всякие разговоры о чем-либо ином смешны, и, напротив, достижение этого минимума открывает широкие просторы по всем направлениям.

10. Общая система воспитывающих влияний должна быть организована так, чтобы влияние живых деятелей (воспитателей) не передавалось непосредственно детям, а направлялось исключительно на создание мертвых источников влияния, организуя таким образом целостную стихию влияющего коллектива.

11. Одним из важнейших институтов механического влияния должен сделаться быт воспитательского персонала, к которому должны быть предъявлены соответствующие требования и условия при самом определении на службу. Этот быт должен характеризоваться более глубоким проникновением жизни воспитателей в общую коммунальную жизнь, сокращением частнохозяйственных явлений в среде персонала и по возможности сокращением числа семейных образований узко домашнего типа.

12. Для сообщения воспитательной работе более здоровых нравственных условий должны быть приняты следующие меры: а) присылка в колонию не только правонарушителей, но и беспризорных; б) право общего собрания колонистов или органа, его заменяющего принимать по своему усмотрению непосредственно обращающихся к нему беспризорных детей; в) право того же собрания увольнять из колонии колонистов, явно не желающих подчиняться порядку колонии; г) абсолютно деликатное обращение с термином «правонарушители», неупотребление его в названии колонии и в официальной переписке.

13. Сразу или со временем должна быть изменена система финансирования колонии. Нынешняя система сметных ассигнований по §§ и статьям годилась для старых детских общежитий и приютов и решительно противоречит нынешней системе коллективно-хозяйственного воспитания. Все суммы, ассигнуемые центром, должны полностью находиться в распоряжении органов самоуправления.

14. В связи с этим должна быть уничтожена система твердых штатов.

Если Главсоцвос найдет возможным приступить к организации предлагаемого мною опыта, я прошу доверить его мне и коллективу воспитателей и воспитанников колонии имени М. Горького. Подыскивание соответствующего имени и процесс сведения нескольких колоний в одну представляют технические трудности, разрешение которых не должно никого останавливать. Когда организуется фабрика, никого не останавливает вопрос о территории.

В своем проекте я не касался деталей. Внутренний план организации коммуны и хозяйства не нужно ощущать сейчас во всех подробностях. Я даже не надеюсь на готовые формы, имеющиеся в колонии Горького, но предпочитаю рассчитывать на воодушевление и опыт моих товарищей. Я глубоко убежден, что предлагаемая мною колония способна будет сделаться одним из интересных явлений в Советском Союзе. Важно очень, чтобы с самого начала со стороны центральных органов дело было поставлено с достаточным размахом и простором для инициативы.

[підпис А. Макаренка]

8/VIII 25

(ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 6. – Спр. 1823. – Арк. 1–4 і зв.)

2.

Протокол засідання Упрсоцвиху Наркомосу УСРР

23.9.1925 р

Брали участь: Кириченко, Солодуб, Берлін, Ганджій, Кочанів,
Котельників, Залужний, Велецька, Стасюк, Морозова.
Мостовий, Яновська, Привалова, Слаббенко.

з 23/IX – 25 р.

Слухали: про організацію центральної колонії для правопорушників
(т. Макаренко)

Ухвалили: визнати, що справа заслуговує на увагу Упрсоцвиху.

Доручити Наукпедкомові ознайомитися з педагогічною стороною проєк-
та т. Макаренка та внести корективи.

Доручити інспектурі розв'язати справи, зв'язані з матеріальною сторо-
ною здійснення проєкту.

Доручити колективу колонії розробити конкретний план переведення в
життя проєкту.

(РГАЛИ. – Ф. 332. – Оп. 4. – Ед. хр. 365)

1926 рік

3.

ХАРЬКОВ НАРКОМПРОС БЕРЛИН

ХРК ПОЛТАВЫ 2146, 40/38, 12,14, 16

ЗАПОРОЖЬЯ ЖДАТ НЕВОЗМОЖНО СОПРОТИВЛЕНИЕ БОЛЬШОЕ
ПРОСИМ ПРЕКРАТИТЬ ДЕЛО ТОЧКА ЗДЕСЬ ТЕСНО ПРОСИМ
ПОСТАВИТ ВОПРОС ПЕРЕДАЧИ НАМ КУРЯЖА ОСТАВИТ ПОМДЕТУ
СТО ПОЛТОРАСТА МЕСТ НАДЕЮС ПОМДЕТ СОГЛАСИТСЯ ВЫГОД
МНОГО СТОРОНАМ ТОЧКА БУДУ ПОНЕДЕЛЬНИК ПРАШУ
ПОДГОТОВИТ СОБОТОВИЧА, = МАКАРЕНКО.

(ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 6. – Спр. 1823. – Арк. 22)

4.

У.С.Р.Р.

**НАРОДНИЙ КОМІСАРІЯТ
ОСВІТИ**

Харків, вул. Артема, ч. 29

телефони

Кацелярія 23-81

Бюро довідок 23-87

25 березня 1926 р

№ 011969/57 6

ДО РАДИ НАРОДНИХ КОМІСАРІВ У.С.Р.Р

Доповідна записка в справі переведення ко-
лонії ім. Горького із маєтку б. Трепке Полтав-
ської округи до маєтку бувш. Курязького монасти-
ря Харківської округи.

Зміст: Наркомосвіта вважає за необхідне перевести колонію ім. Горько-
го Полтавської округи до Харківської за такими міркуваннями:

Колонія ім. Горького є установою державного значіння, утримується на
державні кошти і обслуговує всю УСРР. За п'ять років інування колонії
вдалося з'організуватися в міцний колектив вихованців та педагогів, зі влас-
ною своєрідною учбово-виховавчою ситемою і тому вона є найбільш придат-

ною установою, навколо якої можна з'осередити велику кількість підлітків-правопорушників, концентрація неповнолітніх в одній установі дасть значну економію державних коштів.

Залишити колонію ім. Горького в Полтавській окрузі (бувш. маєток Трепке) навіть і при даній кількості вихованців неможливо, бо там немає ні достатньої кількості землі (лише 37 дес.), а ні будівель, в яких можна було-б організувати нові майстерні.

Таким чином, перевод труд. колонії ім. Горького до б. Курязького монастиря, де є до 100 десятин землі, велика садиба, електрична станція й майстерні, конче потрібно.

Цей перевод дасть можливість Наркомосвіті поставити на належну височінь установу для правопорушників Всеукраїнського масштабу, що буде міцним знаряддям в справі боротьби з дитячими правопорушеннями на Україні.

На підставі вищезазначеного Наркомосвіта просить дозволити перевести колонію ім. Горького з Полтавської округи /бувш. маєтка Трепке/ до Харківської округи /б. Курязький монастир/.

В сучасний мент маєток бувш. Курязького монастиря перебуває в розпорядженні Харківського Окдодит'у. На перевод колонії Наркомосвітою вже досягнуто згоди з Харківською окрінспектурою наросвіти та Окрпромдитом.

Заст. Наркома Освіти [підпис Я.П. Ряппо]
Зав. Упрсоцвихом [підпис Кириченка]
Зав. Адм. Управлінням [підпис Лещинського]

(ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 6. – Спр. 1823. – Арк. 29, 32)

5.

У.С.Р.Р.
УПРАВЛІННЯ СПРАВАМИ
РАДИ НАРОДНИХ КОМІСАРІВ

і
ЕКОНОМ.НАРАДИ
Секретаріат
РНК і ЕКОНОМ. НАРАДИ
(по Раднаркому)
30 / III 1926
№ 6237 ус
м. Харків

До Народнього Комісаріяту
Освіти УСРР

Підтверджуючи одержання В/дповідної записки з 25 березня 1926 року № 011969/576 – в справі «Про дозвіл перевести колонію ім. Горького з маєтку б. Трепке в Полтавській окрузі до маєтку бувш. Курязького монастиря в Харківській окрузі, Секретаріят РНК і Економнаради УСРР, на підставі розпорядження Керівничого Справ РНК і Економнаради УСРР тов. БЕГА, прохає повідомити, на що згадану справу вноситься до Раднаркому УСРР; коли справу погоджено з місцевими органами, не потрібно постанови РНК УСРР.-

За Секретаря РНК УСРР [підпис]

(ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 6. – Спр. 1823. – Арк. 33)

6.

Управління справами Раднаркому
30 / III 6/р
6237 ус

Згідно зі списком шкіл і закладів Наркомосвіти, утримуваних за рахунок держбюджету, – трудова колонія ім. Горького є на Полтавщині. Цей

список затверджений Раднаркомом і тому, щоб внести якусь зміну в згаданім списку потрібна відповідна постанова Раднаркому.

Отже Наркомосвіти подав на розгляд Раднаркому справу про переведення колонії ім. Горького з Полтавської округи до Курязького монастиря Харківської округи.

Якщо у цій справі санкція Раднаркому не потрібна, Наркомосвіти просить це ствердити, щоб НКОС мав змогу погодити цю справу з Харківським Окрвиконкомом.

**ЗАСТУПНИК НАРКОМОСВІТИ
ЗАВ. АДМ. УПР.НКО:**

(ЦДАВО – Ф. 166. – Оп. 6. – Спр. 1823. – Арк. 38)

7.

У.С.Р.Р.

**Народній Комісаріят
Освіти**

8 квітня 1926 р.
ч 583.
м. Харків
вул. Артема, Ч. 29

ПОСВІДЧЕННЯ

Видано це Голові Всеукраїнської Комісії по справах неповнолітніх правопорушників при НКО тов. БЕРЛІН Р.Л. в тому, що їй доручається підписати умову між Наркомосом, Харківською Окрінспектурою Наросвіти та Харківським ОкрКомітетом Допомоги дітям в справі про перевод Полтавської Трудколонії ім. Горького до помешкання бувш. Курязьського монастиря.

Вищезазначене, а також власноручний підпис тов. БЕРЛІН Р.Л. підписами та печаткою стверджується.

Умові надається чинність після затвердження її Наркомосвітою.

ЗАСТ. НАРКОМА ОСВІТИ

[підпис Ряпо]

/ РЯППО /

ЧЛЕН КОЛЕГІЇ НКО

[підпис Бутвина]

/ БУТВІН /

ЗАВ. АДМІН. УПР. НКО

[підпис Лещинського]

/ ЛЕЩИНСЬКИЙ /

/ печатка: Народній Комісаріят Освіти /

(ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 6. – Спр. 1823. – Арк. 39)

8.

Виписка з протоколу засідання Президії Харківського окрвиконкому.

9.4.1926 р.

Протокол ч. 116/146

Засідання Президії Харківського окрвиконкому з 9-го квітня 1926 р.

СЛУХАЛИ:

1. Про реорганізацію Курязької Трудової дитячої колонії імені «7-го Листопада» з огляду на надзвичайне тяжке її становище /спр. ч.201/.

УХВАЛИЛИ:

1. Справу перенести слуханням на засідання Президії після пророблення її Окрпланом.

[підпис]

(ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 2. – Спр. 675. – Арк. 404)

9.

Виписка з протоколу засідання Президії Харківського окрвиконкому. 16.4.1926

Протокол № 120/150

Засідання Президії Харк1вського окрвиконкому
з 16-го квітня 1926 року.

Головує – тов. Канторовіч, С.І.

СЛУХАЛИ: 3. Про перевід будинку робочих підлітків з помешкання по вул. Карла Лібкнехта № 31 з м. Харкова до Вовчанська, або в Куряж та про перевід дитколонії ім. «Максима Горького» з Полтави до Куряжу.

/Окрплан – т. Машинко

спр. ч.201

вх. 12277

13518/

УХВАЛИЛИ: 3-а/ Визнати за недоцільне зробити перевід будинку робочих підлітків з м. Харкова до Вовчанська або Куряжу, де нема належних умов для його перебування.

б/ Рекомендувати Округовій комісії Допомоги Дітям не приймати цього будинку від Центральної Комісії Допомоги Дітям, а залишити його в розпорядженні останньої.

в/ Відхилити пропозицію Наркомосвіти про перевід дитячої колонії імені М.Горького з м. Полтави до Куряжу.

/т. Канторовіч і Покко залишаються при окремій думці і визнають за необхідне колонію ім. Горького перевести до Куряжу і з огляду на те, що постанову ухвалено 4-мя голосами проти 3-х, прохають справу перенести слуханням на поширене Засідання Президії/.

(ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 2. – Спр. 675. – Арк. 415)

10.

ПЕРЕВОД ПОЛТАВСКОЙ ТРУДКОЛОНИИ В КУРЯЖ

Вопрос о борьбе с детской преступностью находится в тесной связи с вопросом о беспризорности. До тех пор, пока будет существовать беспризорность, вопрос о детской преступности не будет сходиться с повестки дня для нашей общественности.

Однако, при нынешних условиях борьба с детской преступностью усложняется не только из-за наличия большого числа беспризорных, но и из-за отсутствия соответствующего кадра работников, на обязанности которых лежит воспитательная работа среди беспризорных, а особенно среди малолетних правонарушителей.

Харьков, привлекающий к себе много сотен беспризорных и являющийся одним из главных центров детской преступности, особенно сильно испытывает эту нужду в специалистах-педагогах. Окружная харьковская комиссия по делам несовершеннолетних преступников за последние три месяца пропустила 1800 подростков, совершивших крупные правонарушения. Эта масса детей нуждается в перевоспитании. Однако, отсутствие специальных заведений и работников не дает возможности поставить это дело на должную почву.

Возьмем к примеру Куряжскую детскую колонию. В ней живет много правонарушителей, однако, педагогическая работа, ведущаяся среди них, оставляет желать много лучшего.

Между тем в настоящее время назревает возможность перевода в Куряж Полтавской колонии для малолетних правонарушителей имени Максима Горького. Это опытно-показательное учреждение Наркомпроса является одним из лучших в СССР. В этой колонии работает коллектив из 35 специалистов-педагогов, единственный на Украине, имеющий большой опыт в деле воспитания детей-преступников. Наркомпрос готов перевести эту колонию в Куряж в полном составе служащих и воспитанников, со всем имуществом, принадлежащим колонии, с оборудованием т.д. Нашей окринспектуре наробраза будет представлено в колонии около 150 мест для малолетних правонарушителей. Колония останется на содержании госбюджета.

Не приходится много говорить о том большом значении, которое будет иметь эта колония для Харькова. До сих пор окрпомдету нередко приходилось обращаться в колонию имени Максима Горького с ходатайством о приеме в нее харьковских правонарушителей. На устройство там детей помдету приходится затрачивать не мало средств, но не всех детей можно устроить.

Куряжская же колония, находящаяся в чрезвычайно плохих условиях, вместе с тем поглощает большие средства. Дети не получают там того, что могли бы получить при хорошей постановке дела. Перевод Полтавской колонии несомненно оздоровит ту ненормальную атмосферу, которая наблюдается в Куряже.

Вопрос о переводе в Куряж Полтавской колонии, однако, не у всех встречает сочувствие. Высказываются опасения, что Наркомпрос через некоторое время передаст эту колонию на содержание местного бюджета, что ляжет тяжелым бременем на наш окружной бюджет. Вопрос серьезный, необходимо взвесить все данные – за и против.

Но правильно ли, на основании одних предположений о будущей политике Наркомпроса в этом деле, решать в отрицательном смысле вопрос, столь важный для правильной постановки дела борьбы с детской преступностью в Харькове.

Б.Г.

(Харьковский пролетарий. – 1926. – 17 апреля. – № 87 (596). – С. 3)

11.

У.С.Р.Р.

УПРАВЛІННЯ СПРАВАМИ
РАДИ

Народніх Комісарів

21 квітня 1926 р.
№ 6237 ус

До Народнього Комісаріату
Освіти УСРР

Повертаючи з цим Ваше листування з 25/111 б.р. № О11969/576 «про дозвіл перевести колонію імені Горького з маєтку кол. Курязького монастиря в Харківській окрузі, – Управління справами РНК і ЕН УСРР повідомляє, що ця справа, як така, не може бути розв'язана відомчим порядком і, крім того, порядком згоди між урядництвами, не належе розгляду РНК УСРР, її треба в першу чергу погодити з Харківським Окрвиконкомом і, якщо її буде погоджено, то спеціальної санкції РНК УСРР на переведення колонії не треба. Але Наркомосвіти УСРР повинен буде внести до РНК УСРР прохання про зміну місця колонії в списку шкіл і закладів Наркомосвіти УСРР, що затверджено РНК УСРР.

Додаток: Згадане.

Керівничий Справ РНК й ЕН УСРР [підпис]
За Секретяря РНК УСРР [підпис]

(ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 6. – Спр. 1823. – Арк. 41)

12.

Протокол ч. 124/154
Об'єднаного Засідання Президії Харківського Округконкому та Міської
Ради. / 23.4.1926/

Головує – тов. Гаврилін І.Д.

СЛУХАЛИ:

1. Про перевід дитячої колонії ім. Максима ГОРЬКОГО з міста Полтави до Куряжу та вивід Курязької колонії до Вовчанська.

/Окр.ІНО т. МАХНО, Окрплан т. КАНТОРОВІЧ/.

Представник Наркомосу тов. БЕРЛІНА/

/Справа ч. 201, вх. 12277, 13518/

/Прот. През. ОВК'у № 120/150, арт. 3 з 16/1У- 26 р./.

УХВАЛИЛИ:

1.а/ Погодитися з пропозицією Наркомосвіти про перевід із м. Полтави до Куряжу досвідно-показкової дитячої колонії ім. Максима ГОРЬКОГО при обов'язковій умові, що утримання цієї установи Наркомосвіти залишить, як досвідно-показкову за рахунок Державного бюджету.-

Прохати Раду Народніх Комісарів підтвердити цю Постанову.-

Визнати за необхідне, аби Наркомосвіта поширила цю колонію до 300-350 чол. після її перевіду до Куряжу з тим щоби можна було підібрати дітей із вулиць Харкова.-

б/ Доручити Наросвіти приступити до складання угоди з Наркомосвітою про порядок та умови переведу колонії.-

в/ В додаток до цього визнати за необхідне, щоби Наркомосвіта взяла на себе не тільки всі витрати по переведу й перевезу колонії ім. Горького із Полтави до Куряжу, але-ж і часткові витрати по переведу з Курязької колонії дітей, що утримуються за рахунок Поміту до м. Валки, зважаючи на те що цей перевід зв'язаний з переводом колонії з Полтави.-

(ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 2. – Спр. 675. – Арк. 439)

13.

Приложение к прот. №
Заседание Об'единенного
Президиума Горсовета
и Окрисполкома

С Т Е Н О Г Р А М М А

::::::::::::::::::::::::::::::::::::

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ:- т. ГАВРИЛИН И.Д.

Председатель: Слово для доклада о переводе детской колонии им. Горького или Полтавы в Куряж имеет т. МАХНО.

МАХНО: - Дело в том что у нас в Харьковском Округе имеется очень много правонарушителей для которых необходимо организовать специальное учреждение для малолетних правонарушителей. У нас есть в Куряже детское учреждение Помдета где находится больше половины правонарушителей. Нужно отметить что работа в правонарушительских учреждениях чрезвычайно трудная и что работу там чрезвычайно трудно наладить. И работа там налаживается чрезвычайно трудно по той простой причине, что мы не располагаем не только в Харьковском округе но и во всем Союзе достаточно подготовленным кадром педагогов. Полтавская колония им. Горького является опытно показательным учреждением Наркомпроса при чем оно известно не только по всей Украине но и по всему Союзу. Работа этого учреждения освещена достаточно полно во всей нашей современной педагогической литературе. Колония эта располагает достаточно квалифицированными работниками в частности заведывающий колонии МАКАРЕНКО представляет большую педагогическую величину, и кроме того педагоги этой колонии представляют тоже довольно большую ценность. И вот на основании всех вышеизложенных мотивов поскольку мы все равно в Харькове предполагаем расширить сеть правонарушительских учреждений, этот вопрос уже решен и выделена Президиумом ОИК'а комиссия по борьбе с беспризорностью мы предлагаем превести колонию им. Горького в Куряж вместе со всем хозяйством и педагогическим персоналом. Сейчас там в колонии находится 120 чел. при чем нужно сказать что человек 30-50 мы посылаем тужа из Харькова. Что же касается содержания, то Наркомпрос обязуется ее содержать на своем бюджете и в дальнейшем. И вот если мы это сделаем мы с'умеем в Куряже организовать правонарушительское учреждение, так примерно человек на 350 и тем самым из'ять правонарушительский элемент из всех остальных детских учреждений затем поставить работу в Куряже примерно это учреждение будет носить название показательного учреждения. Это учреждение будет находиться под непосредственным наблюдением Наркомпроса и мы с'умеем благодаря этому учреждению поставить хорошо работу во всех наших детских учреждениях. Вопрос этот обсуждался уже на президиуме и опасения были следующие что Наркомпрос сохранит за собой содержание этих 120 чел. до будущего бюджетного года а затем якобы наркомпрос его подкинет на местный бюджет. Я должен сказать что на этот счет с Наркомпросом имеется полная договоренность Наркомпрос на свое опытно показательное учреждение не бросит он сам будет соержать а затем если мы даже возьмем самое худшее что он бросить 120 чел на местный бюджет то это абсолютно не страшно. Я считаю что если у нас работа будет правильно налажена в этих учреждениях во всех учреждениях то мы с'умеем ускорить пропускную способность этих учреждений. Затем я должен сказать что эти учреждения должны самостоятельно вести работу и даже самоокупаться. Второе обстоятельство которое заставляет нас перевести детскую колонию им. Горького в Куряж это то: что работа в Куряже сотит из рук вон плохо, а мы должны расширить колонию в Куряже до 350 чел, из'ять из всех детских учреждениях правонарушительский элемент и из куряжа детей нормальных не правонарушителей таким образом мы с одной стороны подчистим наши детские учреждения что позволит нам наладить работу во всех наших детских учреждениях и с другой стороны благодаря переводу

опытно показательного учреждения с квалифицированным персоналом наладить работу в Куряже и сделать его опытно-показательным.

ОТВЕТЫ НА ВОПРОСЫ:

Куда будут посылаться дети которые сейчас находятся в Куряже.

Часть из них мы отправим в Валки, часть дадим детским домам а вместо них мы правонарушителей из других детских домов будем направлять в Куряж.

Что же касается перевода колонии им. Горького то перевод будет производиться за счет Наркомпроса и на это уже ассигнованы деньги.

Сколько будет соить перевод этих детей. Не дорого так около 2.000 р., а перевод наших детей обо-дется в 250–300 р.

Согласован ли этот вопрос с центральными учреждениями. Согласован.

Что заставляет нас перевести колонию им. Горького в Куряж. Как я уже в своем докладе сказал с одной стороны приблизить опытно-показательное учреждение ближе к г. Харькову для того чтобы опыт этих педагогов которые там работают использовать не только для Харьковского округа но и для всей Украины и с другой стороны тем самым г. Харьков обогатится выдающимися педагогами которые там работают и работу поставили действительно идеально.

На чем содержание будут находиться ребята из Колонии им. Горького. На содержании НАРКОМПРОСА.

Кто понесет расходы по сокращению работников. Работники сокращаться не будут а они будут переводиться в другие детские учреждения, и возможно что некоторый расход при переводе их будет конечно за счет тех учреждений на бюджете которого они находятся.

Кто будет производить ремонт помещения. Вопрос стоит таким образом, что на ремонт куряжской колонии Помжет израсходовал довольно солидную сумму в результате мы все таки видим, что помещение там разрушенное. И если Куряж останется в таком положении то все равно Помдету придется дать деньги на ремонт помещения. Без ремонта там детское помещения невозможно оставить.

Вот и ответы на все вопросы которые были мне заданы.

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ: Слово имеет г. КАНТОРОВИЧ.

КАНТОРОВИЧ:- Этот вопрос уже обсуждался на заседании Президиума и ввиду того что там было несколько особых мнений этот вопрос был перенсен на обсуждение об'единённого заседания. Се-яас выявилось новое обстоятельство которое я сейчас оглаше в заключение Окрплана по этому вопросу /зачитывает заключение Окрплана/ принимая во внимание все вышеизложенное согласиться с переводом колонии им. Горького в Куряж но при условии как опытно показательное учреждение оставить на бюджете Наркомпроса с тем чтобы подобрать тех правонарушителей которые находятся в г. Харькове. Я думаю что это правильная точка зрения и против нее никто возражать не будет.

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ: Слово предоставляется т.....

.....Я считаю что здесь неправильная точка зрения Наркомпроса выражающаяся в том что он сови опытно показательные учреждения собирается перебрасывать с места на место. С другой стороны если Наркомпрос с'умел создать опытно показательное учреждение в Полтаве то с'умейте создать такое же опытно показательное учреждение и здесь. Но зачем вы

будете здоровую организацию срывать с места и перевозить ее на другое место. Вы говорите что расходов будет на 2 000 но смотрите как бы они не вылились в 5.000 р. Нужно учитывать перевозку инвентаря имущества, под'емные персоналу я считаю что здесь расходы будут колоссальные. И наконец в Харькове имеется около Тысячи свлих ребят, которые валяются на улице и их нужно подобрать. Мы сплошь и рядом слышим что там то ребята стащили сумку а там еще что нибудь сделали. А мы вместо того чтобы взять этих ребят в наши детские учреждения: ' будем переводить из Полтавы где якобы налажена работа и даже полевая работа будем брать оттуда ребят и загружать ими наши детские дома. Никто не оспаривает того что в Куряже должна быть проделана большая работа для того чтобы наладить Куряжскую колонию но перевозить всю колонию из за Макаренко не целесообразно. Я считаю что если мы согласимся с этим постановлением то мы сделаем большую ошибку. Мы тех детей которых мы подберем на улице не с'умеем послать в Куряж только потому, что Наркомпрос создает новое показательное учреждение. Я считаю что к этому вопросу нам надо подойти очень осторожно. Пусть Наркомпрос поделится с нами их опытом в этом деле для того чтобы мы могли пользоваться их опытом поставить Куряж на должную ногу.

А что Наркомпрос будет делать если часть педагогов не захочет ехать в Куряж, и получится что мы будем иметь тех же неквалифицированных Харьковских работников которые не могут поставить работу как следует. Теперь есть еще одна опасность не получится ли что мы привизя работников из Полтавы здесь выбросим на улицу наших харьковских работников и заплатим им компенсацию. А это колоссальный расход. Затем нам нужно раз на всегда отказаться от манеры перебрасывать работников из одного района в другой тратя деньги на под'емные и т. д. это влетает в хорошую копейку.

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ:- Слово имеет Т. БЕРЛИН

БЕРЛИН: Товарищи когда этот вопрос обсуждался в Президиуме Исполкома он был отклонен только потому, что члены Президиума боялись, что эту колонию потом прибросят на местный бюджет таким образом, что эта колония ляжет тяжелым бременем на Исполком. Но тут нужно сказать, что Куряжская колония находится в таком состоянии что нам необходимо во чтобы то ни стало обратить на нее самое серьезное внимание и оздоровить эту колонию мы с'умеем тем что туда водем здоровый коллектив. На Местных бюджет это не ляжет тяжелым бременем потому, что Наркомпрос будет содержать это учреждение как опытно показательное учреждение. И Наркомпрос будет содержать это учреждение в соответствующем порядке.

2 это то что состояние Куряжской колонии значительно хуже чем мы ее себе представляем. Некоторые члены Исполкома говорили, что состояние Куряжской колонии не хуже чем состояние других колоний однако сейчас выяснилось что состояние Куряжской колонии значительно хуже. Не был еще достаточно освещен вопрос о количестве квалифицированного персонала. Сейчас выясняется что квалифицированного педагогического персонала по всей Украине мы имеем ограниченное количество, того персонала, который борется с преступностью и который может воспитывать правонарушителей. Теперь поскольку имеется здоровое ядро в Полтаве, а тут у нас в центральном округе в Харьковском этого персонала не имеется. Я думаю

что не будет ошибкой со стороны президиума Исполкома, который раньше отказал нам в переводе этой колонии, сейчас разрешит перевести Полтавскую колонию им. Горького в Куряж, и тем самым согласится с заключением Окрплана, которые представляется сейчас исключительно на основании новых данных с тем дополнением которые внес т. КОНТОРОВИЧ. Что те правонарушители которые находятся на территории г. Харькова будут подобраны в это учреждение, т. е. будут силами и средствами Наркомпроса изъяты из улицы

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ:- Слово имеет т. ТАРАПАТА.

ТАРАПАТА:- Я товарищи, хочу отметить, что этот перевод ляжет непосильным бременем для Помдета. Здесь нужно отметить, что когда только стал разговор о переводе тот нам Наркомпрос сразу преподнес 40.000, конечно мы отказались они нам привезут своих работников, а что мы будем делать с нашими работниками кто им должен выплачивать компенсацию конечно мы. И поэтому мы помдет не соглашаемся на перевод этого учреждения. Затем если это не ляжет бременем на Президиум то ляжет на Помдет, там нужно произвести ремонт, выплатить жалование все это требует расходов а в Помдете их нет. Кроме того мы должны дать обмундирование на 350 чел., а теперь как будто бы они пришли на уступку они говорят что Наркомпрос будет содержать только 120 чел., а остальные будут находиться на содержании Помдета. Затем я считаю, что перевод колонии им. Горького из Полтавы в Харьков не целесообразен Если Президиум найдет возможным перевести колонию в Куряж то мы возражать конечно не будем. Мы считаем, что то положение которое сейчас наблюдается в Куряже говорит за то, что мы туда сейчас бросать детей из улицы не можем.

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ:- Слово имеет т. БЕРЛИН

БЕРЛИН На прошлом заседании Президиум Исполкома отклонил предложение о переводе колонии им. Горького в Куряж только из опасения что Наркомпрос прибростит на местный бюджет это учреждение. Я должна сказать, что если бы Наробраз и хотел получить это учреждение Наркомпрос его не отдал бы все равно, как опытно показательное учреждение. Мы сейчас все учреждение янаши не опытно показательные не имеющие ударного такого характера мы передаем их на местный бюджет, но это учреждение которое носит ударный характер которое является единственным во всем союзе, мы его перебросить ни в коем случае не перебросим на местный бюджет. О каких 40000 говорит т. ТАРАПАТА я не пойму. Позвольте вам сказать что с тех пор как ведутся эти переговоры вы истратили на это учреждение больше половины того что вы должны были дать. Я считаю что если перевод не будет разрешен в положительном смысле то Куряжскую колонию можно бросить в сорный ящик. Ведь вообще говоря нельзя бросить Куряжскую колонию в том положении в каком она находится до сих пор. Я знаю что сначала тов. ТАРАПАТА соглашался с нами о переводе этой колонии им. ГОРЬКОГО, а сейчас он не соглашается, о каких 40000 он говорит я о них лично ничего не знаю. Совершенно неверно никто от Помдета этой суммы не требует. Дело в том что кроме соображений которые я раньше высказывала по этому поводу есть еще и другие соображение: вы знаете, что в Харькове находится все наши Вузы Инхоз, ИНО которые совершенно лишены возможности вести практическую работу потому, что здесь нет опытно показательного учреждения. А вы все знаете что у нас

сейчас большая нужда в работниках. Вы говорите о том, что пусть Наркомпрос организует у нас такое же учреждение без перевода, да если бы можно было бы организовать но дело в том, что у нас нет работников. А почему у нас достаточно квалифицированных работников, потому что наши слушатели ВУЗов практикуют на Куряжской колонии. Это как будто бы мелочь, но эта мелочь создает то, что у нас нет до сих пор квалифицированных работников по борьбе с правонарушительским элементом. Мы не можем предоставить нашим слушателям такие условия при которых они могли бы уиться работать. И теперь мы наблюдаем полонничество целых групп в колонию им. Горького и эти полонничества стоят конечно много денег, пожалуй даже тысячи. и этот мотив является серьезнейшим мотивом для того чтобы эту колонию перевести сюда. и мы сейчас идем навстречу прежде всего Харьковскому округу потому что если колония им. Горького будет переведена в Харьков вы будете иметь возможность направлять своих ребят. Что же касается бюджета то я думаю нам Совнарком пойдет навстречу относительно содержания еще 50 ребят.

Если же колония не будет переведена в Харьков мы будем брать ребят исключительно из маломощных районов.

Председатель: - Слово имеет т. ВОЛОШИНОВ.

ВОЛОШИНОВ: - Я новых обстоятельств не вижу. То что огласил т. КАНТОРОВИЧ нам было известно и раньше и я против перевода колонии им. Горького в Куряжскую колонию. Я считаю что тут есть и опасение того, что Наркомпрос с нового бюджетного года бросит нам это учреждение на местный бюджет и мы принуждены будем его взять. Чоже касается высших учебных заведений то мне кажется что Наркомпрос имеет в своем распоряжении достаточно материалов для того чтобы учить своих слушателей.

Несомненно что наша Куряжская колония заставляет желать много лучшего. Несомненно что это передвижение принесет пользу куряжской колонии, но когда мы через два с половиной месяца начнем составлять бюджет то мы увидим, что Наркомпрос бросит нам это учреждение на местный бюджет. Будьте покойны так оно и будет. Мы возьмем его тогда на местный бюджет как и взяли сабурову дачу Наркомздрава. Мы должны принципиально возразить против перевода сюда колонии им. Горького пусть Совнарком вынесет постановление о переводе и оговорит что эта колония должна находится на государственном бюджете.

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ: - Слово имеет т. ХОДЯКОВ.

ХОДЯКОВ: - Конечно тот опыт который мы имеем надо учесть. Я считаю что перевод колонии им. Горького в Куряжскую колонию целесообразен, и потому, что мы приобретем квалифицированных сил, которых у нас нет. Что мы тем самым приготовим в будущем хороших квалифицированных работников. Все это надо учесть. Но надо также учесть расходы которые сопряжены с этим передвижением. Я считаю что и для налаживания работы в куряжской колонии это тоже будет иметь большое значение. И главное это передвижение еще целесообразно и потому что оно даст возможность уничтожить тех правонарушителей которые ходят у нас по улицам.

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ Слово по этому вопрос имеет т. БРАНОВСКИЙ

БРАНОВСКИЙ: - Я хотел только добавить еще одно соображение ввиду того что сейчас в колонии находится 120 чел., а наша цель увеличить ее

на 350 чел. для того, чтобы из'ять определенное количество правонарушителей поэтому естественно если здесь может возникнуть сомнение ,что Совнарком постановит что 120 чел. они будт держатб на госбюджете а остальных 230 они передадут на местный бюджет. Вот как Наркомпрос возьмет ли целиком на себя содержание этой колонии или только 120 чел. Поэтому мне кажется что мы должны это оговорить и не возражать если все 350 будут взяты на госбюджет.

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ слово имеет т. ДОНЧЕНКО.

ДОНЧЕНКО: - Я считаю что фактически против перевода никто не возражал вопрос стоит только в той плоскости сегодня переводить колонию или завтра. Вот как согит вопрос. Я считаю что тут для ясности должно быть постановление ВУЦИК'а или СНК о том что это учреждение не будет подкинуто местному бюджету а если такое постановление будет то никто против перевода возражать не будет.

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ: Слово имеет т. БЕРЛИН.

БЕРЛИН: - Вопрос этот стоял уже в Совнаркоме но Совнарком решили выделить все материалы по этому вопросу и согласовать этот вопрос с Харьковским Исполкомом. Я считаю что вопрос все равно будет стоять в Совнаркоме. Я считаю что этот вопрос нужно еще проработать. СНК совершенно не знает о нашей сети. Я считаю что если мы этот вопрос поставим в Совнаркоме он будет скорее разрешен.

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ ЗАКЛЮЧИТЕЛЬНОЕ СЛОВО ИМЕЕТ Т. МАХНО.

МАХНО. Если вы говорите что мы должны бороться с детской безпризорностью и в частности с правонарушением, то без денег это невозможно сделать. Нужны специалисты которые бы поставли это дело а если Вы будете бросать на Куряж по 100.000 ріб. как это делалось до сих пор все равно никаких результатов вы не добьетесь. Я не понимаю почему здесь т. Тарапата распространяется так о бедности т.д. Если вы хотите чтобы у вас остался куряж он останется но вы на него будете тратить деньги причем из Харькова мы посылаем в колонию им. Горького человек 60 и тоже на них тратим деньги. Тут я еще раз повторяю что мы расширяем Куряжскую колонию на 350 чел. мы берем из куряжа нормальных детей и посылаем их в свои дома а оттуда правонарушителей посылаем в Куряжскую колонию. мы делаем из Куряжа правонарушительское учреждение. У нас имеется еще богодуховская детская колония в которой мы благодаря этому с'умеет поставить работу как следует. Тут т. РУНЕНКО говорил о том что опытно показательное учреждение нельзя перевозить а нужно только учесть опыт этого учреждения и перенести на другие учреждения. Тут правильно отметил т. Ходяков что нам нужны квалифицированные силы и без них мы не с'умеет оботись и правильно поставить свою работу. У нас есть сейчас квалифицированные работники которые живут в провинции и не хотят к нам ехать только потому, что мы не можем им дать помещения в которых они бы могли жить. Только из за этого они к нам не едут. Я считаю что поскольку Наркомпрос соглашается перевести к нам эту колонию мы должны ее обязательно перевести. Теперь по вопросу о сокращении. Сокращения как такового не будет. Работники будут переведены в другие учреждения у нас нехватка работников. Вы знаете что при наступлении учебного года мы взяли все то что было и педагогов мы увольнять не можем, мы будем их переводить в другие учреждения.

Я вважаю, що потрібно утвердити висновок Окрплана по цьому питанню. Тепер про Куряж. Позвольте сказати, що ми Куряж вважаємо найкращим благополучним закладом тут, де витрачені колосальні кошти і все ж потрібно визнати, що ремонт нікуди не йде. Тут є інше питання: якщо ми і зробимо ремонт, то результатів ніяких не буде, а якщо ми переведемо Колонію ім. Горького, результати будуть.

(ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 3387. – Арк. 265–273)

14.

ПРОТОКОЛ № 3
засідання Комісії, що обрана Президією Харківського ОВК'у
по боротьбі з дитячою безпритульністю.
з 24-го квітня 1926 р.

ПРИСУТНІ: – т.т. КАНТОРОВІЧ, МАХНО, МАШИНКО,
ЛЕВЧЕНКО, ГІНЗБУРГ, ДУХНО,
САБАТОВІЧ, ПОККО, ТАРАПАТА,
АРНАУТОВ, СОКОЛЯНСЬКИЙ,
МЕРКУЛОВА, БЕРЛІНА.

ГОЛОВА – т. КАНТОРОВІЧ.
СЕКРЕТАР – т. ДОВБИЩЕНКО.

Слухали:
[...]

2. Про правопорушення серед дітей, зокрема серед безпритульних, що ізоляцію дефективних дітей, та організування реформаторіуму.

Доп. Т. САБАТОВІЧ

Постановили:
[...]

2. [...] 4) Вважати за необхідне терміново перевести в колонію ім. М. Горького з Полтавської округи до Куряжу й доручити Окрінспектурі Наросвіти подати на затвердження Заст. Голови ОВК'у т. КАНТОРОВІЧА проєкт умов Інспектури Наросвіти Комісії Д.Д. та Наркомосвіти в цій справі.

Доручити Комісії Допомоги Дітям негайно почати розвантаження Куряжу від дітей, що мусять бути перевезені в Валки.

[...]

ГОЛОВА /КАНТОРОВІЧ/
СЕКРЕТАР [підпис] /М. ДОВБИЩЕНКО/

(ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1795. – Арк. 46, 46-6)

15.

ПЕРЕВОД В КУРЯЖ ПОЛТАВСКОЙ ДЕТСКОЙ КОЛОНИИ

В президиуме Окрисполкома

Воспитательная работа в наших детских учреждениях очень часто талкивается на затруднения. В этих домах, помимо нормальных детей, имеется большое количество правонарушителей, нуждающихся в особых методах воспитания. К сожалению, наличные кадры педагогов-воспитателей недостаточно знакомы с этой работой. В результате малолетние правонарушители, не поддаваясь обычному воспитанию, разлагают остальных детей.

Особенно много правонарушителей имеется в куряжской детколони. Здесь они составляют добрую половину всего детского населения. Несмотря на то, что на организацию трудовой колонии затрачены изрядные средства, колония находится далеко не в удовлетворительном состоянии и даже угрожает полным упадком.

В связи с этим встал вопрос о переводе в Куряж прекрасно оборудованной полтавской трудовой колонии им. Максима Горького. Эта колония является опытно-показательным учреждением Наркомпроса. Постановка воспитательной работы среди беспризорных налажена здесь образцово.

Квалифицированный штат педагогов этой колонии имеет большой опыт в деле воспитания малолетних правонарушителей. Их педагогическая работа дала прекрасные результаты: 80% всех воспитанников колонии являются комсомольцами. Случаи побегов из колонии чрезвычайно редки, составляя 1%.

Хозяйственное положение колонии хорошее. Она регулярно получает прибыль от своего хозяйства.

Наркомпрос считает чрезвычайно важным и необходимым перевод полтавской колонии в Куряж, так как этим достигается ряд положительных результатов.

Вопрос о переводе полтавской колонии в Куряж обсуждался на расширенном заседании президиума окрисполкома и горсовета. Президиум признал возможным перевести колонию в Куряж при условии оставления ее, как показательного учреждения, в ведении Наркомпроса и постановления Совнаркома о дальнейшем нахождении колонии на госбюджете.

Вторым необходимым условием окрисполком считает отнесение за счет Наркомпроса всех расходов по переводу колонии и по размещению детей, находящихся сейчас в Куряже, в другие детучреждения. Колония постепенно должна быть расширена для того, чтобы правонарушители, находящиеся в детдомах Харьковщины, могли быть переведены сюда.

(Харьковский пролетарий. – 1926. – 25 апреля. – № 94 (605). – С. 4.)

16.

СОГЛАШЕНИЕ

Город Харьков, Маядня 1926 года. Народный Комиссариат Просвещения Украины, именуемый далее сокращенно Наркомпрос, в лице Председателя Всеукраинской Комиссии по делам несовершеннолетних тов. Р.Л.БЕРЛИН, действующего на основании мандата выданного Народным

Комиссариатом Просвещения «...» апреля за № ..., с одной стороны, и Харьковская Окружная Инспектура Народного Просвещения, именуемая ниже сокращенно ОкрИНО, в лице Окружного Инспектора по Народному Просвещению тов. Т.Д.МАХНО и Харьковская Окружная Комиссия Помощи Детям, в лице председателя т. ТАРАПАТА С.Е. с другой стороны, согласились в следующем:

1. Окрпомдет ликвидирует детскую трудовую колонию, находящуюся в имении быв. Куряжского монастыря, в Харьковском районе, имение в тех границах в каких оно находится ко дню заключения настоящего соглашения переходит в распоряжение Наркомпроса, со всем имуществом, какое имеется в колонии, а именно: все постройки и материалы для построек, а также ремонтные материалы, живой и мертвый сельско-хозяйственный инвентарь, мебель служебная, классная, спальная и иная, оборудование мастерских, запасы одежды и белья, запасы материалов и продуктов и все вообще имущество детской колонии. Часть означенного имущества может быть вывезена Окринспектурой лишь в Валковский детский дом, согласно следующему перечню: две лошади с упряжью, один воз, одна бричка, одна водовозка, один комплект кухонной посуды и пять штук свиней. Спорные вопросы при передаче имущества разрешаются паритетной комиссией в составе представителей Помдета, Наробраза и Завед. колон. им. М. Горького.

2. Наркомпрос обязуется перевести в указанное имение Полтавскую Трудовую Колонию им. М. Горького для правонарушителей, в полном составе служащих и воспитанников со всем имуществом, принадлежащим этой Колонии, как-то: живым и мертвым инвентарем, запасами продуктов, материалов, оборудования, одежды и пр.

3. Организуемая таким образом в Куряже Колония будет именоваться Харьковской Трудовой Колонией им. М. Горького и будет представлять опытно-показательное учреждение Наркомпроса.

4. До 1 октября 1926 года Наркомпрос обязуется содержать в этой колонии не более 120 воспитанников, состоящих на госбюджете, со штатом служащих, утвержденных Совнаркомом для Колонии им. Горького.

5. Управление всей административной, хозяйственной и педагогической работой Колонии им. Горького осуществляется заведующим Колонией, ответственным перед Наркомпросом.

6. Окринспектуре предоставляется в Колонии им. М. Горького поместить кроме воспитанников, содержащихся на госбюджете, не более 150 воспитанников-правонарушителей, для содержания которых Окрпомдет обязуется до 1 октября 1926 года отпускать средства, по существующим нормам Окрпомдета, применительно к учреждениям для правонарушителей. Окрпомдет обязуется отпускать средства для содержания дополнительного штата служащих, по тем же нормам, а именно: на одного заведующего педчастью, одного агронома, на воспитателей по расчету один на 10 воспитанников, на одного электромонтера, двух инструкторов, одного повара, двух прачек, одного сторожа, одного конюха, одного врача и одного счетовода.

7. В связи с трудностями, связанными с ликвидацией Куряжской Колонии, колония им. Горького принимает временно 50 девочек, находящихся в Куряже, сверх указанного числа 150. Указанные девочки должны быть вывезены по первому требованию заведующего колонией, причем последний

должен предупредить об этом Окринаспектуру за месяц вперед. Окромдет на содержание этих девочек обязан отпустить соответствующие суммы.

8. Вознаграждение Заведующему колонией выплачивается Наркомпросом, при чем Окромдет до 1 октября 1926 года доплачивает разницу до ставки, положенной по норме Окромдета, если таковая выше.

9. Контроль над расходованием сумм, полученных на содержание принятых от ОкрИНО детей, осуществляется Окринаспектурой.

10. Окромдет обязуется выдать на организационные и ремонтные расходы по восстановлению Куряжской колонии в распоряжение Зав. колонией по специальной смете сумму в 20.000 руб., из коих две тысячи рублей выдаются немедленно после подписания договора, прочие же – равными месячными долями в течение четырех месяцев и в течение одного месяца со дня заключения данного соглашения.

11. Харьковская Трудовая Колония им. Горького и в дальнейшем комплектуется детьми сверх 120 мест Наркомпроса, согласно модуса, установленного Всеукраинской Комиссией по делам несовершеннолетних, по ордерам Харьковской Окромкомиссии по делам несовершеннолетних.

12. Передача колонии производится в следующем порядке: Окринаспектура обязуется к 15 мая 1926 года вывести из колонии всех воспитанников, сверх указанного числа 150 мальчиков и 50 девочек. Персонал частично может быть использован для организуемой колонии в Валках, а также в Колонии Горького по соглашению с заведующим колонией. Остальной же персонал увольняется и расходы по увольнению берет на себя Помдет.

13. К 1 июля 1926 года договаривающиеся стороны обязуются окончательно установить дополнительным соглашением предельное число воспитанников колонии, сверх 150 мест ОкрИНО и 120 мест Наркомпроса должны быть предоставлены ОкрИНО.

14. 150 мест должны быть заменены правонарушителями до 1 октября 1926 года по ордерам Окромкомиссии по делам несовершеннолетних правонарушителей.

15. Окринаспектура Наробраза должна не позднее 10 мая произвести пересмотр и отбор персонала Куряжской Колонии на основе предыдущих постановлений Окринаспектуры и Окромтдела Союза Работпрос, а также вышеуказанного в § 12, в чем помощь должна оказать и организация Колонии Горького.

16. С 15 мая 1926 года ответственность за состояние колонии переносится на Заведующего Колонией им. Горького, который обязан до этого срока приступить к фактической приемке колонии.

17. В случае передачи Окромдетом своей сети учреждений Окринаспектуре, все обязательства, принятые в настоящем соглашении Окромдетом переходят к Инспектуре Народного просвещения.

Настоящий договор вступает в силу по разрешении Совнаркомом вопроса о переводе колонии им. Горького из Полтавского округа в Харьковский.

Представитель Наркомпроса	[підпис]
Представитель Наробраза	[підпис]
Представитель Окромдета	[підпис]

(ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 6. – Спр. 1823. – Арк. 42 і зв.)

17.

*В Трудколонию им. Горького
Н.Ф. Остроменцкой*

Заявление

Прошу назначить меня в колонию в качестве воспитательницы. Образование – гимназия и специальн. драм. курсы. Специальность в настоящее время – клубн. работник. Стаж – 6 лет.

[підпис Н. Остроменцької]

21.V.26

(ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 6. – Т. 2. – Спр. 2974. – Арк. 3)

18.

ОКРВИКОНКОМУ

Наркомосвіта прохає дозволу Вашого на замовлення нових печатки і штампугу для колонії ім. М. Горького, переведеної із Полтави під Харків. Зразки печатки і штампугу надаються при цьому.

Заст. наркома освіти
Зам. завупрсоцвихом
Голова ВКОН

ПРИХОДЬКО
АРНАУТОВ
БЕРЛІН

(ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 6. – Т. 2. – Спр. 2971. – Арк. 2)

19.

ХАРЬКОВ НАРКОМПРОС СОЦВОС КОТЕЛЬНИКОВУ

ХАРЬКОВ ПОЛТАВЫ 1070, 16, 8, 12, 7

Отношение Ваше передано все таки приказано переехать колонию тринадцатого чдо делать

= Подгорный

(ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 6. – Т. 2. – Спр. 2971. – Арк. 5)

20.

У.С.Р.Р.

НАРОДНІЙ КОМІСАРІЯТ
ОСВІТИ

ХАРКІВСЬКА ТРУДОВА КОЛОНІЯ

Ім. М. Горького

25/VI 1926 р.

№ 294

Адреса: Песочин,
Харк. округа.

**До Всеукраїнської
Комісії по справах
неповнолітніх**

Додаючи до цього заяву тов. Н.Ф. Остроменцької прошу призначити її на 3 х-місячний стаж по роботі вчителя-вихователя колонії.

Завідуючий колонії

[підпис А. Макаренка]

(ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 6. – Т. 2. – Спр. 2974. – Арк. 2)

21.

ПРОТОКОЛ № 26

**Заседания Президиума Харьковской Окружной Комиссии Помощи
Детям.**

От 9-го Июля 1926-г.

Присутствовали: т.т. Сухарев, Попов, Высочин, Жданкин и
Триполова
с совещательным голосом: т.т. Коленко, Розов
ский, Вайнер и Меламед.

С л у ш а л и

[...]

4. Текущие дела:

[...]

е/ Просмотр невыполненных
заданий по протоколам ОКПД:

1. Т. Высочин информирует, что
за проданную листовую медь,
находившуюся в Куряже, ЦКПД
векселя выдала не Окрпомдету, а
колонии. [...]

П о с т а н о в и л и

[...]

1/ Просить ЦКПД векселя
передать Окрпомдету.

[...]

П р е с е д а т е л ь

/Сухарев/

С е к р е т а р ь

/Высочин/

(ДАХО. - Ф. Р-917. - Оп. 1. - Спр. 27. - Арк. 19-21)

22.

**ХАРКІВСЬКА ТРУДОВА КОЛОНІЯ
ім. М. ГОРЬКОГО**

*ТОВ. А.Я. ШУМСЬКОМУ
Колонія ім. М. Горького прохає
Вас почат из нами жнива -
прибути на свято "Першого снопа"
у неділю 11 липня в II годині дня
(с. Куряж)*

Завідуючий колонією

[підпис А. Макаренка]

Секретар Педагог. Ради

[підпис]

Секретар Ради Командирів

[підпис]

(ЦДАВО. - Ф. 166. - Оп. 6. - Т. 2. - Спр. 2971. - Арк. 4)

23.

Харківській Трудовій Колонії імені М. Горького

*Не маючи змоги особисто прибути на Ваше свято Першого снопа ві-
таю Ваш колектив бажаячи йому якнайкращого розвитку й успіху*
[підпис Шумського]

(ЦДАВО. - Ф. 166. - Оп. 6. - Т. 2. - Спр. 2971. - Арк. 3)

ПРОТОКОЛ № ...
Пленума Харьковской Окружной комиссии Помощи детям
от 30 июля

Присутствовали: ОКПД т. Сухарев, Высочин и Коленко.
Комонес – т. Собонович
Горсовет – т. Ильяшенко
ЦКПД – т. Евдокимов.
Исполбюро ДД, – т. Жданкин и Третьяков
Евпаториивская Деткомиссия – т. Шатунов
Бухгалтер ОКПД – т. Быковский
Инструктора – т. Войтов и Шиф.
Журавл. Райком ДД – Левандовский
Зав. складом ОКПД – т. Гончаренко
Зав. Лотто № 1 т. Серединцев
Зав. ТРП – т. Каминский
Зав. колонией им. М. Горького – [т. Макаренко]

С Л У Ш А Л И

1. Доклад т. Макаренко о работе колонии /Тезисы к докладу при сем прилагаются/

В прениях принимали участие

Т. ВЫСОЧИН

Замыслы колонии требуют больших [...] возможность усиления колонии за себе[твен...] детей, должна быть постоянная пр[...] растворить неорганизованных детей в м[ассе...]

Т. ЖДАНКИН

Куряж является образцовой колонией [...] Имеются большие достижения. отпуск средств[...] должен быть произведен. На расширение производства необходимо обра[...] мание.

Также необходимо уделить внимание на взаимоотноше[...]

Т. СОБОТОВИЧ

Во время перевода колонии из Полтавы в Киев, ряд[...] отнеслись к указанному переезду. Ряд товарищей, в том числе Тарапата, взяли на себя ответственность за всю реорганизацию.

Ответственность, данная на Президиуме ОКПД, себя оправдала.

Колонию посетили: представители прессы, РКИ, Исполбюро ДД, ОКПД. Никто не констатировал ошибок колонии. Тов. Собонович возразил против тов. Высочина о перемещении ребят.

В колонию М. Горького направляются наиболее социально разложившиеся дети. Комиссия по делам несовершеннолетних рассматривает колонию как одно из сильнейших и крепких учреждений для правонарушителей.

Превратить колонию в коллектор, изолятор или приемник – нельзя.

Необходимо принять меры к удовлетворению [...] крестьянства и колонии. Ранее существовавшие натянутые отношения с крестьянством теперь изжиты.

План развития колонии реальный. С-ое хозяйство и свои силы учитываются. 30.000 руб. сумма, необходимая для развития колонии после учения колонией своих возможностей.

Шеститысячная библиотека колонии организована собственными силами. Колонией удовлетворяется ряд текущих потребностей. Президиум ОКПД, ОИК'а и Шефкомитет перспективный план работы должны провести в жизнь.

ЕВДОКИМОВА

Проток колонистов должен быть. Необходимо из'ять из колонии переростков, организовав для них специальное общежитие в городе.

Т.ШИФ

Т.ЖДАНКИН прав, когда говорит, что не надо надеяться только на средства ОКПД. На внутренние силы колонии должно быть обращено большое внимание.

Т.ТРЕТЬЯКОВ

Так ультимативно ставить вопрос перед ОКПД о выдаче 30.000 руб. сейчас нельзя.

В области расширения производства, вопрос необходимо глубоко проработать.

Т. СУХАРЕВ

Цель постановки доклада – не выдача средств, а практическое ознакомление с колонией.

Колония является образцом хозяйственной и организационной постановки детучреждения.

Обещать колонии выдачу денег сейчас нельзя, но дать обязательство, в отношении выполнения утверждений сметы и выдачи 20.000 по договору, мы можем.

Тов.МАКАРЕНКО должен приложить все усилия для упорядочения своего хозяйства, движимое и недвижимое имущество должно быть строго учтено.

Необходимо помочь колонии в отношении закрепления посевной площади.

Наконец РКИ и Исполбюро ячеек должны взять на себя несколько стипендий по содержанию рабфаковцев.

Заключительное слово т. МАКАРЕНКО

Я благодарю за те обещания, которые даны некоторыми высказавшимися товарищами.

Все силы колонии направлены к тому, чтобы использовать внутренние возможности колонии.

Дети отказались от карманных денег, чтобы содержать за свой счет рабфаковцев. В колонии 6 лет работает постоянный коллектив воспитателей, крепко связанных между собою общей работой. 30.000 руб. нам необходимы. Если не будет денег, значит мы будем работать в чрезвычайно трудных условиях.

П О С Т А Н О В И Л И

1. а/Заслушав доклад тов. МАКАРЕНКО о работе колонии им. М.Горького Пленум Окрпомдета отмечает, что за короткий промежуток

времени колонией сделаны большие достижения в области организационной и хозяйственной постановки дела.

б/ Президиуму ОКПД полностью выполнить договорные отношения с колонией, предусмотренные соглашением до 1 октября 1926 года.

в/ Президиуму ОКПД всячески содействовать в отпуске средств колонии, необходимых для ремонта, согласно утвержденных смет.

г/ Провести инвентаризацию и оценку движимого и недвижимого имущества.

д/ Президиуму ОКПД оказывать всяческое содействие в получении необходимых для колонии кредитов.

е/ Поддерживать перед ОИК'ом ходатайства о закреплении за колонией 2.000 десятин земли.

ж/ В целях разгрузки детучреждений от переростков, строго придерживаться существующих возрастных норм.

з/ Президиуму ОКПД и Исполбюро ячеек ДД изыскать средства для дачи колонии 7 стипендий /5 ОКПД и 2 Исполбюро/.

и/ Считать необходимым оборудовать в г. Харькове общежитие для переростков.

к/ По линии ОКПД и Исполбюро ячеек ДД, оказывать всяческое содействие в размещении через Шефские комитеты переростков по предприятиям.

л/ Считать необходимым проработать вопрос о проточности детей.

м/ В связи с тем, что колония находится в стадии организационной работы, не включать в приходную часть сметы доход с урожая 26 г. и прибыль от мастерских. То и другое должно идти на поощрение колонистам.

н/ Считать необходимым поддерживать ходатайство о переводе места совершения религиозных обрядов с большого помещения в меньшее.

о/ Считать опыт работы колонии им. М. Горького заслуживающим внимания для применения в других детдомах.

[...]

П р е с е д а т е л ь / Сухарев/

С е к р е т а р ь / Коленко/

Згідно Букарева

(ДАХО. - Ф. Р-917. - Оп. 1. - Спр. 27. - Арк. 265-268)

25.

П р о т о к о л № 31 Заседания Президиума Окромдета от 5 августа 1926 года

Присутствовали: т.т. Сухарев, Жданкин, Коленко, Вайнер, Шиф, Собонович, Розовский.

Слушали

Постановили

[...]

[...]

6. Протокол 6.а/Предложить рабочей тройке, совместно с т. Пленума ОКПД Собоновичем и Макаренко, разработать календарный от 30/УИИ-26 г. план выполнения договора.

по вопросу о выполнении постановлений по докладу Зав. колонией им. М. Горького.

б/Поручить т. Соботовичу к 15/августа провести инвентаризацию и оценку имущества колонии.

в/Предложить рабочей тройке включить в смету на 26/27 год 5 стипендий /3 им.Дзержинского и 2 – им. Фрунзе/.

г/В отношении подыскания помещения под общежитие, поручить т.т. Соботовичу и Макаренко осмотреть дом «Зелёный Берег» и дать свои соображения.

д/Поручить шефскому комитету совместно с т. Макаренко разработать план размещения подростков по предприятиям.

е/Поручить т.т. Соботовичу, Вайнеру и Макаренко проработать вопрос о проточности детей.

ж/Поручить рабочей тройке учесть имеющийся урожай и предложить т.Макаренко представить свои соображения об использовании урожая для расширения колонии.

[...]

П р е с е д а т е л ь

/Сухарев/

С е к р е т а р ь

/Коленко/

Згідно Букаревої

(ДАХО. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 27. – Арк. 23–26)

26.

П Р О Т О К О Л № 36

Заседания Президиума Окрпомдета от 9-го сентября 1926-года.

Присутствовали: т.т. Сухарев, Высочин, Жданкин, Дискин и Алибаев.

С совещательным голосом т.т. Войтов, Тисленко, Бондаренко, Высочиненко, Каминский, Трегубов, Коленко и Соботович.-

Слушали

[...]

2. Заявление Шефкома над колонией им. М. Горького о предоставлении в г. Харькове помещения для общежития подростков уходящих на производства. [...]

Зам. Председателя ОКПД

/Сухарев/

С е к р е т а р ь

/Высочин/

/В е р н о: Секретарь [підпис Букаревої]

(ДАХО. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 27. – Арк. 58, 65)

Постановили

[...]

2. Запросить т.т. Соботовича и Макаренко, что ими сделано в отношении подыскания помещения под общежитие [...]

27.

ПРОТОКОЛ № 38
Заседания Президиума Окрпомдета от 23-го Сентября
1926-года.

Присутствовали: т.т.Сухарев, Высочин, Жданкин, Дискин и Тарапата.
С совещательным голосом: т.т. Коленко, Войтов, Шатунова, Макаренко, Серединцев, Алибаев, Мартынов, Трофименко, Каминский, Собонович, Рапопорт и Трегубов.

С л у ш а л и

[...]

5. О расчете с колонией им. М. Горького /расчет при сем прилагается/.

[...]

П о с т а н о в и л и

[...]

5. Расчет, представленный бухгалтерией, утвердить и выдать колонии окончательный расчет 3222 карб. 77 коп.

Что касается суммы за флаги в размере 1470 руб. и за медь-4132 р. 63 к. то первую сумму принять за счет ОКПД, в отношении меди-вопрос оставить открытым до разрешения его Окрисполкомом.

Затраченные на посев суммы, на основании постановления Пленума списать за счет ОКПД. [...]

Зам.Председателя ОКПД /Сухарев/
Секретарь /Высочин/

ОСОБОЕ МНЕНИЕ

1926-года 23/IX- На заседании Президиума Помдета принято постановление об зачете стоимости меди, уплочен. Горьковской Колонии от ликвидирован. колонии им.7-го Ноября в счет причитающихся ей платежей. по договору.

Считая это постановление не верным и не законным с точки зрения нарушения того договора который был подписан Помдетом и утвержден Президиумом ОИК'а.

СОБОТОВИЧ.

(ДАХО. - Ф. Р-917. - Оп. 1. - Спр. 27. - Арк. 71, 72, 73, 74)

28.

ПРОТОКОЛ Ч. 39

Заседания Президиума Окрпомдета от 30-го сентября 1926-года.

У.С.Р.Р.
Харківський Округовий
Виконавчий Комітет
== РАД ==
Робітн. Сел. і Червоноарм. Депутатів
ОКРУГОВА КОМІСІЯ
Допомоги Дітям

8 / X дня 1926 р.
Ч. 69
м. Харків, Ключовська вул. 21.
Тел. №

Присутствовали: т.т.Тарапата, Сухарев, Высочин, Жданкин, и Дискин.
с совещательным голосом: т.т. Коленко, Собонович, Шиф, Войтов, Мартынов, Гончаренко, Серединцев, Шатунова и Бенкис /Ахтырский Райпомдет, Волошин Дорч. УЧХ и ДД

С л у ш а л и

[...]

15. Об арендованных у ХООМП'у станках находящихся в Куряжской колонии им. Максима Горького.

[...]

36. Утверждение акта Комиссии по проверке под'отчетных и авансовых сумм.

/ акт при сем прилагается /
[...]

Зам. Председателя ОКПД

Секретарь

Верно: Секретарь

/ Сухарев /

/ Высочин /

[підпис Височина]

(ДАХО. - Ф. Р-917. - Оп. 1. - Спр. 27. - Арк. 75-76, 79)

П о с т а н о в и л и

[...]

15. Просить т. Собоновича сделать распоряжение колонии о сдаче станков ХООМП'у [...]

36. [...]

к) По 4-й группе 18000 р. 38 к списать на сомнительные долги и запросить Окрфинотдел о представленных т. Макаренко отчетах на указанную сумму. [...]

29.

ПРОТОКОЛ Ч. 28

Постанов Президії Харківського Окрвиконкому

Засідання з 8-го жовтня 1926 року м. Харків.

ПРИСУТНІ: Голова Окрвиконкому тов. ГАВРИЛІН, 1-й Заст. Голови Окрвиконкому тов. КАНТОРОВИЧ, 3-й Заст. Голови Окрвиконкому тов. ТАРАПАТА, Секретар Окрвиконкому тов. МОРОЗ, Члени Президії Окрвиконкому: - Зав. ОФВ тов. БРАНОВСЬКИЙ, Зав. Окр.ІНО тов. МАХНО, Зав. ОЗВ тов. ВОЛОШИНОВ, Зав. Окр. РСІ тов. ПОККО.

[...]

ГОЛОВУЄ - тов. ГАВРИЛІН І.Д. і СЕКРЕТАР - тов. МОРОЗ І.Т.
тов. КАНТОРОВИЧ С.І.

Слухали:

[...]

18. Прохання Окрінспектури Наросвіти про відкриття тимчасових кредитів Дитколонії ім. М. Горького з розрахунку на 350 дітей

/ Доп. Секретар - т. МОРОЗ /.
/ Справа ч. 9.2.2. вст. 234 /.

[...]

Ухвалили:

[...]

18. Доручити Окрфінвідділові вирахувати кредити для дитколонії ім. М. Горького на 350 дітей, замість Вовчанського Дитбудинку на 250 дітей, якого передано на утримання до Округової Комісії Допомоги Дітям / прот. № 26, п. 22 /.-

[...]

Оригінал підписано:

ГОЛОВА ХАРКІВСЬКОГО ОКРВИКОНКОМУ

СЕКРЕТАР ОКРВИКОНКОМУ

ЗГІДНО: ЗАВ. ПРОТ. ЧАСТ. ОВК'у

/ ОВСЮКІВ /

/ ГАВРИЛІН /

/ МОРОЗ /

[підпис]

(ДАХО. - Ф. Р-845. - Оп. 2. - Спр. 454. - Арк. 7, 9 зв.)

30.

ПРОТОКОЛ 2/41
Засідання Президиума Окромдета
от 14-го Октября 1926 – года.

Присутствовали: т. Сухарев, Высочин. Жданкин, и Триполова. – с правом Советательного голоса т.т. Коленко, Шиф, Серединцев, Мартынов, Трегубов.

Слушали

[...]

7. О выдаче колонии им. М.Горького 14 комплектов обмундирования для детей, уходящих в ФЗУ и на производства.

Зам. Председателя ОКПД
Секретарь

Постановили

[...]

7. Выдать при условии предоставления справки о том, в каких квартирах будут проживать дети и наличие гарантии о принятии из Зиловского реформаториума 14 воспитанников, на место уходящих в ФЗУ и на производства.

/Сухарев/
/Высочин/

(ДАХО. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 27. Арк. 82 – 83, 85)

31.

У.С.Р.Р.
Н.К.Ф.
ХАРКІВСЬКИЙ
Округовий Виконавчий
КОМІТЕТ
Ради Робітничих,
Червоноармійських
і
Селянських Депутатів
Фінансовий Відділ

У.С.С.Р.
Н.К.Ф.
ХАРЬКОВСКИЙ
Округной Исполнительный
КОМИТЕТ
Совета Рабочих,
Красноармейских
и
Крестьянских Депутатов
Финансовый Отдел

Терміново

До Секретаріату Окрвиконкому

Копія до Інспектури
Наросвіти
на № 347

19 X дня 1926
об / 3389

За постановою Президії Окрвиконкому від 28 травня ц.р. /протокол № 2 п. 95/ було затверджено працю комісії по розробленню заходів, що до боротьби з безпритульністю, та встановлено мережи дитустанов по округі /протокол комісії № 2 від 16 травня ц.р./ Зазначеною комісією крім того було ухвалено розформувати: 1/ Карачівський дитбудинок на 100 вихованців, 2/ Дитколонію в Липовій Році № 6 на 80 вихованців та 3/ Люботинську дитколонію на 90 вихованців [...]

Поруч з тим необхідно звернути увагу на те, що вартість утримання вихованців, що прийнято на місцевий бюджет до Трудколонії ім. М. Горького від КДД, значно більша по зрівненню з вартістю утримання вихованців переданого до КДД Вовчанського дитбудинку, а саме: по кошторисам минулого року вартість одного вихованця у Вовчанському будинку порівнювалась 210 карб. на рік, а в трудколонії ім. Жовтневої революції /рівнознач-

но з колонією М. Горького / 342 карб., цебто на 132 крб. більше. [...]

Завокрфінвідділом [підпис Брановського]
Зав. П/Відд. Місц. Фінансів [підпис]

(ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1016. – Арк. 25, 25 зв., 26)

32.

До Президіума Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету

*Загальних зборів колонистів
Трудколонії ім. М. Горького
в Куряжі*

Посеред нашого двору стоїть бувша монастирська церква. По неділям і по де-яким буденним дням в цій церкві служиться, співає на всю колонію хор і пахтить ладан. Иноді до церкви привозять мерців, а по святаям частенько в двір колонії влітають на тройках та на конях свадьби, майже завжди п'яні: де хто тут же біля церкви п'є самогон, кричить і співає, а наші хлопці стоять навкруги і дивляться.

Між хлопцями і церковниками не може бути ладу: у нас завжди єсть новенькі, а єсть і характери невитримані. Буває хто і вступить в суперечку, почне доводити, що бога нема. А другий не без гріха залізе на дзвинницю, почне дзвонити, або наб'є кирпичу в церковний замок. Від цього виникають сварки і псується відношення між нами і селянами.

Инакше і бути не може, бо ота церква займає увесь двір і хлопц[ям] після роботи ні пограти, ні побігати ніде: стоїть та церква усім на дорозі – кине хто м'яча, то він і летить у церковне вікно, то вже тепер у нас заборонено грати у футбол. Нас же всіх 350 і нам трудно так повернутися, щоб ту церкву не зачипити.

Дякуючи тій церкві ми не хозяєва в своїм дворі, через двір ходє хто хоче, а спитати не можна.

Таке становище виникає з того, що двом-трьом десяткам старих баб обов'язково треба молитись як раз у цій церкві, а не в иншій. Наша колонія предлагала відремонтувати добру кам'яну церкву під горою біля колонії, як[а] зовсім кріпка і здатна для двох трьох сот людей, але віруючи рішуче відмовились від такої нашої послуги.

Мы всі звертаємось до Президії ВУЦВК з клопотанням щоб оту церкву, що стоїть в нашому дворі було зачинено а потім і зовсім розібрано, бо колонія, зробила великі витрати на ремонти, побудувала нові будинки, збирається сидіти тут довго і зовсім важко нам жити рядом з церквою і неприємно.

Предсідатель
Загальних зборів [підпис А. С. Макаренка]
Секретар [підпис С. О. Калабаліна]

(ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 2. – Спр. 893. – Арк. 37–37 зв.)

33.

У.С.Р.Р. Н.К.О.	У.С.С.Р. Н.К.О.
Харківська Губерніяльна ІНСПЕКТУРА Народної Освіти	Харьковская Губернская ИНСПЕКТУРА Народн. Образования

ДО ПРЕЗИДІЇ
ОКРВИКОНКОМУ

22 / X дня 1926 р.
ч 689

м. ХАРКІВ, буд. Г.В.К. Тел. Ч 21-37

Окрінспектура Наросвіти при цьому надсилає клопотання Колонії ім. Гірко-го про зачинення б. монастирської церкви, що в межах колонії і вважає що відремонтування зазначеної в клопотанні кам'яної церкви, релігійні потреби населення цілком би були задоволені, чому з свого боку просить клопотання колонії задоволити.

ОКРІНСПЕКТОР НАРОСВІТИ / ПОМОКРІНСПЕКТОРА ПО СОЦВИХУ СЕКРЕТАР	[підпис Махна] [підпис] [підпис]
---	--

(ДАХО. - Ф. Р-845. - Оп. 2. - Спр. 893. - Арк. 34)

34.

ПРОТОКОЛ № 4/43

Засідання Президіума Окрпромдета от 28-го Октября 1926-года.

Присутствовали: т.т. Тарапата, Сухарев, Высочин, Дискин, и Триполова
С совещательным голосом т.т. Коленко, Каминский, Приходин, Сурженко, Трегубов, Ярхо, Алибаев Быковский и Розовский.

С л у ш а л и

П о с т а н о в и л и

[...]
10. О выдаче под'емных работ-никам колонии им. М. Горького в размере 1346 руб.
/отношение Наркомпроса от 6/X-26-г. за № 56948/.-
[...]

[...]
10. В выдаче денег отказать, ввиду того, что Окрпромдет не принимал никакого участия в переводе колонии, а также колония не находилась и не находится введении ОКПД.- [...]

Зам. Председателя ОКПД	/Сухарев/
С е к р е т а р ь	/Высочин/
В е р н о: Тех. Секретарь	/Коленко/

(ДАХО. - Ф. Р-917. - Оп. 1. - Спр. 27. - Арк. 92, 93, 96)

35.

КОПИЯ

Чтобы принять в Колонию им. Горького 100 д. необходимо:

Единовременно.

а/Ремонт нижнего этажа дома № 1 (спальни).....13 000-

б/Уплата ОКР. ПД недоплаченных колонии денег по майскому договору для окончания свинарни и уплата задолженности.....7 432-
 в/ Организация производственных столярной и переплётной мастерской и мельницы, чтобы дать работу 100 детям (2000+7000+3000).....
12 000-
 г/ Дооборудование спален, клубов, школ, кухни и расходы по первому обмундированию 100 детей..... 8 500-
 Итого единовременно.....40.932 руб.
 Сумма эта должна быть внесена сразу на текущий счет Колонии
УСЛОВИЕ 1-ое

Смета на 26 / 27 год.

Смета должна быть установлена не по Окрпомдету, а по Окрисполкому, чтобы колония жила не на двухбюджетах, а на одномУСЛОВИЕ 2-ое
 При этом по всем статьям, кроме отопления и капитального ремонта, к сметам ассигнования должно быть прибавлено $\frac{1000}{350}$, т.е.29%

Особое примечание 1-е в виду

того что за отсутствием квартир персонал не может быть увеличен, считающаяся в размере 29 % дополнительная зарплата должна быть по поставлению Окрисполкома выдана наличному персоналу, как уплата за особую напряженность труда.....УСЛОВИЕ 3-е

Особое примечание II-е

Как опытно-показательное учреждение НКП, Колония не может удовлетвориться ассигнованием по учебной часити 3-р. в год на человека, тем более при прибавке 100 детей должна быть удовлетворена смета по учебной части, представленная колонией в сумме 17 000 руб. с прибавкой 29%...
УСЛОВИЕ 4-е

Об этом должно быть специальное постановление ОКРИК'а.

Только при наличии указанных 4-х условий может быть увеличено население колонии до 100 детей.

П.п Зав. Колонией М.Горького МАКАРЕНКО
 С подлинником верно [підпис]
 Верно:
 М.п.
 30/X – 26 г.

(ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 6. – Т. 2. – Спр. 2975. – Арк. 3)

36.

ПРОТОКОЛ № 5/44

Засідання Президії Окрподітям м. Харкова від 4-го Листопада 1926-р.

ПРИСУТНІ: т.т. Тарапата, Сухарів, Височін, Дискін, Розовський, Мілявська Алібаів,
 від підприємств:
 т.т. Зав. кіно-Модерн т. Трегубів, Зав. Казино-т. Тісленко, Зав. Кр.Р.П.-т. Камінський,
 Інструктор Харк. Рай.КДД – т. Сурженко, Зав.

Лото ч. 1 Серединців, Бухгалтер- Биковський.
Інструктор- ОКДД- Шіф.

Голова – т. Тарапата

Секретар – т. Височін

С л у х а л и

У х в а л и л и

[...]

[...]

12. Листівка Харк. Трудколонії
ім. М. Горького ч. 652 від 26/Х- з
проханням видати 8 стипендій студен-
там Рабфаківцям:

12. Затвердити вісім стипендій з 1-
го жовтня ц/р. нижчезазначеним то-
варишам:

Мед.Інституту-т.т.Шев"якову
Шириявському
і Чернявському.

1/ Шев"якову М.
2/ Шириявському О.
3/ Чернявському І.
4/ Попову М.О.
5/ Ішукіну П.Д.
6/ Веселову Л.В.
7/ Мухіноі С.А.
8/ Назаруку І.М.

Сільгосп- т.т. Попову
Х.Т.І.- т.т. Ішукіну
Веселову
Мухіноі
і Назаруку

[...]

[...]

Голова ОКДД / Сухарів/

Секретар / Височін/

З ориг. згідно: Секретар Діловод [підпис]

(ДАХО. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 27. – Арк. 98, 100, 102)

37.

ДО Н.К.В.С.

Харківський Окрадмінвідділ при цьому надсилає відношення Куряжанської
Трудколонії ім. М. Горького та відношення Харк. Окрнаросвіти ч. 686, що кло-
почиться про зачинення був. Куряж. монастиря – на Ваше розпорядження.

Нач. Адмінвідділу ОКРВК'у
Зав. Відд. Культів
Секретар

(ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 2. – Спр. 893. – Арк. 35)

38.

ДО ХАРКІВСЬКОГО ОКРАДМІНВІДДІЛУ.

на ч. 2533 з 11/ХІ-26 р.

У.С.С.Р.

НАРОДНЫЙ
Комиссариат Внутренних
ДЕЛ

Адмін. відділ
18/ХІ дня 1926 г.
№ 30766/203
Гор. Харків

Повертаючи при цьому заяву уповноважених за-
гальних зборів членів трудколонії імені Максима
Горького в Куряжи, що клопочуться про закриття
кол. монастирської місцевої церкви, НКВС прийма-
ючи до уваги, що зазначена церква обслуговує релі-
гійні потреби досить численної по кількості релігій-
ної громади й що будинок зазначеної церкви для
функціональних потреб колонії не необхідний, про-
понує Вам повідомити подавців заяви, що він не ба-
чить підстав для задоволення їх клопотання.

16/ХІ-26 р.

НАЧ АДМІНВІДДІЛУ [підпис] / Невський/
ЗАВ П/Від Культів [підпис] / Дубінін/

(ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 2. – Спр. 893. – Арк. 36)

39.

Протокол № 7/46
Засідання Президії Харківської Округової Комісії Допитям
від 18 листопада 1926 р.

ПРИСУТНІ: т.т. Сухарів, Височін, Розовський,
Дискін, правління Т-ва "ДД" т. Мовшович, Гл.
Бухгалтер т.Биковський, Зав. Отраднян.
Дитбудинком - т. Димченко, Зав. Пересечанськ.
Дитбуд. т.Стаярін, Зав. Лото №1 тов.
Серединців, Зав. Лото №2 т. Жданкін, Зав. кіно-
Модерном - т. Трегубов, Зав. Казіно т. Тісленко,
Мартинов, Зав.Т.В. - т. Камінський, Міськради -
Алібабаїв, Техник - т. Здоровенко, Інструктор
РККД т. Суджено.

Голова - т.Сухарів

Секретар - т. Височін.

С Л У Х А Л И

У Х В А Л И Л И

[...]

[...]

29.Листівка
Харк. Трудколонії
ім.Горького №701
від 12/ХІ про не
акуратну виплату
належних по
умові коштів, а та-
кож про відмову
ОКДД виплатити
решту.

29.Довести до відому ОВК, що за термін, коли
колонія знаходилася на утриманні ОКДД було звер-
нута особлива увага проті останніх дитбудинків. Ок-
ремо утримання 200 дітей, відпущено було 20.000
карб., згідно з умовою, щотижня виїзжав представ-
ник ОКДД для встановлення хиб, і всебічно допома-
гав в роботі колонії. Незалежно від умови встановле-
но 8 стипендії робітфіківцям – кол. вихованцям дит-
колонії, що до меді така належала ОКДД і не була
передана до Куряжської РКДД.

Зазначити що Завідув. колонією перевищив владу
продавши цю мідь без дозвілу й відому ОКДД.

Щодо видачі ковдри, то тов. Тарапата від імені
Президії не обіцяв і не міг обіцяти, з огляду на те,
що на м'який інвентар колонії відпускалися кошти,
ковдри були видани і в рахунок кошторису, згідно з
проханням т. Макаренка за листівкою 298 від від
25/УІ – 26 – р. Через що заява т. Макаренко не від-
повідає дійсности.

Г О Л О В А /Сухарів/

С Е К Р Е Т А Р /Височін/

З оригіналом згідно: Діловод [підпис]

(ДАХО. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 27. – Арк. 107, 112, 115)

40.

ДО ОКР. НАР. ОСВІТИ.-
На Ч. 686

Харківський Окр. Адмінвідділ повідомляє, що розглянувши Ваше відно-
шення з заявою труд колонії імені М. Горького про зачиненн Преображенської
церкви в с. Куряже, пояснює оскільки ця рел. громада зазначеної церкви е

значно численна по кількості та обслуговує досить численні рел. потреби віруючих с. Куряжа, щож торкається до другої церкви зачиненої в Вашому відношенні то вона не може задоволити рел. потреб рел. громади.

А тому опираючись на вищезазначене Харківський Окрадмінвідділ задоволити клопотання Труд. Колонії с. Куряжа не може. Про це Вам необхідно повідомити подовцям заяви.-

Нач. Адмінвідділу /Гінзбург/
Зав. Відділення Культів /Катунін/
Секретар /Зборовський/

(ДАХО. - Ф. Р-845. - Оп. 2. - Спр. 893. - Арк. 33)

41.

У.С.Р.Р.

Харківський Округовий

Виконавчий Комітет

== РАД ==

Робіт. Сел. і Червоноарм. Депутатів

ОКРУГОВА КОМІСІЯ

Допомоги Дітям

7 / XII дня 1926 р.

Ч. 1002

м. Харків, Ключковська вул. 21.

Тел. №

ГОЛОВА - т. Сухарів

С Л У Х А Л И

[...]

5. Заява т. Макаренко, Зав. Труд. колонією ім. М. Горького з проханням допомогти коштами.

[...]

Orig. підп.

ПРОТОКОЛ № 9/48 **Засідання Президії Харківської Окркомісії** **Допдітям**

від 2- Грудня 1926-р.

ПРИСУТНІ: т.т. Сухарів, Височін, Алібаїв, Розовський, Штань, Жданкін, Триполова, Тісленко, Здоровенко, Биковський, Камінський, Суботін, Мовшович, Войтів, Серединців, Діскін, Зав. Колектором - т. Кара-Куркчі, Трегубів, Волошін.

СЕКРЕТАР - т. ВИСОЧІН

У Х В А Л И Л И

[...]

5. Повідомити ОВК'а, що по цьому питанню ОКДД надіслана вичерпуючий відповідь, а також що ОКДД немає коштів для видачі Труд. колонії майже в позику в зв'язку з підбором безпритульних.

Доручити т. Сухареву доповісти про це питання особисто т. Канторовичу.- [...]

Г О Л О В А /Сухарів/
С Е К Р Е Т А Р /Височін/

(ДАХО. - Ф. Р-917. - Оп. 1. - Спр. 27. - Арк. 123, 127, 129)

42.

Президіум ОкрВиконкому
Трійці Канторовича

ДОКЛАДОВА ЗАПИСКА

Копії: до Адмінвідділу, Прокуратури та ВКОН'у.

ІНСПЕКТОРУ ОКРНАРОСВІТИ.

Уважаю за потрібне знова, в третій раз, довести до Вашого відому про стан сіті Комнеп'у. [...]

Вважаєм стан з нашою сіттю надзвичайно серйозним вимагаючими при-
няття негайних строкових заходів.

У Змієвському Реформаторіумі зараз 270 чол., замість 150 чол., діти
живуть дуже скупчено, в антисанітарних умовах. Ніякої педагогічної робо-
ти з неповнолітніми в уснуючих умовах провадитися не можно.

Установа угрожає стати істочником зарази та інфекції. [...]

МОЖЛИВО ТАКІ ЗАХОДИ:

[...]

II. Визначені вище заходи, розвантажування Змієвського реформаторіу-
ма, не дадуть нам вільних місць в колоніях. Потрібно строкова поширення
сіті на 50 чол., для чого вважаю доцільним видати Колонії ім. МАКСИМА
ГОРЬКОГО», яка має вільне приміщення на ремонт – 13.000 кар [...].

ГОЛОВА КОМІСІЇ
верно / секретар /

[підпис Яновського (?)]
[підпис]

(ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1082. – Арк. 19, 20)

43.

Протокол ч. 28
ЗАСІДАННЯ БЮРО КОМ. ФРАКЦІЇ ХАРКІВСЬКОГО ОКРВИКОНКОМУ
з 17 грудня 1926 р.

Гаврилін, Канторович, Мороз, Покко, Брановський, Волошинов,
Махно, Лабаторін, Кубасов, Марченко, Іванов (ДПУ), Танцура, Топорін,
Аверін, Макагон, Гінзбург, Шаров, Гуцало, Саратіков, Машинко, Гуревіч,
Духно, Сердюков (ОРПС), Бабич (ОКНС).

Гол. Гаврилін.

[Слухали]

[Ухвалили]

[...]

[...]

Б. По Окрінспек-
турі НАРОСВІТИ

1) Про сохранен-
ня на біжучий рік то-
річних норм наванта-
ження вихователя ди-
тустанови.

[...]

1) Встановити навантаження на 1 вихователя
з розрахунку:

у нормальному дитбудинку 1:15

у лішайному та трахоматозному 1:12

працколонія ім. Горького 1:10

Крім інструкторів майстерень та Зав. виробни-
чих частин

[...]

ГОЛОВА / ГАВРИЛІН /
СЕКРЕТАР / МОРОЗ /
Згідно [підпис]

ас

27 / XII-26 р.

10 пр.

(ДАХО. – Ф. Р-1179. – Оп. 19. – Спр. 12. – Арк. 26, 38, 42)

44.

У.С.Р.Р.

ХАРКІВСЬКИЙ ОКРВИКОНКОМ
Секретаріят Президії
Харків, Радянський майдан Телеф. 36–22
Колонії ім. Горького

Ч. 48–42

27 / XII 1926 р.

До кого Окр Арбітражн. Комісії
При цьому надсилається **витяг із протокола Засідань Президії ОВК'у**
від 14 грудня 1926 р. Ч. 48 для на вирішення
х) Додаток: листув. на 7-ми аркушах

СЛУХАЛИ:	Ухвалили:
42. Про взаємні розрахунки за мідь між Округовою Комісією Допомоги Дітям та Колонією ім. Горького. / Секретар- т. МОРОЗ /. Справа ч. <u>30062</u> У-15 XXIII-5, XI-3 кі 27 / XII-26 р. 3 пр.	42. Справу про мідь передати на вирішення Округовій Арбітражній Комісії
Окр. Арбітражн. Комісії	

(ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1082. – Арк. 10)

1927 рік

45.

ПРОТОКОЛ ч. 52
ПОСТАНОВ ПРЕЗИДІЇ ХАРКІВСЬКОГО ОКРУЖНОГО
ВИКОНАВЧОГО КОМІТЕТУ РАД РОБІТНИЧИХ, СЕЛЯНСЬКИХ
ТА ЧЕРВОНОАРМІЙСЬКИХ ДЕПУТАТІВ

Х І С К Л И К А Н Н Я

Засідання з 3-го січня 1927 р.

м. Харків

Ранкове Засідання

ПРИСУТНІ:

1-й Заст. Голови Окрвиконкому т. КАНТОРОВИЧ, 3-й Заст. Голови Окрвиконкому т. ТАРАПАТА, Секретар Окрвиконкому т. МОРОЗ, Член Президії Окрвиконкому – Зав. Окр. ІНО т. МАХНО, Зав. ОКМГ т. ЛАБАТОРІН.

З правом дорадчого голосу: [...]

Головує – тов. КАНТОРОВИЧ С.І. Секретар – тов. МОРОЗ І.Т.

Слухали:

Ухвалили:

[...]

35. Прохання Окрінспектури Наросвіти про додатковий відпуск Трудколонії ім. М. Горького 17.919 крб. на учбову частину.

/Секр. т. Мороз/

Спр. ч. 18027

X - 5

XI - 3

Оригінал підписали:

ЗАСТ. ГОЛОВИ ХАРКІВСЬКОГО ОКРУГОВОГО

ВИКОНАВЧОГО КОМІТЕТУ

СЕКРЕТАР ХАРКІВСЬКОГО ОКРУГОВОГО

ВИКОНАВЧОГО КОМІТЕТУ

ЗГІДНО: ЗАВ. ПРОТ. ЧАСТ. ОВК'у

/ОВСЮКІВ/

[...]

35. Відмовити за відсутністю вільних коштів.

/КАНТОРОВІЧ/

/МОРОЗ/

[підпис]

(ДАХО. - Ф. Р-845. - Оп. 2. - Спр. 454. - Арк. 328, 332)

46.

У.С.Р.Р.

Харківський Округовий

Виконавчий Комітет

== РАД ==

Робітн. Сел. і Червоносарм. Депутатів

ОКРУГОВА КОМІСІЯ

Допомоги Дітям

13 / I дня 1927 р.

Ч. 1534

м. Харків, Клочковська вул. 21.

Тел. №

ПРОТОКОЛ Ч. 13

Засідання Комісії по підбору безпритульних в м. Харкові

від 12-го Січня 1927 року

ПРИСУТНІ: т. Сухарів, Височин, Розовський, Кара-Куркчі, Галченко, Євдокімова, Нежданів, від Опікунської Ради Окрсоцзабезу т. Терещук

Головує – т. Сухарів

Секретар – т. Височін.

СЛУХАЛИ

УХВАЛИЛИ

[...]

9. Про розвантаження Змійовського реформаторіуму /т. Галченко./

Змійовський реформаторіум перевантажений, розвантажити його не мається можливости. Інші Дитустанови теж завантажені, а тому Комонеп не має змоги вміщати неповнолітніх правопоруштілів до будь яких дитустанов за відсутністю місць.

Голова

Секретар

[підпис]

/Сухарів/

/Височін/

[...]

9. Вважати за необхідне терміново розвантажити Змійовський реформаторіум, на що просити Президію ОКДД зворушити клопотання перед Президією Окрвиконкому про відпуск коштів на поширення колонії ім. М. Горького на 100 місць, а також – на видачу прожиточного мінімуму на підлітків які вибувають з колоній правопоруштілів.

(ДАХО. - Ф. Р-845. - Оп. 3. - Спр. 1082. - Арк. 16, 17)

47.

До прот. № 46 п. 456 1/II-27 р.

**ВИСНОВОК ФІНАНСОВО-БЮДЖЕТОВОЇ СЕКЦІЇ
ХАРКІВСЬКОГО ОКРПЛАНУ
що до відчиту про роботу О.К.Д.Д. за 1925/26 р.**

[...]

15. Відмітити, що ОКДД видавалася дотація: установам ОІНО – 21.242 карб. 73 коп., установам Окрздорова – 12.747 карб., районам – 2122 карб. 83 коп., Зміївському реформаторіуму – 21.560 карб. 80 коп., колонії М. Горького – 21.470 карб., для роб. Ю.П. – Окрбюро – 2400 карб. [...]

Згідно: Секретар Секцій Окрплану /ТЕСЛЕНКО/

(ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1082. – Арк. 43, 44)

48.

У.С.Р.Р.

Нарком Освіти

Харківська

Губернська комісія

== по ==

Справах неповнолітніх

11 – V 1927 р.

Ч 1274

Вул. Жовтневої Революції

Ч 36. т. 765

До ВКОН'у

Згідно розпорядження Голови Комісії при цьому надсилається до Вас Доповідна Записка до Президії ВЦВК'у. Прохання підтримати це питання

Секретар [підпис]

(ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 6. – Т. 2. – Спр. 2975. – Арк. 5)

49.

ДО ПРЕЗИДІЇ ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ВИКОНАВЧОГО КОМІТЕТУ
Харківського окрвиконкому

ДОПОВІДНА ЗАПИСКА

За останні роки зріст дитячих правопорушень що разу збільшується й захоплює навіть дітей не тільки безпритульних, але й тих, що мають родину й забезпечені з матеріального стану. Комонепові доводиться забирати таких дітей під свій догляд аби їх врятувати й тим запобігти дальшого розпаду сім'ї. Так за II квартал у 192[...] р. через Комонеп пройшло в цих справах 347 дітей – з них :

З сім'ї – 215, нез'ясовано – 100, сиріт 35.

Дітей робітників – 122, селян – 160 інших – 65.

Отже, випадки правопорушень здебільшого трапляються з родин робітників та селян.

Що до дітей безпритульних то досвід роботи доводить що головна маса дітей на 80–90 % складається з дітей глибоко соціально занедбаних. Значна частина з них бувала вже в нормальних дит. установах від одного до одинадцяти разів, друга частина не була ще зовсім у дит. установах і має стаж безпритульності по 6–7 років і серед цих дітей найбільш розвинути різні правопорушення. Ці діти вимагають до себе особливого підходу й від-

повідних методів виховання. Таких дітей не можна відряджати до установ нормального типу, навіть в тому разі коли він ще не ввійманий на правопорушенні, для цих дітей необхідно мати спеціально пристосовані дитячі установи цеб-то колонії для неповнолітніх правопорушників.

За минулий 1925–1926 рік, через Комонеп пройшло 2500 справ, пере-січно на одну справу припадає по 3 дитини, таким чином протягом тільки одного року через Комісію по справах неповнолітніх пройшло до 7500 дітей і не менш як третина цих дітей, (що видно з попереднього) вимагає переховання в установах відповідного типу.

За три останні роки сітка установ Комонеп'у зросла удвічі. Досвід роботи цих установ дав гарні наслідки й довів, що добре підібраний, одно-цільний колектив відкриває безмежні можливості до перевиховання цих ніби то непоправних дітей. Але тільки незначна частина дітей, які цього потребують, може бути вміщена до установ для неповнолітніх правопорушників, а останні залишаються в оточенні що їх розкладає далі.

Це пояснюється тим що Колонії Комісії перевантажені остільки що не можуть вміщати нових неповнолітніх, і така змога утворюється тільки за рахунок втечі дітей з колектору – первісної установи Комонеп'у мають таку завантаженість:

№	Назва.	Штатних.	Фактично було.	Фактично було на 1-IV-27р.
1.	Зміївський Рефор.	150	270	200
2.	Колонія ім. Жовтн. Революції	205	228	175
3.	Колонія ім. М.Горького	350	353	353
4.	Колектор	48	53	44
	Разом	753	904	772

Єдина реальна перспектива деякого розвантаження цих колоній – це випуск переростків в осени. Цей захід може дати майже 150 місць. Але 50 з цих місць вже тепер треба призначити для Зміївського Півреформаторіуму, що перевантажений неприпустимо. Отже, по цих установах Комонеп матиме фактично лише тільки 100 місць і це в той час коли натовп безпритульних до м. Харкова збільшується а з цим збільшується звичайно зріст правопорушників. Таким чином в той час, як підбір нормальних дітей переводиться планово з задовольняючими наслідками (за перше півріччя підібрано та вміщено до дитбудинків 1086 чол.) вилучення безпритульних правопорушників гальмується через те, що дит. установи Комонеп'у перевантажені й за відсутністю місць по дит. установах Комонеп'у, такий не може зробити будь чого реального в цій справі.

Таке становище диктує необхідність збільшити кількість місць в установах Комонеп'у, а найдоцільнішим засобом до цього буде поширення найміцнішої Колонії тоб-то Колонії ім. М. Горького на 100 місць.

З приводу вищезазначеного Харківський Окр. Виконком вважає за необхідне:

1. Перевести часткове розвантаження дит. будинків Комонеп'у шляхом

відпуску дотації на видачу прожиточного мінімуму на підлітків, які вибувають у Колонії правопорушників що потребує дотації 41040.

2. Для вилучення безпритульних підлітків праволонців вулиць м. Харкова й поширення Колонії ім. М. Горького потрібно дотація 60.763 кр.

На зазначені міровживання потрібно загально сумою 101.803 кар., яку Окрвиконком просить видати дотацію з Всеукраїнського фонду ім. т. ЛЕНІНА, поза як з бюджету Окрвиконкому не можна виділити, а бюджет Окр. Комісії Допдітям не має таких призначень і знаходиться в скрутному стані.

До цього додається кошторис потрібних витрат 101.803 карб. з пояснюючою запискою Зав. Колонією М.Горького – т. МАКАРЕНКО.

Додаток: Вищезгадане.

Голова ОКРВИКОНКОМ'у

СЕКРЕТАР ОВК'у

[підпис]

(ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 6. – Т. 2. – Спр. 2975. – Арк. 6–6 зв.)

50.

У.С.С.Р.
Наркомпрос

Харьковская
Губернская комиссия
== по ==
Делам несовершеннолетних

19/V 1927 року

Ч. 1406

Вул. Жовтневої Революції

Ч. 36

Тел. 766

Д О В К О Н ' у

Згідно розпорядження голови Комісії при цьому надсилається До Вас в додаток до відношення 1274 від 11/У, додатковий кошторис та докладова записка завідувача Колонії ім. М. Горького

СЕКРЕТАР

[підпис]

(ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 6. – Т. 2. – Спр. 2975. – Арк. 1)

51.

ДОДАТКОВИЙ КОШТОРИС

ХАРКІВСЬКОЇ ОКРУГОВОЇ КОМІСІЇ ДОПОМОГИ ДІТЯМ

.....
Передбачається перевести часткове розвантаження дитбудинків, підляглих до Комонес'у, від підлітків і передати їх до кістарів, хомпу та фабзауч.

Предлагаймо передати 456 чолов. на перший час потрібна їм підтримка на протязі 6 місяців, рахуючи по 15 карб. у місяць на одного підлітка, що складатиме $456 * 15 * 6 = 41040$. –

41040.

Предбачається вилучити з вул. міста Харків підлітків праволонців у кількості 100 чолов. а/ На утримання їх потрібні кошти в розрахунку 340 карб. на рік на одного чоловіка.

Рахуючи утримання їх почати з 1-го Березня ч.р. що складатиме: $340 : 12 * 7 * 100 =$

19831

6/ Крім цього потрібно, згідно умови зав. Колонії ім. М. Горького тов. МАКАРЕНКО (до цього додається) одноразове, 1/ на будівляння нижнього поверху будинку №1.

13.000-

2/ улаштування виробничих майстерень.

12000-

3/улаштування помешкань.	8.500	
4/Улаштування свинарні.	<u>7432-</u>	<u>60763</u>
Разом Крб.		101803

Сто одну тисячу вісімсот три карбованця

ГОЛОВА ОКРДОПДИТУ
ГОЛОВ. БУХГАЛТЕР

(ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 6. – Т. 2. – Спр. 2975. – Арк. 2)

52.

ДО ВУЦВК'у
ЦЕНТРАЛЬНА КОМІСІЯ ДОПОМОГИ ДІТЯМ
Копія – ДО ХАРКІВСЬКОГО ОКРВИКОНКОМУ

Про відпуск коштів
на поширення колонії
ім. Горького

Харківський Окрвиконком піднімає клопотання перед ВУЦВК'ом про необхідність відпуску 101.803 крб. на поширення колонії ім. Горького.

Беручи до уваги, що 1/ кількість правопорушників за останні часи зростає, а дитустанови комісії перевантажені, через що Харківській комісії доводиться багато правопорушників залишати на вулиці, 2/ Харків є центр, куди збираються безпритульні зі всіх округ України, а також з РСФРР, 3/ колонія ім. Горького часто обслуговує і ті комісії в справах неповнолітніх інших округ, що не мають своїх установ для правопорушників; 4/ колонія ім. Горького є зразкова установа яка зможе найдоцільніше використати ці гроші, – НКО підтримує клопотання Харківського Окрвиконкому й просить відпустити колонії ім. Горького 101.803 карб.

Заст. Наркома Освіти	Приходько
В.О.Зав. Упрсоцвихом	Арнаутов
Голова ВКОН	Берлін

(ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 6. – Т. 2. – Спр. 2975. – Арк. 4)

53.

Копія с копий

А К Т

Обследования 1-й Трудовой колонии им. М. Горького

Мы члены Горсовета т. Фрейман, Сергеев, Топоркова и Потапенко произвели обследование 13–14 июня колонии им. Горького. Колония находится на окружном бюджете и под ведомом Нарообраза. Средства отпускает Окрисполком в размере 97000 руб. в год, на одного воспитанника приходится в размере 350 руб. в год – 31 коп. в день. В колонии 351 воспитанник, из них: мальчиков – 298, девушек – 53.

По национальному положению: – украинцев – 183, евреев – 14, бел. – 2, немцев – 1, русских – 137. поляков – 10, татар – 2.

Возрастной состав: главным образом преобладает 15, 16, 17, 18 лет. Несколько человек 11, 12, 13, 9 – лет.

Колония обслуживается следующим штатом: Педагогов 19, Инструкторов 9, хозяйственников – 13.

Имеются следующие мастерские:

1. Швейная – 13 человек, оборудование удовлетворительное, 9 машин, мастерская обслуживает свою колонию.

2. Сапожная мастерская оборудована удовлетворительно, работают 16 человек для себя.

3. Столярная – 38 человек обучаются и берут заказы, сейчас делают 5000 ящиков и 1000 стульев для пчеловод, хорошо оборудована.

4. Кузня – 6 человек выполняют все необходимое для колонии.

5. Пекарня – 6 человек совершенно самостоятельно выпекающие хлеб для себя, остальные же работают в поле, на огороде, учатся в школах ФЗУ, и несколько на фабрике.

В колонии своя прачешная, электростанция, водокачка.

В хозяйственном отношении поставлена довольно хорошо, имеют 50 десятин под полем и огородом, 2 трактора и разные необходимые сельскохозяйственные орудия. Строится новый свинарник для 100 свиней, 14 лошадей, 6 коров /одна дойная/ 40 овец, и 40 гусей и т.д.

Ребята сами работают в свинарне, конюшне, в поле.

Санитарное состояние колонии – вполне удовлетворительное. Столовая чистая, светлая, спальни чистые, особенно у девушек, постели каждую неделю проветриваются. Двор чистый, в цветочных клумбах. Есть баня где зимой купаются, теперь же в прудах. Белье меняется два раза в месяц, полотенце на 3–4 человека, наволоч 1 смена, большая скученность в спальнях, спать по 2 человека: Все некоторые помещения нуждаются в ремонте и побелке. Чистотой ведаёт комендантский отряд их воспитанников.

Здоровье колонистов: Состояние здоровья удовлетворительно, медицинский осмотр проводит врач. Сложных заболеваний не наблюдается, как венерические и другие. Заболевают чесоткой главным образом вновь прибывающие ребята, изолятора нет, а есть 2 комнаты для больных и аптечка: Больничку обслуживает врач и фельдшер. Заболеваемость у ребят: ушей, зубов, малярия, большая необходимость в зубоврачебном кабинете – принимаются меры по борьбе с малярией как нефтевание прудов, ребята все загоровшие, правда худые, есть туберкулезные но не с открытым процессом.

Питание неудовлетворительное, ребята получают 2 раза в день чай с хлебом и обед из 2-х блюд, первое с мясом, а второе каша с маслом, хлеба достаточно, для них этого недостаточно, потому что все время проводят на воздухе и на поле. Можно отметить также и по словам Заведующего, что на улучшение питания сейчас нет никаких возможностей потому, что все приходы которые получает колония идут на строительство свинарника и на оборудование мастерских, но к осени можно ожидать улучшение, так как соберут продукты с огорода и с поля.

Самоуправление: Главным руководящим органом самоуправления – совет командиров – 25 человек, куда также входит Заведующий и воспитатель. Все ребята разбиты на отряды которыми ведают командиры. Они распределяют работу, руководят внутренней жизнью колонии. Накануне каждого дня читается приказ, на общие сборы колонии, где распределяется работа по ней.

Дисциплина хорошая, все на военную структуру но уж слишком ребята как то сами мало могут проявлять свою инициативу. Командиров назначают, везде всех назначают, выборность отсутствует. Больших преступни-

ков со стороны ребят незамечается, бывают кражи но очень редко и то принимаются меры.

Меры воздействия следующие: имеется товарищеский суд куда входит 4 воспитанника и один воспитатель, также оставляют без праздников или выговор в приказе. За малые провинности или невыполнение работ ставят под винтовку.

По колонии каждый день дежурят 4 человека ответственных за жизнь колонии, воспитатель, два мальчика и девочка. Сторожевой отряд есть ребята дежурят по ночам.

Школа охватывает всю колонию, за исключением ребят которым не подают школа организован Ликбез. В школе 6 групп, большая тяга у ребят на Рабфаке, в ФЗУ. Есть и умственно остальные ребята. Которые несколько раз учились в ликбезе, а толку мало. В общем ребята есть очень развитые и способные как например есть любители художества и др.

Взаимоотношения ребят друг с другом и педагогами. Ребята довольно дружные, лозунг «все за одного и один за всех». Недавно на деревне убили одного воспитанника и ребята грозят мщением за это. Между педагогами установились хорошие отношения. Правда есть отдельные моменты недоблуживания.

Взаимоотношения парней и девушек: – Из разговоров с воспитателями, заведующего и отдельными воспитанниками можно было выявить довольно здоровые отношения. В поле девочки наравне с мальчиками работают, также несут дежурство. Злостных явлений и искажений, этого вопроса не замечалось.

Утечка бывает, главным образом те ребята которые недавно прибывают и немогут, не хотят учиться согласится с правилами колонии. Нужно также отметить, что много ребят в дороге в колонию убегают бывали случаи что бумагу о присылке ребят присылают, а ребят нет. В среднем из присылаемых ребят 35% убегают, убежало за 26, 27 – год 60 человек.

Клубная работа. В колонии имеется клуб, который нужно привести в порядок, побелить. Клубной работы как кружковой здесь нет. Отсутствуют всякие кружки. Тут ребята как то по определенному назначению работают. Определенные лица играют на сцене /специалисты/ художники 4 человека, духовой оркестр имеется, а чтобы ребята сами проявляли инициативу, организовывали кружки, этого не существует.

Политвоспитание – Имеется комсомольская ячейка 112- человек всего актива насчитывается 40–35 человек. Комсомольцев в Совете командиров 80%, было 2 отряда пионеров, но их распустили считая организацию нецелесообразным. На всю колонию 1 член партии – заведующая швейной мастерской, парторганизатора нет, из среды комсомольцев есть ребята партийного возраста, но нет возможности вступить в партию ибо отсутствует рекомендация.

Политвоспитатель – воспитанник Колонии – комсомолец. Чувствуется отсутствие партийного руководства, – в колонии. Были отпущены средства для военнострелкового кружка, инструктора назначили, но тот все растягивает присылку оборудования и тормозит работу, кружок ставит целью военизацию ребят, особенно отдельной политической работы не ведется в ячейке наравне со всей колонией.

Выводы по обследованию колонии им. М. Горького.

При обследовании колонии комиссия Горсовета нашла следующие недо-

четы: 1. Общее состояние колонии удовлетворительное но на ряду с этим отмечает следующие недостатки:

а/ считает ненормальны явлением нахождение церкви во дворе колонии, несмотря на то, что неоднократно ставился вопрос как перед Исполкомом так и ВУЦИК'ом но все безрезультатно. В этом же дворе имеется другая церковь и колония берется ее отремонтировать, учитывая что переход церкви ничего не нарушит, только колония освободится от нея. Ходатайствовать перед Президиумом Горсовета чтобы он поставил вопрос в надлежащих дистанциях.

б/ В колонии большая скученность. В спальнях где живут мальчики кровати стоят вплотную друг к другу, спят по 2 человека, что недопустимо.* Полотенец недостаточно на 3-4 человека в целях гигиены недопустимое явление - требуется немедленное расформирование спальни у девочек также наблюдается. Запросить Окрисполком имеются ли средства для достройки помещения уже начатого.

в/ Пища слабая, недостаточная, требуется увеличить за счет тех приходов, которые в данный момент идут на постройки. Комиссия считает ненормальным такое замещение.

г/ Строго следить за присылаемыми детьми, чтобы они были подвергнуты медицинскому осмотру и карантину.

д/ Администрации колонии произвести ремонт спальных помещений, клуба, столовой, школы и больницы.

е/ При больнице изолятор оборудовать, как следует отделив мальчиков от девочек по отдельным комнатам.

ж/ Ходатайствовать перед Окраздравом об обслуживании колонии зубным врачом, поскольку много таковых заболеваний.

з/ Запросить комиссию по делам несовершеннолетних какие меры принимаются по утечке в дороге. Произвести нефтевание прудов, предохранение от малярии.

2. Комиссия считает, что метод назначения самоуправления неправилен, что это совершенно убивает инициативу ребят и их самостоятельность.

а/ отсутствие кружковой работы неразвивает у ребят самостоятельности и они не могут приложить свою энергию по определенному руслу.

б, в дальнейшем постараться поставить эту работу в клубе.

3. Комиссия считает недостаточное партруководство, и что нужно договориться с соответствующими организациями поэтому вопросу.

4. В дальнейшем при наборе инструкторов или воспитателей старатся подбирать и партийный состав.

5. Комиссия считает ненормальным явлением нелада с деревней в дальнейшем наладить взаимоотношения.**

6. Стенгазету реорганизовать в одну общеколонистскую газету и поставить вопрос о даче руководства по работе стенкоров.

На обследование потрачено 2 дня и 4 часа, ве время присутствовали 2 человека, а следующие два в тот же день уехали.

Проработали все сообща.

Члены комиссии /подписи/

Верно /подпись/

В е р н о : [підпис]

(ДАХО. ф. Р-408. - Оп. 4. - Спр. 171. - Арк. 13-15 з зв.)

54.

У. С. Р. Р.

====
Всеукраїнський
Центр. Виконавч. Комітет

====
**Центральна комісія
допомоги дітям**

====
28 червня 1927 р.

№ 1078

м. Харків

Телеграфна адреса: Харків
ЦК допомідт. Телеф. —23 —34.

Допомога дітям — пам'ятник Леніну

ДО НАРКОМОСВІТИ

На В/№32 883
Справа №

На В/ клопотання про відпуск Харк. Окрвиконкому на поширення колонії ім. Горького 101.803 карб., ЦКДД вважає за не можливе відпустити ці кошти тому, що по нашому плану спеціальних асигновань на такі потреби не передбачено. —

ВІДП. СЕКРЕТАР ЦКДД [підпис Кулика] /Кулик/
ЗАВ КАНЦ. [підпис Бирюченка] /Бирюченко/

(ЦДАВО. — Ф. 166. — Оп. 6. — Т. 2. — Спр. 2975. — Арк. 7)

55.

МАНДАТ

У. С. Р. Р.

Н. К. О.

ХАРКІВСЬКИЙ
ОКРВИКОНКОМ

Округова Інспектура
Наросвіти

6 / VII дня 1927 р.

№ 9150

Адреса: Радянський майдан будинок
Окр. Виконкому Телеф. № 16-76

Виданий тов. *Макаренкові* в тім, що Окрінспектурою Наросвіти йому разом з т. *Довгополюком* доручено скласти план раціоналізації мережи дитустанов інтернатного типу округи, а тому Вони уповноважуються ознайомитися з роботою цих установ і їм надається право:

1. Знайомитися з господарством та бухгалтерськими книгами.
2. Ознайомлюватися з персоналом і дитячим колективом, збирати загальні зібрання і окремі наради.
3. Вивчати розподіл праці і внутрішній устрій в установі.
4. Взагалі вивчати життя дитустанови в усіх його галузях.

Всі завідателі і робітники дитустанов повинні допомогти товаришам виконати доручене їм діло.

Заст Окрінспектор наросвіти *І. Ореценко*
Секретар *Липовий*

(РГАЛИ. — Ф. 332. — Оп. 4. — Ед. хр. 367)

56.

И. Тр.!

Прошу внести в протокол През.[идиума] постановление о назначении т. Макаренко Завед.[ующим] всеми без исключ.[ения] детскими домами. Предложит т. Макаренко через ОНО срочно представить свои соображ.[ения] насчёт реорганизации детск.[их] учрежд.[ений] и тех мероприятий, которые необходимо провести для улучшения их состояния. Все что необходимо занести в протокол сегодня же, а то мы потеряем и Макаренко. Хватит нянчиться!

С. Канторович

8.7.27

(ДАХО. — Ф. Р-845. — Оп. 3. — Спр. 1016. — Арк. 4-4 зв.)

57.

Завідуючий колонією

ПОСВІДЧЕННЯ

Завідуючий колонією

У. С. Р. Р.
Н. К. О.

ХАРКІВСЬКИЙ
ОКРВИКОНКОМ
Округова Інспектура
Наросвіти

9 / VII дня 1927 р.

№ 8066

Адреса: Радянський майдан будинок
Окр. Виконкому Телеф. № 16-76

Округна Інспектура Наросвіти доручає завід. Харк. колонії ім. М. Горького т. МАКАРЕНКУ А.С. ознайомитися з постановкою сільсько-господарчої і організаційної роботи Радгоспів Харк. Округи для поглиблення постановки сільського господарства в дитячих установах Окр. ІНО прохає адміністрацію Радгоспів допомагати т. МАКАРЕНКО в справі ознайомлення.

ОКРІНСП. НАРОСВІТИ [підпис А.Миколюка]
СЕКРЕТАР [підпис Ліпового]

(РГАЛІ. - Ф. 332. - Оп. 4. - Ед. хр. 367)

58.

У.С.Р.Р.
ХАРКІВСЬКИЙ ОКРВИКОНКОМ
Секретаріят Президії
Харків, Радянський майдан Телеф. 36-22

Ч. 24

13/VII 1927

До кого **О.Ф.В. ОІНО й т. Макаренка - Зав
Колонії ім
Горького**

від 11/VII 1927

Ч. 24. для ...

СЛУХАЛИ:	УХВАЛИЛИ:
21 Призначення на інспектора всіх дитячих будинків ОІНО /Доп. Секр. ОВК'у т. Мороз/ Справа 26012 I - 2,4	21 Завідателя Колонією ім. «ГОРЬКОГО» тов. МАКАРЕНКА залучити до штату Округової Інспектури наросвіти й призначити на інспектора всіх без винятку дитячих будинків. Запропонувати тов. МАКАРЕНКОВУ терміново подати, через Окріно до Президії ОВК'у свої пропозиції, що до реорганізації дитячих установ та про ті заходи, що їх треба провести за для поліпшення їх стану.

Згідно: Зав. Прот. Част. ОВК'у [підпис]

(ДАХО. - Ф. Р-845. - Оп. 3. - Спр. 1016. - Арк. 2)

59.

СЕКРЕТАР
Округового Виконавчого Комітету Рад Робітничих та Червоноармійських Депутатів Харківщини
м. Харків, Радянський майдан.

№ 371814

«26» Липня 1927 р.

ШАНОВНИЙ ТОВАРИШУ МАКАРЕНКО

Надсилаючи разом з цим листування ВУЦВК'у щодо прийому до дит-

будинку сестри учня «Школи Печатного Дела» гр. ЛЮСІНОЇ, прохаю прийняти її до Куряжської Колонії.

Про наслідки цього листа прохання повідомити. –

У нее чрезвычайно тяжелое положение прошу все сделать что возможно

СЕКРЕТАР ХАРКІВСЬКОГО ОКРУЖНОГО
ВИКОНАВЧОГО КОМІТЕТУ /МОРОЗ/.-

к.і.

«Харків-Друк». 2-а Держдрук. Зам. №4058, т.-50х100

(ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1017. – Арк. 38)

60.

ЗАСТУПНИК ГОЛОВИ
Округового Виконавчого Комітету Рад Робітничих, Селянських та Червоноармійських Депутатів Харківщини
м. Харків, Радянський майдан.

№...

«...» 192... р.

Тов Морозу

Прошу поставить сегодня на обсуждение Президиума ОИК вопрос о тов Макаренко

С. Канторович

«Харків-Друк». 2-а Держдрук. Зам. №4058, т.-50х100

(ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1017. – Арк. 8)

61.

У.С.Р.Р.
ХАРКІВСЬКИЙ ОКРВИКОНКОМ
Секретаріат Президії
Харків, Радянський майдан Телефон. 36–22

Ч. 29

28/VII 1927 р.

До кого *ОІНО та Макаренко Колонія ім Горького*

При цьому надсилається **витяг із протоколу засідань Президії ОВК'у** від 27/VII 1927 р. Ч. 29. для ...

СЛУХАЛИ:	УХВАЛИЛИ:
Про невиконання Окрнаросвітою Постанови Президії ОВК'у за 11/VII-27 р., прот. № 24 § 21 що до призначення тов. МАКАРЕНКА Інспектором усіх дитячих установ Округу. (Доп. тов. КАНТОРОВИЧ). <u>Спр. ч. 26012</u> 1–4	Категорично запропонувати ОКРІНО негайно-ж покласти на тов. МАКАРЕНКО управління всіма дитмістечками й колоніями. Запропонувати Зав. ОІНО тов. МИКОЛЮКУ доповісти в найближчому засіданні Президії ОВК'у про план управління дитмістечками й заходи до впорядкування їх стану.

Оригінал за відповідними підписами

Згідно: Зав. Прот. Част. ОВК'у [підпис Овсюкова]

(ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1017. – Арк. 9)

У. С. Р. Р.

Харківський Округовий

Виконавчий Комітет

== РАД ==

Робін. Сел. і Червоноарм. Депутатів

ОКРУГОВА КОМІСІЯ

Допомоги Дітям

22 / VII дня 1927 р.

Ч. 4665

м. Харків, Ключовська вул. 21.
Тел. №**ПРОТОКОЛ Ч. 44/83**
Засідання Президії Окркомісії Допомоги
Дітям з 11 Серпня 1927 р.Присутніми були: т.т. СУХАРЕВ, ЗАЙЧИК,
ВИСОЧИН, РОЗОВСКИЙ /Окрно/,
КОЛЕНКО /Правління Т-ва «ДД»/,
КАЗАК /ОВК/, ФІШ - /Окрно/,
САЛЬКО /Комонеп/, МАКАРЕНКО
/Колонія ім. М.Горького/, ГРИЦЮК
/Ржавецька колонія/.

Порядок денний:

Доповідь про наслідки обслідування Ржавецької колонії /т. Зайчик/
[...]

С л у х а л и:	У х в а л и л и:
1. Доповідь про наслідки обслідування Ржавецької Колонії /т. Зайчик/. Акт обслідування прикладається до оригіналу.	1. Для практичних висновків з наслідків обслідування Ржавецької колонії виділити комісію в складі т.т. Зайчик, Фіш і Грицока. Висновки слід подати до наступного засідання.

ВИСЛОВЛЮВАЛИСЬ:

[...]

Тов. Макаренко:

Ржавецька колонія являє з себе найбільш міцне місце. Роботу колонії можна раціоналізувати, пересунувши в де-які місця дітей. З виробництво можливо лише налагодити пошивочну майстерню та шевську та збудувати двір для птахів. Колонія, маючи 300 дітей, буде великою й міцною.

Тов. Сухарев:

В майстернях дитбудинків навчали через те що потрібно було охопити як найбільше дітей, майже всіх вихованців, але це позитивних наслідків не дає. Краще було навчати меншу частину дітей, але давати їм повну кваліфікацію, ніж навчати всіх дітей, а потім перенавчати їх у кустарів. [...]

[...]

Тов. Салько:

[...] Що ж до дачі кваліфікації дітям, то на мою думку, серйозного фаху дітям до 16 років дати не можна. Кращий засіб підготовки дітей дасть можливість орієнтуватися в усіх галузях виробничого та господарчого життя країни /досвід роботи колонії ім. М. Горького/. [...]

Тов. Макаренко:

У нас є 6000 дітей. На рік ми повинні випускати 2000 дітей. При дитбудинках діти освіти одержати не можуть, не дивлячись на величезне бажання дітей. Діти майже на 100% незадоволені, не рахуючи 4-х підлітків, що їх послано на Робфак. Як що ми будемо давати кваліфікацію лише 20 підліткам, як це говорив т. Сухарев, то що скажуть останні діти. Нам потрібний підліток, пристосований до логіки роботи машини, пристосований до всіх галузів роботи, що міг би орієнтуватися в тому, що його оточує.

[...]

Прикінцеве слово т. Зайчик.
[...] Універсалів у нас немає й не буде /заперечення думці т. Макаренка/. [...]

Г о л о в а /СУХАРЕВ/
Секретар /КОЛЕНКО/.

Згідно: [підпис]

(ДАХО. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 43. – Арк. 163–164, 166)

63.

У. С. Р. Р.

ХАРКІВСЬКА МІСЬКА
РАДА

Робітничих та Червоноармійськ.
ПРЕДСТАВНИКІВ

СЕКРЕТАРІАТ.

.....192.....р.

Ч.

Харків, пл. Тевелева, 17.

Ч. Ч. телеф.: Секрет. Президії 18-07
Заст. 18-47
Загальна Канц. 18-09

До Президії Міськради

При цьому надсилається для.....
.....

Витяг з протоколу Ч. 10

засідання През. СЕКЦІЇ НАРОСВІТИ Міськради від 11/VIII-27 року.-

С Л У Х А Л И:	У Х В А Л И Л И:
Затвердження акту комісії по обслідуванню Колонії ім. Горь- кого.-	1. Акт затвердити.- І просити През. Міськради заслухати доповідь про стан колектора.-

Згідно: Секретар Секції Наросвіти [підпис]
МР.-

(ДАХО. – Ф. Р-408. – Оп. 4. – Спр. 171. – Арк. 11)

64.

Протокол № 8-а
Засідання Пленуму КОМИССИИ СОЦВОСА Харківської
Міської Ради Робітничих та Червоноармійських Депутатів

«12» августа 1927 року

Були присутні:

1. Члени секції ...
2. Виборці не члени Ради (всього) ...

Голова т. МОМОТ

Секретар т. БАЛЫШ

Порядок денний:

1. Доклад школы глухонемых.
2. Доклад группы Помдета.
3. Текущие дела.

О Б Г О В О Р Ю В А Л И:	У Х В А Л И Л И:
<p>Ввиду неявки докладчика по первому вопросу, приступлено ко второму вопросу.</p> <p>1. Докладчик тов. ФРЕЙМАН, согласно регламента за 30 минут остановилась на главных моментах, которые удалось подметить при обследовании кустарей, имеющих на обучении подростков из групп беспризорных [...]</p> <p>Относительно колоний, выяснилось, что в Куряже, в колонии им. Максима Горького работа поставлена, относительно благополучно. Организационный момент выполнен при участии самих же подростков.</p> <p>К недочетам можно отнести: улучшить питание в смысле калорийности, улучшить положение педперсонала, а также повысить квалификацию таковых. Имеющуюся в открытом виде на территории Монастырскую церковь следовало бы закрыть, а для нужд населения религиозно-настроенных отвести, т.е. открыть в другом участке б. монастыря церковь.</p> <p>[...]</p> <p>ПРЕДСЕДАТЕЛЬ С е к р е т а р ь</p>	

(ДАХО. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 44. – Арк. 22–22 зв.)

65.

ПРОЕКТ РЕЗОЛЮЦИИ

ПО ДОКЛАДУ ГРУППЫ ПОМДЕТА/Комиссия в составе: Фрейман, Бронникова, Алексейченко, Комаровская и от Инспектуры Нарообразы /.-

Заслушав доклад о работе группы Помдета по обследованию детдомов, участия в месячнике по борьбе с беспризорностью, Пленум Соцвоса считает:

1. Группа за все это время провела большую работу.

2. В процессе своей работы приходилось сталкиваться со следующими моментами:

1. На ряду с хорошей постановкой детдомов, /Куряжская колония/ приходилось наблюдать много дефектов в работе других детучреждений.

2. Педагогический персонал не всегда соответствует своему назначению, что отражается на работе.

3. Не по прямому назначению используются средства в смысле питания /Куряж/. [...]

10. Самоуправления не всегда отвечают своему назначению /преобладает не выборность, а назначенчество – Куряж, Кол./.

[...]

Отмечая все эти моменты Пленум Соцвоса считает:

[...]

8. [...] В Куряжской колонии им. Горького командиров не выбирают, а назначают, роль выборности отсутствует. [...]

(ДАХО. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 44. – Арк. 20 і зв.)

У. С. Р. Р.

Харківський Округовий

Виконавчий Комітет

== РАД ==

Робітн. Сел. і Червоноарм. Депутатів

ОКРУГОВА КОМІСІЯ

Допомоги Дітям

/ VIII для 1927 р.

Ч. 4765

м. Харків, Ключковська вул. 21.
Тел. №**ПРОТОКОЛ № 45/84**
Засідання Президії Харківської Округо-
місії Допітійям з 18-го серпня
1927-року.Присутні: т.т. Сухарів, Зайчик, Ви-
сочин, Розовський,
Макаренко, Биковський,
Здоровенко, Топоркова
/ Миськрада / т. / Окром
ЛКСМУ / Камінський,
Фіш, Суботін.С Л У Х А Л ИУ Х В А Л И Л И

I. Про реорганізацію дитустанов Окрнаросвіти. /т. Макаренко./

В осені була подана до Окрнаросвіти думка по реорганізацію системи управління існуючих дитустанов за існуючою системою виявляється перетрата значних коштів на утримання, крім цього цільова установка існуючих дитустанов не досить звязана.

Підбір педагогів по дитустановах дуже кволий, нема педагогів придатних до виховання нового чоловіка.

Таким чином виникла думка про утворення трудового корпусу. Системи організації якого допомогла б усунути зазначені хиби й взяти трудовий ухил. До цього часу кожна дитустанова була зовсім окремим осередком. На цьому засіданні я не могу докладно розвинути свою теорію утворення й здійснення наміченої системи, але цілком певний доцільності її. По суті цієї системи всі дитустанови підлягають одному лише корпусному Управлінню, яке має при собі окремі галузі діяльності: трудову галузь, виховавчу і та інші. Організація такого корпусного Управління дасть змогу привити дисципліну, налагодити управління по окремим дитячим одиницям то що. В вихованні найголовнішу роль відіграє економічна база, але на жаль ще не можна сказати що ми маємо таку базу економічну. Перевиховати дітей можна лише через втягнення їх в процеси трудового переживання, щоб цілком втягти їх в трудові прагнення дитустанови. Система видачі грошей на утримання дитустанов з розподілом їх по окремим статтям обмежує самодіяльність управління, а тому т. Макаренко висловлюється проти відпуску грошей дотримуючись того чи іншого артикулу.

Найкраще було б виділені кошти передати Управлінню й надати йому прав вільно розпоряджатися цими грошима в межах загального плану.

Організація корпусу прагне до організації міцного колективу. Свідоме ставлення вихованців до дисципліни буде досягатися через зменшення постійного мілкового догляду, шпінства то що. Нам потрібна підтримка громадських організацій і я певний в тому, що така підтримка буде.

При організації корпусу буде використаний існуючий кірень виховання. Майстерні намічено територіально об'єднати й розвинути на невеличкі фабрики або заводи. Шефство не слід розпоршувати на окремі дитустанови. Допомога з колонії М. Горького буде дана на ті установи які вже роз-

ложилися. На підбор безпритульних намічається організація спеціальної дитміліції на допомогу ОКДД. Оперативна робота буде провадитися за існуючим планом і можливістю дитустанов. Де які дитустанови намічається повністю реорганізувати, напр. в Комарівський ДТК організувати житло для випускників. Зміївський реформаторіум залишається, він буде використаний для покарання правопорушників на короткий термін. Особливої різниці між безпритульними й правопорушниками немає, останні тільки активніше.

У х в а л и л и

Доповідь т. Макаренко взяти до відома. Просити Окрнаросвіту подати проект організації трудкорпуса, а Робочій Трійці докладно ознайомитися з ним і свій висновок в цій справі подати на Президію ОКДД.

[...]

5. Акт обслідування Дитколонії ім. М. Горького зробленого секцією Наросвіти при Миськради.

5. В меті всебічного ознайомлення з роботою і станом Дитколонії ім. М. Горького просити Президію Миськради поставити на найближчому свому засіданні доповідь завідувача т. Макаренко з содоповіддю Комісії по обслідуванню.

Просити Окрнаросвіту вжити заходів що до усунення недолік і хиб зазначених за актом обслідування. В разі незгодження з тими або іншими висновками за актом обслідування просити Окрнаросвіту подати своїх міркувань в цій справі до ОКДД і Президії Миськради.

Оріг. підп.

ГОЛОВА /Сухарів/
С Е К Р Е Т А Р /Височин/
З оріг. згудно: Діловод [підпис]

(ДАХО. - Ф. Р-917. - Оп. 1. - Спр. 43. - Арк. 157, 158, 162)

67.

У.С.Р.Р.

Харківський Округовий
Виконавчий Комітет
== РАД ==
Робит. Сел. і Червоноарм. Депутатів

ОКРУГОВА КОМІСІЯ
Допомоги Дітям

25 / VIII дня 1927 р.
Ч. 4723

м. Харків, Клочковська вул. 21.
Тел. №

ДО ПРЕЗИДІЇ МІСЬКРАДИ

З приводу обслідування Дитколонії ім. М. Горького зробленого від секції Наросвіти Миськради й переданого на розгляд ОКДД - Окркомісія Допдітям вважає за потрібне справу про роботу й стан Дитколонії розглянути на Президії Миськради поставивши доповідь Зав. Дитколонією Тов. МАКАРЕНКО з содоповіддю Комісії по обслідуванню та за участю представників ОКДД й Окрнаросвіти бо низка окремих ментів і питань мають принциповий характер.

Голова О.К.Д.Д. [підпис Сухарева]
Секретар [підпис Височина]

(ДАХО. - Ф. Р-408. - Оп. 4. - Спр. 171. - Арк. 12)

68.

У.С.Р.Р.

Харківський Округовий

Виконавчий Комітет

== РАД ==

Робітн. Сел. і Червоноарм. Депутатів

ОКРУГОВА КОМІСІЯ

Допомоги Дітям

6 / IX дня 1927 р.

Ч. 4931

м. Харків, Клочковська вул. 21.
Тел. №

Головує - т. СУХАРІВ

[С Л У Х А Л И:]

[...]

14. Кошторис на ремонт низового поверху колонії ім. Горького.

[...]

ПРОТОКОЛ № 47/86

Засідання Президії Округової Комісії Допомоги Дітям

з 1 вересня 1927 р.

ПРИСУТНІ: т.т. СІХАРІВ, ЗАЙЧИК, ВИСОЧИН, ТЕРЕЩУК, – Окр. Соцбезу – КОЛЕНКО, РОЗОВСЬКИЙ, ФЕДОРОВА, ФЕДЕНСЬКИЙ – Зміївськ. Реформаторіум.

Секретар - т. ВИСОЧИН

[У Х В А Л И Л И:]

[...]

14. Кошторис орієнтовочно затвердити. Гроші на ремонт відпустити лише по одержанні дефектного акту, який вкупі з кошторисом надіслати на затвердження окрплану.

[...]

ГОЛОВА

С е к р е т а р

(ДАХО. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 43. – Арк. 169, 172, 173)

69.

У.С.Р.Р.

Харківський Округовий

Виконавчий Комітет

== РАД ==

Робітн. Сел. і Червоноарм. Депутатів

ОКРУГОВА КОМІСІЯ

Допомоги Дітям

26 / IX дня 1927 р.

Ч. 5194

м. Харків, Клочковська вул. 21.
Тел. №

Головує т. Сухарів

[С л у х а л и:]

[...]

19. Прохання зав. Діт-колонії ім. Горького видати кошти на утримання

ПРОТОКОЛ № 49/88

Засідання Президії Окркомісії Допомоги Дітям з 15/IX-27 р.

ПРИСУТНІ: т.т. СУХАРІВ, ЗАЙЧИК, ВИСОЧИН, КАЗАКОВ, МАКАРЕНКО, ПУШКАР – предст. ОКНС, РОЗОВСЬКИЙ, КАМАРІВСЬКА – член Миськради, МИКОЛЮК – Зав. ОНО, СУРИНА – ЛКСМУ предст. САЛЬКО, БАРИЛКО – предст. Білоколодянського РКДД, секретар Старосальтівського РКДД, БИКОВСЬКИЙ, ШТАНЬ, КАРАКУРКЧИ, МЕЛАМЕД.

Секретарює т. Височин

[У х в а л и л и:]

19. Сповістити Зав. колонії про те, що ці 24 безпритульних в рахунок договору на 100 чоловік з 1/Х-27 р. не входять, але цих

24 безпритульних піді-
раних 21 серпня в часи
гулянок в парку.
[...]

24 чолов. залічити в рахунок дітей ви-
пускаємих колонією до ФЗУ на стипендію
ОКДД.
[...]

ГОЛОВА
Секретар
Згідно [підпис]

(ДАХО. - Ф. Р-917. - Оп. 1. - Спр. 43. - Арк. 184, 189)

70.

ПРОТОКОЛ № 10
ЗАСІДАННЯ ШТАТНОЇ КОМІСІЇ ОКРВИКОНКОМУ

4/Х-27 року.

БУЛИ ПРИСУТНІ:

тов. ЗЯКУН - Голова Комісії
тов. ДОВБИЩЕНКО - від Окрплану
тов. МАР'ЄНКО - " ОФВ
тов. БИКОВ - " ОРПС
тов. МОСКАЛЕНКО - " ОЗВ
тов. АНДРЕНКО - " "
тов. ВОЛКОВ - " "
тов. СИЗЬКОВ - " Спілки Работземлес
тов. ГЕЛЬФАНД - " Соцзабезу
тов. КОЛЕСНИКІВ - " Хемкомбінату
тов. БАЛАНОВ - " Сп. Робос

Головує - тов. ЗЯКУН

Доповідач - тов. ДОВБИЩЕНКО

Секретар - тов. МЯКШИНА.

С л у х а л и:	У х в а л и л и:
----------------	------------------

[...]
4. Штати
дитбудинків
на 1927/28 рік.
[...]

[...]
4. Штати дитбудинків:
Колонія ім. "Горького": скоротити такі поса-
ди:

Інструктора	-	1
Пом. Лікаря	-	1
Сторожів	-	2

4

Затвердити штат на 1927/28 р. в кількос-
ті 56 чол. /було 60 - 4 = 56 чол./.

[...]

Голова /ЗЯКУН/
Секретар /МЯКШИНА/

(ДАХО. - Ф. Р-845. - Оп. 3. - Спр. 669. - Арк. 46, 47, 52)

71.

ПРОТОКОЛ № 15
ЗАСІДАННЯ КОМІСІЇ ОБК"у ПО РОЗГЛЯДУ
СТАВОК ЗАРПЛАТНІ НА 1927/28 РІК - 11/X-27 р.

БУЛИ ПРИСУТНІ:

г. ЗЯКУН	- Голова Комісії
г. ДОВБИЩЕНКО	- від Окрплану
" МАР'ЯНКО	- " ОФВ
" БИКОВ	- " ОРПС
" РОГАЛЬСЬКИЙ	- " Міськради
" АРОНШТАМ	- " Окрздорову.
" САНЖУР	- " -//-
" СЛУЦЬКИЙ	- " Сп. Медсанпраці.
" БАЛАНОВ	- " РОБОТОС
" АДАДУРОВ	- " ОКРІНО
" ЗЛАТКОВСЬКИЙ	- " -//-

ГОЛОВУЄ - тов. ЗЯКУН.-

ДОПОВІДАЧІ: тов. МАР'ЯНКО

" ДОВБИЩЕНКО

СЕКРЕТАР - тов. МЯКШИНА.

СЛУХАЛИ:	УХВАЛИЛИ:
----------	-----------

[...]

9. Ставки зарплатні на 1927/28 рік по установах Наросвіти за рахунок місцевого бюджету Харківщини.-

[...]

[...]

9. По установах Наросвіти на 1927/28 рік встановити такі ставки зарплатні за рахунок місцевого бюджету:

[...]

40 група - 112 карб. 50 коп.

Заст. Завідувателя та завпедчаст. трудколонії ім. М. Горького

[...]

42 група - 150 карб.

[...] Завтрудколонією ім. М. Горького

[...]

Голова /ЗЯКУН/
Секретар /МЯКШИНА/

(ДАХО. - Ф. Р-845. - Оп. 3. - Спр. 669. - Арк. 75, 76, 79, 84)

72.

МАТЕРІАЛЫ
ОБСЛЕДОВАНИЯ КОЛОНИИ им. ГОРЬКОГО -
ОКТЯБРЬ м-ц 1927 г.

I. Общая характеристика.

Коллония им. Горького в момент обследования насчитывала 340 воспитанников, из них 270 мальчиков и 62 девоч. - По возрасту состав колло-

нии распределяется так: = /9 лет – 3 чел./, /10 лет – 3 чел./, /11 лет – 4 чел./, /12 лет – 17 чел./, /13 лет. – 26 чел./, /14 лет. – 50 ч./, /15 лет – 75 чел./, /16 лет – 84 чел./, /17 лет. 434 чел./, /18 лет. – 27 ч./, /19 лет – 5 чел./ /20 лет – 3 чел./, таким образом, преобладающим возрастом в коллонии являются дети до 16 лет = 77,05% и только 22,38% – старше 16 лет. По национальности украинцев – 142 чел. – 41,77%, русских – 180 чел. – 52,94%, евреев 10 чел. – 2,94% и др. национальностей 2,35%, преобладающий в составе коллонии по национальности являются русские. По времени пребывания детей в колонии до одного года – 71 чел. – 20,88%, от года и выше – 269 чел. – 79,12% Школой охвачены все коллонисты. Воспитанники коллонии разбиты на отряды по производственному принципу /машинысты, столяры и др./ . Такой принцип разбивки вносит некоторую четкость в работе всей коллонии. Мастерскими /столярная, кузница, сапожная, швейная, электростанция-трактористы/ охвачено 131 чел. – 38,53% мастерские не достаточно полно оборудованы и имеют не особенно привлекательный вид /столярная/. Все остальные воспитанники работают по хозяйству /в столовой, конюшне, свинарне и т.д./ Отношение к труду у большинства воспитанников, хорошее, особенно у ребят работающих в мастерских и свинарне. Имеется удовлетворительный клуб со сценой и комната для читальни. Помещения для спальни – тесны, не достаточно тепло, при чем, без разрешения, воспитанники до отбоя спать, в спальни не выпускаются. Таким образом свободное время от работы, /время обеденного перерыва, от окончания работы до отбоя/ необходимо проводить либо в комнате игр, клубе /хотя в нем ничего нет, кроме скамеек, если не учитывать отдельные дни кино-постановки/ либо на улице и в коридорах, что не совсем желательно. Педагогический состав работников коллонии – хороший, с точки зрения сегодняшней работы коллонии. Точно установить характер преступности воспитанников не возможна. Из бесед с педагогами следует сделать вывод, что в составе коллонии имеются ребята с тяжелыми преступлениями. Однако коллонию /если учесть возраст, время пребывания в коллонии воспитанников/, нельзя делать вывод, что в колонии им. Горького, должны быть применяемы «чрезвычайные» меры, в системе воспитания.

2. Дисциплина.

В коллонии строжайшая дисциплина, ничем не отличающаяся от дисциплины в Красной Армии /только разница в методах ее востан[...].лении. В Кр. Армии. 1/ Дисциплина в первую очередь поставлена на сознании самих кр-цев. 2/ А затем применяются меры другого порядка, наказания к сознательно нарушающим ее, а в коллонии именно первое отсутствует, а второе применяется/, повторение при отдаче распоряжений коллонистам, форма, строй, все это создает некоторую стройность /на первый взгляд/ коллонии им. Горького.

3. Самоуправление.

Самоуправление в детской коллонии, складывается из воспитанников-командиров. Эти командиры были избраны только один раз, полтора года тому назад, по прибытии коллонии в Харьковский Округ. Из командиров – организован Совет командиров, по существу, который должен был бы ведать всей жизнью коллонии. Совет командиров не переизбирается.

Ему представлено право снимать, перемещать командиров, из одного отряда в другой, без желания на то всего отряда. Следовательно, настоящий состав совета командиров является не выборным, т.к. за этот срок командиры успели несколько раз меняться. Командирам отрядов представлены большие права. Он имеет право выбросить ребят из своего отряда, набрать новых, даже расформировать весь отряд и скомплектовать его из совершенно новых ребят. Не командиры, не совет отряда перед детским коллективом не отчитывается, воспитанники не проверяют деятельность, не исправляют ошибки своего «руководящего органа». Деятельность совета – командиров ограничивается большей частью разбором мелких, организационных вопросов / из проведенных протоколов совета командиров за 1 [1/2] г./ . Постановления совета командиров с «помпой» зачитывается на сборе колонистов – как приказ по колонии, по которому по всей видимости нельзя возражать. И... не возражают. «Благополучие» детского коллектива настолько «хорошее», что в области клубно-массовой, санпросвет и др. областях работы -комиссии из детей для ее планового ведения нет, а очевидно должно быть охвачено работой «штаба командиров». В состав совета командиров входит зав. колонии, который своим «безграничным авторитетом» влияет на решение всех вопросов. Участие девочек в работе совета командиров не достаточно, хотя в самом составе девочки имеются.

4. Детский коллектив.

Весьма большим отрицательным явлением в жизни детского коллектива, является отсутствие – ЖИЗНИ, КИПУЧЕЙ, ТВОРЧЕСКОЙ, – при одновременном твердом руководстве педагогического коллектива, сознательной дисциплины в колонии. Совершенно плохо поставлена вне школьная работа. Библиотека, духовой оркестр и наконец кино или постановка – ВСЕ. Кружков /художественный, драматический, литературный, шахматный, и др./ отсутствуют, при чем среди педсовета существует мнение, что эти кружки и не нужны для колонии /из беседы с зав.коллонией/.

Общее развитие воспитанников недостаточное. Чувствуется большая замкнутость. Ребята не беседуют с людьми спрашивающие их о жизни колонии, она поставленные воспитанникам вопросы даются лаконические и общие ответы. Запуганность, боязнь, что об ответах будет кому нибуть сообщено и есть результат той замкнутости, молчаливости ребят. Заметно большее угнетенное состояние девочек.

При наличии вышуканных форм самоуправления, «военная дисциплина», наказание, при отсутствии ЧУТКОГО ОТНОШЕНИЯ К РЕБЯТАМ СО СТОРОНЫ ПЕДПЕРСОНАЛА, отсутствием вне школьной работы, все это приводит к угнетенному состоянию, замкнутости, слабому развитию ребят и нет сознательного чувства ответственности за проводимую работу.

Насколько удалось выявить, ненормальностей в половом вопросе или половой распущенности не наблюдается, что конечно является положительным фактом.

5. Меры поощрения и наказания.

Существующие в колонии меры поощрения, характерны тем, что в большинстве случаев примиряются старые воспитанники – актив /командиры или бывшие командиры/, таким образом создается группа наиболее приве-

легированных ребят. Но зато «красочно» с первого взгляда не понятные меры наказания, а оне таковы: а/ под винтовку, б/ оставление без питания, в/ выговор, в приказе, г/ мордобитие /оно конечно не узаконеное/ и т.д.

Если первые три группы наказания не являются уже столь вредными /ХОТЯ БЕЗ СИСТЕМА-ТИЧЕСКОЙ ВОСПИТАТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ ОНИ ЖЕЛАТЕЛЬНЫМ РЕЗУЛЬТАТАМ НЕ ВС-ГДА ПРИВОДЯТ, следует остановиться на следующем:

1. Наказания не являются предметом обсуждения, хотя и имеющиеся «самоуправление».

2. И что самое главное, применяются меры воздействия как мордобитие, стрижка девочек и т.д.

Командиры используют свои права на все 100% не исключая и мордобитий. Так например, по произведеному обследованию самим зав.коллонией /анонимная анкета/ отмечено 72 слечая, когда командиры били своих «солдат» /так называют рядовых коллонистов/. Эту цифру конечно можно увеличить, если принять во внимание, что не все ребята отвечали правильно на вопросы.

Кроме командиров бьет «солдатов» и сам Зав-кол. Этого не отрицает он сам в беседе с представителями ОК-ЛКСМУ, при чем даже считает что тут ничего «анти-педагогического» нет, что я бью ребят когда нужно но что я в тот момент не педагог, а гражданин. Характерный факт: Антипов Петя – воспитанник 13 лет. рассказывает «Мне дал пощечину зав-кол, за то что у меня на тетради была клякса». Одна девочка после полгих бесед сообщает, что ее постригли как мера-наказания. С чрезвычайной трудностью удавалось, что-нибудь выяснить от воспитанников. ПРИЧИНЫ??? – На это дает ответ сам зав-кол. «Если-бы я сам выстроил бы ребят и приказал бы им кого я или командиры били – выйди, все бы вышли, а так они никому ничего не скажут». Наиболее старые коллонисты группирующиеся вокруг зав-кол, бьют ребят, так как не всегда удобным является бить самому заву. Точно так-же методы воспитания восприняты и другими коллониями, переходящие на систему Макаренко.

ДО ЧЕГО ВОЗМУТИТЕЛЕН ЯВЛЯЕТСЯ ФАКТ ИЗБИЕНИЯ ЗАВ-КОЛ секретаря Комсомольской ячейки за нарушение им коллонистских обычаев, но к которому очевидно могли бы быть приняты другие меры воздействия.

6. Внешняя атрибутика.

Внешние атрибуты в колонии им. Горького разделяются на два типа: к первому имеющие организующие значения /форма/ второе-атрибуты значимость, которых воспитанникам не известна /честь/, вносящее некоторое раздвоение среди воспитанников /почетное звание коллониста Горьковца/ чужды отношения к товарищам посещающим коллонию не работникам последней /с товарищами посещающих коллонию, коллонисты не имеют права здороваться, если эти товарищи пришли не в сопровождении работников коллонии/ и т.д.

Например: На вопросы воспитанникам, зачем отдаете честь, одни отвечают, что это пионерский салют, другие, что при отдаче чести значит внимание получаемому распоряжению, а третьи заявляют, что мол таков порядок в нашей коллонии.

Почетное звание коллониста присваивается только воспитанникам выявившим свою «преданность», «дисциплинированность» и только они могут быть назначаемы командирами. Проверка достоинства звания коллониста происходит в большинстве случаев в течении целого года, а кем устанавливается для воспитанников неизвестно.

7. Ячейка Л.К.С.М.У. и Ю.П.

Ячейка ЛКСМУ насчитывает до 100 чел. Вместо руководства всей общественно-политической – внутри-колонийской жизнью, она является культуркой. Из просмотренных протоколов за 1 1/2 года, кроме вопросов мелких организационных, комсомольских взысканий, а на собраниях-доклады общего характера не было. Подавляющее влияние зав-кол распространяется не только на воспитанников, но и на политической комсомольской организации, с'уживает круг ее деятельности, все это подтверждает последний факт наказание секретаря ячейки ЛКСМУ.

Не менее характерным и даже вопиющим является факт для коллонии Горького и всей системой воспитания в ней, роспуск пионер-организации несмотря на то, что по возрасту база для роста и работы имеется Педагогический персонал в лице зав-кол. категорически заявляет о невозможности существования двух систем воспитания – коллонийской и пионер-организации. Неправильность такого вывода вообще и в частности для коллонии Горького с ее «БОЛЬШИМ ВОСПИТАТЕЛЬНЫМ ПРОЦЕССОМ»? / доказывать не следует.

8. Украинизация.

Школа Совоса работала ранее на Украинском языке, сейчас переведена на русский язык. Имея в виду наличие большого процента украинцев /41,77%/ общей задачей украинизации, считать линию на россификацию коллонии абсолютно не верной.

Выводы.

1. Считать целесообразным существование в детколлониях с небольшим количеством детей отрядную систему по производственному принципу

2. Категорически отрицая существующую форму самоуправления, считать необходимым реорганизовать ее, на принципе широкой выборности, отчетности и ответственности перед детским коллективом, при одновременном руководстве педсовета.

3. В корне изменить существующую установку воспитания в сторону развития детской самостоятельности и инициативы путем изменения существующего самоуправления, организации массовой, клубной – вне школьной работы, обеспечения партийного руководства, что даст возможность комсомольской организации проявить себя как руководителя всей общественно-политической жизни коллонии.

4. Констатируя факты избияения, как со стороны воспитанников – командиров, так и со стороны зав-колонией, категорически протестовать против этого, принимая меры к их изжитию педагогическим воздействием на воспитанников и организационными мерами по отношению к педагогическому персоналу вплоть до предания суду*.

5. Считать недопустимым перенесение существующей системы воспитания в коллонии Горького по др. коллониям, о чем поставить вопрос перед Фракцией О[к]рисполкома.

6. Принципиальная установка в коллонии Горького о невозможности существования пионер-организации как второй системы воспитания считать в корне не правильной и политически не верной.

Констатирую наличие базы для этой работы и в коллонии Горького, считать необходимым таковую развернуть.

7. Допуская внешнюю атрибутику как форму дисциплинирующую ребят /форма, салют/, категорически возражать против излишней атрибутики, как неимеющей никакого воспитательного и дисциплинирующего значения, а наоборот, отнимает массу времени и детской энергии.

8. Принимая во внимание принципиальную установку тов. Макаренко на содержание и методы социального воспитания идущая в разрез с общей линией Соцвоса, считать необходимым руководство дет-коллониями /особенно в настоящий период реорганизации/ возложить на партийных товарищей.-

(ДАХО. - Ф. Р-858. - Оп. 2. - Спр. 6. - Арк. 107-110)

73.

В И К О Н А В Ч И Й Л И С Т

ІМЕНЕМ УКРАЇНСЬКОЇ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ РАДЯНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

1927 року Липня 22 Дня Народний Суд 13 району м. Харкова розглянув цив. справу за позовом Спілки Робос до Округової комісії Допомоги Дітям про підйомні.

В и з н а ч и в: Взыскать с Наркомпроса в пользу Союза Робос для 24 Работников Детколлонии им. Горького : 1/ Макаренко А.С. - 131 р. 25 к. 2/ Балуеву Е.М. - 56 р., 3/ Ковалю Л.Т. - 56 р. 4/ Григоровичу Е.Ф. - 50 р. 5/ Сагреду Л.П. - 50 р. 6/ Архангельской З.П. - 50 р., Весичу В.А. - 62 р. 50 к. 8/ Говорецкой О.Т. - 50 р., 9/ Татаринovu Т.Д. - 75 р. 10/ Калюжану Д.С. - 87 р. 50 к. 11/ Татариновой В.Н. - 50 р. 12/ Богданович С.Л. - 90 р. 13/ Охмацкому П.И. - 56 р. 25 к., 14 / Мацюцкану С.Т. - 45 р. 15/ Николаенко М.П. - 67р. 50 к., 16/ Весичу Е.М. - 45 р. 17/ Бузиной А.Я. - 56 р. 25 к. 18/ Тапуць Б.М. - 45 р. 50 к. 19/ Сербинову А.Л. - 76 р. 20/ Глуповой Х.Ф. - 28 р. 21/ Величко Е.В. - 28 р., 22/ Стебловскому Е.Ф. - 35 р. 23/ Улищенку С.М. - 26 р. 25 к. 24/ Квитковскому В. - 28 р., а всего 1346 руб. - одну тысячу триста сорок шесть руб.

Визначення це негайно належить до виконання:

1927 року октября 17 -го Народний Суд 13 району м. Харкова пропонував всім містам і особам, до яких це може відноситися, виконати цілком це визначення, а владі місцевій міліцейській й військовій оказувати виконавцю вирішення Судовому виконавцю належне содійство без малійшого відкладування.

Виконавчий лист цей видан Юрисконсульту Союза Робос З.П. Валер'яновій

У цього листа печатка Нарсуда
13 району м.Харкова.
Справа 1927 р. ч.1154.

Народний Суддя 13 району м.
Харкова [підпис]

Секретар [підпис]

Певно: Керсправами ХОВ Спілки Робос [підпис Жебелева]
[Печатка Харківського Окрвідділу Спілки Робос]

18/X – 27

(ЦДАВО – Ф. 166. – Оп. 6. – Т. 2. – Спр. 2974. – Арк. 12)

74.

ДО ФЕУ

Юрчастина НКО повідомляє, що Нарсуд 13 р. м. Харкова (1-а Трудсе-сія), розглянувши 22/ VII 27 р. справу по позову спілки Робос для 24 співробітників колонії ім. Горького до НКО про 1346 крб. за переїзд колонії з Полтави до Куряжу (на підставі 82 арт. КЗП) постановив: стягти з НКОсу на користь спілки Робос для 24 робітників дитколонії ім. М. Горького разом 1346 крб. Наросвіту та Окредодіт від відповідальности звільнити.

Касскаргу НКО на цей присуд Х. Окрсуд залишив без наслідків
Копія присуду Окр. суду додається.

21/X-27р.

Секретар Юрчастини [підпис]

(ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 6. – Т. 2. – Спр. 2974. – Арк. 5)

75.

До ФЕУ

У додаток до повідомлення Юрчастини з цього 21/X 27р. в справі сп. Робос з НКО про виплати співробітникам колонії ім. Горького
[підпис Баранова]

(ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 6. – Т. 2. – Спр. 2974. – Арк. 6)

76.

ПРОТОКОЛ № 32 ЗАСІДАННЯ ПРЕЗИДІЇ ХАРКІВСЬКОЇ МІСЬКРАДИ РОБІТНИЧИХ ТА ЧЕРВОНОАРМІЙСЬКИХ ДЕПУТАТІВ.

21 Жовтня 1927 р.

[...]

ГОЛОВА тов. КОЖУХОВ

СЕКРЕТАР тов. БОНДАРЕНКО.

[...]

Порядок денний:

1. Доповідь Окрінспектури Наросвіти про становище та роботу Колонії ім. М. Горького.

[...]

ОБГОВОРЮВАЛИ:	У Х В А Л И Л И:
<p>1. Доповідь Окрінспектури Наросвіти про становище та роботу Колонії ім. Горького. / Доп. тов. МАКАРЕНКО, від Окрінспектури Наросвіти, співд. т. ЦВІТКОВА-Голова секц. Наросвіти Миськради/.</p> <p>В обговоренні брали участь члени Президії т.т. Будяков, Рогальський, Кожухов, від Окрінспектури Наросвіти Крупко, Степанов, Салько. [...]</p>	<p>1. Для пророблення резолюції по доповіді Окрінспектури Наросвіти утворити комісію в складі т.т. Цвіткової, Соболева, Крупко, Саратікова, Фрейман та Макаренко. Склик комісії покласти на т. Цвіткову [...]</p>

Г О Л О В А / КОЖУХОВ/
С Е К Р Е Т А Р / БОНДАРЕНКО/
З г і д н о
КЕРУЮЧИЙ СПРАВАМИ [підпис] /ШИРОКОВ/

(ДАХО. - Ф. Р-917. - Оп. 1. - Спр. 35. - Арк. 81, 82)

77.

У.С.Р.Р.

Харківський Округовий
Виконавчий Комітет
== РАД ==
Робітн. Сел. і Червоноарм. Депутатів

ОКРУГОВА КОМІСІЯ
Допомоги Дітям

11 / XI дня 1927 р.
Ч. 464

м. Харків, Ключовська вул. 21.
Тел. №

ПРИСУТНІ:

Головує т. Сухарів

[Слухали:]

[...]

25. Про неодержання відповіді від ОНО що до усунення недолік зазначених актом обслідування членами Миськради колонії Горького.

П Р О Т О К О Л № 5/95
Засідання Президії Окркомісії
Допомоги дітям
з 3 / XI 1927 р.

т.т. Сухарів, Зайчик, Височин,
Казак, Розовський, Комарівська,
Берлін НКО, Макаренко,
Неколенко Окрвідділ Праці.

Секретарює т. Височин

[Ухвалили:]

[...]

25. Просити т. Крупко зробити розпоря[д]ження Управ. Дитуст. про дачу відповіді відносно виконання постанов[ви] Миськради що до обслідування колонії Горького

Г О Л О В А
С Е К Р Е Т А Р
[...]

Оригінал за належними підписами.
З оригіналом згідно: Діловод [підпис]

(ДАХО. - Ф. Р-917. - Оп. 1. - Спр. 43. - Арк. 206, 210, 211)

78.

ДО НАРКОМФІНУ

Додаючи до цього копію виконавчого листа Нарсуду 13-го району – м. Харкова на позов робітників Колонії ім. Горького, Наркомос просить асигнувати 1346 крб. на оплату цього листа з лишкі кошторису 1926 – 27 р.

Зав. Матер. Від. /Поздняков/
Зав. Бюдж. Частиною /Горюн/
Бухгалтер /Качанов/

(ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 6. – Т. 2. – Спр. 2974. – Арк. 4)

79.

У.С.Р.Р.
НАРОДНИЙ КОМІСАРІЯТ
Фінансів

Управління Бюдж.
Відділ.....
1/XI 1927.
Ч. 3 / 553

М. Харків
Ул. К. Либінехта, № 1
Телефон комут. НКФ

Відповіді чекаємо
до.....

ДО НАРОДНОГО КОМІСАРІЯТУ ОСВІТИ

(матеріальний відділ)
На В/ ч Н. / Вих. Ч.

(При відповіді посилатися на н/Вихідну Ч.).

Повертаючи при цьому виконавчий лист з 18/ X – 27 р., що його було прикладено до Вашого листа з 3 / XI – № 166/в Бюджетове Управління повідомляє, що воно позбавлено можливості задоволити В/ прохання шляхом асигнування 1.346 крб. оскільки воно для цієї мети асигнувань не має.

Визнаючи ж за необхідність безспорно сплатити заборгованість в пользу Спілки Робосу, в сумі 1346 карб., Бюджетове Управління гадає за можливе провести вищезазначені витрати за рахунок кошторису Наркомосу 1927 / 28 р. –

НАЧ. БЮДЖЕТОВОГО УПРАВЛІННЯ [підпис]
РЕФЕРЕНТ [підпис]

(ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 6. – Т. 2. – Спр. 2974. – Арк. 11)

80.

У.С.Р.Р.

Харківський Округовий
Виконавчий Комітет
== РАД ==
Робітн. Сел. і Червоноарм. Депутатів

ОКРУГОВА КОМІСІЯ
Допомоги Дітям

15 / XI дня 1927 р.
Ч. 493

м. Харків, Клочковська вул. 21.
Тел. №

ПРОТОКОЛ № 6/96
Засідання Президії Окркомісії Допдит з

10/XI-27 р.

ПРИСУТНІ: т.т. Сухарів, Зайчик, Височин,
Казак, Мінде- ОКНС, Розовський,
Комарівська, Ферре й представник Житлоспілки.

Головує т. Сухарів Секретарює т. Височин

С л у х а л и:
[...] 7. Інформацію т. Височина про хлопчика Соколенко, якого побито в колонії Горкого й відібрано у нього чоботи [...]

Голова ОКДД

У х в а л и л и:
[...] 7. Доручити т. Зайчик умовитися з т. Крупко відносно одержання для підлітка Соколенко одного місця в ДРП та визначення його на рабфак, а також просити його розслідувати випадок крадіжки чоботів та бійки підлітка Соколенка в колонії м. Горкого. [...]

Секретар

Згідно: [підпис]

(ДАХО. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 43. – Арк. 212, 215)

81.

У.С.Р.Р.

Харківський Округовий

Виконавчий Комітет

== РАД ==

Робітн. Сел. і Червоноарм. Депутатів

ОКРУГОВА КОМІСІЯ

Допомоги Дітям

2 / XII дня 1927 р.

Ч. 645

м. Харків, Ключковська вул. 21.
Тел. №

[Слухали:]

[...] 28. Про неподачу т. Макаренко пояснень з приводу порушення ним договору ХВМП'ом на оренду штампвальних верстатів. [...]

П Р О Т О К О Л № 8 / 98

**Засідання Президії Округової Комісії
Допомоги Дітям з 24 листопада 1927 року**

ПРИСУТНІ: т.т.: Сухарів, Зайчик, Височин, Казак, Триполова, Розовський, Комарівська, Пушкарь, Пляченко – предст. Охтирського РКДД, Сольченко – Богодухівського РКДД, предст. Мерефянського, Червонокутського та Коломацького РКДД.

Головує т. Сухарів

Секретарює т. Височин

[Ухвалили:]

[...] 28. Посити Зав. ОНО т. Крупко вжит[и] термінових заходів відносно виконання вимоги ХВМП'у згідно договору, складеного на оренду верстатів. [...]

Голова

Згідно [підпис Букаревої]

(ДАХО. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 43. – Арк. 216, 221, 223)

82.

У.С.Р.Р.

Харківський Округовий

Виконавчий Комітет

== РАД ==

Робітн. Сел. і Червоноарм. Депутатів

ОКРУГОВА КОМІСІЯ

Допомоги Дітям

7 / XII дня 1927 р.

Ч. 716

м. Харків, Ключковська вул. 21.
Тел. №

П Р О Т О К О Л № 9 / 99

**Засідання Президії Округової Комісії
Допомоги Дітям з 1 грудня 1927 року**

ПРИСУТНІ:

т.т. Сухарів, Зайчик, Височин, Комарівська, Казак, Биковський, Здоровенко, Розовський, Лапизе – інструктор ОНО, Макаренко, Фере, Колобаів.

Головує т. Сухарів

Секретарює т. Височин

С л у х а л и:

[...]

27. Лист Управління Д/установами № 382 з 28/ХІ про те що зроблено у виконання постанов Комісії обслідування стану Зміївського Реформаторіума та Колонії ім. Горкого

[...]

У х в а л и л и:

[...]

27. Зважаючи на пояснення т. Макаренко, що всі хиби які були виявлені комісією Миськради при переведенні обслідування Зміївського Реформаторіума, колонії М. Горкого усунені – просити т. Крупко пропонувати Управлінню Д/установами на засіданні Президії ОКДД поставити інформацію про виконання завдань комісії

[...]

Голова

З г і д н о:

Секретар

[підпис Букаревої]

(ДАХО. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 43. – Арк. 224, 228, 229)

83.

ПРОТОКОЛ № 40

**Засідання Фінансово-Бюджетової Секції
Харківського Окрплану
з 13-го грудня 1927 р.**

ПРИСУТ-
НІ:

від Окрплану	- т.т.	ДОВБИЩЕНКО С.Е., ДИНІН, ПОНІРОВСЬКИЙ, СКОРОПИСІВ.
" Окрфінвідділу	- т.т.	ЛИФШИЦ, ХАРЧЕНКО, СИЧОВ, АВГУСТИНОВИЧ, ЛАПІН, АНДРЕНКО
" ОкрДД	- т.	СУХАРЕВ.
" НКЗемСправ	- т.	АВЕРБУХ.
" Ветвідділу НК Земсправ	- т.	МАКСАКОВ
" Житгоспілки	- т.	СТАРШИНСЬКИЙ
" Окрінжу	- т.	ГРИГОР'ІВ
" Спілки "Робос"	- т.	БЕЛАНІН
" Окрздорову	- т.	Аронштам
" Будівельного Управління	- т.	ПАХИЛЕВИЧ

Голова – т. ДОВБИЩЕНКО С.Е.

Секретар – т. ШАПІРО

СЛУХАЛИ	ПОСТАНОВИЛИ
---------	-------------

[...]

371. Про розмір ставок зарплатні для робітників установ дефективного дитинства.

[...]

371. Вважати, що в установах для соціально запущених та хворих дітей шкідливість праці регулюється встановленням меншої кількості дітей на кожного викладача, а не збільшенням зарплатні, яка мусить бути одноманітною для всіх установ. [...]

[...]

Згодитися з пропозицію Спілки «Робос», що вихователи реформаторіуму, трудколонії ім. Горького й Ржавецької колонії мусять одержувати зарплатню за ставками, встановленими для викладачів 2-го концентру в школах Соцвиху на селі.

[...]

ГОЛОВА
СЕКРЕТАР

[підпис]
[підпис]

/ДОВБИЩЕНКО М./
/ЩАПІРО/

(ДАХО. - Ф. Р-845. - Оп. 3. - Спр. 1391. - Арк. 304, 305, 307)

84.

У. С. Р. Р.
Н. К. О.

До НКО т. БЕРЛІН

ХАРКІВСЬКИЙ ОКРВИКОНКОМ
Округова Інспектура
Наросвіти

14 / XII дня 1927 р.

№ 1752

Адреса: Радянський майдан будинок
Окр. Виконкому Телеф. № 16-76

Окрінспектура Наросвіти просить Вас прийти на засідання Інспекторів Окр ІНО, що відбудеться в п'ятницю 16 / XII с 5 год. вечора (в помешканні Окр. ІНО, зал засідань II поверх, вхід з Університ. горки).

На порядку денному стоїть питання про дитколонію ім. «Горького».

Секретар Окр ІНО [підпис] /Заїка/

(ЦДАВО. - Ф. 166. - Оп. 6. - Т. 2. - Спр. 2974. - Арк. 9)

85.

У. С. Р. Р.
Н. К. О.

т. Цвіткова

ДО Секції Наросвіти Міськади

ХАРКІВСЬКИЙ ОКРВИКОНКОМ
Округова Інспектура
Наросвіти

14 / XII дня 1927 р.

№ 1752

Адреса: Радянський майдан будинок
Окр. Виконкому Телеф. № 16-76

Окріно сповіщає, що в Пятницю 16/XII о 5 год. /буд. ОкрІНО. Зал засідань II-й поверх/ скликається Народа інспекторів Наросвіти. Прохання надіслати вашого представника.
Порядок денний:

1. Доповідь про з'їзд робітників Дитбудів в Москві.

/т. Макаренко/.

[...]

11. Інформація про святкування 35 річн. літературн. діяльності Горького колонією ім. Горького.

/т. Макаренко/.

[...]

СЕКРЕТАР ОКРІНО [підпис] /Заїка/

(ДАХО. - Ф. Р-917. - Оп. 1. - Спр. 39. - Арк. 51)

86.

27 грудня 27 р.
ДИТКОЛОНІЇ ім. Горького

с. Куряж

Фінансово-економічне Управління Наркомосу цим повідомляє, що одночасно з цим асигновкою ч. – 132 633 Вам переводиться на покриття заборгованості співробітникам Колонії – 1.346 крб., згідно виконавчого листа Харківськ. Працесії під № 3737 Нарсуду 13-го району.

За зав.Фін. Ек. Упр.
Зав. Бюдж. Частиною /Горюн/
Бухгалтер /Качанов/

(ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 6. – Т. 2. – Спр. 2974. – Арк. 8)

87.

27 грудня 27 р. \

У.С.Р.Р.
НАРОДНИЙ КОМСАРИЯТ
ОСВІТИ
ХАРКІВСЬКА ТРУДОВА КОЛОНИЯ
Ім. М. Горького
_____ 192 р.
№
Адреса: Песочин,
Харк. Округа

Тов. Зякун

Харківська трудова колонія ім. М. Горького прохає прибути на свято, що влаштовуємо в день 35-річного ювілею літературної діяльності М. Горького 27 грудня о 12 г. дня

Зав. колонією [підпис Коваля]
Секретар Штаба колонії [підпис]

(ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1778. – Арк. 52)

88.

У. С. Р. Р.
ХАРКІВСЬКА ОКРУГОВА
І Н С П Е К Т У Р А
НАРОДНОЇ ОСВІТИ
УПРАВЛІННЯ ДИТКОЛОНІЯМИ
ОКРУГИ
___ 30 / XII ___ дня 1927 р.
№ 618

**Заступнику Голови Округконкому
тов. Зякуну**

На Вашу пропозицію від 15/12 ц.р. за №-597514 Управління Дитколоніями повідомляє: Питання про складання з кожним інструктором з'окрема

умов з обов'язком навчити за встановленою програмою певну кількість вихованців колонії детально розглядатиметься на з'їзді завідуючих усіх Колоній Харк. округи, що має відбутися в січні 1928 року.

Що до постановки роботи в Лозівській колонії з'окрема, то нашу постанову негайно до Вас надішлем після детальної пророботки на місці цієї справи нашим представником.

Зав. Дитколоніями [підпис А. Макаренка]
Зав. Виробництвом [підпис Фере]

(ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1778. – Арк. 53)

89.

Харк. Трудколонії ім. Горького

/Песочин, Харк. Окр./

З подякою стверджуючи одержання Вашого запрошення на свято 35 річного ювілею літературної діяльності М. Горького 27/ХІІ-27 р. сповіщаю, що прибути в цей день до Вас не мав змоги, тому що перебував у командировці.

Заст. Голови ОВК'у

/ЗЯКУН/

(ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1778. – Арк. 51)

1928 рік

90.

Січня 8

ДИТЯЧІЙ КОЛОНІІ ім. ГОРЬКОГО

с. Куряж

Фінансово-Економічне Управління НКО цим повідомляє, що кредит в сумі 1.346 крб. переведений по рахунках Казнач. Частини Харківськ. Окр-філії Держбанку, по списку на покриття заборгованости за минулий роки призначено для оплати виконавчого листа під № 3737 (справа № 1154 – 1927 р. Нарсуду 13 району м. Харкова).

Виконавчий лист надсилається при цьому для пред'явлення органам Фінконтролю.

ДОДДАТОК. Виконавчий лист Нарсуду 13-го району під № 3737 – 1927р.

За зав. Фін. Ек. Упр. /Поздняков/
Зав. Бюдж. Частиною [підпис] /Горюн/
Бухгалтер /Качанов/

(ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 6. – Т. 2. – Спр. 2974. – Арк. 10)

91.

Справа № 23,3549–1927 року

Копія з копії. –

У Х В А Л А

ІМЕНЕМ УКРАЇНСЬКОЇ СОЦІЯЛІСТИЧНОЇ РАДЯНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

Харківський окружний суд по Цивільно – Касаційному Відділу

1927 року Жовтня 6 дня.

Головуючого т. Татієвського

в складі: членів Суду т. т. Гаркаві та Баранова за участю сторін

заслухавши цивільну справу по касскарзі НАРКОМОСВІТИ на присуд І Трудсесії з 22/VII року за позовом Сп. Робос до касатора та інш. про зарплатню,

маючи на увазі, що присуд відповідає фактичним обставинам справи;

що Судом цілком правдиво пристосовано арт. 82 КЗП; що тлумачення актів договору входить в компетенції суду першої інстанції; що взаємовідносини та розрахунки поміж Наркомосом та Окргомдітом з'ясовано, а Наркомосвіта може зворушити позов до останнього, – не вбачаючи підстав для скасування присуду, Окрсуд

У Х В А Л І Я :

оскаржений присуд залишити в силі, касскаргу – без наслідків. –

Оригінал за належними підписами

3 копією згідно:

[підпис Баранова]

14/ I

(ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 6. – Т. 2. – Спр. 2974. – Арк. 7)

92.

Протокол № 66 засідання Фінансово-Бюджетної Секції Харківського Окрглану з 24 січня 1928 р.

[...]

Слухали:

[...]

537. Прохання
ОкрІНО про до-
звіл труднолонії
і м. Горького
кредитування в
сумі 2.000 крб.

/ т. П О Н І -
РОВСЬКИЙ /

[...]

Постановили:

[...]

537. 1/ З метою збільшення зворотніх коштів
майстерень труднолонії ім. М. Горького для своєчас-
ної заготівлі матеріалів, дозволити колонії кредиту-
ватися в відповідних установах до 2.000 карб. з
умовою своєчасної оплати кредитування за рахунок
спец коштів колонії.

2/ ОФВ доручити розробити порядок кредиту-
вання установ місцевого бюджету, що утримуються
за рахунок спец-коштів та надіслати через Окрглан
на затвердження ОВК'у.

[...]

4/ Звернути увагу ОкрІНО на те, що не зважа-
ючи на неодноразові пропозиції ОВК'у, ОкрІНО до
цього часу не подала доповіді про стан виробничої
частини та рентабельности сільського господарства
у дитячих містечках.

Запропонувати ОкрІНО не пізніш як через 2
тижні подати вичерпну доповідь в цій справі.

((ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1392. – Арк. 95)

93.

Протокол № 67 Засідання Фінансово-Бюджетової Секції Харківського Окрглану з 28 січня 1928 року.

[...]

Слухали:

[...]

Постановили:

[...]

551. Згідно з висновком ОФВ встановити для

551. Клопотання Горького про збільшення співробітникам колонії зарплатні в межах її бюджету та за рахунок зменшення її штату
[...]

Голова
Секретар

співробітників дитячої колонії ім. М. Горького ставки зарплатні в межах тих, що існували в 1926/27 році, маючи на увазі, що хоч згадані ставки є збільшені, проти встановлених Президією ОВК'у, але ж це збільшення компенсується відповідним зменшенням штатних одиниць колонії.

Штат дит. колонії ім. М. Горького затвердити в кількості 48 чол.

Встановити для коморника колонії, яка посада в минулому році не існувала, ставку зарплатні в 50 карб. на місяць.

/Особиста думка тов. Макаренка/
[...]

[підпис] /Довбищенко С.Е./
[підпис] /Шапіро/

(ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1392. – Арк. 98)

94.

В Президиум Окрплана

Особое мнение Заведующего Колонией им. Горького по вопросу о штатах и окладах колонии

В финансово-бюджетной секции Окрплана принято решение оставить в колонии прошлогодние оклады.

История этого вопроса такова.

Ещё будучи в Полтаве наркомпросовской колонией, мы пользовались правом распределения зарплатных фондов, т.е. составлять штатное расписание применительно к рабочей системе колонии.

Это же право было предоставлено колонии и в Харькове в прошлом году. Используя это право, колония уменьшила число воспитателей, но зато платила им не по 60 рублей, а по 80. Кроме того, колония увеличила зарплату всему техническому персоналу.

Производственные выгоды этой меры таковы:

1. Колония объединяет в руках одного и того же педагогического состава, как школьную, так и воспитательную работу, т.е. организует единство педагогического процесса, что является основным принципом практической укладки колонии Горького.

2. Колония избегает толпы воспитателей, когда не только воспитанники не знают всех воспитателей, но и сами воспитатели не знают друг друга (я знаю такие колонии).

3. Колония лучше обеспечивает персонал, что позволяет ей иметь более квалифицированный состав.

4. Колония экономит на жилплощади, отоплении и освещении, так как предоставляет меньше квартир, чем при официальном штате.

С наступлением настоящего бюджетного года, колония была расширена на 50 человек детей. По нормам коллективного договора колония имела право получить дополнительно пять воспитательских мест.

В то же время, как и всем педагогам, колонии дана была прибавка к нормальному «правонарушительскому» окладу по 5 рублей (всем остальным прибавлено 8–9 рублей).

Колония считается с возможностями, не настаивала на добавлении пяти воспитательских мест и согласилась ограничиться двумя, экономя таким образом для ОкрФО 195 руб. в месяц.

Зарплатний фонд, образовавшийся таким образом, колония перераспределила между необходимым персоналом. Поскольку пятирублёвая прибавка есть прибавка педагогическому персоналу, она и была распределена между педагогами и только в небольшой части между остальным персоналом.

Ф-Б секция этих прибавок не утвердила. Я считаю это решение неправильным по следующим основаниям:

1. Нарушается законное право колонии воспользоваться той суммой, которая принадлежит ей, как колонии правонарушителей на 400 человек

2. Нарушается право воспитателей на прибавку, данную педагогическим работникам. Если за 24 часа в неделю выдаётся прибавка в 5 рублей, то она должна выдаваться и в том случае, если работник работает с нагрузкой. Нагрузка же наших воспитателей и до сих пор полностью не оплачивалась.

3. В состав колонии прибавлено 50 воспитанников. Не справедливо в таком случае лишать работников общей прибавки.

4. Самое главное. Нарушается логика опыта и инициативы. Право колонии самостоятельно распределять зарплату, использованное, как опыт, привело к хорошим результатам и дало экономию по смете в 195 рублей в месяц. Нелогично, как раз вследствие успешности опыта, лишать колонию того права, которое привело к успеху.

Разумеется, не может ни у кого появиться охота искать лучшие формы организации, если эти поиски приводят к лишению работников законной прибавки.

5. Я, как заведующий, поставлен в чрезвычайно неловкое и смешное положение. Поскольку смета была утверждена ОкрИКом и я уже семь лет пользовался правом инициативы, я имел основания объявить о новых окладах. Я не мог ожидать, что вопрос наново может быть рассмотрен.

Я считаю, что вопрос может быть решен только в таких возможностях:

1. Либо за мной сохраняется право перераспределения и утверждается представленный мною план;

2. Либо это право у меня отнимается, и в колонию должно быть приглашено 40 воспитателей по 65 рублей в месяц, как полагается по закону.

Принятое среднее решение нарушает одинаково и интересы дела и интересы работников и дает экономию только в 160 рублей в месяц.

Поэтому прошу Президиум ОкрПлана об утверждении представленного мною проекта.

Заведующий колониєю
имени М. Горького

[підпис А.Макаренка]

(ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1392. – Арк. 113 і зв., 114)

95.

До Президії Окрвиконкому

В цьому році особливо були порізані кошториси наших дитколоній, і тому матеріальне становище їх значно погіршало. До того ж гроші Фінвідділом на протязі всієї осені видавались дуже не акуратно с великими труднощами, інші рази завідувачам приходилось для одержання невеличких сум їздити по декілька разів в місто.

В кінці минулого року, як завжди буває в осені, по всіх колоніях був великий нехват одежи, який був збільшений ще й тим, що майже по всіх колоніях в осені був зроблений більш менш помітний випуск вихованців на виробництва та на ФЗУ, яких приходилось випускати в кращій одежі. Такі випуски завжди порушують одержаний добробут колонії, бо він завжди вісить на нужді. Але ж в минулі роки ОкФВ видавав в осені на одержу 50 % або й 75 % річної суми на одяг, і це дозволяло колоніям до де-якої міри благополучно вибиватись з біди. В цьому році колонії одержали значно менше.

Крім того, треба зазначати, що погіршення становища колоній є процес, який тягнеться вже давно і причин якому дуже багато. Одною з таких причин з'являється те, що не було ні одного року, колиб всі потреби колоній задоволь-

налися як слід, особливо потреби по капітальному ремонту та учбовій часті. Дякуючи цьому, колоніям приходилось всі свої добутки по власному господарству віддавати на ремонт, і на одягу, на її покращення майже нічого не залишалося.

В важкому стані, в якому знаходяться зараз наші колонії касовий план ФВ наносить страшний удар, який може прямо загубити всю нашу справу. По цьому касовому плану назначено видавати на їжу 1/16 річної суми, а на інші потреби 1/24.

А поскільки такий порядок заводиться з 1 жовтня, то ОкрФВ все те, що він видав по нормальному порядку з 1 жовтня до 1 лютого, рахує необхідним перерахувати, себ то вдержати по кредитам колоній по новому касовому плану. Дякуючи цьому багатьом колоніям в лютому, березні та квітні не приходиться просто нічого одержувати.

До Управління поступають заяви завідуючих, які в самих рішучих фрмах відмовляються нести відповідальність за таке становище. І справді, ніхто не чикав переробки касового плану на цілий рік в лютому місяці, і по суті з'являється цілком не допустимим оголошення касового плану на час, який уже минув 5 місяців назад. Коли в жовтні було видано на харчування, скажемо 1000 карбованців, а тільки в лютому оголошено, що треба було видати тільки 700, то не можна на цій підставі в лютому і березні нічого не давати, щоб покрасити передачу в минулий час.

Взагалі, норми, по яким живуть наші колонії настільки малі, що якіб то не було реорганізації цих норм, хоч би і на короткий час, ні в яким разі не можливо допускати без згоди Окріно, щоб в кінець не розвалювати дитустанови. За такий розвал треба буде комусь відповідати, але ж не ОкрФВ

На підставі вище зазначеного, Управління ДК прохає розпорядження президії ОкрВК про встановленні нормального касового плану для дитколоній.

Завідуючий Управлінням

Дитячими колоніями [підпис А. Макаренка]

(ДАХО. - Ф. Р-845. - Оп. 3. - Спр. 1778. - Арк. 229 зі зв.)

96.

В ОКРИНО

В мае этого года в СССР возвращается М. Горький и обязательно будет в колонии, как это он обещал в своих письмах.

Колония им. Горького, кажется, единственное учреждение в Союзе, носящее его имя, и поэтому представляется совершенно необходимым привести его в порядок к приезду Горького.

Между тем, чрезвычайно затруднительное финансовое положение в связи с урезанной сметой и почти полный обмен детей в прошедшую осень, как и в других колониях определили большую внешнюю бедность.

Сметными средствами восстановить колонию невозможно. Поэтому обращаясь с ходатайством об ассигновании следующих сумм:

1. Ремонт: а/ побелка и покраса.....	2000
б/ перестилка полов.....	3000
в/ новые крыльца и тамбуры.....	500
г/ окончание свинарни.....	1700
д/ наружная побелка.....	1000

8200

II. Учебная часть а/ школьная и клубная мебель.....	1000
б/ пополнение библиотеки.....	1000
в/ школьные пособия.....	1000

3000

III Одежда: пошивка праздничной и летней одежды и пополнение постелей	5000
IV Покупка двух лошадей и экипажа.....	1800
V Цветники	400
	<u>Всего 18.400</u>

Сверх того необходимо для активной работы мастерских оборотный капитал в виде ссуды на 3 года – 6 000 рублей.

Завкол. Горького

[підпис А. Макаренка]

(ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1490. – Арк. 210)

97.

У. С. Р. Р.
Н. К. Ф.
ХАРКІВСЬКИЙ
ОКРУЖНИЙ
ФІНАНСОВИЙ ВІДДІЛ

До секретаріату ОКРВиконкому

22 лютого 1928 р. № 05/2443

Відділ.....
П / відділ.....
м ХАРКІВ.

Повертаючи при цьому відношення трудколонії ім. М. Горького з проханням про додаткове асигнування на

18.400. крб. на поновлення та облагородження колонії, в зв'язку з приїздом до колонії в Травні місяці цього року письменника М.Горького, та маючи на увазі, що на утримання колонії за кошторисом на 1927/28 р. асигновано відповідних кредитів за встановленими Окрвиконкомом нормами, що на поліпшення матеріального стану вихованців та культурно-освітню роботу колонії крім того було відпущено ВУЦВК'ом дотацію в сумі 1200 крб. що місцевий бюджет Окрвиконкому надзвичайно напружений, Окрфінвідділ вважав би необхідним в проханні Трудколонії про додаткове асигнування відмовити за відсутністю вільних коштів.

Піднесене питання про збільшення обігового капіталу для майстерень колонії до 6000 крб. шляхом надання кредитування на 3 роки теж необхідно залишити без задоволення, маючи на увазі, що Трудколонії ім. М.Горького вже було дозволене відповідне кредитування.

Зав. Окрфінвідділом [підпис]

Зав. П / Від. Місц. Фінан. [підпис]

(ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1490. – Арк. 209)

98.

Харьковская трудовая
Колония
им. М.Горького
24 февраля 1928.

2962 /НА/ 3/ориг/
Товарищу
Н.И. Бухарину
Дорогой и
глубокоуважаемый
Николай Иванович.

Из газет мы узнали, что вы являетесь председателем Комиссии по приему М. Горького.

Наша колония 9-й год носит имя великого писателя детство которого так похоже на детство наших воспитанников. Несколько лет мы ведем перепис-

ку с М. Горьким, и он даже упоминает о нашей колонии в одной из последних своих книг. Горький очень интересуется нашей жизнью и бытом, последнее его письмо говорит о том, что по приезду в СССР Алексей Максимович обязательно будет у нас в колонии, этого все колонисты давно ждут и уже несколько лет об этом мечтают.

Немного о нашей колонии:

Она открыта в 1920 году в Полтаве, где имела 100 воспитанников. Колония с 1920 года работает при одном заведующем, и с тех пор сохранила ядро воспитателей и воспитанников, благодаря чему ей удалось сбить дружный рабочий коллектив.

В 1926 г., как образцовая колония, она была переведена в Харьков, где она была влита в разваливающуюся коммуны из 300 человек.

Колония живет бодрой жизнью, хотя и собирает самый тяжелый детский состав – правонарушителей. В ее составе 107 комсомольцев, людей, которые вполне на пути. Из колонии выпущено на производство и в ВУЗ'ы до 200 человек.

Все иностранные делегаты, посещавшие колонию, а их было больше 30, признали наши заслуги в деле организации детства, но от них мы не могли скрыть нашей бедности.

Колония живет в старом монастыре, она очень бедно обставлена и одета, так как Харьков в своих детских домах содержит до 6.000 беспризорных и много дать на содержание их не мог. В нашей нищете принять Горького нам неловко, тем более, что мы едва ли не единственное учреждение детства, носящее его имя.

Нам необходимо произвести ремонт, окончить некоторые постройки, улучшить школьную и клубную обстановку, немного лучше одеться, улучшить мастерские.

В местном бюджете мы не можем найти для этого средства, поэтому мы обращаемся к вам с просьбой помочь нам достойно принять Алексея Максимовича.

Нам никакая сумма не помешает, но самое меньшее, что нам необходимо, это 30.000 рублей.

Если такие деньги не возможны, просим вас не отказать в указании, как нам выйти из затруднительного положения.

Об этом затруднительном положении мы сами сочли своим долгом поставить вас в известность, как председателя комиссии по приему Алексея Максимовича.

С коммунистическим и товарищеским приветом

Заведующий колонией им. Горького

/Макаренко/

Секретарь фракции КП/б/У

/Коваль/

Секретарь ячейки ЛКСМ

/Зелендинов/

Председатель комиссии по приему Горького

/Яровой/

(ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 2. – Стр. 2975. – Арк. 11–12)

99.

Адреса Окрміліції

№ 84

"25" лютого 1928 року.

ПРОТОКОЛ № 84

**ПОСТАНОВ ПРЕЗИДІЇ ХАРКІВСЬКОГО ОКРУЖНОГО
ВИКОНАВЧОГО КОМІТЕТУ РАД РОБІТНИЧИХ, СЕЛЯНСЬКИХ ТА
ЧЕРВОНОАРМІЙСЬКИХ ДЕПУТАТІВ**

Х І С К Л И К А Н Н Я

Засідання за 20/II-1928 року.

м. Харків

БУЛИ НА ЗАСІДАННІ:

З правом рішучого голосу:

Заст. Голови ОВК'у – тов. КАНТОРОВИЧ і ЗЯКУН, Т.в.о. Секретар – ОВК'у – тов. РЯБЧЕНКО, Члени Президії ОВК'у – ОІНО – тов. КРУПКО, Зав. ОЗВ – тов. ВОЛОШИНОВ, Зав. ОВМП'у – тов. СИДОРОВ, тов. КОРЧИНА /Серп і Молот/, тов. БУДЯКОВ /Міськрада/, тов. КОПУЛОВСЬКИЙ 23 дивізія.

З правом дорадчого голосу:

Завідателі окрвідділів та установ: – Окрпрокурор – тов. ТОПОРІН, Т.в.о. Голови Окрсуду – тов. ІЛЛІНСЬКИЙ, Уповнаркомторгу – тов. ЛЮЛЬ, Голова Правління Окрстрахкаси – тов. ЗОБУНОВ, Окрінспектор Соціального Забезпечення – тов. ЖУКОВ, Окрінж. – тов. ПЕРЕТЯТКОВИЧ, Зав. Оргінстру. ОВК'у – тов. ГУРЕВИЧ, [...]

Головує –
тов. КАНТОРОВИЧ С.І.

Т.в.о. Секрет. ОВК'у –
т. РЯБЧЕНКО П.О.

Слухали	Ухвалили
[...] 21. Прохання ОкрІНО про дозвіл трудколонії ім. Горького кредитуватися в сумі до 2.000 карб. /Доп. т. Довбищенко Окрплан/ <u>спр. ч. 18033</u> V – 7 XI – 3	[...] 21. 1/ 3 метою збільшення зворотніх коштів майстерень трудколонії ім. М. Горького для своєчасної заготівлі матеріалів, дозволити колонії кредитуватися у відповідних установах до 2.000 крб. за умовою своєчасної оплати кредитування за рахунок спецкоштів колонії. [...]
[...] 32. Клопотання колонії імені Горького про збільшення співробітникам колонії зарплатні в межах її бюджету та за рахунок зменшення її штату. /Доп. т. Довбищенко Окрплан/ <u>Спр. 14032</u> І-2, V-3, XVIII-7	33. Згідно з висновком ОФВ, встановити для співробітників дитячої колонії ім. М. Горького, ставки зарплатні в межах тих, що існували в 1926/27 р., маючи на увазі, що хоча згадані ставки є збільшені проти встановлених Президією ОВК'у, але ж це збільшення компенсується відповідним зменшенням штатних одиниць колонії. Штат дитколонії ім. М. Горького затвердити в кількості 48 чол. Встановити для коморника колонії яка посада в минулому році не існувала, ставку зарплатні в 50 карб. на місяць. [...]
[...]	[...]

Оригінал підписали:

ЗАСТ. ГОЛОВИ ХАРКІВСЬКОГО ОКРУЖНОГО
ВИКОНАВЧОГО КОМІТЕТУ /КАНТОРОВИЧ/
Т.в.о. СЕКРЕТАРЯ ХАРКІВСЬКОГО ОКРУЖНОГО
ВИКОНАВЧОГО КОМІТЕТУ /РЯБЧЕНКО/
ЗГІДНО: Зав. Прот. Част. ХОВК'у [підпис] /ОВСЮКОВ/

(ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 2. – Спр. 455. – Арк. 346, 353 зв., 354 зв.-355, 356 зв.)

100.

У.С.Р.Р.
Харківський Округовий
Виконавчий Комітет
Рад
Робітничих, Селянських
Червоноармійських Депутатів
Секретаріат
27/II. ч. 1768III

Спр. 18027

Зав. ОКВ – т. Брановському
знімок до колонії ім. Горького з 22/II – ч.
05/2443 до поновлення колонії ім. М. Горького

Заст. голови т. Брановському – прошу Вас лично
ознакомиться с этим делом и дать своё заключение –
Конторович

ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1490. – Арк. 211.

101.

Постанова
Президії Харківського Окрвиконкому
від ... Березня 1928 року.

Слухали

Прохання Труд-
колонії ім. М.Горь-
кого про відпуск
18.400 крб. на по-
новлення та обла-
годження примі-
щень колонії

Ухвалили

Маючи на увазі надзвичайну напруженність
місцевого бюджету, запропонувати Округовій Ко-
місії допомоги дітям відпустити трудколонії ім.
М. Горького з своїх коштів на невідкладні видат-
ки 5000 карб., з них 4000 крб. на ремонт та обла-
годження помешкання, та 1.000 крб. на придбан-
ня одягу для підлітків.

(ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1490. – Арк. 207)

102.

У.С.Р.Р.
Харківський Окрвиконком
Секретаріат Президії

Надсилаючи витяг із протоколу постанов Президії ОВК'у з 21/III-1928 р.
Ч.94, Секретаріат ОВК'у пропонує негайно взяти його до виконання й про
наслідки повідомити Президію ОВК'у не чекаючи на особливе нагадування

Витяг із протоколу

Слухали

7. Прохання Трудколонії ім.
М.Горького про відпуск 18.400
карб. на поновлення та облагод-
ження приміщень колонії (Доп.
Секрт. ОВК'у тов. Мороз)

Спр. 4. 18027

V – 6

XI – 3

Ухвалили

7. Маючи на увазі надзвичайну напру-
женість місцевого бюджету, запропону-
вати Округовій Комісії допомоги дітям
відпустити трудколонії ім. М.Горького з
своїх коштів на невідкладні видатки
5.000 карб., з них 4.000 карб. на ремонт
та облагодження помешкання та 1.000
карб. на придбання одягу для підлітків.

Оригінал підписали

Голова Харківського Округового Виконавчого Комітету

Буздалін.

Секретар Харківського Округового Виконавчого Комітету

/Мороз

Оригіналові відповідає: Зав. проток. част. Харк. ОВК'у

[підпис]

(ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1490. – Арк. 208)

У.С.Р.Р.
ОКРУГОВИЙ
ВИКОНАВЧИЙ КОМПЕТ
РАД
Робітничих, Селянських
— та —
Червоноарм. Депутатів
ХАРКІВЩИНИ
Секретаріят

28 / III 1928 року

ч. 95

Харків.
Радянський майдан, телеф. № 36-22.

Пролетарі всіх країн, єднайтеся!

До ОІНО

Надсилається на виконання
з додатком матеріалу на – сторінках

ВИПИС З ПРОТОКОЛУ Ч. 95
Засідання Президії Окрвиконкому 26 без-
резня 1928 р.

С л у х а л и:

У х в а л и л и:

Про *порядок* ліквідування колонії «Здравниці» та організації на терені цієї Колонії Дитячої Колонії ім. тов. Петровського Г.І.-

/ Доп. Заст. Голови ОВК'у тов. Канторович /.-

Справа
№ 22015
XXIX – 23
XI – 3.

Затвердити порядок ліквідування Колонії «Здравниці» за інструкцією, що прикладається до цього.

Запропонувати Окрінспектурі Наросвіти негайно скласти та подати через Окрплан до Президії ХОВК'у кошториса на організування та утримання Дитячої колонії ім. тов. ПЕТРОВСЬКОГО Г.І. на терені бувш. колонії «Здравниці».

Доручити Заст. Голови т. Канторовичу та Голови ЦКДД т. Кулікові виявити в ВУЦВК'у, РНК та ЦКДД справу про відпуск цими установами коштів на вищезазначену колонію, про асигнування на цю мету коштів іншими округами та про можливість одержати від НКОсвіти з сум, що є в його розпорядженні на перекваліфікацію безробітних підлітків, коштів на організування колонії, а також одночасно з'ясувати в тому відданні буде вищезазначена Колонія, чи НКОсвіти, чи то Інспектурі Наросвіти.

Призначити на посаду Завідателя Дитячої Колонії ім. тов. ПЕТРОВСЬКОГО Г.І. тов. МАКАРЕНКА.-

Оригінал за належними підписами:

Згідно: зав. Прот. Част. ОВК'у [підпис] / ОВСЮКОВ /

(ДАХО. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 64. – Арк. 23)

ГОРЬКИЙ і ДІТИ

Нарис В. ЄФІМОВА

В однім своїм творі Максим Горький говорить устами свого героя такі слова:

«Треба поважати людину! Не жалувати, не принижати її жалощами, поважати треба. Малі потребують простору. Діткам жити не заважайте. Діток поважайте». Протягом 60 років свого життя, протягом 35-літньої літе-

ратурної діяльності Горький не перестає ані на хвилю умовляти людей, що людині належить все на землі, що людина повинна поважати, саме поважати, а не жалувати іншу людину.

І тому така зрозуміла, така ясна – велика любов до Горького трудящих всього світу, а особливо нашої країни, – і, навпаки, любов Горького до людей.

Хто тільки не звертався з листами, розмовою до Горького?

Тут були й люди, що тільки виходять на велику життєву дорогу, тут були люди, скинені на саме дно життя, тут були й ті, хто зневірився в житті, – всі ці люди питали в нього поради, як працювати, що робити.

І нікого Горький не залишав без відповіді. Кожному терпляче поясняв, слухав, відповідав листами, – то додасть одваги, то порадить, що діяти в тяжкім випадку.

І от колонія безпритульних під Харковом, імени Горького. 400 хлопців і дівчаток, зібраних з усіх закутків нашої країни. Зморшки виразно лягли їм на обличчя, бо інакше й бути не могло. Зморшки приходять до людини разом з горем.

А тут в колонії, зібрані з вулиці. Сюди, де перше був монастир, сюди, де раніш попи й монахи паморочили народню свідомість релігійними дурницями, сюди прийшли ці чотириста дітей будувати своє нове, гарне життя. І діти почали писати листи до Горького, що через свою недугу мусить жити в Італії. Йому вони сповіряли свої боліщі й радіщі. І Горький уважно читає дитячі кривулі, розуміє, відчуває, чого хочать діти і чого добувають.

Жодного листа Горький не залишив без відповіді. «Мені здається, – пише він в одному листі, – що я вас уже всіх добре знаю».

Це зрозуміло! Бо пишуть до нього майже всі діти.

От одна цікава риска, яка показує, як Горький пам'ятає про все, що до нього пишуть діти. В одному листі вони писали до нього, що до них вступила дівчинка. Вона була неговірка, усіх цуралася. А вже пізніше, майже через рік, Горький питає дітей у листі:

«А як живе ота дикенька дівчинка, що ви мені за неї писали? – Пам'ятаєте? Недовірлива, все мовчала! Напишіть про неї».

Про що ж пишуть до нього діти? На жаль, копій з листів діти в себе не лишають. Але з відповідей Горького можна приблизно догадуватися, – це, найперше, що вони роблять, як їм ведеться в роботі й учінню, що робили вони давніше, коли були безпритульні, і яке їм життя тепер, коли вони лагодяться стати будівниками нового життя.

І Горький їм відповідає. От уривки з деяких листів.

«... Дуже хвилюють мене милі листи колоністів, з такою радістю читаю я ці кривулі, понаписувані трудящими руками. Що-разу, одержавши ваші листи, діти, я дуже радію і так хочеться бачити вас, міцно стиснути ваші лапи, пожити з вами, поговорити. Найцінніше в них (дитячих листах В. Є.) любов до роботи, ваша гордість на свою роботу. Це гарна й здорова гордість і ви маєте право гордіти.

Коли ви будете знати тяжку, болісно-тяжку історію людства, ви переконаєтеся, що люди можуть справедливо величатися, бо все найкраще на землі, – науки, мистецтво, техніка, створене любов'ю до праці і жаданням полегшити працю, зробити життя приємним, вільним. Все прекрасне на землі, – а його вже чимало, – створили рука й розум людський».

В інших листах Горький знов нагадує дітям, що вони можуть досягти великих успіхів, бо:

«Все велике люди здобувають і створюють працею, вченням, і треба знати, що інших доріг до справедливого життя нема!»

«Великий учений фізик Фарадей був простий робітник, так само відомий цілому світові технік Едісон; нині в нашій країні десятки письменників та поетів – теж робітники й селяни».

«Нафтові форсунок для пароплавних котлів винайшов пів-письменний грубник з Нижнього Новгорода – Василь Іванович Калашников. Нині таких винахідників робітників теж десятки. Світ багатий на незвичайних людей, що їх життя почалося також тяжко як життя кожного з вас. Отце вам треба знати».

І ще і ще. В кожному листі, а їх десятки, нагадування: «працуйте, вчіться, поважайте один одного, робіть усе дружно, гуртом, бо в колективній роботі – запорука успіху».

«Хочеться, щоб ви знали: на землі нийчудовніша, най-прекрасніша істота – людина, і кожен з вас є людина, і в кожному таїться велика сила, що й творить усі чуда».

І діти, надхнені листами від Горького, пильно працюють і недурно городок імени Горького у нас вважають за зразковий. Діти твердо пам'ятають слова з листа Горького:

«Вам доведеться жити в оновленій країні, воскреслій, в країні, яка потребує від вас багато сил, багато роботи. Треба глядіти себе, треба допомагати іншим... Не спускайте з очей і не забувайте один одного і вам буде жити легше».

Якось діти з шевської майстерні захотіли зробити дарунок Горькому – пошити йому чоботи, – і просили його в листі прислати їм мірку з його ноти. Горького дуже зворушив цей лист і він відписав:

«Чобіт мені не треба, адже я живу майже на селі, тут і босому ходити можна».

Нині колонія лагодиться зустрічати Горького, що як відомо, приїздить до СРСР в місяці травні цього року. У відремонтованому клубі організовано куточок ім. Горького. Тут зібрано усі його фотографії з різних періодів його життя, тут стінгазета «Горьківці», твори письменника, які він подарував колонії, тут і його листи до дітей, і два альбоми, що Горький прислав колонії, з краєвидами Соренто, Рима і інших міст Італії.

Зустрічати письменника поїде від дітей делегація в Ялту, куди Горький прибуде з-за кордону. З ним діти мають надію вернути до себе в колонію.

Діти що-року 26-го травня, уряджують день ім. Горького. Того дня звичайно колонія не працює, – у вечорі в клубі буває концерт, урочисте засідання, ставлять п'єсу письменника і читають уривки з його творів.

На час коли приїде Горький діти організують виставку своїх робіт. Їм буде з чого повеличатися і що показати Горькому.

Уже близько восьми років ця колонія носить назву ім. Максима Горького. А це багато чим зобов'язує. І треба сказати, що назву колонія виправдала цілком і повнотою. Ну, хто повірить, дивлячись на ці трудові будні колонії, на заклопотані обличчя дітей, що працюють в різних майстернях і в полі, що в минулому це були «діти вулиці» – безтурботні, відважні забіяки і навіть злодії? Це однаково, коли б, не знаючи біографії письменника, угадати, що він у минулому був кухарчуком на пароплаві, вантажником у порту, малярем образців, бродягою, ну хто повірить?

І діти взяли найкраще, що є в письменника, це – любовь до праці.

Праця! – Ось що є тут за основу виховання.
...Поминуть тижні, роки. І непомітно виростуть у цих теплицях, що їх з любов'ю створила Радвлда, нові паростки: нові люди.
(Червоні квіти. – 1928. – № 7. – С. 6–7)

105.

У. С. Р. Р.

Харківський Округовий

Виконавчий Комітет

== РАД ==

Робіт. Сел. і Червоноарм. Депутатів

ОКРУГОВА КОМІСІЯ

Допомоги Дітям

19 / IV дня 1928р.

Ч. 1802

м. Харків, Клочковська вул. 21.
Тел. №

ПРОТОКОЛ № 27/117

**ЗАСІДАННЯ ПРЕЗИДІЇ ОКРУГОВОЇ
КОМІСІЇ ДОПОМОГИ ДІТЯМ ВІД 6-го
КВІТНЯ 1928-року.**

ПРИСУТНІ: т.т. Шелудько, Комарівська, Розовський, Файбишева,
Меламед, Віленц, Найдьонова, Булянський, Одарюк,
Тимченко пред. Богодухівського Дитмістечка.

Головує – т. Шелудько Секретарює – т. Букарева

С Л У Х А Л И

1. Доповідь про стан дитколоній та перспективи роботи їх надалі т. Су-
харів.

Всіх колоній в Харківській окрузі є 18. Гуртожитків – 5 та 1 Окрко-
литор. Штатних місць в дитустановах 5.175, в Гуртожитках 685. Частина
колоній має виробничу установку, частина сільгосподарчу, 2 лікувальних і
1 дошкільний будинок. Сільгосподарчі: Охтирське д/м має 480 дес. землі,
Богодухівське – 300 дес., Лозовське – 300 дес., Брусилівське – 60 дес. і
небагато землі має Зелено-Гайський дитбудинок.

Виробничі колонії – колонія ім. Горького, Буди й частково виробничі
Пересічанська, Валківська, Зелено-Гайська, Деркачівська й Вовчанська.

Лікувальні: Будинок Лишайників та трахоматозний. Зовсім не мають
бази: Гійовська й Пересічанська колонія.

В сучасний момент вживаються заходи до утворення виробничої бази
якою будуть охоплені діти, передбачено ліквідувати безпочвені будинки як
Пересічанський та Валківський, а дітей з цих колоній перевести в одну міц-
ну, яку передбачається відкрити в колонії «Здравиця» на 600 чол.

В цій колонії є 625 десятин землі, деревообробна майстерня, механич-
на слюсарня, є можливість організувати чоботарню, швальню, майстерні
будуть поширюватися, механізуватися й будуть поставлені так, що б вони
давали дітям певну кваліфікацію.

Комісія РСІ вкупі з Управлінням дитколоніями цими днями обслідува-
ла Охтирську, Зелено-Гайську, Зміївську, ім. Горького й Гійовську коло-
нії. Колонії Горького й Охтирська в хорошому стані, Зміївська – задо-
вольняюча, що ж до Гійовської та Зелено-Гайської – то ці колонії дуже
скверні [...].

В Зміївській колонії самоврядування дітей за системою М. Горького. В минулому колонія була дезорганізованою, тепер же вона в задовольняючому стані, має майстерні, на устаткування яких відпущено 9.000- карб. й якими буде охоплено всіх дітей, діти одягнуті, в приміщенні чисто. Зміївський колонії буде передано частину землі Височинського монастиря в кількості 120 дес. Траплялися бійки дітей з боку командирів, але педагогі дітей не трогали – це в сучасний момент усунуто.

В колонії ім. Горького – система командирів, колектив спаяний, дисциплінований, твердий. Виробнича база гарна, землі е 70 десятин, треба відмітити велику виховавчу роботу. Хиби ті, що як командири так педагогі й сам завідувач вживали як міру впливу – бійку дітей – надалі цього вже не буде.

[...]

РСІ й Спілка зазначили, що метод виховання дітей, що його вживає Охтирське д/м, себе виправдав, що до системи колонії Горького то зазначено, що її треба поступово замінити на виконкомівську.

Всі обслідувані колонії в цілому міцні, але вимагають реорганізації. Запропоновано відсторонити бійку – й не вживати її як міру впливу.

[...]

т. Найдьонова – Про бійку дітей в колоніях було відомо ОНО й цікаво знати чому Наросвіта знятих педагогів з одного дитбудинку – прямувала їх на роботу в інші.

[...]

т. Файбишева – т. Розовський захищає не пригодних педагогів – їх треба негайно виключати з дитустанов, але не доводити до того, щоб вони підбурювали робітничу масу. Не вірне те, що Завідувачі д/уст. вигоняли з дитбудинків дітей трудно виховаваних, це не е міра впливу. А на це треба Управл. дитустановами звернути свою увагу. Систему командирів те ж треба змінити. Роботу попередження безпритульності необхідно поширити.

[...]

т. Комарівська – міри впливу, як бійка та не видача обідів дуже жорстка [...].

У Х В А Л И Л И

Щоб проробити пропозицію за доповіддю про стан дитколоній виділити комісію в складі т.т. Сухарев, Найдьонова, Файбишева, Одарюк, Комарівська. Доручити до наступного засідання подати резолюції.

[...]

2. Заяву т. Файбишевої про випадок кепського поведження т. Розовського з безпритульним, який трапився в Окдрондіті 6/IV – ц.р.

[...]

2. Зауважити т. Розовського про те, що взагалі таке поведження з підлітками не припустиме, попередити його надалі, що такі випадки не повинні повторюватися.

[...]

Ориг. під.

Г О Л О В А ОКДД

С Е К Р Е Т А Р

з ориг. згідно: діловод [підпис]

/Шелудько/

/Височин/

(ДАХО. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 79. – Арк. 106–110)

106.

До фракції ОВК'у

Надсилається.....

Випис з прот. Ч.29 засідання През. ХОКК від 6/1У - 28 року

Слухали:

§5. Проект висновків та пропозицій, остаточно зредагованих Комісією по доповіді що до обслідування 5-ти трудових дитячих колоній: ім. Горького, Гіевка, Зелений Гай, Змієв і Охтирка /Тов. Волчонок/.

Ухвалили:

§5. Затвердити /Дивись додаток/

Згідно: Відп/ Секретар През. ХОКК:
/Волчонок/ [підпис]

[...]

ВИВОДИ

По обслідуванню 5 - ти трудових детских колоний им. М.Горького, Гиевка, Зеленый Гай, Ахтирка

1.Признать, что как со стороны материально-хозяйственной, так и со стороны учебно-воспитательной некоторые дет'учреждения находятся в неудовлетворительном состоянии.

2.Констатировать со стороны соответствующих вертикалей ОИНО не обращено достаточного внимания на руководство учебно-воспитательной и учебно-производственной работой детколонии.

3.Констатировать, что в учреждениях социально-запущенных детей персонал в большинстве без специальной подготовки. Однако, со стороны ОИНО мало обращено внимания на переподготовку этих работников и вообще на повышение их квалификации и общественно-политического уровня. Считать целесообразным организовать в течение летних каникул краткосрочные курсы по переподготовке работников детколоний. Кроме того, предложить ОИНО обеспечить каждую колонию специальной педбиблиотекой и заботиться о её систематическом пополнении.

4. Предложить ОИНО изучить формы самоуправления детгородков в направлении установления такой формы, которая наиболее отвечала духу современного воспитания и особенностям каждой колонии.

5. Отметить, что в прошлом в некоторых колониях – имели место не педагогические меры воздействия на воспитанников как со стороны воспитателей, так и со стороны командиров (в кол. им. Горького).

[...]

Верно: Секретарь

(ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1778. арк. 92, 93)

107.

Д О П О В І Д Ь

**Харківської Окркомісії Допомоги Дітям про роботу
за перше півріччя 1927-1928 року.**

[...]

Мережа дитустанов Окрнаросвіти
на перше квітня 1928 р.

Назва Дитустанов	Штатна кіл. м-сць	Фактична кілк. дітей.
[...]	[...]	[...]
4. Ім. М.Горького	400	380
[...]	[...]	[...]

ГОЛОВА ОКДД
СЕКРЕТАР

/Шелудько/
/Височин/

(ДАХО. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 43. – Арк. 238, 241, 245)

108.

Старым горьковцам

С удивлением узнал, что среди старых работников колонии упадок духа и обида, обида не против ревизионной комиссии, а лишь против меня за мое открытое выступление на педагогическом совете. Признавая за Вами всеми великие заслуги в истории колонии и лично чувствуя себя многим обязанным Вам, я в то же время вовсе не склонен делать из наших заслуг какой то неприкосновенный капитал, позволяющий нам жить на %%. Поэтому считаю своим дружеским долгом сказать Вам следующее.

1. Вам должно быть известно, что травля, направленная против меня и колонии началась давно. Приезд комиссии это генеральное сражение, в котором мне пришлось много употребить энергии, такта и смелости, чтобы отстоять колонию. В конце второго дня я уже знал, что к нам приехали культурные люди, положительно относящиеся к нашей работе. Я поэтому позволил себе в качестве последнего удара собрать педагогический совет. Собрание серьезных культурных людей, настолько обладающих достоинством, что они не позволили себе отнекиваться и унижаться до лжи, было действительным ударом, после которого комиссии стало просто стыдно.

То, что я сказал о работниках, было правдиво и имело тот прямой практический смысл, что заткнул глотки всем другим, желающим говорить о тех же работниках. Это обыкновенный стратегический прием, приносящий всегда положительный эффект.

2. То, что я говорил об всех работниках, было справедливо и ни для кого не обидно. Нельзя в самом деле так привыкнуть к собственному покою, что при малейшей необходимости реализовывать свою ответственность, заявлять протест и поднимать крик. Известная часть, самая, впрочем маленькая, всех тяжелых неприятностей, пережитых мною за эту зиму, могла быть переложена и на Вас.

3. Что касается Л. П и З П., то их отчужденность от активной работы в колонии, их замкнутость в своих прежних заслугах – факт, который не нужно отрицать.

Никаких обид и расстроенных выражений переносить не хочу – считаю все это грубейшей нечувствительностью, неделикатностью и грубостью по отношению к себе и к нашему делу. Если мне приходится без конца бороться за дело и за всех, то это еще не значит, что на мои плечи можно нагрузить еще и разбор совершенно ненужных обид, представляющих уже какую то излишнюю роскошь.

А.С. Макаренко
10/3 28

(РГАЛИ. – Ф. 332. – Оп. 4. – Ед. хр. 294)

А.Б.ХАЛАТОВ

23 апреля 1928 г.

Москва
№ 1030/вх**НАРКОМПРОС УССР**
Тов. СКРЫПНИКУ

Посилаю Вам копию письма Колонии им. Горького, находящейся под Харьковым, переданной мне от тов. *(зачеркнуто Бухарина)*

Ваше решение не откажите сообщить Общественному Комитету по организации юбилея М.Горького.

ЗАМ.ПРЕД. КОМИТЕТА [підпис Халатова] / Арт. ХАЛАТОВ /

(ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 6. – Т. 2. – Спр. 2975. – Арк. 10)

МОЛОДЫЕ «СОКОЛЫ»
Детколлония им. М. Горького

Скоро май.

Скоро весь Советский Союз будет праздновать широко и торжественно приезд Максима Горького в СССР.

А вместе со всеми и село Куряж. Село Куряж, где находится детколлония имени Горького.

Больше других готовится к приезду колония. Больше других волнуется. Как не волноваться, когда приезжает он – Горький, шеф, друг, учитель.

И 400 колонистов-горьковцев производят ремонт зданий, увеличивают библиотеку, заводят волшебный фонарь. Для встречи учителя в Крыму нарядили депутацию школьников.

Но, быть может, не все знают, что это за колония и почему Горький для нее вождь и учитель, почему он им дорог и близок?

Колония эта находится недалеко от Харькова, в бывшем Куряжском монастыре.

Когда-то монахи занимали ряд прекрасных зданий, пользовались 40 десятинами пахотной земли и 20 десятинами леса.

Теперь 400 ребят, вчерашних беспризорных, в отремонтированных зданиях бывшего монастыря устроили общежитие, клуб, школы и мастерские. А на земле ведут культурное сельское хозяйство, обслуживающее не только колонию, но и город.

Ребята живут коммунаю. Ведут образцово хозяйство. Так, они разнесли широкую и длинную монастырскую стену и из кирпича выстроили громадную свинарню. Разводят свиней для своего стола и немного продают в город. У «горьковцев» 12 лошадей, 2 трактора, оранжереи и парники. Развернули большую работу в мастерских. А главное, не упуская из рук ремесла, избранного каждым, все учатся в школе.

Учиться надо, об этом им много раз писал Максим Горький.

Не думайте, что он отделяется только общими фразами. Наоборот, он следит за жизнью колонии и каждая новая почта приносит от него несколько новых советов и указаний.

Живя далеко за пределами своей страны из-за болезни, Алексей Максимович Пешков (настоящая фамилия Горького), несмотря на то, что очень занят, уделяет колонии большое внимание.

– Знаю, – пишет им Алексей Максимович, – что каждый из вас тоже «хлебнул горя по маковку.

– Надо беречь себя, надо помогать друг-другу. Попробуйте создать дружный коллектив товарищей. Не теряйте друг-друга из вида и всем вам будет жить легче, – говорит он старшим ребятам, выходящим из колонии. Он заботится обо всех, тревожится о каждом, боясь за каждого, идущего в жизнь, в самостоятельную жизнь. Горький зовет в коллектив.

– Когда вы познакомитесь с трудной, мучительно-трудной историей человечества, вы убедитесь, что все, чем люди могут справедливо гордиться, все лучшее на земле – науки, искусства, техника – создано любовью к труду и стремлением облегчить труд, сделать жизнь приятной, свободной. Все прекрасное на земле – а его уже не мало – создано рукою и разумом человека.

И отвечают ему ребята, что они работают, трудятся, что изучают ремесло, учатся в школе и еще ведут общественную работу. Пишут ему ребята часто и много. Делятся своими успехами. Советуются. И всегда следует такой же теплый, отцовский ответ, нежный и серьезный.

– Дорогие и милые друзья мои, вы очень обрадовали меня вашими письмами.

Самое ценное в них – любовь к труду, гордость ваша своей работой. Это хорошая, здоровая гордость, и вы имеете право гордиться.

А когда в письмах ребят как-то закралось какое-то уныние, Горький поспешил успокоить их:

– ...Так хочется видеть вас, крепко пожать ваши лапы, пожить с вами, поговорить.

Сказать вам, что ни в чем не нуждается наша страна так сильно, как в честном и упорном труде, который создал и создает на земле все чудеса, от той поры, когда человек-полузверь ходил на четвереньках, до сего времени, когда он свободно летает по воздуху, как гордый орел.

Хочется, чтобы каждый из вас крепко верил, что счастье жизни в руке человеческой, а рука эта – орудие всех орудий и вместе с головой создатель всего, чем красна и богата земля наша.

Хочется, чтобы вы знали: с а м о е ч у д е с н о е и п р е к р а с н о е н а з е м л е – ч е л о в е к; вот этот, каждый из вас, и что в каждом скрыта великая сила, которая и творит все чудеса.

Как-то ребята просили Алексея Максимовича прислать мерку ноги для изготовления ему сапог. Ребята хотели сделать ему приятное, показав образец своей продукции, хотели похвастать успехами своей сапожной мастерской. Тотчас последовал ответ:

– Сапог мне не надо, я ведь живу почти в деревне; здесь и босиком хорошо ходить. За предложение – спасибо. Крепко жму ваши рабочие, честные лапы. Будьте здоровы. Живите дружной. М. Г о р ь к и й.

Из приведенных писем видно, какие установились отношения между Горьким и «горьковцами». Насколько он для них дорог и ценен. Почему они так горячо выполняют его указания, насколько искренне чтут своего старшего товарища, близкого по духу друга, большого учителя.

В здании школы колонисты устроили «уголок Горького». Небольшая, но уютная комнатка увешана портретами Горького, документами, бережно спрятанными под стеклом, литературой о Горьком и его последними подар-

ками: полное собрание сочинений и альбомы видов Италии, присланных им в последнее время.

Колонисты от мала до велика изучают творчество Горького, разучивают и ставят пьесы его, заучивают наизусть лучшие произведения его.

Все это делается с бережной любовью, с искренним порывом знать лучше своего учителя, научиться ходить по его стопам.

— У нас только что начинается разворачиваться «капитальное строительство» во всех областях, народы пошевелеваются, повсюду «соколов» и «буревестников» — не без вашей родительской помощи — развелось изрядное количество. Очень ждем вас... — писал Н. И. Бухарин Горькому в день его 60-летнего юбилея.

Куражские «соколы» и «буревестники» больше других ждут к себе дорогого гостя.

Его приезд к ним будет самым дорогим праздником их тяжелой и долгой жизни.

Горьковцы получили письмо от Горького, что в мае месяце он их навестит.

Мих. Дымный

(Октябрьские восход. — 1928. — № 8. — С. 11)

111.

ЗАМ. ПРЕДСЕДАТЕЛЯ ОБЩЕСТВЕННОГО КОМИТЕТА ПО ОРГАНИЗАЦИИ ЮБИЛЕЯ М. ГОРЬКОГО

тов. Арт. ХАЛАТОВУ

На В / № 1030 вх

По поводу ходатайства Дет. Колонии им. М. Горького об отпуске средств для ремонта помещения колонии, в связи с предстоящим приездом М. ГОРЬКОГО, Наркомпрос УССР настоящим сообщает следующее:

Вопрос об ассигновании колонии им. М. ГОРЬКОГО дополнительных средств является весьма сложным по той причине, что колония находится не на государственном, а на местном бюджете и колония имеет определенную смету, утвержденную Окружным Исполнительным Комитетом.

В условиях напряженности окружных бюджетов вообще и, в частности, окружного бюджета Харьковщины, на территории которой расположена колония, новые дополнительные ассигнования являются почти невозможными.

Однако, соответствующее ходатайство о специальной надбавке колонии, ввиду предполагающегося приезда туда М. ГОРЬКОГО, было уже возбуждено перед Харьковским Окружным Исполнительным Комитетом, в результате чего колония получила 10.000 рублей.

Все же, потребность в помощи колонии средствами для ремонта помещений и, вообще, для приведения колонии в более соответствующий вид остается большой и помощь комитета по организации встречи М. Горького является необходимой.

Сообщая об этом, Наркомпрос УССР просит еще раз пересмотреть это дело в Комитете и в случае наличия какой-либо возможности выделить соответствующую сумму для колонии им. М. ГОРЬКОГО.

С тов. приветом

ЗАМ. НАРКОМА ПРОСВЕЩЕНИЯ / ПОЛОЦКИЙ /

(ЦДАВО. — Ф. 166 — Оп. 6. — Т. 2. — Спр. 2975. — Арк. 8)

ПРОТОКОЛ № 116**Засідання Фінансово-Бюджетової Секції Харківського Окрглану**

з 25 квітня 1928 р.

ПРИСУТНІ: від Окрглану - т.т. ДОВБИЩЕНКО С.Е.
 " ОФВ - т. МАР'ЄНКО
 " ОІНО - т. ПЛЯЧЕНКО
 Головує – т. ДОВБИЩЕНКО С.Е. Секретар – т. ШАПРО

СЛУХАЛИ:**ПОСТАНОВИЛИ:**

[...]

861. Про *наслідки* обслідування 5-ти дітколоній: ім. Горького, в Гіївці, Зеленому Гаю, Зміїві та Охтирці

Затвердити висновки в такій редакції /додається/.

Голова /ДОВБИЩЕНКО С.Е./
 Секретар /ШАПРО/

ВЫВОДЫ**ПО ОБСЛЕДОВАНИЮ КОЛОНИИ ИМЕНИ М. ГОРЬКОГО**

1. – Признать положение колонии удовлетворительным.
2. – Констатировать, что колония имеет твердую целевую установку – перевоспитать вчерашних малолетних преступников в совершенно здоровых и подготовленных к трудовой жизни людей: каждый воспитанник выходит из колонии с определённой квалификацией. Это обстоятельство создаёт соответствующую благоприятную перспективу воспитанникам и облегчает им срок пребывания в колонии.
3. – Отметить, что ведение хозяйства поставлено на должную высоту. Работа в мастерских и по сельскому хозяйству ведётся по заранее разработанным производственным планам и охватывает собою всех воспитанников.
4. – Несмотря на то, что среди детей имеется и небольшой % босых, плохо одетых, считать материальное положение воспитанников удовлетворительным. Плохо одетые принадлежат, главным образом, к недавно прибывшим.
5. – Санитарное состояние в общем признать удовлетворительным, однако необходимо отметить следующее: а/ мальчиковые спальни не совсем чисты, б/ у многих детей руки грязные, в/ на кухне раковина неисправлена издает зловоние и г/ медные котлы не луженные и грозят отравлением. Предложить администрации колонии указанные дефекты устранить в течение ближайших двух недель.
6. – Крупным дефектом в жизни колонии надо считать то, что общежития – спальни и , вообще жилые помещения плохо обогреваются. В силу этого детям приходится работать, учиться и спать в тяжелых условиях. Предложить администрации в течение летнего периода произвести переоборудование печей.-
7. – Хотя школьными занятиями охвачены все воспитанники, однако, необходимо констатировать отсутствие полной выдержанности в разбивке детей по возрасту и уровню знаний, какой бы то ни было связи с принятой во всех наших школах комплексной системой и достаточного контроля со стороны Зав. учебной частью над повседневной работой педагогов в школе. ОкргИНО обратить внимание на исправление указанных недочетов.

8. – Признать, что со стороны ОИНО не обращено должного внимания на руководство работой учебно-воспитательной жизнью.

9. – Отметить, что в прошлом в колонии им. ГОРЬКОГО допускались непедагогические меры воздействия на воспитанников.

Предложить Инспектуре Наробраза проследить за тем, чтобы ни в ком случае не повторялись случаи имевшие место ранее.

10. – Поручить инспектуре Наробраза изучить вопрос о самоуправлении детской колонии им. ГОРЬКОГО, установив такую форму самоуправления, при которой воспитанники усвоили бы привычки и навыки самоуправления могущие быть применимы в будущем (тип Исполком).

11. – Предложить Окр. Инспектуре Наробраза обратить внимание Зав. Колонией и поставить перед Педсоветом вопрос о широкой воспитательной работе среди воспитанников с тем, чтобы не допустить какие-либо ненормальные воздействия со стороны подростков, занимающих те или иные посты, по отношению к другим подросткам.

12. – Признать, что взаимоотношения между девочками и мальчиками в общем здоровые, однако имеются случаи грубого обращения мальчиков с девочками. Администрации, педсовету обратить внимание на борьбу с этим явлением, проводя большую воспитательную работу.

13. – Поручить РКИ детально изучить штат колонии им. ГОРЬКОГО в направлении создания нормальных штатов и представить таковые на утверждение для проведения их в будущем году, учтя особенности данной колонии – тяжелые жилищные условия и т.д.

С оригинала верно:
Секретарь

(ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1778. – Арк. 88–92)

113.

В Ы В О Д Ы РКИ ПО ОБСЛЕДОВАНИЮ КОЛОНИИ ИМЕНИ М. ГОРЬКОГО.

1. – Признать положение Колонии удовлетворительным.

2. – Констатировать, что колония имеет твердую целевую установку – перевоспитать вчерашних малолетних преступников в совершенно здоровых и подготовленных к трудовой жизни людей; каждый воспитанник выходит из колонии с определенной квалификацией. Это обстоятельство создает соответствующую благоприятную перспективу воспитанникам и облегчает им срок пребывания в колонии.

3. – Отметить, что ведение хозяйства поставлено на должную высоту. Работа в мастерских и по сельскому хозяйству ведется по заранее разработанным производственным планам и охватывает собою всех воспитанников.

4. – Несмотря на то, что среди детей имеется и небольшой % босых, плохо одетых, - считать материальное положение воспитанников удовлетворительным. Плохо одетые принадлежат, главным образом, к недавно прибывшим.

5. – Санитарное состояние в общем признать удовлетворительным, однако необходимо отметить следующее: а/ мальчиковые спальни не совсем чисты, б/ у многих детей руки грязные, в/ на кухне раковина не исправна и издает зловоние и г/ медные котлы не лужонные и грозят отравле-

нием. Предложить администрации колонии указанные дефекты устранить в течение ближайших двух недель.

6. – Крупным дефектом в жизни колонии надо считать то, что общежития-спальни и, вообще, жилые помещения плохо обогреваются. В силу этого детям приходится работать, учиться и спать в тяжелых условиях. Предложить администрации в течение летнего периода произвести переоборудование печей.-

7. – Хотя школьными занятиями охвачены все воспитанники, однако, необходимо констатировать отсутствие полной выдержанности в разбивке детей по возрасту и уровню знаний, какой-бы то ни было связи с принятой во всех наших школах комплексной системой и достаточного контроля со стороны Зав. учебной частью над повседневной работой педагогов в школе. *Управлению Детдомами и Соцвосу ОКРИНО* обратить внимание на исправление указанных недочетов.

8. – *Признать, что ни со стороны правления колонии, ни со стороны Соцвоса и его Методкома не обращено должного внимания на руководство работой учебно-воспитательной жизни. Считать целесообразным подвергнуть школу руководству Соцвоса и его Методкома и предложить последнему приступить немедленно к его осуществлению.*

9. – *Большое влияние на воспитание ребят в настоящий момент имеет комсомольская организация. Все же необходимо признать, что ячейка не сумела еще распространить свое влияние на хозяйственную, педагогическую и полит' жизнь колонии в целом. Сословие "колониист" еще не совсем изжито. Обратить внимание Окружкома и Райкома КСМУ на необходимость усиления руководства работой ячейки. Обратить ячейки КСМУ на усиление своего внимания к работе...ЮП. Целый ряд важных хозяйственных и педагогических вопросов проходит мимо внимания ячейки. –*

10. – *Несмотря на существование в колонии крупной комсомольской ячейки, вокруг которой организуется вся воспитательская работа в колонии, все же наблюдается слабое политическое воспитание. Считать такое направление в работе колонии неправильным и предложить комсомольской ячейке взять твердый курс на организацию воспитанников вокруг комсомольской организации и Ленинских заветов.*

11. – *Констатировать, что в прошлом, как Завом, так и отдельные педагоги, применялись физические меры воздействия /избиение/. Зав. колонии тов. МАКАРЕНКО вынести выговор за допущение применения этих мер. Воспитателям СВИРОВСКОМУ / работает в колонии им. Дзержинского/ и пом. зав. колу – тов. ВЕСИЧУ поставить на вид, а воспитателям ШИЛОВУ, ЧАПЛЯН, ГРИГОРОВИЧ и АР-ХАНГЕЛЬСКОЙ указать на резкое, подчас и грубое обращение с воспитанниками.*

12. – *Больше всего избиения стали практиковаться в колонии при Зав'е КОВАЛЕ. Им самим был совершен ряд избиений, за что вынести ему СТРОГИЙ ВЫГОВОР С ПРЕДУПРЕЖДЕНИЕМ. Также вынести строгий выговор НОВИКОВУ, работающему ныне в Управлении д/колониями, за участие в избиении воспитанника РЯБЦОВА.*

13. – *Самоуправление детское, построенное на систему командиров, хотя последнее время реорганизовано в сторону приближения его к выборности командиров, фактически не является выборным органом самоуправления. Эта система делит воспитанников командующих и подчиненных, она подавляет инициативу и самостоятельность дет. коллектива и, вооб-*

ще, приучає вихованців до системи, протилежної радянській, з якою їм доведеться по виході з колонії зустрітись в житті.

Считають, тому цілком природною реорганізацію самоуправління з системи рад. командирів до системи виконкомів.

Перевод повинен бути в процесі тривалого терміну з тим, щоб він не вніс ніяких перебоїв в життя колонії і дитячого колективу, в частині.

14. – Відзначити, як ненормальне явище, існуючі випадки вбивств вихованців командирами. Представити Зав. колонією, рад. комітетом і комсомольській організації провести широку виховальну роботу серед командирів з метою боротьби з відомим злом.

15. – Признати, що взаємини між дівчатками і хлопцями в загальному здорові, однак, існують випадки грубого поводження з хлопцями з дівчатками. Адміністрація, рад. комітет і комсомольська комісія звернути увагу на боротьбу з цим явищем, проводячи велику виховальну роботу.

16. – Констатувати перевантаження Рад. персоналу (замість передбачених 40 вихователів з розрахунку 1 на 10, згідно угоди, на роботу всього 19 вихователів, що порушує умови угоди).

Представити адміністрації в місячний термін домогтися повного штату і регулювати навантаження рад. персоналу, згідно умов угоди. –

...

(ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1778. – Арк. 101–102)

114.

У. С. Р. Р.

Харківський Окружний

Виконавчий Комітет

== РАД ==

Робіт. Сел. і Червоноарм. Депутатів

ОКРУГОВА КОМІСІЯ

Допомоги Дітям

11 / V дня 1928 р.

Ч. 2094

м. Харків, Ключовська вул. 21.
Тел. №

ПРОТОКОЛ № 30/120

ПРЕЗИДИ ОКРУГОВОЇ КОМІСІЇ ДОПОМОГИ ДІТЯМ ВІД 8-го ТРАВНЯ 1928-р.

ПРИСУТНІ: т.т. Шелудько, Головін, Височин, Митюрин, Сухарів, Фіш, Розовський, Віленц, Файбишева, Найдюнова, Комарівська, Воронцова, Мовшович, Пушкар, Неженко – представник Відділу Праці, Дерчанська – представник Іванівського РКД.

Головує – т. Шелудько

Секретар – т. Височин

[Слухали:]

[...]

2. Резолюцію за доповіддю Зав. Дитколоніями т. Сухарева про стан дитячих колоній.

[Ухвалили:]

З висновками та пропозиціями Окр. РСІ щодо дослідження дитячих колоній згодитися /до цього додаються/. –

Додатково до цього вважати за потрібне:

[...]

5. Зважаючи на великі втечі вихованців з дитустанов з причин кепського харчування, кепського повадження та неупорядкованості дитячого колектива /бійки/, пропонувати Завідувачеві дитколонії т.Сухареву в цій справі в найближчий термін реалізувати вказівки Окр.РСІ.

[...]

8. Вважати за потрібне, щоб кошти що асигновані різними організаціями для того або іншого дитбудинка поверх кошторису, поступали б в загальний фонд на поліпшення побуту дитустанов.

[...]

[Слухали:]

5. Аналіз даних розробки анкет на безпритульних дітей підібраних за ІІ квартал 27/28-рік т. Височин.

т. Файбишева – На безпритульність слід глядіти глибше, не сам безпритульний винен, а винні в його безпритульності ті оточення де він перебував. Неприпустиме ставлення Зав. дитколонії ім. Горького до вихованців потребує окремої уваги, як що потрібно, то слід притягти його до відповідальності, а систему Управління, яку вживається в колонії Горького – змінити.

т. Найдьонова – цифри втеч з-за кепського стану дитустанов, бійки дітей – правдиві, це потребує перегляду педперсонала по всіх дитустановах, та притягнення до відповідальності винуватих в бійках дітей. Педагоги невміло ставляться до дітей, яких надсилають з Колектору до дитустанов, з цього виникають втечі. На сьогоднішній день можна ліквідувати безпритульність як що притягнути до роботи все суспільство. Вважаю за потрібне на нараді педагогів поставити доповідь про причини втеч дітей з дитячих установ.

т. Розовський – з Охтирського д/м втекло 11 дітей ранком, а привезено їх до містечка у вечорі, де які підлітки пояснюють причину втечі тим, що в цьому дитмістечкові харчують чорним хлібом. За бійку дітей двох педагогів арештовано. [...]

т. Вайнер – Майже всі т-ші обвинувачували т. Макаренко в невірному вихованні дітей, але підлітки з колонії ім. Горького найкращі підлітки й це є доказом того, що в колонії Горького немає нічого катастрофічного. Втечі виникають ще з того, що підлітків в цих дитустановах навчають ремеслу яким вони не зацікавлені. Нейму віри в те, що дітей за малі проступки вигоняли з дитустанов. [...]

т. Мовшович – На жаль на цьому засіданні не має жодного педагога. Мене здивовує те, що т. Вайнер захищає т-ща Макаренко, який вживає бійку. Метод-командирів -незадовольняючий метод, і його треба негайно змінити. [...]

т. Воронцова – В Соцвиху є робітники, які цілком віддаються роботі, серед них є одиночні випадки скверних. В колонії ім. Горького дійсно ненормальності є, це підтверджують батьки, діти яких перебувають в цій колонії, там вживають бійку – як міру вплива. [...]

т. Сухарів – Не можна огульно обвинувачувати педагогів в кепському повадженні з дітьми, чимало таких педагогів, яких можна назвати «героями» за їх працю майже протягом цілого дня й які одержують за свою працю тільки 45 карб. на місяць.

Педагогічна робота страждає з-за малої ставки. Всі педагоги, які вживали бійку, зняті з роботи.

[...]

ОБЩИЕ ВЫВОДЫ

По обследованию колоний.

1. Признать, что как со стороны материально-хозяйственной, так и со стороны учебно-воспитательной некоторые дет. учреждения находятся в неудовлетворительном состоянии.

[...]

3. Констатировать, что со стороны Управления детколониями, ни со стороны соответствующих вертикалей Окр.ОНО не обращено должного внимания на руководство учебно-воспитательной и учебно-производственной работой дет. колонии. Считать целесообразным подчинить учебно-воспитательную работу руководству Соцвоса и его Методкома, а учебно-производственную Профобру.

4. Полит-воспитательная работа в большинстве колоний не поставлена на должную высоту. В отдельных колониях нет комсомольских и пионерских организаций, а там, где таковые имеются, им не удалось ещё организовать вокруг себя беспартийную часть воспитанников.

Обратить на это внимание Окружкома ЛКСМУ и предложить местным партийным и комсомольским организациям усилить политиковоспитательную работу в колониях.

5. Констатировать, что в учреждениях социально-запущенных детей педперсонал в большинстве без специальной подготовки. Однако, со стороны Управления д/колониями мало обращено внимания на переподготовку этих работников и вообще на повышение их квалификации. Считать целесообразным организовать в течение летних каникул краткосрочные курсы по переподготовке работников детколоний. Кроме того, предложить правлению д/колониями обеспечить каждую колонию специальной педбиблиотекой и заботиться о её систематическом пополнении.

6. Детское самоуправление в каждой колонии построено по-разному. В основном имеется два типа самоуправления: а/ совет командиров и б/ исполкомы. Признать, что системой развивающей инициативу и самостоятельность воспитанников, приближающей их к системе советов, с которой им придётся по выходе из колонии встретиться в жизни, является системой исполкомской. Поэтому рекомендовать систему эту всем колониям.

7. Отметить, что в некоторых колониях имели место случаи избивания воспитанников воспитателями. Категорически осудить эту меру воздействия и предупредить, что в случае применения в дальнейшем этой меры воздействия, виновные будут привлечены к уголовной ответственности. Обратит внимание НКП на то, что в вопросе о методах воздействия на трудно-воспитуемых детей с его стороны точных директив не имеется.

8. Признать, что в вопросах направления детей в колонии и их переброски из колонии в колонию нет твердой установки. [...]

9. [...] Предложить ОФО выдать колониям недоданные им по смете средства на оборудование мастерских, а Управл. д/колон. организовать через соответствующие хоз. органы снабжение колоний материалами.

10. Управлению/колониями точно определить установку Зелено-Гайской и Гиевской дет. колоний.

(ДАХО. - Ф. Р-917. - Оп. 1. - Спр. 43. - Арк. 325-331)

У. С. Р. Р.

Харківський Округовий

Виконавчий Комітет

== РАД ==

Робітн. Сел. і Червоноарм. Депутатів

ОКРУГОВА КОМІСІЯ

Допомоги Дітям

23 / V дня 1928 р.

Ч. 2180

м. Харків, Клочковська вул. 21.
Тел. №**ПРОТОКОЛ 31/121****Президії Округової Комісії Допомоги Дітям**
від 15-го травня 1928- р.

Присутні : т.т. Шелудько, Головін, Височин, Файбишева,
Комарівська, Найдьонова, Розовський, Макаренко,
Лядов- Зав. дитядальні, Кальний – Зав. Дит.ночлежки,
т. Галченко.

Головує – т.Шелудько Секретар – т. Височин

[...]

[...]

11. Прохання колонії ім. Горького від №218 від 10/У 28-р. додатково асигнувати 6.766-карб. на ремонт приміщення.

11. В проханні Завідувача колонії ім. Горького відмовити через те, що гроші на ремонт призначені для поширення колонії на 100 чол. відпущено колонії, але дітей до цього часу не прийнято. Доручити Робочій Трійці ОКДД перевірити витрати виданих сум, та поставити перед Окрнаросвітою питання про перевірку постанови ЦКДД про поширення колонії Горького на 100 душ.

Прот. підп.

Г О Л О В А

С Е К Р Е Т А Р

З ориг. згідно: діловод

(ДАХО. – Ф. Р-917. – Оп. 4. – Спр. 43. – Арк. 335-338)

116.

Окрфінвідділ

Адреса _____

№ 112

" " червня 1928 р.

Протокол № 112**ПОСТАНОВ ПРЕЗИДІЇ ХАРКІВСЬКОГО ОКРУЖНОГО
ВИКОНАВЧОГО КОМІТЕТУ РАД РОБІТНИЧИХ, СЕЛЯНСЬКИХ ТА
ЧЕРВОНОАРМІЙСЬКИХ ДЕПУТАТІВ**

Х І С К Л И К А Н Н Я

Засідання за 30/V-1928 року.

м. Харків

БУЛИ НА ЗАСІДАННІ:

З правом
рішучого
голосу

Члени Президії ОВК'у

Голова ОВК'у – тов. БУЗДАЛІН, Заступники Голо-
ви ОВК'у – тов. КАНТОРОВИЧ і ЗЯКУН, Секретар
ОВК'у – тов. МОРОЗ, Зав. ОФВ – тов. Брановський,
Зав. Миськомгоспу – тов. ВОЛОДИМИРІВ, ОІНО – тов.
СТРІЛЬБИЦЬКИЙ, КОРЧИНА /Серп і Молот/. [...]

Голова – тов. БУЗДАЛІН С.Ф.

Секретар ОВК'у тов. МОРОЗ І.Т.

Слухали:

Ухвалили:

[...]

70. Прохання Трудколонії ім. М. Горь-
кого про пересунення кредиту за коштори-
сом колонії в сумі 1.000 карб. за розд. IV
§ 9 бюджету Окрвиконкому із ст. 3 на ст. 2.
/Доп. Секр. ОВК"у - тов. МОРОЗ/.
СПР. ч. 18028

V-4

[...]

70. Дозволити пересу-
нути кредити в розмірі
фактичних витрат на
ремонт електростанції в
сумі - 750 карб., а решту
250 карб. закрити.-

[...]

Оригінал підписали:

ГОЛОВА ХАРКІВСЬКОГО ОКРУЖНОГО

ВИКОНАВЧОГО КОМІТЕТУ

/БУЗДАЛІН/

СЕКРЕТАР ХАРКІВСЬКОГО ОКРУЖНОГО

ВИКОНАВЧОГО КОМІТЕТУ

/МОРОЗ/

6/VI-28 року

Відповідає оригіналові:

Зав. Прот. Част. ОВК'у

[підпис] /ОВСЮКОВ/

(ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 3406. – Арк. 281, 308, 324)

117.

ДО ПРЕЗИДІЇ ОВК,у.

У. С. Р. Р.

Н. К. О.

Харківський окрвиконком
Округова Інспектура

Наросвіти

6 / VI дня 1928 р.

№ 6064

Адреса: Радянський майдан будинок
Окр. Виконкому Телеф. № 16-76

Згідно з додатковим кошторисом ЦКДД на
27/28 рік на поширення колонії ім. Горького з
300 до 400 дітей передбачено 49.000 карб. Таке ж
поширення колонії до 400 чолов. прийнято і міс-
цевим бюджетом.

До цього часу одержано від ОКДД асигнувань
ЦКДД лише 29000 карб.: Колонія М. Горького
22.000 та Зміївський Реформаторіум 7.000 і далі
видача коштів припинена в той час, як гроші Окр-
додитом від ЦКДД одержано повністю.

Тому Окрінспектура Наросвіти просить запро-
понувати ОКДД видати з решти згаданих асиг-
нувань на закінчення ремонту та на обладнання
майстерень кошти таким колоніям:

1. Колонії ім. М. Горького – 6.700.-
2. Вовчанськ. дитмістечку.. – 2.000.-

3. Будянському	"	.. - 3.000.-
4. Гіївському	"	.. - 1.300.-
5. Зелено-Гайському	"	.. - 3.000.-
6. Лозовському	"	.. - 3.000.-
7. Брусиловському		<u>- 1.000.-</u>
		20 000

Заст.ОКРІНСП.НАРОСВІТИ [підпис] /Півень/
 БУХГАЛТЕР [підпис] /Ададуrow/
 СЕКРЕТАР [підпис] /Амнуель/

(ДАХО. - Ф. Р-845. - Оп. 3. - Спр. 1870. - Арк. 65)

118.

Д О В І Д К А

про вартість одного вихованця дитустанов по кошторисах на 1927/28 рік

	Сума коштор.	Кільк. дїт.	Вартість одн. дитини.
Охтирський	193475	810	238-85
Богодухівський	194210	790	245-33
Брусиловський	61976	200	309-88
Буд.	72812	250	291-25
Лишайн.	66073	200	330-36
Гіївка	73518	240	306-32
Польськ.	11957	35	341-63
Деркачів	136274	450	302-72
Вовчанськ	67244	230	292-36
Валківськ.	65431	250	261-72
Єврейський	37571	120	312-84
Пересїчан.	58617	250	234-47
Зміїв. реформ.	54618	150	364-12
Трудк. ім. М. Горького	141429	350	404-09
Жовтн. револ.	106296	300	354-32
Окрколект. по М. Панас.	33915	150	226-10
Дитбуд. в х. Отрадн.	66204	100	662-04
	1441620	4875	295-50

Бухгалтер [підпис Ададуrowа]

(ДАХО. Ф. Р-858. - Оп. 1. - Спр. 5. - Арк. 97)

119.

В Правление Коммуны им. Ф. Э. Дзержинского

Завкоммуной А. Макаренко

рапорт.

Прилагаю при сем вырезку из «Вісті от 27 июня с/г и выводы Окр РКИ по обследованию колонии от 3/IV 28 г., считаю необходимым сообщить Правлению следующее:

Травля колонии и меня в различных организациях и учреждениях, а теперь в печати начата была еще в декабре. Травля эта была поднята после того, как Окрисполком поручил мне реорганизацию всех колоний округа. Развал многих колоний и накопление в них элементов хулиганства и расхищения как раз в это время достиг уже пределов терпимого. Перевод детколоний на более четкую и подтянутую систему колонии Горького деловым кругам представлялся необходимым.

Но как только я приступил к работе со всех сторон поднялись протесты. Они исходили от отдельных лиц и кругов, уверенных с одной стороны, что детей нужно воспитывать в полной свободе, с другой, совершенно не знающих работы колонии Горького. Я принужден был оставить Управление детскими колониями, но травля колонии продолжалась. Организация коммуны им. Ф. Э. Дзержинского по той же системе, что более воссатановило против меня моих противников.

10 мая я подал заявление об уходе из колонии. В ОкРИНО меня просили остаться до приезда Горького, но 27 июня в «Вцстях» появилась заметка, в которой сообщалось, что по докладу НКПр об ужасных методах в колонии я снят с работы. По докладу НКПр выходило так, что было обследование колонии и это обследование установило, якобы мои ужасные методы.»

Я сейчас отправил заявление в НКПр тов. Затонскому и в печать с утверждением, что представитель НКПр докладывал в НКРКИ неправду. Никакой научной системы наказаний я не выдумывал, битье детей тем более не могло быть частью никакой системы, также выбрасывание детей на улицу да еще раздетыми, а посылание детей в лес за палками просто анекдот.

В истории моего заведывания колонией были правда случаи, когда я в гневе грешил подзатыльником, но случаи эти были чрезвычайно редки. Никто из воспитанников на меня никогда никому не жаловался и никакие комиссии этих случаев не установили. Комиссия ОкРРКИ, акт которой от 3/IV при сем прилагается, несмотря на то, что в течение трех дней расспрашивала всех воспитанников, не могла установить ни одного случая таких побоев или избиений, а узнала об отдельных случаях в прошлом от меня самого.

Только за время моего четырехмесячного отсутствия в колонии при заведующем Ковале было в последнее время несколько случаев, не составивших конечно никакой системы.

Комиссией ОкРРКИ мне был об'явлен выговор за допущение подобных мер, поскольку я считался [официально (?)] ответственным за колонию

Хотя сообщённое в докладе представителя НКПр. представляет неправду, дальнейшая моя педагогическая работа в Харькове становится невозможной. Борьтсья с травлей я уже не могу. Все комиссии были и больше ничего предпринять нельзя. Колония и так бесконечно обследовалась и это в достаточной мере растрепало работу. Правление коммуны знает, что в коммуне Дзержинского та же система, и она проводится мною почти без усилий.

В известной мере я уверен, что травля эта будет продолжаться и дальше. Поскольку и мои воспитанники читают газеты, поскольку и я сам не всегда спокойно могу к ней относиться, работа в Харькове делается для меня чрезвычайно трудной.

В то же время я, как педагог, в достаточной мере опорочен всей этой кампанией и для Правления коммуны должен возбудиться вопрос о моем уходе.

Поэтому прошу Правление в ближайшие дни разрешить вопрос о моей работе в коммуне. Я могу работать в ней только при полном доверии Правления.

А. Макаренко

(РГАЛИ – Ф. 332. – Оп. 4. – Ед. хр. 379. – Л. 1–2 с об.)

120.

**НКО, НКРСІ, ОКРІНО, ОКЛКСМУ, ЦК РОБОС,
"К.У.", "ДИТРУХ".**

С Л У Х А Л И:

5. Інформація тов. МОЛОДЦОВА про зустріч м. ГОРЬКОГО в колонії його імені:

1 Тов. МОЛОДЦОВ зазначає, що Зав. колонією МАКАРЕНКО нетактично, навіть грубо поставився до представника ЦК ЛКСМУ та представників преси, намагаючись, через вихованців першого ізолювати від ГОРЬКОГО а останніх зовсім вигнав.

Комсомольці також ставились до тов. МОЛОДЦОВА, як і решта вихованців, виконуючи негласного наказу МАКАРЕНКО. Коли тов. МОЛОДЦОВ доводив комсомольцям, що він представник ЦК - він одержав відповідь, що нічого знати вони не хочуть, - на території колонії - існують її закони.

З цього видно, яке становище комсомольського осередку колонії. Він немає свого обличчя і виконує лише накази МАКАРЕНКО.

2. Стан колонії з виховавчого боку теж кепський. Система виховання ідеологічно шкідлива нема суспільної думки. Все робиться за наказом зава.

3. Стан колонії надзвичайно напружений в зв'язку з передачею колонії новому завідателю.

Треба негайно прийняти рішучих заходів, що до зняття т. Макаренко з роботи.-

У Х В А Л И Л И

5. Інформацію прийняти до відому.

Вважати лінію зав. колонією тов. Макаренко по відношенню до представника ЦК ЛКСМУ неприпустимою.

3/ Довести до відому НКРСІ, що його постанова про зняття зав. колонією, передачу та реорганізацію колонії слабо виконується і без участі ЦК ЛКСМУ.

4/ Просити Секретаріат ЦК ЛКСМУ дати директиву ОК ЛКСМУ про вивчення питання в осередкові й провести відповідну роботу й підготувати осередок аби він давав підтримку новому Завідуючому.

5/ "Систему" тов. МАКАРЕНКО" зразу не ломати, а поступово.

6/ Вважати необхідним поставити питання про кандидатуру Завідуючим - члена партії.

7/ Доручити ОК ЛКСМУ виділити комсомольців які б підготовляли й допомагали при здачі справ.

8/ Доручити т. ДЮШЕН умовити аби МК НКО екскурсії до колонії зараз не робив.

9/ Пропонувати ОБ КДР прийняти участь в комплектованні дітей до колонії.

10/ Прохати НКО і ОІНО про перегляд та підбор вихователів з членів партії та ЛКСМУ.-

Виписка із протоколу №...
засідання президії ЦБ КДР
від 13/VII-28 року.

(ЦДАВО. - Ф. 166. - Оп. 6. - Т. 2. - Од. зб. 2974. - Арк. 13)

121.

**Письмо заведующему
Главным управлением
социального воспитания НКП УССР**

Глубокоуважаемый Василий Алексеевич!

Я очень благодарен Вам за внимание, которое Вы оказали мне, приехав в колонию 11 июля. Наша беседа помогла и мне окончательно выяснить то, что от ме-

на требуется, и как мне нужно поступить. Независимо оттого, какие репрессии могут быть ко мне применены, я продолжаю быть уверенным в правильности моего варианта детской организации. Я считаю и теперь, что в колонии им. М. Горького настоящий советский союз, основными моментами которого являются:

1. Организация первичных коллективов по производственному принципу (отряды, а не школьные группы)

2. Самоуправление основанные не только на выборности, но и на назначении. К этому приводит наличие серьезно-делового трудового процесса, в котором должны принять участие не только выборные представители интересов детей, но и более опытные колонисты организаторы.

3. Это сложное выборно-назначенное самоуправление* (назначенное не заведующим а органом самоуправления) должно быть не надстройкой над фактическим управлением взрослых (как в Ахтырке) а действительным руководителем колонии, действующим по двум линиям: по линии действия коллективного органа и по линии действия, в качестве уполномоченных этого органа, отдельных организаторов колонистов на пространстве первичного коллектива (Командир)

4. Воспитание не только трудовых, но и организационных навыков, для чего все работы, не требующие специальной инструментальной квалификации, исполняются временными отрядами с временными командирами, меняющимися как можно чаще (система сводных отрядов)

5. Открытое признание права коллектива, как общего, так и первичного, на принуждение, а как последствие этого, существование института наказаний. Считаю вообще что осуществление какой бы то ни было дисциплины при настоящем моральном состоянии общества невозможно без наказания.

6. Дисциплина, основанная на принуждении от имени коллектива, в то же время должна быть связана с уважением к воспитаннику и к его работе. Это уважение должно быть проявляемо на каждом шагу и заключаться не только в явлениях личной вежливости, но и в создании специальных форм внутриколлективных отношений (особые формы назначения на работу, отчета и контроля, специальные выражения доверия и полномочия)

7. Я считаю совершенно необходимыми организационные оформления эстетического порядка, подчеркивающие значение общеколлективных движений, то что по отношению к колонии им. Горького почему то называется организацией (салют, знамя, оркестр)

8. В работе самоуправления и всего коллектива, мы опираемся на комсомол, как это естественно вытекает из более взрослого среднего возраста. Политическое воспитание (именно воспитание, а не политическое образование) заключается в организации постоянных связей между колонией и окружающим миром. Эту связь можно представить только в виде двух путей: связь с политическими организациями и деловая (коммерческо-производственная) связь с производственными, потребительскими и распределительными организациями.

9. Воспитание классового чувства я представляю себе исключительно, как результат приведенных выше начальных моментов. Жизнь детской коммуны, пропитанная движениями хозяина и рабочего и освещенная экономической связью с производственной жизнью республики и является единственным путем к воспитанию сознательного члена рабочего общества.

10. Переходная ступень преданности своему коллективу не вредна, если коллектив не обособлен в своем успехе и в своей стройности. Выпяченная гордость «горьковцев» имеет нездоровый вид только потому, что по крепости своей организации колония не имела сколько-нибудь заметных компанентов между другими колониями. Но уже появление коммуны Дзержинского, построенной по тому же плану и живущей с горьковцами в постоянном дружном общении много внесло интересного и нового в жизнь колоний. За полгода одних общеколлективных визитов было около десяти, кроме того чисто деловая связь между колониями проявляется почти ежедневно. Наблюдение многих деталей этой связи приводит меня к глупокому убеждению, что все детские колонии могут пережить гордость своей организацией на фоне общего развития. Я на это и рассчитывал в своем проекте «Трудового детского корпуса».

Все перечисленное составляет предмет моей педагогической веры. Я уверен, что в колонии им. М Горького осуществлен настоящий советский соцвс. Не имею никаких оснований усумниться хотя бы в одной детали. И по-этому по совести не могу ничего изменить, не рискуя делом.

Все это заставляет меня просить Вас привести в исполнение Ваше решение снять меня с работы. Я понимаю, что в дальнейшем будет поставлен вопрос о снятии меня и в коммуне Дзержинского, находящейся в таком же цветущем состоянии, как и колония Горького. Все же я предпочитаю скорее остаться без работы, чем отказаться от организационных находок, имеющих по моему мнению, важное значение для советского воспитания.*

А. С. Макаренко

(РГАЛИ. – Ф. 332. – Оп. 4. – Ед. хр. 251)

122.

Горький у горьковців

КОЛОНИЯ ім. Горького кипіла в підготовці. Так як же! На решті, мусив прийти Максим Горький, якого мріяли побачити стільки років.

– А який же подарунок нам піднести Олексієві Максимовичу, – постала думка у старших колоністів.

Чоп і Дроздюк найперші друзі. Дроздюк – поет, Чоп художник і теж пише прозою.

Замислилися два колонійських письменники: щоб подарувати великому письменнику Максиму Горькому?

– Петрусь, а треба щось гарне придумати, – каже Чоп.

– Звичайно, Чоп, треба.

Думають усі колоністи.

Загальні вечірні збори. Наприкінці зборів питає завколонії.

– Ну, товариші, а вирішили, що ж подарити від колоністів Горькому?

Бере слово Дроздюк.

– Я, товариші, так думаю, давайте усі ми 400 колоністів напишемо Горькому наші біографії, наше життя опишемо, хай він знає все про нас, як ніхто не знає.

– Єсть! Вірно! Єсть! Добре Дроздюк придумав, – загули колоністи.

Останній день перед приїздом – надзвичайне напруження: закінчують ремонт, усе прикрашують, прибирають. В школі приготували дві кімнати для Олексія Максимовича. З особливою любов'ю дівчата й хлопці мили, чистили, розставляли меблі, ставили глечики з квітами. Кімната набула дуже заштаного вигляду. Над ліжком повісив Чоп свою роботу «Ленін-маленький».

8-го липня приїхали вісники від завідателя – що буде Горький о 2 годині. Метушаться дівчата коло кімнати – востаннє порох з дверей витерли, глечик переставили – черговий по колонії що-хвилинка дивиться на годинника. Сигнал на збор. Та й так усі на подвір'ї... Ось їде авто... Ось зупинилося... зійшов... Струнки лави колоністів салютують.

Оркестра заграла марш, присвячений Горькому. Усі пильно-пильно вдивляться в обличчя Олексієві Максимовичу.

Він явно схвилюваний, не може говорити, пройшов до своїх кімнат.

Господарство – гордість колонії. Писали колоністи Олексію Максимовичу ще в Італію, що вони роблять і що пильнують вони своє добре, але коли пішов він з хлопцями та завколом обдивлятися усе: то побачив і свині, і коні, і корови – був дивований такими наслідками.

– Добре, добре, – казав він.

Командир із отряду свинарів одрапортував йому докладно, скільки свиней, скільки поросят, якої породи, та що все їде гаразд. Видко, що це все Олексію Максимовичу дуже приємно.

– У колонії сьогодні найбільше свято. Вивісили на брамі великого плаката – «Привіт нашому Горькому». Скрізь гірлянди, квіти. Усі хлопці й дівчата, як іменинники, так дорослі, як і малі. Ходять купками за Горьким.

Закидують його запитаннями.

– А безпритульним ви були?

– А фашисти вас не притискували?

– А в Італії є безпритульні?

Усім уважно, з охотою відповідає Олексій Максимович.

– Так, в Італії дуже багато безпритульних, там немає таких чудових колоній, як буде тут Радянська держава.

Увечорі були загальні збори. Коротенькі, бо заморився ж Олексій Максимович за час своєї подорожі. Спочатку, як завжди, командири склали рапорти. Після рапортів протиснувся на середину якийсь чужий, обідраний хлопчисько:

– Я теж хочу в колонію до вас...

– Ну виходь на середину, розповідай звідкіль ти взявся, та хто ти такий?

Спочатку несміливо, потім жвавіше, розповідає хлопець звичайну історію своєї безпритульності.

– Прийняти його! Прийняти! Щасливим буде! В такий день.

А от щось схвилювано перебіг клуб Чоп, – він оце закінчував малювати альбом з біографіями. За ним Аксьонов – старший колоніст. Нарешті, підходить Аксьонов – він підносить оправлений в червону палітурку гарний альбом з золотими словами: «Наші життя – Максим Горькому».

Завкол пояснює, що в колонії не згадують минулого, минуле не існує і лише раз згадали його колоністи, щоб написати Максиму Горькому.

Олексій Максимович схвилюваний.

– Спасибі, товариші, велике спасибі, але я не можу більше нічого сказати, я завтра балакатиму з вами.

Як завжди, в робочий день сигнал о 6? год. Олексій Максимович спостерігає початок дня колонії – метушня, веселі вигуки... О 8 сигнал.

Сьогодні перед роботою маленьке свято. Колоністи одправляють п'ятий вагон

123.

Горький у горьковцев от сорренто до куряжа

... Вот с того самого знаменательного дня когда было получено первое письмо с заграничной маркой от Горького А. М., 400 колонистов-горьковцев 8 лет ждали его приезда.

Письмо остается письмом. В сухие строки не втиснешь целиком душу, мысли, переживания, не опишешь радости творческого труда, не опишешь мелочей жизни колонии. Сотни писем

продукції своєї теслярної майстерні на Взрив завод. Під звуки «веселого горьковця», а такий дійсно веселий, що дівчата в строю підстрибують – проїздять підвода за підводою, і дає заввиробництвом підписати рахунок Горькому.

Перед Горьким шикуються отряд столарів – тут є і зовсім маленькі.

Швидко проходить робоче, бадьорє свято – гасло на роботу і колоністи розбігаються по місцях.

Вчора Олексій Максимович сказав:

– Ні, майстерні я завтра подивлюся, що ж я їх порожні дивитимуться. Хай, коли робитимуть.

Сьогодні день робочий. Олексій Максимович обходить майстерні та поля. Сьогодні він вже зовсім «свій», як кажуть колоністи. Він і гемблем орудює, і за косу береться косити, і до сівалки сідає. Він сміється, жартує і радість чути в кожному слові.

Увечорі горьковці поставили один акт з «Дна» – це любима п'єса горьковців – грають і вихованці і вихователі.

Який смутний ранок. Треба розставатися. Ще більше, далеко більше значитиме Горький для цих дітей, зібраних з вулиць, безпритульних правопорушників. Бо великий Горький – свій, близький, Олексій Максимович, з яким про все можна говорити, який всіх їх любить і поважає і слова якого зворушують сили, тягнуть до кращого, трудового життя.

Оксана Іваненко

(Червоні квіти. – 1928. – № 13. – С. 19–20)

колонистов Горькому, 2–3 десятка писем Горького колонистам все же не могли заменить обоюдной встречи. В письмах колонистов все настойчивее звучало: приезжайте, посмотрите и убедитесь, как созданный нами лозунг: «кто видел дно – равняйся по Горькому!» – осуществился на деле сотнями «бывших» ставшими настоящими чело-веками. В ответ: бодрые, волнующиеся письма с призывом: трудитесь, увидимся!

Обе стороны категорически отказывались верить беспристрастности негативных стекол фотографов: нужно было

встретиться лицом к лицу и приглядеться друг к другу.

Горьковские дни в Москве и других городах были для колонии наполнены ожиданием: скоро ли он будет у нас?

Колония деятельно готовила встречу. Стук молотка умолкал под рассвет. Колонисты спешно сооружали скамейки в саду, укатывали катками аллеи, готовили комнаты для шефа, организовывали выставку с показательными цифрами, иллюстрирующими рост и жизнь колонии за восьмилетнее существование.

Наконец, радостная телеграмма: «Горький приезжает в Харьков 8-го июля».

Почетный караул горьковцев, вытянувшийся на перроне вокзала, был неизмеримо счастливей своих товарищей: они первые увидели того, чье имя они с гордостью носят. И стоило Алексею Максимовичу повернуть свою голову вправо и увидеть синюю ленту вытянувшихся горьковцев, как спокойствие исчезло с лица. Глаза в волнении бегают по рядам колонистов, руки нервно сжимаются. Выйдя поспешно из вагона, он прежде всего направился к почетному караулу и подолгу с волнением, не слушая полагающегося в таких случаях рапорта, разглядывает ребят, гладит их головы. Длинные руки Горького часто раскрываются, словно он хочет обнять присутствующих здесь колонистов. Но Горького ждут у привокзальной площади тысячи харьковских пролетариев. Те пять часов, которые А. М. Горький пробыл в Харькове, были наполнены тревогой в Куряже: колонисты взбирались на колокольню, бежали к Залютинскому яру, всматриваясь в длинную шоссеиную дорогу: не покажется ли на ней автомобиль?

Звук трубы собрал колонистов в ряды, — он несся через стены колонии к длинному и белому шоссе.

Палочка капельмейстера начала эти забываемые дни. Медные звуки оркестра грянули встречу. Автомобиль, быстро мчавшийся по шоссе, выросстал, оставляя после себя столбы пыли. У ворот колонии он быстро осекая. И

Горький у горьковцев.

Алексей Максимович медленным шагом обходит ряды, прищурив глаз, словно пытается вспомнить: не с этим ли он переписывался?

Колонисты жадно прислушиваются, пытаются уловить хотя бы звук его голоса, но вместо слов они увидели низко опустившиеся густые брови и слезы, ничем нескрываемые слезы, бежавшие из глаз Горького.

Парад закончен.

По мастерским, сараям, свинарням, оранжереям, по будням колонии бегают пытливые взгляды шефа. Он, как хороший хозяин, прибывший к себе домой, после долгого отсутствия, осматривает каждую мелочь. По всем его движениям видно, что Горький увидел больше, чем он ожидал.

Осмотр закончен.

Ребята ни на один шаг не хотят отступить от себя Горького, но знают, что Горький болен, поэтому не взирая на все свое желание поговорить с ним, они держатся от него на почтительном расстоянии.

Группа ребят сидит у столовой. Горький подошел к ним и присел на скамью.

И потекла беседа. Его обступают тесной толпой и, не взирая на большое движение, вокруг него стоит абсолютная тишина, ибо каждому хочется услышать, что говорит Горький, ибо каждый хорошо знает, что Горький болен и не может говорить громко.

Беседа идет непринужденная, оживленная. Торопясь узнать скорее все, что их интересует, колонисты перескакивают с вопроса на вопрос и задним тихо, могильным шопотком, передают его слова.

— А вас фашисты не притесняют?

— Нет!

— А шпикки ходят за вами?

— Конечно, ходят. Один так каждое утро приходит ко мне. Поздоровается, чай попьет и уйдет.

— Привык, значит?

— Стал вроде как свой, как необходимый человек в доме.

Это вызывает в рядах колонистов взрыв хохота.

— Они ведь знают, что вы за Советскую власть, почему же они вас не выселяют?

— Боятся скандала, ребята.

И, видя удивление на лицах, Алексей Максимович рассказывает им о том скандале, когда Европа узнала, что царское правительство его арестовало и бросило в Петропавловскую крепость.

– Правда, освободили меня, но за границу все же выслали.

И естественно вопрос перешел к Петропавловской крепости.

Горький рассказывает им об Алексеевском равелине, о безмолвии, царившем в этом застенке, о Нечаеве, о Крапоткине, бежавшем из крепости.

У кого, как говорится, что болит, тот о том и говорит. Сперва робко, мол, откуда ему знать, затем смелее о детском движении на Западе, о беспризорных. Как-то поживают их бывшие собратья на Западе!

Горький рассказывает ребятам о положении беспризорных, в особенности, в Италии. Передает несколько сцен, виденных им из жизни беспризорных. Как будто все то же, но вот мелькнули слова: тюрьма, избиение.

– А колонии?

– В Италии их нет.

– Сволочи! – ругнулся кто-то громко и никто его не остановил.

Наконец, как и следовало ожидать:

– Не уезжайте, Алексей Максимович! Оставайтесь у нас в стране. Живите на Кавказе, он ведь по климату, говорят люди, да что люди – я сам, когда был беспризорным, знаю, что там очень хорошо.

Алексей Максимович объясняет им, что в отношении связи со своей страной он был бы в одинаковом положении на Кавказе, как и в Сорренто, так как ему пришлось бы жить в горах Кавказа.

– Я в Сорренто получу быстрее почту из России, чем получил бы ее на Кавказе. Наконец, там хорошее сообщение, хорошие дороги, если случается необходимость во враче, а такая необходимость является довольно частой, я могу всегда и вовремя получить врача из любого города Италии, а на Кавказе с ее непроходимыми дорогами это было бы значительно сложнее.

– Но так или иначе я решил, что если не почувствую себя хуже, то в этом году совсем останусь в СССР или же поеду туда в октябре, чтобы ранней весной приехать навсегда в свою страну.

– Получаете ли вы газеты из СССР?

– Я получаю все рабочие и крестьянские газеты, все книги, выходящие в СССР, и ежедневно сотни писем.

– Проверяют ли вашу почту фашисты?

– Проверять то проверяют, наверное, но никогда, мне кажется, не задерживали почту.

– А бывали ли у вас обыски?

– Очень часто. Видите ли вы – я получаю очень много печатных произведений из СССР, ко мне очень много людей приезжают из страны, ну вот фашисты интересуются, куда, дескать, девается вся литература, получаемая мной, не раздаю ли я рабочим Италии.

– Значит, они как бы проверяют, в порядке ли у вас архив или нет?

Уже надвинулись густые сумерки. Начинает идти мелкий дождь. Наступает темная ночь, завешанная свинцовыми тучами.

Празднество продолжается. Оно перебрасывается то к эстраде, где играет оркестр, затем переходит на площадку, где в честь приезда Горького зажигается феерверк. Рассыпчатые столбики огня рвут темноту, вызывая восторги колонистов.

Торжество заканчивается в клубном зале. Идет отдача рапортов командиров отрядов и бригад о положении в колонии.

Один из колонистов и подносит ему альбом, в сафьяновом переплете, с четырьмястами биографий и писанными самими колонистами для Горького.

Нужно знать те методы воспитания, какие проводятся в колонии, чтобы понять тот героический поступок колонистов, когда они писали свои биографии.

– Вы знаете, Алексей Максимович, – говорит завед. колонией Макаренко, – что в основе нашей работы лежит: нежелание знать то проклятое прошлое, что окружало ребенка до поступления в колонию. Вот тогда, когда он переступает порог колонии, мы делаем все возможное, что бы он забыл это проклятое прошлое.

Прошлого нет – есть настоящее. И колонисты по своему собственному почину решили однажды вспомнить это тяжелое прошлое, передать в своих биографиях, написанных коряво, передать тому, кто всю жизнь собирал правду, и если, Алексей Максимович, вы сможете хотя бы небольшую частицу использовать для своих произведений, колония будет бесконечно благодарна. Один раз мы позволили себе вспомнить

о наших тяжелых, безрадостных днях, наполненных страданием, один раз мы вспомнили это для того, чтобы это окончательно забыть. Детям, живущим здесь без родных, с тяжелым прошлым, так хорошо почувствовать вашу теплоту и вашу ласку. Помните, дети, этот день, 8 июля! Помните, что в этот день вы видели у себя человека с большой душой.

Торжество заканчивается как-то необычно. Раздвигая колонистов, на середину зала вышел маленький оборвыш, грязный и худой. Он стал, словно тень из прошлого всех этих ребят.

Тихо с волнением попросил:

– Примите меня в колонию. Не хочу быть беспризорным!

И пришедший новичек, при исключительном внимании Горького, при абсолютном молчании колонии, рассказывает свою небольшую, но многострадальную 12-тилетнюю историю.

Колония большинством голосов решает принять новичка в свои ряды.

Горький поднимается и при абсолютном молчании несколько минут не может овладеть собой.

– Спасибо, товарищи! Ваше внимание, ваши речи меня глубоко тронули. Я очень счастлив, но я вам, товарищи, больше ничего не могу сказать. Я очень взволнован, я завтра поговорю с вами.

Последнее «ура»... и Горький удаляется в свои комнаты. Не взирая на то, что завтра нужно встать рано на работу, что уже глубокая ночь, в комнатах колонистов идут беседы о человеке, прошедшем с ними радостный день.

9-го утром колония в присутствии Горького передавала очередной вагон столярных изделий химическому заводу. Передавал вагон Горький. В столяр-

ных мастерских идет погрузка на подводы. Подводы под звуки марша проходят мимо Горького и дирекции завода.

Счет на изготовленное подписывает Горький, а когда Горький передал счет представителю дирекции завода, а тот взамен дал ему векселя, Горький, как хороший купец, потребовал, конечно, шутя:

– Нет, товарищи, вы деньги гоните. Что ж вы нам векселя даете?!

Не взирая на то, что каждый из колонистов знал, что Горький находится сейчас здесь, с ними, работа в колонии идет тем же порядком, только значительно энергичней. Горький появляется в разных местах работы – то в поле у косарей, то наваливает сено в стога, то у гудящего трактора. Горький весел, шутит, смеется.

– А ну дай-ка рубанок, как ты нож заправил?

И Горький внимательно осмотрел его, сам, с ловкостью заправского столяра, прошелся по доске.

Ребята удивлены. Шопот восхищения прокатывается в мастерской.

– Может! А я думал, что он шутит...

Никогда стены столовой не видели столько веселья, шума и смеха, как в тот день, когда с ними обедал Горький...

Горький уехал. Пройдут годы. Колонисты станут взрослыми, стариками, но этих дней они никогда не забудут. Слишком уж они были хорошими и счастливыми.

Незабываемые дни!

Вл. Ефимов

(Октябрьские восходы. – 1928. – № 14. – С. 1–3)

124.

Цілком таємно

ХАРКІВСЬКИЙ ОКРУЖКОМ К.П.(6)У

Ч. 42/13.

"28" августа 1928 р.

Ивановскому РПК, Учраспред, т. Стрельбищкому ООНО

ВИТЯГ

з протоколу № 42 засідання С-га Харківськ. ОПК
від 25/VIII 1928 р.

СЛУХАЛИ

УХВАЛИЛИ

13. о Зав. колонией
им. Горького
/т. КАНТОРОВИЧ/

13. Выдвинутую Ивановским РПК, на работу Зав. колонией им. М. Горького, кандидатуру т. ПЛЕТНЕВА, поручить Учраспреду согласовать с т. СТРЕЛЬБИЦКИМ и при отсутствии возражений, со стороны последнего, считать согласованной.-

СЕКРЕТАРЬ ОПК [підпис] /ЗЕЛЕНСКИЙ/

Термін виконання

Про виконання
сповістити таємний
відділ ОПК

(ДАХО. - Ф. Р-858. - Оп. 2. - Спр. 7. - Арк. 77)

ДОДАТОК 1

125.

Многоуважаемый Михаил Николаевич !

Представляю Вам мою сотрудницу по колонии Ольгу Петровну Куриловскую, любезно согласившуюся принять представительство нашей колонии перед Вами. Если Ольга Петровна будет Вам очень надоедать, относите это на мой счёт. Я уверен, что т. Куриловская поможет нам крепче держать равнение по Наркомпроу.

Уважающий Вас А. Макаренко [підпис]
4 / XII 1920

(ЦДАВО. - Ф. 166. - Оп. 2. - Спр. 1687. - Арк. 109)

ДОДАТОК 2

126.

Пролетарі всіх країн, єднайтеся!

Комуністична партія (б) України

79

"29"/VIII 1928 р.

Посвідчення Ч. 2505

Харківський Округовий Комітет К.П.(б)У. відряжає тов.
Плетнева Тимофея Устиновича

(Прізвище, ім'я, по-батькові)

.....Єдин. парт. квит. 0684777 в розпорядження фр.
Наробраза
для роботи на посаді.....Зав. Колонией им. Горького

по выдвигению,
согласно пост. Секретариата
Окрпаркома

Секретар Харк. Окр. Комітету К.П.(б)У. [підпис Зеленського]
Зав. відділом обліку та розподілу [підпис З. Канторовича]
Просимо при листуванні посилатись на наше Ч. і дату.

(ДАХО. - Ф. Р-858. - Оп. 2. - Спр. 10. - Арк. 43)

ДОДАТОК 3

127.

Протокол № ____

Засідання Пленуму Комісії СОЦВИХУ Харківської Міської Ради Робітничих та Червоноармійських Депутатів

"25" Січня 1929 року

[...]

Голова т. КОМАРОВСЬКА

Секретар т. ТАРАН

Порядок денний:

Відчит доповіді груп про їх роботу.

О Б Г О В О Р Ю В А Л И:

У Х В А Л И Л И:

С л у х а л и:

[...]

ІІ. ФРЕЙДМАН ПРО РОБОТУ ГРУПИ ПОМДИТУ.

В групу записалося було 13 чоловіка, а лишилося працювати 6 з якими й доводилося весь час працювати. За відсутністю відповідної кількості людей в групі, не пощастило прикріпити до тих установ до яких слід було-б, які більш-менш зв'язані з помдиту.

Група помдиту, яка три рази приймала в участі підбору безпритульних була надзвичайно завантажена. Приходилося цілими днями працювати під час ударних кампаній. Багато зроблено різних обслідувань серед яких, чи мало знайдено ненормальностей, як колектор, реформатор. колонію М. ГОРЬКОГО, і низку інших. Група помдиту цілком себе оправдала, і надалі потрібно, аби кількість членів в групі було збільшено.-

Брали слово:

тов. ХАЗАН – Про ненормальности в роботі з безпритульністю, що кидається на цю справу багато грошей, а наслідки – це безперервна втеча з колоній та рознесення обмундировання і знову поповнення безпритульними міст. Треба більше уваги звернути на придбання майстерень та приладдя, які дали змогу більш оволодіти безпритульним трудпроцесом.-

Далі брали слово т.т. ОДИНЦОВА, РЕЗЦОВА, ЄРМАКОВ, СОКОЛОВА, КАСЬЯНОВА, СУПРУНОВА, БРОНІКОВА, підкреслюючи, що дійсно група помдиту цілком оправдала себе, лише потрібно надалі групу збільшити.-

У х в а л и л и:

Обрати комісію в складі т.т. БРОНІКОВОЇ, ФРЕЙДМАН, ХАЗАН, СОКОЛОВОЇ, ЄРМАКОВА, КАСЬЯНОВОЇ і скласти резолюцію.-

За ГОЛОВУ

/Комаровська/

СЕКРЕТАР

/Таран/

(ДАХО. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 44. – Арк. 114, 114 зв.)

ДОДАТОК 4

128.

А К Т

ОБСЛІДУВАННЯ КОЛОНІЇ ІМ. ГОРЬКОГО від 27-31 V - 30 р.

У. С. Р. Р.

ХАРКІВСЬКА ОКРУТОВА

І Н С П Е К Т У Р А

НАРОДНОЇ ОСВІТИ

УПРАВЛІННЯ ДИТКОЛОНИЯМИ

О К Р У Г И

28 / VI / дня 1930 р.

№ ____

Комісія в складі представника від ОкрІно – т. Рудової А., т. Грязьової А., від Окрфілії Робос т. Мосол Т.П., Зав. колонією ім. Горького т. Зеленіна, секретаря Партосередку т. Донського, Зав. медчастиною т. Шпиці Г.К. і представника від Загальних зборів службовців колонії т. Шура А. поглянули колонію й знайшли:

І. ГОСПОДАРЧА ЧАСТИНА.

а/С. Господарства.

1. Колонія ім. Горького в порядку реконструкції с. господарства одержала 300 га землі, що дало можливість організувати ферму на 80 корів, план організації ферми є, але постановку роботи на сьогоднішній день вважаємо незадовільною. Підстава: скот перебуває на дворі взагороді, без підстилки, заготовленого фуражу немає, харчування ведеться без норм, без певного контролю, крім цього немає певного догляду обслуговуючим персоналом, є випадки педяжа корови, неодноразово поросят, телята, причина цього крім зазначеного є: невідповідальність робітників за свою роботу, незадовільне керування роботою на фермі і недостатній контроль з боку адміністрації.

2. Також треба зазначити що немає певного розмежування обов'язків між Завідуючим с. господарства – агрономом і ветлікпомом – він же Завідувач скотним двором.

3. Вважаємо за незадовільний вигляд скота: поросята /підсвинків/, телята, коней що дуже худі.

4. Неприпустимим є запізнення обліку приходу скота, подача відомостей приходу до бухгалтерії затягується на місяць і більше (довідка бухгалтерії). Такий облік скота не дає можливості бухгалтерії виявити облік скота.

5. Неприпустимим є облік удою молока, за 10 день травня з 1–10 облік загубився і знайти його неможливо, ветлікпом передав Завідувачу с. господ. т. Тарасенку, який не пам'ятає куди його дів.

В минулому є випадки такого обліку молока по бухгалтерії: прибуток молока 1928 л. видано 1939 л. Прибуток молока 769 л., видано 862 л.

6. Ненормальним явище є, що за меню повинно поступити молоко на кухню дітям, але кухня не одержала, бо економка видала молоко службовцям.

7. Потрібно зазначити, що молоко не зберігається в належній чистоті і відра з молоком не покриті, а тому в ньому є пилюга і соломинки. Із всього зазначеного можна констатувати, що постановка роботи на фермі ведеться примітивними засобами, хоч і є керуючий кваліфікований персонал.

б/ Щодо рільництва, то треба зазначити, що посів закінчився, залишилося закінчити посадку огородини.

в/ Майстерні.

1/ Постановку й організацію роботи в майстернях вважаємо не тільки неприпустимою, але і шкідливою.

2/ Обладнання деяких майстерень дозволяє охопити дітей в значній кількості особливо при умові праці дітей в дві зміни в дійсності охоплюють 40–50 чол. дітей.

3/ Також не дається ніякої кваліфікації дітям, бракує певної постановки майстерень, не ведеться ніякого обліку дитячої праці, відсутні з листопаду місяця 1929 року облік витрачаємих матеріалів, затраченої робочої сили, не ведеться калькуляція /довідка бухгалтерії/ відсутній також і виробничий плян майстерень.

4/ матеріал закуповується Зав. виробництвом і безпосередньо поступає до майстерень, не проходячи через комору, так що яка кількість витрачена, і що є не витрачено бухгалтерія встановити не може.

[...]

САНІТАРНА ЧАСТИНА.

1. Санітарний стан приміщень комун, школи, а особливо їдальні і кухні недостатній. Брудні стіни в їдальні, коридорах, біля кухні, не цілком вимитий посуд, котли, брудні вікна. Білизна не міняється через певні проміжки часу за відсутністю належної кількості її, та належним устаткуванням пральні. Не регулярна мойка дітей що потрібно налагодити через вірну організацію купання.

[...]

УЧБОВА ЧАСТИНА.

1. Констатуємо, що школа не займає домінуючого значіння у вихованні дітей колонії, це не є основна ланка, яка б вкочувала основні засоби виховання дітей. Школа не зв'язана з виробництвом колонії як по лінії майстерень, так і с.г., вона не базує роботу на зазначеному господарстві /що свідчать пляни груп школи/.

2. Школа немає щільного зв'язку з клубом, в порядку плянування і роботи дитячого самоврядування.

[...]

IV. Програм є у груповодів тільки на 3 триместр, а викладачів не можна було дістати, а тому їй констатувати за їх наявністю не прийшлося.

V. I,II,III групи ведуться груповодами-комплексниками, а 4, 5 групи викладачами окремих дисциплін. Дисципліни розподілені між завідателями комун, що вважаємо доцільно, тому що зазначеним робітникам надається можливість щільніш підійти до виховання дітей, не губити свою кваліфікацію.

VI. Самоврядування в школі ведеться за ланковою системою, ланкам не надається можливості розгорнути роботу в комунах і на виробництві, тому, що там існує інша система самоврядування загонів з командирами на чолі. Об'єднує ці дві форми самоврядування дитячий центральний виконавчий комітет.

[...]

СОЦ. ЗМАГАННЯ.

1. Соцзмагання є з Лебединським реформаторіумом й внутрішнє змагання між комунами, але обліку цього змагання немає. Констатувати наскільки соцзмагання є стимулом встановити не можна.

КЛЮБНА Й ГРОМАД.КОРИСНА РОБОТА.

1. Потрібно констатувати, що клубна праця займає краще місце серед інших ділянок праці колонії.

2. Головною роботою клубної праці є в цей час масова робота, особливо серед роботи гуртків, визначається робота драматичного гуртка.

3. Книгозбірня працює 3-1/2 години, потрібно збільшити час праці, потрібно швидко закінчити перевірку її, тому що вже місяць книгозбірня не працює.

[...]

РОБОТА ДИТЯЧИХ КОЛЕКТИВІВ.

1. Весь дитячий колектив розділений на 5 комун, що вміщуються в двох приміщеннях, якими керують 5 керівників комун.

2. Самоврядування комун це є загони з командирами на чолі функція яких організація санітарно-господарській частині, життя дітей та норміровання дитячої поведінки.

3. В керуванні дитячим самоврядуванням надається велике місце ЛКСМУ та піонерзагону, яких в колонії на 30/У було комсомольців 43 чолов. піонерів -68 чолов.

4. Завідувачам комун надається функції організації дитячої поведінки, стеження за санітарним станом, організація побуту по комунах і чергування по колонії.

5. Помічається недбайливе ставлення дітей до майна, до одягу.

[...]

КЕРУВАННЯ УСТАНОВОЮ.

[...] Потрібно швидко застосувати положення щодо прав й обов'язків кожного робітника, розмежувати роботу й поставити кожного робітника під сувору відповідальність за працю в своїй галузі роботи.

Особливо між завідателями комун, між завпедом та завшколою, між агрономом і останніми робітниками с. господарства.

Діловод [підпис]

(ЦДАВО. - Ф. 166. оп. 6. - Т. 2. - Спр. 2975. - Арк. 13-19)

ДОДАТОК 5

129.

НАКАЗ ПО ОКРІНО

Акт комісії, що обслідувала колонію ім. Горького ствердити і запропонувати колонії негайно реалізувати всі пропозиції комісії, щодо налагодження роботи, разом з тим констатувати:

Ряд безперечних досягнень в роботі колонії, як значна громадсько-політична робота дитячого і педагогічного колективу в навколишніх селах підчас колективізації і весняної сівби; значне зміцнення дитячого колективу; деяке налагодження клубної роботи, але поруч цього колонія має силу недоліків і хиб, що в окремих випадках межують з злочинством.

[...]

Окрінспектор наросвіти
З оригіналом згідно:
Діловод [підпис]

(ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 6. – Т. 2. – Спр. 2975. – Арк. 20, 22)

4. Історико-педагогічні коментарі до архівних документів і матеріалів

1. В Главсоцвос (с. 117)

ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 6. – Спр. 1823. – Арк. 1–4 і зв.

Рукописна доповідна записка з автографом А. С. Макаренка на аркушах, написаних з обох сторін у лінійку. Оригінал, мова російська. Є штамп НКО УСРР із вказівкою на вхід № 38776 від 18.VIII і 2 резолюції. Перша: «ОД. 22.VIII» з підписом Г. Салько, яка на той час обіймала посаду інспектора Упрсоцвиху Наркомосу УСРР. Друга резолюція: «Наукпедкому. Для висновок. 4.IX.25» за підписом М. Биковця. На полях тексту нотатки: біля четвертого абзацу: «Економно при укрупнении, улучшение пед. персонала»; біля 8-го: «Мысль: Ведение хозяйства подчинено педагогическим целям»; біля 9-го: «Та же мысль». Біля пункту 4 запропонованого проекту: «А кого же они будут выпускать?», на полях п'ятого пункту – «Старая исправительная колония», біля десятого і дванадцятого: «Это правильно». Проти сьомого пункту поставлено знак питання.

Уперше Доповідна записка опублікована в 1983 р. у ПС⁴¹¹ з належними коментарями⁴¹². У 1985 р. в Марбурзі виходить Opuscula Makarenkiana Nr. 5 – збірник документів про переведення колонії ім. М. Горького з Полтави на нове місце «В Харьков или в Запорожье?», де укладач Гьотц Хілліг наводить текст доповідної записки⁴¹³, її фотокопію та представляє коментарі⁴¹⁴. У цих коментарях, ратуючи за автентичність подання архівних матеріалів, зроблено 38 зауважень до публікації доповідної записки у восьмитомнику, що допомагає відтворити оригінальний текст важливого документу макаренківської спадщини. Проте марбурзькій публікації не вдалося подати повністю автентичний текст. Це стосується як останнього абзацу, де «убежден» замінено на «уверен», а «чтобы» на «что», так і граматики всього тексту, де зроблено 36 виправлень у відповідності до сучасної орфографії, що знижує, як ми вважаємо, історичну цінність публікації.

Наведений нині текст відтворює зміст і орфографію цього документа.

Доповідну записку А. С. Макаренка було схвалено на засіданні Управління соціального виховання Народного Комісаріату Освіти України 23 вересня 1925 року (*див. док. №2*), що свідчить про значущість педагогічних ідей, пода-

⁴¹¹ ПС. – Т. 1. – С. 40–44.

⁴¹² Там само. – С. 339–340.

⁴¹³ В Харьков..., С. 2–10.

⁴¹⁴ Там само, С. 119–126.

них завідувачем колонії на розгляд Наркомосвіти. Головна ідея, що знайшла підтримку, – проект створення укрупнених об'єднаних закладів системи соціального виховання на базі сучасного рівня промислового і сільськогосподарського виробництва, яке повністю підкорюється вирішенню педагогічних завдань. Ця ідея конкретизувалася в таких важливих новаторських педагогічних положеннях, як надання переваги непрямого впливу на колоністів; обґрунтування самоврядування вихованців на принципах демократичного централізму, надання більших повноважень його органам; наголошення на необхідності педагогічно й етично виправданих засобів покарання; визначення програми-мінімуму у вихованні; відстоювання ідеї самостійності колонії в розподілі фінансових надходжень.

Н. М. Тарасевич

2. Протокол засідання Упрсоцвиху Наркомосу УСРР

(с. 122)

РГАЛИ. – Ф. 332. – Оп. 4. – Ед. хр. 365.

Машинопис.

Уперше згадує про цю подію А. А. Фролов в кн.: *Организация воспитательного процесса в практике А. С. Макаренка*⁴¹⁵, даючи виклад основного рішення. Дослівну виписку з протоколу дає Г. Хілліг в *Opuscula Makarenkiana* Nr. 5⁴¹⁶, звідки й передрукований цей документ.

Інспектура – відкрита колегія інспекторів Управління соціального виховання Наркомосу України.

Н. М. Тарасевич

3. ХАРЬКОВ НАРКОМПРОС БЕРЛИН

(с. 122)

ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 6. – Спр. 1823. – Арк. 22.

Текст телеграми А. С. Макаренка на бланку. Помітки: «Арт. 29» – адреса Наркомосу (Артема, 29) і вказівка на час прийняття телеграми: 12 о 14–54 хв. За контекстом, цей документ відправлено 12 березня 1926 р. Є резолюція «Виконано» і вказівка на реєстрацію ВКОН 13/III, завірена підписом. Зміст телеграми друкувався в *Opuscula Makarenkiana* Nr. 5⁴¹⁷.

Цією телеграмою закінчуються сподівання горьківців на переїзд до Запоріжжя і починається епопея боротьби за Куряж.

Н. М. Тарасевич

4. Доповідна записка

(с. 122)

ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 6. – Спр. 1823. – Арк. 29, 32.

Машинопис, підписаний власноручно заст. Наркома освіти Я. П. Ряппо, зав. Упрсоцвихом Кириченком та зав. Адм. Управлінням Лещинським. Дата на штампі, 25 березня 1926 року, свідчить про те, що Доповідна записка підготовлена саме в той день, коли Раднарком остаточно відмовив Наросвіті в передачі маєтку Попова для колонії М. Горького. На це вказує протокол № 15/432 засідання Раднаркому від 25 березня 1926 р.: «Постановили: 24. Підтвердити нижчезазначену постанову АФК, ухвалену заступником Голови РНК УСРР тов. Сербиченком: «В проханні Наркомосвіти УСРР про передачу маєтку кол. Попова Запорізької округи, для переводу трудколонії ім. Горького, – в і д м о

⁴¹⁵ *Организация...*, С. 45.

⁴¹⁶ *В Харькове...*, С. 11.

⁴¹⁷ Там само, С. 16.

в и т и»⁴¹⁸. Постанова АФК була прийнята ще 13/ІІІ⁴¹⁹. Запорізька влада усіляко відмовлялася приймати колонію, що засвідчено численними відписками, які зберігаються в архіві⁴²⁰, листами А. С. Макаренка О. М. Горькому. Тому вирішено змінити місце нової колонії на Куряж.

У Доповідній записці є помітки: години відправки документа – 12.45 26 марта і дата реєстрації в РНК 31/ІІІ 1926 р. за № 6237. У тексті червоним чорнилом зроблена правка: у слові *Горький* викреслено *в*; у останньому абзаці *згоду* виправлено на *згоди*; уставлено *що* (*що* буде міцним знаряддям...).

Документ-оригінал, в архіві є його копія з тими ж правками. Друкувався в *Opuscula Makarenkiana* Nr. 5⁴²¹ (де зроблено синтаксичну правку й не вказано на підписи Ряппо й Кириченка).

Н. М. Тарасевич.

5. До Народнього Комісаріату Освіти УСРР (с. 123)

ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 6. – Спр. 1823. – Арк. 33.

Оригінал машинопису, надрукований на бланку Управління справами Раднаркому. Датований 30/ІІІ 1926. Підписаний за секретаря РНК УСРР. На ньому резолюція Наркомосвіти «До т. Глейзера. Дайте відповідь РНК – 1/IV 26. /підпис С.К./». Штамп свідчить про передачу справи ч. 57/6 в архів 31/ІІІ 26. Той, хто писав резолюцію (С.К.), підкреслив у тексті червоним те, «що згадану справу вноситься до Раднаркому УСРР», тим самим, вірогідно, вказуючи Глейзеру на головну проблему пояснення для Раднаркому. Документ важливий як факт зволікання прийняття урядового рішення про перевід колонії в Куряж. Наступні документи, уміщені в цьому збірнику (див. док. №№: 8, 9, 11 та ін.), свідчать про формальні перешкоди, які довелося долати завідуючому колонії А. С. Макаренку.

Документ друкувався в *Opuscula Makarenkiana* Nr. 5⁴²², де зроблено 4 виправлення у тексті: замінено 25 березня (за текстом) на 26 березня, назва справи «Про дозвіл перевести колонію...» подана з малої літери, зроблено інші синтаксичні виправлення.

Друкується в повній відповідності до архівного документа.

Н. М. Тарасевич

6. Управління справами Раднаркому (с. 123)

ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 6. – Спр. 1823. – Арк. 38.

Це другий примірник машинопису листа від Наркомосу до Раднаркому з поясненнями причин відправки листа до Раднаркому 25 березня. Вкінці вказано на підписи Ряппо і Лещинського, але вони відсутні. Дата реєстрації документа – 8/IV за № 015162/576. Як бачимо, відповідь готувалася тиждень, а уся справа полягала лише в дотриманні субординації: кому підписати список про перенесення місця знаходження колонії. Цим листом не закінчиться залагодження справи між установами (*див. док. № 11*).

Друкувалася в марбурзькому збірнику⁴²³, проте там дата вказана 8/V, тоді як узгодження щодо переводу колонії йшло у квітні. Стосовно цього тверджен-

⁴¹⁸ ЦДАВО – Ф. 166. – Оп. 6. – Спр. 1823. – Арк. 40.

⁴¹⁹ Там само. – Арк. 27.

⁴²⁰ Там само. – Арк. 5, 7, 8, 18.

⁴²¹ В Харьков..., С. 43 – 44.

⁴²² Там само, С. 49.

⁴²³ Там само, С. 59 – 60.

ня мало ймовірно й те, щоб НКО більше місяця відповідав РНК. Саме й тому дата 8/V ставиться під сумнів.

Н. М. Тарасевич

7. ПОСВІДЧЕННЯ

(с. 124)

ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 6. – Спр. 1823. – Арк. 39.

Оригінал. Машинописний документ, власноручно підписаний Ряппо, Бутвиним, Лещинським. Підписи скріплені печаткою Наросвіти. Посвідчення давало повноваження Р. Л. Берлін представляти Наркомос на засіданнях Харківського Окрвиконкому, де вирішувалося питання про переведення Горьківської колонії до Куряжа (*див. док. №№ 8, 9, 12, 13, 15*).

Зареєстровано 8 квітня 26 року (умова, про яку йдеться мова, складалася в березні і квітні, а підписали її в тому числі Р. Берлін і уповноважений лише 6 травня (*див. документ № 16*)).

Друкувалася в Opuscula Makarenkiana Nr. 5⁴²⁴ із неточностями (*умова* замінена на «*угоду*» і навіть на «*голову*»: *Голові надається чинність...*) замість за текстом: *Умові надається чинність*. Є ще недоречні правки в марбурзькій збірці (*Допомоги Дітям* виправлено на *Допомоги Дітей*; замість *Харківського Окрінспектурую* за текстом зроблено виправлення на *Харківського Окрінспектурую*; замість *до помешкання – в помешкання*).

Н. М. Тарасевич

8. Виписка з протоколу засідання Президії Харківського окрвиконкому. 9.4.1926 р.

(с. 124)

ДАХО. – Ф. P-845. – Оп. 2. – Спр. 675. – Арк. 404.

Копія, виконана на шклографі, про що свідчить помітка вкінці документа: «Шклограф. Харків. ОВК'у – 262 – від 17/IV – 26 р. Тираж 125.» Є підпис завіряючого цю копію, № реєстрації 15328 і дата реєстрації (нерозбірливо, виглядає 18/IV) та помітка «До діла 46».

Цей документ – свідчення складності прийняття місцевою владою рішення перевести в Куряж колонію ім. М. Горького. Адже є згода НКО, Харківського Окрдопдиту, Харківської окрінспектури наросвіти (*див. док. № 4*), проте місцева влада – Харківський окрвиконком – на Президії вирішує не робити остаточного висновку до аналізу цієї проблеми Окрпланом.

Друкувалася в Opuscula Makarenkiana Nr. 5⁴²⁵.

Н. М. Тарасевич

9. Виписка з протоколу засідання Президії Харківського окрвиконкому. 16.4.1926

(с. 125)

ДАХО. – Ф. P-845. – Оп. 2. – Спр. 675. – Арк. 415, 418 зв.

Подається виписка з копії протоколу, виконана на шклографі. Зареєстрована 24/IV. В адміністративний відділ ця копія поступила (згідно штампю) 26/IV. На цьому штампі така вказівка: «Вхід.4. 10332». Є також помітка, як і в документі 8 – «46. К делу».

Як бачимо, питання про переїзд уже поставлене на затвердження, проте рішення негативне, але не остаточне. Три голоси (ймовірно, Канторовича, Покко й Берлін), хоча й меншість, переважили громадську думку до пошуку рішення.

⁴²⁴ Там само, С. 51.

⁴²⁵ Там само, С. 51 – 52.

Друкувалася в Opuscula Makarenkiana Nr. 5⁴²⁶ зі скороченими даними.

Н. М. Тарасевич

10. ПЕРЕВОД ПОЛТАВСКОЙ ТРУДКОЛОНИИ В КУРЯЖ

(с. 125)

Харьковский пролетарий. Орган Харьковского Окружкома КП(б)У, Окрисполкома, Окровпрофа и Горсовета. – № 87 (596). – 1926. – 17 апреля. – С. 3.

Стаття в газеті, яка вийшла щойно після засідання Президії Харківського окрвиконкому. Автор обізнаний із ситуацією в Харкові, узагалі з проблемою, про що свідчать і побоювання, які вперше оприлюднені тут, щодо можливого переведення колонії Горького з бюджету Наркомосу на місцеве фінансування. Саме такий варіант викликає зараз і викличе у подальшому (*див. док. №№ 12, 13*) гострі суперечки, які будуть впливати на прийняття рішення щодо реалізації програми А. С. Макаренка, запропонованої у Доповідній записці (*див. док. № 1*).

Стаття свідчить про те, що в масовій свідомості ще залишається стереотип «малолітні злочинці» (автор вживає це визначення навіть в буцімто офіційній назві – «*Окружная Харьковская комиссия по делам несовершеннолетних преступников*» тоді як справжня офіційна назва цього органу – «*Харьковская окружная комиссия по делам несовершеннолетних правонарушителей*». Зауважимо, що сам А. С. Макаренко ще з початку існування Полтавської колонії ім. М. Горького виступав проти вживання в офіційному контексті словосполучення «малолітні злочинці».

Стаття відома макаренкознавцям. Надрукована в Opuscula Makarenkiana, Nr. 5⁴²⁷.

Н. М. Тарасевич

11. До Народнього Комісаріату Освіти УСРР

(с. 126)

ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 6. – Спр. 1823. – Арк. 41.

Машинописний документ, написаний на бланку зі штампом. Оригінал, завірений підписами. Зареєстрований в Наркомосі 22.IV.26 р., про що свідчить штамп. Це справа Ч.57/б. Виконавець: ВКОН ГСВ 22/IV – 26 р. Є резолюція «До відома.26.IV».

Друкувався в Opuscula Makarenkiana Nr. 5⁴²⁸ із неточностями: замість «*відомим порядком*» – марбурзький збірник надрукував «*відомим порядком*»; пропущено слово *прохання* (*прохання* про зміну місця), вставлено заперечення «*не*» (замість «*може бути розв'язана*» надруковано «*не може бути розв'язана*»). Через це не можна вважати публікацію ідентичною.

Документ засвідчує формальну тяганину, яка створювала перешкоди втіленню цікавих педагогічних ідей А. С. Макаренка.

Н. М. Тарасевич

12. Протокол ч. 124/154 Об'єднаного Засідання Президії Харківського Окрвиконкому та Міської Ради

(с. 127)

ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 2. – Спр. 675. – Арк. 439.

Машинопис, засідання датовано 23.4.1926 р. Подається витяг із протоколу, який засвідчує процес урегулювання питання про переїзд колонії. Прописано умови, що відстоювала харківська округова влада: усі витрати на переїзд та утримання вихованців перекласти на Наркомосвіту, за рахунок державного, а не місцевого бюджету.

⁴²⁷ Там само, С. 52 – 54.

⁴²⁸ Там само, С. 55.

Цей витяг друкувався в Opuscula Makarenkiana Nr. 5⁴²⁹ та Nr. 25⁴³⁰.

Н. М. Тарасевич

13. СТЕНОГРАММА

(с. 127)

ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 3387. – Арк. 265–273.

Машинопис, другий екземпляр тексту, без дати, без підписів. За змістом, учасниками обговорення та прізвиськом голови можна вважати, що це стенограма об'єднаного засідання Президії Харківського Округового та Міської Ради 23.4. 1926 р. Текст містить помітки – підкреслення, питання на полях, які виявляють симпатії того, хто опрацьовував матеріал, до полтавського досвіду (наприклад, підкреслено «это учреждение... является единстаенным во всем союзе», «паломничество целых групп в колонию им. Горького» тощо). Полярні думки висловлюють представники різних відомств: місцеві управлінці й працівники окрпомдіту через побоювання фінансових труднощів виступили проти переїзду колонії; представники народвіти вбачають в об'єднанні колоній соціально-виховний ефект і усіляко переконують у необхідності запрошення Макаренка до Харкова.

Матеріал цікавий усвідомленням різними суб'єктами цієї ситуації: освітяни бачать виховний ефект, створення бази навчання передового досвіду; управлінці – оцінюють економічні ефекти, побоюються прорахунків. І майже ніхто не розкриває сутність новаторського досвіду А. С. Макаренка, до якого слід придивитися не лише у виправних колоніях. Це спричинено й тим, що сам автор педагогічної ідеї не був присутній.

Документ друкувався в Opuscula Makarenkiana, Nr. 25 228–239.⁴³¹

Н. М. Тарасевич

14. ПРОТОКОЛ № 3 засідання Комісії, що обрана Президією Харківського ОВК'у по боротьбі з дитячою безпритульністю

(с. 134)

ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1795. – Арк. 46, 46б.

Машинописна копія протоколу, в оригіналі підписаного головою – Канторовичем, секретарем – М. Довбищенком, датованого 24 квітня 1926 р. Є оригінал підпису М. Довбищенка. Документ виконаний на цигарковому папері з використанням копіювального паперу фіолетового кольору. Текст має помітки на першій сторінці: праворуч у горі простим олівцем невідомою особою – «т. Машинко», зліва – резолюція теж простим олівцем, можливо, Машинка, від 4 травня – «т. Эльвовой Созовите комиссию 6.V в 10 ч. у.».

Публікується вперше.

А. В. Ткаченко

15. ПЕРЕВОД В КУРЯЖ ПОЛТАВСКОЙ ДЕТСКОЙ КОЛОНИИ

(с. 135)

Харьковский пролетарий. Орган Харьковского Округкома КП(б)У, Окрисполкома, Окросоaproфа и Горсовета. – 1926. – 25 апреля. – № 94 (605). – С. 4.

Публікація в газеті – Орган Харківської Округової влади. Дата – 25 квітня 1926 р. Це офіційне повідомлення (підзаголовок «В президиуме Окрисполкома», без підпису) про об'єднане засідання (*див. док. №№ 12, 13*). У статті чітко наголошується на двох позиціях у питанні переїзду колонії: зацікавленість Наркомосу і Народвіти, їх оцінка цього заходу як «надзвичайно важливого і необхідного» і з іншого боку – вияв лише згоди («визнав можливість»)

⁴²⁹ Там само, С. 56 – 57.

⁴³⁰ Полтавская трудовая колония..., С. 227.

⁴³¹ Там само, С. 228 – 239.

місцевих органів влади за двох умов: характеру фінансування нової колонії і організації переїзду без витрати коштів місцевої влади.

Стаття друкувалася в *Opuscula Makarenkiana* №. 5⁴⁸².

Н. М. Тарасевич

16. СОГЛАШЕНИЕ

(с. 135)

ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 6. – Спр. 1823. – Арк. 42 і зв.

Машинопис, завірена копія документу, затвердженого 6/У 1926 р. Зберігаються три варіанти цього документа: перший варіант за березень 1926 року з резолюцією 20/ІІІ 26 р.⁴³³, другий варіант за квітень з резолюцією – 7/ІV 26 р.⁴³⁴ і третій за травень 1926 р. з резолюцією – 6/У 26 р.⁴³⁵. Представлений документ – останній варіант, затверджений Кириченком 6/У 26 року, завірений печаткою Харківської губернської Інспектури Народної освіти. Є запис «Утверждается (Кириченко) 6/У 26 р.», а також помітка «До справи» і штамп реєстрації справи 57\6 в архів 29/У 26 р. У кінці документ завірений печаткою і підписом діловода Окріпспектури.

Саме цей документ – свідчення початку колонії ім. М. Горького в Куряжі – 6/У. Ця дата узгоджується і із зауваженням А. С. Макаренка в листах до М. Горького 8 травня 1926 року: «Только вчера окончилась страстная борьба за Куряж»⁴³⁶ і 23 травня того ж року: «Пишем из Куряжа. [...] Вот уже две недели [...] кое-как организуем новую жизнь»⁴³⁷.

Майже три місяці йшло наближення позицій. У результаті компромісів була знайдена форма угоди. В останній варіант не увійшов викреслений ще 20/ІІІ такий значущий для А. С. Макаренка пункт: «Администрации и КРК Колонии Горького предоставляется право использования кредитов на зарплату, как путём приглашения дополнительных работников, так и путём оплаты дополнительной нагрузки основных работников колонии»⁴³⁸. Не увійшов також і пункт: «Указанные три ведомства принимают все меры к закрытию и передаче в распоряжение Колонии, находящейся на территории Колонии церкви».

У представленому остаточному варіанті назва документа змінена: був договір (договор), стала угода (соглашение). Про 50 дівчаток Курязької колонії (п. 7) тепер сказано, що вони приймаються тимчасово. Пункт 10 порівняно з попередніми варіантами не так жорстко регламентує характер фінансових витрат колонії. Змінена дата виводу куряжан в інші колонії (тепер 15 травня замість 10 квітня) і дата завершення прийому колонії завідуючим та прийняття відповідальності за її стан – 15 травня 1926 року.

Перший варіант угоди за 20/ІІІ (Договір) друкувався в зб.: *Opuscula Makarenkiana* №. 5⁴³⁹.

Соглашение за 6.V.26 р. як цілісний заключний документ друкується вперше.

Н. М. Тарасевич

17. Заявление

(с. 138)

ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 6. – Т. 2. – Спр. 2974. – Арк. 3.

Рукописна заява Н.Ф. Остроменцької на листку зошита в лінійку. Дата нечітка – 21.V.26 р.

⁴³² В Харьков..., С. 57– 58.

⁴³³ ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 6. – Спр. 1823. – Арк. 23 – 26.

⁴³⁴ Там само. – Арк. 13-а, 35 – 37.

⁴³⁵ Там само. – Арк. 42 і зв.

⁴³⁶ Переписка А. С. Макаренко..., С. 231.

⁴³⁷ Там само. С. – 232.

⁴³⁸ ТЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 6. – Спр. 1823. – Арк. 24.

⁴³⁹ В Харьков..., С. 36 – 40.

Остроменцька Надія Феліксівна влітку 1926 року була в колонії клубним працівником, потім вихователем-учителем. У 1928 році на основі спостережень життя колонії й «колонійського фольклору» (за словами А. С. Макаренка) опублікувала статтю «Навстречу жизни» про колонію Горького, після якої, як пише А. С. Макаренко в листі до неї 7 червня 1928 р. його стали «доедять вконець»⁴⁴⁰. А 16 жовтня 1928 р. він зауважує їй: «Я даже могу быть вам благодарен за то, что «выперли» меня из колонии Горького»⁴⁴¹.

Згадка про цю заяву є у книзі А. А. Фролова «Организация воспитательного процесса в практике А. С. Макаренко. – Горький, 1976. – С. 52. Хоча дата написання названа – 31/5. Друкується вперше.

Н. М. Тарасевич

18. ОКРВИКОНКОМУ

(с. 138)

ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 6. – Т. 2. – Спр. 2971. – Арк. 2.

Машинописна копія (2-й екземпляр) без підписів. Помітки архіваріуса: 026917/166, 29/У і дописано «До Харк. (окрвиконкому)». Датовано 29/V.

Друкувався документ в *Opuscula Makarenkiana* Nr. 5⁴⁴²; *Opuscula Makarenkiana* Nr. 25⁴⁴³.

Н. М. Тарасевич

19. ХАРЬКОВ НАРКОМПРОС СОЦВОС КОТЕЛЬНИКОВУ

(с. 138)

ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 6. – Т. 2. – Спр. 2971. – Арк. 5.

Оригінал заповненого телеграфного бланку. Помітки: вказано адресу і час відправлення. Адреса – Артема, 29 (НКО УСРР, де працював Котельников); час відправлення – 8/6 26 о 12 г. 7 хв. У тексті написано олівцем 8/6 і підпис. Червоною ручкою Котельников написав резолюцію: «До справи. Полтав. д/буд. розумово-дефективних. Котельников [підпис]». Ідеться про переїзди у зв'язку із проблемою колонії Горького. На місце 1-ї колонії в Трибах за рішенням Полтавського Окрвиконкому 20/У-26 року переводився 20 дитбудинок дефективних дітей м. Полтави. У Ковалівку (колишня 2-а колонія ім. М. Горького) переводилася колонія ім. В. Г. Короленка⁴⁴⁴.

Друкувалася телеграма в *Opuscula Makarenkiana* Nr. 5⁴⁴⁵, але з помилкою у визначенні дати (зазначена дата 8/5). Те ж саме й в *Opuscula Makarenkiana* Nr. 25⁴⁴⁶.

Н. М. Тарасевич

20. До Всеукраїнської Комісії по справах неповнолітніх

(с. 138)

ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 6. – Т. 2. – Спр. 2974. – Арк. 2.

Рукописний супровід А. С. Макаренка з новим штампом колонії і власноручним підписом. Посада проштампована. На супроводі є резолюція: «Погоджено з підписом» і дата 29.VI.26 р. Реєстраційні помітки: 166/в УСВ-ВКОН 29/VI-26р. 1/33718.

Н. Ф. Остроменцька подала заяву 21/У (за док. № 17), а А. С. Макаренко вирішує питання більше, ніж за місяць. Можливо, це пояснюється тим, що

⁴⁴⁰ ПС. – Т. 8. – С. 36.

⁴⁴¹ Там само. – С. 38.

⁴⁴² В Харьков..., С. 66.

⁴⁴³ Полтавская трудовая колония..., С. 248.

⁴⁴⁴ ДАПО. – Ф. 363. – Оп. 1. – Спр. 374. – Арк. 100 – 102.

⁴⁴⁵ В Харьков..., С. 60.

⁴⁴⁶ Полтавская трудовая колония..., С. 243.

спочатку журналістка працювала як клубний працівник, цією заявою вона утверджується вихователем-вчителем.

Оригінал, написаний рукою А. С. Макаренка. Публікується вперше.

Н. М. Тарасевич

21. ПРОТОКОЛ № 26 Засідання Президиума Харьковской Окружной Комиссии Помощи Детям

(с. 139)

ДАХО. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 27. – Арк. 19–21.

Машинописна копія протоколу, підписаного головою – Сухаревим, секретарем – Височиним. Копія. Без підписів. Цигарковий папір без поміток. Датовано 9 липня 1926 р.

Документ є першим з відомих у справі продажу колонією ім. М. Горького будівельної міді. 5 серпня чергове засідання президії ОКДД розглядало заяву бухгалтера ОКДД Биковського про зміну редакції цієї ухвали (в протоколі не зазначена суть цієї зміни). Було вирішено передати розгляд справи робочій трійці⁴⁴⁷. 23 вересня президія ОКДД вирішила остаточно розраховатися з колонією ім. М. Горького у зв'язку з її переводом до Куряжа, що ж до суми за продану колонією мідь, то питання до вирішення ОВК залишалося відкритим (див. док. № 27). Ситуацію дещо роз'яснює протокол засідання президії від 18 листопада: при розгляді листа колонії ім. Горького до ОКДД від 12.11.26 р. про «не акуратну виплату належних по умові коштів, а також про відмову ОКДД виплатити решту», з'ясовується, що на території курязького монастирського подвір'я ще із часу колонії ім. 7-го Листопада знаходилася певна кількість листів будівельної міді, що належали ОКДД. Але А. С. Макаренко замість того, щоб передати цю мідь Курязькій РКДД (так сказано в документі!), перевищив владу і без дозволу і відому ОКДД, продав її, використавши кошти на потреби розбудови колонії⁴⁴⁸. А. С. Макаренко вважав себе в праві розпоряджатися всім майном прийнятої ним Курязької колонії, однозначною підставою для чого була угода між НКО, з одного боку, та ОІНО і ОКДД, з іншого, про ліквідацію курязької колонії: «...имение в тех границах в каких оно находится ко дню заключения настоящего соглашения переходит в распоряжение Наркомпросто, со всем имуществом, какое имеется в колонии, а именно: все постройки и материалы для построек, а также ремонтные материалы [...] запасы материалов и продуктов и все вообще имущество детской колонии» (див. док. № 16). Тим більш справедливо, що, приймаючи вкрай занедбане господарство А. С. Макаренко вважав зайвим узгоджувати в деталях свої господарські проекти з ОКДД. До того ж можна припустити, що він діяв не самостійно, а за посередництвом Центральної комісії допомоги дітям, яка, реалізуючи мідь, передала документи на право отримання коштів за неї (вексель) не ОКДД, а колонії ім. Горького. В подальшому ОКДД передала справу про мідь на вирішення президії ОВК (див. док. № 44).

Вексель (від нем. Wechsel – обмін) – вид цінного паперу, грошове зобов'язання, безумовний борговий документ строго встановленої законом форми. У внутрішньому обігу СРСР вексель відмінені у 1930 р.⁴⁴⁹

Документ раніше не публікувався.

А. В. Ткаченко

⁴⁴⁷ ДАХО. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 27. – Арк. 24.

⁴⁴⁸ Там само. – Арк. 112.

⁴⁴⁹ Советский энциклопедический словарь / Гл. ред. А.М. Прохоров; редкол.: А.А. Гусев и др. – Изд. 4-е. – М.: Сов. энциклопедия, 1987. – С. 202 (далі – Советский энциклопедический...).

22. ТОВ. А. Я. ШУМСЬКОМУ

(с. 139)

ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 6. – Т. 2. – Спр. 2971. – Арк. 4.

Рукописне запрошення на бланку колонії, де назва колонії, посади «Завідуючий колонією», «Секретар», проштамповані. Рукою А. С. Макаренка дописано уточнення: Секретар *Педагог. Ради, Ради Командирів*. Підписи секретарів нерозбірливі.

Помітки: на запрошенні червоним чорнилом написано розпорядження «Т. Дятлову скласти коротку телеграфну відповідь сьогодні» з підписом Шумського. Датовано 10/VII. Над цим розпорядженням ще одне прізвище – Т. Приходько.

Колонія проводила свято Першого снопа 11 липня. Запрошення надіслали громадським, радянським, партійним працівникам. Цей захід був важливий для А. С. Макаренка, щоб продемонструвати гостям завершення благоустрою колонії на новому місці і в урочистій обстановці прийняти вихованців-курсян у колоністи.

Оригінал, написаний рукою А. С. Макаренка. Публікується вперше.

Н. М. Тарасевич

23. Харківській Трудовій Колонії імені М. Горького

(с. 139)

ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 6. – Т. 2. – Спр. 2971. – Арк. 3.

Рукописний текст, написаний фіолетовими чорнилами, відповіді А. Я. Шумського, складеної Дятловим. Шумський поставив підпис червоним чорнилом і дату 10/VII.26 р. На записці помітка архіву управління справами: № 36154 і дата олівцем 10/VII, що підтверджує час написання.

Оригінал, публікується вперше.

Н. М. Тарасевич

24. ПРОТОКОЛ №... Пленума Харьковской Окружной комиссии Помощи детям

(с. 140)

ДАХО. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 27. – Арк. 265–268.

Машинописна копія протоколу, який був підписаний головою засідання Сухаревим та секретарем Коленко. Надрукована російською мовою. На першій сторінці протоколу вгорі справа написано «копія», а вкінці дописано «Згідно Букарева». Рік не вказано, але контекст і пункт «г» схвальної частини протоколу свідчать, що це 1926 рік. У запису виступу Соботовича допущена фактична помилка: записано «Во время переезда колонии из Полтавы в Киев» замість «...в Харьков». Матеріал погано зберігся, частина виступів Височина, Жданкина і Соботовича обірвана (у тексті позначено трьома крапками).

Згідно змісту протоколу, Пленум Харківської окружної комісії Допомоги дітям на засіданні реалізував дві мети: ознайомитися з діяльністю колонії ім. М. Горького, очолюваної А. С. Макаренком, і вирішити питання про виділення коштів для її розвитку, підтримавши починання А. С. Макаренка.

На засіданні комісії з доповіддю про роботу колонії виступив А. С. Макаренко, розповівши про результати роботи з неповнолітніми правопорушниками, про труднощі, які існують в організації життєдіяльності вихованців через відсутність необхідних ресурсів. Він звернувся до Пленуму окружної комісії Допомоги дітям за сприянням у вирішенні таких питань, як закріплення за колонією 2000 десятин землі, отримання необхідних кредитів, розміщення переростків по підприємствах, про вилучення із прибуткової частини кошторису прибутку з урожаю 1926 року і прибутку в майстернях, про переведення місця проведення релігійних обрядів з більшого приміщення в мале та інші.

В обговоренні виступило сім чоловік. Усі вони підтримали новаторську педагогічну діяльність А. С. Макаренка, оцінивши його досягнення за короткий період часу (два місяці). Про це свідчить і виступ Голови засідання: «Колонія являється образцом хозяйственной и организационной постановки детучреждения». ОКДД переконалася, що трудова колонія ім. Горького добре вирішує не лише виховні, господарчі, але й освітні завдання: колонія дає більшості своїм вихованцям початкову освіту, а деяким з них забезпечує підготовку, що дозволяє вступити на робітфак і отримати вищу освіту. Саме тому члени комісії ухвалили підтримати прохання завідуючого колонією, зокрема, у пункті 3-ому прийнято рішення: «изыскать средства для дачи колонии 7 стипендий». Усього в частині ухвали значиться 13 положень.

Документ публікується вперше.

І. Ф. Кривонос

25. Протокол № 31 Засідання Президиума Окрпмдета (с. 142)

ДАХО. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 27. – Арк. 23–26.

Машинопис. Датовано 5 серпня 1926 р. На першій сторінці вгорі зазначено «копія», на останній внизу дописано – «Згідно Букарева». Протокол в оригіналі був підписаний головою Сухаревим і секретарем Коленко.

Представлене одне з 12 питань, які обговорювалися на засіданні Окрпмдиту, – 6-е. У його формулюванні допущена помилка «Протокол Пленума ОКПД от 30/VIII-26 г. по вопросу о выполнении постановлений по докладу Зав. колонией им. М. Горького», бо насправді Пленум ОКДД відбувся 30/VII-26 р.

Зміст тієї частини протоколу, що містить 7 пунктів ухвали (а на пленумі Окружної комісії їх було 13), свідчить про деякі зміни, внесені Президією ОКДД у рішення від 30 липня 1926 р. Так, Пленум ухвалив: «изыскать средства для дачи колонии 7 стипендий». А в Постанові Президії Окрпмдиту записано: «включить в смету на 26/27 год 5 стипендий (3 им. Дзержинского и 2 им. Фрунзе)». Хоча кількість стипендій скорочена, не згадується про кредити, про закріплення за колонією 2000 десятин землі, про долю церкви на території колонії, – із постанови видно, що Президія дотримується основної мети: невідкладно і якомога краще виконати рішення Пленуму по доповіді завідуючого колонії ім. М. Горького, щоб колонія швидше просувалася вперед. Це пояснюється тим, що в макаренківській системі роботи усім було видно принципів новаторські позиції у вихованні неповнолітніх правопорушників. Через те, що трудова колонія, яка гарно виховувала «громадянина-хазяїна», ініціативну й відповідальну в праці людину, відчувала гостру необхідність у збільшенні матеріальних ресурсів у перші місяці роботи в Куряжі, Президія підтримала її.

Документ публікується вперше.

І. Ф. Кривонос

26. ПРОТОКОЛ № 36 Засідання Президиума Окрпмдета (с. 143)

ДАХО. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 27. – Арк. 58, 65.

Машинопис. Цигарковий папір. Копія протокола, в оригіналі підписаного «Зам. Председателя ОКПД» Сухаревим і секретарем Височиним. Завірено технічним секретарем: «Верно: Секретарь Букарева». Датовано 9 вересня 1926 р. Публікується вперше.

А. В. Ткаченко

27. ПРОТОКОЛ № 38 Засідання Президиума Окрпмдета (с. 144)

ДАХО. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 27. – Арк. 71, 72, 73, 74.

Машинописна копія протоколу, оригінал якого підписаний «Зам. Председателя ОКПД» Сухаревим і секретарем Височиним. Цигарковий папір. Не завірена. Датовано 23 вересня 1926 р. До протоколу на окремому аркуші підшите «ОСО-

БОЕ МНЕНИЕ» Собоновича. Без підписів. Див. коментар до документу № 21. Публікується вперше.

А. В. Ткаченко

28. ПРОТОКОЛ Ч. 39 Заседання Президиума Окромдета
(с. 144)

ДАХО. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 27. – Арк. 75–76, 79.

Копія машинопису. Цигарковий папір. Оригінал підписаний заступником голови ОКДД Сухаревим і секретарем Височиним. Документ завірено: «Верно: Секретарь Высочин». Є штамп Харківської округової комісії допомоги дітям, заповнений від руки: 8(?) / X 1926 р., Ч. 69. Помітки: угорі надпис «Міськрада»; зліва вгорі поверх штампу – «Секції Наросвіти 8 / X»; угорі, заповнений від руки штамп вхідної реєстрації міськради – № 3674, 7 / X 1926 р.

Пройшло півтора місяці після рішення Президії щодо колонії, і створена комісія затверджує результати перевірки. Так, у п. 15 виноситься рішення про долю орендованих верстатів, а в п. 36 – про процедуру списання боргів.

Документ публікується вперше.

І. Ф. Кривонос

29. ПРОТОКОЛ Ч. 28 Постанов Президії Харківського Окрвиконкому
(с. 145)

ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 2. – Спр. 454. – Арк. 7, 9 зв.

Копія, виконана на склаграфі. Оригінал підписаний головою Харківського окрвиконкому Гавриліним і секретарем ОВК Морозом. Завірено «ЗГІДНО: ЗАВ. ПРОТ. ЧАСТ. ОВК'у / ОВСЮКІВ /», є оригінал підпису червоними чорнилами Овсюкова. Протокол датований 8 жовтня 1926 р.

Публікується вперше.

А. В. Ткаченко

30. ПРОТОКОЛ 2/41 Заседання Президиума Окромдета
(с. 146)

ДАХО. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 27. – Арк. 82, 83, 85.

Машинописна копія. Оригінал підписаний Сухаревим і Височиним.

Пункт 7-ий цього протоколу цікавий як свідчення доброї традиції в житті горьківської колонії – надавати матеріальну підтримку випускникам, зокрема, видавати обмундирування дітям, що йдуть у ФЗУ й на виробництво. Одночасно з наданням допомоги президія пред'являє умови: дати гарантію на поповнення колонії вихованцями зі Зміївського реформаторіума на місце випускників, а також пред'явити довідки про квартири подальшого проживання цих 14 випускників.

Документ публікується вперше.

І. Ф. Кривонос

31. До Секретаріату Окрвиконкому
(с. 146)

ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1016. – Арк. 25, 25 зв., 26.

Оригінал. Машинопис, підписаний «Завокрфінвідділом» А. Брановським і «Зав. П/Відд. Місц. Фінансів» (підпис нерозбірливий). Є двомовний (українською і російською мовами) штамп Фінансового відділу Харківського окружного виконавчого комітету, із записаною від руки синіми чорнилами датою – 19 X 1926. Надпис угорі праворуч «До Секретаріату Окрвиконкому» виконаний фіолетовими чорнилами. Є рукописні помітки: праворуч під фразою «Копія до Інспектури Наросвіти» червоними чорнилами – «на № 347»; праворуч від штампу теж червоними чорнилами навкоси нерозбірливий підпис; на лівому полі під штампом навкоси простим олівцем написана дріб, у чисельнику якої – «С. 17–1–2», у знаменнику – «ХІ-3». Друкується з незначними скороченнями, позначеними в тексті – [...].

Публікується вперше.

А. В. Ткаченко

32. До Президіума Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету (с. 147)

ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 2. – Спр. 893. – Арк. 37–37 зв.

Оригінал. Рукопис українською мовою, автограф А. С. Макаренка. Фіолетові чорнила. Підписи: «Председатель Загальних зборів А. Макаренко», «Секретар С. А. Калабалін». Фраза «Наша колонія предлагала відремонтувати добру кам'яну церкву під горою біля колонії, як зовсім кр...» підкреслена фіолетовими чорнилами невідомою особою. Угорі ліворуч на першому аркуші навскоси фіолетовими чорнилами відмітка про реєстрацію документа: «Вх № 781 / 161». Не датовано, за суміжними документами можна встановити час написання – напередодні 22 жовтня 1926 р. Судячи із запису в аркуші використання архівної справи, документ віднайдений Г. Хіллігом декілька років тому. Публікується вперше.

Необхідність рахуватися з тим, що центральна частина садиби колонії належить іншому власнику, хвилювала А. С. Макаренка, очевидно, протягом всієї його роботи в Куряжі. Зрозуміло, що колізія мала характер не лише й не стільки територіальний або майновий, скільки ідеологічний. Для А. С. Макаренка достатньо наочним був контраст між атрибутами створеної ним нової педагогіки і релігійного закладу, тому єдиним і логічним виходом із цього протистояння він вважав усунення монастирського храму не лише як діючого інституту, але й як споруди.

Ще в одному з перших проектів угоди між НКО та Харківськими ОІНО/ОКДД про перевод колонії ім. М. Горького до Куряжа, складеному в березні 1926 р., говорилося: «Указанные три ведомства принимают все меры к закрытию и передаче в распоряжение Колонии, находящейся на территории Колонии церкви». Можна припустити, що автором цієї вимоги був сам А. С. Макаренко, однак до кінцевого варіанту документу дана фраза з невідомих причин не ввійшла (*див. коментар до док. № 16*). Будучи вкрай невдоволений цим, він навіть в першому, відправленому з нового місця, листі до М. Горького (23 травня 1926 р.) скаржитися: «Мешают очень церкви, колокольни бывшего монастыря в самом центре нашей усадьбы. В главном храме совершаются служения, и мы представляем соединение двух стихий несоединяемых. Нужно много положить энергии, чтобы добиться сноса церкви»⁴⁵⁰.

Пізніше, в своїй доповіді на липневому пленумі ОКДД про роботу горьківської колонії, А. С. Макаренко, ймовірно, знов підняв це питання, бо пленум ухвалив: «Считать необходимым поддерживать ходатайство о переводе места совершения религиозных обрядов с большого помещения в меньшее» (*див. док. № 24*). Проте нам не вдалося знайти документів, що ОКДД намагалася виконати свою ухвалу. Навпаки, коли 5 серпня президія звітувалася за виконання постанов по доповіді А. С. Макаренка, питання про закриття церкви навіть не прозвучало (*див. док. № 25*).

Як бачимо, не отримавши реальної підтримки з боку ОКДД, колонія в жовтні місяці складає звернення до ВУЦВК з проханням дозволити зачинити, а потім зовсім розібрати монастирську церкву. Наступні документи демонструють шлях вирішення справи: 22 жовтня ОІНО підтримує клопотання колонії перед президією ОВК (*див. док. № 33*); 11 листопада ОВК підносить це питання перед НКВС (*див. док. № 37*); 18 листопада НКВС відмовляє в задоволенні позова, пояснюючи, що «зазначена церква обслуговує релігійні потреби досить численної за кількістю релігійної громади й що будинок зазначеної церкви для функціональних потреб колонії не необхідний» (*див. док. № 38*); приблизно 25 листопада ОВК доводить до відому ОІНО відмову НКВС і просить повідомити про це горьківську колонію (*див. док. № 40*).

⁴⁵⁰ Переписка..., С. 32.

В акті червневого 1927 р. обслідування колонії ім. М. Горького комісією Харківської міськради говориться як про ненормальне явище знаходження церкви у дворі колонії і пропонується задіяти для вирішення проблеми президію міськради (*див. док. № 53*). Останнім із відомих нам документів по цій справі є протокол засідання пленуму комісії соцвиху Харківської міськради від 12 серпня 1927 року: «Имеющуюся в открытом виде на территории Монастырскую церковь следовало бы закрыть, а для нужд населения религиозно-настроенных отвести, т.е. открыть в другом участке б. монастыря церковь» (*див. док. № 64*).

Ми можемо зробити припущення, що боротьба навколо зазначеного питання розглядалася А. С. Макаренком як окремія педагогічний засіб в виховній системі колонії ім. М. Горького, одна із форм руху колективу. Недарма «церковне» питання звучить своєрідним рефреном на сторінках 3-ї частини «Педагогічної поеми». В главі «Перший сніп» автор описує свої переговори із церковною радою:

... До пори до времени мы не начинали наступления против религии. Напротив, намечался даже некоторый контакт между идеалистическим и материалистическим мировоззрением. Церковный совет иногда заходил ко мне для разрешения мелких погранвопросов. И однажды я не удержался и выразил некоторые свои чувства церковному совету:

– Знаете что, деды? Может быть, вы выберетесь в ту церковь, что над этим самым... чудотворным источником, а? Там теперь все очищено, вам хорошо будет...

– Гражданин начальник, – сказал староста, – как же мы можем выбраться, если то не церковь, а часовня вовсе? Там и престола нет... А разве мы вам мешаем?

– Мне двор нужен. У нас вернуться негде. И обратите внимание: у нас все покрашено, побелено, в порядке, а ваш этот собор стоит ободранный, грязный... Вы выбирайтесь, а я собор этот в два счета раскидаю, через две недели цветник на том месте будет»⁴⁵¹.

Хоча ми не знаходимо в тексті твору жодних згадок про невідале клопотання колонії щодо закриття собору, проте в ньому не бракує епізодів протистояння з церковною радою («п'ятидесятью»). Глава «Життя покатилося далі»: «Вторым достижением было кино. Оно позволило нам по-настоящему вцепиться в работу капища, стоявшего посреди нашего двора. Как ни плакал церковный совет, сколько ни угрожал, мы начинали сеансы точно по колокольному перезвону к вечерне. Никогда этот старый сигнал не собирал столько верующих, сколько теперь. И так быстро. Только что звонарь слез с колокольни, батюшка только что вошел в ворота, а у дверей нашего клуба уже стоит очередь в две-три сотни человек. Пока батюшка нацепит ризы, в аппаратной киномеханика нацепит ленту, батюшка заводит «Благословенно царство...», киномеханик заводит свое. Полный контакт!»⁴⁵²

Невирішеність проблеми іноді провокувала більш гострі форми конфлікту. В «Педагогічній поемі» і в листі до Г. С. Салько від 16 квітня 1928 р. А. С. Макаренко описує випадок, що стався на тогорічний Великдень: «Меня, впрочем, стараются развлекать. Вчера, возвратившись с вокзала, застал в колонии настоящий фронт. Наши возмутились тем, что на колокольне целый день звонят, и потребовали прекращения этой музыки. Селяне отказались. Тогда звонарей повыкидали с колокольни и хорошо поколотили, а с колоколов сняли языки и спрятали. Верующие запрудили весь двор, а так как все они по случаю праздника были на взводе, то Вы можете представить, до какой степени экспансивности доходил общий тон переговоров. После Вашего отъезда я тоже был в довольно воинственном настроении, а поэтому к общему восторгу хлопцев с первого момента пошел в атаку:

⁴⁵¹ Макаренко А. С. Педагогическая поэма..., С. 592 – 593.

⁴⁵² Там само. – С. 615.

– Что? Звонить? Служба Ваша окончилась? Ну и к чертовой матери со двора. Пьяные тут ходят, на ногах не стоят, звонить им нужно. Как маленькие! Дежурство! Чтоб через 5 минут никого во дворе не было.

Верующие покинули нашу территорию с матерной руганью и угрозами самим Петровским. [...]

Хотя победа была уже на нашей стороне, но моральное самочувствие у меня все же было неважное, выходило так, что мы обидели селян и, так сказать, сорвали политику рабоче-крестьянской власти. Но к вечеру наше моральное положение восстановилось: в колонию уже не пришли, а были привезены на подводах 8 (восемь) верующих, основательно попорченных при помощи ножей, дробельев и кулаков. Колонисты встретили их довольно ехидно:

– Звонить уже не хотите?

Тем не менее занялись перевязкой и распределением граждан по больницам и покойничкам.

К 9 вечера в колонии уже были: конный наряд милиции, автомобиль Угрозька и собака-ищейка – целое торжество»⁴⁵³.

Позиція НКВС, що відмовила в клопотанні горьківській колонії на користь прочанам Спасо-Преображенської церкви може прояснитися з огляду на деякі попередні події. За два роки до «завоювання Куряжа» двічі, у березні і травні 1924 р., Харківське єпархіальне управління повідомляло Харківський окрліквідком про те, «что в числе «пятидесятки» Спасо-Преображенской церкви сл. Куряжа, представленной в Окрликвидком на предмет утверждения, больше половины подписавших договор «тихоновского» направления. Поэтому Харьковское Епархиальное Управление просит Харьковский Окрликвидком означенную пятидесятку не утвердить, так как в ближайшие дни будет представлена новая пятидесятка, состоящая исключительно из лиц, сочувствующих обновленческому движению»⁴⁵⁴. («Тихонівцями» у побуті називали духівництво та вірних Російської православної церкви та особисто патріарха Тихона, що після 1917 р. не визнав радянської влади. Хоча тихонівське духівництво зазнавало переслідувань з боку влади, чисельність його в Україні на середину 20-х рр. була близько 6 тисяч осіб⁴⁵⁵). Два місяця потому, 29 червня, нова «п'ятидесятка» дійсно була обрана, чим церковна громада курязької церкви остаточно довела свою лояльність владі⁴⁵⁶.

У листопаді 1925 р. до відділу культів Харківського ОВК церковна рада Преображенської церкви звернулася з заявою: «выходим из Канонического подчинения всеукраинскому священному синоду и входим в таковое подчинение наместнику Патриаршего престола В Москве Митрополиту Петру Крутицкому и его Каноническому епископу Константину Сумскому»⁴⁵⁷.

Фраза в документі, що «двом-трьом десяткам старых баб обов'язково треба молитись як раз у цій церкві, а не в іншій», на нашу думку, є не що інше як полемічний прийом. Про кількість парафіян Преображенської церкви певною мірою можна судити з її прибутків, сума яких лише за січень, лютий і березень 1927 р. сягнула 439 карб.⁴⁵⁸

Макаренківський проект заміни Преображенської церкви каплицею був неприйнятний для церковної ради ще й тому, що вона добре розуміла технічну неможливість розмістити там усе церковне начиння. Ось далеко не повний пе-

⁴⁵³ Ты научила..., Т. 1. – С. 41 – 42.

⁴⁵⁴ ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 2. – Спр. 893. – Арк. 116.

⁴⁵⁵ Довідник з історії України (А – Я). / За заг. ред. І. Підкови, Р. Шуста. – 2-ге вид., доопр. і доповн. – К.: Генеза, 2001. – С. 860 (далі – Довідник...).

⁴⁵⁶ ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 2. – Спр. 893. – Арк. 75.

⁴⁵⁷ Там само.

⁴⁵⁸ Там само. – Арк. 176.

релік його на той час: 3 іконостаси (один з 15 і два з 9 іконами), 3 алтарі з 30 іконами, облачень священників – 55, облачень архієрейських – 18, підрясників – 37, дияконських стіхарей – 63, жертвників – 3, аналоїв – 9, покривал для аналоїв – 10, столів – 4, ломпад – 8, корогв – 4 тощо⁴⁵⁹.

Крім горьківської колонії релігійні споруди, як правило, знаходились на території тих інтернатних установ, базою для яких послужили монастирські подвір'я. Так, саме у цей час (грудень 1926 р.), з заявою про дозвіл перебудувати приміщення бувшої церкви під майстерні вийшло Богодухівське дитмістечко. Як бачимо, перед богодухівським колективом стояли дещо інші завдання щодо відносин з церковною спадщиною⁴⁶⁰.

Відомо, що саме із суперечки з релігійною громадою почалася славна історія другого найвідомішого інтернатного закладу Харківщини – Охтирського дитячого містечка. Його керівник, М. Л. Довгополок, однак, діяв більш рішуче. До честі А. С. Макаренка треба зауважити, що він у своїй боротьбі діяв виключно адміністративними заходами, а не вдирався у храм під час богослужіння, не погрожував зброєю священникам, не скидував хрест із куполу собору, як це робив Довгополок⁴⁶¹.

Зрештою Курязький собор був зачинений всього лише трохи більше ніж через рік після звільнення А. С. Макаренка з колонії – на жовтневі свята 1929 р., потім тривалий час він стояв порожнім, або зайнятим деяким господарським реманентом. І лише наприкінці 1930 р. був складений план і кошторис на перебудову собору під колонійський клуб (70–75 тис. крб.)⁴⁶².

А. В. Ткаченко

33. ДО ПРЕЗИДІЇ ОКРВИКОНКОМУ

(с. 148)

ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 2. – Спр. 893. – Арк. 34.

Машинопис, оригінал. Надруковано через копіювальний папір фіолетового кольору. Підписано харківським окружним інспектором народсвіти Махном, невідомою особою (судячи з рукописної позначки «/») замість «ПОМІНСПЕКТОРА ПО СОЦВИХУ» і секретарем (підпис нерозбірливий). Є двомовний (український і російський) штамп Харківської «губерніяльної» інспектури народної освіти, заповнений від руки зеленими чорнилами. Дата на штампі 22 жовтня 1926 р., вихідний номер – 689. На документі є штампи: Секретаріату Харківського ОВК, з рукописними позначками фіолетовими чорнилами – вхідний номер 1420 і число «23/Х дня 1926 р.»; Адмінвідділу ОКРВК з позначками теж фіолетовими чорнилами – число 28/Х і вхідний номер 2533. Під штампом народсвіти навскоси червоними чорнилами є резолюція з нерозбірливим підписом (очевидно працівника секретаріату ОВК) – «Адмвідділ 23/Х». Див. коментар до документу № 32.

Публікується вперше.

А. В. Ткаченко

34. ПРОТОКОЛ № 4/43 Заседання Президиума Окромдета

(с. 148)

ДАХО. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 27. – Арк. 92, 93, 96.

Машинописна копія з оригіналу, підписаного «Зам. Председателя ОКПД» Сухарівим, секретарем Височиним і завіреного тех. секретарем Коленко. Без підписів. Цигарковий папір. На титульному листі є помітки: вгорі ліворуч штамп ОКДД, з, проставленими від руки, датою 2/ХІ 1926 р. і вихідним номером 440; поверх штампі є надпис невідомої особи «[...] Секції Наросвіти 4/ХІ»; зліва на

⁴⁵⁹ Там само. – Арк. 146.

⁴⁶⁰ Там само. – Оп. 3. – Спр. 1032. – Арк. 149.

⁴⁶¹ Див.: Hillig G. Verblafte..., S. 163 – 164.

⁴⁶² ДАХО. – Ф. Р-858. – Оп. 1. – Спр. 84. – Арк. 192.

полях овальний штамп міської ради з вхідним номером 4277 і датою 3 листопада 1926 р.; праворуч на полях вертикальний нерозбірливий підпис.

Публікується вперше.

А. В. Ткаченко

35. Чобы принять в Колонию им. Горького 100 д. необходимо
(с. 148)

ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 6. – Т. 2. – Спр. 2975. – Арк. 3.

Машинописна копія без підписів і без поміток. У розрахунках зроблена правка: в 1000 закреслено останній нуль.

Доповідна записка, ймовірно, складена А. С. Макаренком, про що свідчить і його підпис в оригіналі. Вказано на печатку й дату – 30/X -26 р.

Для колонії настають складні часи: згідно з угодою (див. док. № 16) колонія з жовтня перейшла з державного бюджету на місцевий і почала фінансуватися не НКО УЄСРР, а Харківським окрвиконкомом за участю Округової комісії допомоги дітям. Це ускладнило матеріальне положення колонії, хоча залишилася вимога розширення контингенту. Зав. колонією ставить умови щодо прийняття нових вихованців, завдяки чому прагне покращити матеріальний стан закладу: провести ремонт, відкрити майстерні, підвищити заробітну платню вихователям, забезпечити школу.

Публікується вперше.

Н. М. Тарасевич

36. ПРОТОКОЛ № 5/44 Засідання Президії Окрдопдітям
(с. 149)

ДАХО. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 27. – Арк. 98, 100, 102.

Машинопис, копія з оригіналу, підписаного головою ОКДД Сухаревим і секретарем Височиним. Цигарковий папір. Копія завірена: «З ориг. згідно: Секретар Діловод Букарева». Протокол датований 4 листопада 1926 р.

Публікується вперше.

А. В. Ткаченко

37. ДО Н.К.В.С.
(с. 150)

ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 2. – Спр. 893. – Арк. 35.

Машинописна копія, в оригіналі підписана «Нач. Адмінвідділу ОКРВК'у», «Зав. Відд. Культів» і секретарем. Без підписів. Угорі ліворуч відмітка про реєстрацію фіолетовими чорнилами: 2533 11/XI. Див. коментар до документу № 32.

Публікується вперше.

А. В. Ткаченко

38. ДО ХАРКІВСЬКОГО ОКРАДМІНВІДДІЛУ
(с. 150)

ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 2. – Спр. 893. – Арк. 36.

Оригінал машинопису, підписаний «НАЧ АДМІНВІДДІЛУ» Невським і «ЗАВ П/Від Культів» Дубініним. Ліворуч є штамп російською мовою Народного комісаріату внутрішніх справ, у якому рукописні помітки: фіолетовими чорнилами – «Адмін. відділ», 1926 рік, «Гор. Харків»; простим олівцем – 18/XI. Вихідний номер у штампі складається із двох частин, перша з яких написана простим олівцем, друга – фіолетовими чорнилами – 30766/203. Унизу розташований вхідний штамп Харківського окрадмінвідділу, заповнений фіолетовими чорнилами – дата 20/XI й номер 2533. Документ має дві резолюції з нерозбірливими підписами: зліва над штампом червоними чорнилами навскоси «Отд. культ», поверх штампу навскоси фіолетовими чорнилами «Сообщить, что их просьба удовлетворена быть не может 20/XI». Дата на документі – 16 листопада 1926 р. Див. коментар до документу № 32.

Публікується вперше.

А. В. Ткаченко

39. Протокол № 7/46 Засідання Президії Харківської Округової Комісії Допіттям
(с. 151)

ДАХО. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 27. – Арк. 107, 112, 115.

Машинописна копія з оригіналу, підписаного головою (Сухарів) і секретарем (Височин) 18 листопада 1926 року. На овальному штампі стоїть вхідний № 4799 і дата копії – 24/XI-1926 р. У правому кутку вгорі на штампі ОКДД стоїть № 776. На останній сторінці протоколу внизу написано: «З оригіналом згідно: Діловод» і поставлено підпис.

Подаємо фрагмент протоколу. Документ свідчить, що на кінець 1926 р. виявляється нечіткість у фінансуванні, яка заважала колонії вирішувати поставлені завдання. А. С. Макаренко письмово звертається до Президії Округової Комісії Допомоги Дітям з проханням дотримуватися умови у виплаті коштів. На засіданні не був присутнім.

У протоколі відсутні матеріали, що характеризують хід обговорення прохання А. С. Макаренка, але в частині ухвали досить детально викладена аргументація Президії з цього питання, яка не погодилася з обґрунтуванням завідувача колонії щодо допущених недоліків у фінансовому забезпеченні колонії ім. М. Горького. Отже, у проханні відмовлено.

Друкуються вперше.

І. Ф. Кривонос

40. ДО ОКР. НАР. ОСВІТИ
(с. 151)

ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 2. – Спр. 893. – Арк. 33.

Машинопис. Копія з оригіналу, підписаного «Нач. Адмінвідділу» Гінзбургом, «Зав. Відділення Культів» Катуніним і секретарем Зборовським. Без підписів. На документі є резолюції і відмітки: вгорі ліворуч навкоси фіолетовими чорнилами надпис невідомої особи – «До справи громади 25/XI 26 р.»; зліва на полях теж фіолетовими чорнилами – «2533 26/XI» (підпис нерозбірливий); навкоси поверх тексту посередині документу простим олівцем написане підкреслене число 28. У тексті є виправлення фіолетовими чорнилами – слово «зачіненої» виправлено на «зазначіної». Див. коментар до документу № 32.

Публікується вперше.

А. В. Ткаченко

41. ПРОТОКОЛ № 9/48 Засідання Президії Харківської Округової Комісії Допіттям
(с. 152)

ДАХО. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 27. – Арк. 123, 127, 129.

Машинописна копія на цигарковому папері, в оригіналі підписана головою Сухаревим і секретарем Височиним. Документ завірений: «Згідно ділов. Букарева». У лівому верхньому куті першого аркушу є штамп Харківської Округової Комісії Допомоги Дітям, заповнений від руки чорнилами – дата 7/XII 1926 року й вихідний номер – 1002. Посередині документу розміщений овальний штамп Миськради з номером реєстрації 5163 і датою – 7/XII 1926 р. Угорі олівцем написано «Миськради». Зліва вгорі резолюція – «Секція Наросвіти 8/XII». Протокол датований 2 грудня 1926 р.

Протокол свідчить про ще одне звернення Макаренка до Округової Комісії Допомоги Дітям з проханням допомогти коштами. Завідуючий колонією оперативно прореагував на рішення президії, прийняте два тижні тому. Це не просто повторне звернення до президії. Із змісту ухвали можна зробити висновок, що він, вірогідно, звернувся і до Харківського окрвиконкому за підтримкою у цьому питанні, про що свідчать висновки президії: «Повідомити ОВК..Доручити т. Сухареву доповісти

про це питання особисто т. Канторовичу». Але, як ми бачимо, округова комісія допомоги дітям, яка мала опікуватися організацією життя колонії, вдруге відмовляє у фінансовій підтримці, не зважаючи навіть на тиск керівних органів.

Публікується вперше.

І. Ф. Кривонос

42. ДОКЛАДОВА ЗАПИСКА

(с. 152)

ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1082. – Арк. 19, 20.

Машинопис. Оригінал, підписаний головою Харківської комісії у справах неповнолітніх Яновським і завірено секретарем (підпис нерозбірливий). Угорі праворуч написано від руки фіолетовими чорнилами «Президіум ОкрВиконкому» і «Трійці Канторовича». Без дати. Всі суміжні документи датовані жовтнем 1926 р. – січнем 1927 р. Можна припустити, що документ був написаний у діпазоні, з грудня 1926 р. (після зняття з посади голови Харківського комонепу І. Д. Сабатовича, як свідчить А. С. Макаренко, за розтрату коштів) по січень 1927 р. (коли на цю посаду була затверджена Г. С. Салько)⁴⁶³. Публікується зі скороченнями.

У листі, ймовірно, йдеться про виділення коштів на ремонт нижнього поверху будинку № 1 колонії, бо саме цю суму, 13.000 карб., 30 жовтня 1926 р. А. С. Макаренко вніс до кошторису на поширення колонії ім. М. Горького (*див. док. № 35*).

Публікується вперше.

А. В. Ткаченко

43. Протокол ч. 28 ЗАСІДАННЯ БЮРО КОМ. ФРАКЦІЇ ХАРКІВСЬКОГО ОКРВИКОНКОМУ

(с. 153)

ДАХО. – Ф. Р-1179. – Оп. 19. – Спр. 12. – Арк. 26, 38, 42.

Машинописна копія, роздрукована, як свідчить помітка внизу зліва, на склогографі 27 грудня 1926 р. накладом 10 примірників. Оригінал підписаний головою бюро ком. фракції харківського окрвиконкому Гавриліним і секретарем Морозом. Завірено очевидно технічним секретарем (підпис нерозбірливий). Публікується зі скороченнями.

Публікується вперше.

А. В. Ткаченко

44. Витяг із протокола Засідань Президії ОВК'у

(с. 154)

ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1082. – Арк. 10.

Машинопис на типографському бланку без підписів. Вихідні дані внесені від руки червоними чорнилами: «Колонії ім. Горького», «48–42», «27/ХІІ», 1926 р., «До кого Окр Арбітражн. Комісії», «на вирішення», «х) Додаток: листув. на 7-ми аркушах».

Як ми бачили, ще 9 липня 1926 р. президія ОКДД ухвалила просити ЦКДД векселя за продану листову мідь, що знаходилась в Куряжі, передати Окрпромдиту (*див. док. № 21*). Згодом, 5 серпня, на черговому засіданні президії було підняте питання про зміну редакції цієї ухвали (*див. док. № 25*). Отримавши справу про мідь від ОКДД, президія ОВК не змогла або не стала вирішувати конфліктну ситуацію самотужки і переадресувала її до Округової арбітражної комісії. Документи стосовно присуду арбітражної комісії поки що не знайдені.

Публікується вперше.

А. В. Ткаченко

⁴⁶³ Див.: Ты научила..., Т. 1. – С. 8, 147, 215.

45. ПРОТОКОЛ ч. 52 ПОСТАНОВ ПРЕЗИДІЇ ХАРКІВСЬКОГО ОКРУЖНОГО ВИКОНАВЧОГО КОМПІТЕТУ РАД РОБІТНИЧИХ, СЕЛЯНСЬКИХ ТА ЧЕРВОНОАРМІЙСЬКИХ ДЕПУТАТІВ

(с. 154)

ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 2. – Спр. 454. – Арк. 328, 332.

Машинописна копія, роздрукована на склографі без підписів. Оригінал підписаний заступником голови ОВК Канторовичем і секретарем ОВК Морозом. Копія завірена червоним олівцем зав. протокольною частиною ОВК Овсяковим. Датовано 3 січня 1927 р. Публікується зі скороченнями.

Сума, яку потребувала горьківська колонія на поліпшення навчальної частини, підтверджується й іншим, більш раннім документом. Це кошторис для поширення колонії на 100 місць, написаний А. С. Макаренком ще 30 жовтня 1926 р. Але тоді сума для цього вказувалась дещо менша – лише 17.000 карб. (*див. Док. № 35*).

Публікується вперше.

А. В. Ткаченко

46. ПРОТОКОЛ Ч. 13 Засідання Комісії по підбору безпритульних

в м. Харкові.

(с. 155)

ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1082. – Арк. 16, 17.

Машинописна копія протоколу, оригінал якого підписаний головою ОКДД Сухаревим і секретарем Височиним. Є автограф Височина. У верхньому лівому куті штамп ОКДД, заповнений від руки: дата – 13 січня 1927 р., вихідний номер – 1534. Документ зареєстрований в секретаріаті ОВК, про що свідчить штамп у верхньому лівому куті з вхідним номером – 16484 і датою – 14 січня 1927 р.; на цьому ж штампі праворуч від слова «Секретаріат» написане число 15. Резолюції на першому аркуші (всі фіолетовими чорнилами): зверху біля штампу ОКДД навскоси – «Читал С. Канторович 17/І 27»; над штампом секретаріату ОВК – «т. Канторовичу». Під заголовком протоколу навскоси надпис червоним олівцем – С 30062. Протокол датований 12 січня 1927 р. Публікується зі скороченнями. Публікується вперше.

Проект поширення колонії ім. Горького на 100 вихованців був підготовлений уже декілька місяців тому, і навіть, А.С. Макаренком для цього був зроблений кошторис (*див. док. № 35*), пізніше піднімалося питання про поширення колонії й лише на 50 місць (*див. док. № 42*), але, як показує документ, ідея тривалий час залишалася нереалізованою.

Публікується вперше.

А. В. Ткаченко

47. ВИСНОВОК ФІНАНСОВО-БЮДЖЕТОВОЇ СЕКЦІЇ ХАРКІВСЬКОГО ОКРПЛАНУ що до відчиту про роботу О.К.Д.Д. за 1925/26 р.

(с. 156)

ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1082. – Арк. 43, 44.

Машинописна копія без підписів і поміток. Цигарковий папір. Оригінал підписаний секретарем ФБС Тесленко. Очевидно, цей матеріал був підготовлений до протоколу № 46 засідання від 1 лютого 1927 р. Фінансово-бюджетної секції Харківської окружної планової комісії. Публікується зі скороченнями. Публікується вперше.

Нами поки що не знайдені документи, що уточнюють час, призначення й інші обставини, пов'язані з указаною дотацією горьківській колонії.

А. В. Ткаченко

48. До ВКОН'у

(с. 156)

ЦДАВО – Ф. 166. – Оп. 6. – Т. 2. – Спр. 2975. – Арк. 5.

Оригінал, завірений підписом секретаря. Є штамп Харківської Губернської Комісії по справах неповнолітніх. Помітки: резолюція «Підтримати клопотання Харківської Колонії перед ВУЦВК [підпис]» і дата 14/У-27 р.

Цей документ – супровід Доповідної записки, яка направляється до Президії ВУЦВК.

Публікується вперше.

Н. М. Тарасевич

49. ДОПОВІДНА ЗАПИСКА

(с. 156)

ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 6. – Т. 2. – Спр. 2975. – Арк. 6 і 6 зв.

Машинописна копія, завірена печаткою і підписом секретаря «Згідно: секретар». Без дати. За суміжними документами і змістом датою можна вважати 11/V -1927 р.

Аргументація Доповідної записки зроблена працівниками Губернської Комісії в справах неповнолітніх. Висновки і розрахунки, вірогідно, оформляв А. С. Макаренко: відчувається не лише його логіка, але й позиція, яку він відстоював у документі № 35 цього збірника. Останній абзац теж підтверджує його авторство.

Документ цікавий стабільністю роботи колонії Горького, яка після переїзду, «завоювання Куряжа» стала найміцнішою (за оцінкою цього документа) серед Комонепівських установ, демонструючи ефективність макаренківської системи виховання, хоча навколо неї й ведеться гостра полеміка: «На нашу колонию сейчас ведеться цілая війна со всех сторон. Бьют, конечно, по системе»⁴⁶⁴.

Текст, як і всі попередні, подається автентично з наявними помилками.

Публікується вперше.

Н. М. Тарасевич

50. ДО ВКОН'у

(с. 158)

ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 6. – Т. 2. – Спр. 2975. – Арк. 1.

Оригінал. Завірений супровід зі штампом українською і російською мовами. Подаємо другу, російськомовну частину штаму, бо ліва його частина незбірлива. Є помітка: «До справи» і архівна позначка – 166.

Це повторне звернення Губкомісії в справах неповнолітніх, у якому зазначається авторство додатків А. С. Макаренка.

Публікується вперше.

Н. М. Тарасевич

51. ДОДАТКОВИЙ КОШТОРИС

(с. 158)

ЦДАВО – Ф. 166. – Оп. 6. – Т. 2. – Спр. 2975. – Арк. 2.

Машинописна копія, без підписів. За суміжними документами можна вставити дату – 19/V – 1927 р.

Кошторис, складений на основі даних А. С. Макаренка і надрукований з помилками, представлений автентично. Цифри, якими оперує А. С. Макаренко, ідентичні до наведених у док. 35. Додана лише обґрунтована і виведена цифра – 41040 крб. на шестимісячну підтримку випускників дитбудинків Комонепу, які влаштовуються на навчання і працю в різні сектори – до кустарів, у фабзавуч, у місцеву промисловість тощо. В узагальненому вигляді ці ж цифри повторюються і в документі № 49.

Як бачимо, дитячі будинки налаштовані на часткове розвантаження, що покращить їхнє становище. Завкол Горького обрав інший шлях: щоб поліпшити матеріальне положення колонії, він іде на її розширення, і тоді під цей аргумент сподівається отримати кошти. План визрів у нього ще 30/X – 26 р.

⁴⁶⁴ ПС. – Т. 8. – С. 28 – 29.

(див. док. № 35). Більше, ніж півроку, навіть з допомогою місцевої влади, він не може вирішити фінансових питань.

Публікується вперше.

Н. М. Тарасевич

52. ДО ВУЦВК'у (с. 159)

ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 6. – Т. 2. – Спр. 2975. – Арк. 4.

Машинописна копія, не підписана. Помітки: позначені олівцем дата реєстрації 8/VI – 27 і № 32883, а також номер архівного фонду – 166.

Документ – продовження попередніх прохань у справі 101.803 крб. Клопотання порушує вже Наркомос із власним зверненням до ВУЦВК'у, яке в оригіналі підписане посадовцями високого рангу. Одночасно прохання відправляється до Харківського Окрвиконкому (як реакція на їхній запит).

Думка Наркомосу обґрунтована. Робота колонії високо поцінована: «колонія ім. Горького є зразкова установа». Такої думки дотримувався Наркомос у червні 1927 року.

Про цей документ згадується в книзі А. А. Фролова⁴⁶⁵, але дата вказана «Май», тоді як це, ймовірно, вже червень.

Публікується вперше.

Н. М. Тарасевич

53. АКТ Обстеження 1-ой Трудової колонії ім. М. Горького (с. 159)

ДАХО. – Ф. Р-408. – Оп. 4. – Спр. 171. – Арк. 13–15 зі зв.

Завірена копія з копії машинописного тексту. Без дати. За змістом і суміжними матеріалами визначаємо рік – 1927, червень, після 14 (13–14 здійснювалося саме обстеження).

Текст без поміток, але містить багато підкреслень, які виокремлюють суттєві факти. Особливо виділяються недоліки.

Документ складається з трьох частин: вступної, констатувальної й висновків. Вступна частина досить коротка. Не названо мету й завдання обстеження, не розкрито суті й характеру проведеної роботи. Констатувальна частина більша, але вона не поділена на пункти, що утруднює ознайомлення з нею, закрючена – структурована.

Як бачимо, у червні 1927 року міська громадськість оцінює роботу колонії задовільно. Відмічаються хороша організація господарства, взаємини між колоністами і педагогами («взаимоотношения между ребятами друг с другом и педагогами установились хорошие»), «дисциплина хорошая», є інтерес вихованців до навчання, «школа охватывает всю колонию». У цілому, виходячи з тексту акта, і перевіряючі, і завідуючий колонією єдині в поглядах на багато принципівих питань життєдіяльності колонії ім. М. Горького. Так, комісія в акті записала: «В пекарне 6 человек совершенно самостоятельно выпекают хлеб для себя, остальные же работают в поле, на огородах, учатся в школах, ФЗУ и несколько на рабфаке. В колонии своя прачечная, электростанция, водокачка. В хозяйственном отношении поставлена довольно хорошо». У цих словах перевіряючих відчувається не лише схвалення на адресу керівництва колонії. Вони підтримують дії А. С. Макаренка в реалізації ним одного з важливих принципів: подолання утриманської позиції педагогічного закладу. Можна також зробити висновок, що перевіряючі, як і Макаренко, – за активне включення вихованців у різні види виробничої праці, у реальні господарчо-матеріальні відносини. Господарча основа навчально-виховного процесу – вагоме місце у виховній системі колонії ім. М. Горького. А. С. Макаренко науково обґрунтував до-

⁴⁶⁵ Див.: Организация..., С. 64.

свід організації навчально-виховного закладу як суб'єкта господарювання. Він увів у теорію і методику виховання такі поняття, як «господарське виховання», «колективне господарювання», «господарська діяльність».

Одночасно з констатацією позитиву засуджуються елементи воєнізації, метод призначення самоврядування, характер гурткової роботи, недостатнє партрєвннцтво.

Обстеження проходило в час гострої критики системи А. С. Макаренка працівниками Центрального бюро Комуністичного дитячого руху (піонерів)⁴⁶⁶ і од-ночасного визнання багатьма вітчизняними і зарубіжними педагогами.

Документ уперше опублікований: *Забота, контроль, вмешательство. Шесть отчетов об инспекторских и других проверках колонии им. М. Горького (1922–1928 гг.)* / Сост. Г. Хиллиг. – Марбург, 1994. – С. 12 – 18 (Opuscula Makarenkiana Nr. 14).

Досить незвичайним це обстеження горьківської колонії робить той факт, що його наслідки майже до кінця року (5 з половиною місяців!) були предметом обговорення на рівні різних організацій округу. Дивує і те, що затвердження акту комісії міськради секцією наросвіти міськради відбулося лише майже через 2 місяці після проведення обслідування – 11 серпня 1927 р. (*див. док. № 63*). Можливо, це було викликано періодом літніх відпусток. Резолюція на витязу з цього протоколу, направлено до президії міськради, зроблена очевидно кимось із керівників останньої, – «Ввиду протеста ОНО считаю необходимым до постановки на Презид. Горсовета заслушать доклад на Презид. секции Кол. Имени М. Горького», – показує, що низка критичних зауважень щодо виховної системи колонії викликала дискусію між ОІНО (ймовірно в особі А. С. Макаренка, який на той час уже був у штаті ОІНО) і міськрадою (*див. коментар до док. № 63*).

На другий день після затвердження акту обслідування секцією наросвіти, 12 серпня, на засіданні Пленуму комісії соцвиху Харківської міської ради була заслухана доповідь групи помдиту, яка констатувала: «Относительно колоний, выяснилось, что в Кураяже, в колонии им. Максима Горького работа поставлена, относительно благополучно [...] К недочетам можно отнести: улучшить питание в смысле калорийности, улучшить положение педперсонала, а также повысить квалификацию таковых.» (*див. док. № 64*). По цій доповіді спеціально створеною комісією була складена резолюція, що поряд з позитивною оцінкою колонії ім. Горького відмічала і низку недоліків: «Не по прямому назначению используются средства в смысле питания [...]. Самоуправления не всегда отвечают своему назначению (преобладает не выборность, а назначенчество [...]). [...] В Кураяжской колонии им. Горького командиров не выбирают, а назначают, роль выборности отсутствует» (*див. док. № 65*).

Одночасно документи по обслідуванню колонії ім. М. Горького міськрадою надсилалися й до окрдопдиту. Розглянувши їх 18 серпня президія ОКДД ухвалоє: «просити Президію Міськради поставити на найближчому свому засіданні доповідь завідувача т. Макаренко з содоповіддю Комісії по обслідуванню. Просити Окрнаросвіту вжити заходів що до усунення недолік і хиб зазначених за актом обслідування. В разі незгодження з тими або іншими висновками за актом обслідування просити Окрнаросвіту подати своїх міркувань в цій справі до ОКДД і Президії Міськради» (*див. док. № 66*). 25.08.27 р. ОКДД ці свої пропозиції надсилає до президії міськради, особливо наполягаючи на участі в обговоренні стану колонії предстаників ОКДД й Окрнаросвіти «бо низка окремих ментів і питань мають принципий характер» (*див. док. № 67*).

Отже, 21 жовтня 1927 р. (тобто, по суті вже після іншого, жовтневого обслідування колонії!) президія міськради заслуховувала доповідь окрінспектури на-

⁴⁶⁶ Див.: там само, С. 64 – 65; Ніжинський М. П. Життя..., С. 140.

росвіті про становище та роботу колонії ім. М. Горького, яку робив А. С. Макаренко зі співповіддю голови секції наросвіти міськради Цветкової (*див. док. № 76*). Резолюція по результатах цього обговорення нам невідома, але можна припустити, що деякі з критичних зауважень на адресу горьківської колонії були таки визнані дійсними, бо 3.11.27 р. на засіданні президії ОКДД стояло питання «Про недержання відповіді від ОНО що до усунення недолік зазначених актом обслідування членами Міськради колонії Горького» (*див. док. № 77*). І лише 1 грудня президія ОКДД (на засіданні якої, до речі, були присутні Макаренко, Фере і Калабалін) розглянула лист УДУ про виконання постанов комісії по обслідуванню. Тоді ухвалили: «Зважаючи на пояснення т. Макаренко, що всі хиби які були виявлені комісією [...] усунені», все ж таки «просити т. Крупко пропонувати Управлінню Д/установами на засіданні Президії ОКДД поставити інформацію про виконання завдань комісії» (*див. док. № 82*). Значно пізніше, у січні 1929 р., комісія соцвиху міськради ще раз згадає про обслідування горьківської колонії (через 19 місяців після його проведення!) «Багато зроблено ріжних обслідувань серед яких, чи мало знайдено ненормальностей, як колектор, реформатор. колонію М.ГОРЬКОГО, і низку інших» (*див. док. № 127*).

Позначки в тексті документа:

* Велика скученість у спальнях хлопців і необхідність спати по двоє на одному ліжку ймовірно була викликана недостатністю як ліжок, так і пристосованих приміщень. Принаймні брак ліжок залишався в колонії ще протягом 5 років, про що свідчить доповідь на початку 1932 р. тодішнього завідуючого Зеленина⁴⁶⁷. Подібна ситуація була не винятковою, на початку 30-х років від аналогічної проблеми потерпав навіть такий потужний виховний заклад округу, як Охтирське дитяче містечко, про що йдеться в акті його обслідування від 7.02.31 р.⁴⁶⁸

** Згадка про «нелады с деревней» дещо суперечить виступу Соботовича ще 30 липня 1926 р. на пленумі ОКДД при обговоренні роботи колонії: «Необходимо принять меры к удовлетворению крестьянства и колонии. Ранее существовавшие натянутые отношения с крестьянством теперь изжиты» (*див. док. № 24*). Ця проблема є одним з ускладнень, що відрізняли харківський період діяльності колонії від попереднього. Зазначений у цьому ж акті факт убивства селянами одного із колоністів показує, до якого рівня гостроти іноді доходило протистояння. Не останнє місце в цих стосунках, очевидно, відігравав конфлікт навколо монастирської церкви. На сторінках «Педагогічної поеми» А. С. Макаренко досить багато місця відводить як опису характерних епізодів, так і аналізу причин цих стосунків. Наводимо один з уривків, що традиційно вилучався із майже всіх видань книги; контекст дозволяє віднести описані події до початку 1928 р.

«В это время колонисты доканчивали борьбу на последнем фронте, в Подворках. На рождественских святках Ховрах был пьян, ночевал на селе, что-то продавал. В совете командиров Ховраху сделали капитальный ремонт, и он снова пошел в работу, но за село комсомольцы принялись основательно. Заручившись разрешением милиции и ее искренним сочувствием, бригада Жорки Волкова в несколько ночей разгромила питейные притоны, коморы каинов и хулиганские шайки церковных сынков. Надеюсь, что мы не пойдем на большой скандал, селянские герои выгнали из-за голенищ финки, но мы на скандал пошли. Коротков, принимавший самое активное участие в этой борьбе, однажды вечером, возвращаясь с Рыжова, подвергся нападению целой толпы, был ранен ножевым ударом и еле-еле убежал в колонию. Ночью мы, вызвав на помощь наряд милиции, арестовали главных деятелей подворской контрреволюции, и больше они в село не возвращались. В Наркомпросе мне сказали:

⁴⁶⁷ ДАХО. – Ф. Р-858. – Оп. 1. – Спр. 84. – Арк. 272.

⁴⁶⁸ Там само. – Ф. Р-858. – Оп. 1. – Спр. 84. – Арк. 232.

– Вы там... ссориться с крестьянами, куда это годится.

Я ничего не сказал, а когда вышел на улицу, плюнул»⁴⁶⁹.

Найнепривабливішими рисами жителів Подворок А. С. Макаренко називає релігійний фанатизм, пияцтво і відвертий кримінал. Певною мірою підтвердженням останнього є наприклад, рішення Президії ОВК у червні 1927 р. про притягнення до карної відповідальності навіть голови Куряжанської сільради П. Л. Зеєнко за розтрату 287 крб., зібраних із платників сільгосподатку⁴⁷⁰. Перші роки полтавської колонії ім. М. Горького, як ми пам'ятаємо, теж багаті моментами взаємної неприязні із селянським оточенням. Але до часу перевodu у Харківський округ колонія вже відігравала роль потужного місцевого культурно-господарського осередку. Можна було сподіватися, що згодом подібний же статус вона могла би отримати й у Куряжі. До речі, інші обслідування горьківської колонії за 1927–1928 рр. уже не відмічають подібних непорозумінь, а факти із подальшої історії колонії свідчать про певні позитивні зрушення в цьому питанні. Так, на початку 1931 р. серед заходів по святкуванню десятиріччя колонії і ювілею М. Горького було вирішено провести звітні доповіді про роботу «з художнім оформленням» на загальних зборах селян по всіх прилеглих до колонії сільрадах: подворській, куряжанській і солоницівській⁴⁷¹. Взагалі ж, як зазначалося в доповіді завідуючого Зелєніна, у цей час колонія ім. М. Горького під керівництвом свого партосередку «обслуговувала» у громадсько-політичному відношенні зазначені села⁴⁷².

У максимально аутентичному вигляді публікується вперше.

І. Ф. Кривонос, Н. М. Тарасевич, А. В. Ткаченко

54. ДО НАРКОМОСВІТИ

(с. 163)

ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 6. – Т. 2. – Спр. 2975. – Арк. 7.

Оригінал. Завірена підписами Кулика й Бірюченка машинописна відповідь на бланку зі штампом. Відправлено 28 червня 1927 р. за № 1078. Зареєстрована 4/VII, поставлений № архівного фонду – 166/г. Є помітка: До справи. В. Дюшен-6/VII – 27 р.

Ця відмова – серйозний удар по інтересах колонії, сигнал неприйняття позиції її завідуючого деякими керівними органами.

На цей документ указує А. А. Фролов⁴⁷³. Публікується вперше.

Н. М. Тарасевич

55. МАНДАТ

(с. 163)

РГАЛИ. – Ф. 332. – Оп. 4. – Ед. хр. 367.

Мікрофільмована копія машинописного оригіналу, підписаного заступником харківського окружного інспектора наросвіти І. Ореценком (слово «заст.» написано від руки), секретарем ОІНО Ліповим і завіреного печаткою Окрнаросвіти. Вгорі зліва штамп ОІНО, заповнений від руки: дата – 6/VII 1927 р., вихідний номер – 9150. Над штампом ОІНО міститься штамп архіву. У тексті є рукописні вставки і виправлення чорнилом (нами виділено курсивом): прізвище Макаренка вписане на залишеному для цього, відміченому пунктиром місці; між словами «йому» і «доручено» вставлено «разом з т. Довгополоком». Виправлення: «Окрінспектури» – «Окрінспектурою», «ім» – «йому», «ціх» – «цих», «всіх» – «усіх». На зворотньому боці мандата є відмітка: «Прибули до дитмістечка 9-го липня 1927 року» (підпис нерозбірливий) і печатка Богодучівського дитмістечка.

⁴⁶⁹ ПС. – Т. 3. – С. 476 – 477.

⁴⁷⁰ ДАХО. – Ф. Р-1296. – Оп. 1. – Спр. 50. – Арк. 10.

⁴⁷¹ Там само. – Ф. Р-858. – Оп. 1. – Спр. – 84. – Арк. 234, 237.

⁴⁷² Там само. – Арк. 287.

⁴⁷³ Организация..., С. 66.

Те, що прізвище Макаренка було вписане від руки, очевидно говорить про те, що бланк був надрукований заздалегідь. Усі рукописні помітки в тексті нами виділені курсивом.

Документ прокоментований Г. Хіллігом у роботі «Поблякли обличчя, забуті люди: 28 портретів «друзів» і «ворогів» А. С. Макаренка»⁴⁷⁴. Мандат уперше опублікований у 8-му томі академічного видання творів А. С. Макаренка⁴⁷⁵. Мовою оригіналу публікується вперше.

А. В. Ткаченко

56. И. Тр.!

(с. 163)

ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1016. – Арк. 4–4 зв.

Рукопис червоним олівцем на половині стандартного аркушу нелінованого паперу з обох боків, оригінал. Автограф російською мовою заступника голови Харківського ОВК С. Канторовича. На лицевій сторінці документа є помітки простим олівцем: у лівому верхньому куті резолюція, очевидно І. Т. Мороза – «в протокол інспектором 9 VII»; зліва на полях позначений код справи у вигляді дробі, де чисельник – 14032, знаменник – 1.2,4. У тексті фраза «сьогодня же» двічі підкреслена самим автором. Документ датований 8 липня 1927 р.

Адресатом записки, позначеним ініціалами «І. Тр.» є секретар ОВК Іван Трохимович Мороз.

Документ цитувався Г. Хіллігом⁴⁷⁶. Аутентично публікується вперше.

А. В. Ткаченко

57. ПОСВІДЧЕННЯ

(с. 164)

РГАЛИ. – Ф. 332. – Оп. 4. – Ед. хр. 367.

Мікрофільмована копія. Машинописний оригінал, підписаний секретарем Ліповим і, на відміну від Мандата (*див. док. № 55*), Харківським окружним інспектором народів Миколоюком. Підписи завірені печаткою Харківської окріпектури народів. У лівому верхньому куті штамп ОІНО, на якому від руки проставлена дата – 9 липня 1927 р. і вихідний номер – 8066. Зліва внизу штамп архіву. На аркуші в правому верхньому куті ледь помітний друкарський текст «Завідуючий колонією – 2». На зворотному боці посвідчення є відмітка «Відвідав дит. будинок ім. Т. Г. Шевченка 12/VII-1927. Зам. Зав. д/буд.» з нерозбірливим підписом.

Документ уперше опублікований у академічному зібранні творів А. С. Макаренка⁴⁷⁷, у цьому ж томі вміщено його фотокопію.

А. В. Ткаченко

58. О.Ф.В. ОІНО й т. Макаренка – Зав Колонії ім Горького

(с. 164)

ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1016. – Арк. 2.

Машинописна копія витягу з протоколу на типографському бланку, завірена зав. протокольною частиною ОВК Овсяюковим. Вихідні дані заповнені від руки фіолетовими чорнилами («24», «13/VII», «7», «О.Ф.В. ОІНО й т. Макаренка – Зав Колонії ім Горького»), нижній рядок з датою і номером протокола надрукований на машинці. У тексті номери питання протоколу вписані фіолетовим олівцем; номер справи – 26012 – проставлений червоними чорнилами. Документ датований 11 липня 1927 р.

У 8 томі педагогічних творів А. С. Макаренка опублікований у перекладі російською мовою інший примірник цього ж витягу, адресований до коло-

⁴⁷⁴ Див.: Hillig G. Verblaste..., S. 200 – 201.

⁴⁷⁵ ПС. – Т. 8. – С. 122 – 123.

⁴⁷⁶ Див.: Hillig G. Verblaste..., S. 201.

⁴⁷⁷ ПС. – Т. 8. – С. 123.

нії ім. М. Горького, з іншою архівною адресою⁴⁷⁸. Інший примірник документу, мовою оригіналу, але зі стилістичною правкою, опубліковано С. Карпенчук і М. Оксою⁴⁷⁹. Автентично публікується вперше.

А. В. Ткаченко

59. ШАНОВНИЙ ТОВАРИШУ МАКАРЕНКО
(с. 164)

ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1017. – Арк. 38.

Машинописна копія документа на типографському бланку (1/2 стандартного аркушу), в оригіналі підписаного секретарем харківського ОВК І. Т. Морозом. Мова українська й російська. Без підпису. Документ має вихідний номер – 371814 – і дату – 26 липня 1927 р. – написані фіолетовими чорнилами. Фраза «У нее чрезвычайно тяжелое положение прошу все сделать что возможно» також вписана від руки фіолетовими чорнилами. Зліва на полях під вихідним номером є позначка синіми чорнилами: С-26012.

Публікується вперше.

А. В. Ткаченко

60. Тов Морозу
(с. 165)

ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1017. – Арк. 8.

Рукопис простим олівцем на типографському бланку. Автограф С. І. Канторовича. Мова російська, без дати. Може бути датований 27 липня 1927 р., оскільки саме в цей день питання про призначення А. С. Макаренка інспектором дитячих установ Харківського округу вдруге піднімався на президії ОВК. Документ цитувався лише німецькою мовою Г. Хіллігом⁴⁸⁰. Автентично публікується вперше.

А. В. Ткаченко

61. Витяг із протоколу засідань Президії ОВК'у
(с. 165)

ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1017. – Арк. 9.

Машинописна копія на типографському бланку, завірена завідуючим протокольною частиною ОВК М. Овсюковим. Номер протоколу, дата і фраза «ОІНО та Макаренко Колонія ім Горького» вписані від руки. Витяг датований 27 липня 1927 р. В архівній справі є ще один екземпляр цього витягу, у якому фіолетовим олівцем на початку кожної колонки проставлено число 28 – номер протокольного питання⁴⁸¹. Інший варіант цього документу опублікований С. Карпенчук і М. Оксою, але зі стилістичною правкою⁴⁸². Автентично публікується вперше.

А. В. Ткаченко

62. ПРОТОКОЛ Ч. 44/83 Засідання Президії Окркомісії Допомоги Дітям
(с. 166)

ДАХО. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 43. – Арк. 163–164, 166.

Машинописна копія протоколу, в оригіналі підписаного головою Сухаревим і секретарем Коленко. Документ завірений діловодом, очевидно Букаревою. Цигарковий папір. Помітки на першому аркуші документа: у верхньому лівому куті штамп ОКДД, заповнений від руки синіми чорнилами – дата 22 серпня 1927 р. і вихідний номер 4665; хімічним олівцем рукою діловода вписаний номер протоколу й у верхньому правому куті слово «Міськрада»; під штампом ОКДД є овальний штамп Харківської міськради з написаними синіми чорнилами

⁴⁷⁸ Див.: Макаренко А. С. Педагогические сочинения: В 8-ми т.; Т. 8 / Сост.: М. Д. Виноградова, А. А. Фролов. – М.: Педагогика, 1986. – С. 123.

⁴⁷⁹ Див.: Карпенчук С. Г., Окса М. М. На зорі..., С. 68 – 69.

⁴⁸⁰ Hillig G. Verblafte..., S. 201.

⁴⁸¹ ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1017. – Арк. 6.

⁴⁸² Див.: Карпенчук С. Г., Окса М. М. На зорі..., С. 69.

ми датою – 29.VIII 1927 р. і вхідним номером – 5442; праворуч штампів резолюція червоним олівцем з нерозбірливим підписом – «С Нарос 24/8» (секція наросвіти). Протокол датований 11 серпня 1927 р. Публікується зі скороченнями. Документ раніше не публікувався.

А. В. Ткаченко

63. Витяг з протоколу Ч. 10.
(с. 167)

ДАХО. – Ф. Р-408. – Оп. 4. – Спр. 171. – Арк. 11.

Машинопис на друкарському бланку, 1/2 аркуша. Оригінал за підписом секретаря секції наросвіти при Харківській міськраді (прізвище нерозбірливе). Типографський штамп у лівому куті не заповнений, адреса для надсилки написана фіолетовим чорнилом. Праворуч від штампа навскоси проставлені дві резолюції: (червоним чорнилом невідомою особою) «Ввиду протеста ОНО вважаю необхідним до постановки на Презид. Горсовета заслушати доклад на Презид. секції Кол. Имени М. Горького» [підпис]; (зеленим олівцем без підпису) «Прот № 32 През. М.Р. § 1. 21.X.27».

Публікується вперше.

А. В. Ткаченко

64. Протокол № 8-а Засідання Пленуму КОМИССИИ СОЦВОСА Харківської Міської Ради Робітничих та Червоноармійських Депутатів
(с. 167)

ДАХО. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 44. – Арк. 22–22 зв.

Машинописна копія протоколу на типографському бланку з обох боків аркушу. Оригінал підписали голова (Момот) і секретар (Балиш). Без підписів, мова російська. Протокол датований 12 серпня 1927 р. Публікується зі скороченнями. Публікується вперше.

А. В. Ткаченко

65. ПРОЕКТ РЕЗОЛЮЦИИ
(с. 168)

ДАХО. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 44. – Арк. 20 і зв.

Копія. Машинопис без підписів з обох боків аркуша. Мова російська. У тексті є підкреслювання невідомої особи. Без дати. Написаний після 12 серпня 1927 р. Друкується зі скороченнями. Публікується вперше.

А. В. Ткаченко

66. ПРОТОКОЛ № 45/84 Засідання Президії Харківської Окркомісії Допітням
(с. 169)

ДАХО. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 43. – Арк. 157, 158, 162.

Машинописна копія, завірена діловодом. Оригінал підписаний Сухаревим і Височином. На першій сторінці є помітки про реєстрацію документа: 27/8 за № 4765 та 29/8–7 за № 5535.

Подається фрагмент протоколу – розгляд 1-го й 5-го питання.

Щодо 5-го питання, то воно поставлене у зв'язку із висновками комісії по обслідуванню (*див. док № 53*). Із документа видно, що президія Харківської окркомісії допомоги дітям налаштована на усебічний аналіз роботи колонії. Знімає з себе відповідальність про остаточні висновки і перекладає на рішення міськради. Позитивне те, що висновки будуть подаватися разом із доповіддю зав. колонією.

Публікується вперше.

І. Ф. Кривонос, А. В. Ткаченко

67. ДО ПРЕЗИДІЇ МІСЬКРАДИ
(с. 170)

ДАХО. – Ф. Р-408. – Оп. 4. – Спр. 171. – Арк. 12.

Оригінал, підписаний Головою ОКДД М. Сухарівим і секретарем ОКДД. На штампі дата відправки 25/VIII 1927 р. Ч. 4723. Є штамп міськради з входним № – Ч.5494 і датою 29/VIII 1927 р.

Як видно з тексту документа, Округна Комісія Допомоги Дітям і сам Сухарів налаштовані на серйозну критичну розмову про колонію М. Горького («низка ментів (моментів)»), «принциповий характер»). Перелік учасників обговорення на Президії Миськради свідчить про те, що організовується широкий наступ на досвід куряжан (члени комісії по обслідуванню; ОКДД; Окрнаросвіта; Президія міськради).

Публікується вперше.

Н. М. Тарасевич

68. ПРОТОКОЛ № 47/86 Засідання Президії Округової комісії Допомоги Дітям

(с. 171)

ДАХО. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 43. – Арк. 169, 172, 173.

Машинописна копія протоколу, завірена діловодом ОКДД Букаревою. Оригінал за підписами голови – Сухаріва і секретаря – Височина. Цигарковий папір. Перший аркуш має низку позначок: угорі ліворуч штамп ОКДД з вписаними хімічним олівцем датою – 6 вересня 1927 р. і вихідним номером – 4931; у верхньому правому куті синіми чорнилами рукою, очевидно, Букаревою написано «Миськрада»; зліва під штампом навскоси резолюція червоними чорнилами з нерозбірливим підписом «Сек. Наросвіти 6/IX»; Під резолюцією ледь помітний незаповнений овальний вхідний штамп міськради. Протокол датований 1 вересня 1927 р. Публікується лише 14 пункт протоколу.

Документ публікується вперше.

Кошторис на ремонт нижнього поверху одного з головних будинків колонії фігурує в двох більш ранніх документах – написаному А. С. Макаренком 30 жовтня 1926 р. кошторис для прийняття до горьківської колонії 100 нових вихованців понад її штат (*див. док. № 35*) і проханні Харківського комонету про поширення колонії на 50 місць (*див. док. № 42*). Залишається незрозумілим, чому такий потужний резерв для поширення матеріальної бази в умовах переважаності мережі інтернатних установ округу майже рік не було реалізовано.

А. В. Ткаченко

69. ПРОТОКОЛ № 49/88 Засідання Президії Округової комісії Допомоги Дітям

(с. 171)

ДАХО. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 43. – Арк. 184, 189.

Копія, машинопис, цигарковий папір. Завірено діловодом ОКДД Букаревою. Оригінал підписали: голова – Сухарев, секретар – Височин. На першому аркуші є помітки: штамп ОКДД – у лівому верхньому куті, заповнений хімічним олівцем (дата – 26 вересня 1927 р. і вихідний номер – 5194); симетрично до штампугорі праворуч, очевидно, Букаревою синіми чорнилами написана адреса для надсилки протоколу – «Миськрада»; під штампом навскоси червоним олівцем працівником міськради (підпис нерозбірливий) зроблено резолюцію «Секц. Наросвіти 26/IX». Протокол датований 15 вересня 1927 р. Публікується лише 19 пункт протоколу. Публікується вперше.

А. В. Ткаченко

70. ПРОТОКОЛ № 10 ЗАСІДАННЯ ШТАТНОЇ КОМІСІЇ ОКРВИКОНКОМУ

(с. 172)

ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 669. – Арк. 46, 47, 52.

Машинописна копія протоколу, в оригіналі підписаного головою Зякуном і секретарем М'якшиною. Не завірена. Протокол датований 4 жовтня 1927 р.

Публікується лише фрагмент, що стосується штатів колонії ім. М. Горького.
Публікується вперше.

А. В. Ткаченко

**71. ПРОТОКОЛ № 15 ЗАСІДАННЯ КОМІСІЇ ОВК'У ПО РОЗГЛЯДУ
СТАВОК ЗАРПЛАТНІ НА 1927/28 РІК**
(с. 173)

ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 669. – Арк. 75, 76, 79, 84.

Копія протоколу, машинопис без поміток і резолюцій. Оригінал підписаний головою – Зякуном і секретарем – М'якшиною. Датовано 11 жовтня 1927 р. Публікується лише фрагмент протоколу, де встановлюються ставки для працівників колонії ім. М. Горького.

Публікується вперше.

А. В. Ткаченко

72. МАТЕРІАЛИ ОБСЛЕДОВАНИЯ КОЛОНИИ им. ГОРЬКОГО
(с. 173)

ДАХО. – Ф. Р-858. – Оп. 2. – Спр. 6. – Арк. 107–110.

Копія протоколу без підписів. Цигарковий папір. Мова російська. Датовано жовтнем 1927 року. На першому аркуші є резолюції і помітки (всі простим олівцем). Вгорі праворуч написано «ОкрОНО»; у лівому верхньому куті написана навскоси резолюція з нерозбірливим підписом, текст якої дуже пошкоджений – «[...] відносно не[...] А комсомолец [...] з Марченко. 2. Перебалакати від[носно] того щоб дати [...] відкласти до [...]»; зліва внизу на полях надпис:

23–69

1. % вилучення
2. Політпросвіт роб 26/27 р.
3. Традиції (?)
4. [...]

Окремі частини документу підкреслені червоним і простим олівцями, які ми позначили в тексті відповідно пунктирним і хвилястим підкреслюванням. Крім того, деякі фрагменти тексту помічені вертикальними рисками зліва на полях:

- у першому розділі від рядка «точно тепло, при чем [...]» до кінця першого розділу – одинарною рисою червоним олівцем (всі інші позначки зроблені простим олівцем);
- весь другий розділ – двома рисками;
- у четвертому розділі від рядка, що починається словами «...сципліни в коллонии [...]», до кінця цього абзацу – двома вертикальними рисками, весь третій абзац трьома рисками;
- у п'ятому розділі п'ятий абзац – знак питання, шостий абзац від рядка «Антипов Петя [...]» до кінця – двома рисками, сьомий абзац спочатку був помічений трьома рисками, але потім вони були закреслені;
- у шостому розділі останній абзац – трьома рисками;
- у сьомому розділі останній абзац – двома фігурними дужками;
- весь восьмий розділ – двома рисками;
- у висновках другий пункт – знаком питання, четвертий – двома рисками, п'ятий – однією рисою, восьмий – знаком питання, фігурною дужкою і двома рисками.

Уперше опубліковано Г. Хіллігом: *Opuscula Makarenkiana* № 14⁴⁸³. В аутентичному вигляді публікується вперше.

23 серпня 1927 р. на четвертому засіданні Окркомісії по переведенню «Місячника Допомоги Дітям» голова ОКДД Сухарів доповідав «Про утворення комісії для переведення обслідування дитустанов». Таке обслідування було

⁴⁸³ Див.: *Забота...*, С. 19 – 27.

одним із головних заходів у плані місячника. За словами Сухарева, «Необхідно для переведення обслідування виділити трійку під керівництвом члена Окркомісії й за участю членів Миськради, яка має ознайомитися зі станом дитустанов. Маючи на увазі, що Окркомісія по Місячнику буде працювати до 15-Жовтня необхідно цей термін використати для обслідування всіх 24-дитустанов на Харківщині». Ухвала комісії по цьому питанню конкретизує завдання вказаного обслідування, а також визначає склад обслідувачів: «В розвиток постанови ЦКДД /прот. 13/202/ а також з метою виявлення можливостей що до розвантаження дитустанов від переростків, дітей що мають батьків, виявлення дітей яких можна передати на патронат, а також в меті ознайомлення з загальним станом дитустанов – виділити спеціальні з комісії з 3 осіб в складі представників – Окркомісії по переведенню Місячника /Голова/, Миськради й Окпрпрофради.» Вся робота по проведенню обслідування, інструктаж обслідувачів і персональний підбір їх кандидатур, а також розробка схеми обслідування цією ж постановою покладалася на заступника голови ОКДД Зайчик. Крім того, їй же доручалося домовитися з ОІНО в усіх питаннях щодо проведення цих обслідувань⁴⁸⁴.

Через тиждень, на п'ятому засіданні комісії, Зайчик представила свій план: «Обслідування намічено провести згідно з розробленою анкетною, яку трійка по обслідуванню має заповнити на всі запитання. Склад трійок по обслідуванню помічено встановити з постійного представника Окркомісії й по одному представнику з Профспілки й Миськради, які будуть чергуватися». Ухвалили: «План роботи запропонований т. Зайчик затвердити. Виділити на голів трійок т.т. Сухаріва, Зайчик і Розовського. Доручити т. Зайчик забезпечити погодженні з відповідними організаціями виділення представників Миськради й Окпрпрофради до складу трійок по обслідуванню»⁴⁸⁵. Із поданих документів ми намагалися зробити припущення відносно складу обслідувачів колонії ім. М. Горького. Як бачимо, головою «трійки», що обслідувала горьківську колонію був або хтось із керівництва ОКДД (Сухарев, Зайчик), або окрінспектор охорони дитинства Розовський. Якщо останній займав досить виражену позицію стосовно колонії ім. Горького (принаймні нам не відомі факти його відкрито ворожого ставлення), то цього не можна сказати відносно Сухаріва й Зайчик. Якщо це так, то стає цілком зрозумілим не тільки гостро критичний тон в оцінці головних пунктів виховної системи колонії і застереження проти її перенесення по інших установах, але і вимога «руководство детколоніями (особенно в настоящий период реорганизации) возложить на партийных товарищей». Але під час роботи над цими коментарями ми знайшли деякі відомості відносно складу комісії, що обслідувала горьківську колонію. Г. Хілліг, посилаючись на М. М. Оксу (але не наводячі архівного джерела), називає такий її склад: Цветкова, Крупко, Степанов і Салько⁴⁸⁶. Степанов і, тим паче, Салько були, безперечно, прибічниками А. С. Макаренка, імена Цветкової і Крупка теж принаймні не значаться у списку «ворогів» горьківської колонії. Тому тим більше не зовсім зрозумілим виглядає тон деяких місць із акту обслідування. Нам важко погодитися з думкою Г. Хілліга, що на результати обслідування визначним чином подіяв лише «інструктаж» Зайчик⁴⁸⁷.

Позначка в тексті:

* Питання фізичного покарання дітей як методу виховного впливу в горьківській колонії – мабуть, найдискусійніше й найсуперечливіше в педагогічній

⁴⁸⁴ ДАХО. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 43. – Арк. 196.

⁴⁸⁵ Там само. – Арк. 155.

⁴⁸⁶ Див.: Hillig G. Verblaŕte..., S. 190.

⁴⁸⁷ Див.: там само.

біографії А. С. Макаренка. Особливо велику увагу йому приділив Г. Хіллів у деяких із своїх праць⁴⁸⁸.

Справа в тому, що «рукоприкладство» як свідчення низької професійної компетентності, тяжких умов праці та один із наслідків непорядкованості технологічної складової концепції соціального виховання було хоча й не типовим, але досить поширеним явищем серед установ соцвиху. Документи говорять про подібні випадки у Лозівській (1927 р.)⁴⁸⁹, Зеленогайській (1928 р.)⁴⁹⁰, Гіївській (1928 р.)⁴⁹¹, Будянській (1930 р.)⁴⁹² колоніях тощо. Крім вихователів іноді «грішили» подібним чином і представники другої гуманної професії – медики дитустанов (Отраденський дитбудунок, 1926 р.)⁴⁹³. Не зважаючи на порівняно більш легкі умови праці, не завжди могли утриматись «на педагогічному канаті» також і вчителі шкіл соцвиху⁴⁹⁴. А 6 квітня 1928 р., тобто саме в дні звинувачення А. С. Макаренка комісією РСІ, був помічений у «кепському повадженні з безпритупним» в самому приміщенні окружної комісії допомоги дітям (!) не хто інший, як інспектор охорони дитинства Розовський⁴⁹⁵. Подібні інциденти майже завжди тягли за собою покарання винних: притягнення до судової відповідальності (Лозівська колонія⁴⁹⁶), зняття з роботи (Зеленогайська⁴⁹⁷ й Гіївська колонії⁴⁹⁸), винесення догани з попередженням (Зеленогайська колонія⁴⁹⁹). У випадку з А. С. Макаренком не обійшлося без досить примітної ситуації: у перших числах квітня 1929 р. ОІНО були складені «Висновки і пропозиції» по обслідуванню всіх інтернатних установ Харківщини, в яких інспектура, звітуючись про усунення минулорічних недоліків вимушена була написати наступне: «уничтожена система физического воздействия на детей и сняты с работы лица ее применявшие (Зав. Гиевской колонии, Зелено-Гайской и Колонии им. Горького – последний заведует в настоящее время колонией имени Дзержинского)»⁵⁰⁰.

Не виключено, що не по чутках знайомі з кримінальним кодексом вихованці дитустанов, які чудово розуміли юридичні обмеження педагогічної ініціативи своїх вихователів, могли не встояти перед спокусою звести особисті рахунки з кимось з останніх за допомогою звинувачень їх у порушенні недоторканості власної особистості⁵⁰¹.

⁴⁸⁸ Див.: Забота..., С. XXX–XXXIV; Хиллиг Г. Колония им. М. Горького – лаборатория и сцена Макаренко-воспитателя // Постметодика. – 2003. – № 2 (48). – С. 4 – 26 (тут – С. 23 – 26).

⁴⁸⁹ Див.: ДАХО. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 79. – Арк. 40.

⁴⁹⁰ Див.: там само. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1778. – Арк. 90, 98.

⁴⁹¹ Див.: там само. – Ф. Р-858. – Оп. 1. – Спр. 84. – Арк. 36, 37.

⁴⁹² Див.: там само. – Арк. 160.

⁴⁹³ Див.: там само. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 27. – Арк. 108 (Особливо драматизму цьому випадку додає те, що основним контингентом Отраденського дитбудинку були діти, віком до 8 років – **А. Т.**).

⁴⁹⁴ Див.: там само. – Ф. Р-845. – Оп. 2. – Спр. 461. – Арк. 74–76; Ф. Р-858. – Оп. 2. – Спр. 6. – Арк. 279.

⁴⁹⁵ Див.: там само. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 79. – Арк. 109.

⁴⁹⁶ Див.: там само. – Арк. 35.

⁴⁹⁷ Див.: там само. – Арк. 106.

⁴⁹⁸ Див.: там само. – Ф. Р-858. – Оп. 1. – Спр. 84. – Арк. 36, 37.

⁴⁹⁹ Див.: там само. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1778. – Арк. 90, 98.

⁵⁰⁰ Там само. – Ф. Р-858. – Оп. 1. – Спр. 84. – Арк. 36, 37.

⁵⁰¹ Приблизно так це трапилось, наприклад, у випадку із завідуючим БРП № 2 Т. А. Гальченко. Один із мешканців цього гуртожитку, дехто Левіцький – юнак з кримінальними нахилами і судимістю, поданий на виселення за хуліганські вчинки (ініційоване, до речі, самими мешканцями гуртожитку), вирішив помститися завідуючому і звинуватив його в побоях. В архівній справі є глузливо-цинічний лист Левіцького з погрозами на адресу завідуючого: «До их Превосходительства Великого князя [...] сповищаю вас в том что на вас готовится покушение и вы завтра в ночи будете убиты воиной селодкой она пронзит ваше гордое и благородное сердце [...]» 20.04.28 р. Гальченко вимушений був виправдовуватись перед керівництвом: «сообщаю, что бить их я не бил, да быть может и пожелал бы я это сделать физически это было-бы невозможно так как, они взрослые – о случае с ними и о том, что я их не бил могу показать [...] и 96 подростки» (ДАХО. – Ф. Р-858. – Оп. 2. – Спр. 6. – Арк. 138, 146).

Бачачи велику проблему у відсутності системи ефективного виховного інструментарію, різні зацікавлені органи не раз ухвалювали рішення, покликані навести лад у цій надзвичайно болючій галузі. Так ще у виробничому плані соціального виховання на 1926/27 навч. рік ОІНО визначило серед поточних завдань окрім інспекції соціального виховання «Загострити увагу педагогічного складу на справі встановлення певних норм поведінки дітей та засобів впливу на неї»⁵⁰². А в загальних висновках по обслідуванню колоній у березні-квітні 1928 р., підготовлених до обговорення на президії ОКДД 8 травня, про випадки побиття вихованців вихователями говориться: «Категорически осудить эту меру воздействия и предупредить, что в случае применения в дальнейшем этой меры воздействия, виновные будут привлечены к уголовной ответственности. Обратит внимание НКП на то, что в вопросе о методах воздействия на трудно-воспитуемых детей с его стороны точных директив не имеется»⁵⁰³.

А. В. Ткаченко

73. ВИКОНАВЧИЙ ЛИСТ

(с. 178)

ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 6. – Т. 2. – Спр. 2974. – Арк. 12.

Машинописна копія: підписана Керсправами Робос і завірена печаткою Робос. Датовано 18/X – 27 року. Унизу документа довідка, написана рукою секретаря Юрчастини НКО Барановим: «Присуд 22/VII 27 р. вищезазначений залишено в силі X окр. судом 6/X 27 року. Секретар Юрчастини НКО Баранов». Інші помітки: резолюція червоним чорнилом «До справи. Виплату переведено (і підпис)». На звороті дописано: «Детколонія імени Горького переведена из Полтавы в Харьк. Округ. Перешла с Госбюджета на местный в 1926 году в Октябре с нового бюджет. года».

Цим документом починається тривалий процес відстоювання колонією в суді свого права перед Наркомосом, хоча пройшло вже майже півтора року після переїзду. Це не могло не позначитися на стосунках між установами.

Публікується вперше.

Н. М. Тарасевич

74. ДО ФЕУ

(с. 179)

ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 6. – Т. 2. – Спр. 2974. – Арк. 5.

Оригінал. Рукопис, завірнений підписом секретаря Юрчастини Барановим. Датований 21/X 27 р. Помітка: у лівому верхньому кутку є резолюція, написана червоним чорнилом «Кім. № 6 т. Фарченко. Треба з'ясувати, на якому бюджеті був будинок, звернутися до НКО в справі оплати» 21/X 1927 (підпис нерозбірливий). Наркомосвіти зацікавлений у тому, щоб сплатили підйомні або Наросвіта або Округова комісія допомоги дітям, на чиєму утриманні знаходиться колонія зараз. Але ж підйомні повинні були сплачуватися ще в травні минулого року, коли колонія за угодою була на забезпеченні Наркомосу.

Це один із документів у справі «Підйомні», що засвідчує ставлення Наркомосу до колонії Горького.

КЗП – Кодекс Заробітної Платні.

Публікується вперше.

Н. М. Тарасевич

75. ДО ФЕУ У ДОДАТОК ДО ПОВІДОМЛЕННЯ

(с. 179)

ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 6. – Т. 2. – Спр. 2974. – Арк. 6.

Рукописна записка олівцем як супровід до документа – ухвали Окрсуду 6 жовтня 1927 р. (*див. док. № 91*). Записка написана, вірогідно, тим, хто звер-

⁵⁰² ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1032. – Арк. 75.

⁵⁰³ Там само. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 43. – Арк. 330.

тався до ФЕУ – секретарем Юрчастини. Підписи на всіх трьох документах стоять однакові.

Публікується вперше.

Н. М. Тарасевич

76. ПРОТОКОЛ № 32 ЗАСІДАННЯ ПРЕЗИДІЇ ХАРКІВСЬКОЇ МІСЬКРАДИ РОБІТНИЧИХ ТА ЧЕРВОНОАРМІЙСЬКИХ ДЕПУТАТІВ

(с. 179)

ДАХО. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 35. – Арк. 81, 82.

Машинописна копія протоколу, який в оригіналі підписали, голова – Кожухов і секретар – Бондаренко. Завірений керуючим справами міськради Широковим. Датовано 21 жовтня 1927 р. Друкується із незначними скороченнями.

Публікується вперше.

А. В. Ткаченко

77. ПРОТОКОЛ № 5/95 Засідання Президії Окркомісії Допомоги Дітям

(с. 180)

ДАХО. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 43. – Арк. 206, 210, 211.

Копія протоколу. Цигарковий папір. Машинопис, завірений діловодом Букаревою. Оригінал підписаний головою – Сухарівим і секретарем – Височиним. Датовано 3 листопадом 1927 р. Перший лист протоколу має такі позначки: у лівому верхньому куті – штамп ОКДД, заповнений хімічним олівцем (дата 11 листопада 1927 р., вихідний номер – 464); угорі праворуч адреса для надсилки, зроблена хімічним олівцем, очевидно, Букаревою – «Міськрада»; під штампом навскоси резолюція міськради червоними чорнилами з нерозбірливим підписом – «Секц. Наросвіти 11/XI»; під резолюцією зліва на полях овальний штамп Харківської міськради з написаним синіми чорнилами вхідним номером 8944. Друкується лише 25-й пункт протоколу.

Публікується вперше.

А. В. Ткаченко

78. ДО НАРКОМФІНУ

(с. 181)

ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 6. – Т. 2. – Спр. 2974. – Арк. 4.

Машинописна копія, зареєстрована 3/XI 27 року й завірена підписом (нерозбірливо). Як бачимо, Наркомос шукає способи виконання рішення суду, намагаючись знайти кошти то у своєму ФЕУ, то в іншому комісаріаті. Усе здійснюється повільно: виконавчий лист отримано 18/X, а реакція на нього нешвидка: до ФЕУ звернулося 21/XI, на Наркомфін – 3/XI.

Публікується вперше.

Н. М. Тарасевич

79. ДО НАРОДНОГО КОМІСАРІЯТУ ОСВІТИ

(с. 181)

ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 6. – Т. 2. – Спр. 2974. – Арк. 11.

Оригінал. Машинопис, завірений підписами. Дата на штампі – 1/XI 1927. Має такі помітки: резолюція «фінансовий відділ 14/XI», «МБ 15/XI» і запис олівцем 59917. Архівна помітка – 166. Як бачимо, є деяка неузгодженість у числах: у документі говориться про повернення листа, датованого 3/XI, а сам документ позначений 1/XI. Слід припустити, що на штампі має бути пізніша дата, двозначна, де одиниця – лише одна цифра числа.

Як бачимо, Наркомфін знайшов спосіб сплатити борг, який він вважає «бесспорним» за рахунок-таки Наркомосу (це справедливо), включивши суму в кошторис наступного 1927–1928 року.

Публікується вперше.

Н. М. Тарасевич

80. ПРОТОКОЛ № 6/96 Засідання Президії Окркомісії Допдит
(с. 181)

ДАХО. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 43. – Арк. 212, 215.

Машинописна копія протоколу, завірена діловодом ОКДД Букаревою. Оригінал за підписами голови Сухаріва і секретаря Височина. Цигарковий папір. Датовано 10 листопада 1927 р. Титульна сторінка має позначки: лівий верхній кут – штамп ОКДД, у якому хімічним олівцем проставлена дата – 15 листопада 1927 р. і вихідний номер – 493; праворуч угорі адреса для надсилки позначена хімічним олівцем, очевидно, Букаревою – «Міськрада»; праворуч від штампу ОКДД перевернутий прямокутний штамп Харківської міськради, з датою 16 листопада 1927 р. і вписаним фіолетовими чорнилами вхідним номером 9193; Під штампом ОКДД на полях резолюція міськради з нерозбірливим підписом «Наросвіта 16/ХІ». Публікується лише пункт 7 протоколу.

Публікується вперше.

А. В. Ткаченко

81. ПРОТОКОЛ № 8/98 Засідання Президії Округової комісії Допомоги Дітям
(с. 182)

ДАХО. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 43. – Арк. 216, 221, 223.

Копія протоколу. Машинопис на цигарковому папері, завіреним діловодом ОКДД Букаревою; очевидно, нею ж хімічним олівцем позначена в правому верхньому куті першої сторінки протоколу адреса для надсилки – «Міськрада». Оригінал має підпис голови Сухаріва й секретаря, очевидно, Височина. Датовано 24 листопадом 1927 р. Титульний аркуш має декілька позначок: у верхньому лівому куті штамп ОКДД, заповнений хімічним олівцем – дата, 2 грудня 1927 р. і вихідний номер, 645; під штампом резолюція, очевидно секретаря міськради, червоними чорнилами з нерозбірливим підписом – «Наросвіти 3/ХІІ»; праворуч від штампу ОКДД штамп міськради з датою отримання документу – 7 грудня 1927 р. і написаним фіолетовими чорнилами вхідним номером – 9910. Публікується лише пункт 28 протоколу.

Публікується вперше.

А. В. Ткаченко

82. ПРОТОКОЛ № 9/99 Засідання Президії Округової Комісії Допомоги Дітям
(с. 182)

ДАХО. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 43. – Арк. 224, 228, 229.

Машинописна копія протоколу на цигарковому папері. Завірено діловодом ОКДД Букаревою. Без підписів. У лівому верхньому куті штамп ОКДД, заповнений хімічним олівцем – вихідний номер 716 і дата 7 грудня 1927 р. Угорі документа біля номера протоколу теж хімічним олівцем указаний адресат для надсилки – «Міськрада». Під штампом ОКДД знаходиться штамп Харківської міськради з датою надходження документа – 9 грудня 1927 р. і вхідним номером 10033. Поруч зі штампом міськради резолюція навскоси червоним чорнилом «Наросвіта 9/ХІІ» і нерозбірливий підпис. Друкується лише 27 пункт протоколу.

Публікується вперше.

А. В. Ткаченко

83. ПРОТОКОЛ № 40 Засідання Фінансово-Бюджетової Секції Харківського Окрплану
(с. 183)

ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1391. – Арк. 304, 305, 307.

Другий екземпляр протоколу, надрукований через фіолетовий копироль.

ний папір. Підписано головою – М. Довбищенко (червоні чорнила) і секретарем – Д. Шапіро (фіолетові чорнила). Датовано 13 грудня 1927 р. Після останнього абзацу є позначка посилання фіолетовими чорнилами – х), а зліва на полях червоними чорнилами, очевидно рукою М. Довбищенко, написаний текст самого посилання: «без будь яких нарахувань на зарплатню»; поверх слів «яких нарахувань» фіолетовими чорнилами невідомою особою виправлено «якої надвишки». Друкується лише 371 пункт протоколу (зі скороченнями).

Друкується вперше.

А. В. Ткаченко

84. До НКО т. БЕРЛІН (с. 184)

ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 6. – Т. 2. – Спр. 2974. – Арк. 9.

Оригінал. Машинописне запрошення зі штампом, завірене підписом секретаря. На штампі дата – 14/ХІІ 1927 р. Помітки: «До справи 22/ХІІ 27 р. (і підпис)». «До справи 166».

На кінець року колонія була в тяжкому стані: кращі вихователі перейшли в комуни ім. Ф.Е. Дзержинського, переведені в інші колонії для їх зміцнення. Сам А.С. Макаренко фактично відходить від завідування, передавши керівництво помічникам, які часто змінюються. Колонія розширилася до 400 вихованців, але після випуску й переводу в комуни залишилося лише 100 старих горьківців. З'являються критичні матеріали в харківській пресі. За таких обставин проходило обговорення роботи колонії. Присутність на ньому Розі Берлін захищало А.С. Макаренка, адже вона стоїть в списках прототипів-друзів другою (після Канторовича).

Про це засідання згадується в книзі А. А. Фролова³⁰⁴.

Текст запрошення публікується вперше.

Н. М. Тарасевич

85. ДО Секції Наросвіти Миськради (с. 184)

ДАХО. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 39. – Арк. 51.

Копія листа Харківської окружної інспектури народної освіти, адресованою секції наросвіти миськради й особисто її голові Цветковій. Машинопис. Підписано секретарем ОІНО Заїкою; його ж рукою, очевидно, вписані прізвище адресата, адреса для надсилки, дата і час проведення наради, а також в 11 пункті порядку денного вставлене прізвище Горького між словами «діяльності» і «колонією». У верхньому лівому куті штамп ОІНО, заповнений олівцем: дата надсилки – 14 грудня 1927 р. і вихідний номер – 1752. Праворуч від штамп ОІНО прямокутний штамп миськради з датою отримання – 12 січня 1928 р. і вписаним від руки вхідним номером – 11459. Над штампом миськради навскоси написана резолюція Цветкової: «Выделить представителя получ. 15/ХІІ».

А. С. Макаренко брав активну участь у Всеросійській конференції працівників дитячих будинків у листопаді 1927 р., але текст його виступу поки ще дослідникам невідомий; звіт про конференцію опублікований у № 12 за 1927 р. часопису «На путях к новой школе»³⁰⁵.

Друкується зі скороченнями. Публікується вперше.

А. В. Ткаченко

86. ДИТКОЛОНІЇ ім. Горького (с. 185)

ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 6. – Т. 2. – Спр. 2974. – Арк. 8.

Машинописна копія, без підписів. Є помітки: «Получил 27/ХІІ 27 р. (під-

³⁰⁴ Организация..., С. 68.

³⁰⁵ Див.: Фролов А. А. А. С. Макаренко и педагогика его времени. – Горький, 1988. – С. 46.

пис Ліпіна)». Його ж рукою поставлено й прізвище Андрійченко (За Зав. Фін Ек. Упр.). Є архівна помітка 166/в.

Здається, що справа «Підйомні» завершується. Не зрозуміло лише, навіщо в Наркомосі брали копію із судової ухвали 11/1 27 р.

Публікується вперше.

Н. М. Тарасевич

87. Тов. Зякун

(с. 185)

ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1778. – Арк. 52.

Машинописний оригінал, завірений виконуючим обов'язки зав. колонією (підпис Коваля) і секретарем штабу колонії. Датовано 27 грудня 1927 р. Угорі, у лівому кутку, стоїть штамп Харківської трудової колонії ім. М. Горького. Є резолюція Зякуна, власноручно підписана: «Подякувати за приглашение і повідомити про те, що був занятий і не міг з'явитись на свято.» Далі йде підпис Зякуна і дата 31/ХІІ-1927 р.

Документ цікавий повідомленням про проведення в колонії свята – 35-річного ювілею літературної діяльності М. Горького. Для вихованців колонії свята, пов'язані з іменем Горького, дорогі. Тому й щире бажання запросити шанованих гостей, серед яких Зякун – заступник голови Харківського окрвиконкому.

Публікується вперше.

І. Ф. Кривонос

88. Заступнику Голови Окрвиконкому тов. Зякуну

(с. 185)

ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1778. – Арк. 53.

Машинописний оригінал, підписаний власноручно А. С. Макаренком. Є віза: «До відома. Зякун». На штампі зафіксований час приходу документу – 2/І-1928 і № 6616.

Публікується вперше.

А. В. Ткаченко

89. Харк. Трудколонії ім. Горького

(с. 186)

ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1778. – Арк. 5.

Машинописна копія без підпису. Дата встановлюється за реєстраційними помітками: у верхньому лівому кутку рукою записано «31/ХІІ – 321610 спр. 26012».

З документу зрозуміло, що свято відбулося 27/ХІІ й запрошення відправлено 27/ХІІ, як з'ясувалося, у день від'їзду Зякуна, що й пояснює його відсутність у колонії.

Публікується вперше.

І. Ф. Кривонос

90. ДИТЯЧІЙ КОЛОНІЇ ім. ГОРЬКОГО

(с. 186)

ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 6. – Т. 2. – Спр. 2974. – Арк. 10.

Машинописна копія, завірена єдиним підписом. Помітка олівцем 3/ІІ 28 р., архівна помітка фонду 166.

Це, вірогідно, друге підтвердження Фінансово-економічного управління НКО про переведення грошей працівникам колонії за підйомні 1926 р. Виходить, гроші усе ж таки Наркомос виплатив. Люди отримали їх через півтора роки.

Публікується вперше.

Н. М. Тарасевич

91. УХВАЛА

(с. 186)

ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 6. – Т. 2. – Спр. 2974. – Арк. 7.

Завірена копія з копії. Машинопис, підписаний Барановим. Копія датована 14/І 28 року. Звернемо увагу на час розгортання подій: переїзд колонії відбув-

ся у травні 1926 р., справа 1154 позову спілки Робос до Окрдопдиту розглядалася 22 липня 1927 р., рішення – гроші мусить виплатити Наркомос; 6 жовтня присуд залишено в силі, каскарга НКО не мала наслідків; 17 жовтня 1927 р. той же суд видає виконавчий лист. Справу не завершено. На цей час А. С. Макаренко працює і в комуні Дзержинського, і в колонії Горького, має багато прихильників і багато ворогів. З Наркомосом стосунки значно погіршилися, про що свідчить лист А. С. Макаренка 4 квітня 1928 року, «Меня сейчас едят все, кому не лень. Обследование за обследованием, объявляют мне выговоры...»⁵⁰⁶.

Публікується вперше.

Н. М. Тарасевич

92. Протокол № 66 засідання Фінансово-Бюджетної Секції Харківського Окрглану
(с. 187)

ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1392. – Арк. 95.

Машинописний оригінал, підписаний головою фінансово-бюджетної секції Харківського окрглану С. Е. Довбищенко і секретарем Д. Шапіро. Датовано 24 січня 1928 р. Подається фрагмент протоколу – 537-е питання.

Документ свідчить, що ОкргІНО орієнтувалося у фінансовій і виробничо-господарчій діяльності колонії ім. М. Горького, знало, що в колонії добре працюють майстерні, виконуючи різні замовлення, розгорнуто будівництво, розвивається тваринництво і рослинництво. Працівникам ОкргІНО відомо й те, що колонія відчуває значні господарчі труднощі, нестачу матеріальних коштів. Саме це спонукало ОкргІНСпектуру наросвіти звернутися до фінансово-бюджетної секції Харківського окрглану з проханням дозволити трудовій колонії ім. М. Горького кредитування в сумі 2000 крб. Прохання задоволено.

Публікується вперше.

І. Ф. Кривонос

93. Протокол № 67 Засідання Фінансово-Бюджетної Секції Харківського Окрглану
(с. 187)

ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1392. – Арк. 98.

Машинописний оригінал, підписаний власноручно Головою С. Е. Довбищенко і секретарем Шапіро. Дата 28 січня 1928 р. Документ цікавий послідовністю позиції А. С. Макаренка в системі оплати працівникам колонії, прагненням відстоювати самостійність керівника виховного закладу в розподілі зарплатних фондів.

Публікується вперше.

Н. М. Тарасевич

94. В Президиум Окрглана
(с. 188)

ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1392. – Арк. 113 і зв., 114.

Оригінал рукопису, написаний А. С. Макаренком. Без дати. За змістом і суміжними документами можна вважати, що він написаний у кінці січня – на початку лютого 1928 року. Про це свідчить посилання в документі № 93 («Особиста думка тов. Макаренка») і початок документа № 94 «В фінансово-бюджетної секції Окрглана прийнято рішення оставить в колонии прошлогодние оклады», що є прямою вказівкою на документ № 90, а отже, на кінець січня чи, можливо, початок лютого 1928 р.

Документ цінний обґрунтуванням А. С. Макаренком права керівника колонії розподіляти зарплатні фонди, визначати посадові оклади, що дає можливість якісно підбирати кадри. Як і в інших роботах ще полтавського періоду,

⁵⁰⁶ ПС. – Т. 8. – С. 34.

він відстоює думку зменшення кількості вихователів, детально аргументуючи його педагогічні й економічні вигоди.

Документ уперше друкувався у восьмитомнику А. С. Макаренка⁵⁰⁷. У коментарях до нього⁵⁰⁸ допущено дві неточності. По-перше, археографічний опис поданий неправильно: не вказаний реальний номер справи (1392), він підмінений номерами сторінок. По-друге, неточно визначена дата (вказана «кінець 1927 – початок 1928 року»). Це не може бути кінцем 27 року, бо рішення, на яке спирається автор, було прийняте 28 січня 1928 року (*див. док. № 93*).

Н. М. Тарасевич

95. До Президії Окрвиконкому (с. 189)

ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1778. – Арк. 229 зі зв.

Оригінал. Лінований папір (той самий, що і в інших рукописах А. С. Макаренка), машинопис через копіювальний папір (або копіювальну стрічку) синього кольору з обох боків аркушу. Підписано А. С. Макаренком. На першій сторінці зліва угорі навкоси резолюція синім олівцем: «Секрет. ОВК На Мал. През. ОВК. Негайно! С. Канторович. 16/II 28». Біля резолюції червоними чорнилами проставлена римська цифра «I». Без дати. Судячи з резолюції С. Канторовича, лист був написаний перед 16 лютого 1928 р., але не пізніше 15 лютого, коли президією ОВК була ухвалена постанова про звільнення А. С. Макаренка від обов'язків завідуючого «Управлінням дитячих будинків і колоній»⁵⁰⁹.

Публікується вперше.

А. В. Ткаченко

96. В ОКРИНО (с. 190)

ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1490. – Арк. 210.

Рукопис, написаний червоним чорнилом. Оригінал. Датований 16 лютого 1928 р. Власноручно підписаний завідуючим колонією ім. М. Горького А. С. Макаренком. На документі є резолюція: «т. Брановському Алексею Семеновичу. М. Горький в має місяць будет здесь. Время остается мало для приведения в порядок колонии. Прошу срочно. 16.2.28 г.» (підпис автора резолюції нерозбірливий).

У листі округовій інспектурі наросвіти А. С. Макаренко просить виділити кошти на благоустрій колонії перед приїздом О. М. Горького. Макаренко обґрунтовує свою позицію тим, що, по-перше, колонія носить ім'я письменника, а, по-друге, тим, що Олексій Максимович обіцяв обов'язково завітати в колонію. Завідуючий не гадає, що О. М. Горький уже чотири роки постійно листується з вихованцями і керівництвом колонії, є активним учасником становлення і розвитку цього закладу. О. М. Горький став для всього колективу колонії не лише шефом, але й другом і вчителем. А. С. Макаренко називає його навіть «рідним»⁵¹⁰. Про все це в листі докорінно А. С. Макаренко не пише, мабуть, тому, що багатьом про це добре відомо. Адже О. М. Горький навіть писав листа Голові Харківського окрвиконкому Гавриліну (червень 1926 р.).

Колонія з нетерпінням чекала приїзду О. М. Горького, завідуючий і весь колектив бажали, щоб і зовні вона виглядала якнайкраще.

Проаналізувавши стан справ у колонії, гостро відчуючи нестачу фінансових і матеріальних ресурсів для подальшого розвитку господарства і підвищення освітньо-виховного рівня колоністів, А. С. Макаренко звернувся до ОкрІНО з проханням про асигнування суми в кількості 18400 крб. та позички на три ро-

⁵⁰⁷ ПС. – Т. 1. – С. 63 – 64.

⁵⁰⁸ Там само. – С. 343.

⁵⁰⁹ Див.: ДАХО. – Ф. Р-1296. – Оп. 1. – Спр. 47. – Арк. 265 зв.

⁵¹⁰ Див.: ПС. – Т. 1. – С. 247.

ки – 6000 крб. При чому, як видно з листа, він детально вказує, на які потреби підуть асигновані гроші і позички.

Про лист А. С. Макаренка вказується в кн. А. А. Фролова⁵¹¹.
Публікується вперше.

І. Ф. Кривонос

97. До секретаріату ОКРВиконкому
(с. 191)

ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1490. – Арк. 209.

Машинописний оригінал, завірений зав. окрфінвідділом і зав. підвідділом місцевих фінансів (підписи не читаються). На штампі окрфінвідділу дати й номери немає, вони представлені перед заголовком – 22 лютого 1928 р. № 05/2443. На другому штампі – адресата (вхідні папери) стоїть дата прийому – 23/II-1928 р. і № 1760109. На документі олівцем написана резолюція: «Лично т. Брановському. Прошу Вас лично ознакомиться с этим делом и дать свое заключение [підпис]».

Як свідчить представлений документ, Харківський окружний фінансовий відділ відмовив у проханні А. С. Макаренка про додаткове асигнування 18400 крб. на поновлення та облагодження колонії в зв'язку з приїздом М. Горького (*див. док. № 96*). Залишилося також без задоволення і прохання завідуючого колонією про видачу 6000 крб. кредиту на 3 роки для активної роботи майстерень.

Таким чином, є підстава вважати, що окрфінвідділ знехтував основні напрямки оновлення виробничо-господарчої й навчальної діяльності колонії, закладені в макаренківському проекті зустрічі М. Горького.

Публікується вперше.

І. Ф. Кривонос

98. Товарищу Н. І. Бухарину
(с. 191)

ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 2. – Спр. 2975. – Арк. 11–12.

Машинопис, датований 24 лютого 1928 р. Документ зі штампом колонії ім. М. Горького. У правому кутку вгорі реєстраційний № «2962/На/3/Ориг/». У заголовку документа слово «Бухарину» замазане. У кінці документа є вказівка на підписи Макаренка, Коваля, Зелендинова, Ярового у оригіналі.

Документ цікавий тим, що в ньому коротко, але піднесено й водночас просто розказано про передову трудову колонію ім. М. Горького на Україні, взаємини між М. Горьким і А. С. Макаренком, колоністами, що дає впевненість у візиті письменника до Куража.

Авторів листа хвилює бідність колонії. Вони відверто пишуть про те, що за таких умов зустрічати гостя незручно, і перераховують, що треба зробити і скільки це може коштувати, щоб гідно підготуватися і зустріти А. М. Горького. І тут же відмічають, що коли такі гроші неможливі (30000 крб.), то прохують підказати, як гідно вийти з такого стану.

Слід вважати, що автори листа у зв'язку із таким проханням до М. І. Бухаріна як голови комісії з прийому М. Горького не виключали й того, що М. І. Бухарін вестиме перемови з керівництвом Харківського окрвиконкому з цього питання.

Публікується вперше.

І. Ф. Кривонос

99. ПРОТОКОЛ № 84 ПОСТАНОВ ПРЕЗИДІЇ ХАРКІВСЬКОГО ОКРУЖНОГО ВИКОНАВЧОГО КОМПІТЕТУ РАД РОБІТНИЧИХ, СЕЛЯНСЬКИХ ТА ЧЕРВОНОАРМІЙСЬКИХ ДЕПУТАТІВ
(С. 192)

ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 2. – Спр. 455. – Арк. 346, 353 зв., 354 зв.-355, 356 зв.

⁵¹¹ Организация..., С. 72.

Копія протоколу, підписаного в оригіналі заступником голови Харківського ОВК С. Канторовичем і т.в.о. секретаря ОВК Рябченко. Завірено підписом (червоними чорнилами) зав. протокольною частиною ОВК Овсюковим. Документ виготовлений за допомогою копіювальної техніки. Адреса для надсилки («Окрміліція»), номер протоколу і дата засідання на початку титульної сторінки вписані фіолетовими чорнилами. На титулі поверх тексту навіски червоними чорнилами написана резолюція з нерозбірливим підписом: «**До відому 2/III**». Датовано 20 лютого 1928 р. Публікуються лише 21 і 32 пункти протоколу (зі скороченнями).

Публікується вперше.

Весь комплекс документів у цій справі є яскравим підтвердженням бюрократичних факторів діяльності колонії ім. Горького. Ще 24 січня 1928 р. кредитування на 2.000 карб. горьківській колонії дозволила на своєму засіданні фінансово-бюджетна секція Харківського окрплану (*див. док. № 92*). Через тиждень рішення ФБС підтвердила президія окрплану⁵¹². І, як бачимо, аж майже через місяць після першої ухвали таке здавалося б незначне питання було ратифіковано на рівні окрвиконкому.

А. В. Ткаченко

100. Зав. ОКВ – т. Брановському

(с. 194)

ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1490. – Арк. 211.

Машинопис на невеликому стандартному бланку зі штампом Харківського окрвиконкому. Датовано 27/II, Ч.1768111. Вказівка: «Знімок до колонії ім. Горького з 22/II Ч. 05/2443 до поновлення колонії ім. М. Горького». Спр. 18027.

З цього документа стає зрозумілим, що питання про додаткове асигнування колонії ім. М. Горького в зв'язку із приїздом Олексія Максимовича, планується обговорювати на президії ОВК. Хоча окрфінвідділ заперечував (*див. док. № 97*), Канторович дає розпорядження Брановському особисто ознайомитися із цією справою й дати свій висновок. Як говорять наступні документи (*див. док. № 102*), президія ОВКу прийме 21/III, у цілому, позитивне рішення, запропонувавши виділити кошти (лише 5000 крб.) Окрдопиту. І це буде через два місяці після звернення колонії.

Публікується вперше.

І. Ф. Кривонос

101. Постанова Президії Харківського Окрвиконкому

(с. 194)

ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1490. – Арк. 207.

Машинопис. Над документом позначка – «Проект». Тому день місяця не проставлений. Але є штамп, де значиться: «Справа вирішена Постановою Президії ОВК від 21/III-1928 р. Прот. 94 §7. До справи 18027. Зав. Прот. част. Секретаріату ОВК'у. Підпис».

Документ цікавий тим, що прохання А. С. Макаренка про відшкодування грошей на поновлення та облагодження приміщень колонії було задоволено. Президія Окрвиконкому запропонувала округовій комісії допомоги дітям відпустити трудколонії ім. М. Горького зі своїх коштів на невідкладні видатки 5000 крб.

А. С. Макаренко просив відпустити колонії 18400 крб. Виділили значно менше. Можна передбачити, що члени президії ОВК не були прихильниками зменшення запропонованої завідувачем колонії суми грошей у 3,7 рази, але в конкретних умовах надзвичайного напруження місцевого бюджету не бачили іншого виходу з цього важкого становища.

Знаменна друга установка президії окрвиконкому: указано, як розподілити виділену суму. 4000 крб. рекомендується витратити на ремонт та облагодження помешкання, а 1000 крб. на придбання одягу для підлітків.

⁵¹² ДАХО. – Ф. Р-1296. – Оп. 1. – Спр. 47. – Арк. 353 зв. – 354.

Слід зазначити, що А. С. Макаренко в офіційних листах повідомляв, що гроші потрібні, щоб колонію привести в порядок до приїзду О. М. Горького. У тексті документа про це нічого не сказано. Вірогідно, зроблено свідомо, з етичних міркувань.

Публікується вперше.

І. Ф. Кривонос

102. Витяг із протоколу

(с. 194)

ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1490. – Арк. 208.

Машинопис на бланку. Подається фрагмент протоколу (пункт 7). Документ завірений.

Витяг із протоколу постанов Президії ОВК'у повторює текст документа № 101 за 21/III – 1928 р., додаючи пропозицію секретаріату ОВК'у негайно взяти його до виконання. Тут же попередження: «про наслідки повідомити Президію ОВК'у, не чекаючи на особливе нагадування». Це свідчить про те, що секретаріат ОВК зацікавлений у швидкому отриманні колонією грошей для поліпшення умов роботи. Дані А. А. Фролова⁵¹³ про виділення колонії 16 тис. крб. окрвиконкомом у березні документально не підтвержені.

Публікується вперше.

І. Ф. Кривонос

103. ВИПИС З ПРОТОКОЛУ Ч. 95

(с. 195)

ДАХО. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 64. – Арк. 23.

Машинопис на типографському бланку з типографським же штампом секретаріату ОВК у лівому верхньому куті. Копія, завірена завідуючим протокольною частиною ОВК Миколою Овсюковим. Прізвища і підписи голови і секретаря президії ОВК відсутні. Датовано 26 березня 1928 р. Судячи зі штампу, що заповнений від руки простим олівцем, документ підготовлений і надісланий адресату секретаріатом ОВК 28 березня (вихідний номер 95), тобто за два дні після відповідного засідання президії ОВК. Цього ж дня випис отриманий округовою інспектурою наросвіти, про що свідчить прямокутний заповнений синіми чорнилами штамп на верхньому полі, з вхідним номером 6360. Адреса («До ОІНО») і мета надсилки («на виконання») вписані чорними чорнилами Овсюковим; ним же в назві питання виправлено помилково надруковане «додаток» на «порядок». У горі над штампом секретаріату ОВК фіолетовим олівцем проставлена велика підкреслена цифра 2 (очевидно порядковий номер копії). Праворуч від штампу секретаріату ОВК навскоси простим олівцем написана резолюція: «т. Пляченко 28/IV». Публікується вперше.

Згадка про нове призначення А. С. Макаренка є в роботі А. А. Фролова «Документальний нарис організації виховного процесу в колонії ім. М. Горького і науково-педагогічна діяльність А. С. Макаренка в 1920–1928 роках»⁵¹⁴.

Ще 15.03.28 р. ОВК ухвалив постанову про ліквідування колонії «Здравиці» і про організування на її терені колонії для дітей⁵¹⁵. Тиждень потому, 22.03.28 р., на засіданні ФБС (протокол № 91), де Сухарів і Фере представляли УДУ, ОІНО зробила доповідь про організацію дитячої колонії в помешканні «Здравиці» на 600 дітей, в яку планувалося перевести Пересічанське і Валківське дитмістечка, що не мають ніякої виробничої бази; було ухвалено зобов'язати ОІНО протягом 3 днів подати до Окрплану конкретний план організації колонії⁵¹⁶.

⁵¹³ Фролов А. А. Организация..., С. 76.

⁵¹⁴ Документальный очерк организации воспитательного процесса в колонии им. М. Горького и научно-педагогическая деятельность А. С. Макаренко в 1920 – 1928 годах // Фролов А. А. Организация..., С. 8 – 83 (тут – с. 76).

⁵¹⁵ ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 2. – Спр. 459. – Арк. 61.

⁵¹⁶ Там само. – Оп. 3. – Спр. 1392. – Арк. 337.

Наступного дня після ухвали президії ОВК про утворення «Дитячої Колонії ім. тов. Петровського Г.І.» ФБС (прот. № 96) знов заслухавши план організації колонії, а також її кошторис, ухвалила: «Зазначити, що до цього часу ОкрІНО не подала до Окрплану план організації дитколонії в помешканні кол. Здравниці, зобов'язати ОкрІНО негайно подати цей план і доповідну записку в цій справі до РНК. Кошторис, що його подала ОкрІНО на утримання колонії в 600 чол. – затвердити. Зобов'язати ОкрІНО протягом 24 годин подати детально розроблений кошторис колонії для дітей з 1/V – ц.р., а також потрібні асигнування на перевозку дітей до колонії». Цікавий факт: на цьому засіданні, якщо вірити протоколу, А. С. Макаренко знов представив УДУ (через майже півтора місяця після свого звільнення!), а ОКДД – знову Сухарев⁵¹⁷. 29 березня президія ОВК (прот. № 96) ухвалила порядок ліквідування колонії «Здравниці»: ліквідується з 1.04.28 р.; все майно, будівлі тощо передаються дитколонії; закінчити роботу ліквідаційної комісії 15.04.28 г.; в першу чергу передається живий інвентар і сільське господарство, щоб дитколонія могла відразу ж розпочати весняну посівну кампанію⁵¹⁸. Але при передачі колонії із одного відомства в інше, виявилось, що оцінка майна колонії «Здравниці», зроблена ОЗВ (ОЗВ оцінив «Здравницю» на загальну суму біля 250.000 карб.), перебільшена на 50 і 100 % (трактори, посів озимої пшениці, відбудова свинарника, ремонт будинків). ОІНО відмовилася прийняти майно по такій оцінці і пропонувала ОЗВ зробити переоцінку, але безрезультатно. Тоді, аби не гаяти час і не зривати посівної кампанії, окрнаросвіта зробила розпорядження прийняти майно за оцінкою ОЗВ, а одночасно дала завдання скласти іншу комісію й переоцінити все, бо вона «не може брати відповідальність на себе за майно вартість якого вдвічі перебільшена проти дійсної». Про це 3.04.28 р. ОІНО розповіла в листах до секретаріату ОВК, особисто Канторовича та голови ОкрРСІ Завіського, запропонувавши ОкрРСІ перевірити «Здравницю». Також окрнаросвіта просила відповісти, за якою оцінкою приймати це господарство⁵¹⁹.

6 квітня на засіданні президії ОКДД Сухарів, доповідаючи про стан дитколонії та перспективи роботи їх надалі, повідомив, що передбачено ліквідувати «безпочвені будинки» як Пересічанський та Валківський, а дітей з них перевести в одну міцну установу, яку планується відкрити в колонії «Здравниці»⁵²⁰.

У черговому листі до О. М. Горького, 18 квітня 1928 р., описуючи драматичні сцени цькування горьківської колонії і своєї системи виховання, А. С. Макаренко між іншим повідомляє і про своє нове призначення (поки що це єдина згадка у самого Макаренка) (мовою оригіналу): «...Вообще никакой логики во всем этом нет. В декабре мне прибавили коммуны им. Дзержинского и сразу же подняли крик – «Почему и там Горьковская система!» На днях вдруг мне прислали приказ о прибавлении к нам еще одной колонии – им. Петровского с явным расчетом, что я туда сразу переберу два-три отряда горьковцев, и в полной уверенности, что они там наведут порядок, но и там будут кричать, что я еретик!»⁵²¹.

У подальшому в колонії ім. Г. І. Петровського окружна влада планувала обладнання майстерень і школи (цехи: теслярний, огородний, швацький, садовий, чоботарський – кожний на 50 чол.)⁵²². 2.06.28 р. ОВК надіслав до НКО УСРР кошторис колонії із проханням «допомогти реалізувати» його⁵²³. За цим кошторисом планувалося виділити колонії ім. Г. І. Петровського 327.870 карб.⁵²⁴. Як

⁵¹⁷ Там само. – Арк. 357.

⁵¹⁸ Там само. – Оп. 2. – Спр. 459. – Арк. 61–61 зв.

⁵¹⁹ Там само. – Оп. 3. – Спр. 1795. – Арк. 3–3 зв.

⁵²⁰ Там само. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 79. – Арк. 106.

⁵²¹ Переписка..., С. 55.

⁵²² ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1778. – Арк. 145.

⁵²³ Там само. – Арк. 144.

⁵²⁴ Там само. – Арк. 145–145 зв.

удалося з'ясувати, подальша доля колонії була не досить вдалою, так 14.08.28 р. засідання Малої президії ВУЦВК (прот. № 59/360) ухвалила «Зауважити, що НКОсвіти і Харківський ОВК не виконали постанови III-ї Сесії ВУЦВК'у щодо побудови колонії ім. Г. І. Петровського» і просила у найближчий час організувати колонію⁵²⁵.

До кінця 1928 р. на окружному рівні неодноразово заслуховувалася справа про створення колонії, навіть 17.09.28 р. президія ОВК, розглядаючи питання «Про відпуску Інспектора дитячих установ ОІНО т. Сухарьову» ухвалила: «відпуску т. Сухарьову – інструктору дитячих установ ОІНО не давати, а намість того, видати компенсацію грішми в розмірі місячної ставки зарплатні», у зв'язку з тим, «що тепер іде організація колонії ім. Г. І. Петровського»⁵²⁶. У подальшій історії колонії ім'я А. С. Макаренка більше не згадується, але на теренах Харківщини була ще одна кандидатура, що в очах місцевої влади могла обійняти посаду керівника «зразкового» закладу, – це зав. Охтирським дитячим містечком М. Л. Довгополук. Зараз нам відомий лише єдиний документ, що може довести зв'язок останнього з колонією ім. Г. І. Петровського. 17 жовтня 1928 року окрнаросвітою була складена довідка: «Характеристика відповідальних робітників за схемою п'ятибальною системи». У ній указаний як «Зав. колонії Боромля» позапартійний Довгополук⁵²⁷. Однак вже 14.12.28 р. Сухарев подає Канторовичу список складу завідуючих дитустановами округу, де зав. колонією ім. Г. І. Петровського в Боромлі зазначений Федоров, переведений нещодавно із Зміївського реформаторіума⁵²⁸.

Далі відбувається несподіваний поворот у долі колонії – 4 липня 1929 р. виходить наказ ОІНО: за постановою президії ОВК у колишньому дитмістечку в Гітці відкривається дитяча колонія ім. Г. І. Петровського на утриманні держбюджету, т.в.о. завідуючого якої призначається С. Д. Олейніков⁵²⁹. Низка наступних документів представляють тривале, протягом декількох років, будівництво колонії низкою підрядних організацій. І аж у листопаді 1930 року між НКО і Секцією наросвіти міськради укладається протокол погодження в справі утримання й керування колонією ім. Г. І. Петровського в Гітці: все адміністративне і методичне керівництво зосереджується в секції наросвіти міськради на тих же засадах, як це було в ОІНО; секція постачає колонію продуктами і товарами, влаштовує на роботу і в самостійне життя переростків, доглядає за закінченням будівництва; оскільки колонія залишається на утриманні НКО, комплектування її здійснюється по схемі: 30% місць – секції, 70% місць – НКО⁵³⁰.

Колонія імені Г. І. Петровського була задумана як зразковий виховний заклад, прагнення мати який на своїх теренах є цілком зрозумілим мотивом адміністрації столичного округу, особливо на тлі тогочасних масштабів дитячої безпритульності й тотальної невпорядкованості системи інтернатних установ. Цей випадок яскраво ілюструє справжню оцінку адміністративною владою педагогічних можливостей А. С. Макаренка й ефективності створеної ним виховної технології.

Треба зазначити, що в колонії ім. Г. І. Петровського були свої попередники, теж «зразкові» дитячі будинки – імені Артема і імені ВУЦВК'у, які згодом прийшли до повного занепаду і були ліквідовані. Сумна доля останнього з них як негативний приклад неодноразово згадувалася А. С. Макаренком у відстоюванні таких принципових засад його виховної системи як формування первинного дитячого колективу по виробничому принципу⁵³¹, формування «робітничих

⁵²⁵ Там само. – Арк. 167.

⁵²⁶ Там само. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 64. – Арк. 50.

⁵²⁷ Там само. – Ф. Р-858. – Оп. 2. – Спр. 10. – Арк. 24.

⁵²⁸ Там само. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 216.

⁵²⁹ Там само. – Спр. 88. – Арк. 5–5 зв.

⁵³⁰ Там само. – Спр. 84. – Арк. 172.

⁵³¹ Див.: Операционный план педагогической работы трудовой коммуны им. Ф.Э. Дзержинского // ПС. – Т. 8. – С. 136–145 (тут – с. 141).

і організаційних... рефлексів» у вихованців⁵³². Цим же прикладом він користувався під час полеміки на засіданні секції соціального виховання УНДІП 14 березня 1928 р., коли доводив хибність офіційних ідеологічних установок в організації виховної роботи інтернатних установ та необхідність примусу і права покарання в них⁵³³. Як «гіркий досвід» в організації показових установ згадує на цьому ж засіданні будинок ім. ВУЦВК й І. О. Соколянський⁵³⁴.

Стосовно назви нової колонії: Григорій Іванович Петровський був не лише головою тогочасного українського уряду, але досить популярним і авторитетним політиком, тому його ім'я часто фігурувало в назвах установ. Наприклад, лише в структурі харківської окружної інспектури охорони здоров'я було два санаторія, названих на його честь⁵³⁵. До того ж саме відтоді бере свій початок масова традиція називати установи і підприємства іменами відомих державних і партійних діячів.

А. В. Ткаченко

104. ГОРЬКИЙ І ДІТИ

(с. 195)

Червоні квіти. – 1928. – № 7. – С. 6–7.

Нарис В. Єфімова «Горький і діти» опублікований у харківському журналі «Червоні квіти». У статті вміщені чотири фотографії: лист М. Горького до дитячої колонії; у колонії ім. Горького; у книгозбірні-читальні; стінгазета колонії ім. Горького.

Періодична преса України приділяла багато уваги підготовці і приїзду М. Горького. Одним з перших відгукнувся журнал «Червоні квіти», опублікувавши нарис «Горький і діти». Часопис виходив українською мовою. Він дав матеріал підготовки колонії до зустрічі письменника. Автор бачив своє завдання в тому, щоб переконливо розповісти читачеві про взаємини М. Горького з вихованцями курязької трудової колонії, про те, як 400 хлопців і дівчаток колонії імені М. Горького раділися з Олексієм Максимовичем про будівництво свого нового життя.

Стаття написана на основі аналізу листування колоністів з М. Горьким і опису підготовки колонії до знаменної зустрічі.

І. Ф. Кривонос

105. ПРОТОКОЛ № 27/117 ЗАСІДАННЯ ПРЕЗИДІЇ ОКРУГОВОЇ КОМІСІЇ ДОПОМОГИ ДІТЯМ

(с. 198)

ДАХО. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 79. – Арк. 106–110.

Завірена копія машинопису. Датована 6 квітня 1928 р. На документі штамп округової комісії допомоги дітям за № 1852. Дата на штампі 19/IV-1928 р. Помітки на тексті: праворуч у верхньому кутку написано «До Миськради»; під штампом – «Наросвіта 22/IV». У тексті кілька підкреслювань місць, де мова йдеться про систему командирів у колонії ім. М. Горького та проблем покарання і бійки. У кінці документа є вказівка на підписи оригіналу, копія завірена діловодом. Представлено фрагменти документа, які характеризують діяльність колонії ім. М. Горького.

Документ цікавий фактами ставлення до горьківської колонії на початку 1928 р. у період підготовки до зустрічі М. Горького і за місяць до подачі А. С. Макаренком заяви про звільнення з посади завідувача колонії. На засіданні Президії ОКДД питання про стан дитколоній обговорюється без присут-

⁵³² Див.: Контр-распереконтр-тезиси // На вершині..., С. 32 - 37 (тут – с. 34).

⁵³³ Див.: Стенографический отчет заседания секции социального воспитания УНИИПа, совместно с правлением трудкоммуны им. Дзержинского и представителями Наркомпро-са от 14-го марта 1928 г. // На вершині..., С. 38 - 109 (тут – с. 94 - 95, 97).

⁵³⁴ Див.: там само. – С. 78 - 82.

⁵³⁵ ДАХО. – Ф. Р-855. – Оп. 1. – Спр. 336. – Арк. 195.

ності А. С. Макаренка, бо півтора місяці тому його звільнили від обов'язків завідуючого Управління дитустановами.

У доповіді Сухарева «Про стан дитколоній та перспективи роботи їх надалі» на основі обслідування 5-и колоній дається аналіз роботи кожної. Як бачимо, колонію ім. М. Горького доповідач характеризує позитивно: «у хорошому стані, має систему командирів, колектив спаяний, дисциплінований, твердий. Виробнича база гарна, землі є 70 десятин, треба відмітити велику виховачу роботу». У доповіді підкреслюється, що в Зміївській колонії самоврядування дітей за системою колонії ім. М. Горького. Констатується, що в минулому ця колонія була дезорганізованою, тепер же вона в задовольняючому стані. Слід думати, що поліпшення роботи в Зміївській колонії певною мірою пояснюється тим, що вона запозичила систему самоврядування в колонії ім. М. Горького. Але на запозичення цього досвіду в доповіді не звертається уваги. І це пояснюють наступні висловлювання доповідача: «щодо системи колонії Горького, то зазначено, що її треба поступово замінити на виконкомівську». Ми бачимо, що принципова позиція Окрдопдиту – заборонити поширення системи роботи колонії ім. М. Горького. Про це свідчать багато документів. Так, комісія Харківського окрвиконкому, обстежуючи в жовтні 1927 р. колонію ім. М. Горького, у висновках протоколу записала: «Вважати неприпустимим перенесення існуючої системи виховання в колонії Горького по ін. колоніях, про що поставити питання перед фракцією окрвиконкому» (*див. док. 72*).

На засіданні гостро стояло питання про фізичні міри покарання в колоніях. Сухарів, високо оцінюючи роботу колонії ім. М. Горького, висловив своє критичне ставлення наступним твердженням: «Хиби ті, що як командири, так педагоги й сам завідувач уживали як міру впливу – бійку дітей – надалі цього вже не буде». Питання про бійку дітей у колоніях на цьому засіданні виплило неспадково. Назвемо хоча б три джерела, де це питання обговорювалося.

По-перше, серйозний докір з приводу фізичних покарань зробила згадана комісія Харківського окрвиконкому. У її звіті записано: «И что самое главное, применяются меры воздействия, как мордобитие, стрижка девочек и т.д. [...] Кроме командиров бьет «солдат» и сам зав. кол. Этого не отрицает он сам в беседе с представителями ОК ЛКСМУ».

По-друге, у висновках комісії РСІ (березень-квітень 1928 р.) з обстеження горьківської колонії зазначено: «11. Констатировать, что в прошлом, как завом, так и отдельными педагогами, применялись физические меры воздействия (избиение). Зав. колонией тов. Макаренко вынести выговор за допущение применения этих мер [...] 14. Отметить как ненормальное явление, имеющие место случаи избияния воспитанников командирами. Предложить зав. колонией, педсовету и комсомольской организации повести широкою воспитательную работу среди командиров в целях борьбы с отмеченным злом».

По-третє, особливої гостроти набуло питання використання шкідливих засобів покарання вихованців після опублікування нарису Н. Ф. Остроменцької «Навстречу жизни» у журналі «Народный учитель» за 1928 р., № 1–2, с. 42–77), де описувалася система покарань в колонії ім. М. Горького.

А. С. Макаренко пояснював О. М. Горькому, що в нарисі Н. Ф. Остроменцької перебільшення. Спираючись на висловлювання А. С. Макаренка, свідчення його колег, можна стверджувати, що він був проти фізичних покарань вихованців. Разом із тим його педагогічний досвід, теоретичні погляди давали підставу відстоювати застосування педагогічно виправданих мір покарання. Він піддавав критиці огульне заперечення будь-яких покарань. У січні 1928 року в «Операційному плані педагогічної роботи трудової комуні ім. Ф. Е. Дзержинського» Антон Семенович говорив: «Возражая решительно против физической наказания, мы все же считаем, что в некоторых случаях применение физической силы бывает необходимо, главным образом с целью задержки, остановки».

Що стосується підстав, які дали можливість Сухареву стверджувати, що в колонії ім. М. Горького «вживали як міру впливу – бійку дітей – надалі цього вже не буде». Це осуд громадськістю фізичних та інших принижуючих гідність особистості вихованця мір покарання. Це різноманітні заходи, які проводилися керівництвом дитячими закладами, судовими органами. Так, у лютому 1928 р. у Харкові став перед судом за биття дітей завідувачий колонією О. І. Остапченко. А в кінці березня 1928 р. А. С. Макаренку винесли догану за дозвіл засто-совувати шкідливі покарання вихованців. Усі ці факти могли слугувати підста-вою для заяви Сухаріва на адресу колонії ім. М. Горького.

Публікується вперше.

І. Ф. Кривонос

106. До фракції ОВК'у
(с. 200)

ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1778. – Арк. 92–93.

Машинописна копія – укр. мовою, додаток – рос. Завірено секретарем.

Комісія по обстеженню колоній працювала над редакцією висновків, щоб на-правити їх до фракції ОВК'у. У документі п'ять основних висновків, усі вони до-сить загальні, без цифр (наприклад, щодо твердження: більшість працівників ко-лоній без спеціальної освіти). Лише в п'ятому висновку конкретизується, у яких (деяких) колоніях мають місце непедагогічні міри впливу на вихованців. Тут у дужках зазначається «в колонії ім. М. Горького». Ймовірно, що Президія ХОКК таким чином спеціально акцентує увагу на недоліках горьківської колонії.

Публікується вперше.

І. Ф. Кривонос

107. ДОПОВІДЬ Харківської Окркомісії Допомоги Дітям про роботу за перше півріччя 1927–1928 року
(с. 200)

ДАХО. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 43. – Арк. 238, 241, 245.

Машинописна копія на цигарковому папері, в оригіналі підписана головою Харківської окружної комісії допомоги дітям Шелудько й секретарем ОКДД Ви-сочиним. Без дати. За змістом може бути датовано початком квітня 1928 р. (при-наймні не раніше 1 квітня). Друкується лише невеликий фрагмент доповіді.

Публікується вперше.

А. В. Ткаченко

108. Старым горьковцам.
(с. 201)

РГАЛИ. – Ф. 332. – Оп. 4. – Ед. хр. 294.

Мікрофільмована копія рукопису А. С. Макаренка. Чорнила, нелінований па-пір. Очевидно лист писався в два заходи: перші два абзаци – почерк рівний, охайний, далі – швидкий, знервований, рядки нерівні. Помітки на аркуші: право-руч угорі штамп архіву і поруч цифра «1.», угорі зліва навскоси надпис «т. 20». Вперше опубліковано у педагогічних творах А. С. Макаренка у 1986 р.³³⁶ Усі сут-теві відмінності між цією публікацією і оригіналом позначені у тексті підкреслю-ванням. Ініціали Л. П. та З. П. у коментарях до вказаної публікації укладачами розшифровані як Л. П. Сагredo й З. П. Архангельська – вихователь колонії.

Хоча документ датований самим автором 10 березня 1928 р., можна припус-тити, що ним помилково указаний місяць, оскільки поки що невідомий факт пе-ревірки колонії ім. Горького на початку березня. Імовірно в листі йдеться про обслідування колонії наприкінці березня – початку квітня 1928 р. комісією РСІ (*див. док. №№ 112–114, 119*).

Документ демонструє наскільки напруженою була боротьба А. С. Макаренка з владою навесні 1928 р. Крім того, перед нами яскравий взірець його управлін-

³³⁶ ПС. – Т. 8. – С. 31.

ської й полемічної майстерності. Лист також дає деякі уявлення про характер педагогічного колективу горьківської колонії й особливості стосунків у ньому.

Автентично публікується вперше.

А. В. Ткаченко

109. НАРКОМПРОС УССР Тов. СКРЫПНИКУ

(с. 202)

ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 6. – Т. 2. – Спр. 2975. – Арк. 10.

Машинопис, підписаний оригінал, датований 23 квітня 1928 р. У лівому кутку вгорі особистий штамп заступника голови комітету по організації ювілею М. Горького А.Б. Халатова. На штампі номер – 1030.

У документі згадується лист колонії М. Горького до Бухарина (слово «Бухарин» закреслено) (*ідеться про док. № 98*).

Лист цікавий свідченням наполегливості А. С. Макаренка в задуманому – гідно зустріти Олексія Максимовича в колонії. Це свідчення постійних вимог до керівних органів допомогти у благоустрої колонії, великих переживань і ширих бажань якомога краще підготуватися до зустрічі друга колонії – великого письменника.

Публікується вперше.

І. Ф. Кривонос

110. МОЛОДЫЕ «СОКОЛЫ»

(с. 202)

Октябрьские восходы. – 1928. – № 8. – С. 11.

Стаття Михайла Димного «Молодые «соколы». Детколлония им. М. Горького» вміщена в російськомовному журналі «Октябрьские восходы», у його квітневому номері. Друкується за вказаною публікацією. У статті вміщені дві фотографії: в'їзд у колонію ім. М. Горького (будівля колишнього монастиря); з листа М. Горького в колонію.

Нарис підготовлено у зв'язку з очікуванням приїзду М. Горького в Куразьку трудову колонію. Автор, розуміючи, що не всі знають цей виховний заклад, знайомить читача зі зразковою різноманітною діяльністю учорашніх безпритульних у майстернях, на будівництві, у полі, у побуті, у школі. Щоб пояснити мету візиту саме до цієї колонії, М. Димний розповідає про давню дружбу колоністів з письменником, наводячи приклади з їхнього листування й доводячи, що куразькі «соколи» і «буревісники» (так він називає колоністів, даючи цим високу оцінку їхньому вихованню) більше за інших чекають до себе дорогого гостя.

Зміст статті перегукується з нарисом В. Єфімова «Горький і діти» (*див. док. № 104*). Пояснити це можна й тим, що листи М. Горького й вихованців до нього на цей час були розміщені в «Куточку М. Горького» в колонії і автори нарисів В. Єфімов та М. Димний, вірогідно, дивилися одні й ті самі листи.

І. Ф. Кривонос

111. ЗАМ. ПРЕДСЕДАТЕЛЯ ОБЩЕСТВЕННОГО КОМИТЕТА ПО ОРГАНИЗАЦИИ ЮБИЛЕЯ М. ГОРЬКОГО тов. АРГ. ХАЛАТОВУ

(с. 204)

ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 6. – Т. 2. – Спр. 2975. – Арк. 8.

Копія машинопису, без дати. За суміжними документами (а це відповідь на лист Халатова; *див. док. № 109*) можна вважати, що він був написаний у кінці квітня 1928 р.

Лист написано в зв'язку з реакцією на прохання колонії допомогти в облаштуванні для прийняття високого гостя – О. М. Горького. З цього приводу Наркомосвіта УСРР звертається у комітет по відзначенню ювілею О. М. Горького (в Москву) і переадресовує відповідальність, виправдовуючись відсутністю коштів. Хоча заст. наркома освіти й висловлює жаль, що не може допомогти, виправдовуючись тим, що гроші в розмірі 10000 вже були видані (лише

5000, та й то з резервів окрдопдиту – *див. док. № 101*), сам тон листа не конструктивний, а являє собою формальну відповідь, що є свідченням ставлення народів до колонії на той час.

Публікується вперше.

І. Ф. Кривонос

112. ПРОТОКОЛ № 116 Засідання Фінансово-Бюджетової Секції Харківського Окрплану. ВИВОДИ ПО ОБСЛЕДОВАНИЮ КОЛОНИИ ИМЕНИ М. ГОРЬКОГО
(с. 205)

ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1778. – Арк. 88–92.

Машинопис, датована 25 квітня 1928 року. Перша частина документа українською мовою, самі висновки – російською. Помітки: «включити в програму ПК, 14/У» – у першій частині, та «включити в СК №11 і номер 26012» – у другій. Перша частина має вказівки на підписи голови й секретаря, друга – завірена секретарем.

Висновки (їх – 13) значно ширші за висновки, затверджені на засіданні 6/IV -1928 р. Перший висновок знаменний: таку саме фразу «Визнати положення колонії задовільним» залишають у своїх звітах багато з перевіряючих колонію ім. М. Горького.

Висновки цієї комісії являють собою інтерес у тому плані, що майже в кожному з них конкретно вказані недоліки, виконавці й термін їх усунення. Наприклад, «Запропонувати адміністрації колонії вказані дефекти усунути протягом найближчих двох тижнів», «Доручити РКІ детально вивчити штат колонії ім. М. Горького в напрямку створення нормальних штатів і представити такі а затвердження».

У 9-му пункті записано: «Простежити інспектурі Народів за тим, щоб ні в якому разі не повторювалися випадки, які раніше мали місце». Мається на увазі застосування непедагогічних мір впливу, про які йшлося 6 квітня 1828 р. (*див. док. №№ 107, 108*).

Це обстеження горьківської колонії є найрезонансним і найфатальнішим для долі А. С. Макаренка з усіх нам відомих. Для кращого розуміння обставин навколо нього треба згадати перебіг головних подій. Ще наприкінці 1927 р. до операційної частини плану роботи ОКДД на січень-березень 1928 р. було внесено обслідування Охтирського, Богодухівського, Вовчанського дитмістечок, а також Гіівської, Пересічанської й горьківської колоній⁵³⁷. Очевидно, ОКДД змушена була змінити свої плани в зв'язку з ініціативою ОкрРСІ, тим паче, що три установи із зазначених окрдопдитом (Куразька, Охтирська, Гіівська) увійшли й до переліку ОкрРСІ.

Точна дата проведення обслідування колонії ім. Горького комісією РСІ поки що залишається нез'ясованою. Г. Хілліг, публікуючи висновки комісії, вказує час її роботи досить широко – «март/апрель 1928 г.»⁵³⁸. Сам А. С. Макаренко в рапорті до Правління Комуни ім. Ф. Е. Дзержинського датує даний документ 3 квітня (*див. док. № 119*). Сухарів же, у своїй доповіді про стан дитколоній та перспективи їх роботи 6 квітня 1928 р. на засіданні президії ОКДД зазначав: «...Комісія РСІ вкупі з Управлінням дитколоніями **цими днями (виділено нами. – Авт.)** обслідувала Охтирську, Зелено-Гайську, Зміївську, ім. Горького й Гіівську колонії.» (*див. док. № 105*). Таким чином, можна припустити, що колонія обслідувалась або останніми днями березня, або в перших числах квітня 1928 р.

Про подальші події, пов'язані з наслідками обслідування, ми знаходимо свідчення в низці документів. Однією з перших відреагувала Харківська ок-

⁵³⁷ ДАХО. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 40. – Арк. 3 зв.

⁵³⁸ Забота..., С. 28.

ружна комісія допомоги дітям. На згаданому засіданні президії ОКДД від 6.04.1928 р. Сухарів серед обслідуваних закладів похвалив лише горьківську колонію й Охтирське дитмістечко. Однак, відмічаючи дисциплінованість колективу, гарну виробничу базу й виховну роботу колонії Горького, він зауважив, що «як командири так педагогі та сам завідувач уживали як міру впливу – бійку дітей». Наприкінці доповідач підкреслив: «РСІ й Спілка зазначили, що метод виховання дітей, що його вживає Охтирське д/м, себе виправдав, що до системи колонії Горького то зазначено, що її треба поступово замінити на виконкомівську. [...] Запропоновано відсторонити бійку – її не вживати її як міру впливу.» (див. док. № 105). Саме цього ж дня президія ХОКК затвердила остаточно відредагований «Проект висновків та пропозицій щодо обслідування 5ти трудових дитячих колоній» (див. док. № 106).

Треба зазначити, що це обслідування було лише частково масштабної акції, розпочатої ОкрРСІ. На наступному засіданні президії ОКДД 10.04.28 р. при розгляді календарного плану роботи на квітень – червень, прозвучало: «...прийняти до відому повідомлення т. Сухарів про те, що Комісія ОкрРСІ перевела обслідування де яких дитустанов ОкрНаросвіти й що тій же Комісії дано нове завдання провести обслідування останніх дитустанов, а тому ОКДД належить свої обслідування ув'язати з роботою Комісії виділеною від Окр.РСІ...»⁵³⁹. Ще пізніше, 3.07.1928 р. на Пленумі ОКДД при розгляді плану роботи на 4 квартал 27 / 28 р. Сухарів зазначив: «що до обслідування дитустанов, то є постанова РСІ не провадити інших обслідувань крім комісії РСІ, тому пропонує ввести до складу цієї комісії представника ОКДД»⁵⁴⁰.

Резолюцію за доповіддю Сухарева про наслідки обслідування дитячих колоній ОКДД намагалася затвердити 24 квітня 1928 р., але на той час вона ще не була готова, і питання було перенесено на два тижні⁵⁴¹. І лише 8 травня президія ОКДД ухвалила: «3 Висновками та попозиціями Окр.РСІ що до обслідування дитколоній згодитися [...]. Додатково до цього вважати за потрібне: [...] Зважаючи на великі втечі вихованців з дитустанов з причин кепського харчування, кепського поводження та непорядкуваність дитячого колектива /бійки/, пропонувати Завідувачеві дитколоній т.Сухареву в цій справі в найближчий термін реалізувати вказівки Окр РСІ.» (див. док. № 114). Але цим обговорення результатів роботи комісії РСІ щодо горьківської колонії не обмежилось. На цьому ж засіданні прозвучала гостра критика і навіть виникла полеміка стосовно ситуації у колонії ім. Горького: «Неприпустиме ставлення Зав. Дитколонії ім. Горького до вихованців потребує окремої уваги, як що потрібно, то слід притягти його до відповідальності, а систему Управління яку вживається в колонії Горького – змінити» (Файбишева), «бійки дітей – правдиві, це потребує перегляду педперсонала по всіх дитустановах, та притягнення до відповідальності винюних в бійках дітей» (Найдьонова). Але прозвучали голоси і на захист А. С. Макаренка: «Майже всі т-ші обвинувачували т. Макаренка в невірному вихованні дітей, але підлітки в колонії ім. Горького найкращі підлітки й це є доказом того, що в колонії Горького нема нічого катастрофічного. [...] Нейму віри в те, що дітей за малі проступки вигоналя з дитустанов.» (Вайнер), «Мене здивовує те, що т. Вайнер захищає т-ща Макаренко, який вживає бійку. Метод-командирів – незадовольняючий метод, і його треба негайно змінити» (Мовшович), «В колонії ім. Горького дійсно ненормальності є, це підтверджують батьки, діти яких перебувають в цій колонії, там вживають бійку – як міру вплива» (Воронцова), тощо. У додатках до протоколу, – «Общих выводах по обследованию колоний», – однаково засуджуються як фізичні міри покарання в деяких колоніях, так і ра-

⁵³⁹ ДАХО. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 79. – Арк. 111.

⁵⁴⁰ Там само. – Спр. 43. – Арк. 346.

⁵⁴¹ Там само. – Арк. 320.

да командирів як форма організації дитячого самоврядування: «Признати, що системою розвиваючої ініціативи і самодеятельності вихователів, приближаючої їх к системі рад, з якою їм доведеться по виході з колонії зустрітись в житті, являється системою виконавчою. По тому рекомендувати систему цю всім колоніям» (див. док. № 114).

25 квітня висновки ОКРСІ були затверджені також і на засіданні Фінансово-Бюджетної Секції Харківського Округу (див. док. № 112).

На червневому пленумі ОКДД наслідки обслідування дитустанів згадують знов, але тепер уже дещо в іншому контексті: «По переведенню обслідування РСІ де-яких дитустанів, виявилось, що стан їх не задовольняючий, ось чому 18/V ц.р. в м. Охтирка було скликано нараду Завідувачів. 1-м питанням було про наслідки обслідування 5-ти колоній Комісією РСІ, представник РСІ зробив доповідь і висновки по обслідуванню...»⁵⁴². (Про реакцію А. С. Макаренка на цю подію див. п. 2.9. аналітичної статті).

Подальші події пов'язані з відзеркаленням наслідків обслідування в засобах масової інформації. Першою виходить стаття «Про тих, хто ще вчора був на вулиці» відомого педолога А. Б. Залкінда в Журналі «Дитячий рух». Якщо вірити автору, пропозиція вибірково обслідувати дитустанови виходила від Округової комісії, до складу якої комісії, яка теж була створена за його ініціативою увійшли представники ОК ЛКСМУ, КК-РСІ, ОІНО, Окрробосу та газети «Харківський пролетар». У розділі статті під красномовним заголовком «Плями на «сонці» Залкінд писав: «Колонія імені Максима Горького, що міститься в колишньому монастирі «Куряж» поблизу Харкова, завоювала по Україні велику популярність, як зразкова та вірцева колонія. Але ще в-осени минулого року комісія ОК КСМ встановила, що й тут вживаються міри «фізичного» впливу.

Комісія РСІ всі ці факти досконально встановила: «В травні 1927 р. одного вихованця – Курілко – побив вихователь Крикун. За наказом вихователя у вибаванні приймали участь також вихованці. Вихованця били за те, що його за підозрили в крадіжці пари панчох свого товариша. Били палками та батогами. Вихователь бив спочатку долонями, а потім кулаками. Били дитину щось коло 2 годин. Вихованець стратив свідомість, але його облили водою й продовжували бити. В цей же день цього вихованця водили до лісу й знову били та вимагали, щоб він признався в крадіжці».

Підпадали вибаванню і другі вихованці...

«Один вихованець – Рябов – украв гусака та запік його. За це командир загону повідомив завідувача колонії. Вихованця покарали вибаванням, у якому участь брали вихователь – Коваль – та колоністи. Били палками, загрожували застріляти. Далі, напівголого вихованця посадили до «гримувальки» (колоніська гавштвхта), але й там не дали спокою: прийшли туди «старі колоністи» і били його дошкою. Вихованець став неспритимий... Коли з нього зійшли синці, його направили «на виправлення» до Зміївського реформаторіуму (грудень 1927 р.)».

Існували й такі «заходи впливу»: «Одного вихованця – комсомольця Боготського виключили з колонії за те, що він... спізнився до обіду. Вихованець опинився знову на вулиці... Хай знає, як себе поводить! Виправиться!»

«Вихователь Коваль побив вихованця Пантохова за те, що той... ходив в помешканні в шапці... Особливо били тих, хто тільки що вступав до колонії («пацанів»), які, побувши кілька днів в колонії та спробувавши на собі міри фізичного впливу, тікали знову на вулицю».

Але й сам завколонії не різнився методами свого впливу від вихователів: він також бив дітей. З січня 1928 року заходів фізичного впливу не вживається. Але до того часу вибавання дітей загрожували ввійти в систему».

⁵⁴² Там само. – Спр. 79. – Арк. 124.

Далі Залкінд нарікає на відсутність в колонії піонерської організації і окремо зупиняється на аналізі двох систем дитячого самоврядування в обслідуваних колоніях – системі командирів і дитячому виконкомі. «В колонії імені Горького, – пише він, – діти командирів не вибирають, їх призначає адміністрація. В Зеленогайській та Гіївській колоніях ця система, яку запропоновано зверху, зовсім не прищепилась. Гіївська колонія перейняла її з колонії ім. Горького механічно проти бажання педагогів і вихованців колонії. Комісії довелося спостерігати нікчемну пародію на ті зовнішні прийоми, якими характерна ця система в колонії Горького. [...] Вона припала до смаку Зміївському дитячому реформаторіуму, але командири тут дістали необмежену владу й по-за спинами педагогів, вихователів жорстоко били дітей». Як підсумок сказаному Залкінд виносить вирок командирській системі: «існування її треба визнати за недоцільне, бо вона не розвиває, а давить дитячу самодіяльність. За системою командирів всі та все підлягає наказу (звичайно, за допомогою мордобійки): «виконуй, не розмірковуючи» – ось основа системи ради командирів. Коли ж наші педагогічні інститути візьмуться за вивчення цієї системи? До якого часу існуватиме «командирство», що надто шкідливе і суперечить основам радянської педагогіки?»⁵⁴³

27 червня 1928 р. у газеті «Вісті» виходить стаття без підпису «Дитячі будинки вимагають громадської уваги! Органи Наросвіти мало зробили для поліпшення стану інтернатів. «Оригінальні» методи виховання гр. Макаренка», у якій говорилося: «Ми вже не раз писали про стан дитячих інтернатів. Наслідки обслідування цих інтернатів виявили жахливу картину їхнього стану [...] Безгосподарність, некваліфікованість педагогічного складу, система виховання через бійку дітей, лайку й інші старі «приютські» методи, відсутність чіткої виробничої бази дитячих установ, погана виховавчо-політична робота, недостатнє розвантаження будинків від перелітків і т. інш., – ось що характеризує стан і роботу дитячих інтернатів. [...] Взагалі, НКРСІ констатував, що за останні роки НКО, в зв'язку зі збільшенням уваги до поширення шкільної сітки, мало уваги звертав на дитячі інтернати. Тому НКОсвіті запропоновано посилити методичне й живе керівництво роботою інтернатів, збільшити контроль над роботою Окр. ІНО»⁵⁴⁴.

Поява цієї статті змушує А. С. Макаренка звернутися з рапортом до Правління комуни ім. Ф. Е. Держинського, в якому, простовуючи деякі моменти з акту обслідування і статті, по суті, вимагає підтримки з боку Правління (*див. док. №119*).

Публікується вперше.

І. Ф. Кривонос, А. В. Ткаченко

113. ВИВОДИ РКІ ПО ОБСЛЕДОВАНИЮ КОЛОНИИ ИМЕНИ М. ГОРЬКОГО (с. 206)

ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1778. – Арк. 101–102.

Машинописна копія, завірена печаткою, підписом «З оригіналом». Без дати. Є помітка: «Вместо Упр. дит. домами везде написать ОИИНО»

За змістом – частина документа ідентична висновкам у протоколі № 116 засідання фінансово-бюджетної секції Харківського Окрплану 25 квітня 1928 р. Це, можливо, чорновий варіант висновків, який передував указаному вище документу. А тому він міг бути написаним до 25 квітня 1928 року.

Документ містить багато правок (викреслені місця подано курсивом), які свідчать про процес компромісу членів комісії у виробленні остаточного рішення. У

⁵⁴³ Залкінд А. Про тих, хто ще вчора був на вулиці // Дитячий рух. – 1928. – № 4. – С. 56 – 59.

⁵⁴⁴ Дитячі будинки вимагають громадської уваги! Органи Наросвіти мало зробили для поліпшення стану інтернатів. «Оригінальні» методи виховання гр. Макаренка // Вісті. – 1928. – 27 червня.

пункти 7 опущено зауваження на адресу Управління Дитбудинками й Соцвиху ОІНО, натомість звернення комісії стосується усього ОІНО. Повністю вилучені пункти 9–10, а 8, 11–16 отримали значну правку в бік пом'якшення гостроти звинувачень, вилучення прізвищ вихователів, яким інкрименуються непедагогічні дії.

Цей варіант – гостра критика колонії. Основні об'єкти критики залишилися: самоврядування, фізичні міри покарання, проблема статів вихователів, ігнорування комплексними програмами в навчальному процесі. Правда, один з об'єктів повністю виведений з-під критики: робота комсомолу й політичне виховання (на той час – це дуже важлива проблема). Для Макаренка зняття цього питання було слухним, бо ЦК ЛКСМУ вже мало спробу виступати проти Зав. колонією і його виховної системи. Щодо непедагогічних мір впливу, то знято прямі вказівки на вихователів, їхні вчинки, факти побиття вихованців. Загалом, порівняння текстів засвідчує наявність прихильників колонії, які зуміли відстояти її гідність, хоча тема фізичних покарань багато в чому перекреслювала здобутки колонії.

Документ уперше опублікований Г. Хіллігом: *Opuscula Makarenkiana* №. 14⁵⁴⁵. У коментарях автор дає посилання на с. 92, говорячи, що екземпляр з коректурою вміщено на с. 101. У цій публікації здійснена правка тексту (замість «вынести строгий выговор» надруковано «принести строгий выговор» тощо).

Н. М. Тарасевич

114. ПРОТОКОЛ № 30/120 ПРЕЗИДІЇ ОКРУГОВОЇ КОМІСІЇ ДОПОМОГИ ДІТЯМ

(с. 208)

ДАХО. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 43. – Арк. 325–331.

Машинопис, без підписів. На штампі ОКДД дата 11/У- 1928 р. і Ч. 2094. Є резолюція «В наросвіту, 17/У». У правому кутку проставлено: «Міськрада». Документ подається в скороченому вигляді.

Документ містить інформацію про стан роботи трудових колоній Харківського округу. Певна частина його змісту взята зі звітів комісії, які щойно перевіряли роботу п'яти колоній. Характерно, що за архівними даними з літа 1927 р. до весни 1928 р. було багато перевірок роботи колоній, зокрема й горьківської.

Текст цього протоколу більший за попередні. У ньому представлено обговорення п'яти питань, вміщено більше критики недоліків у роботі колоній та органів керівництва, а також подано різноманітні пропозиції щодо їх подолання.

Засідання вірогідно йшло енергійно. Деякі члени президії виступали двічі, а то й тричі, акцентуючи увагу на недоліках у роботі колоній і системі керівництва ними: втечі вихованців, невміння педагогів правильно ставитися до дітей, низька заробітна платня вихователів тощо.

Деякі виступаючі так чи інакше торкалися роботи і горьківської колонії, висловлюючи полярні погляди. Наприклад, Вайнер зауважив, що «майже всі т-ші обвинувачували т. Макаренку в невірному вихованні дітей, але підлітки в колонії ім. Горького найкращі підлітки й це є доказом того, що в колонії Горького немає нічого катастрофічного». Виступаючи за ним, Мовшович дотримувався іншої думки: «Мене здивовує те, що т. Вайнер захищає т-ша Макаренку, який уживає бійку. Метод командирів – незадовольняючий метод, і його треба негайно змінити [...]»

Характерно, що як у попередніх звітах перевіряючих, на цьому засіданні гострій критиці було піддане самоврядування вихованців, засноване на інституції командирів. Категорично вимагалось замінити у всіх колоніях на виконкомівський тип самоврядування.

Поза всякими сумнівами, у висловлюваннях багатьох виступаючих проглядається звинувачення на адресу колонії ім. М. Горького, систему самоврядуван-

⁵⁴⁵ Забота..., С. 28 – 31.

ня якої до цього часу вже перейняли інші трудові колонії. Більше того, виходячи із змісту протоколу, відчувається, що і причини інших недоліків в роботі трудових колоній Харківського округу певною мірою пов'язувалися з діяльністю горьківської колонії. Вочевидь текст цього протоколу, як і низки попередніх, свідчить, що для А. С. Макаренка цей період був особливо важким. Колонію звинувачували в багатьох випадках безпідставно, новаторські ідеї виховання гостро критикували. Саме в цей час, 10 травня, як свідчить А. А. Фролов⁵⁴⁶, Макаренко подає заяву про те, що він залишає колонію і лише через прохання ОІНО залишається її завідуючим до приїзду М. Горького.

Загальні висновки в цьому протоколі досить абстрактні й, в основному, вони повторюють висновки попереднього протоколу (№ 27/117 – *див. док № 105*). У них немає вказівки на окремі колонії (у тому числі відсутня і вказівка на колонію М. Горького, як це було в попередніх висновках Президії). Проте застереження звучать більш категорично: «в некоторых колониях имели место случаи избияения воспитанников воспитателями. Категорически осудить эту меру воздействия и предупредить, что в случае применения в дальнейшем этой меры воздействия, виновные будут привлечены к уголовной ответственности».

Публікується вперше.

І. Ф. Кривонос

115. ПРОТОКОЛ 31/121 Президії Округової Комісії Допомоги Дітям (с. 211)

ДАХО. – Ф. Р-917. – Оп. 4. – Спр. 43. – Арк. 335–338.

Машинопис, без підписів, завірений діловодом, штамп із датою 23/У -1928 р. Біля штампа резолюція «Наросвіта». Угорі праворуч від руки написано «Міськрада». Наводиться фрагмент протоколу, що стосується колонії М. Горького.

У пункті 11 цього протоколу розглядалося прохання колонії ім. М. Горького про додаткове асигнування 6766 крб. на ремонт приміщення. Президія відмовляє в цьому, мотивуючи тим, що у свій час на поширення колонії на 100 вихованців гроші вже були виділені (*див. док. № 35*), а збільшення контингенту не відбулося.

Як уявляється, уся суть справи в тому, що колонія посилено готується до приїзду М. Горького. І гроші потрібні були не лише на ремонт приміщень для поширення колонії на 100 осіб, але й на оновлення та облагодження колонії (поліпшення майстерень, шкільної і клубної роботи, придбання одягу тощо). З архівних джерел відомо, що саме в зв'язку з приїздом М. Горького Макаренко звертався за допомогою в Харківський окрвиконком, у Москву до голови комісії з прийому Горького та інші організації. Можна передбачити, що в цей період для Макаренка головним завданням була підготовка всієї колонії до приїзду М. Горького. А поширення колонії здійснити трохи пізніше.

Показове й наступне рішення цього протоколу: «доручити робочій трійці ОКДД перевірити витрати виданих сум». Це говорить про те, що не лише педагогічні, але й господарчі установки Антона Семеновича підпадали від постійну перевірку й критику.

Публікується вперше.

І. Ф. Кривонос

116. Протокол № 112 ПОСТАНОВ ПРЕЗИДІЇ ХАРКІВСЬКОГО ОКРУЖНОГО ВИКОНАВЧОГО КОМІТЕТУ РАД РОБІТНИЧИХ, СЕЛЯНСЬКИХ ТА ЧЕРВОНОАРМІЙСЬКИХ ДЕПУТАТІВ (с. 211)

ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 3406. – Арк. 281, 308, 324.

Машинописна копія протоколу. Оригінал підписали голова Харківського

⁵⁴⁶ Организация..., С. 77.

окружного виконавчого комітету Буздалін і секретар ОВК Мороз. Завірено завідувачим протокольною частиною ОВК Овсюковим 6 червня 1928 р. Датовано 30 травня 1928 р. Роздруковано на копіювальній техніці. Угорі титульної сторінки протоколу фіолетовими чорнилами написана адреса для надсилки – окрфінвідділ і номер протоколу. У лівому верхньому куті навкоси зеленими чорнилами поставлена резолюція з нерозбірливим підписом: «До керовн 16/VI». Публікується лише 70 пункт протоколу.

Публікується вперше.

На сьогодні інші документи, пов'язані з організацією і фінансуванням ремонту електростанції в колонії ім. М. Горького нам не відомі.

А. В. Ткаченко

117. ДО ПРЕЗИДІЇ ОВК,у

(с. 212)

ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1870. – Арк. 65.

Оригінал листа Харківської окружної інспектури народної освіти на поштовій стандартній аркуші, підписаний заступником окрінспектора народної освіти Півнем (синій олівець; після підпису його ж рукою проставлена дата «6/VI»), бухгалтером ОІНО Ададуриком (фіолетові чорнила) і секретарем Амнуелем (фіолетові чорнила). Угорі ліворуч штамп ОІНО, заповнений фіолетовими чорнилами – дата надсилки 6 червня 1928 р. і вихідний номер 6064. Уже наступного дня лист був зареєстрований адресатом, про що свідчить розташований під штампом ОІНО прямокутний штамп секретаріату ОВК, заповнений від руки теж фіолетовими чорнилами (дата 7 червня 1928 р. і вхідний номер – 170269; на цьому ж штампі у правому верхньому куті проставлений індекс «24 В.»). Угорі праворуч від штампів ОІНО датована 8 червня не зовсім розбірлива резолюція простим олівцем секретаря ОВК І. Мороза: «т. Довбищенко т. [?]». Угорі ще одна резолюція теж простим олівцем з нерозбірливим підписом (можливо С. Довбищенко) «СК 8/VI». В тексті листа загальна сума коштів на ремонт колоній (20 000) дописана від руки (в публікації виділено курсивом).

Публікується вперше.

А. В. Ткаченко

118. ДОВІДКА про вартість одного вихованця дитустанов по кошторисах на 1927/1928 рік

(с. 213)

ДАХО. – Ф. Р-858. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 97.

Машинописний оригінал, підписаний бухгалтером Харківської окружної інспектури народної освіти Ададуриком. Без дати. Розшифровка назв дитустанов у тексті: Охтирське дитяче містечко, Богодухівське дитмістечко, Брусилівська колонія, Будянська колонія, дитбудинок для хворих на лишай, Гіївська колонія, Польський дитячий будинок, Деркачівська колонія, Вовчанське дитяче містечко, Валківське дитяче містечко, Пересічанська колонія, Зміївський реформаторіум, Трудова колонія ім. М. Горького, Трудоколонія ім. Жовтневої революції, Окружний колектор-розподільник (вул. Мала Панасівська в Харкові), Отраденський дитячий будинок. Установити час написання довідки дозволяють інші документи в справі. Так 18 червня 1928 р. таємна частина ОВК звернулася до ОІНО з проханням прискорити виконання свого запиту за 29 травня про вартість утримання в дитустановах округу одного вихованця протягом року, кількість вихованців тощо. У цьому ж листі ОВК просила надати відповідь не пізніше 23 червня⁵⁴⁷. Таким чином, часом створення і подання довідки є приблизно 23 червня 1928 р.

Судячи з відмітки в аркуші використання архівної справи, виписки з даного документа були зроблені ще в жовтні 1975 р. радянським макаренкознавцем

⁵⁴⁷ Див.: ДАХО. – Ф. Р-858. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 99.

Є. С. Долгіним. Проте нам не вдалося встановити факт його попередньої публікації.

А. В. Ткаченко

119. В Правление Коммуны им. Ф. Э. Дзержинского
(с. 213)

РГАЛИ. – Ф. 332. – Оп. 4. – Ед. хр. 379. – Арк. 1–2 і зв.

Мікрофільмована копія з оригіналу рапорту А. С. Макаренка. Рукопис на нелінованому папері з обох боків аркушу. Чорнила, почерк швидкий, не типовий для А. С. Макаренка, очевидно знервованим. Без дати. За змістом може бути датований кінцем червня 1928 р. У лівому верхньому куті штамп архіву. На рапорті жодних поміток і резолюцій. Оpubліковано в академічному зібранні творів А. С. Макаренка⁵⁴⁸. Найсуттєвіші відмінності між оригіналом і першою публікацією виділені в тексті підкреслюванням.

Автентично публікується вперше.

А. В. Ткаченко

120. НКО, НКРСІ, ОКРІНО, ОКЛКСМУ, ЦК РОБОС, «К.У.», «ДИТРУХ»
(с. 215)

ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 6. – Т. 2. – Од. зб. 2974. – Арк. 13.

Завірений текст машинопису (поставлено «Певно» з нерозбірливим підписом). Датовано 13 липня 1928 р. Простампована дата – 15 серпня 1928. Зареєстровано УСВ за № 33999/166 16.VIII.28 р. Резолюція: «Ознайомити т. Дюшен 16/VIII.» У тексті особою, що завірила документ, зроблені правки граматичного характеру («комсомольци» – «комсомольці», «Зав.» – «зав.» тощо). Друкується з невеликими скороченнями.

Документ неодноразово цитувався в макаренкознавстві. Повністю публікується вперше.

А. В. Ткаченко

121. Письмо заведующему Главным управлением социального воспитания НКП УССР
(с. 215)

(РГАЛИ. – Ф. 332. – Оп. 4. – Ед. хр. 251)

Мікрофільмована копія рукопису пером на двох аркушах лінованого паперу. Автограф А. С. Макаренка. Не датовано; за змістом і загальним контекстом подій можна припустити, що лист написаний у проміжку часу від 11 липня (день відвідання колонії В.О. Арнаутовим) до 25 серпня (дата обговорення кандидатури Плетнева на засіданні секретаріату Харківського окрпаркому).

Особливості документу: у лівому верхньому куті першого аркушу і правому верхньому куті другого аркушу листа проставлений штамп архіву; пункти з 5-го по 10-й в переліку основних моментів системи колонії ім. М. Горького ліворуч на полях олівцем обведені дужкою з написаними навпроти кожного числами: 70, 72, 78, 124, 124, 79. Вставлені в текст самим автором слова, помічені зірочкою (*).

Уперше опубліковано в 7-му томі зібрання творів А. С. Макаренка (1952 р.)⁵⁴⁹. Всі суттєві відмінності оригіналу від тексту цього листа в першому томі 8-томного академічного видання педагогічних творів А. С. Макаренка⁵⁵⁰ тут підкреслені.

Архівна справа крім рукопису листа А. С. Макаренка має ще два аркуші. На першому написано від руки: «Василий Алексеевич Арнаутов член Коллегии Наркомпроса УССР Справка Г. С. Макаренко». Четвертий аркуш – машинописна копія листа: зліва угорі проставлений № 3; у верхньому правому куті надпис (очевидно, Г. С. Макаренко): «1928 г Узнать у т. Соколянского должность Вас. Ал.»; Слово «репрессии» закреслено і від руки надписано «меры»,

⁵⁴⁸ ПС. – Т. 8. – С. 249 – 250.

⁵⁴⁹ Макаренко А.С. Сочинения. – Т. 7. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1952. – С. 412 – 414; коментарі – С. 527.

⁵⁵⁰ ПС. – Т. 1. – С. 92 – 94; коментарі – С. 347.

слова в дужках «(отряды, а не школьные группы)» закреслені, слово «двоих» виправлено на «двух», «компанентов» виправлено на «конкурентов».

Лист є відповіддю А. С. Макаренка на «ультиматум» завідуючого Головоцехом В. О. Арнаутова щодо поступок в педагогічній системі колонії ім. М. Горького в обмін на можливість подальшої праці в ній. Документ, по суті, являє собою коротку декларацію педагогічного кредо автора. У той же час він завершає драматичну епопею горьківської колонії. Слід однак припустити, що з огляду на деякі висловлювання самого А. С. Макаренка, особливо в листах до Г. С. Салько (*див. п. 2.9 вступної статті*), відповідь на цей ультиматум була достатньо передбаченою – питання про завершення своєї «горьківської епопеї» він, очевидно, вирішив уже декілька місяців тому. Тож викладені В. О. Арнаутовим умови хоча вже й не могли нічого змінити, проте дали можливість А. С. Макаренку ще раз продемонструвати непохитність власної педагогічної позиції, так само як і символи своєї педагогічної віри.

В аутентичному вигляді публікується вперше.

А. В. Ткаченко

122. ГОРЬКИЙ У ГОРЬКІВЦІВ

(с. 217)

Червоні квіти. – 1928. – № 13. – С. 19–20.

Стаття Оксани Іваненко «Горький у горьківців» надрукована в журналі «Червоні квіти», де вміщено чотири фотографії: зустріч Горького в Москві по приїзді із-за кордону; колонія готується до зустрічі Горького; Горький у колонії; Горький на польових роботах у колонії. Стаття друкується за вказаною публікацією.

Автор статті – колишня студентка Харківського інституту народної освіти, яка під час канікул працювала в колонії ім. М. Горького в Ковалівці. Часто спілкувалася з А. С. Макаренком.

Стаття дає точний опис трьох днів перебування А. С. Макаренка в гостях у куряжан, передаючи зворушливу атмосферу цих святкових для колонії годин. Спостереження автора співпадають зі спогадами А. С. Макаренка про роздуми над подарунком О. М. Горького: «Я також підтримав цю думку [...] Дійсно, великому Горькому, як письменнику й людині, можливо, найприємніше буде мати в себе невеликий людський документ – зібрання біографій трьохсот безпритульних»⁵⁵¹.

Як видно з цього матеріалу, О. Іваненко описує, в основному, спілкування Горького з вихованцями. Так воно й було, так було й задумано заздалегідь: нехай О. М. Горький більше спілкується з дітьми, а не з вихователями й А. С. Макаренком. Підтвердженням цьому можуть слугувати думки завідувача колонії в статті «Максим Горький у моєму житті», яка була написана в 1936 році: «Я, між іншим, уважав, що Олексій Максимович – гість колоністів, а не мій, тому посприяв, щоби його спілкування з колоністами було найтіснішим і найгостиннішим»⁵⁵².

І. Ф. Кривонос

123. ГОРЬКИЙ У ГОРЬКОВЦЕВ. ОТ СОРРЕНТО ДО КУРЯЖА

(с. 218)

Октябрьские восходы. – 1928. – № 14. – С. 1–3.

Стаття Вл. Єфімова «Горький у горьковцев» опублікована в липневому випуску журналу «Октябрьские восходы», невдовзі після приїзду до Харкова О. М. Горького. Статтю ілюструють дев'ять фотографій: М. Горький з колоністами на полі, на жатці; М. Горький на полі, на сінокосі; Горький серед вихованок колонії; в'їзд у колонію; Горький обходить ряди колоністів; робочий кабінет; горьківський куточок у колонії; Горький куштує їжу; голова Харківського окрбюро К.Д.Д. тов. Фельшинська розмовляє з Горьким про піонерів. Друкується за вказаним джерелом.

⁵⁵¹ Там само. – С. 91.

⁵⁵² Там само. – Т. 4. – С. 16.

Зустріч О. М. Горького в колонії описували в репортажах кореспонденти харківських газет «Коммуніст», «Комсомолець України». Журнал «Червоні квіти» опублікував статтю О. Іваненко «Горький у горьківців». Зустріч М. Горького зафіксувала також кінохроніка. Серед названих джерел помітне місце посідає й стаття В. Єфімова «Горький у горьківців» в журналі «Октябрьские входы». Як бачимо, назви статей авторів О. Іваненко й В. Єфімова однакові. Але щодо обсягу, характеру викладу матеріалу статті не ідентичні. Мова може йти лише про наявність у статтях деяких місць, спільних за змістом. Але відчуття одноманітності немає.

Значний інтерес у тексті статті викликає опис О. М. Горького – яскравої особистості, людини високої культури, великих почуттів і щирості. Він кмітливий, енергійний, ласкавий з колоністами, гостро відчуває їхні справи. Усе це видно в рухах, діях, словах і висловлюваннях Горького, про які автор тексту говорить мовою деталей.

Із тексту видно, що автор симпатизує не лише Горькому, а й колоністам, їхньому життю. Своїм змістом автор стверджує доцільність макаренківської педагогіки, у тому числі й воєнізацію, за яку найбільше критикували вчені-педагоги та й практичні працівники.

Матеріал статті також дає підставу говорити про виховну силу М. Горького на колоністів. Його присутність, спілкування з ним примножувало й енергію, і віру колоністів у своє майбутнє.

І. Ф. Кривонос

124. ВИТЯГ з протоколу № 42 засідання С-та Харківськ. ОПК (с. 221)

ДАХО. – Ф. Р-858. – Оп. 2. – Спр. 7. – Арк. 77.

Машинопис на типографському бланку (1/2 стандартного аркуша). Оригінал, підписаний секретарем Харківського окружного партійного комітету Зеленським (факсимільний підпис). Фраза «Стрельбищкому ООНО» підкреслена синім олівцем. Витяг датований 28 серпня 1928 р.

Публікується вперше.

А. В. Ткаченко

125. Додаток 1. Многоуважаемый Михаил Николаевич! (с. 222)

ЦДАВО – Ф. 166. – Оп. 2. – Спр. 1687. – Арк. 109.

Лист А.С. Макаренка до Михайла Миколайовича з рекомендацією Ольги Петрівни як представника колонії в Наркомосі. Датований 4 грудня 1920 р. Документ написаний на гербовому фінському папері з водяним знаком Suomi. Якщо йдеться про Михайла Миколайовича Котельникова й Ольгу Петрівну Куриловську, то це не 1920 рік, а 1922. Може бути інший варіант – Михайло Миколайович Биковець і Куриловська. Биковець працював на початку 20-років у Полтавському Губсоцвиху. Якщо правильний останній варіант дійових осіб листа, то можна констатувати: знайдено перший архівний документ про Полтавську колонію ім. М. Горького.

Уривок з документа вміщено в книгу *Opuscula Makarenkiana* Nr. 25 з коментарем, у якому дата визначена 1922-м роком і адресат – М. М. Котельников⁵⁵³. Повністю публікується вперше.

Н. М. Тарасевич

126. Посвідчення (с. 222)

ДАХО. – Ф. Р-858. – Оп. 2. – Спр. 10. – Арк. 43.

Машинопис на типографському бланку. Посвідчення підписане секретарем Харківського окружного комітету КП(б)У Зеленським (факсимільний підпис)

⁵⁵³ Див.: Полтавская трудовая колония..., С. 288 – 289.

і завідуючим відділом обліку та розподілу З. Канторовичем (червоні чорнила) і завірено печаткою (у лівому нижньому куті) Харківського округового комітету комуністичної партії (більшовиків) України. Рукою ж З. Канторовича зроблений припис: «по выдвигению, согласно пост. Секретариата Окрпаркома». Зліва вгорі навскоси резолюція червоними чорнилами з нерозбірливим підписом: «До наказу». Посвідчення датоване 29 серпня 1928 р.

Публікується вперше.

А. В. Ткаченко

127. Протокол №___ Засідання Пленуму Комісії СОЦВИХУ Харківської Міської Ради Робітничих та Червоноармійських Депутатів

(с. 223)

ДАХО. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 44. – Арк. 114, 114 зв.

Машинописна копія на типографському бланку без підписів. Оригінал підписали: за голову – Комаровська, секретар Таран. У назві протоколу на типографському бланку між словами «Пленуму» і «Харківської» закреслено слово «Секції» і над ним надруковано «Комісії СОЦВИХУ». Протокол датований 25 січня 1929 року. На документі відсутні будь-які помітки і резолюції. Друкується зі скороченнями.

Публікується вперше.

А. В. Ткаченко

128. Додаток 2. АКТ ОБСЛІДУВАННЯ КОЛОНІЇ ІМ. ГОРЬКОГО

(с. 223)

ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 6. – Т. 2. – Спр. 2975. – Арк. 13–19.

Машинописна копія, завірена підписом діловода й штампом Управління дитколоніями округи. Документ датовано на штампі 28.VI.1930 р. У помітках значиться, що до Соцвиху (ОІНО) надійшло 29/VI.

Слід зазначити, що ця перевірка горьківської колонії проводилася в той час, коли А. С. Макаренко вже більше року як залишив її, але роботою її цікавився: «Я не спускав з очей горьківську колонію, вона пережила багато важких днів»⁵⁵⁴. У цей час він успішно працював у комуні ім. Ф. Е. Дзержинського

Наведений акт обстеження колонії спонукає до сумних висновків: за два роки в педагогічній роботі може бути злет творчої думки і прекрасних практичних наслідків (завоювання Куряжа), а може й відбутися крах набутого досвіду (пункти акту починаються словами «неприпустимо», «ненормальне», «незадовільний», «недостатній»), якщо керівники не вміють організувати навчально-виховний процес.

Матеріал акту обстеження вказує на повний розвал господарства. Немає потрібного догляду за скотиною («вигляд скота незадовільний», «заготовленого фуражу немає»), облік ведеться дуже погано. Названі і винуватці, є рекомендації організаційного характеру.

Негативно оцінені й інші сторони діяльності колонії. Так, говориться: «Не ведеться спеціально облік втікачів». А за рік без малого втекло 277 вихованців. Санітарний стан ідально поганий. Критикується школа колонії, яка не пов'язана з виробництвом. Вчителі працюють не за програмами. У рішеннях комісії детально розписані рекомендації. І все ж є підстава вважати, що записані в акті поради не можуть відродити колишню славу колонії ім. Статус її дуже низький. Це добре видно по всьому тексту акту. Лише повне й послідовне здійснення розробленої Макаренко виховної системи могло б принести успіх. Але здійснити це вже неможливо. Реалізувати макаренковські ідеї в практиці роботи горьківської колонії було суворо заборонено.

А. С. Макаренко пояснює основну причину «падіння» колонії горьківців так: «Зразу ж після мого залишення почали застосовувати в роботі різні шаблонні

⁵⁵⁴ ПС. – т. 1. – С. 251.

патентовані засоби»⁵⁵⁵. «Наросвіта провела справжню переможну війну проти всіх залишків «макаренківщини» [...] дурниці там наробили невірні, колективу немає, нова виховна система заборонена, за короткий час помінялися чотири завідуючих [...] У результаті всіх цих заходів [...] колонія страшенно збідніла і впала у всіх відношеннях: втечі, крадіжки, пияцтво, про це писалися цілі сторінки в харківських газетах [...]»⁵⁵⁶. Про тяжке життя колоністів-горьківців Антон Семенович повідомив у листах О. М. Горькому. При цьому він навіть одного разу висловив свою думку Олексію Максимовичу такого характеру: «Ваше ім'я в Куряжі треба зняти»⁵⁵⁷.

Керівництво освітою досягло своєї мети: звільнили А.С. Макаренка і організували роботу за своїми соціалістичними принципами. Результат – ганебне положення Курязької колонії показало «від протилежного» перевагу макаренківської системи виховання. І в цьому є оптимістична нота курязької біди.

Публікується вперше.

І. Ф. Кривонос, Н. М. Тарасевич

129. Додаток 3. НАКАЗ ПО ОКРІНО

(с. 225)

ЦДАВО. – Ф. 166. – Оп. 6. – Т. 2. – Спр. 2975. – Арк. 20, 22.

Машинописна копія, завірена підписом діловода, без дати і штампів, без номеру наказу. Указано, що оригінал підписав Окрінспектор народосвіти. За контекстом часом створення документу слід визнати червень 1930 року.

Можна стверджувати, що наказ окрім питань основної діяльності Курязької колонії переслідував такі завдання: досягти значного поліпшення роботи горьківської колонії й сприяти вирішенню основних завдань, які стоять перед усіма колоніями округу.

У наказі є підкреслення «безперечних досягнень в роботі колонії», але про них сказано мимохідь. Недоліків названо 16. Шість стосуються господарчої частини, десять – організаційно-педагогічної. Слід відзначити, що низка недоліків, які є в констатувальній частині наказу, в акті не значиться. Це такі: випадки тяжкого поранення вихованця, факти приставання до дівчат з боку молодих педагогів; заборгованість або розтрата співробітниками колонії на суму 14484 крб. Зміст деяких недоліків у наказі дещо розширений.

Документ важливий як свідчення принципового підходу окріно, його інспекторів до Курязької колонії ім. Горького. Про те, що з особливою увагою ОІНО ставилося до горьківців, указує такий факт. У Харківському окрузі на той час було 18 колоній. Але акт перевірки і наказ за результатами перевірки саме Курязької колонії вирішено було послати у всі колонії округу.

Наведений документ цікавий з двох позицій. По-перше, він засвідчує рішення комісії офіційно, наказом. По-друге, підтверджує важливу педагогічну думку: якщо у виховному процесі хибні стратегія і технологія виховання, то ніякі досягнення, на які так спрямовувала Макаренка освітянська влада (посилити політичне виховання, зв'язок із селом, культурно-масові заходи, – усе, що є позитивного в колонії Горького у 1930 р.) не забезпечать від «сили недоліків і хиб, що в окремих випадках межують зі злочинством».

Публікується вперше.

І. Ф. Кривонос, Н. М. Тарасевич

⁵⁵⁵ Там само. – С. 120.

⁵⁵⁶ Там само. – С. 251 – 254.

⁵⁵⁷ Там само. – С. 254.

5. Показчик установ і організацій⁵⁵⁸

АДМ. УПР. НКО – *див.: АДМІН. УПР. НКО.*

Адм. Управління – *див.: АДМІН. УПР. НКО.*

Адмвідділ – *див.: Адмінвідділ ОКРВК'у.*

Адмінвідділ (1) – *див.: Адмін. відділ Народного Комісаріату Внутренніх Дел У.С.С.Р.*

Адмінвідділ (2) – *див.: Адмінвідділ ОКРВК'у.*

Адмін. відділ Народного Комісаріату Внутренніх Дел У.С.С.Р. – Адміністративний відділ НКВС УСРР – структурний підрозділ Народного комісаріату внутрішніх справ, що відав між іншим і питаннями культів.

АДМІН. УПР. НКО – Адміністративне управління Народного комісаріату освіти УСРР – один зі структурних підрозділів НКО.

Адмінвідділ ОКРВК'у – Адміністративний відділ Харківського окружного виконавчого комітету. Створений на підставі Положення ВУЦВК від 30.5.1923 як відділ управління ОВК; діяв на правах самостійної установи; здійснював контроль і координацію діяльності райвиконкомів, охорону революційного порядку і законності. У відповідності до інструкції РНК УСРР від 3.1.1924 відділ управління було реорганізовано; 20.9.1924 на підставі постанови ВУЦВК та РНК УСРР при ОВК був створений адміністративний відділ, що прийняв функції реорганізованого відділу управління. До його відання входили: охорона революційного порядку і громадської безпеки, переведення в життя постанов і розпоряджень центральних органів радянської влади і ОВК по адміністративним питанням, нагляд за діяльністю міліції по накладенню нею адміністративних стягнень. Підпорядковувались ОВК і НКВС, місцевими органами якого були. Очолював адмінвідділ завідувачий, що був одночасно начальником робітничо-селянської міліції округу. Припинив діяльність одночасно з ОВК на підставі постанови ВУЦВК від 2.9.1930 про ліквідацію округів. На 1927–28 структура адмінвідділу включала (зберігається оригінальна орфографія): Загальний відділ; Адміністративний

підвідділ; Відділок у справах відділення церкви від держави з підвідділом культів; Чужоземний відділ; Поправно-трудова інспектура; Відділ Окрміліції й Розшуку з підвідділами – Окрміліції, Розшуку; Господарська частина; мобілізаційне діловодство (всього 56 штатних місць)⁵⁵⁹.

Адміністративно-фінансовий комітет Ок-рплану – один із комітетів Харківської окружної планової комісії.

Архів управління справами – архів Управління справами НКО УСРР.

АФК – Адміністративно-фінансова Комісія Ради народних комісарів УСРР.

Ахтырка [тут – трудова дитяча колонія] (*рос.*) – *див.: Охтирське дитяче містечко.*

Ахтырский Райпомдет (*рос.*) – *див.: Охтирський РКДД.*

Білоколядзянський РКДД – Білоколядзякка районна комісія допомоги дітям.

Біржа праці – Харківська окружна біржа праці.

Богодучівська колонія – *див.: Богодучівське дитяче містечко.*

Богодучівське дитмістечко – *див.: Богодучівське дитяче містечко.*

Богодучівське дитяче містечко – дитячий інтернатний заклад. Розташовувався біля м. Богодучова. Кількість місць по штату – 790. Персонал (на 1927–28) – 84 чол. Керівник (на жовтень-грудень 1928) – Шупенко І. Р. (педагог). Господарство: 300 дес. землі⁵⁶⁰.

Богодучівське [дитмістечко] – *див.: Богодучівське дитяче містечко.*

Богодучівський – *див.: Богодучівське дитяче містечко.*

Богодучівський РКДД – Богодучівська районна комісія допомоги дітям.

Богодучов (*рос.*) – *див.: Богодучівське дитяче містечко.*

Богодучовская дитяча колонія (*рос.*) – *див.: Богодучівське дитяче містечко.*

Брусилівська колонія – трудова дитяча колонія. Розташовувалася в с. Брусилівка. Кількість місць по штату – 200. Персонал (на 1927–28) – 32 особи. Керівник (на жовтень

⁵⁵⁸ Цей показчик містить довідкову інформацію про державні, господарські, фінансові, освітні інститути, а також їх структурні підрозділи, наукові установи, громадські організації, політичні об'єднання, навчальні і виховні заклади, підприємства, періодичні видання, комісії тощо, що зустрічаються як в тексті вступної статті, так в документальних матеріалах та коментарях до них. Для полегшення роботи з показником, в нього внесені всі наведені у книзі варіанти назви тої чи іншої інституції із вказівкою на варіант, найближчий до відповідного офіційного стандарту. Використані при складанні показника джерела наводяться у посиланнях – А.Т.

⁵⁵⁹ Див.: Государственный архив Харьковской области: Путеводитель / Сост.: Адамская М. Н., Бурик А. И., Зубкова Р. А. и др. – Изд-е второе, доп. и перераб. – Киев, 1981. – С. 74 (далі – Государственный архив...); ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 726. – Арк. 97.

⁵⁶⁰ Див.: ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 669. – Арк. 49; Ф. Р-858. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 216; Оп. 2. – Спр. 10. – Арк. 24; Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 79. – Арк. 106.

1927 – грудень 1928) – Шупенко Є. Ф. (педагог). Господарство (на квітень 1928): 60 дес. землі⁵⁶¹.

Брусилівське дитмістечко – *див.*: Брусилівська колонія.

Брусилівський [дитбудинок?] – *див.*: Брусилівська колонія.

Буд. – *див.*: Будянська колонія.

Буди – *див.*: Будянська колонія.

Будинок ім. ВУЦВК – *див.*: Дитячий будинок імені ВУЦВК'а.

Будинок Липайників – *див.*: Вовчанський дитячий будинок

Будинок робочих підлітків [по вул. Карла Лібкнехта №31] – дані відсутні.

Будівельне Управління – Харківське окружне будівельне управління.

Будянська колонія – дитяча трудова колонія. Розташовувалася в с. Буди, виробнича. Персонал (на 1927–28) – 32 особи. Керівник (на жовтень–грудень 1928) – Філімонов (педагог)⁵⁶².

Будянське дитмістечко – *див.*: Будянська колонія.

Будянський дитбудинок – *див.*: Будянська колонія.

Бюдж. Частина [НКО] – структурний підрозділ Народного комісаріату освіти УСРР.

Бюджетове Управління [Народного комісаріату фінансів] – структурний підрозділ Народного комісаріату фінансів УСРР.

Бюро комуністичного осередку Окружного партійного комітету – бюро первинної організації КП(б)У Харківського окружного партійного комітету.

БЮРО КОМ. ФРАКЦІЇ ХАРКІВСЬКОГО ОКРВИКОНКОМУ – бюро фракції (первинного осередку) КП(б)У Харківського окружного виконавчого комітету Рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів. Судячи зі списку для надсилки запрошень на засідання бюро, на 26.8.1927 до його складу входили: Кожухов, Постишев, Миколюк, Будяков, Сіроштан, Папушина, Сердюков, Завицький, Червоненко, Владимиров, Машинко, Капуловський та інші⁵⁶³.

Бюро Окрпаркома – керівний орган Харківського окружного комітету КП(б)У.

Валківськ. – *див.*: Валківське дитяче містечко.

Валківська [колонія] – *див.*: Валківське дитяче містечко.

Валківське дитмістечко – *див.*: Валківське дитяче містечко.

Валківське дитяче містечко – дитячий інтернальний заклад. Розташовувалося біля м. Валки. Частково виробниче. Землі не мало. Кількість місць по штату – 200. Персонал (на 1927–28) – 29 осіб. Керівники: (на жовтень 1928) Якушенко М. Г., (на грудень 1928) Барташевський (педагог)⁵⁶⁴.

Валківський будинок – *див.*: Валківське дитяче містечко.

Валківський дитячий дом (рос.) – *див.*: Валківське дитяче містечко.

Ветвідділ НК Земсправ – ветеринарний відділ Народного комісаріату земельних справ.

Взривзавод – одне із підприємств Харкова.

Височинський монастир – Казанський чоловічий монастир у с. Височинівці (4 км від Змієва)⁵⁶⁵.

Відд. Культів – *див.*: Відділ культів Харківського ОВК.

Відділ культів Харківського ОВК – один зі структурних підрозділів Харківського окрвиконкому, що займався справами релігій на території округу.

Відділ обліку та розподілу [окружного партійного комітету] – один зі структурних підрозділів Харківського окружного комітету КП(б)У, що вирішував кадрові питання.

Відділ Праці – *див.*: Окрвідділ Праці.

Відділення Культів – *див.*: Відділ культів Харківського ОВК.

«Вісти» – *див.*: «Вісті».

«Вісті» – центральна українська газета. Підзаголовки: ...Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету Рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів і губвиконкому Харківщини (1919 – 1924), ...Всеукр. Центр. Виконав. Ком. Рад роб., сел. і червоноарм. депутатів (15.11.1924 – 14.3.1935), ...Центр. Виконав. Ком. Рад роб., сел. та червоноарм. депутатів УРСР (15.3.1935 – 29.8.1938)⁵⁶⁶.

ВКОН – *див.*: Всеукраїнська Комісія по справах неповнолітніх правопорушників при НКО.

ВЛКСМ – Всесоюзна ленінська комуністична спілка молоді. Комуністична громадська

⁵⁶¹ Див.: там само. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 669. – Арк. 49; Ф. Р-858. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 216; Оп. 2. – Спр. 10. – Арк. 24; Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 79. – Арк. 106.

⁵⁶² Див.: там само. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 669. – Арк. 48; Ф. Р-858. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 216; Оп. 2. – Спр. 10. – Арк. 24; Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 79. – Арк. 106.

⁵⁶³ Див.: там само. – Ф. Р-845. – Оп. 7. – Спр. 21. – Арк. 19 зв.

⁵⁶⁴ Див.: там само. – Оп. 3. – Спр. 669. – Арк. 50; Ф. Р-858. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 216; Оп. 2. – Спр. 10. – Арк. 24; Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 79. – Арк. 106.

⁵⁶⁵ Див.: Природа і населення Слободської України. Харьковская губернія; Пособие по родно-ведению / Сост.: А. С. Федоровский, Д. К. Педаев, В. Г. Аверин, В. И. Таліев, Н. Ф. Сумцов и др. – Харьков: Союз, 1918 – С. 323.

⁵⁶⁶ Див.: Харківська наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка, каталог періодичних видань.

організація молоді. Створена в 1918 як Російська комуністична спілка молоді. З 1924 – РЛКСМ, з 1926 – ВЛКСМ. Найвищий керівний орган – з'їзд ВЛКСМ. У чл. приймалася модель віком 14–28 років⁵⁶⁷.

Вовчанськ – *див.*: **Вовчанське дитяче містечко**

Вовчанськ, дитмістечко – *див.*: **Вовчанське дитяче містечко**.

Вовчанська [колонія] – *див.*: **Вовчанське дитяче містечко**.

Вовчанське дитяче містечко (ім. 8 Березня) – дитячий інтернатний заклад. Розташовувалося біля м. Вовчанська, частково виробнича. Кількість місць по штату – 230. Персонал на 1927–28 – 28 осіб. Керівник (на жовтень-грудень 1928) – Ручкін М. М. (лікар)⁵⁶⁸.

Вовчанський дитячий будинок (дитбудинок, будинок) – інша назва – колектор для лишайників. Лікувальний, кількість місць по штату – 200. Персонал (на 1927–28) – 36 чол. Керівник (на жовтень-грудень 1928) – Приймак (педагог)⁵⁶⁹.

Волчанск (рос.) – *див.*: **Вовчанське дитяче містечко**.

Волчанський детгородок для лишайників (рос.) – *див.*: **Вовчанський дитячий будинок**. «Вопросы изучения и воспитания личности. Педология и дефектология» (рос.) – часопис Головна науки РСФРР.

Всеукраїнська Комісія по делам несовершеннолетних (рос.) – *див.*: **Всеукраїнська Комісія по справах неповнолітніх правопорушників при НКО**.

Всеукраїнський священний сенод (рос.) – вищий орган управління української Обновленської церкви (знаходилася в канонічній залежності від російської Обновленської Церкви). Створений у 1923 шляхом реорганізації Всеукраїнського Вищого Церковного Управління (ВУВЦУ)⁵⁷⁰.

Всеукраїнська дитяча трудова армія – нереалізований проект А. С. Макаренка з об'єднання всіх дитячих інтернатних закладів України.

Всеукраїнська Комісія по справах неповнолітніх – *див.*: **Всеукраїнська Комісія по справах неповнолітніх правопорушників при НКО**.

Всеукраїнська Комісія по справах неповнолітніх правопорушників при НКО – Всеукраїнська комісія у справах неповнолітніх

(міжвідомчий орган при НКО УСРР) Голова ВКОНу – П. Л. Берлін. Секретар – Котлярова.

ВУЦВК – Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет Рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів. При ньому функціонувала ЦКДД – Центральна Комісія Допомоги Дітям.

ВУЦИК (рос.) – *див.*: **ВУЦВК**.

Геодезичний інститут [Харківський] – Харківський геодезичний та земельного устрою інститут.

Гіевка [трудова дитяча колонія] (рос.) – *див.*: **Гіївська колонія**.

Гіевська дет.колонія (рос.) – *див.*: **Гіївська колонія**.

Гіевська колонія (рос.) – *див.*: **Гіївська колонія**.

Гіївка [дипколонія] – *див.*: **Гіївська колонія**.

Гіївка [трудова дитяча колонія] – *див.*: **Гіївська колонія**.

Гіївська колонія (ім. Т. Г. Шевченка; інша назва – Люботинська колонія) – трудова дитяча колонія. Розташовувалася в с. Гіївка. 7.06.27 за рішенням Малої Президії ВУЦВК Дитбудинок ім. ВУЦВКА перенесли з Харкова до Люботина і об'єднали з дитбудинком ім. Шевченка. Відсутня виробнича база. Кількість місць по штату – 240. Персонал (на 1927–28) – 37 осіб. Керівник (на жовтень-грудень 1928) – Вайс Є. С. (військовий)⁵⁷¹.

Гіївське дитмістечко – *див.*: **Гіївська колонія**.

Гіївська колонія – *див.*: **Гіївська колонія**.

Гіївський дитбудинок – *див.*: **Гіївська колонія**.

Главне управление социального воспитания НКП УССР (рос.) – *див.*: **Управління соціального виховання Народного Комісаріату Освіти України**.

Главсоцво (рос.) – *див.*: **Управління соціального виховання Народного Комісаріату Освіти України**.

Головна наука РСФРР – Головне управління науки РСФРР.

Головпрофосвіта – *див.*: **Головпрофосвіта Наркомосу**.

Головпрофосвіта Наркомосу – Головне управління професійної освіти Народного комісаріату освіти УСРР – поряд з Головним управлінням соціального виховання і Головним

⁵⁶⁷ Советский энциклопедический..., С. 255.

⁵⁶⁸ Див.: ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 669. – Арк. 49; Ф. Р-858. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 216; Оп. 2. – Спр. 10. – Арк. 24; Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 79. – Арк. 106.

⁵⁶⁹ Див.: там само. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 669. – Арк. 52; Ф. Р-858. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 216; Оп. 2. – Спр. 10. – Арк. 24.

⁵⁷⁰ Див.: Ігнатюха О. Православні церкви в Україні у 20-х рр. ХХ ст. та взаємини між ними // Український церковно-визвольний рух і утворення української автокефальної православної церкви: Матеріали наук. конф. Київ, 12 жовт. 1996 р. / За ред. А. Зінченка. – К.: Логос, 1997. – С. 121–138 (тут – с. 126).

⁵⁷¹ Див.: ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 669. – Арк. 48; Ф. Р-858. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 216; Оп. 2. – Спр. 10. – Арк. 24; Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 79. – Арк. 106.

управління політосвіти, один зі структурних підрозділів НКО УСРР.

Головоцвих – *див.*: **Управління соціально-го виховання Народного Комісаріату Освіти України.**

«Голос труда» – щоденна газета, орган Полтавського губвиконкому та губкому КП(б)У. Виходила з початку 20-х рр. під назвою «Вісті-Известия», з жовтня 1924 – «Голос труда», з кінця 1924 – «Більшовик Полтавщини», у 1941–1943 рр. не виходила, з 1943 – «Зоря Полтавщини». Редакція розміщувалася в Полтаві на вул. Срігеньській⁵⁷².

Горсовет (рос.) – *див.*: **Харківська міська рада робітничих та червоноармійських депутатів.**

Горьківська колонія – *див.*: **Харківська трудова колонія ім. М. Горького.**

«Горьківці» – стіггазета колонії ім. М. Горького.

ГПУ (рос.) – *див.*: **ДПУ.**

Група помдиту [Комісії СОЦВИХУ Харківської Міської Ради Робітничих та Червоноармійських Депутатів] – постійна робоча група в складі Комісії соцвиху як структурного підрозділу Секції наросвіти Харківської міської ради.

Група помдета (рос.) – *див.*: **Група помдиту. Губнаросвіта [полтавська]** – Полтавський губернський відділ народної освіти.

Гуртожиток в Комарівці – *див.*: **Комарівський гуртожиток.**

Гуртожиток-комуна робітничих підлітків № 4 – заклад для тимчасового проживання випускників інтернатних дитустанов Харківського округу. Місце розташування – Юрівська вул. м. Харкова. Кількість місць по штату – 100. Персонал (на 1927–28) – 5 осіб. Керівник (на жовтень 1927 – грудень 1928) – Вайнер (педагог)⁵⁷³.

Гуртожиток № 2 – *див.*: **Гуртожиток робітничих підлітків № 2.**

Гуртожиток № 4 – *див.*: **Гуртожиток-комуна робітничих підлітків № 4.**

Гуртожиток робітничих підлітків № 1 – заклад для тимчасового проживання випускників інтернатних дитустанов Харківського округу. Місце розташування – вул. Олександра Невського в м. Харкові. Кількість місць по штату – 150. Персонал (на 1927–28) – 6 осіб. Керівники: (на жовтень 1928) – Барташевич, (на грудень 1928) – Бартенев (робітник)⁵⁷⁴.

Гуртожиток робітничих підлітків № 2 – заклад для тимчасового проживання випускників інтернатних дитустанов Харківського округу. Місце розташування – Червоноармійська вул. м. Харкова. Кількість місць по штату – 120. Персонал (на 1927–28) – 1 особа. Керівники: (на жовтень 1928) Заїка, (на грудень 1928) Галченко (педагог)⁵⁷⁵.

Гуртожиток робітничих підлітків № 3 – заклад для тимчасового проживання випускників інтернатних дитустанов Харківського округу. Місце розташування – с. Липова Роща. Раніше в Липовій Рощі був колектор, але потім УДУ він був ліквідований для відселення в його приміщення приватних мешканців із колектора на М. Панасівці, а діти з Липової Рощі переведені на М. Панасівку, про що А. С. Макаренко писав 8.10.27 у листі до президії ОВК. Кількість місць по штату – 100. Персонал (на 1927–28) – 4 особи. Керівники: (на жовтень 1928) Васильєв, (на грудень 1928) Погорелов (робітник)⁵⁷⁶.

ДАХО – *див.*: **Державний архів Харківської області.**

20 дитбудинок дефективних дітей м. Полтави – один із полтавських дитячих будинків.

23 дивізія – напевно одне із військових з'єднань на території Харківського округу.

Двокласне залізне училище в Крюкові – Крюківське двокласне залізне училище Міністерства народної освіти. Знаходилось на території Крюківських вагоноремонтних майстерень (Кременчуцького повіту, Полтавської губернії). Мало п'ятирічний курс навчання: три роки – перший клас, що відповідав початковій школі й два роки – другий клас, що давав підвищену початкову освіту. А. С. Макаренко спочатку був на посаді помічника учителя, пізніше викладав російську мову, малювання та креслення. Зав. училищем – М. Г. Компанцев, у 1909–12 – Ф. К. Карбоненко. Термін роботи А. С. Макаренка – 1.9.1905 – 24.9.1911⁵⁷⁷.

Дергачівська [колонія] – *див.*: **Деркачівська колонія.**

Державний архів Полтавської області – головна архівна установа Полтавщини. Заснований у 1918 як Центральний історичний архів при музеї Полтавської губернської народної управи. Сучасна назва з 1981. У роки Великої Вітчизняної війни загинуло 1,5 млн до-

⁵⁷² Полтавщина: Енцикл. довід. / За ред. А. В. Кудрицького. – К.: УЕ, 1992. – С. 63, 193, 307.

⁵⁷³ Див.: ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 669. – Арк. 52; Ф. Р-858. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 216; Оп. 2. – Спр. 10. – Арк. 23.

⁵⁷⁴ Див.: там само. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 669. – Арк. 51; Ф. Р-858. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 216; Оп. 2. – Спр. 10. – Арк. 23.

⁵⁷⁵ Див.: там само. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 669. – Арк. 52; Ф. Р-858. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 216; Оп. 2. – Спр. 10. – Арк. 23.

⁵⁷⁶ Див.: там само. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 669. – Арк. 52; Ф. Р-858. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 216; Оп. 2. – Спр. 10. – Арк. 23.

⁵⁷⁷ Див.: Полтавська трудова..., Ч. 2. – С. 169.

кументів і 40 тис. книг. Фонди налічують 838,5 тис. документів, 29,8 тис. фотодокументів, 702,5 тис. кадрів мікрофільмів тощо. Представлені фонди губернських, повітових, окружних, районних, волосних ревкомів і виконкомів, органів планування, статистики й управління⁵⁷⁸.

Державний архів Харківської області – головна архівна установа Харківщини.

Держфінконтроль – державний фінансовий контролюючий орган.

Деркачів – *див.*: **Деркачівська колонія**.

Деркачівська колонія – трудова дитяча колонія. Розташовувалася біля м. Деркачі. Частково виробнича, кількість місць по штату – 450. Персонал (на 1927–28) – 67 чол. Керівник (на жовтень-грудень 1928) – Жубржицький (або Журжицький) (педагог)⁵⁷⁹.

Детколонія імени Горького (рос.) – *див.*: **Харківська трудова колонія ім. М. Горького**.

Детская коммуна имени Дзержинского (рос.) – *див.*: **Трудова комуна ім. Ф. Е. Дзержинського**.

«Детский трудовой корпус» (рос.) – *див.*: **Трудовий дитячий корпус Харківського округу**.

Детский трудовой корпус Харьковского округа (рос.) – *див.*: **Трудовий дитячий корпус Харківського округу**.

Дит. будинок ім. Т. Г. Шевченка – *див.*: **Гівіська колонія**.

Дит. ночлежка – один із закладів у виданні Харківської ОКДД.

Дитбуд. в х. Отрадн. – *див.*: **Отраденський дитячий будинок**.

Дитбудинок для хворих на лишай – *див.*: **Вовчанський дитячий будинок**.

Дитідашня – один із закладів у виданні Харківської ОКДД.

Дитколонія в Липовій Році № 6 – очевидно попередник організованого пізніше на цій же базі колектора. Місць по штату – 80.

Дитколонія в помешканні кол. Здравниці – *див.*: **Колонія ім. Г. І. Петровського**.

Дитколонія Жовтневої Революції – *див.*: **Зеленогайська колонія**.

Дитміліція – *див.*: **Дитяча міліція**.

Дитмістечко в Гівці – *див.*: **Гівіська колонія**.

«ДИТРУХ» – *див.*: **«Дитячий рух»**.

Дитяча колонія для малолітніх правопорушників – *див.*: **Полтавська колонія ім. М. Горького**.

Дитяча міліція – один із нереалізованих проєктів А. С. Макаренка в контексті ідеї Трудового дитячого корпусу.

Дитяча Колонія ім. тов. Петровського Г. І. – *див.*: **Колонія ім. Г. І. Петровського**.

Дитячий будинок імені Артема – одна зі зразкових інтернатних дитячих установ на території Харківського округу.

Дитячий будинок імені ВУЦВК'а – один з інтернатних закладів Харківського округу, знаходився на тер. М. Харкова, оснований у 1921 р., зав. – Г. П. Павлова⁵⁸⁰. Розрахований на 100 місць. У складі вихованців: мали одного з батьків – 62,5%, мали родичів – 27%, сиріт – 8,3%⁵⁸¹. З 1.10.26 р. разом з колонією ім. М. Горького й Дит. будинком ім. Т. Г. Шевченка був переданий з держбюджету на місцевий бюджет⁵⁸². Річне утримання – 42.624 крб.⁵⁸³. Шефи, – осередок ЛКСМУ ЦКК НКРСІ, – сприяли організації в д.б. колективу Юних лєнінців⁵⁸⁴. 30.04.27 р. президія ОВК запропонувала ОІНО перевести д.б. з Харкова до дитмістечок у районах⁵⁸⁵. 7.06.27 р. Мала президія ВУЦВК ухвалила перевести д.б. із Харкова до м. Люботина й с. Гівки та об'єднати з Дит. будинком ім. Т. Г. Шевченка⁵⁸⁶.

«Дитячий рух» – щомісячний орган Центрального бюро комуністичного дитячого руху при ЦК ЛКСМУ. Виходив з 1925 по 1934. З № 14 за 1934 назва – «Піонервокатий». Видавництва: «Юний лєнінець» (1925–27), Державне видавництво України (1928–30), «Молодий більшовик» (1931 – 1932, № 8), «Комуніст» (1932, № 9/10 – 1934, № 13)⁵⁸⁷.

Добровільне товариство «Друзі дітей» – добровільна організація, що акумулювала активність широких мас у порятунку знедолених дітей, своєрідний громадський підрозділ комісії допомоги дітям. Виникла за сприяння ЦКДД у 1924 спочатку як окремі осередки. У травні 1927 трансформувалося в одноімненне товариство. Після ліквідації в 1932 комісії допомоги дітям взяло на себе функції пошуків джерел фінансування та обліку коштів для ліквідації дитячої безпритульності⁵⁸⁸.

⁵⁷⁸ Див.: там само, С. 165.

⁵⁷⁹ Див.: ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 669. – Арк. 48; Ф. Р-858. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 216; Оп. 2. – Спр. 10. – Арк. 24; Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 79. – Арк. 106.

⁵⁸⁰ Див.: На вершине..., С. 164.

⁵⁸¹ Див.: ДАХО. – Ф. Р-858. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 9.

⁵⁸² Див.: там само. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1016. – Арк. 25 зв.

⁵⁸³ Див.: там само. – Ф. Р-858. – Оп. 1. – Спр. 67. – Арк. 6–6 зв.

⁵⁸⁴ Див.: там само. – Ф. П-4834. – Оп. 19. – Спр. 5. – Арк. 45; Спр. 24. – Арк. 15.

⁵⁸⁵ Див.: там само. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1017. – Арк. 3.

⁵⁸⁶ Див.: там само. – Спр. 1016.

⁵⁸⁷ Див.: Харківська наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка, каталог періодичних видань.

⁵⁸⁸ Див.: Діпан І. І. Діяльність спеціальних державних органів боротьби з дитячою безпритульністю в Українській СРР (1919 – 1932 рр.) // Формування педагогічної культури в Україні: Зб. наукових праць / Під ред. В. Є. Лобурця. – Полтава, 1996. – С. 71.

Дом имени Горького (рос.) – див.: Харківська трудова колонія ім. М. Горького.

Дорч. УЧХ и Д.Д. (рос.) – дані відсутні.
ДПУ – Державне політичне управління УСРР.
2-а Держдрук. – очевидно, Друга державна друкарня Харкова.

ДФК – див.: Держфінконтроль.

Еваториевская Деткомиссия (рос.) – Євпаторійська комісія допомоги дітям.

Єврейський [дитбудинок] – див.: Єврейський дитячий будинок.

Єврейський дитячий будинок – дитячий інтернатний заклад національного типу. Місце розташування – с. Карачівка Харківського району. Кількість місць по штату – 120. Персонал (на 1927–28) – 21 особа. Керівники: (на жовтень 1928) Лещинський, (на грудень 1928) Ярославська (педагог)⁵⁸⁹.

Житлоспілка – Харківська окружна спілка житлових кооперативів.

Жовтн. револ. – див.: Зеленогайська колонія.

Журавл. Райком ДД – Журавлівська районна комісія допомоги дітям

Завод «Шарикоподшипник» – відоме московське промислове підприємство.

Запорізький окрвиконком – Запорізький окружний виконавчий комітет Рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів.

Зелений Гай [трудова дитяча колонія] – див.: Зеленогайська колонія.

Зелено-Гайская дет.колония (рос.) – див.: Зеленогайська колонія.

Зеленогайська [колонія] – див.: Зеленогайська колонія.

Зеленогайська колонія (ім. Жовтневої революції) – трудова дитяча колонія. Розташовувалася в с. Зелений Гай. У своєму складі мала Татарський дитбудинок. Кількість місць по штату – 300, частково виробнич. Керівник (на грудень 1928) – Якушенко (педагог)⁵⁹⁰.

Зелено-Гайське дитмістечко – див.: Зеленогайська колонія.

Зелено-Гайський дитбудинок – див.: Зеленогайська колонія.

Зеленый Гай [трудова детская колония] (рос.) – див.: Зеленогайська колонія.

Змиевской реформаториум (рос.) – див.: Зміївський реформаторіум.

Змієв [трудова дитяча колонія] – див.: Зміївський реформаторіум.

Змієвський Реформаторіум – див.: Зміївський реформаторіум.

Змієвський Півреформаторіум – див.: Зміївський реформаторіум.

Змієв. реформ. – див.: Зміївський реформаторіум.

Зміївський реформаторіум – дитячий заклад примусового виховання. Заснований навесні 1926. 3.1.1927 переданий з Адмінвідділу ОВК у відання Харківської окркомісії по справах неповнолітніх. Кількість місць по штату – 150. Персонал (на 1927–28) – 31 особа. Керівники: (на жовтень 1928) Федорів Я. Д., (на грудень 1928) Пасищев (робітник)⁵⁹¹.

Зміївськ. Реформаторіум – див.: Зміївський реформаторіум.

Зміївська [колонія] – див.: Зміївський реформаторіум.

Зміївський реформаторіум – див.: Зміївський реформаторіум.

Івановский РПК (рос.) – Іванівський районний комітет КП(б)У

«Известия» – з 1977 повна назва: «Известия Советов Народных депутатов СССР». Щоденна загальнополітична газета, видання Президії Верховної Ради СРСР. 1-й номер вийшов 28.2(13.3).1917 у Петрограді. З 12.3.1918 виходила у Москві⁵⁹².

ІНО (рос.) – див.: Харківський інститут народної освіти.

Інспектура Наробраза (рос.) – див.: Харківська окружна інспектура народної освіти.

Інспектура Народного просвещения (рос.) – див.: Харківська окружна інспектура народної освіти.

Інститут (рос.) – у цьому випадку див.: Український наково-дослідний інститут педагогіки.

Інхоз (рос.) – Український ін-т народного господарства. У 1930 на базі його ф-в засновано окремі вищі навчальні заклади: промислового ф-ту – Харківський інженерно-економічний ін-т, житлово-комунального ф-ту – Харківський ін-т інженерів комунального будівництва, правового ф-ту – Харківський ін-т радянського будівництва і права (пізніше – Харківський юридичний ін-т)⁵⁹³.

Ісполбюро ДД (рос.) – див.: Ісполбюро ячеек ДД.

Ісполбюро ячеек (рос.) – див.: Ісполбюро ячеек ДД.

⁵⁸⁹ Див.: ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 669. – Арк. 51; Ф. Р-858. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 216; Оп. 2. – Спр. 10. – Арк. 24.

⁵⁹⁰ Див.: там само. – Ф. Р-858. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 216; Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 79. – Арк. 106.

⁵⁹¹ Див.: там само. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 669. – Арк. 51; Ф. Р-858. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 216; Оп. 2. – Спр. 10. – Арк. 24.

⁵⁹² Советский энциклопедический..., С. 478.

⁵⁹³ Див.: Вузи УРСР / Підгот.: В. І. Пітов, В. М. Попов. – К.: Вид-во Київського ун-ту, 1968. – 184 с. (далі – Вузи УРСР...).

Исполбюро ячеек ДД (рос.) – окружний орган товариства «Друзі дітей», у жовтні 1926 реорганізовано на Окружне правління товариства «Друзі дітей»⁵⁹⁴.

Іванівський РКДД – Іванівська районна комісія допомоги дітям

Ім. М. Горького – див.: Харківська трудова колонія ім. М. Горького.

Інспектура Наросвіти – див.: Харківська окружна інспектура народної освіти.

Інспектура соцвиху ОІНО – один із трьох головних структурних підрозділів Харківської окружної інспектури народної освіти. З 9.9.1925 до, принаймні, кінця 1928 керівник (окрінспектор соцвиху) – Степанів (Стефанів) П. І. Головні завдання: переведення в життя загального навчання, зміцнення існуючої шкільної мережі, внутрішня робота в дитустановах. В штаті ОІНО працювало 5 інспекторів соцвиху: помічник інспектора по соцвиху, інспектор дошкільного виховання, інспектор шкіл м. Харкова, 2 інспектора сільських шкіл⁵⁹⁵.

Інспекція охорони дитинства (інспектура охорони дитинства, ІОД) – допоміжний орган окрнаросвіти і ОКДД в структурі Харківського ОІНО, що займався головним чином боротьбою з дитячою безпритульністю. Основні завдання: реєстрація безпритульних за допомогою спеціально створеного адресного столу (з організацією УДУ робота адресного столу відійшла від ІОД); індивідуальна допомога дітям до 16-річного віку (видача талонів на обід тощо); прийом по всіх питаннях щодо розподілу безпритульних по дитустановах; стабілізація існуючої мережі дитустанів інтернатного типу (передача дітей на патронат до селян і родичів, прикріплення на навчання до кустарів і до сільськогосподарських комун, контроль за роботою біржі праці щодо заповнення завчасно «заброньованих» вакансій вихованцями дитустанів тощо); реевакуація дітей на батьківщину; періодичне перегрупування дітей по віку й стану здоров'я; допомога дитустановам інтернатного типу (раціоналізація господарства і утворення виробничої бази, зведення дрібних одиниць в більш потужні, налагодження роботи школи, налагодження роботи органів дитячого самоврядування і юних піонерів, постановка роботи управління дитустанами, підбір педагогічного складу, підсилення громадсько-політичної роботи, поліпшення санітарного стану). Форми

роботи: обслідування кожної дитустанови не менш як тричі на рік, проведення нарад завдитустановами й завпедчастинами дитустанів, організація взаємовідвідувань тощо. Окрінспектор охорони дитинства – Розовський. На кінець 1927 штат ІОД – 2 особи.⁵⁹⁶

Інститут народної освіти – див.: Харківський інститут народної освіти.

Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих Академії педагогічних наук України – один із наукових інститутів у складі Академії педагогічних наук України.

Інститут Праці в Москві – Центральний ін-т праці. Створений у 1920 О.К. Гастевим (керівник ін-ту у 1920–38). Займався проблемами наукової організації праці (НОП)⁵⁹⁷.

ІОД – див.: Інспекція охорони дитинства. «К.У.» – див.: «Комсомолец України».

Казино – одне з прибуткових підприємств Харківської ОКДД.

Казнач. Частина Харківської Окрфілії Держбанку – Казначейська частина Харківської окружної філії Державного банку УСРР.

Карачівський дитбудинок – див.: Єврейський дитячий будинок.

КДД – див.: Харківська окружна комісія допомоги дітям.

Кіно-Модерн – одне з прибуткових підприємств Харківської ОКДД.

КК-РСІ – Харківський окружний відділ Контрольної комісії – Робітничо-селянської інспекції.

Кол. Імени М. Грього (рос.) – див.: Харківська трудова колонія ім. М. Горького.

Колегія Головоцвиху – див.: Колегія інспекторів Головоцвиху.

Колегія інспекторів Головоцвиху – керівний орган Головного управління соціального виховання НКО УСРР.

Колегія НК РСІ – Колегія Народного комісаріату робітничо-селянської інспекції – керівний орган НК РСІ УСРР.

Колегія НКО – Колегія Народного комісаріату освіти – керівний орган НКО УСРР.

Колегія Робітничо-селянської інспекції – колегія Окружного відділу Робітничо-селянської інспекції

Колектор – див.: Окружний колектор-розподільник.

Колектор у Липовій Році – див.: Гуртожиток робітничих підлітків № 3.

Колегія Наркомпроса УССР (рос.) – див.: Колегія НКО.

⁵⁹⁴ ДАХО. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 27. – Арк. 214, 216.

⁵⁹⁵ Там само. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1032. – Арк. 65; Ф. Р-858. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 10–10 зв.; Оп. 2. – Спр. 10. – Арк. 23.

⁵⁹⁶ Там само. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1032. – Арк. 74–76; Ф. Р-408. – Оп. 2. – Спр. 1119. – Арк. 98; Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 43. – Арк. 213.

⁵⁹⁷ Див.: Гражданская война и военная интервенция в СССР: Энциклопедия / Гл. ред. С. С. Хромов; Ред. кол.: Н. Н. Азовцев, Е. Г. Гимпельсон, П. А. Голуб и др. – М.: Сов. Энциклопедия, 1983. – С. 140.

Коллектор на Панасовке (рос.) – див.: Округний колектор-розподільник.

Коломакський РКДД – Коломакська районна комісія допомоги дітям

Колонія в Валках (рос.) – див.: Валківське дитяче містечко (можливо, це Валківський дитбудинок?)

Колонія Горького (рос.) – див.: Харківська трудова колонія ім. М. Горького.

Колонія ім. Петровського (рос.) – див.: Колонія ім. Г. І. Петровського.

Колонія ім. 7-го Ноября (рос.) – див.: Курязька Трудова дитяча колонія імені «7-го Листопаду».

Колонія імені Дзержинського (рос.) – див.: Трудова комуна ім. Ф. Е. Дзержинського.

Колонія імені Максима Горького (рос.) – див.: Харківська трудова колонія ім. М. Горького.

Колонія Боромля – див.: Колонія ім. Г. І. Петровського.

Колонія Горького – див.: Харківська трудова колонія ім. М. Горького.

Колонія «Здравниця» (рос. «Здравница») – сільськогосподарська колонія для туберкульозних хворих, входила до Управління платними лікувальними установами «Окруплаглік» Харківської окружної інспектури охорони здоров'я. Знаходилась у м. Малий (?) Істороп Сумської округи Ворожнянського р-ну, біля ст. Боромля. Зав. – Ю. В. Довгорученко, зав. виробничою частиною – М. О. Кузьмін, бухгалтер – Шитов, агроном – М. П. Зрайченко. Господ-во: 625 дес. землі, скотний двір, фруктовий сад, деревообробна, бляшана і лозова майстерні, теслярня, кузня, млин, механічна слюсарня. Виробничий план на 26/27 р.: видатки – 53088 крб., прибутки – 65268 крб.⁵⁹⁸

Колонія ім. В. Г. Короленка – дитяча трудова колонія на території Харківського округу. Кількість місць по штату – 250.

Колонія ім. Г. І. Петровського – зразкова дитяча трудова колонія на тер. Харківщини. Створена 15.03.28 р. на базі ліквідованої лікувальної колонії Харківської округинспектури охорони здоров'я «Здравниця». Першим завідувачим був призначений А. С. Макаренко, але поки ще не знайдено жодного документу про те, що він обіймав цю посаду. В подальшому згадуються як керівники колонії М. Л. Довгополук, Федоров, С. Д. Олейніков.

Колонія ім. Гіркога – див.: Харківська трудова колонія ім. М. Горького.

Колонія ім. Горького – див.: Харківська трудова колонія ім. М. Горького.

Колонія ім. Дзержинського – див.: Трудова комуна ім. Ф. Е. Дзержинського.

Колонія ім. Жовтн. Революції – див.: Зеленогайська колонія.

Колонія ім. М. Горького (1) – див.: Полтавська колонія ім. М. Горького.

Колонія ім. М. Горького (2) – див.: Харківська трудова колонія ім. М. Горького.

Колонія ім. МАКСИМА ГОРЬКОГО – див.: Харківська трудова колонія ім. М. Горького.

Колонія ім. 7-го Листопада – див.: Курязька Трудова дитяча колонія імені «7-го Листопаду».

Колонія імені Горького – див.: Харківська трудова колонія ім. М. Горького.

Колонія імені Максима Горького – див.: Харківська трудова колонія ім. М. Горького.

Колонія М. Горького – див.: Харківська трудова колонія ім. М. Горького.

Комарівська ДТК – див.: Комарівська колонія.

Комарівська колонія – дитяча трудова колонія. У 1927 розформована і перетворена за ініціативою А. С. Макаренка на гуртожиток для випускників дитячих інтернатних установа Харківського округу (див.: Комарівський гуртожиток).

Комарівський гуртожиток – створений з ініціативи А. С. Макаренка восени 1927 на базі Комарівської дитячої колонії. Кількість місць по штату – 215. Персонал (на 1927–28) – 7 осіб. Перший керівник – С. О. Калабалін⁵⁹⁹.

Комісія (рос.) – певно див.: Комісія РСІ.

Комісія по приему Горького (рос.) [Харківської трудової колонії ім. М. Горького] – комісія, що була створена у Харківській трудовій колонії ім. М. Горького для організації прийому О. М. Горького у липні 1928. Голова комісії – вихователь колонії Яровий.

Комісія по приему М. Горького (рос.) – комісія, створена у Москві у 1928 для організації зустрічі О. М. Горького при його поверненні з Італії. Голова комісії – М. І. Бухарін.

Комісія по проверке под'отчетных и авансовых сумм (рос.) – комісія Харківської ОКДД, створена з метою перевірки її фінансової діяльності.

КОМИССИЯ СОЦВОСА Харківської Миської Ради Робітничих та Червоноармійських Депутатів – див.: Комісія СОЦВИХУ Харківської Миської Ради Робітничих та Червоноармійських Депутатів.

Комитет (рос.) – див.: Общественный Комитет по организации юбилея М. Горького.

Комісія – див.: Комісія Харківської міськради по обслудуванню колонії ім. М. Горького.

Комісія Д.Д. – див.: Харківська окружна комісія допомоги дітям.

Комісія Допомоги Дітям – див.: Харківська окружна комісія допомоги дітям.

⁵⁹⁸ Див.: ДАХО. – Ф. Р-855. – Оп. 1. – Спр. 336. – Арк. 9, 13, 15, 385.; Ф. Р-1296. – Оп. 1. – Спр. 26. – Арк. 302–303; Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 79. – Арк. 106.

⁵⁹⁹ Див.: там само. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 669. – Арк. 52.

Комісія Міськради – *див.*: **Комісія Харківської міськради по обслідуванню колонії ім. М. Горького.**

Комісія обслідування стану Зміївського Реформаторіума та Колонії ім. Горького – *див.*: **Комісія Харківської міськради по обслідуванню колонії ім. М. Горького.**

КОМІСІЯ ОВКУ ПО РОЗГЛЯДУ СТАВОК ЗАРПЛЯТНІ – комісія Харківського ОВК, що створювалася напередодні нового фінансового року з метою встановлення змін до норм оплати праці робітників установ місцевого бюджету.

Комісія ОК КСМ – комісія Харківського окружного комітету комсомолу, що обслідувала Колонію ім. М. Горького восени 1927 р.

Комісія ОкрРСІ – *див.*: **Комісія РСІ.**

Комісія по обслідуванню – *див.*: **Комісія Харківської міськради по обслідуванню колонії ім. М. Горького.**

Комісія по підборі безпритульних в м. Харкові (інша назва – **Комісія ОКДД** в справі підбору безпритульних дітей) – комісія, що створювалася Харківською ОКДД для організації масового підбору безпритульних дітей з вулиць м. Харкова.

Комісія по справах неповнолітніх – *див.*: **Окружна комісія по справах неповнолітніх.**

Комісія РСІ [по обслідуванню дитустанов] – комісія Харківського окружного відділу Народного комісаріату робітничо-селянської інспекції, що організувала обслідування дитячих установ інтернатного типу Харківського округу навесні 1928.

Комісія СОЦВИХУ [Харківської міської ради] – *див.*: **Комісія СОЦВИХУ Харківської Міської Ради Робітничих та Червоноармійських Депутатів.**

Комісія СОЦВИХУ Харківської міської ради – *див.*: **Комісія СОЦВИХУ Харківської Міської Ради Робітничих та Червоноармійських Депутатів.**

Комісія СОЦВИХУ Харківської Міської Ради Робітничих та Червоноармійських Депутатів – постійно діючий підрозділ у межах Секції народної освіти Харківської міської ради.

Комісія Харківського окрвиконкому [по обслідуванню колонії ім. М. Горького в жовтні 1927 р.] – створена у серпні 1927 Харківською окркомісією по провенню Місячника допомоги дітям.

Комісія Харківської міськради по обслідуванню колонії ім. М. Горького – комісія, утворена із членів секції народної освіти Харківської міської ради, що обслідувала колонію ім. М. Горького 13–14 червня 1927.

Комісія, що обрана Президією Харківського ОВК у по боротьбі з дитячою безпритульністю – комісія, утворена Харківським

ОВК, що працювала у квітні-травні 1926. Голова – С. І. Канторович. До складу входили представники НКО, ОІНО, ОКДД, Окрвідділу РСІ, ОкрКСН тощо. Мала на меті координацію зусиль різних зацікавлених відомств по ліквідації дитячої безпритульності на території Харківського округу.

Комісія, що обслідувала колонію ім. Горького [1930 р.] – комісія із представників Харківського ОІНО, окружного правління профспілки працівників освіти (РОБОС) і колонії ім. М. Горького, що обслідувала колонію 27–31 травня 1930.

Комітет по відзначенню юбілея О. М. Горького – *див.*: **Общественный Комитет по організації юбілея М. Горького.**

Коммуна Дзержинского (рос.) – *див.*: **Трудова комуна ім. Ф. Е. Дзержинського.**

Коммуна ім. Дзержинского (рос.) – *див.*: **Трудова комуна ім. Ф. Е. Дзержинського.**

Коммуна ім. Ф. Э. Дзержинского (рос.) – *див.*: **Трудова комуна ім. Ф. Е. Дзержинського.**

Комонеп – *див.*: **Окружна комісія по справах неповнолітніх.**

Комонес (рос.) – *див.*: **Окружна комісія по справах неповнолітніх.**

Комсомол – *див.*: **ВЛКСМ.**

«Комсомолец України» – республіканська комсомольська газета. Підзаголовки: Орган ЦК ЛКСМ України і Харк. окркому (1925–1929), Орган ЦК і Харк. ком. ЛКСМ України (20.12.1929–9.7.1934), Орган ЦК і Київ. ком. ЛКСМ України (11.7.1934–1941). Місце видання: 1925–9.7.1934 – Харків, 11.7.1934–23.8.1941 – Київ⁶⁰⁰.

Комсомольская организация (рос.) [Харківської трудової колонії ім. М. Горького] – *див.*: **Ячейка КСМУ.**

«Комсомольская правда» – центральна щоденна загально-політична газета радянської молоді. Виходить з 1925 у Москві. Підзаголовки: Орган ЦК ВЛКСМ (1925–1926), Орган ЦК і Моск. ком. ВЛКСМ (1926–31.12.1953)⁶⁰¹.

Комсомольская ячейка (рос.) [Харківської трудової колонії ім. М. Горького] – *див.*: **Ячейка КСМУ.**

Комуна – у цьому випадку *див.*: **Трудова комуна ім. Ф. Е. Дзержинського.**

Комуна ім. Ф. Е. Дзержинського – *див.*: **Трудова комуна ім. Ф. Е. Дзержинського.**

«Комуніст» – центральна українська більшовицька газета. По черв. 1926 – «Коммунист». Підзаголовки: Орган ЦК і Харк. окркому КП(б) України (1926–1930), Орган ЦК і Харк. МК КП(б) України (11.9.1930–8.3.1932), Орган ЦК і Харк. ком. КП(б) України (9.3.1932–23.6.1934), Орган ЦК і Київ. ком. КП(б) Укра-

⁶⁰⁰ Див.: Харківська наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка, каталог періодичних видань.

⁶⁰¹ Див.: Советский энциклопедический..., С. 615; Харківська наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка, каталог періодичних видань.

їни (25.6.1934–14.5.1941), Орган ЦК КП(б) України і Верховної Ради УРСР (15.5.1941–1942). Місце видання: 1926– 23.6.1934 – Харків, 25.6.1934 – 7.9.1941 – Київ⁶⁰².

Комуністична партія (б) України (з 1952 – Комуністична партія України) – частина Комуністичної партії Радянського Союзу, що об'єднувала осередки останньої в межах України, керувала всіма ділянками сусп. життя, посадаючи абсолютну владу. Ідеологічне підґрунтя – марксизм-ленінізм, мета – побудова комуністичного суспільства. Виникла з більшовицьких осередків Російської соціал-демократичної робітничої партії (РСДРП), що діяла на тер. України. 18–20.4.1918 у Таганрозі відбулась нарада більшовицьких організацій України, що прийняла пропозицію М. Скрипника про утворення КП(б)У як самостійної партії, не зв'язаної з РКП(б). 5–12.7.1918 1-й з'їзд КП(б)У у Москві під тиском ЦК РКП(б) і особисто Леніна скасував постанову Таганрозької наради і проголосив КП(б)У складовою частиною РКП(б). КП(б)У зміцнила своє становище у зв'язку із саморозпуском у 1920 Української комуністичної партії (боротьбистів) й елітним її з КП(б)У. З 1923 ЦК КП(б)У розпочинає політику українізації. Після розгрому трюцькістської опозиції і встановлення з 1929 диктатури Сталіна розпочався наступ на процеси нац. відродження в Україні⁶⁰³.

Корпус – *див.*: **Детський трудовий корпус Харківського округу**.

Корпусна рада – головний керівний орган Дитячого трудового корпусу.

Корпусне Управління – *див.*: **Управління дитколупніями Харківського округу**.

Корпусний Совет (*рос.*) – *див.*: **Корпусна рада**.

Кр.Р.П. – *див.*: **ТРП**.

Красная Армия (*рос.*) – Робітничо-Селянська Червона Армія (РСЧА) – з 1918 по 1946 назва Радянської армії.

КСН – *див.*: Окружна комісія по справах неповнолітніх.

Куряж (1) – *у цьому випадку див.*: **Харківська трудова колонія ім. М. Горького**.

Куряж (2) – *у цьому випадку див.*: **Курязька Трудова дитяча колонія імені «7-го Листопаду»**.

Куряжанська сільрада – Сільська рада с. Куряжанки.

Куряжанська Трудколонія ім. М. Горького – *див.*: **Харківська трудова колонія ім. М. Горького**.

Куряжская детская колония (*рос.*) – *див.*: **Курязька Трудова дитяча колонія імені «7-го Листопаду»**.

Куряжская колония (*рос.*) (1) – *див.*: **Курязька Трудова дитяча колонія імені «7-го Листопаду»**.

Куряжская колония (*рос.*) (2) – *див.*: **Харківська трудова колонія ім. М. Горького**.

Куряжская колония им. Горького (*рос.*) – *див.*: **Харківська трудова колонія ім. М. Горького**.

Куряжская колония им. Максима Горького (*рос.*) – *див.*: **Харківська трудова колонія ім. М. Горького**.

Куряжский монастырь (*рос.*) – *див.*: **Курязький монастир**.

Курязьська РКДД – Курязька районна комісія допомоги дітям – очевидно помилка, Курязького району в Харківському окрузі не існувало.

Курязька Диттрудкомуна – *див.*: **Харківська трудова колонія ім. М. Горького**.

Курязька колонія (1) – *див.*: **Курязька Трудова дитяча колонія імені «7-го Листопаду»**.

Курязька колонія (2) – *див.*: **Харківська трудова колонія ім. М. Горького**.

Курязька колонія ім. Горького – *див.*: **Харківська трудова колонія ім. М. Горького**.

Курязька колонія ім. 7 листопаду – *див.*: **Курязька Трудова дитяча колонія імені «7-го Листопаду»**.

Курязька Трудова дитяча колонія імені «7-го Листопаду» – дитячий інтернатний заклад Харківщини. Заснована постановою президії Харківського губвиконкома від 28.8.1924 у приміщеннях бувш. Курязького монастиря як реформаторіум. З 1925 – Трудова дитяча колонія ім. 7-го Листопаду. На момент заснування мала 71 га землі⁶⁰⁴.

Курязька трудова колонія – *див.*: **Харківська трудова колонія ім. М. Горького**.

Курязький монастир (Курязький преображенський монастир) – чоловічий монастир, заснований 1663 за задумом полк. Григорія Донця коштом харківського Слобідського полку архімандритом Іоїлем, який прийшов сюди з кількома святогорцями. 1788 монастир закрито. За розпорядженням консисторії його призначено для перебування на спокої ченців усіх закритих обителів Білгородської єпархії. 1796 обитель відновлено на клопотання ген.-губернатора Леванідова із званням заштатної пустині. Храмів кам'яних три: соборний Преображення Господня збудований 1762, Св. великомученика Георгія (1709, відновлений 1759), преподобного Онуфрія у скиту, за монастирем (1753). 30.09.1896 Харків. фотограф Альфред Федецький зняв документальну стрічку «Перенесення кривязької Божої Матері у харківський Покровський монастир», що започатку-

⁶⁰² Див.: Харківська наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка, каталог періодичних видань.

⁶⁰³ Довідник..., С. 334 – 336.

⁶⁰⁴ Див.: Муратов Ф. Н. История Куряжа от монастыря до колонии. – Харьков: Мачулин, 2006. – С. 41.

вало фільмовиробництво у Рос. імперії. У монастирі зберігалась Озерянська ікона Божої Матері, перенесена 1788 із закритої Озерянської обителі. Серед стародруків, що зберігалися у монастирі, – «Октоїх» (Львів, 1639), «Хрест Христа Спасителя» Петра Могили, «Огородок» (1676), «Вінець Христов» Антонія Радвильовського. Монастир мав 142 дес. землі. На поч. 20 ст. у ньому перебували 21 чернець і 19 послушників⁶⁰⁵.

Лабораторія «Макаренко-реферат» при Марбурзькому університеті («Makarenko-Referat») – найбільший макаренкознавчий науковий центр за межами колишнього СРСР. Досліджує життя і творчість А. С. Макаренка, а також міжнародне визнання його ідей. Заснована у лютому 1968 Г. Хіллгом і З. Вайтцем у складі Науково-дослідного центра порівняльної педагогіки (керованого Л. Фрезе) при Марбурзькому ун-ті. Напрями наукових пошуків: розробка наукової біографії А. С. Макаренка, підготовка зібрання його творів, дослідження сприйняття макаренківських ідей у Радянському Союзі (на пострадянському просторі) і за кордоном, викладення і пояснення педагогічної концепції А. С. Макаренка. Публікує спеціальні серії матеріалів: «Makarenko-Materialien» (Матеріали про Макаренка – з 1969), «Opuscula Makarenkiana» (Макаренківські роботи – з 1975), «Makarenko-archiv» (Архів Макаренка – з 1988). У минулому регулярно організувала міжнародні симпозиуми і конференції. Керівник – Гетц Хіллг⁶⁰⁶.

Лебединський реформаторіум – інтернатний дитячий заклад для примусового виховання. Керівник (на грудень 1928) – Селіхов (робітник)⁶⁰⁷.

Ленінська партія – *те саме*, що РСДРП(б), ВКП(б), КПРС.

Лишайн. [дитбудинок] – *див.*: **Вовчанський дитячий будинок**.

ЛКСМУ – Ленінська комуністична спілка молоді України.

Лозівська колонія – трудова дитяча колонія. Розташовувалася біля м. Лозова. Кількість місць по штату – 250. Керівники: (на жовтень 1927) Філімонов, (на жовтень 1928) Смілий І. І., (на грудень 1928) Копа (педагог). Господарство (на квітень 1928): 300 дес. землі⁶⁰⁸.

Лозовське дитмістечко – *див.*: **Лозівська колонія**.

Лото № 2 – одне з прибуткових підприємств Харківської ОКДД.

Лото ч. 1 – див.: **Лотто № 1**.

Лотто № 1 (Лото № 1) – одне з прибуткових підприємств Харківської ОКДД.

Люботинська дитколонія – *див.*: **Гівська колонія**.

Мал. През. ОВК – Мала президія Харківського окружного виконавчого комітету.

Мала президія ВУЦВК – Мала президія Всеукраїнського центрального виконавчого комітету.

Матер. Від. – *див.*: **Матеріальний відділ Народного Комісаріату Освіти**.

Матеріальний відділ Народного Комісаріату Освіти – один із структурних підрозділів НКО УСРР.

Мед. Інститут – *див.*: **Медичний інститут**.

Медичний інститут [Харківський] – заснований у 1920 як Харківська медична академія на базі медичного ф-ту Харківського ун-ту (відкритого у 1805) і жіночого медичного ін-ту (відкритого 1910). У 1921 перейменований на Харківський медичний ін-т⁶⁰⁹.

Медчастина [Харківської трудової колонії ім. М. Горького] – лікувально-санітарна установа у складі горьківської колонії.

Мереф'янський райвиконком – Мереф'янський районний комітет Рад робітничих і селянських депутатів.

Мереф'янський РКДД – Мереф'янська районна комісія допомоги дітям.

Методком [соцвоса Оіно] – окружна методична комісія інспекції соціального виховання Харківської ОіНО.

Механічна школа – очевидно одна із професійних шкіл Харківського ОіНО. Однак у списку від жовтня 1928 школа з такою назвою не зазначена⁶¹⁰.

Міська Рада [Харківська] – *див.*: **Харківська міська рада робітничих та червоноармійських депутатів**.

Міськомгосп – Харківське міське управління комунального господарства.

Міськрада [Харківська] – *див.*: **Харківська міська рада робітничих та червоноармійських депутатів**.

МК НКО – Місцевий комітет Народного комісаріату освіти УСРР.

Московський університет – заснований у 1755 за ініціативою М. В. Ломоносова у складі філософського, юридичного і медичного ф-

⁶⁰⁵ Довідник..., С. 387.

⁶⁰⁶ Див.: 25 лет лаборатории «Макаренко-реферат» / Под ред.: Г. Хиллг, И. Виль. – Марбург, 1993. – С. 48 – 49.

⁶⁰⁷ Див.: ДАХО. – Ф. Р-858. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 216.

⁶⁰⁸ Див.: там само. – Арк. 216; Оп. 2. – Спр. 10. – Арк. 24; Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 79. – Арк. 106.

⁶⁰⁹ Див.: Вузи УРСР..., С. 130.

⁶¹⁰ Див.: ДАХО. – Ф. Р-858. – Оп. 2. – Спр. 10. – Арк. 25.

в. Сучасна назва – Московський державний ун-т ім. М. В. Ломоносова⁶¹¹.

«На путях к новой школе» – щомісячний журнал, орган Науково-педагогічної секції Державної вченої ради НКО РСФРР. Займався розробкою проблем нової школи і соціального виховання. Публікував статті з загальних питань педагогіки, з питань теорії і практики трудового виховання і поєднання виховання з виробничою працею, статті Н. К. Крупської про політехнічну освіту тощо. Висвітлював передовий педагогічний досвід. Відіграв значну роль у розбудові радянської школи і у розвитку радянської педагогіки. Незмінним керівником журналу була Н. К. Крупська. Видавався з 1922 по 1933 видавництвом «Работник просвещения». Річна передплатна ціна – 6 карб. 50 коп.⁶¹²

Наркомос – *див.*: **Народний комісаріат освіти Української Соціалістичної Радянської Республіки**.

Наркомосвіта – *див.*: **Народний комісаріат освіти Української Соціалістичної Радянської Республіки**.

Наркомосвіти УСРР – *див.*: **Народний комісаріат освіти Української Соціалістичної Радянської Республіки**.

Наркомпрос (рос.) – *див.*: **Народний комісаріат освіти Української Соціалістичної Радянської Республіки**.

Наркомпрос УСРР – *див.*: **Народний комісаріат освіти Української Соціалістичної Радянської Республіки**.

Наркомпрос УССР (рос.) – *див.*: **Народний комісаріат освіти Української Соціалістичної Радянської Республіки**.

Наркомфін – *див.*: **Народний комісаріат Фінансів**.

Наробраз (рос.) – *див.*: **Харківська окружна інспектура народної освіти**.

Народний комісаріат освіти Української Соціалістичної Радянської Республіки – центральний орган державного управління, що керував шкільною, професійною і вищою освітою, а також театрами, музеями, бібліотеками, культурними і науковими установами. Початок бере з утворення у грудні 1917 Народного секретаріату і в його складі Народного секретаря освіти. Керівники освіти України: В. П. Затонський (Народний секретар освіти у 17.12.1917 – 19.3.1918), (далі – народні комісари освіти) В. П. Затонський (січень

травень 1919), Г. В. Михайличенко (травень 1919), М. О. Панченко (травень-липень 1919), О. Я. Шумський (липень-серпень 1919), Г. Ф. Гринько (1920–1922), В. П. Затонський (1922–1924), О. Я. Шумський (1924–1927), М. О. Скрипник (1927–1933), В. П. Затонський (1933 – 1937). Заст. наркома освіти у 1921–28 – Я. П. Ряпко. Для керівництва народною освітою і культурним будівництвом на місцях при губвиконкомах, повітвиконкомах, а пізніше окрвиконкомах і райвиконкомах створювалися відділи і інспектури народної освіти. При міськвиконкомах працювали секції народної освіти⁶¹³.

Народний комісаріат освіти У.С.Р.Р. – *див.*: **Народний комісаріат освіти Української Соціалістичної Радянської Республіки**.

Народний комісаріат Фінансів – Народний комісаріат фінансів Української Соціалістичної Радянської Республіки.

Народний Суд 13 району м. Харкова – одна із судових установ у складі Харківського окружного суду.

Народний Комиссариат Внутренних Дел У.С.С.Р. (рос.) – *див.*: НКВС.

Народний Комиссариат Просвещения (рос.) – *див.*: **Народний комісаріат освіти Української Соціалістичної Радянської Республіки**.

Народний Комиссариат Просвещения Украинны (рос.) – *див.*: **Народний комісаріат освіти Української Соціалістичної Радянської Республіки**.

«Народный учитель» – щомісячний громадсько-педагогічний, літературно-художній і науково-популярний журнал Центрального Комітету Спілки працівників освіти РСРР. Видавався з 1924 по 1935 у Москві видавництвом «Работник просвещения». Річна передплатна ціна – 5 карб.⁶¹⁴

Нарообраз (рос.) – *див.*: **Харківська окружна інспектура народної освіти**.

Наросвіта (1) – *див.*: **Харківська окружна інспектура народної освіти**.

Наросвіта (2) – *див.*: **Секція Наросвіти Міськради**.

Нарсуд 13 р. м. Харкова – *див.*: **Народний Суд 13 району м. Харкова**.

Наукепедком – Науково-педагогічний комітет НКО УСРР.

НК РСІ – Народний комісаріат робітничо-селянської інспекції УСРР.

⁶¹¹ Советский энциклопедический..., С. 839.

⁶¹² Педагогическая энциклопедия / Под ред. А. Г. Калашникова, при участии М. С. Эпштейна. – Т. 2. – М.: Работник просвещения, 1928. – С. 607; Педагогический словарь: В 2-х т. – Т. 1. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1960. – С. 725.

⁶¹³ Див.: Українська педагогіка в персоналіях: У 2 кн. Кн. 2: Навч. посібник / За ред. О. В. Сухомлинської. – К.: Либідь, 2005. – С. 24 – 48 (далі – Українська педагогіка...).

⁶¹⁴ Педагогическая энциклопедия / Под ред. А. Г. Калашникова, при участии М. С. Эпштейна. – Т. 2. – М.: Работник просвещения, 1928. – С. 607; Педагогический словарь: В 2-х т. – Т. 1. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1960. – С. 734.

НКВС – Народний комісаріат внутрішніх справ. Одне з виконавчо-адм. відомств уряду УСРР. В Україні існував з 1919 як республіканський орган, хоча фактично був підпорядкований НКВС РСФРР (пізніше – СРСР). Віддав справами внутр. і місцевої адміністрації, охорони громадського порядку, реєстрацію актів громадян. стану, в'язницями тощо. Після утворення СРСР НКВС УСРР з 1924 діяв як респ. орган, здійснюючи суто адм. функції. Респ. комісаріати було ліквідовано у 1930 з передачею їхніх функцій ін. комісаріатам. 1934 було утворено союзно-респ. НКВС з включенням до нього ОГПУ. 19.3.1946 НКВС перейменовано на Міністерство внут. справ (МВС)⁶¹⁵.

НКЗемСправ – Народний комісаріат земельних справ УСРР.

НКО – див.: Народний комісаріат освіти Української Соціалістичної Радянської Республіки.

НКО УСРР – див.: Народний комісаріат освіти Української Соціалістичної Радянської Республіки.

НКОС – див.: Народний комісаріат освіти Української Соціалістичної Радянської Республіки.

НКОсвіта – див.: Народний комісаріат освіти Української Соціалістичної Радянської Республіки.

НКП (рос.) – див.: Народний комісаріат освіти Української Соціалістичної Радянської Республіки.

НКПр (рос.) – див.: Народний комісаріат освіти Української Соціалістичної Радянської Республіки.

НКРКИ (рос.) – див.: НК РСІ.

НКРСІ – див.: НК РСІ.

«Новая жизнь» – газета, орган групи соціал-демократів т.з. «інтернаціоналістів», частини меншовиків (прибічників Мартова) і окремих інтелігентів напівбільшовицької орієнтації. Виходила у Петрограді і частково у Москві з квітня 1917 по липень 1918 під ред. М. Горького, за участю Тихонова, Суханова, Базарова і Десницького. Своєю програмою виголосувала: боротьбу проти імперіалістичної війни, об'єднання усіх революційних і демократичних сил для захисту соціальних і політичних завоювань лютневої революції, розвиток культури, освіти, науки на шляху подальшого здійснення соціалістичних перетворень на чолі з Радами робітничих, солдатських і селянських депутатів під керівництвом соціал-демократичної партії. Після перемоги жовтневої революції газета стала опонентом новій владі, виступала з критикою «тіньових сторін», форм і методів

революції і одночасно відстоювала гуманістичні ідеали соціалізму, демократизацію суспільства, права і свободу особистості. Видання двічі призупинялося: у лютому (через статтю Суханова «Капітуляція», спрямовану проти Брестського миру) і червні 1918. Зачинена 16(3) липня 1918 рішенням комісаріату по справах друку Петрокомуні. В газеті Горький опублікував статті (близько 80), оповідання, нариси, «Російські казки» тощо. Особливе місце у газеті належало гостро полемічним статтям Горького із циклу «Несвоечасні думки» (58 статей)⁶¹⁶.

ОБ КДР – див.: Харківське окрбюро К.Д.Д. **Общжитие на Юрьевской ул. (рос.)** – див.: Гуртожиток-комуна робітничих підлітків № 4.

Общественный Комитет по организации юбилея М. Горького (рос.) – комітет, що був створений у Москві для святкування ювілею О. М. Горького у 1928.

ОВК – див.: Харківський окружний виконавчий комітет рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів.

ОВМП – див.: ХВМП.

ОЗВ – Харківський окружний земельний відділ (управління), структурний підрозділ ОВК. **ОЙННО (рос.)** – див.: Харківська окружна інспектура народної освіти.

ОИНО (рос.) – див.: Харківська окружна інспектура народної освіти.

ОИНО – див.: Харківська окружна інспектура народної освіти.

ОК ЛКСМУ – див.: Округком ЛКСМУ.

ОКДД – див.: Харківська окружна комісія допомоги дітям.

ОК-ЛКСМУ (ОКЛКСМУ) – див.: Округком ЛКСМУ.

ОКМГ – Харківська окружна комісія (комітет) міського господарства.

ОКНС – Харківський окружний комітет незможних селян. Комітети незможних селян – класові організації незможного селянства в УСРР (1920–33), були утворені на підставі закону ВУЦВК від 9.5.1920. Декрет ВУЦВК і РНК від 16.11.1925 позбавив КНС адм. функцій і перетворив їх на суто громад. орг-ції. Ліквідовані постанов. ВУЦВК від 8.3.1933⁶¹⁷.

ОКПД (рос.) – див.: Харківська окружна комісія допомоги дітям.

Окр Арбітражн. Комісія – див.: Округова Арбітражна Комісія.

Окр. Инспектура Наробраза (рос.) – див.: Харківська окружна інспектура народної освіти.

Окр ИНО – див.: Харківська окружна інспектура народної освіти.

⁶¹⁵ Довідник..., С. 497 – 498.

⁶¹⁶ Див.: Горький М. Несвоевременные мысли: Заметки о революции и культуре. – М.: Советский писатель, 1990. – С. 6 – 8, 10.

⁶¹⁷ Довідник..., С. 332.

Окр. Інсп. Наросвіти – *див.*: Харківська окружна інспектура народної освіти.

ОКР. НАР. ОСВІТА. – *див.*: Харківська окружна інспектура народної освіти.

Окр. ОНО (*рос.*) – *див.*: Харківська окружна інспектура народної освіти.

Окр. РСІ (ОКР РСІ) – *див.*: Окружний відділ Робітничо-селянської інспекції.

Окр. Соцбез – Харківський окружний відділ соціального забезпечення.

Окр. суд – *див.*: Х. Окрсуд.

Окрбюро Ю.П. – *див.*: Харківське окрбюро К.Д.Д.

Окрвиконком – *див.*: Харківський окружний виконавчий комітет рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів.

Окрвідділ Праці – Харківський окружний відділ праці. До структури відділу у 1927–28 входило: Секретаріат, Тарифно-конфліктний підвідділ, Підвідділ охорони праці (разом 49 штатних одиниць)⁶¹⁸.

ОкрДД – *див.*: Харківська окружна комісія допомоги дітям.

Окрдопдит (Окрдопдіт) – *див.*: Харківська окружна комісія допомоги дітям.

Окрздоров – *див.*: Харківська окружна інспектура охорони здоров'я.

Окрздрав (*рос.*) – *див.*: Харківська окружна інспектура охорони здоров'я.

ОКРИК (*рос.*) – *див.*: Харківський окружний виконавчий комітет рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів.

ОкрІНО (*рос.*) – *див.*: Харківська окружна інспектура народної освіти.

Окрінспектура (*рос.*) – *див.*: Харківська окружна інспектура народної освіти.

Окрінспектура Наробраза (*рос.*) – *див.*: Харківська окружна інспектура народної освіти.

Окрінж – Харківське окружне інженерне управління.

ОкрІНО (ОКРІНО) – *див.*: Харківська окружна інспектура народної освіти.

Окрінспектура Наросвіти – *див.*: Харківська окружна інспектура народної освіти.

Окрколект. по М. Панас. – *див.*: Окружний колектор-розподільник.

Окрколектор – *див.*: Окружний колектор-розподільник.

Окрком ЛКСМУ – *див.*: Окружком ЛКСМУ.

Окркомісія по делам несовершеннолетних правонарушителей (*рос.*) – *див.*: Окружна комісія по справах неповнолітніх.

Окркомісія – *див.*: Окркомісія по проведенню місячника допомоги дітям.

Окркомісія допдітям – *див.*: Харківська окружна комісія допомоги дітям.

Окркомісія допомоги дітям – *див.*: Харківська окружна комісія допомоги дітям.

Окркомісія по Місячнику – *див.*: Окркомісія по проведенню місячника допомоги дітям.

Окркомісія по переведенню Місячника – *див.*: Окркомісія по проведенню місячника допомоги дітям.

Окркомісія по проведенню місячника допомоги дітям – комісія, що створювалася Харківською ОКДД для координації зусиль установ і організацій Харківського округу для проведення щорічного Місячника допомоги дітям.

Окрміліція – Харківське окружне управління робітничо-селянської міліції і розшуку. Організовано на підставі постанови ВУЦВК від 7.3.1923 про зміни адміністративно-територіального поділу УСРР; ліквідовані на підставі ВУЦВК від 2.9.1930 про ліквідацію округів⁶¹⁹.

Окрнаросвіта – *див.*: Харківська окружна інспектура народної освіти.

Окрно (*рос.*) – *див.*: Харківська окружна інспектура народної освіти.

ОкрОНО (*рос.*) – *див.*: Харківська окружна інспектура народної освіти.

Окротдел Союза Работпрос (*рос.*) – *див.*: Харківський Окрвідділ Спільки Робос.

Окрпарком – *див.*: Харківський округовий комітет Комуністичної партії (більшовиків) України.

Окрплан – *див.*: Харківська окружна планова комісія.

Окрплан Харківського окрвиконкому – *див.*: Харківська окружна планова комісія.

Окрпомдет (*рос.*) – *див.*: Харківська окружна комісія допомоги дітям.

Окрпомдіт (Окрпомдіт) – *див.*: Харківська окружна комісія допомоги дітям.

Окрпрофрада – *див.*: ОРПС.

ОкрРКИ (*рос.*) – *див.*: Окружний відділ Робітничо-селянської інспекції.

Окрробос – *див.*: Харківський Окрвідділ Спільки Робос.

ОкрРСІ – *див.*: Окружний відділ Робітничо-селянської інспекції.

Окрсуд – *див.*: Х. Окрсуд.

Округова Арбітражна Комісія – підрозділ у структурі секретаріату ОБК.

Округова Інспектура наросвіти – *див.*: Харківська окружна інспектура народної освіти.

Округова комісія Допомоги Дітям – *див.*: Харківська окружна комісія допомоги дітям.

Округовий Виконавчий Комітет Рад Робітничих та Червоноармійських Депутатів Харківщини – *див.*: Харківський окружний виконавчий комітет рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів.

Окружком комсомолу – *див.*: Окружком ЛКСМУ.

Окружком ЛКСМУ – Харківській окружний комітет Ленінської комуністичної спілки молоді України.

⁶¹⁸ Див.: ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 726. – Арк. 160.

⁶¹⁹ Див.: Государственный архив..., С. 95.

Окружна комісія по справах неповнолітніх – Харківська окружна комісія по справах неповнолітніх. Напрями роботи: боротьба з правопорушниками, обмеження батьківських прав, профілактичні заходи. Штати на 1926–27: голова комісії, члени комісії (лікар, юрист) (2 особи; на 1927–28 одну ставку скорочено), секретар, обслідувачі (5 осіб; на 1927–28 три ставки скорочено), діловод-друкар, кур'єр (разом 11 ставок). Голова комісії: І. Сабатович (до прибіл. грудня 1926), Яновський (т.в.о. у грудні 1926), Г. С. Салько (з 29.12.26), Б. М. Фіш (з грудня 1928)⁶²⁰.

Окружная харьковская комиссия по делам несовершеннолетних преступников (рос.) – *див.: Окружна комісія по справах неповнолітніх.*

Окружний відділ Робітничо-селянської інспекції – Харківський окружний відділ робітничо-селянської інспекції (ОкрРПС), створений при Харківському ОВК на підставі постанови ВУЦВК і РНК УСРР від 1.7.1925. Попередником ОкрРПС було відділення РСІ при ОВК, що існувало з 1923 і не було самостійною установою. Займався обслідуванням діяльності установ, підприємств, організацій на території округу. Ліквідований на підставі постанови ВУЦВК від 2.9.1930 про ліквідацію округів. Керівництво ОкрРПС: завідуючий – Покко (до 26.1.1927), Завицький (з 26.1.1927); заст. завідуючого – Лебедев (до 26.1.1927), Волков (з 26.1.1927). Завідуючі ОкрРПС одночасно були і членами окружного дисциплінарного суду⁶²¹.

Окружний колектор – *див.: Окружний колектор-розподільник.*

Окружний колектор-розподільник – первинна дитяча установа. Місце розташування – вул. Мала Панасівська у м. Харкові. Місьць по штату – 150. Персонал (на 1927–28) – 30 осіб. Керівники: (у 1926–28) Кара-Куркчі, Одарюк, (на грудень 1928) Червякова (педагог)⁶²².

Окружной Исполнительный Комитет (рос.) – *див.: Харківський окружний виконавчий комітет рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів.*

ОкрФВ – *див.: Фінансовий відділ Харківського окружного виконавчого комітету.*

Окрфинотдел (рос.) – *див.: Фінансовий відділ Харківського окружного виконавчого комітету.*

Окрфілія Робос – *див.: Харківський Оксвідділ Спілки Робос.*

Окрфинвідділ – *див.: Фінансовий відділ Харківського окружного виконавчого комітету.*

ОкрФО (рос.) – *див.: Фінансовий відділ Харківського окружного виконавчого комітету.*
«Октябрьские веходы» – двохтижневий ілюстрований журнал для дітей шкільного віку, орган Центрального Бюро по дитруху і Гловсоцвиху НКО УСРР. Виходив з 1924 по 1930⁶²³.

ОкрФВ – *див.: Фінансовий відділ Харківського окружного виконавчого комітету.*

ОНО – *див.: Харківська окружна інспектура народної освіти.*

ООНО (рос.) – *див.: Харківська окружна інспектура народної освіти.*

Опекунська Рада Окрсоцзабезу – розпочала роботу з 5.1.1927 після затвердження її складу ОВК. Склад: голова (окрінспектор соцзабезу), заступник голови (заступник окрінспектора соцзабезу), члени (представники окрадімвідділу ОВК, окрсуду, ОІНО, окрінспектури охорони здоров'я. Відала: організацією опіки над неповнолітніми душевнохворими, продажем і купівлею майна неповнолітніх, розглядом скарг на дії опікунів, всиновленням, позбавленням батьківських прав, залишенням дітей одному з батьків, звільненням від опіки тощо⁶²⁴.

ОПК – *див.: Харківський окружний партійний комітет.*

Оргінстру. ОВК – Організаційно-інструкторський відділ Харківського ОВК.

ОРПС – Харківська окружна рада професійних спілок.

Отд. культос (рос.) – *див.: Відділ культів Харківського ОВК.*

Отраденський дитячий будинок – дитячий інтернатний заклад. Місце розташування – с. Отрадне. Кількість місць по штату – 100. Персонал на 1927–28 – 20 осіб. Керівник на жовтень-грудень 1928 – Панфілова І. (педагог)⁶²⁵.

Отраднян. Дитбудинок – *див.: Отраденський дитячий будинок.*

ОФВ – *див.: Фінансовий відділ Харківського окружного виконавчого комітету.*

ОФО (рос.) – *див.: Фінансовий відділ Харківського окружного виконавчого комітету.*

Охорона дитинства – *див.: Інспекція охорони дитинства.*

⁶²⁰ Див.: ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 672. – Арк. 33; Ф. Р-1179. – Оп. 19. – Спр. 12. – Арк. 32; Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 27. – Арк. 182.

⁶²¹ Див.: Государственный архив..., С. 89; ДАХО. – Ф. Р-1179. – Оп. 19. – Спр. 12. – Арк. 13.

⁶²² Див.: ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 669. – Арк. 47; Ф. Р-858. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 216.

⁶²³ Див.: Харківська наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка, каталог періодичних видань.

⁶²⁴ ДАХО. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 43. – Арк. 294.

⁶²⁵ Див.: там само. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 669. – Арк. 50; Ф. Р-858. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 216; Оп. 2. – Спр. 10. – Арк. 24.

Охтирка [трудова дитяча колонія] – див.: Охтирське дитяче містечко.

Охтирська [колонія] – див.: Охтирське дитяче містечко.

Охтирське дитяче містечко (ім. М. О. Скрипника) – дитячий інтернатний заклад. Місце розташування – м. Охтирка. Засновано у січні 1923. Кількість місць по штату – 810. Персонал (на 1927–28) – 102 особи. Керівник – М. Л. Довгополюк. Господарство (на квітень 1928): 480 дес. землі⁶²⁶.

Охтирське д/м – див.: Охтирське дитяче містечко.

Охтирський – див.: Охтирське дитяче містечко.

Охтирський РКДД – Охтирська районна комісія допомоги дітям.

Партколегія окружної контрольної комісії КП(б)У – керівний орган Контрольної комісії Харківського окружного комітету КП(б)У.

Партосередок [Харківської трудової колонії ім. М. Горького] – див.: Фракція КП/б/У.

Партосередок заводу «Стекло-Мерефа» – первинна організація КП(б)У мерехтянського скляного заводу.

П/Від Культів [НКВС] – Підвідділ культур Адміністративного відділу Народного комісаріату внутрішніх справ УСРР.

П/Відд. Місц. Фінан. – див.: Підвідділ місцевих фінансів.

П/Відд. Місц. Фінансів – див.: Підвідділ місцевих фінансів.

Педагог. Рада [Харківської трудової колонії ім. М. Горького] – постійно діючий педагогічний колегіальний орган горьківської колонії.

Педагогический совет (рос.) – див.: Педагог. Рада.

Педсовет (рос.) – див.: Педагог. Рада.

1-й детский корпус (рос.) – див.: Первый детский корпус імени Горького.

Первый детский корпус імени Горького (рос.) – див.: Трудовий дитячий корпус Харківського округу.

1-я Трудова колонія ім. М. Горького (рос.) – див.: Харківська трудова колонія ім. М. Горького.

Пересічан. – див.: Пересічанська колонія.

Пересечанськ. Дитбуд. – див.: Пересічанська колонія.

Пересічанська – див.: Пересічанська колонія.

Пересічанська колонія – трудова дитяча колонія. Розташовувалася в с. Пересічне, частково виробнича, землі не мала. Кількість місць по штату – 200. Персонал (на 1927–28) – 31 особа⁶²⁷.

Пересічанське дитмістечко – див.: Пересічанська колонія.

Пересічанський будинок – див.: Пересічанська колонія.

Пересічанський дитбудинок – див.: Пересічанська колонія.

Перша Полтавська колонія Горького – філія Полтавської трудової колонії ім. М. Горького, що знаходилася в урочищі Триби під Полтавою. Перше місце розташування горьківської колонії.

Перше Одеське дитяче містечко ім. III Інтернаціоналу – найбільша в Україні в 20-х рр. дитяча інтернатна установа. Створена у 1920 р. в одеському р-ні Аркадія як федерація дитбудинків. Чисельність вихованців – прибл. 2250 осіб. Зав. – Коханський. Проводило велику експериментальну роботу з метою пошуку найкращого варіанта зміста, організаційних форм, методів навчально-виховної роботи. За сприяння зав. одеською губнаросвітою В. П. Потьомкіна у квітні 1921 р. отримало статус дослідно-показового закладу НКО України. У 1926 р. мало с.-г. колонію на 470 дес., швейну, панчішну, палітурну та інш. майстерні. Було базою проведення, організованої Головоцвухом, Першої Всеукраїнської конференції дитячих містечок (30 вер. – 5 жовт. 1926 р.), в роботі якої взяли участь представники України, РСФРР, Білорусі тощо⁶²⁸.

Петропавлівська фортеця – у С.-Петербурзі, на Заячому острові. Закладена Петром I 16.5.1703. З 2-ї чверті 18 ст. Олександрівський рavelін, Трубецький бастион і Невська куртина – політ. тюрми з особливо жорстким режимом. Ув'язнені: О. Н. Радищев, декабристи, петрашеві, народники, народовольці тощо. У наш час музей⁶²⁹.

Піонер-організація [Харківської трудової колонії ім. М. Горького] – див.: Піонерзагін.

Підвідділ місцевих фінансів – один із структурних підрозділів Харківського окружного фінансового відділу. Зав. – Харченко (1927)⁶³⁰.

Піонерзагін – піонерська організація Харківської трудової колонії ім. М. Горького. А. С. Макаренко суперечливо ставився до необхідності

⁶²⁶ Див.: там само. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 669. – Арк. 50; Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 79. – Арк. 106.

⁶²⁷ Див.: там само.

⁶²⁸ Див.: Макаровський Д. Б. Штрихи к биографии // А. С. Макаренко. Кн. 8: Сборник статей / Ред. кол.: Ф. И. Науменко (отв. ред.) и др. – Львов: Изд-во Львовского ун-та, 1971. – С. 126 – 128 (тут – с. 126); Почекаева Л. Малоизвестная страница биографии А. С. Макаренко // Воспитание школьников. – 1988. – № 6. – С. 18–19; ПС. – Т. 1. – С. 341.

⁶²⁹ Советский энциклопедический..., С. 998.

⁶³⁰ Див.: ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 727. – Арк. 1; Спр. 1017. – Арк. 3.

піонерської організації у колонії як паралельної системи дитячого самоврядування.

Подворська сільрада – Сільська рада с. Подворки Харківського р-ну.

Полтав. д/буд. розумово-дефективних – Полтавський дитячий будинок для розумово-відсталих дітей.

Полтавская колонія (рос.) – *див.*: Полтавська колонія ім. М. Горького.

Полтавская колонія для малолетних правопорушителей імени Максима Горького (рос.) – *див.*: Полтавська колонія ім. М. Горького.

Полтавская Трудовая Колонія ім. М. Горького (рос.) – *див.*: Полтавська колонія ім. М. Горького.

Полтавська губнарсовіта – Полтавський губернський відділ народної освіти.

Полтавська колонія – *див.*: Полтавська колонія ім. М. Горького.

Полтавська колонія ім. М. Горького – Полтавська трудова колонія ім. М. Горького (вересень 1920 – травень 1926).

Полтавська колонія імени Максима Горького – *див.*: Полтавська колонія ім. М. Горького.

Полтавська трудколонія ім. Горького – *див.*: Полтавська колонія ім. М. Горького.

Полтавський Губсоцвих – відділ соціального виховання Полтавського губернського відділу народної освіти. Віддав дошкільними закладами, школами, дитячими будинками і колоніями.

Полтавський державний архів – *див.*: Державний архів Полтавської області.

Полтавський державний педагогічний університет ім. В. Г. Короленка – вищий навчальний заклад IV рівня акредитації. Заснований у 1914 як Полтавський учительський ін-т. 1919–1921 – Полтавський педагогічний ін-т; 1921–1930 – Полтавський ін-т народної освіти; 1930–1933 – Полтавський ін-т соціального виховання; 1933–2000 – Полтавський державний педагогічний ін-т ім. В. Г. Короленка; з 2000 – Полтавський державний педагогічний ун-т ім. В. Г. Короленка⁶³¹.

Полтавський МВНО – Полтавський міський відділ народної освіти.

Полтавський учительський інститут – заснований у 1914 як середній навчальний заклад. Персонал: директор, 6 викладачів, священник, лікар. Викладалися: закон Божий, рос. мова, математика, історія, географія, природознавство, фізика, малювання, креслення, чистописання, гімнастика. Мав навчальні кабінети (природничо-історичний, фізичний, хімічний), гімнастичне містечко, дві бібліотеки. Термін навчання – трирічний. У липні 1919 перетворений на Полтавський педагогічний ін-т. Учительські ін-ти – навчальні заклади у

Рос. імперії, що давали незакінчену вищу педагогічну освіту. Почали створюватися у XIX ст. і готували вчителів для повітових училищ, а з 1912 для вищих початкових училищ і міських училищ⁶³².

Польськ. – *див.*: Польський дитячий будинок.

Польський дитячий будинок – дитячий інтернатний заклад національного типу на Харківщині. Кількість місць по штату – 35. Персонал (на 1927–28) – 6 осіб. Керівники: (на жовтень 1928) Темецька О. І., (на грудень 1928) Барановська (педагог)⁶³³.

Помдет (рос.) – *див.*: Харківська окружна комісія допомоги дітям.

Помдіт – *див.*: Харківська окружна комісія допомоги дітям.

Правление (рос.) – *див.*: Правління Комуні ім. Ф. Е. Дзержинського.

Правление коммуны (рос.) – *див.*: Правління Комуні ім. Ф. Е. Дзержинського.

Правление Коммуны ім. Ф. Э. Дзержинского (рос.) – *див.*: Правління Комуні ім. Ф. Е. Дзержинського.

Правління Комуні ім. Ф. Е. Дзержинського – колегіальний керівний орган Дитячої трудової комуні ім. Ф. Е. Дзержинського.

Правління Окстрасхакаси – керівний орган Харківської окружної страхакаси.

Правління Т-ва «ДД» – Харківська окружне правління всеукраїнського добровільного товариства «Друзі дітей». Утворено у жовтні 1926 шляхом реорганізації виконавчого бюро товариства «Друзі дітей». Окрправління керувало роботою райкомів (міських) «ДД», райкоми – діяльністю окремих осередків. Головні завдання: розробка профілактичних заходів по попередженню безпритульності; культурне шефство над стаціонарними дитустановами; надання широкої медичної, педагогічної, юридичної та інш. допомоги нужденним дітям віком від 0 до 15 років; передача дітей на патронат до селян, сільгосп. комун, підприємств, кустарів, робітфакі і встановлення опіки над дітьми-сиротами; організація гарячих сніданків у школах; організація виробничих майстерень і артілей для підлітків; організація гуртожитків і клубів для підлітків; організація культурного обслуговування дітей (кіно, театр, дитячі куточки); організація і проведення літньої оздоровчої кампанії; проведення агітаційної роботи («жива газета», журнал «Друг дітей», агітвечори, пересувні стінгазети) тощо. Правління активно включалося в організовані ОКДД Місячні допомогі дітям: проводило вистави, збори, диспути, доповіді, домовлялося з внз про роз-

⁶³¹ Полтавська трудова..., Ч. 2. – С. 177.

⁶³² Там само. – С. 177 – 178.

⁶³³ Див.: ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 669. – Арк. 51; Ф. Р-858. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 216; Оп. 2. – Спр. 10. – Арк. 24.

міщення випускників дитколоній на робітфаках тощо. Члени правління на 30.10.1926: Мовшнович, Височин, Штань, Ельський, Жданкін; кандидати в члени: Меламед, Сухарев; члени ревізійної комісії: Веніамінов, Височиненко. При правлінні було створено Округну раду товариства⁶³⁴.

Працколонія ім. Горького – *див.*: Харківська трудова колонія ім. М. Горького.

През. М.Р. – *див.*: Президія Миськради.
През. Миськради – *див.*: Президія Миськради.

През. СЕКЦІЇ НАРОСВІТИ Миськради – постійно діючий керівний орган секції народної освіти Харківської міської ради.

През. ХОКК – *див.*: Президія ХОКК.

Презид. Горсовета (рос.) – *див.*: Президія Миськради.

Презид. секції [Наросвіти Миськради] (рос.) – *див.*: През. СЕКЦІЇ НАРОСВІТИ Миськради.

Президиум Горсовета (рос.) – *див.*: Президія Миськради.

Президиум Исполкома (рос.) – *див.*: Президія Харківського окружного виконавчого комітету рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів.

Президиум ОИК (ОИК'а) (рос.) – *див.*: Президія Харківського окружного виконавчого комітету рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів.

Президиум Окрисполкома (рос.) – *див.*: Президія Харківського окружного виконавчого комітету рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів.

Президиум Окрплана (ОкрПлана) (рос.) – *див.*: Президія окрплану.

Президиум Окрпомдета (рос.) – *див.*: Президія Харківської окружної комісії допомоги дітям.

Президиум Харьковской Окружной комиссии Помощи детям (рос.) – *див.*: Президія Харківської окружної комісії допомоги дітям.

Президія (1) – *див.*: Президія Миськради.

Президія (2) – *див.*: Президія Харківського окружного виконавчого комітету рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів.

Президія (3) – *див.*: Президія Харківської окружної комісії допомоги дітям.

ПРЕЗИДИЯ ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ВИКОНАВЧОГО КОМІТЕТУ – *див.*: Президіум Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету.

Президія Миськради – Президія Харківської міської ради робітничих і червоноармійських депутатів – постійно діючий керівний колегіальний виконавчий і розпорядчий орган Харківської миськради у період між сесіями миськради.

Президія ОВК – *див.*: Президія Харківського окружного виконавчого комітету рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів.

Президія ОКДД – *див.*: Президія Харківської окружної комісії допомоги дітям.

Президія Окр-В. К. – *див.*: Президія Харківського окружного виконавчого комітету рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів.

Президія ОкрВК – *див.*: Президія Харківського окружного виконавчого комітету рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів.

Президія Окввиконкому – *див.*: Президія Харківського окружного виконавчого комітету рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів.

Президія Окроддітям – *див.*: Президія Харківської окружної комісії допомоги дітям.

Президія Окркомісії Допдит – *див.*: Президія Харківської окружної комісії допомоги дітям.

Президія Окркомісії Допомоги Дітям – *див.*: Президія Харківської окружної комісії допомоги дітям.

Президія окрплану – постійно діючий керівний колегіальний орган Харківської окружної планової комісії. Склад Президії окрплану⁶³⁵:

Представництво організацій і установ у складі президії окрплану	Члени президії окрплану	
	на 11.4.1927 р.	на травень 1928 р.
Окрвиконком	Канторович С. І. (голова)	Канторович С. І. (голова)
Окрплан	Машинко А. І. (заст. голови), Белкін Д. Д.	Машинко А. І. (заст. голови)
Окружний земельний відділ	Волошинов	–
Окружний фінансовий відділ	Левченко В. П.	Левченко В. П.
Окружний відділ місцевої промисловості	Макогон	Горон Н. Є.
Сільбанк	Кухтін М. П.	Кухтін М. П. (потім Захаревич)
Окружне статистичне бюро	Шпак С. Є.	Шпак С. Є.

⁶³⁴ Там само. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 27. – Арк. 214–216; Спр. 43. – Арк. 142, 251.

⁶³⁵ Див.: там само. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1375. – Арк. 63; Спр. 659. – Арк. 31.

Представництво організацій і установ у складі президії окрплану	Члени президії окрплану	
	на 11.4.1927 р.	на травень 1928 р.
Окружний відділ комунального господарства	Саратіков С. Б.	–
Фінансово-бюджетна секція окрплану	Довбищенко С. Є.	–
Окружна рада профспілок	Сердюков С. Г.	Сердюков С. Г.
Господарспілка	Соломко Ю. О.	Соломко Ю. О.
Міський відділ комунального господарства	Черкес	Владіміров Л. С., Топаз Г. І., Тирмос О. А.
Харківська міська рада	(?)	Гінзбург М. Р., Богданов М. С.
Міський банк	Глузберг П. Я.	Глузберг П. Я.
Управління НК Торгвілі	–	Озерянський А. О. (потім Ківович), Люль А. П.
Окружна рада кооперативів	–	Гітис І. А.
Райспоживспілка	–	Нус С. І.
Юрчастина ОВК	–	Ривлін А. Л.
Окружком ЛКСМУ	–	Самохвалов

Президія Округової Комісії Допомоги Дітям – *див.*: Президія Харківської окружної комісії допомоги дітям.

Президія Харківського окрвиконкому – *див.*: Президія Харківського окружного виконавчого комітету рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів.

ПРЕЗИДІЯ ХАРКІВСЬКОГО ОКРУЖНОГО ВИКОНАВЧОГО КОМІТЕТУ РАД РОБІТНИЧИХ, СЕЛЯНСЬКИХ ТА ЧЕРВОНАРМІЙСЬКИХ ДЕПУТАТІВ – постійно діючий керівний колегіальний орган Харківського ОВК у період між пленумами ОВК.

Президія Харківської Окркомісії Допітям – *див.*: Президія Харківської окружної комісії допомоги дітям.

Президія Харківської окружної комісії допомоги дітям – постійно діючий керівний колегіальний орган, що вирішував усі поточні питання діяльності ОКДД у період між її пленумами.

Президія ХОВК'у – *див.*: Президія Харківського окружного виконавчого комітету рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів.

Президія ХОКК – Президія контрольної комісії Харківського окружного комітету КП(б)У – постійно діючий керівний колегіальний орган контрольної комісії окрпарткому.

Президіум Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету – постійно діючий вищий законодавчий, виконавчий і розпорядчий орган УСРР у період між сесіями ВУЦВК. Обирався ВШВК, підзвітний йому.

Президіум ОкрВиконкому – *див.*: Президія Харківського окружного виконавчого комітету рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів.

Президія ВУЦВК – *див.*: Президіум Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету.

Преображенська церква в с. Куряже – *див.*: Спасо-Преображенська церква.

Прокуратура (Харківська окружна прокуратура) – окружний орган, що здійснював нагляд за точним і одноставним виконанням законів усіма державними установами, підприємствами, організаціями, виконавчими і розпорядчими органами, кооперативними і іншими громадськими організаціями, посадовими особами і громадянами на території Харківського округу. Зав. у 1926–28 – Топорін.

ПРОТ. ЧАСТ. ОВК'у – *див.*: Прот. част. Секретаріату ОВК'у.

Прот. част. Секретаріату ОВК'у – Протокольна частина Секретаріату Харківського окружного виконавчого комітету.

ПРОТ. ЧАСТ. ХОВК'у – *див.*: Прот. част. Секретаріату ОВК'у.

Протокольна частина ОВК – *див.*: Прот. част. Секретаріату ОВК'у.

Профобр (*рос.*) [Харківської окружної інспектури народної освіти] – інспектура професійної освіти – один із трьох головних структурних підрозділів Харківської окружної інспектури народної освіти. З 6.2.1923 до, принаймні, кінця 1928 керівник (окрінспектор профосу) – В. Л. Палант⁶³⁶.

Профспілка – *див.*: ОРПС.

Пятидесятка – *див.*: Церковна рада.

Р.К.И. (рос.) – *очевидно див.*: Окружний відділ Робітничо-селянської інспекції.

Рада Командирів [Харківської трудової колонії ім. М. Горького] – головний орган самоврядування у колонії ім. М. Горького.

Рада Народних Комісарів – *див.*: Рада Народних Комісарів У.С.Р.Р.

Рада Народних Комісарів У.С.Р.Р. – найвищий виконавчий і розпорядчий орган держ. влади УСРР. Створена шляхом реорганізації

⁶³⁶ Див.: там само. – Ф. Р-858. – Оп. 2. – Спр. 10. – Арк. 23.

Тимчасового робітничо-селянського уряду України 29.1.1919. На поч. 1919 РНК складалася з 13 наркоматів, Ради народного господарства та Верховної соціалістичної інспекції. За конституцією 1919 РНК УСРР обиралася Всеукраїнським Центральним виконавчим комітетом (ВУЦВК) і була відповідальна перед ним та Всеукр. з'їздом Рад. Згідно з постановою ВУЦВК від 14.3.1919, РНК мала видавати законодавчі акти під контролем ВУЦВК. При РНК періодично виникали різноманітні допоміжні органи – Малий Раднарком (16.5.1919), комісії, відділи тощо. Головами РНК були Х. Раковський (1919–23), В. Чубар (1923–34), П. Любченко (1934–37), М. Бондаренко (1937), Д. Короченко (1934–39), Л. Корінець (1939–44), М. Хрущов (1944–46). РНК діяла під постійним контролем ЦК КП(б)У. З утворенням СРСР відповідно до «Загального положення про народні комісаріати УСРР» (жовтень 1924) і Конституції СРСР 1924 наркомати поділено на загальносоюзні (військ. і морських справ, шляхів сполучення, зв'язку, зовнішньої торгівлі, закордон. справ), союзно-республіканські (внутрішньої торгівлі, праці, фінансів, робітничо-селянська інспекція, ВРНГ) і республіканські (охорони здоров'я, земельних справ, внутр. справ, освіти, соцзабезпечення, юстиції). 25.3.1946 РНК УСРР було перейменовано на Раду Міністрів УРСР⁶³⁷.

Раднарком – *див.*: Рада Народних Комісарів У.С.Р.Р.

Раднарком УСРР – *див.*: Рада Народних Комісарів У.С.Р.Р.

РГАЛИ (*рос.*; Російський государственный архив литературы и искусства) – Російський державний архів літератури і мистецтва в Москві. Утворений 1941. Документи з 18 ст.⁶³⁸.

Ревизионная комиссия (*рос.*) – *очевидно, див.*: Комісія РСІ.

Ректорат [Полтавського учительського інституту] – головний постійно діючий керівний колегіальний орган Полтавського учительського ін-ту (1914–1919).

Реформатор – *див.*: Зміївський реформаторіум.

Реформаторіум – *див.*: Зміївський реформаторіум.

Ржавецька колонія (Жовтнева) – Персонал на 1927–28 – 44 осіб.⁶³⁹

Ржавецька С.Р. – Сільська рада с. Ржавця. **РКИ** (*рос.*) – *див.*: Окружний відділ Робітничо-селянської інспекції.

РККД (*очевидно помилка, треба: РКДД*) – Харківська районна комісія допомоги дітям.

РНК – *див.*: Рада Народних Комісарів У.С.Р.Р.

РНК УСРР – *див.*: Рада Народних Комісарів У.С.Р.Р.

Робітфак ІНО – робітничий факультет Харківського ін-ту народної освіти.

Робітфак комуни – робітфак Трудової комуни ім. Ф. Е. Дзержинського

Робос – *див.*: Харківський Окрвідділ Спілки Робос.

Роботос – *див.*: Харківський Окрвідділ Спілки Робос.

Робфак ІНО – *див.*: Робітфак ІНО.

Російська православна церква – найбільша з православних церков. Засн. у 10 ст., з 11 ст. на чолі – Київський митрополит (з кінця 13 ст. – Володимирський, який з 1328 жив у Москві), підкорялася Константинопольському патріарху. З 1448 автокефальна. Патріаршество започатковане у 1589, скасовано фактично у 1703, відновлено у 1917. З 1721 керівний орган Синод. Після жовтневої революції відділена від держави⁶⁴⁰.

РСІ – *див.*: Окружний відділ Робітничо-селянської інспекції.

Сабурова дача Наркомздора (*рос.*) – закритий заклад у структурі Харківської окружної інспектури охорони здоров'я для лікування особливо тяжко психічно хворих. Знаходився на околиці м. Харкова.

Секрет. ОВК – *див.*: Секретаріат ОКРУГОВОГО ВИКОНАВЧОГО КОМІТЕТУ РАД Робітничих, Селянських та Червоноарм. Депутатів Харківщини.

Секретаріат Окрпаркома (*рос.*) – *див.*: Секретаріат Харківського окрпаркома.

Секретаріат ОВК – *див.*: Секретаріат ОКРУГОВОГО ВИКОНАВЧОГО КОМІТЕТУ РАД Робітничих, Селянських та Червоноарм. Депутатів Харківщини.

Секретаріат Окрвиконкому (Секретаріат ОКРВиконкому) – *див.*: Секретаріат ОКРУГОВОГО ВИКОНАВЧОГО КОМІТЕТУ РАД Робітничих, Селянських та Червоноарм. Депутатів Харківщини.

Секретаріат Президії Харківського Окрвиконкому – *див.*: Секретаріат ОКРУГОВОГО ВИКОНАВЧОГО КОМІТЕТУ РАД Робітничих, Селянських та Червоноарм. Депутатів Харківщини.

Секретаріат Харківського окрпаркома – технічний орган Харківського окружного комітету КП(б)У, керував поточною роботою, гол. чином по підборі кадрів і організації перевірки виконання прийнятих рішень. У 1928 секретар Харківського ОПК – Зеленський.

Секретаріат ЦК ЛКСМУ – керівний орган Центрального комітету Ленінської комуністичної спілки молоді України, що керував всією

⁶³⁷ Довідник..., С. 633.

⁶³⁸ Советский энциклопедический..., С. 1471.

⁶³⁹ Див.: ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 669. – Арк. 48.

⁶⁴⁰ Советский энциклопедический..., С. 1148 – 1149.

поточною роботою ЦК ЛКСМУ (кадрові питання, контроль за виконанням рішень тощо).

Секретаріат ОКРУГОВОГО ВИКОНАВЧОГО КОМПЕТУ РАД Робітничих, Селянських та Червоноарм. Депутатів Харківщини – керівний орган Харківського ОВК, що керував всією поточною роботою. У 1926–27 до структури секретаріату ОВК входили: Адміністративно-господарський підрозділ (Загальна канцелярія, Фінансово-рахункова частина, Госпчастина), Організаційно-інструкторський підрозділ (Інструкторська частина, Інформаційна частина, Юрисконсультська частина), Арбітражна комісія, Окружна кооперативна комісія (разом на 1.10.1926 – 95 ставок)⁶⁴¹.

Секретаріат Президії Харківського Окривконкому – *див.*: Секретаріат ОКРУГОВОГО ВИКОНАВЧОГО КОМПЕТУ РАД Робітничих, Селянських та Червоноарм. Депутатів Харківщини.

Секретаріат РНК і ЕКОНОМ. НАРАДИ – *див.*: Секретаріат РНК і Економнаради УСРР.

Секретаріат РНК і Економнаради УСРР – керівний орган Ради народних комісарів і Економічної наради УСРР, що здійснював усю поточну роботу і адміністративно-технічно обслуговував РНК і ЕН.

СЕКРЕТАРІАТ ХАРКІВСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ Робітничих та Червоноармійськ. ПРЕДСТАВНИКІВ – технічний орган, що керував всією поточною роботою міської ради Харкова.

Секц. Наросвіти – *див.*: Секція Наросвіти Міськради.

Секц. Наросвіти Міськради – *див.*: Секція Наросвіти Міськради.

Секція Наросвіти [міськради] – *див.*: Секція Наросвіти Міськради.

Секція Наросвіти Міськради – структурний підрозділ Харківської міської ради, що займався питаннями освіти, охорони дитинства тощо на території М. Харкова.

Секція Наросвіти при Міськраді – *див.*: Секція Наросвіти Міськради.

Секція соціального виховання Українського науково-дослідного інституту педагогіки – структурний підрозділ УНДПІ.

«Серп і Молот» – Харківський моторобудівний завод. Заснований у 1881 (бувш. з-д Гельферих і Саде). Випускав двигуни для тракторів і комбайнів⁶⁴².

Сільгосп [інститут] – Харківський сільськогосподарський ін-т. Заснований у 1816 у Маринті як ін-т сільського господарства. У 1863 переведений до м. Нової Олександрії, а

у 1914 – до Харкова. У 1921 перейменований на Харківський сільськогосподарський ін-т. У 1964 ін-ту присвоєно ім'я В. В. Докучаєва⁶⁴³.

СНК – *див.*: Рада Народних Комісарів У.С.Р.Р.

Совет зеньевых авторитетов (рос.) – орган дитячого самоврядування в єврейській дитячій колонії.

Совет командиров (рос.) – *див.*: Рада Командирів.

Совет командиров Детской милиции (рос.) – постійно діючий керівний колегіальний орган Дитячої міліції.

Совнарком (рос.) – *див.*: Рада Народних Комісарів У.С.Р.Р.

Солоницька сільрада – сільська рада с. Солоницьки Харківського р-ну.

Соцвих ОІНО – *див.*: Інспектура соцвиху ОІНО.

Соцвос (рос.) – *див.*: Інспектура соцвиху ОІНО.

Соцвос ОКРИНО (рос.) – *див.*: Інспектура соцвиху ОІНО.

Соцзабез – *див.*: Окр. Соцбез.

Союз Робос – *див.*: Харківський Окрвідділ Спілки Робос.

Союз трудових дитячих колоній – *див.*: Детський трудовий корпус Харківського округу.

Сп. Медсанпраці – Харківське окружне правління професійної спілки медичних працівників.

Сп. Робос – *див.*: Харківський Окрвідділ Спілки Робос.

Спасо-Преображенська церква (інші назви: Храм Преображення Господня, Старо-Харьковская Преображенско-Кураяжская церковь, Преображенский храм, Преображенская церковь, Соборный храм Преображения) – головний храм Кураязького монастиря, побудована 1762 р. на місці дерев'яної коштом архимандрита Калязинського монастиря Варлаама Андрієвського, кам'яна, хрестоподібна, на 52 вікна, розміри: 23,47х29,87 м, 7 дзвонів (5148,64 кг, 1855,85 кг, 648,24 кг, 97,05 кг, 31,53 кг, 20,47 кг, 17,6 кг)⁶⁴⁴.

Спілка – *див.*: Харківський Окрвідділ Спілки Робос.

Спілка кустарів – Харківська окружна спілка кустарів-одинаків.

Спілка Работземлес – Харківське окружне правління професійної спілки «працівників земельного і лісового господарства».

Спілка Робос (Спілка «Робос») – *див.*: Харківський Окрвідділ Спілки Робос.

С-т Харківськ. ОПК – *див.*: Секретаріат Харківського окрпаркома.

⁶⁴¹ Див.: ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 726. – Арк. 300 – 302.

⁶⁴² Советский энциклопедический..., С. 1449.

⁶⁴³ Див.: Вузи УРСР..., С. 106.

⁶⁴⁴ Див.: ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 2. – Спр. 893. – Арк. 146; Спр. 1007. – Арк. 5; Довідник..., С. 387.

Старосалтівській РКДД – Старосалтівська районна комісія допомоги дітям.

Таємна частина ОВК – спеціальний підрозділ Харківського ОВК, що видав таємним діловодством.

Таємний відділ ОПК – спеціальний підрозділ Харківського окружного комітету КП(б)У, що видав таємним діловодством.

ТДК – *див.*: **Детский трудовой корпус Харьковского округа.**

Торгов.-промислов. Школа – очевидно йдеться про одну з чотирьох харківських торговельно-промислових шкіл (ХТПШ) – першу, в якій, ймовірно, на той час посаду директора обіймав позапартійний. Уже з 1.3.1928 на цій посаді значиться чл. КП(б)У О. Г. Ручко. Але поряд з цим, директором другої ХТПШ ще з 1.10.1923 до, принаймні, жовтня 1928 теж працював позапартійний – Ф. Я. Безвідний. Тож не виключено, що в документі йшлося саме про другу школу, але за незрозумілих причин Безвідний тоді утримався на своїй посаді⁶⁴⁵.

Трахоматозний [дитбудінок] – один із дитячих інтернатних закладів лікувального типу Харківського округу.

ТРП – товаророзносний пункт – одне з прибуткових підприємств Харківської ОКДД.

Труд. колонія ім. Горького – *див.*: **Харківська трудова колонія ім. М. Горького.**

Труд. колонія ім. М. Горького – *див.*: **Харківська трудова колонія ім. М. Горького.**

Труд. Колонія с. Кузяжа – *див.*: **Полтавська колонія ім. М. Горького.**

Трудк. ім. М. Горького – *див.*: **Харківська трудова колонія ім. М. Горького.**

Трудколонія – *див.*: **Харківська трудова колонія ім. М. Горького.**

Трудколонія ім. Горького (Полтавська) – *див.*: **Полтавська колонія ім. М. Горького.**

Трудколонія ім. Жовтневої революції – *див.*: **Зеленогайська колонія.**

Трудколонія імені Максима Горького в Кузяжі – *див.*: **Харківська трудова колонія ім. М. Горького.**

Трудкорпус – *див.*: **Трудовой дитячий корпус Харьковського округу.**

Трудова колонія ім. М. Горького – *див.*: **Харківська трудова колонія ім. М. Горького.**

Трудова комуна ім. Ф. Е. Дзержинського – «соціально-культурна установа для боротьби з дитячою безпритульністю», створена у Харкові постановою колегії ДПУ УСРР від 9.4.1927 про вшанування пам'яті Ф. Е. Дзержинського. Урочисте відкриття комуни відбулося 29.12.1927⁶⁴⁶.

Трудовой дитячий корпус – *див.*: **Трудовой дитячий корпус Харьковського округу.**

Трудовой дитячий корпус Харьковського округу – висунутий А. С. Макаренком, але до кінця не реалізований проєкт об'єднання дитячих інтернатних установ Харківського округу.

Трудовой корпус – *див.*: **Трудовой дитячий корпус Харьковського округу.**

Трудовой детский корпус (рос.) – *див.*: **Трудовой дитячий корпус Харьковського округу.**

Трудовой корпус (рос.) – *див.*: **Трудовой дитячий корпус Харьковського округу.**

Угрозыск (рос.) – *див.*: **Окрміліція.**

УДУ – *див.*: **Управління дитколоніями Харьковського округу.**

Український науково-дослідний інститут педагогіки – Інститут педагогіки Академії педагогічних наук України. Державний науково-методологічний комітет НКО УСРР, під головуванням Я. П. Ряппо, 25.1.1926 на першій виїзній сесії разом із пленумом Управління науки розглянув питання про створення УНДІП, а 2.4.1926 затвердив це своєю постановою. Мета УНДІП була сформульована як всебічне вивчення педагогічного процесу по всіх галузях народівстві й підготовки наукових робітників у галузі педагогіки. На початку УНДІП мав 11 секцій і декілька комісій, але вже у 1929 мав три відділи (соцвиху, профосу та політосу) і секції: історії педагогіки і системи освіти (голова – О. І. Попів), дидактики і методики шкільної праці (проф. О. Г. Дяков), дошкільництва (проф. А. І. Гендрихівська), предшкільництва (С. С. Лівшина), колективознавства (проф. О. С. Залужний), педагогіки особистості (проф. І. П. Соколянський). Ін-т мав навчальну частину для роботи з аспірантами, лабораторію експериментальної педагогіки, бібліотеку, власний часопис – «Український вісник експериментальної педагогіки та рефлексології». На початок 1930 в ін-ті працювало 192 співробітники⁶⁴⁷.

УНДІП – *див.*: **Український науково-дослідний інститут педагогіки.**

Упр. дит. домами – *див.*: **Управління дитколоніями Харьковського округу.**

Управ. Дитуст. – *див.*: **Управління дитколоніями Харьковського округу.**

Управл. д/колон. – *див.*: **Управління дитколоніями Харьковського округу.**

Управление д/колониями (рос.) – *див.*: **Управління дитколоніями Харьковського округу.**

Управление Детдомами (рос.) – *див.*: **Управління дитколоніями Харьковського округу.**

Управление детколониями (рос.) – *див.*: **Управління дитколоніями Харьковського округу.**

⁶⁴⁵ Див.: ДАХО. – Ф. Р-858. – Оп. 2. – Спр. 10. – Арк. 23.

⁶⁴⁶ Полтавська трудова..., Ч. 2. – С. 181.

⁶⁴⁷ Див.: Українська педагогіка..., С. 41; Марочко В., Хіллів Г. Олександр Попів. Ким він був насправді? // Рідна школа. – 1996. – № 11–12. – С. 21 – 28 (тут – с. 24).

Управление детскими колониями (рос.) – див.: Управління дитколоніями Харківського округу.

Управление детского трудового корпуса Харьковского округа (рос.) – див.: Управління дитколоніями Харківського округу.

Управление/колониями (рос.) – див.: Управління дитколоніями Харківського округу.

Управление Корпуса (рос.) – див.: Управління дитколоніями Харківського округу.

Управление Труд-Колониями (рос.) – див.: Управління дитколоніями Харківського округу.

Управління – у цьому випадку див.: Управління дитколоніями Харківського округу.

Управління Бюдж. – див.: Бюджетове Управління.

Управління д/б – див.: Управління дитколоніями Харківського округу.

Управління Д/установами – див.: Управління дитколоніями Харківського округу.

Управління дитбудинками – див.: Управління дитколоніями Харківського округу.

Управління дитколоніями – див.: Управління дитколоніями Харківського округу.

Управління дитколоніями округи – див.: Управління дитколоніями Харківського округу.

Управління дитколоніями Харківського округу – утворений за ініціативою А. С. Макаренка керівний орган у структурі Харківської ОІНО, що здійснював централізоване керівництво усіма інтернатними дитячими закладами Харківського округу. Існувало приблизно з вересня 1927 по кінець березня 1928. Керівники: А. С. Макаренко (вересень 1927 – лютий 1928), М. Я. Сухарев (лютий-березень 1928)⁶⁴⁸.

Управління дитустановами – див.: Управління дитколоніями Харківського округу.

Управління дитячими будинками – див.: Управління дитколоніями Харківського округу.

Управління дитячими колоніями – див.: Управління дитколоніями Харківського округу.

Управління дитячими установами інтернатного типу – див.: Управління дитколоніями Харківського округу.

Управління дитячими шкільно-трудовами колоніями – див.: Управління дитколоніями Харківського округу.

Управління ДК – див.: Управління дитколоніями Харківського округу.

Управління ДШТК – див.: Управління дитколоніями Харківського округу.

Управління соціального виховання Народного Комісаріату Освіти України – один із головних підрозділів НКО УСРР. Утворений шляхом реорганізації Головоцвику НКО. Керівний орган – Колегія Упрсоцвику. Керівники: Менжинська, Кириченко та ін.

Управління справами Ради Народних Ко-

місарів і Економ. наради – Управління справами Ради Народних комісарів і Економічної наради УСРР.

Управління справами Ради Народних Комісарів У.С.Р.Р. – див.: Управління справами Ради Народних Комісарів і Економ. наради.

Управління справами Раднаркому – див.: Управління справами Ради Народних Комісарів і Економ. наради.

Управління справами РНК і ЕН УСРР – див.: Управління справами Ради Народних Комісарів і Економ. наради.

Упрсоцвих – див.: Управління соціального виховання Народного Комісаріату Освіти України.

Упрсоцвих Наркомосу УСРР – див.: Управління соціального виховання Народного Комісаріату Освіти України.

УСВ – очевидно «Учотно-статистичний відділ».

УСВ-ВКОН – очевидно «Учотно-статистичний відділ» Всеукраїнської комісії по справах неповнолітніх.

Учаспред (рос.) – відділ обліку і розподілу Харківського окружного партійного комітету.

Ф-Б секція (рос.) – див.: Фінансово-бюджетна секція Харківської окружної планової комісії.

ФБС – див.: Фінансово-бюджетна секція Харківської окружної планової комісії.

ФВ – див.: Фінансовий відділ Харківського окружного виконавчого комітету.

ФЕУ – див.: Фінансово-економічне управління НКО.

Фінансово-бюджетна секція Окрплана (рос.) – див.: Фінансово-бюджетна секція Харківської окружної планової комісії.

Фін. Ек. Упр. – див.: Фінансово-економічне управління НКО.

Фінансовий відділ – див.: Фінансово-економічне управління НКО.

Фінансовий відділ Харківського окружного виконавчого комітету (ОкрФВ, Окрфінвідділ, ОкрФО, ОФВ) – організований на підставі постанови ВУЦВК від 21.3.1923, ліквідований на підставі постанови ВУЦВК і РНК УСРР від 2.9.1930 про ліквідацію округів. До структури ОФВ у 1926–27 входили: Податковий підрозділ (з частинами: місцевих податків і зборів, по провадженню цільового податку, по обкладанню порівнювальним збором підприємців, які повинні публічно відчитуватись), Контрольний підрозділ, Окскарбниця, Осередок по видачі пенсій, Окладне рахівництво додаткової ренти, Тимчасова скарбниця по прийому сільгосподатку до 1-го квітня, Скарбниця при Миськомгоспі, Загальний підрозділ, Підрозділ місцевих фінансів, Підрозділ держприбутків⁶⁴⁹.

⁶⁴⁸ Див.: ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1392. – Арк. 359.

⁶⁴⁹ Див.: Государственный архив..., С. 101; ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 726. – Арк. 281.

Фінансово-Бюджетна Секція Харківського Окргплану – *див.*: Фінансово-бюджетна секція Харківської окружної планової комісії.

Фінансово-бюджетна секція Харківської окружної планової комісії – дорадчий орган, створений при Харківському окргплані для вирішення поточних питань виконання бюджету округу.

Фінансово-бюджетова секція Харківського окргплану – *див.*: Фінансово-бюджетна секція Харківської окружної планової комісії.

Фінансово-економічне Управління Наркомосу – *див.*: Фінансово-економічне управління НКО.

Фінансово-економічне управління НКО – один із структурних підрозділів НКО УСРР, що віддав питаннями, пов'язаними з державним фінансуванням народної освіти України.

Фінвідділ – *див.*: Фінансовий відділ Харківського окружного виконавчого комітету.

Фр. Нарообраз (*рос.*) – фракція КП(б)У Харківської окружної інспектури народної освіти.

Фракція КП/б/У (рос.) [Харківської трудової колонії ім. М. Горького] – первинна організація Комуністичної партії (більшовиків) України у Харківській трудовій колонії ім. М. Горького.

Фракція Окрисполкома (рос.) – *див.*: Фракція ОВК.

Фракція ОВК – фракція (первинний осередок) КП(б)У Харківського окружного виконавчого комітету Рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів. До складу фракції входили керівники або представники установ окружного рівня. Судячі зі списку для надсилки запрошень на засідання фракції, на 9.9.1927 її членами були: Буздальн, Кожухов, Постишев, Левченко, Миколюк, Будяков, Сіроштан, Папушина, Єрешенко, Сердюков, Завицький, Червоненко, Іванов, Скачков, Владимиров, Капуловський, Машинко, Левін, Топорін, Льюль⁶⁵⁰.

Х окр. суд – *див.*: **Х. Окрсуд**.

Х. Окрсуд – Харківський окружний суд.

Х.Т.І. – Харківський технологічний ін-т. Заснований у 1885. У 1923 йому присвоєно ім'я В. І. Леніна. З 1929 по 1930 називався Харківським політехнічним ін-м ім. В. І. Леніна. У 1930 реорганізований у галузеві ін-ти: механіко-машинобудівний, електротехнічний, хіміко-технологічний, авіаційний та інженерно-будівельний. У 1949 відновлений як Харківський політехнічний ін-т ім. В. І. Леніна на базі галузевих ін-в: механіко-машинобудівного, електротехнічного, хіміко-технологічного та інженерів цементної промисловості⁶⁵¹.

Харк. Окр. Комітет К.П.(б)У. – *див.*: Харківський окружний партійний комітет.

Харк. Окрвиконком – *див.*: Харківський окружний виконавчий комітет рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів.

Харк. Окрнаросвіта – *див.*: Харківська окружна інспектура народної освіти.

Харк. Рай. КДД – Харківська районна комісія допомоги дітям.

Харк. Трудоколонія ім. Горького – *див.*: Харківська трудова колонія ім. М. Горького.

Харківська Губерніяльна Інспектура Народної Освіти – *див.*: Харківська окружна інспектура народної освіти.

Харківська губернска комісія по справах неповнолітніх – *див.*: Окружна комісія по справах неповнолітніх.

Харківська комісія [у справах неповнолітніх] – *див.*: Окружна комісія по справах неповнолітніх.

Харківська комісія у справах неповнолітніх – *див.*: Окружна комісія по справах неповнолітніх.

Харківська міська рада робітничих та червоноармійських депутатів – місцевий орган державної влади в УСРР і СРСР. Обирався трудівниками міста на основі загального, прямого і рівного виборчого права таємним голосуванням.

Харківська міськрада – *див.*: Харківська міська рада робітничих та червоноармійських депутатів.

ХАРКІВСЬКА МІСЬКРАДА РОБІТНИЧИХ ТА ЧЕРВОНОАРМІЙСЬКИХ ДЕПУТАТІВ – *див.*: Харківська міська рада робітничих та червоноармійських депутатів.

Харківська Окрінспектура – *див.*: Харківська окружна інспектура народної освіти.

Харківська Окрінспектура Наросвіти – *див.*: Харківська окружна інспектура народної освіти.

Харківська Окркомісія Допомоги Дітям – *див.*: Харківська окружна комісія допомоги дітям.

Харківська окружна інспектура народної освіти – харківський окружний орган НКО УСРР. Утворена 1923, ліквідована на підставі постанови ВУЦВК і РНК УСРР від 2.9.1930 про ліквідацію округів. На 1.10.1927 до штату ОІНО входили: окрінспектор, заступник окрінспектора, помічники окрінспектора (3 особи), старший інспектор окрліту, інспектор нацену, інспектор художньої пропаганди, секретар, статистик, інспектори соцівиху (4 особи), інспектори політосвіти (4 особи), інспектор окрліту, інспектор профосу, інспектор МК (3 особи), бухгалтер-інспектор, бухгалтер, помічник бухгалтера, рахівник, діловод, друкарки (3 особи), завідувач особистого складу, реєстратор, окртехнік, радіоінструктор. Окрінспектори: Махно (1925 – 1.5.1927), Миколюк (1.5.1927 – 26.9.1927), Крущо (з 26.9.1927 до

⁶⁵⁰ Див.: ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 7. – Спр. 21. – Арк. 21 зв.

⁶⁵¹ Див.: Вузи УРСР..., С. 49.

22.2.1928), Півень (тимчасово, 22.2.1928 – березень-квітень 1928), Стрільбицький (березень-квітень 1928 – січень 1929). Річний бюджет Харківської ОІНО (на 1926–27): 10.681.956 карб.⁶⁵²

Харківська окружна інспектура охорони здоров'я – харківський окружний орган НКОЗ УСРР. Утворена 1923, ліквідована на підставі постанови ВУЦВК і РНК УСРР від 2.9.1930 про ліквідацію округів. На 1927–28 структура ОЗВ складалася: Інспектура лікарняної допомоги, Інспектура позалікарняної допомоги, Секція непрацездатності, Тубсекція, Санітарно-епідеміологічна інспектура, Санітарно-статистична інспектура, Фармінспектура, Фінчастина, Загальна канцелярія, Судова медицина, Інспектура охорони материнства та дитинства (разом 40 штатних одиниць)⁶⁵³.

Харківська окружна комісія допомоги дітям – міжвідомчий орган по боротьбі з дитячою безпритульністю. Завдання органів допиту (на травень 1927): розміщення безпритульних підлітків і переростків із дитустанов на роботу до підприємств, кустарів, селян, артілей Комборотьбу, робітфаків, улаштування до робітничих родин і сільськогосподарських колективів; розшук рідних і відправка до них вихованців дитустанов (реєвація); підбір безпритульних з вулиць до первісних дитустанов (плановий, через ІОД і масовий); зміцнення громадської самодіяльності у товаристві «Друзі дітей» і залучення цієї організації та організації «Друзі дітей» на транспорті, а також товариства «Допомога» до участі в організації допомоги дітям; видача індивідуальної допомоги нужденному дитинству, організація дитячого адресного столу, обстеження безпритульності у м. Харкові; обстеження інтернатних дитустанов з метою забезпечення «проточності» в них дітей тощо.

При ОКДД існував спеціальний апарат для забезпечення виконання її функцій по боротьбі з дитячою безпритульністю, який ОКДД у вересні 1927 вирішила передати до ОІНО, на місцевий бюджет. За постановою ВУЦВК від 3.5.1927 з бюджету ОКДД було знято утримання дитустанов постійного типу. Прибуткові підприємства в структурі ОКДД: торгіві (на січень 1928: 31 буфет, 9 кіосків, 2 винно-гастрономічних магазини, комісійна крамниця, «молочарня», 8 рознощиків), гральні. Штати апарату ОКДД на 1926–27 (зберігається тогочасна орфографія): голова ОКДД, заступник голови, секретар, інструктори (2 особи), бухгалтер, помічник бухгалтера, каморник, діловод, реєстратор, друкарниця, опрятник, гонець. На 1927–28 було скорочено одну посаду інструктора, але додано посаду «рахівника-скарбника». Крім штатних працівників (голова, заст. голови, секретар) повний склад ОКДД включав представників більшості окружних установ (див. таблицю). Головний керівний орган ОКДД – щомісячний пленум; між пленумами всі робочі питання вирішувались на щотижневих засіданнях Президії ОКДД, до якої входили: голова ОКДД, заст. голови, секретар, представники інспектури охорони здоров'я, ОІНО, міськради й правління товариства «Друзі дітей». Окремі дрібні питання вирішувала Робоча трійка ОКДД: голова ОКДД, заст. голови й секретар. При ОКДД працювали комісії: в справах підбору безпритульних з вулиць м. Харкова і експлуатаційна. По районах округу ОКДД представляли районні комісії допомоги дітям, але протягом 1928 райдопдти було ліквідовано й їх роботу передано до райвідділень Товариства «Друг дітей». Бюджет ОКДД на 1927–28: прибуток – 934.051 карб., видаток – 1.623.373 карб., дефіцит 689.322 карб.⁶⁵⁴

Посада або представництво	Склад ОКДД на 1.10.1927 р.	Склад ОКДД на 1.4.1928 р.
1. Голова ОКДД	Сухарев	Шелудько
2. Заст. голови	Зайчик	Головін
3. Секретар	Височин	Височин
4. Зав. дитколоніями	–	Сухарев
Представники установ:		
5. Інспектура охорони здоров'я	Триполова	Триполова
6. ОІНО	Розовський	Розовський
7. Міськрада	Комарівська	Комарівська
8. Товариство «Друзі дітей»	Мовшович	Мовшович
9. ОВК	Казак	Казак
10. ОкрКНС	Пушкар	Пушкар
11. Окрком. ЛКСМУ	Суріна	Мітюріна
12. Окрпрофрада	–	Амнуель

⁶⁵² Див.: ДАХО. – Ф. Р-858. – Оп. 2. – Спр. 3. – Арк. 78; Ф. Р-845. – Оп. 2. – Арк. 373 зв.; Оп. 3. – Спр. 1032. – Арк. 196–196 зв., 233; Hillig G. Verblaŕte..., S. 179.

⁶⁵³ Див.: там само. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 726. – Арк. 85.

⁶⁵⁴ Див.: там само. – Арк. 427; Спр. 672. – Арк. 340; Спр. 669. – Арк. 5; Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 43. – Арк. 92, 158, 238, 241–242, 245; Спр. 79. – Арк. 87.

Посада або представництво	Склад ОКДД на 1.10.1927 р.	Склад ОКДД на 1.4.1928 р.
13. Окрвідділ праці	–	Шуцько
14. Окр УЧХ	Губарьова	Терентьєв
15. Окрсоцзабез	Терещук	Терещук, зам. Гельфанд
16. Спілька кустарів-самітників	–	Березняков, зам. Віленц
17. Жилсоюз	–	Найдьонова, зам. Страшинський
18. Окржінвідділ	–	Файбішева
19. Окрадмінвідділ	–	Катунін, зам. Шашкевич

Харківська окружна планова комісія (Окплан) – створена на підставі постанови ВУЦВК від 7.8.1924 у лютому-березні 1924 в результаті реорганізації окружної економічної наради; ліквідована на підставі постанови ВУЦВК та РНК УСРР від 2.9.1930 про ліквідацію округів. Проводила роботу по плануванню, контролю і обліку роботи підприємств і установ на території округу. Склад і ставки окрплану на 1926–27: президія – голова, заст. голови; Фінансово-бюджетна секція – голова, члени (3 особи); сільськогосподарська секція – голова, члени (2 особи); промислова секція – члени (2 особи); секція торгівлі і кооперації – член; секретаріат – секретар президії, секретарі секцій (2 особи), діловод, друкарка, склаграфіст⁶⁵⁵.

Харківська трудова колонія ім. М. Горького – інтернатний дитячий заклад для неповнолітніх правопорушників. Створений у 1920 як Основний дитячий будинок № 7 рішенням Полтавського губернського відділу народної освіти і очолений А.С. Макаренком, в подальшому – Полтавська трудова колонія ім. М. Горького. У 1926 переведена до Харківського округу і злита з Курязькою трудовою дитячою колонією імені «7-го Листопада», шляхом ліквідації останньої. Керівники: А. С. Макаренко, Л. Т. Коваль (тимчасово), Т. У. Плетньов, Зеленін, Федоров, Клименко, Друшляк, Братула, Юрагін, Нюренберг, Романов, Ф. С. Дидоренко та інші. Сучасна назва – Курязька виховна колонія управління Державного департаменту України з питань виконання покарань у Харківській області⁶⁵⁶.

Харківське єпархіальне управління – харківський місцевий орган православного церковного управління.

Харківське окрбюро К.Д.Д. – Харківське округове бюро Комуністичного дитячого руху (піонерів) (КДР). У 1926–27 до штату окрбюро входили: інспектор КДР, інструктори (2 особи), голова Методкому, голови міських райбюро (5 осіб) – разом 9 осіб. За іншими

даними, штати окрбюро на цей же рік склалися: інспектор КДР, інструктори міських райбюро (5 осіб), секретар – разом 7 осіб⁶⁵⁷.

Харківський архів – *див.*: **Державний архів Харківської області.**

Харківський губвиконком – Харківський губернський виконавчий комітет Рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів. Ліквідований у 1925 р. у зв'язку з введенням в Україні трьохступеневої системи управління і ліквідацією Харківської губернії.

Харківський державний архів – *див.*: **Державний архів Харківської області.**

Харківський ІНО – *див.*: **Харківський інститут народної освіти.**

Харківський інститут народної освіти – заснований у 1919 (шляхом реформування, створеної на базі Харківського ун-ту Академії теоретичних знань) як Харківський ін-т народної освіти. Мав два ф-ти: професійної освіти (фізико-математичний і історико-філологічний) і соцівху. З 1931 – Харківський ін-т соціального виховання, з 1933 – Харківський державний педагогічний ін-т (з 1945 – ім. Г. С. Сковороди). Нині Харківський національний педагогічний ун-т ім. Г. С. Сковороди.⁶⁵⁸

Харківський монопен – *див.*: **Окружна комісія по справах неповнолітніх.**

Харківський машинобудівельний інститут – Харківський механіко-машинобудівний ін-т. Утворений у 1930 шляхом реорганізації Харківського технологічного ін-ту ім. В. І. Леніна у галузеві ін-ти. У 1949 увійшов до складу відновленого Харківського політехнічного ін-ту ім. В. І. Леніна⁶⁵⁹.

Харківський ОВК – *див.*: **Харківський окружний виконавчий комітет рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів.**

Харківський Окр. Адмінвідділ – *див.*: **Адмінвідділ ОКРВК'у.**

Харківський Окрадмінвідділ – *див.*: **Адмінвідділ ОКРВК'у.**

Харківський окрвиконком – *див.*: **Харківський окружний виконавчий комітет рад ро-**

⁶⁵⁵ Государственный архив..., С. 98; ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 671. – Арк. 95.

⁶⁵⁶ Див.: Муратов Ф. Н. История Куряжа от монастыря до колонии. – Харьков: Мачулин, 2006. – С. 192.

⁶⁵⁷ Див.: ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 727. – Арк. 43; Спр. 672. – Арк. 42 зв.

⁶⁵⁸ Див.: Вузи УРСР..., С. 36, 58; Марочко В., Хілліг Г. Олександр Попів. Ким він був насправді? // Рідна школа. – 1996. – № 11–12. – С. 23.

⁶⁵⁹ Див.: Вузи УРСР..., С. 49.

бігничих, селянських і червоноармійських депутатів.

Харківський Окрвідділ Спілки Робос (профспілка робітників освіти) – професійна спілка, що об'єднувала працівників шкіл, дитсадків, дитбудинків, вищих навчальних закладів, наукових і політико-просвітницьких установ.

Харківський Окрподдит – *див.*: **Харківська окружна комісія допомоги дітям**.

Харківський ОкрКомітет Допомоги дітям – *див.*: **Харківська окружна комісія допомоги дітям**.

Харківський Округовий Виконавчий Комітет – *див.*: **Харківський окружний виконавчий комітет рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів**.

Харківський Округовий Виконавчий Комітет Рад Робітн. Сел. і Червоноарм. Депутатів – *див.*: **Харківський окружний виконавчий комітет рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів**.

Харківський Округовий Комітет К.П.(б)У. – *див.*: **Харківський округовий комітет Комуністичної партії (більшовиків) України**.

Харківський округовий комітет Комуністичної партії (більшовиків) України – орган, що керував поточною роботою організацій КП(б)У Харківського округу в інтервалах між окружними партійними конференціями. На 1926–27 партійний бюджет Харківського округу складав 419.504 карб. 04 коп. (на 200.000 карб. відкривав кредит по місцевому бюджету і 219.504 карб. 04 коп. надсилає ЦК КП(б)У)⁶⁶⁰.

Харківський Окружний Виконавчий Комітет – *див.*: **Харківський окружний виконавчий комітет рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів**.

Харківський окружний виконавчий комітет рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів – найвищий орган влади на території Харківського округу, підзвітний окружним з'їздам Рад і Харківському губвиконкому (до 1925), якими він був обраний. Після ліквідації губвиконкому підкорявся безпосередньо ВУЦВК. Припинив діяльність у 1930 на підставі постанови ВУЦВК від 2.9.1930 про ліквідацію округів. 1925 р. у зв'язку з введенням в Україні трьохступеневої системи управління Харківська губ. була ліквідована, а її територія відповідно до пост. ВУЦВК від 3.06.25 р. поділялася на 4 округи: Ізюмський, Куп'янський, Сумський і Харківський. Цією ж постановою до Харківського округу ввійшли р-ни: Охтирський, Богодухівський, Великописаревський, Калантаєвський, Кириков-

ський, Краснокутський і Сеннянський. Постановою ВУЦВК від 7.07.26 р. при розформуванні Павлоградського округу до Харківського округу був віднесений Лозівський р-н. Крім того у складі Харківського округу залишалися р-ни: Олексіївський, Білоколодязький, Валківський, Водолажський, Вовчанський, Деркачівський, Зміївський, Золочівський, Коломакський, Липецький, Люботинський, Мереф'янський, Ольшанський, Печеніжський, Старосалтівський, Таранівський, Харківський, Чугуєвський. У структурі ОВК на 1926–27 були підрозділи: Окружна інспектура народної освіти (ОІНО), Окружне земельне управління (Окрземуправління), Окружна планова комісія (Окрплан), Окружне статистичне бюро (Окрстатбюро), Окружна інспектура охорони здоров'я (Окрздоров), Окружний відділ комунального господарства (Окркомгосп), Окружний відділ праці (Окрвідділ праці), Окружний відділ соціального забезпечення (Окрсоцзабес), Окружна комісія допомоги дітям (ОкрДД, ОКДД), Окрдержстрах, Окружний комітет незможних селян (ОкрКНС), Окружна рада професійних спілок (Окрпрофрада, ОРПС), Окружний суд (Окрсуд), Окружний фінансовий відділ (Окрфінвідділ, ОФВ), Окружна прокуратура (Окрпрокуратура), Окружний військовий комісаріат (Окрвійськомат), Адміністративний відділ (Адмінвідділ), Окрстрахкаса⁶⁶¹.

Харківський окружний партійний комітет – *див.*: **Харківський округовий комітет Комуністичної партії (більшовиків) України**.

Харківський окружний фінансовий відділ – *див.*: **Фінансовий відділ Харківського окружного виконавчого комітету**.

Харківський педагогічний інститут – *див.*: **Харківський інститут народної освіти**.

«Харківський пролетар» – газета, виходила з 1917 по 1934 у Харкові. По 13.3.1930 назва – «Харьковский пролетарий». Підзаг.: Орган Харк. окркому КП(б) України, окрвиконкому і міськради; Орган МК КП(б) України, Окрвиконкому і міськради (10.9.1930 – 20.9.1930); Орган МК КП(б) України і Миськради (21.9.1930 – 18.2.1932); Орган Обкому КП(б) України, Облвиконкому, ХМПК і Миськради (20.2.1932 – 27.4.1933); Орган Харк. обкому і МК КП(б) України, Облвиконкому і Миськради (28.4.1933 – 5.1.1934). Назва з 6.4.1934 – «Соціалістична Харківщина»⁶⁶².

Харьковская Губернская Инспектура Народного Образования (*рос.*) – місцевий орган Народного комісаріату освіти УСРР. Існувала до 1925.

⁶⁶⁰ Див.: ДАХО. – Ф. Р-1179. – Оп. 19. – Спр. 12. – Арк. 55.

⁶⁶¹ Див.: Государственный архив..., С. 72, 280–281; ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 7. – Спр. 20. – Арк. 87.

⁶⁶² Див.: Харківська наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка, каталог періодичних видань.

Харьковская Губернская комиссия по делам несовершеннолетних (рос.) – див.: Окружна комісія по справах неповнолітніх.

Харьковская Окркомиссия по делам несовершеннолетних (рос.) – див.: Окружна комісія по справах неповнолітніх.

Харьковская Окружная Инспектура Народного Просвещения (рос.) – див.: Харківська окружна інспектура народної освіти.

Харьковская окружная комиссия по делам несовершеннолетних правонарушителей (рос.) – див.: Окружна комісія по справах неповнолітніх.

Харьковская Окружная Комиссия Помощи Детям (рос.) – див.: Харківська окружна комісія допомоги дітям.

Харьковская Трудовая Колония им. Горького (рос.) – див.: Харківська трудова колонія ім. М. Горького.

Харьковский Исполком (рос.) – див.: Харківський окружний виконавчий комітет рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів.

Харьковский Окрликвидком (рос.) – Харківська окружна ліквідаційна комісія – орган, створений для втілення в життя політики по відокремленню церкви від держави. У 1919 на реалізацію декрету уряду від 22.1.1919 «Про відокремлення церкви від держави і школи від церкви», в Україні з'явилися комісії з ліквідації майна релігійних установ. Пізніше з цією метою було створено спеціальний державний орган – V (Ліквідаційний) відділ Наркомату юстиції УСРР. У 1922 цю функцію було передано до НКВС, який здійснював справу по відокремленню церкви через спеціальні відділи або комісії у структурі губернських і окружних виконкомів⁶⁶³.

Харьковский Окружной Исполнительный Комитет (рос.) – див.: Харківський окружний виконавчий комітет рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів.

«Харьковский пролетарий» – харківська окружна газета, виходила з 1917 по 1934. З 1930 назва – «Харківський пролетар». Підзаголовки: Орган Харьк. губкома КП(б) України, губисполкома, губсовпрофа і горсовета; Орган харьк. губкома КП(б) України, окрисполкома і горсовета (11.8.1925 – 11.11.1925); Орган Харьк. окрком КП(б) України, окрисполкома і горсовета (12.11.1925–9.9.1930). До 15.2.1928 головний редактор – Шапіро⁶⁶⁴.

⁶⁶³ Див.: Лаврик Г. В. Організаційно-правові заходи Наркомату внутрішніх справ УСРР та його органів з реалізації церковно-релігійної політики Радянської держави у 1922–1929 рр. // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ, – № 4. – Одеса: Одеський юридичний інститут Національного університету внутрішніх справ, 2002. – С. 164 – 171.

⁶⁶⁴ Див.: Харківська наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка, каталог періодичних видань; ДАХО. – Ф. Р-1296. – Оп. 1. – Спр. 47. – Арк. 265 зв.

⁶⁶⁵ Див.: Діптан І. І. Діяльність спеціальних державних органів боротьби з дитячою безпритульністю в Українській СРР (1919 – 1932 рр.) // Формування педагогічної культури в Україні: 36 наукових праць / Під ред. В. Є. Лобурця. – Потава, 1996. – С. 52 – 77.

ХВМП – Харківський окружний відділ місцевої промисловості.

Хемкомбінат – хімічний комбінат.

Химпрофшкола (рос.) – одна з харківських шкіл професійної освіти. Інша назва – IV Хемпрофшкола.

ХОВ Спілки Робос – див.: Харківський Окрвідділ Спілки Робос.

ХООМП (рос.) – див.: ХВМП.

ЦБ КДР – див.: Центральне бюро Комуністичного дитячого руху (піонерів).

ЦДАВО – див.: Центральний державний архів вищих органів влади України.

ЦЕНТРАЛЬНА КОМІСІЯ ДОПОМОГИ

ДІТЯМ – міжвідомчий орган по узгодженню діяльності держави і громадськості з порятунку знедолених дітей при ВУЦВК. Утворений постановою уряду УСРР від 28.11.1922 на базі ліквідованої Ради захисту дітей (РЗД). Голова ЦКДД – Г. І. Петровський, відповідальний секретар – М. М. Кулик. 6.12.1922 ВУЦВК схвалив положення про структуру і компетенцію ЦКДД. У грудні 1922 – липні 1923 функціонувала в межах ЦК Допголу і ЦК Наслідголу, з серпня 1923 приступила до самостійної роботи. До складу входили представники: НКО, НКОЗ, НК РСІ, Укрбюро ВЦРПС, ЦК КСМУ, ЦК КП(б)У, ЦК КНС, Українського Червоного хреста. Свої завдання реалізувала через апарат відомств і організацій, місцеві комісії допомоги дітям при виконкомах. На відміну від РЗД мала більш широку компетенцію, певну фінансову самостійність і була націлена на остаточну ліквідацію безпритульності. Матеріальну базу ЦКДД склали кошти, що залишилися від ЦК Наслідголу, випадкові державні субсидії і прибутки від власних господарюючих підприємств. Бюджет ЦКДД: 1923 – 3.335.000 карб., 1924–25 – 8.159.000 карб., 1925–26 – 7.396.000 карб., 1926–27 – 6.013.000 карб. Кошти спрямовувалися на боротьбу з безпритульністю, її профілактику і дотацію дитустановам. За сприяння ЦКДД у 1924 виникли осередки товариства «Друзі дітей». Ліквідована постановою ВУЦВК і РНК УСРР від 20.11.1932⁶⁶⁵.

Центральне бюро Комуністичного дитячого руху (піонерів) – центральний виконавчий орган дитячої політичної організації – Комуністичного дитячого руху (піонерів) України.

Центральний державний архів – *див.: Центральный державный архив высших органов власти Украины.*

Центральний державний архів вищих органів влади України – одна з найбільших державних архівних установ (Київ).

Церковна рада [Преображенської церкви] – постійно діючий виборний колегіальний орган церковного самоврядування. Обирався із числа парафіян Преображенської церкви в кількості 50 осіб.

Цивільно-Касаційний Відділ Харківського окружного суду – один із структурних підрозділів Харківського окружного суду. Займався розглядом скарг і опротестуванням до суду вищої інстанції судових вироків або рішень, що не вступили у законну силу.

ЦК – *див.: ЦК ЛКСМУ.*

ЦК ЛКСМУ – Центральний комітет Ленінської комуністичної спілки молоді України – найвищий керівний орган українського комсомолу в інтервалах між з'їздами ЛКСМУ. Обирався з'їздом. Періодично скликалися пленуми ЦК. Працював під керівництвом ЦК КП(б)У. Обирав зі свого складу Бюро ЦК для керівництва роботою комсомолу між пленумами і Секретаріат для поточної організаційної роботи.

ЦКДД – *див.: ЦЕНТРАЛЬНА КОМІСІЯ ДОПОМОГИ ДІТЯМ.*

ЦКПД (рос.) – *див.: ЦЕНТРАЛЬНА КОМІСІЯ ДОПОМОГИ ДІТЯМ.*

ЦК РОБОС – Центральний комітет професійних спілок працівників освіти України (РОБОС).

«Червоні квіти» (підрозділок: Журнал для дітей) – Український дитячий двохтижневий журнал, виходив у Харкові з 1923 по 1931. З 1932 назва – «Піонерія»⁶⁶⁶.

Червонокутський РКДД – Червонокутська районна комісія допомоги дітям.

Шефком над колонією ім. М. Горького (рос.) – шефський комітет над колонією імені М. Горького.

Шефкомитет (рос.) [Харківської трудової колонії ім. М. Горького] – *див.: Шефком над колонією ім. М. Горького.*

Шефський комітет (рос.) [Харківської трудової колонії ім. М. Горького] – *див.: Шефком над колонією ім. М. Горького.*

Шкірсиндикат – у 1922–30 господарська організація на території України, що об'єднувала групи промислових трестів для оптової реалізації продукції, закупівель сировини і планування торговельних операцій у шкряній промисловості.

Шкряний завод Охтирського дитячого містечка – невелике виробниче підприємство на те-

риторії дитмістечка. Створювалося з метою отримання прибутку для потреб дитмістечка і здобуття вихованнями промислової кваліфікації.

Школа глухонемых (рос.) – спеціальний навчальний заклад для дітей з вадами слуху у структурі Харківської окрінепектури охорони здоров'я.

Школа імені Ворошилова – одна з московських середніх шкіл.

Школа Печатного Дела (рос.) – очевидно, одна зі шкіл професійної освіти. Однак, на жовтень 1928 у складі Харківської ОІНО заклад з такою назвою не значиться⁶⁶⁷.

Школа Соцвоза (рос.) [Харківської трудової колонії ім. М. Горького] – школа Харківської трудової колонії ім. М. Горького.

Штаб командирів (рос.) [Харківської трудової колонії ім. М. Горького] – очевидно, мається на увазі штаб колонії.

ШТАТНА КОМІСІЯ ОКРВИКОНКОМУ – спеціальна установа в структурі ОВК. Рішенням президії ОВК 21.5.1926 була створена, а 10.1.1927 ліквідована як «Округова структурно-штатна комісія». При її ліквідації всім окремим установам, відділам і інспектурам наказувалося подавати свої штати через ОкрРПСІ на затвердження ОВК, а також заборонялося робити в них будь-які зміни без дозволу президії ОВК. Але для затвердження штатів і ставок окружних і районних бюджетних установ на новий бюджетний рік на початку вересня 1927 була створена очевидно тимчасова штатна комісія ОВК⁶⁶⁸.

Юрвідділ – *див.: Юрчастина ОВК.*

Юрчастина – *див.: Юрчастина НКО.*

Юрчастина НКО – юридичний підрозділ у складі НКО УСРР.

Юрчастина ОВК – юридичний підрозділ Харківського окружного виконавчого комітету Рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів.

Ячейка КСМУ (рос.) [Харківської трудової колонії ім. М. Горького] – первинна організація Ленінської комуністичної спілки молоді України колонії ім. М. Горького.

Ячейка ЛКСМ (рос.) [Харківської трудової колонії ім. М. Горького] – *див.: Ячейка КСМУ.*

Ячейка Л.К.С.М.У. (рос.) [Харківської трудової колонії ім. М. Горького] – *див.: Ячейка КСМУ.*

Ячейка Ю.П. (рос.) [Харківської трудової колонії ім. М. Горького] – *див.: Піонерзагін.*

⁶⁶⁶ Див.: Харківська наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка, каталог періодичних видань.

⁶⁶⁷ Див.: ДАХО. – Ф. Р-858. – Оп. 2. – Спр. 10. – Арк. 25 – 26.

⁶⁶⁸ Див.: там само. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 669. – Арк. 9 – 10.

6. Іменний покажчик

Абарінов Олександр – російський макаренкознавець, у минулому багаторічний керівник Відділу виховально-трудових колоній для неповнолітніх правопорушників МВС України, учасник 7-го Міжнародного макаренкознавчого симпозиуму в Оберрайфенберге під Франкфуртом-на-Майні⁶⁶⁹.

Августинович – у 1927 працівник Харківського окружного фінансового відділу⁶⁷⁰.

Авербух – на грудень 1927 працівник НК Земсправ.

Аверін – на грудень 1926 член бюро фракції КП(б)У Харківського ОВК.

Ададуров – з 1.6.1927 бухгалтер інспектор Харківського ОІНО, представляв інтереси окрнаросвіти на засіданнях ФБС, ОКДД та ін. Позапартійний⁶⁷¹.

Аксьонов – на 1928 вихованець Харківської колонії ім. М. Горького.

Алексейченко – на серпень 1927 член комісії соцвиху Харківської міської ради.

Алибаєв – на осінь 1926 очевидно був членом президії Харківської ОКДД.

Амнуель Ф. В. – з 11.2.1927 по 25.9.1928 секретар (і зав. таємним діловодством) Харківського ОІНО. Чл. партії⁶⁷².

Андренко Іван Петрович – на жовтень 1927 представник ОЗВ у складі Штатної комісії Харківського ОВК. З 19.12.1929 голова Харківської ОКДД⁶⁷³.

Андрійченко – дані відсутні.

Анівцев П. – випускник Полтавської трудової колонії ім. М. Горького, з 1924 – студент робітфаку Харківського геодезичного інституту⁶⁷⁴.

Антипов Петя – на жовтень 1927 вихованець Харківської колонії ім. М. Горького.

Арнаутов Василь Олексійович (1881 – 1938) – голова Головоцвиху НКО УСРР. У 1903 закінчив історико-філологічний ф-т Новоросійського ун-ту (Одеса). З 1912 до 1915 працював бухгалтером в управлінні будівництва залізниць. У 1916–17 – прапорщик у армії. Перебував у партії есерів і лівих есерів. Під час Громадянської війни працював в Одесі: 1918 – редактор газети, 1919 – працівник в галузі народної освіти. У 1919 організував «робітничий ба-

тальян». У 1920 призначений керівником підвідділу дитячих установ у відділі соціального виховання НКО УСРР. З квітня 1922 працював по дорученню НКО в галузі допомоги голодуючим дітям. З листопада 1922 по листопад 1928 – зам. голови і голова Головоцвиху НКО УСРР. Паралельно з 1923 по 1925 – голова наукпедкома. Викладав у Харківському ІНО. У 1928 призначений ректором одеського економічного ін-та. У 1937 звинувачений як активний член антирадянської есерівської організації і розстріляний. Віднесений А. С. Макаренком у списку прототипів «Педагогічної поеми» до категорії «друзів»⁶⁷⁵.

Аронштам – на жовтень-грудень 1927 – працівник Харківської окрінспектури охорони здоров'я.

Архангельська Зінаїда Петрівна (1879 (1882, 1884 ?) – ?) – педагог Полтавської (з 1 серпня 1922) і Харківської колонії ім. М. Горького; дружина брата Є. Ф. Григорович. Закінчила 8 класів жіночої гімназії. На педагогічній роботі з 1904⁶⁷⁶.

Архангельський Павло Петрович – вихованець Полтавської трудової колонії ім. М. Горького з 1922, син вихователки-вчительки З. П. Архангельської. Одним із перших випускників колонії став студентом робітфаку Харківського сільськогосподарського інституту (з 1924). У подальшому працював на меліорації у Середній Азії. Кандидат технічних наук. Помер у 1984 у Кліну (Росія). Один із прототипів О. Задорова у «Педагогічній поемі»⁶⁷⁷.

Б. Г. – псевдонім автора статті у газеті «Харьковский пролетарий».

Бабич – на грудень 1926 представник Окружного комітету незаможних селян в бюро фракції КП(б)У Харківського ОВК.

Балабанович Євген Зенонович – письменник-публіцист, дослідник і популяризатор творчої спадщини А. С. Макаренка.

Баланов – на жовтень 1927 представник окружної професійної спілки працівників освіти у складі Штатної комісії і Комісії по розгляду ставок зарплатні Харківського ОВК.

⁶⁶⁹ Абарінов А. Хиллиг Г. Испытание властью..., С. 16.

⁶⁷⁰ Див.: ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1391. – Арк. 58.

⁶⁷¹ Див.: там само. – Ф. Р-858. – Оп. 2. – Спр. 10. – Арк. 23.

⁶⁷² Див.: там само. – Арк. 23, 27.

⁶⁷³ Див.: там само. – Ф. Р-845. – Оп. 4. – Спр. 2. – Арк. 214.

⁶⁷⁴ Див.: Хиллиг Г. Страдания..., С. 179.

⁶⁷⁵ Див.: Hillig G. Verblaŕte..., S. 134–141.

⁶⁷⁶ Полтавська трудова..., Ч. 2. – С. 10, 42, 103.

⁶⁷⁷ Див.: Хиллиг Г. Страдания..., С. 179; Полтавська трудова..., Ч. 2. – С. 185–186.

Балицький Всеволод Аполлонович (1892–1937) – український політичний діяч. Рев. роботою почав займатися в 1913 в Московських студентських гуртках. До РСДРП вступив у 1915. Після Лютневої революції 1917 організує у Тавризі (Персія) Раду солдатських депутатів. З грудня 1919 – голова Київської губернської надзвич. комісії. З березня 1922 – заст. голови ДПУ, а у 1923–1931 – голова ДПУ УСРР (з березня 1924 по листопад 1930 – за сумісництвом нарком внутр. справ УСРР). З 1923 по 1934 – член Колегії ОДПУ СРСР, а з 1930 по 1934 – заст. голови ОДПУ СРСР. У 1934–1937 – нарком внутр. справ УСРР. Чл. ЦК (з 1925) і Політбюро (з 1927) ЦК КП(б)У. У 1937 виведений із складу чл. ЦК ВКП(б) та виключений із партії. Розстріляний за звинуваченням в організації антирадянського замаху⁶⁷⁸.

Балуєв Е. М. (*Балуєва Єлизавета Михайлівна*; 1880 або 1881 – ?) – працівниця колонії ім. М. Горького з липня 1924 (фельдшер). Закінчила жіночу гімназію і фельдшерську школу⁶⁷⁹.

Бальш – на серпень 1927 працівник (працівниця?) Харківської міської ради.

Баранов – у 1927 секретар Юрчастини НКО УСРР і, можливо, працівник (секретар?) Харківського окружного суду.

Барилко – на вересень 1927 працівник (можливо голова) Білоколядзяцької (Харківського округу) районної комісії допомоги дітям.

Бег – на березень 1926 керуючий справами РНК і Економнаради УСРР.

Беланін (за ін. документами – *Беланов, Біланов*) – на кінець 1927 представник Харківської окружної професійної спілки працівників освіти на засіданнях Фінансово-бюджетної секції Харківської окружної планової комісії.

Бенкис – на жовтень 1926 працівник (можливо голова) Охтирської районної комісії допомоги дітям.

Берлін Роза Липовна (*Рейза Алтеровна*; 1892 або 1894 – 1963) – одна з найголовніших прибічниць Колонії ім. М. Горького. 1914 (або 1915) закінчила Київський фребелівський педагогічний інститут. З

1914 по квітень 1917 – інструктор і керівник дошкільного виховання у «Петербурзькій спілці охорони здоров'я дітей», а також уповноважена цієї спілки у Варшаві, Мелітополі і Ярославлі. Член КП(б)У з червня 1917. В подальшому до 1921 працювала організатором і завідувачою Володимирським губвідділом соцзабезу і членом губвиконкому. 1921 «по мобілізації РКП» отримала направлення до Миколаїва на посаду заохрдитом і тимчасово замзавгубосвітою. З січня 1922 до листопада 1928 – голова Всеукраїнської Комісії по справах неповнолітніх і член Колегії Головоцвиху НКО УСРР. У 30-х рр. – директор середньої школи у Москві, у післявоєнні роки – методист у міському відділі наросвіти⁶⁸⁰. У списку прототипів до «Педагогічної поеми» Б. посідає друге місце серед «друзів» горьківської колонії⁶⁸¹.

Берліна – *див.: Берлін.*

Бельський П. Г. (1879–1948) – педагог-дефектолог⁶⁸².

Биков – на жовтень-листопад 1927 працівник Харківської окружної ради професійних спілок.

Биковець Михайло Миколайович (1894–1937) – один із вищих керівників Полтавської колонії ім. М. Горького. Після закінчення у 1917 Миргородської гімназії, працював учителем. 1918–20 – інспектор культурно-просвітвдділу Миргородської спілки споживспілок. Пізніше, після року роботи членом колегії Зінківського повітового відділу народної освіти, перейшов на посаду губінспектора наросвіти. 1.2.1923 став членом редколегії органу Полтавської губнаросвіти, журналу «Новими стежками». У травні 1923 рішенням президії Колегії Головоцвиху НКО УСРР направлений Полтавським губВНО до Відділу охорони дитинства Головоцвиху на посаду інспектора; з липня 1924, після уходу Г. С. Салько, до січня 1925 – головний інспектор. 6.6.1924 брав участь у «святі першого снопа» у колонії ім. М. Горького, про що помітив у газеті «Вісті» (12 липня, «Свято першого снопа. (В труд. дитячій колонії під Полтавою)») першу публікацію про колонію в республіканській пресі. 10.9.1924 в

⁶⁷⁸ Большая советская энциклопедия / Гл. ред. О. Ю. Шмидт. – Т. 4. – М.: Советская энциклопедия, 1926. – С. 496; Довідник..., С. 47.

⁶⁷⁹ Полтавська трудова..., Ч. 2. – С. 46.

⁶⁸⁰ Полтавская трудовая колония..., С. 311–312.

⁶⁸¹ ПС. – Т. 3. – С. 490.

⁶⁸² Воспитание гражданина в педагогике А. С. Макаренко: В 2 ч. / Автор монографии, примечаний, редактор-составитель С. С. Невская. – М.: Академический проект; Алма Матер, 2006. – С. 948 (далі – Воспитание гражданина...).

Київському журналі «Нова громада» опублікував другу статтю – «Там, де праця – радість. (Дитяча трудова колонія імені М. Горького)». В обох статтях Б. виступає як активний заступник і пропагандист горьківської колонії. Брав участь в роботі «Всеросійського з'їзду по соціально-правовій охороні неповнолітніх» (кінець листопада 1924, Москва) і «Правобережної наради Допдитів» (поч. січня 1925, Київ). У березні 1925 перейшов до відділу дитячої книги Держвидаву України. У липні 1925 знову відвідав колонію ім. М. Горького і опублікував репортаж «День в трудовій колонії» («Народний учитель»). У подальші роки працював редактором республіканської газети «Радянське село», завідувачим бюро Харківського обллітфонду Спілки письменників України. У серпні 1937 заарештований органами НКВС України і за звинуваченням в участі у антирадянській націоналістично-терористичній організації 24.10.1937 страчений⁶⁸³.

Биковський – у 1926–1927 головний бухгалтер Харківської окружної комісії допомоги дітям. 9.7.1926 разом із Височиним і Вайнером війшов до складу створеної ОКДД комісії по ліквідації справ Курязької трудової колонії ім. 7 Листопада⁶⁸⁴.

Бірюченко – на червень 1927 зав. канцелярією Центральної комісії допомоги дітям.

Богданович Семен Лукич (1886 або 1887 – ?) – працівник колонії ім. М. Горького з травня 1922. Як інструктор ковальської майстерні керував її навчальною і промисловою роботою. Освіта домашня (або початкова). Прототип С. П. Богданенко в «Педагогічній поемі»⁶⁸⁵.

Богопільський – вихованець (судячі з акту обслідування) Харківської колонії ім. М. Горького.

Бондаренко (1) – на вересень 1926 член президії (?) Харківської окружної комісії допомоги дітям.

Бондаренко (2) – на жовтень 1927 секретар президії Харківської міської ради. Представляв міськраду на засіданнях ФБС Харківського окрплану. Можливо, це Бондаренко (1).

Брановський Олексій Семенович (1884 – ?) – у 1926–1929 зав. Харківським окруж-

ним фінансовим відділом, член президії ОВК і бюро фракції КП(б)У ОВК. Чл. КП(б)У з 1918. Працівник ОФВ з 1925. 4.10.1927 підписав лист ОФВ до секретаріату ОВК зі змінами до поданого А. С. Макаренком Положення про відпуск коштів на утримання установ Трудового дитячого корпусу⁶⁸⁶.

Бронікова – див.: **Бронникова**.

Бронникова – у 1927–29 чл. Комісії соціального Харківської міської ради.

Будяков – у 1927–28 член президії Харківської міськради, президії ОВК, бюро фракції КП(б)У ОВК⁶⁸⁷.

Буздальн Сергій Феоктистович (05.06.1892, с. Митрофаново, нині Калуж. обл., РФ – 05.12.1937) – радянський державний і політичний діяч. Закінч. Вищі парт. курси ЦК КП(б)У (1925). Працював робітником у Москві і Петрограді, 1914 вступив до РСДРП(б). З 1915 займався револ. діяльністю у Харкові. Від липня 1917 – гласний Харк. міськ. думи, з грудня того ж року – голова виконкому Харк. ради робіт. і солдат. депутатів. У 1918–20 був у Курську, очолював ревкоми в Таганрозі, Бахмуті, реввійськтрибунал 13-ї армії. Від січня 1920 – голова Таганроз. військ.-рев. комітету, від грудня – зав. губ. відділу юстиції, голова губ. рев. трибуналу. 1921–23 – нарком юстиції, згодом голова Верх. рев. трибуналу та Найвищого суду УСРР; від жовтня 1923 – заст. наркома внутр. справ України. Січень-квітень 1924 – в.о. наркома внутр. справ УСРР. Від 1925 – секр. райкому КП(б)У у Києві, від травня того ж року – голова райкому у Харкові. 1924–28 – чл. бюро Харків. окружкому та ЦК КП(б)У. Квітень 1927 – грудень 1928 – голова Харків. ОВК. Чл. ВЦВК (1927–30). Голова Пензен. виконкому, прокурор Середньої Волги. Від 1932 – на госп. роботі. Від 1934 – дир. Харків. авіазаводу. 1936–37 – дир. Харків. швейної ф-ки. 17 серпня 1937 заарешт., 5 грудня як «актив. учасника антирад. терорист. орг-ції» засудж. до розстрілу. Реабіліт. посмертно⁶⁸⁸.

Бузина А. Я. – див.: **Бузинна**.

Бузинна Олександра Яківна (1895 або 1896 – ?) – працівниця колонії ім. М. Горького з весни 1924. Виконувала обов'язки

⁶⁸³ Полтавская трудовая колония..., С. 294–296, 303–304, 306.

⁶⁸⁴ ДАХО. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 27. – Арк. 21.

⁶⁸⁵ Полтавська трудова..., Ч. 1. – С. 151; Ч. 2. – С. 43.

⁶⁸⁶ ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1778. – Арк. 209; Оп. 4. – Спр. 2. – Арк. 56; Ф. Р-858. – Оп. 1. – Спр. 59. – Арк. 49.

⁶⁸⁷ Там само. – Ф. Р-845. – Оп. 7. – Спр. 21. – Арк. 19 зв.

⁶⁸⁸ Енциклопедія сучасної України / НАН України, Наук. т-во ім. Шевченка, Координаційне бюро Енцикл. Сучасної України. – Т. 2. – К., 2003. – С. 551.

кастелянші і інструктора з шиття. Освіта початкова⁶⁸⁹.

Букарева – з 10.7.1926 реєстратор-архівариус Харківської окружної комісії допомоги дітям. Перебувала на цій посаді ще у 1928⁶⁹⁰.

Буляньський – дані відсутні.

Бутвин – член Колегії Народного Комісаріату Освіти УСРР.

Бухарин Микола Іванович (*Бухарін*; 1888 – 1938) – рад. політ. діяч, публіцист. дійсн. чл. АН СРСР (1929–37). Закінчив економічне відділення юридичного ф-ту Московського ун-ту (1909). Від 1905 чл. РСДРП(б). За революційну діяльність переслідувався царським урядом, перебував на еміграції (1911–1917). З 1917 чл. ЦК РСДРП(б), редактор газети «Социал-демократ», журналу «Спартак». З 1917 – редактор «Правди». У 1918 очолює групу «лівих комуністів», які виступали проти позиції Леніна щодо Брестського мирного договору. 1919–22 – канд. у чл. політбюро ЦК РКП(б), чл. ВЦВК, у 1919–30 – чл. виконкому Комінтерну. У 1924–29 – чл. політбюро ЦК ВКП(б). У 1929 виключений зі складу політбюро, пізніше заарештований (1937) і розстріляний (1938)⁶⁹¹.

Быковский – *див.* **Быковский**.

Вайнер – один із колег і приборчників А. С. Макаренка. З 25.9.1927 зав. Будинком робітничих підлітків № 4 (на Юр'ївській вул. Харкова); перебував на цій посаді ще у липні 1930. Позапартійний. В інтернатних дитячих закладах працював з 1920. 9.7.1926 разом із Височиним і Биковським увійшов до складу створеної ОКДД комісії по ліквідації справ Куразької трудової колонії ім. 7 Листопада. Неодноразово виступав за підтримку А. С. Макаренка і горьківської колонії. 8.10.1927 разом з А. С. Макаренком підписав листа до Адмінвідділу ОВК про виселення приватних мешканців із приміщення БРП № 4. На початку 1930 був відряджений до Ленінграду на з'їзд (можливо, працівників дитячих установ), в цьому ж році закінчив Харківський (?) ІНО⁶⁹².

Валер'янова З. П. – на липень 1927 юрисконсульт Харківської окружної професійної спілки працівників освіти.

Ващенко Григорій Григорович (1878–1967) – видатний український педагог,

психолог, дидакт, спеціаліст із проблем національного виховання. Закінчив Роменське духовне училище і Полтавську духовну семінарію. У 1899, після річного вчителювання вступив до Московської духовної академії і в 1903 одержав ступінь кандидата богослов'я. У наступні роки В. викладає у Полтавській парафіяльній жіночій школі (1903), духовній школі м. Кутаїсі (Грузія, 1904), комерційній школі і учительській семінарії у Полтаві (1905), жіночій гімназії м. Тихвин, що під Санкт-Петербургом. З 1911 повертається до України і викладає у м. Тульчин і Ромни. Після Лютневої революції працював над перекваліфікацією вчителів: викладав українську мову, літературу й педагогічну психологію. З вересня 1917 В. – викладач педагогіки, психології, логіки та теорії і психології художньої творчості у Полтавському учительському інституті. Разом з тим з початку 1918 до літа 1920 працював директором учительської семінарії у с. Шведська Могила під Полтавою. З 1921 по кінець 1923 був організатором і керівником «української педагогічної школи» (закладу по підготовці народних учителів) в с. Біликах Полтавської губернії. З поверненням до Полтави В. знов стає викладачем Полтавського ІНО (факультет соціалу). Навесні 1925 стає керівником кабінету соціальної педагогіки, а у вересні призначається на посаду професора з педагогічних дисциплін і завідуючим кафедрою педагогіки у Полтавському ІНО. Того ж року у вступі до книги «5 років роботи з дітьми-правопорушниками» дає надзвичайно схвальну оцінку педагогічній системі колонії ім. М. Горького, повторює її і в деяких інших роботах. У 1929 публікує одну з найбільших своїх праць – «Загальні методи навчання». З 1931 також бере на себе керівництво щойно відкритою при кафедрі аспірантурою. Наприкінці 1933 В. було звинувачено у буржуазному націоналізмі і звільнено з інституту. Після двох років безробіття, восени 1936, перебуваючи у Москві, отримує посаду професора і керівника каф. педагогіки Сталінградського педінституту. У 1940 знов приймає завідування каф. педагогіки і аспірантурою Полтавського ІНО. Під час війни неодноразово публікувався в окупаційній газеті «Голос полтавщини», а також по дорученню

⁶⁸⁹ Полтавська трудова..., Ч. 2. – С. 45.

⁶⁹⁰ ДАХО. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 27. – Арк. 19.

⁶⁹¹ Енциклопедія історії України: В 5 т. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. – Т. 1. – К.: Наук. думка, 2003. – С. 418–419.

⁶⁹² ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1572. – Арк. 203; Ф. Р-858. – Оп. 1. – Спр. 88. – Арк. 26, 29; Оп. 2. – Спр. 10. – Арк. 23; Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 27. – Арк. 21.

Спецвідділу науки головної групи «Україна» Штаба Рейхсфюрера окупованих областей Розенберга написав роботу про розвиток педагогіки і школи в Радянському Союзі. Влітку 1943 разом із сім'єю переїхав із Полтави до Києва, а у 1944 – до Німеччини. Наприкінці 1945 стає професором педагогіки у шойно переведеному із Праги Українському Вільному Університеті, а у 1950 поряд з цим стає ректором Української богословської Академії (обидва заклади знаходились у Мюнхені). В еміграції веде з позицій антикомунізму активну громадсько-педагогічну роботу серед членів Спілки Української Молоді. У 1955 публікує роботу «Педагогічна наука в СССР (Яничар А. С. Макаренко – найбільший советський педагог)», в якій досяє негативно оцінює постать і діяльність А. С. Макаренка⁶⁹³.

Велецька – на вересень 1925 очевидно працівниця Упрсоцвиху НКО УСРР.

Величко Е. В. – очевидно йдеться про Величко Олену (21.5.1907 – ?), вихованку Полтавської колонії ім. М. Горького з 26.8.1922. Як свідчить список вихованців, складений А. С. Макаренко, вона була направлена до колонії за вбивство у випадку після тифу⁶⁹⁴.

Веселов Л. В. – випускник колонії ім. М. Горького, на жовтень 1926 – студент Харківського текстильного (?) ін-ту.

Весич Володимир Олександрович (прибл. 1887 – ?) – педагог Полтавської (з 1.8.1923) і Харківської колонії ім. М. Горького. Заступник А. С. Макаренка і вихователь. З 1927 – в комуні ім. Ф. Е. Дзержинського. Закінчив чоловічу гімназію. Прототип П. І. Журбіна в «Педагогічній поемі»⁶⁹⁵.

Весич Е. М. (Євгенія Олександрівна – ?) – працівниця колонії ім. М. Горького. Вела матеріальний і фінансовий облік.

Височин Іван Григорович (1898 – ?) – у 1925–28 працівник Харківської окружної комісії допомоги дітям (секретар). Кандидат КП(б)У з 1921, але з 1925 не платив членські внески і тому, не пройшовши у 1927 пртперепису, механічно вибув із партії. Освіта середня. У 1920–22 служив у

Червоної армії. На жовтень 1926 – член Окрпранління Спілки «Друзі дітей». 22.10.1927 виступав свідком при розгляді справи Сухарева на засіданні партколегії Харківської окружної контрольної комісії. На лютий 1928 продовжував одержувати «партмаксимум» – найбільшу встановлену для члена партії заробітну платню (210 карб. на місяць)⁶⁹⁶.

Віленц – у 1928 представник Харківської окружної спілки кустарів-самітників у складі президії ОКДД.

Войтів – *див.*: **Войтов**.

Войтов – у 1926 інструктор Харківської Окружної комісії допомоги дітям.

Волков – на жовтень 1927 – представник ОЗВ на засіданні Штатної комісії ОБК.

Волков Жорка – персонаж «Педагогічної поеми» А. С. Макаренка.

Володимирв Леонід Семенович – у 1927–28 – голова Харківського міського відділу комунального господарства, член президії ОБК і Окрплану.

Волошин – на жовтень-грудень 1926 – представник Дорч. УЧХ і Д.Д. на засіданні президії Харківської ОКДД.

Волошинов – у 1926–28 – зав. Окружним земельним відділом, член президії ОБК. У 1926–27 – член бюро фракції КП(б)У Окрвиконкому. Не пазніше ніж з 11.4.1927 до 30.5.1928 – член президії Окружної планової комісії⁶⁹⁷.

Волошін – *див.*: **Волошин**.

Волчонок – на квітень 1928 – відповідальний секретар президії Харківської окружної контрольної комісії. 26.4.1928 опублікував у газ. «Вісті» статтю «Обслідування дитячих колоній Харківщини»⁶⁹⁸.

Воронцова – була присутня на засіданні президії Харківської ОКДД 8.5.1928.

Ворошилов Климент Єфремович (1881–1969) – рад. держ., парт. і військ. діяч, Маршал Рад. Союзу (1935), двічі Герой Рад. Союзу (1956, 1968), Герой Соц. Праці (1960). Із робітників, член КПРС з 1903, Учасник трьох рос. революцій, один із організаторів і керівників Червоної Армії, герой громадянської війни. З 1925 нарком з військових і морських справ, голова Реввійськради СРСР, з 1934 нарком обо-

⁶⁹³ Див.: Хиллиг Г., Окса Н. Н. Метаморфози Г. Г. Ващенко. Дополнительные штрихи к портрету украинского ученого, которому не удалось выйти из тени А. С. Макаренко. – Марбург, 2000. – 68 с.; Українська педагогіка..., С. 365–372.

⁶⁹⁴ Див.: Полтавська трудова..., Ч. 1. – С. 144.

⁶⁹⁵ Див.: там само, Ч. 2. – С. 10, 42, 187.

⁶⁹⁶ ДАХО. – Ф. П-9. – Оп. 1. – Спр. 9. – Арк. 23; Спр. 16. – Арк. 177; Ф. Р-917. – Оп. 1. – 27. – Арк. 214.

⁶⁹⁷ Там само. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 659. – Арк. 31; Спр. 1375. – Арк. 65; Оп. 7. – Спр. 21. – Арк. 19 зв.

⁶⁹⁸ Карпенчук С. Г., Окса М. М. На зорі..., С. 63–65.

рони СРСР. З 1940 зам. голови РНК СРСР. У роки війни член Держкомітету оборони. З 1946 зам. голови Ради міністрів СРСР. У 1953–60 голова Президії ВР СРСР. Член ЦК КПРС у 1926–60, член ВПВК і ЦВК СРСР, член През. ЦВК СРСР, депутат ВР СРСР з 1937⁶⁹⁹.

Высочин – *див.*: **Высочин**.

Высочиненко – 9.9.1926 був присутній з дорадчим голосом на засіданні президії Харківської ОКДД.

Гаврилін Іван Дмитрович – голова Харківського ОВК у 1926–1927⁷⁰⁰.

Галченко Тихон Андрійович – один із керівників інтернатних закладів Харківського округу. Позапартійний, педагог за освітою. З 15.11.27 – зав. будинком робітничих підлітків № 2; перебував на цій посаді ще у березні 1930 (наприкінці 1928 очевидно тимчасово був замінений на Заїку). У лютому-березні 1928 на окружному рівні розбивався конфлікт між ним і найбільш криміналізованою частиною мешканців гуртожитку. У грудні 1928 характеризувався Сухарівим як «добрий, енергійний працівник»⁷⁰¹.

Ганджій – у 1925 – 1928 – працівник (працівниця ?) Упрсоцвиху НКО УСРР. 14.3.1928 був присутній як заст. голови Упрсоцвиху на засіданні секції соціального виховання УНДП, де слухалася доповідь А. С. Макаренка «Про основні моменти проекту організації роботи трудомуні ім. Дзержинського» (у обговоренні участі не брав)⁷⁰².

Гаркаві – на жовтень 1927 – чл. Харківського окружного суду.

Гастев Олександр Капітонович (1882 – 1938 або 1941) – рос. рад. поет і вчений. У 1901–08 член РСДРП, більшовик. Чл. КПРС з 1931. Організатор Центрального ін-ту праці (1920). Сбірки віршів: «Поезія робітничого удару» (1918), «Пачка ордерів» (1921); публіцистич. кн. «Як треба працювати» (1921); праці з раціональної організації і культури праці⁷⁰³.

Гельфанд – у 1927–1928 – працівник Окружного відділу соціального забезпечення (на 1.4.1928 – заст. начальника

Окрсоцзабезу; в разі потреби заміщав його в складі Харківської ОКДД)⁷⁰⁴.

Гетманець Михайло Федосійович (нар. 1923) – доктор філологічних наук, професор Харківського національного педагогічного університету ім. Г. Сковороди.

Гінзбург Марк Рувімович – у 1926 – начальник Адмінвідділу Харківського ОВК, чл. бюро фракції КП(б)У Окрвиконкому. На травень 1928 – представник Харківської міської ради в складі президії Окрплану⁷⁰⁵.

Глейзер – у 1926 очевидно працівник НКО УСРР.

Глупова Христина Федорівна – майстер колонії ім. М. Горького (почала працювати не пізніше 15 вересня 1922)⁷⁰⁶.

Гмурман Віктор Єфимович (1906 – 1987) – доктор педагогічних наук, лауреат премії К. Д. Ушинського першого ступеня, відомий радянський учений-педагог, один із перших макаренкознавців. У 1931 закінчив Академія комуністичного виховання ім. Н. К. Крупської. 1932–1936 – працював у Вищому комуністичному ін-ті освіти, 1935–1937 – проводив експериментальну роботу з дітьми дошкільного віку, 1938–1941 – працював старшим науковим співробітником Державного НДІ шкіл у Москві, 1942–1947 вчителював у одній із московських шкіл, 1945–1950 – викладав історію і теорію педагогіки у Центральному ін-ті фізичної культури. У 1940–41 як зовнішній консультант з педагогіки «Учительської газети» консультував дискусію навколо педагогічної спадщини А. С. Макаренка. Як старший науковий співробітник макаренківської лабораторії НДІ теорії і історії педагогіки АПН РРФСР виконав основну дослідницьку роботу для першого (1950–52) і другого (1957–58) видань 7-томного зібрання творів А. С. Макаренка, пропагував його педагогічну спадщину по багатьох містах СРСР і за кордоном, керував секцією із застосування ідей А. С. Макаренка на Центральних педагогічних читаннях, брав участь в ма-

⁶⁹⁹ Советский энциклопедический..., С. 247.

⁷⁰⁰ Див.: Україна, регіони. Харкову – 350. 500 впливових особистостей / Східно-Український біографічний інститут; гол. ред. А. Серебряков. – Харків, 2004. – С. 28 (далі – Україна, регіони...).

⁷⁰¹ Див.: ДАХО. – Ф. Р-858. – Оп.1. – Спр. 5. – Арк. 216 зв.; Оп. 2. – Спр. 6. Арк. 138–148; Спр. 10. – Арк. 23, 27.

⁷⁰² Див.: На вершині..., С. 41.

⁷⁰³ Советский энциклопедический..., С. 278.

⁷⁰⁴ Див.: ДАХО. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 43. – Арк. 238.

⁷⁰⁵ Див.: там само. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1375. – Арк. 63.

⁷⁰⁶ Полтавська трудова..., Ч. 1. – С. 151, 212, 213; Ч. 2. – С. 12.

каренківських передачах на радіо і телебаченні⁷⁰⁷.

Говорецька О. Т. (рос.) – працівниця колонії ім. М. Горького. Згадується А. С. Макаренком у списку прототипів «Педагогічної поеми» у рубриці «Педагоги»⁷⁰⁸.

Головін – у 1928 – заступник голови Харківської ОКДД⁷⁰⁹.

Гончаренко – у 1926 – зав. складом Харківської ОКДД.

Гордін Лев Юлійович – доктор педагогічних наук, співробітник НДІ теорії і методів виховання АПН СРСР, відомий радянський макаренкознавець.

Горький Максим – *див.:* **Горький Олександр Максимович**.

Горький Олександр Максимович (Пешков; 16(28).3.1868 – 18.6.1936) – рос. рад. письменник і громадський діяч, активний учасник рев. руху, засновник літератури соціалістичного реалізму, літ. критик і публіцист, ініціатор створення і перший голова правління Спілки письменників СРСР, чл. ЦВК СРСР⁷¹⁰.

Горюн – у 1927–28 – зав. бюджетною частиною фінансово-економічного управління НКО УСРР.

Гребенюк – з грудня 1926 по 9.10.1927 – голова Мерф'янського Райвиконкому. У подальшому працював у Окружному відділі праці. 14.9.28 на засіданні партколегії Харківської окружної контрольної комісії проходив по справі осередку «Стекло-Мерфефа» (жахливі факти аморальної поведінки, пияцтва, сексуальної розпусти тощо керівництва і партійної верхівки Мерф'янського скляного заводу); було ухвалено: справу стосовно Гребенюка виділити у окрему справу і поставити на засіданні партколегії⁷¹¹.

Григорович Єлизавета Федорівна (1.9.1880 – 25.5.1973) – друг і однодумець А. С. Макаренка з перших років його роботи в дореволюційній школі. Закінчила фельдшерську школу, Київський педагогічний фребелівський інститут і Полтавський ІНО. З 1912 по 1920 – учителька 6-го початкового училища Полтави. З

20.10.1920 по 1928 працювала в колонії ім. М. Горького (секретар педагогічної ради, керівник навчальної роботи і за сумісництвом фельдшер) і до 1931 в комуні ім. Ф. Е. Дзержинського. Прототип Катерини Григоровни в «Педагогічній поемі». Одна з перших нагороджена Міністерством освіти УСРР медаллю А. С. Макаренка⁷¹².

Григор'їв – на грудень 1927 – працівник Харківського окружного інженерного управління.

Гриченко Лариса Іванівна – доктор педагогічних наук, професор, зав. кафедри Волгоградського ін-ту підвищення кваліфікації та перепідготовки освітніх кадрів, відомий рос. макаренкознавець.

Грицюк – на серпень 1927 – зав. Ржавецькою колонією. Внесений А. С. Макаренком до категорій «чужі» і «педагоги» у списку прототипів до «Педагогічної поеми»⁷¹³.

Грязова А. – на травень 1930 – працівниця Харківської ОІНО.

Гуревич – на грудень 1926 – член бюро фракції КП(б)У Харківського ОВК; на лютий 1928 – зав. Оргінстру Харківського ОВК.

Гуревич – *див.:* **Гуревич**.

Гуцало – на грудень 1926 – член бюро фракції КП(б)У Харківського ОВК.

Дерчанська – на травень 1928 – працівниця Іванівської районної комісії допомоги дітям.

Димченко – на листопад 1926 – зав. Отраденським дитячим будинком.

Динін – у 1927–28 – працівник Харківської окружної планової комісії.

Дискін – *див.:* **Дискін**.

Дискін – у 1926 – чл. президії Харківської ОКДД.

Довбищенко М. – у 1927 – секретар Фінансово-бюджетної секції Харківського окрпрану.

Довбищенко Семен Єпіфанович – у 1927–28 – голова Фінансово-бюджетної секції Харківського окрпрану, чл. президії Окружної планової комісії (прибл. до травня 1928).

⁷⁰⁷ Пioniеры макаренковедения: Сб. науч.-биографических статей / Под ред. В. М. Коротова и Л. Ю. Гордина. – М.: Изд. НИИ ТимВ АПН СССР, 1991. – С. 15–23 (далі – Пioniеры макаренковедения...).

⁷⁰⁸ ПС. – Т. 3. – С. 490.

⁷⁰⁹ Див.: ДАХО. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 43. – Арк. 238.

⁷¹⁰ Советский энциклопедический..., С. 328.

⁷¹¹ ДАХО. – Ф. Р-1179. – Оп. 19. – Спр. 12. – Арк. 31; Ф. Р-845. – Оп. 2. – Спр. 455. – Арк. 77; Спр. 459. – Арк. 148; Ф. П-9. – Оп. 1. – Спр. 18. – Арк. 227, 228 зв., 244 зв.

⁷¹² Див.: ПС. – Т. 1. – С. 338; Полтавська трудова..., Ч. 1. – С. 54, 150, 176, 247; Rasmussen H. Makarenko – pædagog og forfatter. – Forlaget Tiden, 1989. – S. 117.

⁷¹³ ПС. – Т. 3. – С. 490.

Довгополок Матвій Лукич (1893 – 1944) – один із керівників інтернатного дитячого закладу Харківського округу. Позапартійний. Закінчив сільськогосподарську школу, з 1913 по 1917 працював помічником агронома в Охтирському повіті Харківської губернії. У 1917–23 чотири рази обирався до Охтирського повітвиконкому, керував у ньому відділом народної освіти. У 1923–29 керував Охтирським дитячим містечком (з 1927 – імені М. О. Скрипника). З 1929 до 1933 – директор навчально-виробничого комбінату і одночасно викладач у сільськогосподарському технікумі. 1933–34 – науковий співробітник у Всеукраїнській академії сільськогосподарських наук (Харків). З 1934 по 1937 – головний агроном і науковий керівник Харківської сільськогосподарської бази (установи НКО УСРР). 6.11.1937 заарештований і засуджений за звинуваченням у належності до «антирадянської націоналістично-терористичної організації» до «10 років таборів». Помер у таборі. Двічі згадується А. С. Макаренком у списках прототипів до «Педагогічної поеми» – у рубриках «Чужі» і «Педагоги»⁷¹⁴.

Долгін Є. С. – радянський макаренкознавець.

Донський – у 1930 – секретар осередку КП(б)У Харківської трудової колонії ім. М. Горького.

Донченко – представник харківської окружної влади на об'єднаному засіданні ОВК і міськради 23.4.1926.

Дроздок Петро – вихованець Харківської колонії ім. М. Горького.

Дубінін – на листопад 1926 – зав. відділом культів адмінвідділу НКВС УСРР.

Духно Петро Іванович (1893 – ?) – один із керівників народної освіти Харківського округу. Закінчив гімназію (1913) і історико-філологічний ф-т Харківського ун-ту (1917). З 1917 по 1919 – зав. відділом народної освіти Лебединського земства, учитель у школі. При Денкінін – безробітний. З грудня 1919 – секретар, потім завідуючий совихом і заступник зав. народною освітою Лебединському повіті Харківської губ. (з перервою на завідування педагогічними курсами і сільськогосподарською школою), лектор Народного ун-ту, член Ради селянських депутатів і її президії. У 1915–18 належав до партії українських есерів, з 1921 чл. КП(б)У. З грудня 1922 – інспектор Харківської губ. від-

ділу народної освіти – спочатку – як керівник підвідділу соціального виховання, а з липня 1926 – заступник окрінспектора. У 1923–24 – викладач соціального виховання у Харківському ІНО. У 1925 делегований НКО УСРР до Німеччини для участі і «Міжнародному учительському конгресі». З червня 1927 – ректор Харківського вечірнього робітничого ун-ту. З 1928 – голова Харківського окружного правління профспілки «РОБОС». З 1932 – заступник керівника Комітету по справах друку при РНК УСРР. Подальша доля невідома. Внесений А. С. Макаренком до списку прототипів «Педагогічної поеми» – у рубрики «Вороги» і «Сфери»⁷¹⁵.

Дошен Валентина Максиміліанівна (1884 – ?) – педагог, організатор освіти. Закінчила коломненську жіночу гімназію (1901) і математичне відділення Вищих жіночих педагогічних курсів у Санкт-Петербурзі (1904). Вступила до лав РСДРП і брала активну участь у рев. подіях 1905. З 1908 по 1917 – викладач математики в школі. У 1917 знову активно включається у політичне життя: проводить пропаганду, допомагає О. М. Коллонтай у роботі з жінками. У 1918 разом із дружиною А. В. Луначарського організовує дитколону в Дитячому Селі, завідує дитбудинком, керує педагогічними курсами. 1919 за пропозицією В. П. Затонського переходить на роботу до українського НКО. Після залишення більшовиками Києва переїздить до Москви, де керує різними відділами й підвідділами НКО РСФРР, працює в Ін-ті комуністичного виховання, Ін-ті методики шкільної роботи, науково-педагогічній секції Державної наукової ради (рос. – ГУС), Ін-ті педології і дефектології тощо. Організовує і завідує (до 10.12.1925) Одеським дитячим містечком імені III Інтернаціоналу. Після цього обіймає посаду інспектора з захисту дитинства, а з 1.10.1926 головного інспектора дитячих будинків НКО УСРР. Була активною трюцькістю, за що неодноразово перебувала під партійним слідством. У 1929 обіймає посаду заступника керівника відділу соціального виховання УНДІП, а у серпні 1930 очолює Київський філіал цього інституту (до листопада 1931). До 1934 керувала каф. дитячого руху і позашкільної роботи, обіймала посаду декана ф-ту дитячого комуністичного руху Київського ІНО. З 1934 працювала в Наркомосі РСФРР. Пізніше була репресована (заслання до Північного Ка-

⁷¹⁴ Див.: Hillig G. VerbaIste..., S. 159–166.

⁷¹⁵ Див.: там само, S. 187–189; ДАХО. – Ф. Р-858. – Оп. 2. – Спр. 10. – Арх. 112–113; ПС. – Т. 3. – С. 490.

захстану), а в травні 1951 реабілітована. В 1965 отримує особисту пенсію як пенсіонер союзного значення. Названа А. С. Макаренком першою у списку «ворогів» колонії ім. М. Горького в підготовчих матеріалах до «Педагогічної поеми». В романі виведена в образі Брегель⁷¹⁶.

Дятлов – на липень 1926 – працівник НКО УСРР.

Євдокимов (рос.) – див.: Євдокімова.

Євдокімова (рос.) – див.: Євдокімова.

Едісон Томас Алва (Edison; 1847–1931) – американський винахідник і підприємець, організатор і керівник першої амер. промислової дослідницької лабораторії, іноз. почесний член АН СРСР (1930). Автор більш, ніж 1000 винаходів, здебільшого в різних галузях електротехніки. Удосконалив телеграф, телефон і лампи накалювання, винайшов фонограф, побудував першу в світі електростанцію загального користування тощо⁷¹⁷.

Єфимов Вл. (рос.) – див.: Єфімов Вл. Євдокімова – у 1926–28 – працівниця Центральної комісії допомоги дітям⁷¹⁸.

Єрмаков – у 1926–29 – працівник Харківської міської ради; на січень 1929 – чл. комісії соцвиху міськради⁷¹⁹.

Єфімов Вл. – автор статей у журналах: «Червоні квіти» (1928, № 7), «Октябрьские восходы» (1928, № 14).

Жданкин – див.: Жданкін.

Жданкін (1) – у липні-грудні 1926 – член президії Харківської ОКДД як працівник Виконбюро товариства «Друг дітей», а з 30.10.1926 – як чл. Окрправління товариства «Друг дітей»⁷²⁰.

Жданкін (2) – на листопад 1926 – зав. Лото № 2 Харківської ОКДД.

Жебелев – на жовтень 1927 – керуючий справами Харківського окружного правління професійної спілки працівників освіти «РОБОС».

Жуков – на лютій 1928 – харківський окрінспектор соціального забезпечення.

З. П. – див.: Архангельська.

Завицький Герман Михайлович (1882 – ?) – з 26.1.1927 – голова Харківського ок-

ружного відділу робітничо-селянської інспекції (перебував на цій посаді ще у травні 1928). Чл. КП(б)У з 1905. У 1927 – чл. фракції КП(б)У і бюро фракції КП(б)У Харківського ОВК. На 14.2.1928 – член Харківської окружної контрольної комісії КП(б)У⁷²¹.

Заїка І. Ф. – у 1927–28 – секретар Харківської ОІНО. Зав. Будинком робітничих підлітків № 7 (з 1.9.1928) і одночасно – зав. Будинком робітничих підлітків № 2 (з 15.9.1928). Член КП(б)У⁷²².

Зайчик Софія Борисівна – чл. КП(б)У з 1920, за голвною професією – працівниця тютюнового виробництва. Освіта – початкова. Брала участь у революційних подіях 1917. У 1921–22 керувала дитячими яслами, у 1923–24 – голова фабричного комітету, 1924–25 – керівник окружного жіночого відділу. З 1926 – заст. голови Харківської ОКДД. З лютого 1928 – заст. зав. УДУ. З осені 1928 – інспектор з захисту жінок-робітниць у Харківському окружному відділі праці⁷²³.

Залкінд Арон Борисович (1888–1936) – психоневролог, психолог і педагог, представник соціогенетичної концепції педології, відповідальний редактор журналу «Педологія» (1928–1932)⁷²⁴.

Залужний Олександр Самійлович (1886 – 1941) – український педолог, педагог, науковець. Навчався у Херсонській учительській семінарії. В 1906–07 цілком присвячує себе революційній діяльності. З 1907 на еміграції, де вчиться у Паризькому ун-ті. Після жовтневої революції закінчує ун-т у Владивостоці, у якому залишається працювати деканом і викладачем. У 1924 повертається в Україну, спочатку очолює секцію соціальної педагогіки при науководослідній каф. педології Харківського ІНО, а з 1926 призначається керівником секції колективознавства (педагогіки колективу) УНДІП. Був одним із провідних діячів рефлексології, разом із В. П. Протопоповим і І. П. Соколянським уособлював Харківську школу педології. Очоловав кабінет соціальної педагогіки досвідно-педо-

⁷¹⁶ Див.: Українська педагогіка..., С. 224–228; ПС. – Т. 3. – С. 490.

⁷¹⁷ Советский энциклопедический..., С. 1539.

⁷¹⁸ Див.: ДАХО. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 43. – Арк. 76; Ф. Р-845. – Оп. 2. – Спр. 461. – Арк. 61.

⁷¹⁹ Див.: там само. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 727. – Арк. 1.

⁷²⁰ Див.: там само. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 27. – Арк. 214.

⁷²¹ Див.: там само. – Ф. Р-1179. – Оп. 19. – Спр. 12. – Арк. 13; Ф. Р-845. – Оп. 7. – Спр. 21. – Арк. 19 зв., 21 зв.; Оп. 4. – Спр. 2. – Арк. 50; Ф. Р-858. – Оп. 2. – Спр. 4. – Арк. 11; Ф. П-5. – Оп. 1. – Спр. 24. – Арк. 113.

⁷²² Див.: там само. – Ф. Р-858. – Оп. 2. – Спр. 10. – Арк. 23–24, 27–28; Спр. 4. – Арк. 11.

⁷²³ Див.: Hillig G. Verblaŕte..., С. 190–191.

⁷²⁴ Воспитание гражданина..., С. 948.

логічної станції при Науково-педагогічно-му комітеті Головоцвуху, був чл. редколегії і одним із організаторів єдиного на весь СРСР часопису з проблем експериментальної педагогіки, журналу «Український вісник експериментальної педагогіки та рефлексології». Зазнав критики на дискусійній сесії УНДПІ (15–20 лютого 1931). У 1935 переїздить до Москви й працює у Науково-дослідному ін-ті спеціальних шкіл і дитбудинків НКО РСФРР. У січні 1938 був заарештований, помер в ув'язненні. Помертньо реабілітований⁷²⁵.

Затонський (рос.) – див.: Затонський.

Затонський Володимир Петрович (1888–1938) – партійний і державний діяч, учений, перший нарком освіти Радянської України. Закінчив класичну гімназію у Кам'янці-Подільському. 1905 стає членом місцевої соціал-демократичної ор-ції. 1906 вступає на природниче відділення фізико-математичного ф-ту Київського університету Св. Володимира. Протягом навчання за участь у революційних гуртках двічі виключається з університету. 1912 закінчує ун-т по спеціальності «хімія». З 1913 – викладає у Київському політехнічному ін-ті, завідує хімічною лабораторією Товариства цукрозаводчиків, працює під керівництвом В. І. Вернадського. 17.12.1917 на засіданні ЦВК Рад України обраний Народним секретарем освіти; на цій посаді працює до 19.3.1918. У лютому 1918 очолив делегацію Радянської України на переговорах у Бресті. 25.3.1918 обраний головою ЦВК Рад України. У жовтні 1918 обраний членом ЦК КП(б)У. У проведенні педагогічної реформи радив використати досвід РСФРР, ставив перед українськими педагогами вимогу переходу на марксистські позиції. З 1919 – перший нарком освіти Радянської України; під його керівництвом розроблені й затверджені документи: тимчасове положення «Про середню школу», про скасування викладання «Закону Божого», «Положення про місцеві органи народної освіти» тощо. З 20.4.1920 на військових посадах. Влітку 1920 обійняв посаду голови Галицького революційного комітету. З жовтня 1922 знову на посаді наркому освіти, був членом ЦВК СРСР і ВУЦВК. 27.7.1923 підписав Декрет РНК України «Про заходи в справі українізації шкільно-виховальних і культурноосвітніх установ». У 1924–25 – начальник Політуп-

равління Українського Військового Округу, в 1925–27 – секретар ЦК КП(б)У, в 1927–33 очолює ЦКК КП(б)У і НК РСІ УСРР. 1929 обраний дійсним членом АН УСРР. З березня 1933 очолив НКО. Проводив велику роботу на виконання постанови ЦК ВКП(б) «Про педагогічні перекручення в системі наркомосів». 29.7.1938 розстріляний по звинуваченню у належності до «антирадянського українського націоналістичного центру»⁷²⁶.

Зборовський – на листопад 1926 – секретар Харківського окружного адміністративного відділу.

Здоровенко – у 1926–27 – технік Харківської ОКДД.

Зєенко П. Л. – у 1927 – голова Куряжанської сільської ради⁷²⁷.

Зелендинов – у 1926–28 – секретар осередку ЛКСМУ Харківської колонії ім. М. Горького.

Зеленін – у 1930–32 – зав. Харківської трудової колонії ім. М. Горького.

Зеленський – у 1928 – секретар Харківського окружного комітету КП(б)У.

Златковський (правильно – Златковська Р. Гр.) – з 27.9.1926 – інспектор політосвіти Харківської ОІНО, перебувала на цій посаді ще у жовтні 1928. Чл. КП(б)У⁷²⁸.

Зобунов – на лютий 1928 – голова правління Окрстрахкаси, член президії ОВК (з правом дорадчого голосу).

Золотарьов Ю. – автор статті «Замість вражень» («Комуніст», 10.7.1928, № 158) з критичними висловлюваннями на адресу А. С. Макаренка.

Зоров А. – випускник Полтавської трудової колонії ім. М. Горького, з 1924 – студент робітфаку Харківського геодезичного інституту⁷²⁹.

Зязюн Іван Андрійович (нар. 1938) – дійсний член АПН України, доктор філософських наук, професор, директор Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України, фундатор і один із перших президентів Міжнародної макаренківської асоціації. Головні праці: «Педагогіка добра», «Педагогічна майстерність» та ін.

Зякун – заст. голови Харківського ОВК.

И. Тр. – див.: Мороз.

Ильяшенко – на липень 1926 – чл. Харківської міської ради.

Іваненко Оксана Дмитрівна (1906 – 1997) – укр. рад. письменниця, перекладачка. Чл. КПРС з 1940. Влітку 1924, 1925

⁷²⁵ Див.: Українська педагогіка..., С. 170–176.

⁷²⁶ Див.: там само, С. 22–28.

⁷²⁷ Див.: ДАХО. – Ф. Р-1296. – Оп. 1. – Спр. 50. – Арк. 10.

⁷²⁸ Див.: там само. – Ф. Р-858. – Оп. 2. – Спр. 10. – Арк. 23–30.

⁷²⁹ Див.: Хиллиг Г. Страдания..., С. 179.

і по закінченні у 1926 Харківського ІНО працювала у колонії ім. М. Горького; з осені 1927 – в апараті УДУ. З 1928 по 1931 в аспірантурі УНДІП (керувала секцією дитячої літ-ри у Київському філіалі ін-ту). У 1932–39 працювала у вид-ві «Молодий більшовик», у 1947–51 – у журналі «Барвінок» (відповідальний редактор). Член Спілки письменників України, автор численних книг оповідань, казок, повістей для дітей і юнацтва. Держ. премія УРСР ім. Т. Г. Шевченка (1986), Премія ім. Лесі Українки (1974)⁷³⁰.

Іванов Василь Тимофійович (1894 – 1938) – працівник Державного політичного управління УСРР. Закінчив 4-річне початкове училище (1907) і 4-річну торговельну школу (1910) у Москві. З 1913 – зав. московської філії газети «Правда». З 1915 – політ'язень, пізніше рядовий на фронті і військовополонений в Угорщині. Під час Громадянської війни – працював у ревтрибуналі і особливих відділах дивізії Червоної армії. З 1922 – у органах ВУЧК-ДПУ УСРР. З 1.8.1925 – нач. Харківського окрвідділу ДПУ. У 1926–28 – член бюро фракції КП(б)У Харківського ОВК. З 1928 – нач. Київського окрвідділу ДПУ. У подальшому – на відповідальних посадах у органах ДПУ України. З 1937 – заст. і т.в.о. наркома внутрішніх справ УСРР. Чл. КП(б)У з 1913. Чл. ЦК КП(б)У. Засуджений і розстріляний у Москві⁷³¹.

Ілліський – на лютий 1928 – голова Харківського окружного суду, чл. (з правом дорадчого голосу) президії Харківського ОВК.

Ішукін П. Д. – випускник колонії ім. М. Горького, на жовтень 1926 – студент Харківського текстильного (?) ін-ту.

Казак – у 1927–28 – представник Харківського ОВК у складі ОКДД⁷³².

Казаков – *див.*: **Казак**.

Калабалін Семен Панасович (1902–1972) – вихованець Полтавської трудової колонії ім. М. Горького з березня 1921. У 1924–25 – студент робітфаку Харківського сільськогосподарського інституту. Від 1925 (з невеликою перервою) – викладач фіз-

культури у колонії ім. М. Горького і комуні ім. Ф. Е. Держинського. У подальшому – працівник багатьох дитячих інтернатних закладів. Учасник Великої вітчизняної війни. Заслужений учитель Російської Федерації. Прототип С. Карабанова у «Педагогічній поемі»⁷³³.

Калашников Василь Іванович (1849–1908) – рос. винахідник, механік і теплотехнік. Створив оригінальні зразки суднових паросилових установок, перший застосував для річкових суден парові машини з багаторазовим розширенням пари⁷³⁴.

Кальний – на травень 1928 – зав. дитячої нічліжки у складі Харківської ОКДД.

Каложаєн Д. С. – працівник Полтавської і Харківської колонії ім. М. Горького.

Комарівська – *див.*: **Комарівська**.

Каминський – *див.*: **Камінський**.

Камінський – у 1926–27 – один із керівників прибуткових підприємств Харківської ОКДД; на 9.7.1926 зазначений як зав. Лото № 2, на 30.7 і 4.11.1926 – як зав. товарно-розносним пунктом, на 18.11.1926 – як зав. товарним відділом (?)⁷³⁵.

Канторович З. – очевидно йдеться про рідного брата С. І. Канторовича Зиновія Ілліча (? – 1937), який у 1927–28 працював зав. відділом обліку і розподілу секретаріату Харківського окружного комітету КП(б)У, пізніше – директором навчальних курсів з марксизму-ленінізму при ЦК КП(б)У і був репресований у 1937⁷³⁶.

Канторович Соломон Ілліч (1892 [1893] – 1937) – заступник голови Харківського окружного виконавчого комітету. У 1917 закінчив медичний ф-т Варшавського ун-ту. З 1918 – член комуністичної партії. З 1917 по 1919 служив у армії як лікар. З 1921 діяв у Харкові: керівник губерньського відділу охорони здоров'я, заступником голови п/к Адмін.-фінансової комісії РНК УСРР. З листопада 1925 – перший заступник голови Харківського ОВК. У 1925–1926 – заступник наркома охорони здоров'я. У 1926 тимчасово – керівник Харківського окружного фінансового відділу. З 1929 нарком охорони здоров'я. З 1934 – кандидат у чл. ЦК КП(б)У. У подальшому – заст. наркома

⁷³⁰ Українські письменники. Біобібліографічний словник: У 5 т. – Т. 4. – К.: Дніпро, 1965. – С. 563; Українська літературна енциклопедія: В 5 т. / Редкол.: І. О. Дзевєрін (відп. ред.) та ін. – К.: Українська Радянська Енциклопедія, 1990. – Т. 2. – С. 288.

⁷³¹ *Див.*: Шаповал Ю. та ін. ЧК-ГПУ-НКВД в Україні: особ. факти, документи / Ю. Шаповал, В. Пристайко, В. Золотарьов. – К.: Абрис, 1997. – С. 477–478.

⁷³² *Див.*: ДАХО. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 43. – Арк. 238.

⁷³³ *Див.*: Хиллиг Г. Страдания..., С. 179; Карпенчук С. Г., Окса М. М. На зорі..., С. 22–23.

⁷³⁴ Советский энциклопедический..., С. 525.

⁷³⁵ *Див.*: ДАХО. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 27. – Арк. 19–21.

⁷³⁶ *Див.*: там само. – Ф. Р-858. – Оп. 2. – Спр. 3. – Арк. 95; Ф. П-5. – Оп. 1. – Спр. 24; Hillig G. Verblafte..., S. 209.

охорони здоров'я СРСР. У 1937 заарештований по звинуваченню у належності до контрреволюційної троцькістської організації. Помер у лікарні київської в'язниці. Поставлений А. С. Макаренком у списку прототипів «Педагогічної поеми» першим у списку «друзів» колонії⁷³⁷.

Кара-Куркчі (*Каракуркчі*) – у 1926–1927 – зав. Харківським окружним колектором-розподільником; перебував на цій посаді прибіл. до жовтня 1927. Займав посаду зав. Будянською дитколонією. Пізніше працював вихователем у Бердянському дитмістечку. 21.1.28 р. Харківська ОІНО, відповідаючи на запит Бердянського РВК про причини звільнення його з посади, відповіла, що він «виявив себе як непрацездатний й никчемний завідабель й вихователь. Звільнений згідно власній заяві, після того як виявилось, що робота дитгородка розвалена»⁷³⁸.

Карпенчук Світлана Григорівна – доктор пед. наук, професор каф. теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного ун-ту, автор захищеної у 2003 докторської дисертації з макаренкознавства «Педагогічна технологія А. С. Макаренка в контексті сучасної педагогіки».

Касьянова – у 1929 – чл. комісії соцівху Харківської міської ради.

Катунін – на 1926 – зав. відділення культурів адміністративного відділу Харківського ОВК. У 1928 працював постійним представником Адмінвідділу у складі Харківської ОКДД⁷³⁹.

Качанов – у 1927–28 – бухгалтер НКО УСРР.

Квитковський В. – можливо йдеться про Квятковського Адама Францовича (1893 або 1894 – ?), працівника Полтавської трудової колонії ім. М. Горького з осені 1922, який працював сторожем І колонії⁷⁴⁰.

Кириченко С. Т. – голова Головоцвеху, пізніше – Упрсоцвеху НКО УСРР. Наступник на цій посаді Менжинської.

Коваль Лука Тихонович – працівник колонії ім. М. Горького; секретар осередку ЛКСМУ, політкерівник колонії (літо 1925 – осінь 1926), заступник А. С. Макаренка (1927–28). Закінчив педагогічний технікум, до колонії направлений Полтав-

ським окружкомом ЛКСМУ. Прототип Т. Н. Ковалія в «Педагогічній поемі»⁷⁴¹.

Кожухов Іван Кристіанович – у 1927–1929 голова Харківської міської ради робітничих та червоноармійських депутатів⁷⁴².

Козлов Іван Федорович (1903 – 1951) – російський вчений у галузі педагогіки, один із перших макаренкознавців. Автор першого на теренах СРСР дисертаційного дослідження педагогічної системи А. С. Макаренка «Педагогічний досвід А. С. Макаренка і його теоретичне значення» (1941). Головна макаренкознавча праця – «Педагогічний досвід А. С. Макаренка» (1987)⁷⁴³.

Козуб І. – український макаренкознавець.

Коленко – у 1926–27 – секретар Харківської ОКДД.

Колесників – на жовтень 1927 – представник хімічного комбінату на засіданні Штатної комісії Харківського ОВК.

Колобаїв – *див.: Калабалін.*

Комарівська – у 1927–29 чл. комісії соцівху Харківської міської ради. У 1927–28 постійна представниця міськради у складі президії ОКДД⁷⁴⁴.

Комаровская (рос.) – *див.: Комарівська.*

Комаровська – *див.: Комарівська.*

Копуловський – на лютий 1928 – чл. президії Харківського ОВК від 23 дивізії.

Кораблева Тетяна Федорівна – канд. філософських наук, доцент каф. філософії і культурології Російського державного медичного ун-ту (Москва). У 2000 захистила дисертацію на тему «Філософсько-етичні аспекти теорії колективу А. С. Макаренка». З 2002 президент Міжнародної макаренківської асоціації.

Корчина – у 1928 – працівниця заводу «Серп і молот», чл. президії Харківського ОВК.

Котельників – *див.: Котельников.*

Котельников Михайло Миколайович (1883 – ?) – один із найпоштовідніших прибічників і захисників колонії ім. М. Горького. 1909 закінчив курси вчителів для глухонімих, 1910 – Петербурзьку педагогічну академію Ліги освіти. 1910–18 – директор Уфімського училища глухонімих. З осені

⁷³⁷ Див.: Hillig G. Verblafte..., S. 198–212; ПС. – Т. 3. – С. 490.

⁷³⁸ Див.: ДАХО. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 79. – Арк. 35; Спр. 43. – Арк. 212; Ф. Р-858. – Оп. 2. – Спр. 6. – Арк. 118–119.

⁷³⁹ Див.: там само. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 43. – Арк. 238.

⁷⁴⁰ Див.: Полтавська трудова..., Ч. 2. – С. 46.

⁷⁴¹ Там само. – С. 153, 192.

⁷⁴² Див.: Україна, регіони..., С. 28.

⁷⁴³ Піонери макаренковеденья..., С. 50–61.

⁷⁴⁴ Див.: ДАХО. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 43. – Арк. 238.

1918 до лютого 1919 керував створеною ним разом з дружиною школою в Челябінську. Після того за пропозицією МВС Сибірського уряду (за Колчака) обіймав посаду інспектора по соціальному забезпеченню в Омську. За радянської влади, до 1922 працював у низці навчально-виховних закладів для дефективних дітей в Іркутську. Восени 1921, під час перебування у Москві на Всеросійській конференції по боротьбі з дитячою дефективністю, отримав від Головоцвику РСФРР призначення на посаду «центрального інструктора по навчанню і вихованню дефективних дітей з місцем проживання в Іркутську». 1.8.1922 залучений до штату Головоцвику НКО УСРР як інструктор установ для дефективних дітей Харківської, Полтавської і Донецької губерній, а вже через кілька тижнів змінив Алмазова на посаді харківського обласного інспектора. У середині вересня 1922 р., інспектуючи «установи для дефективних дітей» Полтави, відвідав Полтавську колонію ім. М. Горького. У листопаді 1925 у зв'язку із заявою про підвищення зарплати отримав посаду ст. інспектора установ для дефективних дітей. У 1931 обіймав посаду «керівника груп виховання дифидитинства» або «референта у справах освіти фізично дефективних дітей». У березні 1932 звільнився з Упрсоцвику і перейшов на роботу до керованого І. О. Соколянським Інституту фізичної дефективності у Харкові. Крім того з середини 20-х рр. працював на кафедрі «Педагогіки особистості» Харківського ІНО і науковим співробітником (принаймні до 1932) Українського науково-дослідного інституту педагогіки. Подальша доля К. не відома⁷⁴⁵.

Кочанів – на вересень 1925 – працівник Упрсоцвику НКО УСРР.

Кропоткін (рос.) – див.: Кропоткін.

Кривонос Іван Федорович – кандидат педагогічних наук, науковий співробітник Ін-ту педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України.

Крикун – у 1927–28 – вихователь Харківської колонії ім. М. Горького, пізніше – Дитячої трудової комуні ім. Ф. Е. Дзержинського. 14.3.1928 був присутній на засіданні секції соввику УНДІП, де А. С. Макаренко доповідав про основні моменти проекту організації роботи комуні ім. Ф. Е. Дзержинського⁷⁴⁶.

Кропоткін Петро Олексійович (1842–1921) – князь, рос. революціонер, теоретик анархізму, географ і геолог. В 1872–74 чл. гуртка «чайковців», вів революц. пропаганду серед петерб. робітників. У 1876–1917 в еміграції. Автор праць з етики, соціології, історії⁷⁴⁷.

Крупко – з 26.9.27 до 22.2.1928 – завідувач Харківської окружної інспектури народної освіти. З 11.11.1927 – член президії Харківського окрплану. Раніше працював у Криворізькому окрузі. Чл. Харківського окружного комітету КП(б)У. 21.2.1928 рішенням Бюро Харківського окружного КП(б)У відряджений у розпорядження ЦК КП(б)У, згідно вимоги останнього. 22.2.1928 президією ОВК звільнений з посади зав. ОІНО у зв'язку з переходом на посаду голови Найвищого суду УСРР (14.6.1928 це рішення підтвердив IV пленум Харківського ОВК XI скликання)⁷⁴⁸.

Крупська Надія Костянтинівна (1869–1939) – рад. держ. і парт. діяч, почесний член АН СРСР (1931). Чл. КПРС з 1898. Дружина В. І. Леніна. Чл. Петербурзьк. «Спілки боротьби за звільнення робітничого класу». Секретар редакції газ. «Іскра», «Вперед», «Пролетар», «Соціал-демократ», Учасниця революції 1905–07 і Жовтневої 1917. З 1917 чл. колегії, з 1929 зам. наркома освіти РСФРР. З 1920 голова Головоцвику при НКО РСФРР. З 1924 чл. ЦКК партії, з 1927 чл. ЦК. Чл. ВЦВК, ЦВК СРСР. Депутат ВР СРСР з 1937. Чл. Президії ВР СРСР з 1938. Праці з педагогіки, історії КПРС⁷⁴⁹.

Крутицький Петр (рос.) (світ. ім'я – Полянський Петро Федорович; 1863–1937) – митрополит Російської православної церкви. 1925 після смерті патріарха Тихона, за його заповітом прийняв патріаршій права. «Обновленці», на чолі з Введенським намагалися усунути його від влади. 10.12.1925 заарештований і висланий спочатку до Суздалью, потім до неницького зимів'я Хе. 1937, вже тяжко хворим був розстріляний⁷⁵⁰.

Кубасов – на грудень 1926 – чл. бюро фракції КП(б)У Харківського ОВК.

Кулик Мартин (Мар'ян, Март'ян) Миколайович (1892 – ?) – відповідальний секретар Центральної комісії допомоги дітям при ВУЦВК. Чл. КП(б)У. Основна

⁷⁴⁵ Полтавская трудовая колония..., С. 284–293.

⁷⁴⁶ Див.: На вершине..., С. 41.

⁷⁴⁷ Советский энциклопедический..., С. 658.

⁷⁴⁸ Див.: ДАХО. – Ф. П-5. – Оп. 1. – Спр. 24; Ф. Р-845. – Оп. 2. – Спр. 455. – Арк. 76 зв., 373 зв.; Спр. 461. – Арк. 100; Оп. 3. – Спр. 1375. – Арк. 6.

⁷⁴⁹ Советский энциклопедический..., С. 660.

⁷⁵⁰ Сергеев А. Г. Светские и духовные владетели Европы за 2000 лет. – М.: Логос, 2003. – С. 742.

професія – хлібороб (батрак). Освіта початкова. У 1917 служив у Червоній гвардії, у 1918 – у партизанських загонах. За рев. д-сть при колчаківській владі у Сибіру був ув'язнений (1918–19). З 1919 по 1920 – у партизанських загонах у Сибіру. 2 рази перебував під партійним судом за неетичні вчинки. В 1921 переведений на 1 рік у кандидати КП(б)У, мав за невитриманість вусову догану⁷⁵¹.

Кулік – див.: Кулик.

Куриловская Ольга Петрівна – працівниця Полтавської колонії ім. М. Горького до весни 1922 (агент з постачання). Мешкала у Полтаві. Перейшла на роботу до залізничної школи⁷⁵².

Курілко – вихованець Харківської трудової колонії ім. М. Горького.

Л. П. – див.: Сагredo.

Лабаторін – у 1926 – зав. Харківським окружним комітетом міського господарства, чл. президії ОВК, чл. бюро фракції КП(б)У Окрвиконкому.

Лапизе (Лакіза О. М.) – з 5.5.1927 – інспектор соцвиху Харківської ОІНО. Перебував на цій посаді ще у жовтні 1928. Позапартійний⁷⁵³.

Лапін – на грудень 1927 – представник Харківського окружного фінансового відділу при Фінансово-бюджетній секції Харківського окрплану.

Лапoteцький Микола Павлович (? – 1979) – колоніст-горьківець. Вступив до робітфаку Харківського ІНО. Працював у Полтаві на господарських посадах. У роки війни був на передовій у стрілецькому полку, тяжко поранений, повернувся додому інвалідом Вітчизняної війни першої групи. Жив із сім'єю у Москві. Прототип Лаптя у «Педагогічній поемі»⁷⁵⁴.

Левандовський – на липень 1926 – голова (?) Журавлівської районної комісії допомоги дітям.

Левченко В. П. – у 1926–28 – голова Харківського окружного фінансового відділу, постійний представник ОФВ у складі Харківської ОКДД. На вересень 1927 – чл. фракції КП(б)У Харківського ОВК⁷⁵⁵.

Лещинський – у 1926 – зав. адміністративного управління НКО УСРР.

Ліпін (рос.) – див.: Ліпін.

Ліповий – у 1927 – секретар Харківської окружної інспектури народної освіти.

Литвин Тетяна – випускниця Полтавської трудової колонії ім. М. Горького, з 1924 – студентка робітфаку Харківського медичного інституту⁷⁵⁶.

Лифшиц – на грудень 1927 – представник Харківського окружного фінансового відділу при Фінансово-бюджетній секції Харківського окрплану.

Ліпін – у 1927–28 працівник Харківської колонії ім. М. Горького (перебував на цій посаді ще наприкінці вересня 1928). Під час керівництва А. С. Макаренка в УДУ можливо обіймав посаду «педагога для доручень»⁷⁵⁷.

Ліповий – див.: Ліповий.

Лукін Юрій Борисович (1907 – 1998) – відомий рад. критик-літературознавець, письменник, драматург, один із перших макаренкознавців. Закінчив філологічний ф-т Московського державного ун-ту. Працював редактором у вид-ві «Художня література». З 40-х років минулого століття більш трьох десятиліть – працівник газети «Правда». З 1941 – доброволець на фронті, нагороджений багатьма орденами і медалями. У повоєнний час став автором статей, вступів, коментарів, літературних оглядів до окремих творів А. С. Макаренка, автор книг і телепередач про нього, активний учасник громадського руху макаренківців-комунарів⁷⁵⁸.

Луначарський Анатолій Васильович (1875–1933) – рад. держ., парт. діяч, письменник, критик, акад. АН СРСР (1930). Чл. КНРС з 1895. Чл. редакцій більшовицьких газет «Вперед», «Пролетар», проводив активну партійну роботу під кер. В. І. Леніна. У 1908–10 пропагував богобудівництво. Учасник жовтневої 1917 революції. З 1917 нарком освіти РСФРР. З 1929 голова Наукового комітету при ЦВК СРСР. У 1933 повноважний представник СРСР у Іспанії. Один із організаторів системи освіти. Праці з історії революції і філософії.

⁷⁵¹ Див.: ДАХО. – Ф. П-9. – Оп. 1. – Спр. 17. – Арк. 275.

⁷⁵² Див.: Полтавська трудова..., Ч. 2. – С. 194.

⁷⁵³ Див.: ДАХО. – Ф. Р-858. – Оп. 2. – Спр. 10. – Арк. 23.

⁷⁵⁴ Див.: Лысенко П. Г. Судьбы воспитанников А. С. Макаренко: Документально-биографические очерки. – Полтава: Полтавский литератор, 1994. – С. 88 (Лысенко П. Г. Судьбы воспитанников...).

⁷⁵⁵ Див.: ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 7. – Спр. 21. – Арк. 21 зв.; Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 43. – Арк. 238.

⁷⁵⁶ Див.: Хиллиг Г. Страдания..., С. 179.

⁷⁵⁷ Див.: Ты научила..., Т. 1. – С. 97.

⁷⁵⁸ Див.: Пионеры макаренковедения..., С. 73–74.

думки, проблем культури, літ.-критич. роботи, драматургічні твори. Чл. ВЦВК й ЦВК СРСР⁷⁵⁹.

Любимов – дані відсутні.

Людolf Адольф Петрович – у 1927–28 – працівник Харківського окружного управління НК торгівлі. Чл. президії ОВК (з правом дорадчого голосу). У 1928 – представник округу управління НК торгівлі у складі президії окружної планової комісії. На вересень 1927 – чл. фракції КП(б)У Харківського ОВК⁷⁶⁰.

Люсіна – можливо, вихованка Харківської трудової колонії ім. М. Горького.

Лядов – на травень – зав. дитячої їдальні Харківської ОКДД.

Макагон (Макогон) – у 1926–27 працівник (можливо керівник) Харківського окружного відділу місцевої промисловості. 11.4.1927 постановою президії Харківського ОВК затверджений постійним представником окрвідділу місцевої промисловості у складі президії Харківської окружної планової комісії. На грудень 1926 – чл. бюро фракції КП(б)У Харківського ОВК⁷⁶¹.

Макаровський Д. Б. – у 1926 – зав. одним із одеських дитячих будинків. Був присутнім на Першій Всеукраїнській конференції дитячих містечок у Одесі (30.9 – 5.10.1926).

Максаков – на грудень 1927 – представник НК Земсправ на засіданні Фінансово-бюджетної секції Харківського округу.

Максим (Пешков Максим Олексійович) – син О. М. Горького.

Мар'єнко – у 1926–28 працівник Харківського окрфінвідділу, представник ОФВ на засіданнях Фінансово-бюджетної секції Харківського округу, Штатної комісії ОВК (жовтень 1927), Комісії ОВК по розгляду ставок зарплатні (жовтень 1927), Комісії Харківського ОВК в справі боротьби з безпритульністю (серпень 1928)⁷⁶².

Мартинов (рос.) – у 1926–28 – член президії Харківської ОКДД. Чл. КП(б)У. 22.10.1927 на засіданні партколегії Харківської окружної контрольної комісії виступав свідком по справі Сухарева⁷⁶³.

Марченко – у 1926–27 – заступник секретаря Харківського окружного комітету

КП(б)У. На грудень 1926 – чл. бюро фракції КП(б)У Харківського ОВК⁷⁶⁴.

Мар'яно – *див.*: **Мар'єнко**.

Махно Тимофій Дмитрович (1895 – ?) – один із керівників освіти Харківського округу. У 1914 закінчив учительський ін-т. Після нетривалої роботи в школі, служив в армії (1915–18). Належав до партії українських есерів і «боротьбістів», з 1919 – чл. КП(б)У. З 1920 – директор школи, потім керівник відділу і голова повітового виконавчого комітету. З 1923 – заст. голови Харківського і Ізюмського окрвиконкомів. У 1925 призначений секретарем Харківського ОВК. З 1925 до травня 1927 – харківський окрінспектор народосвіти. З 1927 по 1930 навчався у Інженерно-економічному ін-ті. Пізніше працював у Харківському ін-ті прикладної фізичної хімії, на заводі «Уралмаш», Державному інституті сталю виро́бництва (Харків). У 1934, 1935 і 1937 виключався із партії за нібито службу у Денікінській армії, членство у партії есерів та ін⁷⁶⁵.

Машинко Антон Іванович – у 1926–28 – заступник голови і чл. президії Харківської окружної планової комісії. На серпень-вересень – чл. бюро фракції КП(б)У Харківського окружного виконавчого комітету. За відсутністю голови президії Окргплану (С. І. Канторовича), головував на її засіданнях. 26.9.27 головував на першому засіданні «Комісії в справі щодо упорядкування діт. установ ОІНО». Входив до складу комісії, що повинна була вирішувати всі непорозуміння у зв'язку з ліквідацією «Здравниці»⁷⁶⁶.

Мащюцкан С. Т. – *див.*: **Мащюцькан**.

Мащюцькан Сергій Тимофійович (1895 або 1896 – ?) – з літа 1921 працівник колонії ім. М. Горького. У документах полтавського періоду зазначений як Мащюцький. За документами, працював у кузні колонії спочатку молотобойцем, пізніше – ковалем. Освіта початкова⁷⁶⁷.

Медведев В. С. – працівник газети «Известия», що супроводжував М. Горького у його візиті до горьківської колонії.

Меламед – представник Всеукраїнського добровільного товариства «Друзі дітей»

⁷⁵⁹ Див.: Советский энциклопедический..., С. 730.

⁷⁶⁰ Див.: ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1375. – Арк. 63; Оп. 7. – Спр. 21. – Арк. 21 зв.

⁷⁶¹ Див.: там само. – Оп. 3. – Спр. 659. – Арк. 31.

⁷⁶² Див.: там само. – Оп. 2. – Спр. 461. – Арк. 110; Оп. 3. – Спр. 727. – Арк. 1.

⁷⁶³ Див.: там само. – Ф. П-9. – Оп. 1. – Спр. 9. – Арк. 23.

⁷⁶⁴ Див.: там само. – Ф. Р-858. – Оп. 2. – Спр. 3. – Арк. 95.

⁷⁶⁵ Див.: Hillig G. Verblaŕte..., S. 112–114.

⁷⁶⁶ Див.: ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 659. – Арк. 31; Спр. 1375. – Арк. 63; Спр. 1392. – Арк. 340; Спр. 1778. – Арк. 222; Оп. 7. – Спр. 21. – Арк. 19 зв., 21 зв.

⁷⁶⁷ Полтавська трудова..., Ч. 1. – С. 151, 212–213; Ч. 2. – С. 12, 45.

на засіданнях президії Харківської ОКДД. 30.10.1926 – на установчому засіданні знов створеного Харківського окружного правління товариства «Друзі дітей», зазначений як кандидат в його члени. 7.7.1927 і 15.9.1927 на засіданнях президії ОКДД активно включався в обговорення плану реорганізації дитячих установ округу і макарєнківського проекту організації УДУ. У вересні 1927 був призначений відповідальним секретарем Ради соціальної допомоги. На осінь 1928 – секретар Харківської міської ради соціальної допомоги⁷⁶⁸.

Меркулова – на квітень 1926 – чл. Комісії Харківського ОВК по боротьбі з дитячою безпритульністю. 14.3.28 як аспірант УНДІП і інспектор дитустанов НКОЗ була присутня на засіданні секції соцвиху ін-ту, де слухалася доповідь А. С. Макаренка «про основні моменти проекту організації роботи трудкомуні ім. Держинського»⁷⁶⁹.

Миколок Аркадій Полікарпович (1890 – 1938) – один із керівників освіти Харківського округу. У 1914 склав екстерном іспити за гімназійний курс і був призваний до армії, в якій служив до 1917. У 1918 розпочав навчання у Новоросійському уні-ті (Одеса), яке не закінчив. Працював в Одесі педагогом у дитячому будинку, гімназії і дитсадку. Партійна приналежність: 1908–09 – одеська група РСДРП, 1915–17 – військова організація есерів, 1917–20 – «боротьбіст», з 1920 – чл. КП(б)У. До осені 1925 працював у Одесі співробітником і керівником відділу народівти. З 1926 – у Харкові: керівник відділу ліквідації неписьменності політосвіти, голова методичної секції політосвіти тощо. З 1.5.1927 до 26.9.1927 – окрінспектор народівти. Пізніше навчався в аспірантурі УНДІП, працював інспектором Одеського обласного відділу культури. У 1935 засуджений за звинуваченням у контрреволюційній діяльності до 10 років таборів. У 1938 розстріляний. Віднесений А. С. Макаренком до категорії «друзів» колонії у списку прототипів «Педагогічної поеми»⁷⁷⁰.

Митюринна (рос.) – у 1928 – постійний представник Харківського окружного комі-

тету ЛКСМУ у складі Окружної комісії допомоги дітям⁷⁷¹.

Мих. Дымний (рос.) – підпис (очевидно псевдонім) автора під статтею «молодые «соколы»» у журналі «Октябрьские восходы».

Міляєвська – 4.11.1926 була присутня на засіданні президії Харківської ОКДД.

Мінде – 10.11.1927 представляв Харківський окружний комітет незможних селян на засіданні президії ОКДД.

Мовшович – у 1926–28 – представник Всеукраїнського добровільного товариства «Друзі дітей» у складі президії Харківської ОКДД. З 30.10.1926 – чл. Харківського окружного правління товариства «Друзі дітей». Виступив з засудженням «системи командирів» у дитячих колоніях округу⁷⁷².

Молодцов – представник ЦК ЛКСМУ в складі делегації, що відвідала колонію ім. М. Горького під час візиту О. М. Горького. Його кандидатура двічі, 31.5.1926 і 17.1.1927, обговорювалася і була висунута загальними зборами осередку ЛКСМУ при ЦКК-НКРСІ до складу нового райкому комсомолу⁷⁷³.

Момот – у 1927 головував на засіданнях пленумів Комісії соцвиху Харківської міської ради.

Мороз Іван Трохимович – у 1926–28 – секретар Харківського окружного виконавчого комітету. На грудень 1926 – чл. і секретар бюро фракції КП(б)У Харківського ОВК. Входить до складу комісії, що повинна була вирішувати всі непорозуміння у зв'язку з ліквідацією «Здравниці»⁷⁷⁴.

Морозова – на вересень 1925 – чл. Упр-соцвиху НКО УСРР.

Морозова Ніна Олексіївна – одна з перших в СРСР літературознавців, хто звернувся до вивчення А. С. Макаренка як письменника; канд. філол. наук. Активний пропагандист спадщини А. С. Макаренка в Рад. Союзі і за кордоном. Основні праці: «А. С. Макаренко. Семінарії», «Про деякі особливості мови і стиля «Педагогічної поеми», «Сучасний роман виховання» тощо⁷⁷⁵.

⁷⁶⁸ Див.: ДАХО. – Ф. Р-858. – Оп. 1. – Спр. 59. – Арк. 46; Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 27. – Арк. 214; Спр. 43. – Арк. 107, 184, 192.

⁷⁶⁹ На вершине..., С. 41.

⁷⁷⁰ Див.: Hillig G. Verbaßte..., S. 175–178; ПС. – Т. 3. – С. 490.

⁷⁷¹ Див.: ДАХО. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 43. – Арк. 238.

⁷⁷² Див.: там само. – Спр. 27. – Арк. 214; Спр. 43. – Арк. 238.

⁷⁷³ Див.: там само. – Ф. П-4834. – Оп. 19. – Спр. 5. – Арк. 33, 46.

⁷⁷⁴ Див.: там само. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1392. – Арк. 340.

⁷⁷⁵ Див.: Пионеры макаренковедения..., С. 118–124.

Москаленко – у жовтні 1927 – представник Харківського окружного земельного відділу на засіданні Штатної комісії ОВК.

Мосол Т. П. – на травень 1930 – працівник Харківського окружного правління профспілки працівників освіти (РОБОС).

Мостовий – на вересень 1925 – чл. Упрсоцвиху НКО УСРР. На 14.3.28 науковий співробітник УНДІП, член Наукпедкому Упрсоцвиху; в цей день був присутній на засіданні секції соцвиху, де слухалася доповідь А. С. Макаренка «про основні моменти проекту організації роботи трудової ім. Держинського (у обговоренні не виступав)⁷⁷⁶.

Мухін П. – випускник колонії ім. М. Горького. Один із перших вступив до робітфаку (Харківській ІНО).

Мухіна С. А. – випускниця колонії ім. М. Горького, на жовтень 1926 – студентка Харківського технологічного ін-ту.

Мякшина – на жовтень 1927 – секретар Штатної комісії Харківського ОВК. На листопад 1927 – секретар Комісії Харківського ОВК по розгляду ставок зарплатні.

Назарук І. М. – випускник колонії ім. М. Горького, на жовтень 1926 – студент Харківського текстильного (?) ін-ту.

Найдонова – на 1.4.1928 – постійний представник житлоспілки у складі Харківської ОКДД⁷⁷⁷.

Науменко Федір Іванович (1901–1991) – учений-педагог, один із перших дослідників і пропагандистів спадщини А. С. Макаренка. Кандидат пед. наук, почесний доктор філософії Марбурзького ун-ту (ФРН). Автор першої в Україні книги, присвяченої А. С. Макаренку «Новатор радянської педагогіки». Ініціатор і укладач відомої серії львівських збірників «А. С. Макаренко»⁷⁷⁸.

Наумов – дані відсутні.

Невський – на листоп. 1926 – начальник Адміністративного відділу НКВС УСРР.

Нежданів – 12.1.1927 був присутній на засіданні Комісії з підбору безпритульних у м. Харкові.

Нежевенко – 8.5.1928 – представник Харківського окружного відділу праці на засіданні президії ОКДД.

Неколенко – 3.11.1927 – представник Харківського окружного відділу праці на засіданні президії ОКДД.

Нечаев (рос.) – *див.: Нечаев.*

Нечаев Сергій Геннадійович (1847–1882) – учасник рос. рев. руху. Організатор таємної спілки «Народна розправа», автор «Катехізиса революціонера». Застосував методи містифікації і провокації. У 1873 засуджений до 20 років каторги. Помер у Олексіївському рavelліні Петропавлівської фортеці. Нечаєвщина засуджена 1-м Інтернаціоналом⁷⁷⁹.

Невська Світлана Сергіївна – відомий російській макаренкознавець, доктор пед. наук, ст. наук. співробітник Ін-ту сім'ї і виховання РАО.

Нижинський Микола Павлович (1905–1986) – педагог, фахівець з теорії та історії педагогіки, дослідник спадщини А. С. Макаренка. У 1923 закінчив семирічну школу. У 1928–48 працював на комсомол. і парт. роботі. У 1934–1938 заочно навчається на фіз.-мат. ф-ті Київського держ. педінституту ім. О. М. Горького, а у 1939 вступає до аспірантури при кафедрі педагогіки цього самого ін-ту. Під час Великої вітчизняної війни – в діючій армії комісаром полку, а потім штабу танкової бригади. З вересня 1945 працює ст. викладачем кафедри педагогіки Київського педінституту. У 1947 захистив першу в Україні макаренкознавчу дисертацію «А. С. Макаренко про виховання в праці». У 1951 брав активну участь в організації меморіального музею А. С. Макаренка у м. Крюкові. З кінця 40-х років працював у відділі історії педагогіки УНДІП, у 1949–1953 був заст. директора ін-ту. Наукова спадщина налічує понад 10 монографій, серед яких найвідоміші праці, присвячені спадщині А. С. Макаренка: «Життя і педагогічна діяльність А. С. Макаренка» (1958, 1967), «Педагогіческие идеи А. С. Макаренко и современность» (1966), «А. С. Макаренко и современная школа» (1970), «А. С. Макаренко и педагогика школы» (1976) та ін.⁷⁸⁰

Николаенко М. П. – *див.: Николаенко.*
Николаенко Михайло Павлович (1893 або 1894 – ?) – працівник колонії ім. М. Горького з весни 1921. Прототип П. П. Николаенка в «Педагогічній поемі». Згадується А. С. Макаренком у списку прототипів «Педагогічної поемі» у рубриці «Свої»⁷⁸¹.

Новиков Георгій – вихованець, і, з 1926, політкерівник колонії ім. М. Горького. У подальшому, очевидно, – співробіт-

⁷⁷⁶ На вершині..., С. 41.

⁷⁷⁷ Див.: ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 1. – Спр. 43. – Арк. 238.

⁷⁷⁸ Пионеры макаренковедения..., С. 125–129.

⁷⁷⁹ Советский энциклопедический..., С. 884.

⁷⁸⁰ Див.: Українська педагогіка..., С. 457–458.

⁷⁸¹ Див.: Полтавська трудова..., Ч. 1. – С. 151–152, 211, 213; Ч. 2. – С. 11, 43, 125, 126.

ник УДУ (згадується як заступник зав. УДУ ще у травні 1928)⁷⁸².

Овсюків Микола – у 1927–28 – зав. протокольною частиною Харківського окружного виконавчого комітету.

Овсюков Микола – *див.*: **Овсюків**.

Одарюк – один із керівників дитячих інтернатних закладів Харківського округу. На листопад 1926 – зав. Комарівською дитколонією. У 1927–28 – зав. Окружним колектором-розподільником. 7.2.1928 – разом із А. С. Макаренком представляв УДУ на засіданні ФБС. На початку жовтня 1928 комісія із представників Дослідної станції НКО ініціювала справу про зняття його з роботи, але окрінспектор народівсти виступив проти. 8.12.28 складений акт про передачу Одарюком справ своїй наступниці, по якому виявлено нестачу майна на 17000 карб., після чого 20.7.29 його було притягнуто до карної відповідальності. 13.8.29 наказом по ОІНО за наслідками ревізії від 21.3.29 і у зв'язку з вищезазначеним було визнано, що «дальше перебування Одарюка на службі в колекторі вважати неможливим» і зняти його з роботи з 13.8.29. Але 22.8.29, за наказом ОІНО, Одарюка звільнили від обов'язків зав. педчастиною колектора за власним бажанням. Внесений А. С. Макаренком до списку прототипів «Педагогічної поеми» у категорію «Свої»⁷⁸³.

Одинцова – на 25.1.1929 – очевидно чл. комісії соцвиху Харківської міської ради (цього дня виступала на пленумі комісії).

Окса Микола Миколайович – кандидат педагогічних наук, доцент каф. педагогіки Мелітопольського державного педагогічного ун-ту, відомий вітчизняний макаренкознавець.

Олейніков С. Д. (за іншими документами – *Олейник*) – на квітень 1929 – зав. дитколонією ім. Т. Г. Шевченка в Гіївці. 4.7.29 наказом по ОІНО призначений з 15.6.29 на посаду т.в.о. зав. дитколонією ім. Петровського, що відкривається в колишньому д.м. у Гіївці; йому доручається проведення ремонту, догляд за будівництвом, одержання коштів з НКО на утримання та обладнання дитколонії. 1.3.30 наказом по ОІНО був звільнений з посади зав. дитколонією ім. Петровського з 18.1.30 (!) згідно власної заяви⁷⁸⁴.

⁷⁸² Див.: Ты научила..., Т. 1. – С. 206, 212.

⁷⁸³ Див.: ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1392; Ф. Р-858. – Оп. 1. – Спр. 88. – Арк. 9 зв.; Оп. 2. – Спр. 6. – Арк. 20, 203–205; ПС. – Т. 3. – С. 490.

⁷⁸⁴ Див.: ДАХО. – Ф. Р-858. – Оп. 1. – Спр. 84. – Арк. 1; Спр. 88. – Арк. 5–5 зв., 28 зв.

⁷⁸⁵ Див.: там само. – Оп. 2. – Спр. 6. – Арк. 223а–224; Сумний С. Ненапечатанная статья А. С. Макаренко // Народное образование. – 1963. – № 2. – С. 96–98; Завота..., С. 36–50.

Орещенко І. – на 6.7.1927 – заступник зав. Харківської окружної інспектури народівсти.

Остапченко Олександр Іванович (приблизно 1894 – ?) – один із соратників А. С. Макаренка. Педагог за освітою. У 1925–27 – зав. Лозівської колонії. Приблизно наприкінці листопада – початку грудня 1928 після статті у «Харьковском пролетарии» про непедагогічні засоби покарання дітей подав до УДУ заяву про звільнення. За пропозицією А. С. Макаренка прийняв завідування Будянською колонією. Пізніше, разом із декількома співробітниками Лозівської колонії (Крайнім, Карнаухом і Якубовичем) потрапив під слідство. А. С. Макаренко у інтерв'ю газеті «Харьковский пролетарий» (19.1.1928) дав позитивну оцінку Остапченку, як одному із найкращих завідуючих округу, а наприкінці січня ще й звернувся до редакції з листом, в якому підтвердив свою оцінку Остапченка і описав надзвичайно тяжкі умови праці завідуючих колоніями взагалі (лист тоді опублікований не був). 1.2.1928 УДУ направив до Харківської окружної прокуратури підписаний А. С. Макаренком і Г. С. Салько (як зав. політчастиною УДУ) схвальний відгук про роботу Остапченка. На судовому засіданні, де захист очолював відомий адвокат О. І. Олександров (свого часу захищав лейтенанта Шмідта і Г. І. Петровського), засуджений до 3 років ув'язнення. За поданням УДУ до Всеукраїнського союзу працівників освіти касаційного листа звільнений з-під варті і пізніше призначений зав. Лебединським реформаторіумом. 20.11.28 народний слідчий 7 дільниці Сумського округу (м. Лебедин) звернувся таємним листом до Харківського ОІНО за проханням призначити на місце зав. Лебединським реформаторіумом Остапченка (якого за обвинуваченням по статті 97 Карного кодексу УСРР буде усунуто з посади) іншого завідуючого. 28.11.28 ОІНО таємно відповідає на лист наслідчого, що «т. Остапченко знятий з 25/XI і на його посаді є новий робітник». Внесений А. С. Макаренком до списку прототипів «Педагогічної поеми» в категорію «Педагогіг»⁷⁸⁵.

Остроменцька Надія Феліксівна – українська журналістка і дитяча письмен-

ниця, працівниця Харківської колонії ім. М. Горького (влітку 1926).

Охмацкий П. И. (*рос.*) – працівник колонії ім. М. Горького.

Пантохов – вихованець Харківської колонії ім. М. Горького.

Пахилевич – 13.12.1927 – представник Харківського окружного будівельного управління на засіданні Фінансово-бюджетної секції Харківського окрплану.

Перетякович – на лютий 1928 – зав. Харківським окружним інженерним управлінням, чл. ОВК з правом дорадчого голосу.

Петровський Григорій Іванович (23.1(4.2).1878 – 9.1.1958) – рад. держ. і політ. діяч. З 1889 – робітник на заводах Харкова, Миколаєва, Катеринослава, Донбасу. З 1897 – член Катеринославського комітету РСДРП. 1912 обраний до II Державної Думи, очолював більшовицьку фракцію Думи. 1914 разом з усіма чл. більшовицької фракції заарештований і засланий на довічне ув'язнення до Сибіру. У липні 1917 направлений ЦК РСДРП(б) до України для боротьби проти Української центральної ради. 1917–19 – нарком внутр. справ РСФРР, один із співorganizаторів ВЧК. З березня 1919 до літа 1938 – голова ВУЦВК, 1922–37 – заст. голови ЦВК СРСР, 1937–38 – заст. голови Президії Верховної Ради СРСР. 1919–38 – чл. політбюро ЦК КП(б)У. Виконуючи за дорученням більшовицької партії обов'язки «всепур. старости», виступав офіційним рупором сталінської пропаганди⁷⁸⁶.

Пешков Алексей Максимович (*рос.*) – *див.*: Горький Олексій Максимович.

Пешкова Катерина Павлівна (1876–1955) – дружина О. М. Горького.

Пивень Василь Андрійович (1899 – ?) – з 25.10.1927 заст. окрінспектора Харківської НО. Із батраків, вчився у Херсонській учительській семінарії. У 1917–20 учителював. Із 1921 – чл. Колегії Харківського (?) ГубОНО. За власним проханням поїхав на навчання до Академії комуністичного виховання, по її закінченні проти бажання направлений до Правління Донецької залізниці (інспектор, пом. нач. відділу освіти). До Харківського ОІНО направлений окрпаркомом. Чл. партії⁷⁸⁷.

Плетнев Тимофій Устимович – зав. Харківською колонією ім. М. Горького з

29.8.1928. Чл. партії. На 14.12.28 значиться у списку складу завідуючих дитколониїми Харківського Округа (список представлений інспектором дитколониї Сухаревим на ім'я С. І. Канторовича) як зав. колонією Горького, комуніст, робітник; характеристика: «Ведет дело хорошо»⁷⁸⁸.

Пляченко Павло Степанович (1882 – ?) – з 27.11.1927 пом. зав. Харківської ОІНО. Чл. партії⁷⁸⁹.

Подгорный (*рос.*) – на червень 1926 – очевидно, зав. Полтавською колонією розумово-дефективних дітей.

Поздняков – у 1927 – зав. Матеріальним відділом Фінансово-економічного управління НКО УСРР.

Попко – у 1926 – зав. Харківським окружним управлінням НК РСІ (до 26.1.1927), чл. президії Харківського ОВК. На грудень 1926 – чл. бюро фракції КП(б)У Харківського ОВК⁷⁹⁰.

Полюцкий (*рос.*) – у 1928 – зам. наркома освіти УСРР.

Поніровський – у 1927–28 – постійний представник Харківської окружної планової комісії у складі Фінансово-бюджетної секції.

Попов (1) – у 1926 – чл. президії Харківської ОКДД, очевидно, зав. Дитякоакриімальником.

Попов (2) – колишній власник маєтку поблизу М. Олександрівська (з 1921 – Запоріжжя).

Попов М. О. – випускник колонії ім. М. Горького, на жовтень 1926 – студент Харківського сільськогосподарського ін-ту.

Попов (Понів) Олександр Іванович (1891–1958) – педагог, організатор освіти, ідеолог системи соціального виховання, просвітній і церковний діяч. У 1909 закінчив другу Харківську гімназію, впродовж 1909–10 вчився на мед. ф-ті, а у 1910–15 на історико-філологічному ф-ті Харківського ун-ту. Пед. діяльність починає викладачем історії, літератури і психології Харківської чоловічої гімназії Родіонової; від 1916 до 1919 очолював педколектив цієї гімназії, працюючи за сумісництвом в інш. освітніх закладах. З 1918 стає викладачем української гімназії ім. Б. Грінченка. В роки громад. війни працює у шкільному комісаріаті УНР в Харкові, відділі народів при ЦВК Донбасу, керує науково-дослідним підвідділом Хар-

⁷⁸⁶ Довідник..., С. 570–571.

⁷⁸⁷ Див.: ДАХО. – Ф. Р-858. – Оп. 2. – Спр. 10. – Арк. 23, 87.

⁷⁸⁸ Див.: там само. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 216.

⁷⁸⁹ Див.: там само. – Оп. 2. – Спр. 10. – Арк. 23; Спр. 6. – Арк. 156.

⁷⁹⁰ Див.: там само. – Ф. Р-1179. – Оп. 19. – Спр. 12. – Арк. 13.

ківського губвідділу народіві. У 1919 стає чл. Української комуністичної партії (боротьбістів). Тієї пори очолює відділ соціального виховання губнаросвіти, а згодом Г. Ф. Гринько його запрошує на посаду зав. відділом науки Головоцвуху НКО УСРР. Взяв участь у написанні і практичній реалізації першої роботи, в якій були викладені основні ідеї соціального виховання – «Декларація Наркомосвіти про соціальне виховання дітей» (1920). За його редакцією вийшов «Порадник по соціальному вихованню дітей» (1921). На той час він стає головним генератором ідей соцвиху в Україні. У 1921 започаткував ф-т соцвиху при Харківському ІНО і до 1924 був його деканом, а одночасно і зав. кафедрою соціального виховання. Був обраний до Колегії соцвиху НКО УСРР. У 1924 одним із перших підписав «Відозву до української радянської інтелігенції та всього радянського суспільства», яка застуджувала Петлюру і Винниченка. У 1926 очолив новостворений УНДІП, а в ньому відділ соцвиху і секцію історії педагогіки. У серпні 1929 за нехтування постановою Головоцвуху про заборону казки, як виховного засобу, усунений з посади директора УНДІП. У 1931 заарештований «як учасник антирадянської організації». Після звільнення повертається до УНДІП, де працює до 1933. До нового арешту (жовтень 1937) працює учителем у школах Харкова. Після повторного звільнення (1939) знов працює у школах. У 1943 стає священником і виїжджає до Німеччини, а у 1952 – до США⁷⁹¹.

Попова Людмила Данилівна – канд. пед. наук, професор каф. педагогіки Харківського національного педагогічного ун-ту ім. Г. С. Сковороди, відомий вітчизняний макаренкознавець.

Постишев Павло Петрович (1887–1939) – рад. парт. і держ. діяч. З 1901 брав участь у революц. русі, з 1904 – чл. РСДРП. У 1914–17 – чл. іркутського бюро РСДРП. У 1918–20 – один із керівників більшовицького партизанського руху на Далекому Сході. З квітня 1922 – обласний комісар уряду Далекосхідної республіки (ДСР). У 1924–25 – секретар Київського губкому, а з осені 1925 по 1930 – Київського окружного КП(б)У, одночасно –

чл. політбюро і секретар ЦК КП(б)У. З липня 1930 до січня 1933 – чл. бюро і секретар ЦК ВКП(б). На поч. 1933 висланий особистим представником Сталіна в Україну з необмеженими повноваженнями. У 1933 обраний секретарем ЦК, членом Політбюро ЦК КП(б)У, одночасно – першим секретарем Харківського, а згодом Київського обкому партії. Розгромив укр. нац. відродження, політику українізації, очолив політ. кампанію проти М. Скрипника, був одним із найголовніших організаторів голодомору 1932–33 в Україні. У лютому 1938 виключений з ВКП(б), незабаром заарештований і розстріляний⁷⁹².

Потапенко – у 1927 – чл. Харківської міськради. 6.9.1927 представляв міськраду на засіданнях Окружної комісії по проведенню Місячника допомоги дітям⁷⁹³.

Привалова – на 23.9.1925 – працівниця Управління соціального виховання НКО УСРР.

Приходин – на жовтень 1926 – чл. президії Харківської ОКДД з дорадчим голосом.

Приходько – у 1926–27 – заступник наркома освіти УСРР.

Пушкар – у 1927–28 – постійний представник Харківського окружного комітету незалежних селян у складі ОКДД⁷⁹⁴.

Пушкар (рос.) – *див.*: **Пушкар**.

Рапопорт – був присутній 23.9.1926 на засіданні президії Харківської ОКДД з дорадчим голосом.

Рецова – у 1929 – чл. комісії соцвиху Харківської міської ради.

Рогальський – у жовтні 1927 – чл. президії Харківської міської ради. Представляв міськраду на засіданнях Комісії Харківського ОВК по розгляду ставок зарплатні.

Розовський (рос.) – *див.*: **Розовський**.

Розовський – у 1926–28 – інспектор охорони дитинства Харківської окружної інспектури народної освіти (звільнений з цієї посади за власним бажанням 15.9.1929), постійний представник ОІНО у складі ОКДД. У вересні 1927 затверджений головою Харківської міської ради соціальної допомоги (перебував на цій посаді ще восени 1928). У списку прототипів до «Педагогічної поеми» значиться у категорії «Сфери»⁷⁹⁵.

⁷⁹¹ Див.: Українська педагогіка..., С. 281–286; Марочко В., Хілділ Г. Олександр Попів. Ким він був насправді? // Рідна школа. – 1996. – № 11–12. – С. 21–28.

⁷⁹² Див.: Довідник..., С. 613.

⁷⁹³ Див.: ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 1870. – Арк. 85.

⁷⁹⁴ Див.: там само. – Ф. Р-858. – Оп. 1. – Спр. 59. – Арк. 46; Спр. 88. – Арк. 13; Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 43. – Арк. 192, 238.

⁷⁹⁵ Див.: там само. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 43. – Арк. 238.

Рудова А. З. – на травень 1930 – працівниця Харківської окружної інспектури народної освіти.

Руєнко – на весну 1926 – очевидно, працівник Харківського ОВК.

Рябов (або: *Рябцов*) – вихованець Харківської трудової колонії ім. М. Горького.

Рябцов – див.: **Рябов**.

Рябенко П. О. (Петро Йосипович; 1888 – ?) – з 1925 – нач. Адміністративного відділу і чл. президії Харківського ОВК. Чл. КП(б)У. У лютому 1928 – т.в.о. секретаря ОВК⁷⁹⁶.

Ряпо Ян Петрович (1880–1958) – педагог, учений, історик освіти, громадський і політичний діяч. В юності почав працювати в соціал-демократичних гуртках. У 1899–1904 здобував вищу освіту на історико-філологічному ф-ті Санкт-Петербурзького ун-ту. З 1917 став одним із організаторів рад. влади в Миколаєві і Одесі, очолював місцеві відділи освіти. У 1921 вступив до комуністичної партії. З 1921 по 1928 обіймає посаду заступника народного комісара освіти, одночасно працює головою Головлпрофосу, Наукметодкому та Управнауки, редагує (1922–27) часопис «Шлях освіти». Був активним прихильником і впроваджувачем ідеї комплексності у навчанні. Зробив великий внесок у створення УНДП, очолював в ньому секцію системи освіти. У 1928–1938 – нарком легкої промисловості, потім заступник голови Вищої ради народного господарства УРСР. Під час війни працював у наркоматі освіти Башкирії, очолював московську філію українського видавництва «Радянська школа». У післявоєнний час керував науково-методичним кабінетом Міносвіти УРСР⁷⁹⁷.

Сабатовіч І. Д. – див.: **Соботович**.

Сажредо Любов Петрівна (1884 або 1885 – ?) – вихователь Полтавської і Харківської трудової колонії ім. М. Горького з серпня 1922. Знайома з А. С. Макаренком по спільній роботі у Крюківському залізничному училищі. Закінчила жіночу гімназію⁷⁹⁸.

Салько Галина Стахіївна (уроджена Рогаль-Левицька; 1892–1962) – дружина А. С. Макаренка. Народилася у Кам'янці-Подільському у польсько-шляхетській родині. Після закінчення місцевої гімназії навчалася у Київському комерційному ін-

ституті на курсах з дошкільного виховання. У грудні 1917 вступає до КП(б)У і працює спочатку секретарем суду, у 1918–1919 – зав. бібліотеками, наприкінці 1919 – зав. дошкільним відділом Калузького губвідділу народної освіти, в 1920–21 – в політвідділі 12-ї армії у м. Новозибкові, у 1921–22 – інспектором охорони дитинства і зав. соцвиху Харківського губвідділу народної освіти. З травня 1922 за направленням ЦК КП(б)У працює у Головному комітеті соціального виховання НКО УСРР інструктором адміністративно-організаційного відділу, з жовтня 1922 – інспектором, з листопада 1922 – головним інспектором, а з жовтня 1923 – завідуючою відділом охорони дитинства. З 1 квітня 1924 у зв'язку з переводом колоній для неповнолітніх правопорушників Головоцсоцвиху із відділу дефективного дитинства до відділу охорони дитинства, С. стає фактично керівником А. С. Макаренка. 10.7.1924 рішенням свого партосередку мобілізована на село, де з вересня 1924 по жовтень 1925 працювала зав. дитбудинком в с. Гівиці Харківської губернії. З липня 1926 по січень 1927 – інспектор відділу освіти НК РСІ УСРР. Постановою бюро комфракції харківського ОВК від 29.12.1926 зайняла посаду голови Харківської окружної комісії по справах неповнолітніх. У листопаді 1927 С. призначена зам. завідуючого УДУ (тобто А. С. Макаренка), однак невдовзі тяжко захворіла, тому фактично від виконання своїх обов'язків відійшла. Протягом 1928–33 неодноразово знаходилася на лікуванні в санаторіях. Хоча з осені 1928 А. С. Макаренко і С. вважали себе чоловіком і дружиною, офіційна реєстрація їх шлюбу відбулася у Києві лише у вересні 1935. В подальшому окрім нетривалої роботи на робітфаку комуни ім. Ф. Е. Держинського, С. педагогічною діяльністю не займалася. По смерті А. С. Макаренка, являючись хранителькою його творчої спадщини, багато зробила для пропаганди й увічнення його ідей⁷⁹⁹.

Санжур – на осінь 1927 – працівник Харківської окрінспектури охорони здоров'я. Представляв ОІОЗ на засіданнях ФБС Харківського окрплану.

Саратіков Самуїл Бежанович – у 1934–1935 голова Харківської обласної ради⁸⁰⁰.

⁷⁹⁶ Див.: там само. – Ф. Р-845. – Оп. 4. – Спр. 2. – Арк. 186.

⁷⁹⁷ Див.: Українська педагогіка..., С. 37–41.

⁷⁹⁸ Див.: Полтавська трудова..., Ч. 1. – С. 33, 151, 152, 177, 178, 211, 213, 244, 247; Ч. 2. – С. 10, 11, 23, 42, 103.

⁷⁹⁹ Див.: Ты научила..., Т. 1. – С. 7–9; ДАХО. – Ф. Р-1179. – Оп. 19. – Спр. 12. – Арк. 32.

⁸⁰⁰ Див.: Україна, регіони..., С. 28.

Сатін – персонаж п'єси О. М. Горького «На дні».

Свировский (рос.) – працівник Харківської трудової колонії ім. М. Горького і Дітячої трудової комуни ім. Ф. Е. Дзержинського.

Сербинов А. Л. (*Сербинов Олександр Львович*; 1880 або 1881 – ?) – діловод колонії ім. М. Горького з лютого 1921. Закінчив Гатчинську технічну школу⁸⁰¹.

Сербиченко – у 1926 – заст. голови РНК УСРР.

Сербський З. Н. – з 10.12.1926 – бухгалтер у штаті Харківського ОВК (перебував на цій посаді ще у червні 1927). У подальшому – очевидно, бухгалтер УДУ⁸⁰².

Сергеев – у 1927 – чл. Харківської міськради.

Сердюков Сергій Георгійович – у 1927–1928 – постійний представник Харківської окружної ради професійних спілок у складі президії Харківської окружної планової комісії. На грудень 1926 – чл. бюро фракції КП(б)У Харківського ОВК⁸⁰³.

Серединцев – у 1926 – зав. Лото № 1 у складі прибуткових підприємств Харківської ОКДД. Був присутній на засіданнях президії ОКДД з дорадчим голосом.

Серединців – *див.:* **Серединцев**.

Сидоров – у 1927–28 – зав. Харківським окружним відділом місцевої промисловості, чл. президії Харківського ОВК. На серпень 1927 – чл. бюро фракції КП(б)У ОВК. На лютий 1928 – чл. (або кандидат) бюро Харківського окружного комітету КП(б)У. На січень 1931 – голова Харківської міської ради⁸⁰⁴.

Сизьков – на жовтень 1927 – представник Окружного правління спілки «Работземлес» на засіданнях Штатної комісії Харківського ОВК.

Сичов – у 1927 працівник Харківського окружного фінансового відділу. У грудні 1927 представляв ОФВ на засіданнях Фінансово-бюджетної секції Харківського округу.

Скоропісів – у 1927–28 – працівник Харківської окружної планової комісії.

Скрипник Микола Олексійович (25.1.1872 – 7.7.1933) – держ. діяч УССР, один із засновників Комуністичної партії (б) України. З юності займався революцій-

ною діяльністю. За організацію демонстрацій відрахований з Санкт-Петербурзького технологічного ін-та. З того часу – проф. революціонер, 7 разів перебував на засланні. Входить до лєнінської фракції соціал-демократів, чл. більшовицької партії з 1917. Під час Жовтневого перевороту – член Петроградського воєнно-революційного комітету. З грудня 1917 член першого уряду Радянської України (нар. секретар у справах праці, голова Народного Секретаріату). У квітні 1918 на Таганрозькій нараді більшовиків висловився за створення незалежної від РКП(б) більшовицької партії в Україні. На установчому з'їзді КП(б)У у Москві ця ідея була відкинута і С. опинився в штучній ізоляції. До складу ЦК КП(б)У був включений в грудні 1918. Очоловав наркомати: держ. контролю і робітничо-селянської інспекції (1919–20), внутрішніх справ (1921), юстиції (1922–27, з 1925 – ген. прокурор), освіти (1927–33). Активно сприяв проведенню українізації. 1933 після виведення із складу політбюро ЦК КП(б)У і звинувачення у створенні контрреволюційної групи націонал-ухильників застрелився⁸⁰⁵.

Слабенько Данило Сидорович (1891 – ?) – старший інспектор трудшкіл Упрсоцвиху НКО УСРР, заст. декана ф-ту соцвиху Харківського ІНО.

Слущкий – на жовтень 1927 – представник Харківського окружного правління професійної «спілки медсанпраці» на засіданнях Комісії ОВК по розгляду ставок зарплатні.

Соболєв – на жовтень 1927 – чл. президії Харківської міської ради.

Соботович (а також *Сабатовіч, Сабатович*) **Іван Д.** – у 1926 голова Харківської КСН. У вирішенні майнових спорів між кол. ім. М. Горького і ОКДД відстоював інтереси ОКДД. За привласнення 1600 крб. держ. коштів знятий з посади і засуджений (9.3.1928) до 2,5 року позбавлення волі⁸⁰⁶.

Соколенко – вихованець Харківської трудової колонії ім. М. Горького.

Соколова – у 1929 – чл. комісії соцвиху Харківської міської ради.

Соколянський Іван Панасович (1889–1960) – відомий радянський педагог-дефектолог, організатор освіти й науки, яскравий представник соціогенетичного на-

⁸⁰¹ Полтавська трудова..., Ч. 2. – С. 45.

⁸⁰² Див.: ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 4. – Спр. 377.

⁸⁰³ Див.: там само. – Оп. 3. – Спр. 1375. – Арк. 63; Спр. 659. – Арк. 31.

⁸⁰⁴ Див.: там само. – Ф. П-5. – Оп. 1. – Спр. 24. – Арк. 113; Ф. Р-845. – Оп. 7. – Спр. 21. – Арк. 19 зв.; Ф. Р-858. – Оп. 1. – Спр. 84. – Арк. 237.

⁸⁰⁵ Довідник..., С. 771.

⁸⁰⁶ Див.: Дорослий правопорушник серед неповнолітніх // Комуніст. – 1928. – 10 бер.

пряму Харківської педологічної школи. Педагогічну освіту здобув у Кубанській учительській семінарії. У 1908–13 навчався на педагогічному відділенні природничо-історичного ф-ту Санкт-Петербурзького психоневрологічного ін-ту. В 1919 організував школу для глухих дітей в Умані, згодом став завідувачим Уманської наросвіти. У 1920–1921 очолював Київське управління Вищих навчальних закладів, а з 1921 працював у апараті НКО УСРР інспектором закладів дефективного дитинства при головному управлінні соцвиху, виконуючим обов'язки голови Головоцвиху НКО України, очолював Науково-методичний комітет Упроцвиху, був обраний членом Центрального бюро комуністичного дитячого руху (піонерів) при ЦК ЛКСМУ. Проводив педологічне вивчення питань дитячого руху, соціального виховання, дитячої дисципліни тощо. У 20-ті роки став активним організатором рефлексологічного напрямку в психолого-педагогічних науках. У 1925 за його ініціативи в Харкові відкрилася перша в СРСР спеціальна школа-клініка для сліпоглухонімих дітей. Працював професором і обіймав посаду декана фак-ту соціального виховання Харківського ІНО, був одним із організаторів, а згодом керівником УНДІП. Завдяки його піклуванню в 1930 у Харкові був відкритий Інститут дефектології, керівником якого він став. Його робота в галузі загальної педагогіки була піддана критиці на дискусійній сесії УНДІП у лютому 1931. Двічі, у 1933 і 1937 був заарештований за звинуваченням у «націоналістичній діяльності». З 1938 працює у Науково-дослідному ін-ті спеціальних шкіл і дитячих будинків НКО РСФРР у Москві, керівником відділу і директором Загорської спеціальної школи-інтернату для сліпоглухонімих дітей. Результати цієї роботи набули світового значення. Віднесений А. С. Макаренком до «друзів» колонії в списку прототипів «Педагогічної поеми»⁸⁰⁷.

Солодуб – на 23.9.1925 – працівниця Управління соціального виховання НКО УСРР.

Сольченко – на листопад 1927 – представник Богодухівської районної комісії допомоги дітям.

Старшинський – на грудень 1927 – представник Житлоспілки на засіданні Фінансово-бюджетної секції Харківсько-го окрплану.

Стасюк – на 23.9.1925 – працівниця Управління соціального виховання НКО УСРР.

Стаярін – на листопад 1926 – зав. Переічанської дитячої колонії.

Стебловська Єфросинія Федорівна – працівник колонії ім. М. Горького з весни 1921 (кухарка І колонії)⁸⁰⁸.

Стебловський Е. Ф. – див.: **Стебловська**.

Степанов (Стефанів) Петро Іванович (1891-?) – з 9.9.1925 інспектор соцвиху (пом. окрінспектора по соцвиху) Харківського ОІНО (був на цій посаді ще у жовтні 1928). Позапартійний. На думку Г. С. Макаренка, став прототипом образу Юрьєва у «Педагогічній поемі»⁸⁰⁹.

Стрельбицький – див.: **Стрільбицький**.

Стрільбицький Семен Дементійович (1875 – 1937) – один із керівників освіти Харківського округу. Закінчив міську школу і Вовчанський учительський ін-т. Майже 5 років працював учителем. З 1900 виконував адміністративні функції на шахтах Донбасу. Після Лютневої революції 1917 брав участь у утворенні і роботі рад. У 1918 вступив до КП(б)У. Після жовтневої революції працював у Києві чл. колегії Наркомпраці УСРР і потім у Москві керівником відділу Наркомпраці РСФРР. З 1919 по 1920 – заст. наркома праці. Після керував партійною школою, Харківським ІНО (1922–1924). З січня 1924 по березень 1928 – голова Харківського окружного управління професійної спілки працівників освіти (РОБОС). З квітня 1928 по січень 1929 – Харківський окрінспектор наросвіти. З 1929 – керівник відділу профосвіти і чл. президії УНДІП. В літку 1937 заарештований за належність до «антирадянської націоналістичної терористичної організації» і розстріляний⁸¹⁰.

Суботін – у 1926–27 був присутнім на засіданнях президії Харківської ОКДД.

Суджено – див. **Сурженко**.

Сумської Константин – ієрарх Російської православної церкви.

Сундуков Микола Олександрович (1899–1970) – один із перших рад. макаренкознавців. Будучи директором Навчально-педагогічного видавництва Наркомосвіти, а згодом Міністерства освіти РСФСР, організував перше 7-томне видання творів А. С. Макаренка, створив найповнішу біографічну хроніку життя педагога, підготу-

⁸⁰⁷ Полтавська трудова..., Ч. 2. – С. 201; Українська педагогіка..., С. 296–301.

⁸⁰⁸ Полтавська трудова..., Ч. 2. – С. 202.

⁸⁰⁹ ДАХО. – Ф. Р-858. – Оп. 2. – Спр. 10. – Арк. 23; Спр. 6. – Арк. 156; Макаренко А. С. Педагогическая поэма..., С. 716.

⁸¹⁰ Див.: Hillig G. VerbläÙte..., S. 179–186.

вав (спільно з Г. С. Макаренко) докладні документовані коментарі до «Педагогічної поеми» і інших творів А. С. Макаренка. Знайшов і вперше опублікував низку важливих документів, пов'язаних з діяльністю А. С. Макаренка. У 1953 захистив дисертацію на тему: «Роль О. М. Горького в педагогічній діяльності А. С. Макаренка». Зробив значний внесок у пропаганду педагогічної спадщини педагога-письменника. За його ініціативи і безпосередньої участі створений найповніший на той час бібліографічний покажчик творів А. С. Макаренка⁸¹¹.

Супрунова – у 1929 – чл. комісії соцівху Харківської міської ради.

Сурженко (*Суджено або Судженко*) – на листопад 1926 – інструктор Харківської районної комісії допомоги дітям Харківського округу. Судженко, на літо 1927 – комендант харківського міського саду «Тиволя»⁸¹².

Сурина – 15.9.1927 – представниця Харківського окружного комітета ЛКСМУ на засіданні президії Харківської ОКДД.

Сухарів (*рос. – Сухарев*) **Михайло Якович** (1889 – ?) – голова Харківської окружної комісії допомоги дітям. Після двокласної початкової школи, закінчив Новочеркаську чотирирічну фельдшерську школу і служив з 1917 на фронті, а також до 1922 – у Червоній армії за отриманою спеціальністю. Пізніше працював у Наркоматі охорони здоров'я і НКО. У 1925 вступив до КП(б)У і почав діяльність у Харківській ОКДД: спочатку як заступник голови, потім, з листопада 1926 – голова. У лютому 1928 замінив А. С. Макаренка на посаді керівника УДУ. Після ліквідації УДУ – інспектор дитустанов Харківської ОІНО. З 1929 – проректор Харківського медичного ін-ту. За деяким даними, після Великої вітчизняної війни – міністр охорони здоров'я Молдавської РСР, керівник Харківського міського відділу охорони здоров'я, завідувачий студентської поліклініки. Віднесений А. С. Макаренком до категорії «ворогів» колонії у списку прототипів «Педагогічної поеми»⁸¹³.

Сухарьов – *див.: Сухарів.*

Танцур – на грудень 1926 – чл. бюро фракції КП(б)У Харківського ОВК. У

1926–27 – голова Харківського окружного суду⁸¹⁴.

Тапуць Броніслав Мартинович (1879 (*за іншими даними* – 1889) – ?) – працівник колонії ім. М. Горького з весни 1921 р. В полтавський період працював інструктором-городником, а також помічником агронома і завгоспа II-ї колонії. Освіта домашня (*за іншими даними* – початкова)⁸¹⁵.

Таран – у 1927–29 – секретар Комісії соцівху Харківської міської ради.

Тарапата Сергій Омелянович (1880 – ?) – у 1926 – голова Харківської ОКДД. Освіта початкова. До 1917 – робітник, після жовтневої революції – голова сільради. З 1925 – другий заступник голови президії Харківського ОВК. У списках прототипів до «Педагогічної поеми» віднесений А. С. Макаренком до категорії «ворогів» (прототип С. К. Халабуди)⁸¹⁶.

Тарасевич Ніна Миколаївна – кандидат педагогічних наук, професор Полтавського державного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка, фундатор першої в СРСР кафедри педагогічної майстерності.

Тарасенко – на травень 1930 – зав. сільським господарством, на грудень 1930 – виховatelj Харківської трудової колонії ім. М. Горького. У грудні 1930 місцевий комітет спілки РОБОС колонії направив до Інспектури Харківської міськради і адміністрації колонії листа зі скаргою на тяжкі умови праці: невивплата заробітної платні за останні місяці, не отримане паливо тощо із-за чого деякі службовці колонії (у тому числі Тарасенко) зібралися залишити роботу⁸¹⁷.

Тартинова В. Н. – працівниця колонії ім. М. Горького, дружина Т. Д. Тартинова.

Тартинов Тимофій Денисович (1894–1954) – педагог-виховatelj в колонії ім. М. Горького із січня 1925 (помічник А. С. Макаренка, віддав роботою школи) і в комуні ім. Ф. Е. Дзержинського із 1927 (керував виробничим навчанням). Заслужений учитель РРФСР. Прототип І. Д. Киргизова у «Педагогічній поемі»⁸¹⁸.

Татівський – на жовтень 1927 – голова засідання Харківського окружного суду.

Терещук – у 1927–28 – постійний представник Харківського окружного відділу

⁸¹¹ Пионеры макаренковедения..., С. 154–156.

⁸¹² Див.: ДАХО. – Ф. Р-858. – Оп. 2. – Спр. 6. – Арк. 68.

⁸¹³ Див.: Hillig G. Verblafte..., S. 192–197; ПС. – Т. 3. – С. 490.

⁸¹⁴ Див.: ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 2. – Спр. 455. – Арк. 69.

⁸¹⁵ Полтавська трудова..., Ч. 1. – С. 151; Ч. 2. – С. 44.

⁸¹⁶ Див.: Hillig G. Verblafte..., S. 105–111; ПС. – Т. 3. – С. 490.

⁸¹⁷ Див.: ДАХО. – Ф. Р-858. – Оп. 1. – Спр. 84. – Арк. 170.

⁸¹⁸ Воспитание гражданина..., С. 951; Полтавська трудова..., Ч. 2. – С. 202.

соціального забезпечення у складі ОКДД. На 12.1.1927 – представник Опекунської ради Харківського окрсоцзабезу на засіданні Комісії по підборі безпритульних в м. Харкові⁸¹⁹.

Тесленко – на лютий 1927 – секретар секції Харківської окружної планової комісії. У 1927 – секретар засідань Фінансово-бюджетної секції Окрплану.

Тимченко – 6.4.1928 представляв Богодухівське дитяче містечко на засіданні президії Харківської ОКДД.

Тисленко – у 1926–27 – працівник Харківської ОКДД, зав. Казино. Член КП(б)У. 22.10.1927 проходив свідком на засіданні партколегії Харківської окружної контрольної комісії у справі по звинуваченню Сухарева⁸²⁰.

Тихон (світ. ім'я – Белавин Васильй Іванович; 19.1.1865 – 25.1.1925) – Патріарх Московський і всієї Русі Російської православної церкви (з 21.11.1917). 1888 закінчив Петербурзьку духовну академію. 1891 прийняв чернецтво. З 1897 єпископ Люблінський, з 1898 єпископ (з 1905 – архієпископ) Алеутський, з 1913 – архієпископ Литовський і Віленський, з 1917 – митрополит Московський і Коломенський. Учасник Всеросійського помісного собору 1917–18, на якому було відновлено Патріаршество. Не дав благословення Добровольчій армії, але у посланні 19.11(1.2).1918 проголосив анафему більшовикам як «гонителям віри і Церкви православної». Засудив обновленців. Був заарештований і деякий час перебував в ув'язненні. 1923 підписав заяву про лояльність його церкви до рад. влади, що послабило утиски і переслідування його прихильників⁸²¹.

Тисленко – див.: **Тисленко**.

Ткаченко Андрій Володимирович – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогічної майстерності Полтавського державного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка, з 2002 – секретар Міжнародної макаренківської асоціації.

Топорін – у 1926–28 – зав. Харківської окружної прокуратури, чл. президії (з правом дорадчого голосу) і чл. фракції

КП(б)У Харківського окрвиконкому. На грудень 1926 – чл. бюро фракції КП(б)У ОБК⁸²².

Топоркова – у 1927 – як чл. Харківської міської ради неодноразово була присутня на засіданнях президії Харківської ОКДД. 13–14 червня 1927 входила до складу комісії міськради, що обслідувала Харківську трудову колонію ім. М. Горького. У вересні 1927 брала участь у засіданнях Окружної комісії по проведенню Місячника допомоги дітям⁸²³.

Трегубів – див.: **Трегубов**.

Трегубов – у 1926 – працівник Харківської ОКДД (зав. «Кіно-Модерн»), був присутнім (з правом дорадчого голосу) на засіданнях президії ОКДД. 7.10.1927 як працівник «Укрумту» був присутнім на засіданні ФБС Харківського окрплану⁸²⁴.

Третьяков – на липень 1926 – працівник Виконбюро товариства «Друзі дітей». 30.7.1926 – разом із Жданкіним представляв Виконбюро на пленумі Харківської ОКДД.

Триполова – у 1927 – зав. інспектурою охорони материнства і дитинства Харківської окружної інспектури охорони здоров'я. У 1926–28 – постійний представник інспектури охорони здоров'я у складі ОКДД, чл. президії ОКДД. Чл. КП(б)У⁸²⁵.

Трофименко – 23.9.1926 – був присутнім на засіданні президії Харківської ОКДД (з дорадчим голосом).

Улиценко С. М. – працівник Полтавської і Харківської трудової колонії ім. М. Горького.

Файбишева – у 1928 – постійний представник Харківського окружного жінвідділу у складі ОКДД. Активно виступала проти А. С. Макаренка і системи командирів як форми самоврядування у дитячих установах Харківського округу. 29.6.1928 була присутня на другому засіданні Народи в справах підбору безпритульних з вулиць м. Харкова⁸²⁶.

Фарадей Майкл (Faraday; 1791–1867) – англійський фізик, засновник вчення про електромагнітне поле, іноз. почесний член Петербурзької АН (1830). Відкрив хімічну дію електричного стру-

⁸¹⁹ Див.: ДАХО. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 43. – Арк. 238.

⁸²⁰ Див.: там само. – Ф. П-9. – Оп. 1. – Спр. 9. – Арк. 23.

⁸²¹ Довідник..., С. 859–860.

⁸²² Див.: ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 7. – Спр. 21. – Арк. 21 зв.

⁸²³ Див.: там само. – Оп. 3. – Спр. 1870. – Арк. 85.

⁸²⁴ Див.: там само. – Спр. 1391. – Арк. 1.

⁸²⁵ Див.: там само. – Оп. 2. – Спр. 441. – Арк. 20; Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 43. – Арк. 238.

⁸²⁶ Див.: там само. – Ф. Р-845. – Оп. 2. – Спр. 461. – Арк. 58; Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 43. – Арк. 238.

му, взаємозв'язок між електрикою і магнетизмом, відкрив електромагнітну індукцію, встановив закони електролізу, увів поняття електричного і магнітного поля, висунув ідею існування електромагнітних хвиль тощо⁸²⁷.

Фарченко – на жовтень 1927 – очевидно, працівник Фінансово-економічного управління НКО УСРР.

Феденський – на 1.9.1927 – зав. Змієвського реформаторіуму (цього дня представляв реформаторіум на засіданні президії ОКДД).

Федоров Я. Д. – 1.9.1927 разом із Феденським представляв Змієвській реформаторіум на засіданні президії Харківської ОКДД. З 14.11.1927 – зав. Змієвським реформаторіумом (перебував на цій посаді ще 17.10.1928). На 14.12.1928 – зав. Дитячої колонією ім. Г. І. Петровського (у Боромлі). Робітник за фахом, чл. КП(б)У. Згадується А. С. Макаренком у списку прототипів до «Педагогічної поеми» у категоріях «Чужі» і «Педагоги»⁸²⁸.

Федорова – див.: **Федоров**.

Фельшінська – у липні 1928 – голова Харківського окружного бюро Комуністичного дитячого руху.

Фере Микола Едуардович (1897–1981) – агроном колонії ім. М. Горького і помічник А. С. Макаренка з зими 1924 р. Керував всіма галузями сільського господарства колонії, а також навчальною роботою з теорії сільського господарства по всіх групах колонійської школи. Закінчив полтавську гімназію і Київський політехнічний інститут. В подальшому кандидат економічних наук, професор, один із перших макаренкознавців. Прототип Е. М. Шере в «Педагогічній поемі». Праці: «Мій вчитель: спогади про А. С. Макаренка», «Організація виховного процесу в практиці А. С. Макаренка» (ред.)⁸²⁹.

Ферре – див.: **Фере**.

Фіш Біна Моїсеївна (1900 – ?) – голова Харківської округової комісії по справах неповнолітніх. Відвідувала жіночу гімназію з 1919 по 1920 – у Червоній армії. У 1919 вступила до КП(б)У. З 1922 – харківський окружний інспектор соціального виховання. З грудня 1927 і принаймні до

1929 – голова Харківської окружної комісії по справах неповнолітніх (замінила на цій посаді Г. С. Салько). Навчалася у аспірантурі УНДІП. Пізніше – директор Педагогічної станції Харківської області. У 1937 виключена із партії за зв'язок із троцькістами. А. С. Макаренко називає її ім'я у списку прототипів «Педагогічної поеми» під категорією «друзі», але в одному із своїх листів звинувачує як ініціатора чергової травлі горьківської колонії⁸³⁰.

Фрейдман – у 1927–29 – голова «Групи помдиту» у складі Комісії совпиху Харківської міської ради. 13–14 червня 1927 входила до складу комісії міськради, що обслідувала Харківську трудову колонію ім. М. Горького.

Фрейман – див.: **Фрейдман**.

Фролов Анастолій Аркадійович (нар. 1927) – один із найвідоміших у світі макаренкознавців, доктор педагогічних наук, професор, член Правління і віце-президент Міжнародної макаренківської асоціації. У 1958 закінчив філол. факультет МДУ ім. М. Ломоносова. У 1960–64 – учитель, завуч із виробничого навчання, директор Донської школи Ставропольського краю. Після захисту у 1964 кандидатської дисертації працював у Ставропольському, Липецькому, Арзамаському, Горьківському педінститутах. Головний укладач і коментатор 8-томного зібрання педагогічних творів А. С. Макаренка (М., 1983–1985). У 1987 захистив першу у СРСР макаренкознавчу докторську дисертацію з педагогіки. З 2003 – наук. консультант дослідницької лабораторії Нижегородського педуніверситету «Виховна педагогіка А. С. Макаренка»⁸³¹.

Хазан – у січні 1929 – чл. Комісії совпиху Харківської міської ради.

Халатов Арташес (Артемії) Багратович (1896–1938) – рад. держ. і парт. діяч. Чл. КПРС з 1917. Учасник Жовтневої революції (Москва). З 1918 у Наркомпроді, Наркоматі шляхів сполучення. У 1927–32 голова правління Держвидаву і Об'єднання державних книжково-журнальних видавництв РСФРР. Член ВЦВК і ЦВК СРСР⁸³².

⁸²⁷ Советский энциклопедический..., С. 1402.

⁸²⁸ Див.: ДАХО. – Ф. Р-858. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 216; Оп. 2. – Спр. 10. – Арк. 24; ПС. – Т. 3. – С. 490.

⁸²⁹ Полтавська трудова..., Ч. 2. – С. 43.

⁸³⁰ Див.: Hillig G. Verblaftte..., S. 172–174; ПС. – Т. 3. – С. 490; Ты научила..., Т. 1. – С. 64.

⁸³¹ Див.: Фролов А. А. А. С. Макаренко в СССР, России и мире: историография освоения и разработки его наследия (1939–2005 гг., критический анализ) / А. А. Фролов. – Н. Новгород: Изд-во Волго-Вятской академии государственной службы, 2006.

⁸³² Советский энциклопедический..., С. 1445.

Харченко – у 1926–27 – представник Харківського окружного фінансового відділу при Фінансово-бюджетній секції Харківського окрплану. На 24.6.1927 – зав. підвідділом місцевих фінансів Харківського окрфінвідділу⁸³³.

Хелемендик В. С. – відомий російський макаренкознавець, член-кореспондент АПН СРСР, доктор історичних наук, директор видавництва «Педагогіка» (Москва).

Хіллг Гьотц (Hillig Götz) – один із найвідоміших в світі макаренкознавців, Dr. phil. habil., іноземний член АПН України, керівник лабораторії «Makarenko-Referat» Марбурзького університету (Німеччина), віце-президент Міжнародної Макаренківської асоціації. Нар. 1938 р., 1959–1965 рр. – вивчав германістику, географію і педагогіку у Франкфуртському ун-ті, 1965–2003 рр. – наук. співробітник кафедри педагогіки дослідницького центра порівняльної педагогіки Марбурзького ун-ту (з 2001 р. – приват-доцент історії педагогіки), засновник (1968 р., спільно із З. Вайтцем) і керівник лабораторії «Макаренко-реферат», з 1969 р. – редактор (спільно з З. Вайтцем) серії «Makarenko-Materialien» (Марбург), з 1971 р. – член редколегії двомовного «Марбурзького видання» Зібрання творів А.С. Макаренка (Равенсбург-Штуттгард), з 1975 р. – гол. редактор серії «Opuscula Makarenkiana» (Марбург), з 1994 р. – гол. редактор серії «Невідомий Макаренко» (Москва), автор понад 250 праць про А. С. Макаренка⁸³⁴.

Ходяков – представник харківської окружної влади на об'єднаному засіданні ОВК і міськради 23.4.1926.

Цветкова – *див.: Цветкова.*

Цветкова – у 1927 – голова Секції народної освіти Харківської міської ради.

Цвіткова – *див.: Цветкова.*

Чаплян Микола Дмитрович (1900 або 1901–?) – вихователь колонії ім. М. Горького з 1.10.1923 (керував по всіх групах заняттями з мистецтва). Закінчив Пензенське художнє училище. У списку прототипів до «Педагогічної поеми» внесений А. С. Макаренком до категорії «Свої». Прототип З. І. Буцаєва в «Педагогічній поемі»⁸³⁵.

⁸³³ Див.: ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 727. – Арк. 1; Спр. 1017. – Арк. 3.

⁸³⁴ Див.: www.ipe.poltava.ua/pm/48/hillig.htm; Зязюн І. А., Моргун В. Ф. Слово про лідера міжнародного макаренкознавства Гьотца Хіллгера (до 40-річчя творчого шляху) // Постметодика. – 2003. – № 2 (48). – С. 2–3.

⁸³⁵ Полтавська трудова..., Ч. 1. – С. 211, 213; Ч. 2. – С. 10, 11, 43; ПС. – Т. 3. – Арк. 490.

⁸³⁶ Лысенко П. Г. Судьбы воспитанников..., С. 46.

⁸³⁷ Там само, С. 98.

⁸³⁸ Див.: ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 2. – Спр. 459. – Арк. 148.

Чередниченко Л. – на лютий 1924 – співробітниця Полтавського міського відділу народної освіти.

Чернявський І. – випускник колонії ім. М. Горького, на жовтень 1926 – студент Харківського медичного ін-ту.

Чівілій (Чевелій) Дмитро Олексійович (1906 – 1941) – один із перших колоністів-горьківців і комунарів-дзержинців. Перший секретар ради командирів Дитячої трудової комуни ім. Ф. Е. Дзержинського. Закінчив військово-морське училище, під час війни служив штурманом. 9.11.1941 загинув у бою. Прототип Д. Жевелія у «Педагогічній поемі»⁸³⁶.

Чоп Олександр Іванович (1912 (?) – 1956) – вихованець Харківської трудової колонії ім. М. Горького з 1927. Закінчив у Москві робітфак мистецтв, і Іванівський медичний ін-т (1939). Під час фінської війни служив лікарем. З 1942 – на фронтах Великої вітчизняної війни. Був неодноразово поранений. Нагороджений багатьма орденами і медалями. Помер у госпіталі інвалідів війни⁸³⁷.

Шапіро – з 22.11.1927 по травень 1928 – секретар Фінансово-бюджетної секції Харківського окрплану. У червні 1928 – секретар Секції торгівлі і кооперації Харківського окрплану. У серпні 1928 – секретар Комісії при Харківському ОВК в справі боротьби з безпритульністю.

Шаров – на грудень 1926 – чл. бюро фракції КП(б)У Харківського ОВК. 20.4.1928 представляв Харківський окрвідділ праці на першому засіданні Комісії в справах підлітків у заступника голови Харківського ОВК⁸³⁸.

Шатунов – 30.7.1926 – представляв Євпаторійську комісію допомоги дітям на пленумі Харківської ОКДД.

Шатунова – у вересні 1926 – представляла Охтирську районну комісію допомоги дітям на засіданні президії Харківської ОКДД.

Шев'яков М. – випускник колонії ім. М. Горького, на жовтень 1926 – студент Харківського медичного ін-ту.

Шелудько Олена Іванівна (1900 – ?) – у лютому 1928 змінила Сухаріва на посаді голови Харківської ОКДД. У літку 1928 представляла ОКДД на засіданнях Народи

при Харківському ОВК в справах боротьби з вуличною безпритульністю в м. Харкові. Чл. КП(б)У. Основний фах – працівник мильного заводу⁸³⁹.

Шелухін Матвій Васильович (1905 – 1941?) – один із перших колоністів-горьківців. В колонії з 1921 по 1925. Прототип М. Белухіна у «Педагогічній поемі». Вступив на робітфак Харківського геодезичного інституту, але через 2 роки кинув і закінчив військову кавалерійську школу. На початок Великої Вітчизняної війни – старший лейтенант, начальник штабу 271-го розвід. батальйону. У 1941 зник безвісти⁸⁴⁰.

Шершнев М. – випускник Полтавської трудової колонії ім. М. Горького, з 1924 – студент робітфаку Харківського мед. ін-ту. Згодом – лікар у комуні ім. Ф. Е. Дзержинського, зав. Миськзоровідділом у Комсомольську-на-Амурі. Прототип М. Вершнева у «Педагогічній поемі»⁸⁴¹.

Шилов – очевидно йдеться про Шило – вихователя колонії ім. М. Горького з 15.9.1924. Шило занесений А. С. Макаренком до списку прототипів «Педагогічної поєми» у рубриці «Педагоги»⁸⁴².

Широков – на жовтень 1927 – керуючий справами Харківської міської ради.

Ширявський О. – випускник колонії ім. М. Горького, на жовтень 1926 – студент Харківського медичного ін-ту.

Шиф – у 1926 – інструктор Харківської ОКДД.

Шпиця Г. К. – у 1930 – зав. медчастиною Харківської трудової колонії ім. М. Горького. Згадується серед працівників колонії ще у лютому 1931⁸⁴³.

Штань – з 30.10.1926 – чл. Харківського окружного правління спілки «Друзі дітей». 2.12.26 президія ОКДД ухвалила прийняти Штань на посаду інструктора ОКДД з виконанням обов'язків інструктора Правління товариства «Друзі дітей». У подальшому – заступник, а з 30.6.1927 по 21.7.27 і 13.10.27 – тимчасово секретар ОКДД⁸⁴⁴.

Шумський Олександр Якович (2.12.1890 – 18.9.1946) – укр. політ діяч. З 1908 – чл. Укр. соціал-демократичної спілки. З осені 1917 по осінь 1919 – Української партії соціалістів-революціонерів. Входив до складу Української Цен-

тральної Ради. З травня 1918 – один із лідерів боротьбістів. З весни 1919 до 1920 входив до Української партії комуністів, після розпуску якої ввійшов до складу ЦК КП(б)У. Належав до парт. групи, яка вимагала усамостійнення КП(б)У від РКП. 1919 – нарком освіти, 1920 – нарком внутр. справ, 1921 – представник УСРР у Польщі. 1923–24 ред. журн. «Червоний шлях», керівник відділу агітації та пропаганди КП(б)У. З вересня 1924 по лютий 1927 – нарком освіти УСРР, активно провадив політику українізації. У листі «Тов. Кагановичу та ін. чл. ПБ ЦК КП(б)У» від 26.4.1926 Сталін поклав на Ш. відповідальність за поширення антирос. настроїв в Україні. З іменем Ш. пов'язаний нац. ухил – «шумскізм». Під тиском розгорнутої проти нього політ. кампанії на пленумі ЦК КП(б)У (1926) визнав помилковість своєї позиції. 1927 звільнений з посади наркома освіти і висланий до Москви. 1933 заарештований за звинуваченням у приналежності до Укр. військ. організації і засуджений до 10 років ув'язнення. 1946 убитий за розпорядженням Сталіна, Хрущова і Кагановича⁸⁴⁵.

Шура А. – на травень 1930 – працівник Харківської трудової колонії ім. М. Горького.

Эльвова – у 1926–28 – секретар Харківської окружної планової комісії⁸⁴⁶.

Ягода Генріх Григорович (*Ієзуда Генріх Гіршович*; 1891–1938) – перший нарком внутр. справ СРСР (з липня 1934). З 1907 член РСДРП. Активний учасник Жовтневої революції 1917. Працював у Вищій військ інспекції РСЧА, з 1919 – чл. колегії НК зовнішньої торгівлі, з 1920 – чл. колегії ВНК, з 1924 – заст. голови ОГПУ. У 1931–32 займався організацією каторжних робіт в'язнів на буд. Біломорсько-Балтійського каналу. З липня 1934 – нарком внутрішніх справ СРСР. Серією наказів і розпоряджень перетворив НКВС на винятково ефективну машину насильства. В листопаді 1935 першим із наркомів внутр. справ отримав звання комісара держбезпеки (відповідає військ. званню маршала). Не розібрав-

⁸³⁹ Див.: там само. – Спр. 461. – Арк. 58, 61, 110; Оп. 4. – Спр. 2. – Арк. 165.

⁸⁴⁰ Див.: Хиллиг Г. Страдания..., С. 179; Полтавська трудова..., Ч. 2. – С. 204.

⁸⁴¹ Див.: Хиллиг Г. Страдания..., С. 179.

⁸⁴² Полтавська трудова..., Ч. 2. – С. 97; ПС. – Т. 3. – С. 490.

⁸⁴³ Див.: ДАХО. – Ф. Р-858. – Оп. 1. – Спр. 84. – Арк. 235.

⁸⁴⁴ Див.: там само. – Ф. Р-917. – Оп. 1. – Спр. 27. – Арк. 123, 214; Спр. 43. – Арк. 101.

⁸⁴⁵ Довідник..., С. 1099–1100.

⁸⁴⁶ Див.: ДАХО. – Ф. Р-845. – Оп. 3. – Спр. 790. – Арк. 2; Спр. 1375. – Арк. 35.

шиш у політ. розстановці сил, у 1935 розгорнув так звану кремлівську справу, за якою було засуджено 110 осіб на чолі з Каменєвим. У вересні 1936 був переведений на посаду наркома пошти й телеграфу, у квітні 1937 заарештований. Під час процесу «правотроцькістського блоку» (2–13.3.1938) разом із Бухаріним, Риковим, Раковським та ін. засуджений до розстрілу⁸⁴⁷.

Яковлев Віктор Іванович (1888 – ?) – працівник УНДІП. Закінчив природниче відділення фізико-математичного ф-ту С.-Петербурзького ун-ту (1911). Викладав у торговельних школах і реальних училищах. Позапартійний. Служив у армії Денікіна. З 1920 – секретар відділу соцвиху НКО УСРР і, одночасно, вихователь, а пізніше керівник дитячого будинку. З 1924 по 1930 – викладач ф-ту соцвиху і співробітник науково-дослідної кафедри педагогіки Харківського ІНО. З 1926 по 1928 – чл. Науково-педагогічного комітету Управління соціального виховання. Віднесений А. С. Макаренком до

категорії «ворогів» колонії в списку прототипів «Педагогічної поеми»⁸⁴⁸.

Ярмаченко Микола Дмитрович (нар. 1928) – доктор пед. наук, професор, академік АПН України. Перший президент Міжнародної макаренківської асоціації. Головні праці: «Актуальні питання педагогічної науки», «Народна освіта в Українській РСР» тощо.

Яновська – на вересень 1925 очевидно працівниця Упрсоцвиху НКО УСРР.

Яновський – т.в.о. голови Харківської окружної комісії по справах неповнолітніх (прибл. з грудня 1926 по січень 1927), попередник Г. С. Салько.

Яровой – працівник Харківської трудової колонії ім. М. Горького (учитель географії) і Дитячої трудової комуни ім. Ф. Е. Дзержинського. У списку прототипів «Педагогічної поеми» внесений А. С. Макаренком до категорії «Педагоги»⁸⁴⁹.

Ярхо – 28.10.1926 – брав участь у засіданні президії Харківської ОКДД (з правом дорадчого голосу).

⁸⁴⁷ Довідник..., С. 1119.

⁸⁴⁸ Див.: Hillig G. Verblaŕte..., S. 142–147; ПС. – Т. 3. – С. 490.

⁸⁴⁹ Див.: Ты научила..., Т. 1. – С. 53, 86, 98, 155, 156; ПС. – Т. 3. – С. 490.

**7. Перелік документів і матеріалів
1925-1928 рр. про роботу
Харківської трудової колонії ім. М. Горького**

№	Назва документу	Дата події, яку засвідчує документ	Дата документу	Текст доку- менту (на с.)	Комен- тар (на с.)
А	Б	В	Г	Г	Д
1	В Главсоцвос	–	8.08.1925	117	226
2	Протокол засідання Упрсоцви- ху Наркомосу УСРР	23.09.1925	23.09.1925	122	227
3	ХАРЬКОВ НАРКОМПРОС БЕРЛИН	–	12.03.1926	122	227
4	Доповідна записка	–	25.03.1926	122	227
5	До Народнього Комісаріату Освіти УСРР	–	30.03.1926	123	228
6	Управління справами Раднар- кому	–	30.03.1926	123	228
7	ПОСВІДЧЕННЯ	–	8.04.1926	124	229
8	Виписка з протоколу засідання Президії Харківського окрви- конкому. 9.4.1926 р.	9.04.1926	17.04.1926	124	229
9	Виписка з протоколу засідання Президії Харківського окрви- конкому. 16.4.1926	16.4.1926	24.04.1926	125	229
10	ПЕРЕВОД ПОЛТАВСКОЙ ТРУДКОЛОНИИ В КУРЯЖ	–	17.04.1926	125	230
11	До Народнього Комісаріату Освіти УСРР	–	21.04.1926	126	230
12	Протокол ч.124 / 154 Об'єдна- ного Засідання Президії Хар- ківського Окрвиконкому та Міської Ради	23.04.1926	Після 23.04.1926	127	230
13	СТЕНОГРАММА	23.04.1926	(23.04.1926)	127	231
14	ПРОТОКОЛ № 3 засідання Комісії, що обрана Президією Харківського ОВК'у по бо- ротьбі з дитячою безпритуль- ністю	24.04.1926	24.04.1926	134	231
15	ПЕРЕВОД В КУРЯЖ ПОЛТАВСКОЙ ДЕТСКОЙ КОЛОНИИ	–	25.04.1926	135	231
16	СОГЛАШЕНИЕ	–	6.05.1926	135	232
17	Заявление	–	21.05.1926	138	232

А	Б	В	Г	Ґ	Д
18	ОКРВИКОНКОМУ	–	29.05.1926	138	233
19	ХАРЬКОВ НАРКОМПРОС СОЦВОС КОТЕЛЬНИКОВУ	–	8.06.1926	138	233
20	До Всеукраїнської Комісії по справах неповнолітніх	–	25.06.1926	138	233
21	ПРОТОКОЛ № 26 Заседання Президиума Харківської Окружної Комісії Помощи Детям	9.07.1926	9.07.1926	139	234
22	ТОВ. А. Я. ШУМСЬКОМУ	–	Не пізніше 10.07.1926	139	235
23	Харківській Трудовій Колонії імені М. Горького	–	10.07.1926	139	235
24	ПРОТОКОЛ №... Пленума Харківської Окружної комісії Помощи дітям	30.07.1926	30.07.1926	140	235
25	Протокол № 31 Заседання Президиума Окрпромдета	5.08.1926	5.08.1926	142	236
26	ПРОТОКОЛ № 36 Заседання Президиума Окрпромдета	9.09.1926	9.09.1926	143	236
27	ПРОТОКОЛ № 38 Заседання Президиума Окрпромдета	23.09.1926	23.09.1926	144	236
28	ПРОТОКОЛ Ч. 39 Заседання Президиума Окрпромдета	30.09.1926	8.10.1926	144	237
29	ПРОТОКОЛ Ч. 28 Постанов Президії Харківського Окрви- конкому	8.10.1926	8.10.1926	145	237
30	ПРОТОКОЛ 2/41 Заседання Президиума Окрпромдета	14.10.1926	14.10.1926	146	237
31	До Секретаріату Окрвикон- кому	–	19.10.1926	146	237
32	До Президіума Всеукраїнсько- го Центрального Виконавчого Комітету	Напередодні 22.10.1926	Напередодні 22.10.1926	147	238
33	ДО ПРЕЗИДІЇ ОКРВИКОНКОМУ	–	22.10.1926	148	241
34	ПРОТОКОЛ № 4/43 Заседа- ння Президиума Окрпромдета	28.10.1926	28.10.1926	148	241
35	Чтобы принять в Колонию им. Горького 100 д. необходимо	–	30.10.1926	148	242
36	ПРОТОКОЛ № 5/44 Засідан- ня Президії Окрдопдітям	4.11.1926	4.11.1926	149	242
37	ДО Н.К.В.С.	–	11.11.1926	150	242
38	ДО ХАРКІВСЬКОГО ОКРАДМІНВІДДІЛУ	–	18.11.1926	150	242

А	Б	В	Г	Ґ	Д
39	Протокол № 7/46 Засідання Президії Харківської Округової Комісії Допдітям	18.11.1926	18.11.1926	151	243
40	ДО ОКР. НАР. ОСВІТИ	–	Напередодні 25.11.1926	151	243
41	ПРОТОКОЛ № 9/48 Засідання Президії Харківської Округової Комісії Допдітям	2.12.1926	2.12.1926	152	243
42	ДОКЛАДОВА ЗАПИСКА	–	Грудень 1926 – січень 1927	152	244
43	Протокол ч. 28 ЗАСІДАННЯ БЮРО КОМ. ФРАКЦІЇ ХАРКІВСЬКОГО ОКРВИКОНКОМУ	17.12.1926	27.12.1926	153	244
44	Витяг із протокола Засідань Президії ОВК'у	14.12.1926	27.12.1926	154	244
45	ПРОТОКОЛ ч. 52 ПОСТАНОВ ПРЕЗИДІЇ ХАРКІВСЬКОГО ОКРУЖНОГО ВИКОНАВЧОГО КОМІТЕТУ РАД РОБІТНИЧИХ, СЕЛЯНСЬКИХ ТА ЧЕРВОНОАРМІЙСЬКИХ ДЕПУТАТІВ	3.01.1927	3.01.1927	154	245
46	ПРОТОКОЛ Ч. 13 Засідання Комісії по підборі безпритульних в м. Харкові	12.01.1927	12.01.1927	155	245
47	ВИСНОВОК ФІНАНСОВО-БЮДЖЕТОВОЇ СЕКЦІЇ ХАРКІВСЬКОГО ОКРПЛАНУ що до відчиту про роботу О.К.Д.Д. за 1925/26 р.	–	Напередодні 1.02.1927	156	245
48	До ВКОН'у	–	11.05.1927	156	245
49	ДОПОВІДНА ЗАПИСКА	–	11.05.1927	156	246
50	ДО ВКОН'у	–	(19.05.1927)	158	246
51	ДОДАТКОВИЙ КОШТОРИС	–	(19.05.1927)	158	246
52	ДО ВУЦВК'у	–	Напередодні 8.06.1927	159	247
53	АКТ Обстеження 1-й Трудової колонії ім. М. Горького	13–14.06. 1927	Після 14.06.1927	159	247
54	ДО НАРКОМОСВІТИ	–	28.06.1927	163	250
55	МАНДАТ	–	6.07.1927	163	250
56	И. Тр.!	–	8.07.1927	163	251
57	ПОСВІДЧЕННЯ	–	9.07.1927	164	251
58	О.Ф.В. ОІНО й т. Макаренка – Зав Колонії ім Горького	11.07.1927	13.07.1927	164	251

А	Б	В	Г	Ґ	Д
59	ШАНОВНИЙ ТОВАРИШУ МАКАРЕНКО	–	26.07.1927	164	252
60	Тов Морозу	–	(27.07.1927)	165	252
61	Витяг із протоколу засідань Президії ОВК'у	27.07.1927	28.07.1927	165	252
62	ПРОТОКОЛ Ч. 44/83 Засі- дання Президії Окркомісії До- помоги Дітям	11.08.1927	11.08.1927	166	252
63	Витяг з протоколу Ч. 10	11.08.1927	Після 11.08.1927	167	253
64	Протокол № 8-а Засідання Пленуму КОМИССИИ СОЦВОСА Харківської Мись- кої Ради Робітничих та Черво- ноармійських Депутатів	12.08.1927	12.08.1927	167	253
65	ПРОЭКТ РЕЗОЛЮЦИИ	–	Після 12.08.1927	168	253
66	ПРОТОКОЛ № 45/84 Засі- дання Президії Харківської Окркомісії Допдітям	18.08.1927	18.08.1927	169	253
67	ДО ПРЕЗИДІИ МІСЬКРАДИ	–	25.08.1927	170	253
68	ПРОТОКОЛ № 47/86 Засі- дання Президії Округової Ко- місії Допомоги Дітям	1.09.1927	1.09.1927	171	254
69	ПРОТОКОЛ № 49/88 Засі- дання Президії Окркомісії До- помоги Дітям	15.09.1927	15.09.1927	171	254
70	ПРОТОКОЛ № 10 ЗАСІДАННЯ ШТАТНОЇ КОМІСІИ ОКРВИКОНКОМУ	4.10.1927	4.10.1927	172	254
71	ПРОТОКОЛ № 15 ЗАСІДАННЯ КОМІСІИ ОВК'у ПО РОЗГЛЯДУ СТАВОК ЗАРПЛАТНІ НА 1927/28 РІК	11.10.1927	11.10.1927	173	255
72	МАТЕРИАЛЫ ОБСЛЕДОВАНИЯ КОЛОНИИ им. ГОРЬКОГО	Жовтень 1927	Жовтень 1927	173	255
73	ВИКОНАВЧИЙ ЛИСТ	17.10.1927	18.10.1927	178	258
74	ДО ФЕУ	–	21.10.1927	179	258
75	До ФЕУ У додаток до пові- домлення	–	21.10.1927	179	258
76	ПРОТОКОЛ № 32 ЗАСІДАННЯ ПРЕЗИДІИ ХАРКІВСЬКОЇ МІСЬКРАДИ РОБІТНИЧИХ ТА ЧЕРВОНОАРМІЙСЬКИХ ДЕПУТАТИВ	21.10.1927	21.10.1927	179	259

А	Б	В	Г	Ґ	Д
77	ПРОТОКОЛ № 5/95 Засідання Президії Окркомісії Допомоги дітям	3.11.1927	3.11.1927	180	259
78	ДО НАРКОМФІНУ	–	3.11.1927	181	259
79	ДО НАРОДНОГО КОМІСАРІЯТУ ОСВІТИ	–	1.11.1927 (після 3.11.1927)	181	259
80	ПРОТОКОЛ № 6/96 Засідання Президії Окркомісії Допидит	10.11.1927	10.11.1927	181	260
81	ПРОТОКОЛ № 8/98 Засідання Президії Округової Комісії Допомоги Дітям	24.11.1927	24.11.1927	182	260
82	ПРОТОКОЛ № 9/99 Засідання Президії Округової Комісії Допомоги Дітям	1.12.1927	1.12.1927	182	260
83	ПРОТОКОЛ № 40 Засідання Фінансово-Бюджетової Секції Харківського Окрплану	13.12.1927	13.12.1927	183	260
84	До НКО т. БЕРЛІН	–	14.12.1927	184	261
85	До Секції Наросвіти Миськради	–	14.12.1927	184	261
86	ДИТКОЛОНІЇ ім. Горького	–	27.12.1927	185	261
87	Тов. Зякун	–	27.12.1927	185	262
88	Заступнику Голови Окрвиконкому тов. Зякуну	–	30.12.1927	185	262
89	Харк. Трудколонії ім. Горького	–	31.12.1927	186	262
90	ДИТЯЧІЙ КОЛОНІЇ ім. ГОРЬКОГО	–	8.01.1928	186	262
91	УХВАЛА	6.10.1927	14.01.1928	186	262
92	Протокол № 66 засідання Фінансово-Бюджетної Секції Харківського Окрплану	24.01.1928	24.01.1928	187	263
93	Протокол № 67 Засідання Фінансово-Бюджетової Секції Харківського Окрплану	28.01.1928	28.01.1928	187	263
94	В Президиум Окрплана	–	Кін. січня – поч. лютого 1928	188	263
95	До Президії Окрвиконкому	–	Напередодні 16.02.1928	189	264
96	В ОКРИНО	–	16.02.1928	190	264
97	До секретаріату ОКРВиконкому	–	22.02.1928	191	265
98	Товарищу Н. И. Бухарину	–	24.02.1928	191	265

А	Б	В	Г	Ґ	Д
99	ПРОТОКОЛ № 84 ПОСТАНОВ ПРЕЗИДІЇ ХАРКІВСЬКОГО ОКРУЖНОГО ВИКОНАВЧОГО КОМПІТЕТУ РАД РОБІТНИЧИХ, СЕЛЯНСЬКИХ ТА ЧЕРВОНОАРМІЙСЬКИХ ДЕПУТАТІВ	20.02.1928	25.02.1928	192	265
100	Зав. ОКВ – т. Брановському	–	27.02.1928	194	266
101	Постанова Президії Харківського Окрвиконкому	–	Напередодні 21.03.1928	194	266
102	Витяг із протоколу	21.03.1928	Після 21.03.1928	194	267
103	ВИПИС З ПРОТОКОЛУ Ч. 95	26.03.1928	28.03.1928	195	267
104	ГОРЬКИЙ і ДІТИ	–	Поч. квітня 1928	195	270
105	ПРОТОКОЛ № 27 / 117 ЗАСІДАННЯ ПРЕЗИДІЇ ОКРУГОВОЇ КОМПІСІ ДОПОМОГИ ДІТЯМ	6.04.1928	6.04.1928	198	270
106	До фракції ОВК'у	6.04.1928	Після 6.04.1928	200	272
107	ДОПОВІДЬ Харківської Окркомісії Допомоги Дітям про роботу за перше півріччя 1927–1928 року	–	Поч. квітня 1928	200	272
108	Старым горьковцам	–	10.03(04-?). 1928	201	272
109	НАРКОМПРОС УССР Тов. СКРИПНИКУ	–	23.04.1928	202	273
110	МОЛОДЫЕ «СОКОЛЫ»	–	Кін. квітня 1928	202	273
111	ЗАМ. ПРЕДСЕДАТЕЛЯ ОБЩЕСТВЕННОГО КОМИТЕТА ПО ОРГАНИЗАЦИИ ЮБИЛЕЯ М. ГОРЬКОГО тов. Арт. ХАЛАТОВУ	–	Кін. квітня 1928	204	273
112	ПРОТОКОЛ № 116 Засідання Фінансово-Бюджетової Секції Харківського Окрплану. ВВІВОДИ ПО ОБСЛЕДОВАНИЮ КОЛОНИИ ИМЕНИ М. ГОРЬКОГО	25.04.1928	25.04.1928	205	274
113	ВВІВОДИ РКИ ПО ОБСЛЕДОВАНИЮ КОЛОНИИ ИМЕНИ М. ГОРЬКОГО	–	Квітень 1928	206	277

А	Б	В	Г	Ґ	Д
114	ПРОТОКОЛ № 30/120 ПРЕЗИДІЇ ОКРУГОВОЇ КО- МІСІЇ ДОПОМОГИ ДІТЯМ	8.05.1928	8.05.1928	208	278
115	ПРОТОКОЛ 31/121 Президії Ок- ругової Комісії Допомоги Дітям	15.05.1928	15.05.1928	211	279
116	Протокол № 112 ПОСТАНОВ ПРЕЗИДІЇ ХАРКІВСЬКОГО ОКРУЖНОГО ВИКОНАВЧОГО КОМІТЕТУ РАД РОБІТНИЧИХ, СЕЛЯНСЬКИХ ТА ЧЕРВО- НОАРМІЙСЬКИХ ДЕПУТАТІВ	30.05.1928	6.06.1928	211	279
117	ДО ПРЕЗИДІЇ ОВҚ,у	–	6.06.1928	212	280
118	ДОВІДКА про вартість одного вихованця дитустанов по кошто- писах на 1927/28 рік	–	(23.06.1928)	213	280
119	В Правление Коммуны им. Ф. Э. Дзержинского	–	Кін. червня 1928	213	281
120	НКО, НКРСІ, ОКРІНО, ОКЛКСМУ, ЦК РОБОС, «К.У.», «ДИТРУХ»	13.07.1928	15.08.1928	215	281
121	Письмо заведующему Главным управлением социального воспи- тания НКП УССР	–	(Між 11.07 і 25.08.1928)	215	281
122	ГОРЬКИЙ У ГОРЬКІВЦІВ	–	(Середина липня 1928)	217	282
123	ГОРЬКИЙ У ГОРЬКОВЦЕВ. ОТ СОРРЕНТО ДО КУРЯЖА	–	(Середина липня 1928)	218	282
124	ВИТЯГ з протоколу № 42 засі- дання С-та Харківськ. ОПК	25.08.1928	28.08.1928	221	283
Додатки					
125	Многоуважаемый Михаил Нико- лаевич!	–	4.12.1920	222	283
126	Посвідчення	–	29.08.1928	222	283
127	Протокол №___ Засідання Плену- му Комісії СОЦВИХУ Харків- ської Міської Ради Робітничих та Червоноармійських Депутатів	25.01.1929	25.01.1929	223	284
128	АКТ ОБСЛІДУВАННЯ КОЛОНІЇ ІМ. ГОРЬКОГО	27–31.05. 1930	28.06.1930	223	284
129	НАКАЗ ПО ОКРІНО	–	(Червень 1930)	225	285

8. Післямова

Творчість Антона Семеновича Макаренка – надзвичайна віха в історії культури України. Отримавши всезагальне визнання у світі, він вважається одним із найталановитіших вихователів в історії людства. Його творча спадщина увійшла в фонд загальнолюдських цінностей, стала набутокм світової педагогіки. Тривалий у часі й успішний за результатами досвід керіваних ним закладів, глина і різнобічність педагогічної проблематики, прискіпливість вивчення процесу виховання і його результатів не мають собі рівних в історії педагогіки.

Світове значення досвіду А. С. Макаренка сьогодні виявляється особливо яскраво на основі сучасних знань з педагогіки, психології, соціальної психології, філософії освіти і виховання, фізіології вищої нервової діяльності, історії української культури. І не випадково, що організація ЮНЕСКО у зв'язку із 100-річчям від дня народження А. С. Макаренка вказала, що його «діяльність мала значний вплив на становлення педагогіки, формування методів освіти, морального розвитку і творчого виховання підрастаючого покоління» (Комісія СРСР у справах ЮНЕСКО № 1894 /юн від 18.12.1987 р.)

Слід зазначити, на превеликий жаль, не зважаючи на сотні праць, виданих у нашій країні і за кордоном, спадщина видатного педагога і письменника А. С. Макаренка розроблена недостатньо. Глибокого вивчення потребують методологічні проблеми його праць. Одна з причин полягає в тому, що він настільки випередив свій час, що його ідеї були незрозумілі сучасникам, у наслідок чого в 50-і – 70-і роки інтерпретувалися в контексті офіційних канонів того часу. Численні радянські і західні педагогіко-теоретики, які неввірно тлумачили ті чи інші положення вчення Макаренка, не були в тому винними, бо ідеологічні канони змушували їх діяти саме так. 90-і роки принесли нове, на наш погляд, більш осмислене, спокійне і глибоке розуміння його діяльності.

Ця книга присвячена дослідженню різних сторін життя і педагогічної діяльності А. С. Макаренка в колонії ім. М. Горького в Харкові (Куряжі). Про цей період Галина Стахіївна Макаренко у спогадах зазначала, що це був «період інтелектуального розквіту і творчої зрілості Макаренка». Автори-укладачі працювали над цією книгою сім років. Вони вивчили праці А. С. Макаренка, публікації вітчизняних і зарубіжних макаренокознавців, велику кількість архівних матеріалів і подали панораму подій 1925 – 1928 рр. у діяльності завідувача колонії.

Перший розділ «Розвиток гуманістично орієнтованої виховної системи А. С. Макаренка в Харківській трудовій колонії ім. М. Горького» містить дев'ять параграфів, написаних за результатами досліджень. Вважаю, що деякі положення із вчення А. С. Макаренка можуть претендувати на статус наукової новизни. Так, наприклад, у параграфі «Педагогічні відкриття А. С. Макаренка» описані 23 відкриття, зроблені А. С. Макаренком у педагогіці. Нові дані є стосовно кризи стосунків із владою, організації навчальної діяльності в колонії.

Особливий інтерес викликає розділ «Архівні матеріали 1925 – 1928 рр. про роботу Харківської трудової колонії ім. М. Горького», в якому вміщено 129 архівних документів і публікацій у пресі, серед яких 94 документи раніше не публікувалися, 20 документів уперше представлені автентично. Всі вони допомагають з'ясувати передумови і результати функціонування колонії імені М. Горького в Куряжі. Це означає, що раніше читач практично не мав до них доступу. Важливим для читача є і розділи «Історико-педагогічні коментарі», «Показчики».

Книга засвідчила, що за межами вже відомих знань про діяльність колонії імені М. Горького у Харкові були важливі для науки факти. Хочеться сподіватися, що читач цієї книжки знайде їх у ній. І вони допоможуть ще глибше усвідомити макаренківську педагогіку. Ця книга – значний внесок у макаренокознавство.

І. А. Зязюн, відповідальний редактор.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Антон Макаренко:
Харківська трудова колонія
ім. Максима Горького
в документах і матеріалах
1926 – 1928 рр.

За редакцією
Зязюна Івана Андрійовича.

Комп'ютерна верстка, дизайн С. В. Косянчука.
Технічне редагування В. С. Левченко.
Обкладинка П. В. Резнікова.

Підписано до друку 27.12.2007 р. Формат 60x90¹/₁₆.
Гарнітура UkrainianKudriashov. Папір офсетний.
Умов. друк. арк. – 22,0. Обл.-вид. арк. 25,83. Тираж 300 прим.

Видавництво «Педагогічна думка»
04053, м. Київ, вул. Артема, 52-а, корпус 2.
Тел./факс: 484-30-71

Свідоцтво про внесення до Держреєстру
серія ДК №137 від 03.08.2000 р.